

Львівський державний університет внутрішніх справ

Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні

*Збірник матеріалів
VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції*

8 грудня 2023 року

Львів

УДК 34(477)(063)
Т 33

Рекомендовано до розміщення в електронних сервісах
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол вченої ради Інституту права
від 12 грудня 2023 року № 5)

За загальною редакцією
Івана Красницького,
кандидата юридичних наук, професора,
директора Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

**Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання
в Україні : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф.
Т 33 (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького.
Львів : Львівський державний університет внутрішніх
справ, 2023. 636 с.**

У збірнику подано тези доповідей, які оприлюднені на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», що відбулась у Львівському державному університеті внутрішніх справ 08 грудня 2023 року. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку правової системи України, а також окремі її елементи.

Для наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкого читачького загалу.

The collection contains abstracts of reports published at the VII All-Ukrainian scientific-practical conference «Theoretical and applied problems of legal regulation in Ukraine», which took place at the Lviv State University of Internal Affairs on December 08, 2023.

Theoretical and practical problems of the current state of development of the legal system of Ukraine, as well as some of its elements are analyzed.

For scientific and scientific-pedagogical workers of higher education and research institutions, applicants for higher education, practical workers and the general public.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 34(477)(063)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2023

ЗМІСТ

БЛАГУТА Роман

Вступне слово

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ:
ДИНАМІКА ЗМІН У 2023 РОЦІ.....15

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

БАДИДА Андріанна

ПОСАДОВЕ СТАНОВИЩЕ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА МІЖНАРОДНО-
ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: «ІМУНІТЕТ» АБО «БЕЗКАРНІСТЬ».....24

БАРАБАШ Ольга

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРАВОТВОРЧІСТЬ:
СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....30

ВАСЮК Соломія

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ СЛІДЧИМИ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ КАТУВАННЯ.....35

ГАВРИЛЬЦІВ Марія, ПАНКЕВИЧ Олег

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1950 РОКУ
ТА ПРАКТИКИ СТРАСБУРЗЬКОГО СУДУ В ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....38

ГОРБАНЬ Олена

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....44

ГРЕЧИШКІН Єгор, МАКСИМОВА Маргарита

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ В УПРАВЛІННІ
ЕКОНОМІЧНИМ, ЕКОЛОГІЧНИМ ТА СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ.....46

ЗАБЗАЛЮК Дмитро, ЮРЧЕНКО Андрій

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ВІЙНИ.....49

ЗАЙЦЕВ Руслан

ДО ПИТАННЯ ДОВІРЧИХ ПРАВОВІДНОСИН.....56

КАЧУР Віра

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ЧИ ЗАГРОЗИ?.....60

КОЛИЧ Ольга

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОГО
ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....65

КУЗНЕЦОВА Людмила, МАРИНИЧ Данило ОКРЕМІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ.....	70
ЛЕПІСЕВИЧ Петро МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ ПІД ЧАС ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1648–1649 РОКІВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР.....	74
ОНИШКО Оксана ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕЖАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ.....	79
ПАНКЕВИЧ Олег, ГАВРИЛЬЦІВ Марія «КЛІМАТИЧНІ» СПРАВИ – НОВИЙ ЕТАП В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	86
ПИЛИП Вікторія КОНЦЕПЦІЯ «ПРОКУРОР ГРОМАДИ»: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ НАЛАГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	90
СКЛЯР Олександр ОВОЛОДІННЯ МАЙБУТНІМИ СЛІДЧИМИ АЛГОРИТМОМ ДІЙ ІЗ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОШКОДЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	95
ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан РЕЗОЛЮЦІЇ ООН ЩОДО АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ.....	100
ЦИЦИК Ольга ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ГРОМАДИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ.....	105
ШРАМКО Сабріє ВПЛИВ ПРОПАГУВАННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ НА ЗНИЖЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ІЗ ТЯЖКИМИ НАСЛІДКАМИ.....	109
ЯРЕМЧУК Віталій БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СТАН ТА ВИКЛИКИ.....	113

СЕКЦІЯ 2

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

БОНДАР Віталій МЕТА І ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ.....	118
--	-----

БОРТНИК Надія, ЄСИМОВ Сергій ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ПРЕЮДИЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	124
ГАМУЛЕЦЬ Максим ОПОДАТКУВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	129
ГРИЩУК Аліна ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	133
ГРИЩУК Аліна, ХІМКО Ярослав ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ.....	137
ЄСИМОВ Сергій СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	140
КІРНОС Дмитро, МИСЛИВА Оксана РОЛЬ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	144
КОВАЛІВ Мирослав ОХОРОННА ФУНКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	147
КОВАЛІВ Мирослав, ПАРТИКА Анастасія ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	151
ЛЕПІШ Наталія СУТНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ.....	155
ЛОЗИНСЬКИЙ Юрій КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	159
НАЗАР Тетяна, ГЛАМАЗДА Катерина НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	162
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ Олександра СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	166
ПАВЛОВИЧ-СЕНЕТА Ярина АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН ЯК ПРИВАТНИХ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	170

ПРИЛІПКО Максим ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ.....	176
ПРОЦЬ Іванна ОБОРОНА ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	180
ПРОЦЬ Іванна, ІВАСИК Ірина ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	184
ПРОЦЬ Іванна, ОРЛОВА Олена ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕВІДПОВІДНОСТІ ДЕКЛАРОВАНОГО ТА ПОСТАВЛЕНОГО ПОДАТКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ.....	188
СИДОР Маркіян ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	194
СОБАКАРЬ Андрій ШКОДА ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	198
СТАХУРА Віталій АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	201
ХРИСТИНЧЕНКО Надія ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	204
ХРИСТИНЧЕНКО Надія, НОЗДРАЧОВ Олексій АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.....	208
ШВЕДА Богдан ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ МАЛОЗНАЧНОСТІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У КОНТЕКСТІ СУДОВОГО РОЗСУДУ.....	211
ШИЙОВИЧ Ростислав АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	215
ШИЙОВИЧ Святослав ОПОДАТКУВАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	218
ШОПНА Ірина КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ У ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	221

ЯРЕМА Владислав ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....	226
--	-----

ЯРЕМА Оксана, КАРПЕНКО Юлія ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ.....	229
--	-----

СЕКЦІЯ 3

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

АНДРУХІВ Євгенія НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	233
---	-----

БУТИНСЬКА Роксолана ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО ЛАВ ЗСУ.....	237
---	-----

БУТИНСЬКА Роксолана, ТУЗ Віталій ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	243
---	-----

ГАМАЛЮК Богдан, ГУМІНІЛОВИЧ Сергій СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАД НА ПРИКЛАДІ КАЛУСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	246
---	-----

ГУЗЕНКО Олена ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ.....	251
---	-----

ГУРТОВА Ксенія ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	255
---	-----

ДОЛИНСЬКА Марія ДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КВАЗІНОТАРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	259
--	-----

ДОЛИНСЬКА Марія, ЛОЗОВСЬКА Юлія НОТАРІУСИ ЯК СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ЇХ ОБТЯЖЕНЬ.....	265
--	-----

ІЛЬКІВ Наталія	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДОВКІЛЛЄВОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СКЛАДОВОЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ.....	271
ІЛЬКІВ Наталія, ПОЛАГІВ Аліна	
ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	276
КАДАЛА Віталій	
ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ПОНЯТІЙНА КАТЕГОРІЯ: НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ТА ОСУЧАСНЕННЯ.....	281
КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Юлія	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ.....	285
КУЗНЕЦОВА Людмила	
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	289
МЕЛЕХ Любомира	
ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ.....	293
МЕЛЬНИК Анна	
ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ НЕКОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	297
МЕЛЬНИК Ярослав	
ПРАВО ЯК ПОСЛІДОВНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ СЕНТЕНЦІЇ ПРАВНИЧОГО ДОСВІДУ.....	300
МЕЛЬНИК Ярослав, БРОЖИНА Віталій	
ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ «СОЦІАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ» ЯК ПОНЯТТЯ У ПРИЗМІ «СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ» ТА «СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ».....	303
МОКРИЦЬКА Наталія	
ДО ПИТАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ.....	307
МОКРИЦЬКА Наталія, ВЕРГУН Володимир	
ПРО ПРАВО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ НА ЩОРІЧНІ ВІДПУСТКИ.....	311
НАЗИМКО Єгор, ПОНОМАРЬОВА Тетяна	
СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	314

ПИНДА Назарій ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДШКОДУВАННЯ УКРАЇНИ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	319
ПОДОРОЖНА Тетяна НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ.....	322
ПРОТОСАВИЦЬКА Людмила МІГРАЦІЙНІ ТА ІНШІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	327
РАЖИК Аліна, ІВАНИЦЬКИЙ Сергій ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА.....	332
РИМ Олена ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ВІДКЛАДЕНІ СТАРІ ТА НОВІ ВИКЛИКИ.....	334
РУДАНЕЦЬКА Оксана, МИХАЛЕВИЧ Софія ТІНЬОВЕ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ.....	337
САМОЙЛЕНКО Олена ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, КІБЕРЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	341
ХОМИШИН Ірина ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	346
ХОМКО Леся ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ.....	354
ХОМКО Леся, ДУБНО Олег РЕГУЛЯТОРНІ «ПІСОЧНИЦІ» ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	357
ЦАРУК Юрій СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	362
ЧЕРЕЗОВА Тетяна ДЕЯКІ НЕСТАНДАРТНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА НАЯВНОСТІ ПРОГАЛИН ТА КОЛІЗІЙ ПРАВА У ПРАВАЗАСТОСУВАННІ.....	369

ЧУБАНЬ Вікторія, БРУС Валерія БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	375
ЯНОВИЦЬКА Анна ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ І МЕДІАЦІЯ.....	379
ЯНОВИЦЬКА Анна, КУЦІР Наталія ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ.....	383

СЕКЦІЯ 4

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ У СВІТІ НОВЕЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

БУДЬКО Валентин ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ, ЗА ЯКИМИ БОРЖНИК ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ ВЧИНИТИ ПЕВНІ ДІЇ АБО УТРИМАТИСЯ ВІД ЇХ ВЧИНЕННЯ.....	388
БУРЛАКА Ірина ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	392
ВЕРБА Ольга ЗАХИСТ ПРАВ СТЯГУВАЧА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	398
ВОВК Марія ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	402
ВОРОБЕЛЬ Уляна ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД СПЛАТИ СУДОВОГО ЗБОРУ ЗА ПОДАННЯ ЗАЯВИ ЧИ СКАРГИ ДО СУДУ.....	407
ГАНСЕЦЬКА Валерія ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	413
ГРАБАР Наталія ЩОДО ПИТАННЯ ВИТРЕБУВАННЯ ОКРЕМИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	417
ГРИНОВЕЦЬ Оксана ВИРІШЕННЯ СУДОМ ПИТАННЯ ПРО РОЗСТРОЧЕННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ.....	422

ДЗЮМА Вікторія ОСНОВНІ АСПЕКТИ ГАРАНТУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЯКІ БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ.....	425
ДУТКО Альона ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСНИКІВ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	430
ЗАЯЦЬ Ольга ТРАНСПЛАНТАЦІЯ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	435
МАЙКУТ Христина ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В ПРЕЦЕДЕНТНІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	439
МИХАЙЛІВ Марія РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	443
ПАСАЙЛЮК Ірина ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ.....	449
ПЕТРОНЧАК Юлія ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РЕЧЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	454
ПЕТРОНЧАК Юлія, ЛАЗАР Анастасія РЕЧІ ТА ЇХ ОБОРОТОЗДАТНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	458
ПИЦЬ Андрій ДО ПИТАННЯ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ У ПРОЦЕСІ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ.....	461
РОМАНІВ Христина ДО ПОНЯТТЯ КАБАЛЬНИХ ПРАВочИНІВ.....	464
РУДАКОВ Дмитро ДО ПИТАННЯ ПРО СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ПРАВА НА ЖИТЛО.....	468
СОЛОМКО Олексій ПРО ОКРЕМІ ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ.....	472
ЧЕПУРНИЙ Віталій ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНА, ЯКЕ ШВИДКО ПСУЄТЬСЯ, У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	475

СЕКЦІЯ 5
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

БРИЧ Лариса

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ
ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....481

БРОНЕВИЦЬКА Оксана, ШТАНГРЕТ Михайло

ПРАВО ВИКРИВАЧА НА ВИНАГОРОДУ:
АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....486

ГЛОВЮК Ірина

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ТА ПРОТИДІЯ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ЮВЕНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....491

ГОРПИНЮК Оксана

КВАЛІФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПУ «ТАЄМНЕ ГОЛОСУВАННЯ»
ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ
ТА ПРАКТИКИ ЄСПЛ.....496

ГУТНИК Віталій

УНІВЕРСАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВ
ТА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ SENSU STRICTO.....502

ДІЛЬНА Зоряна

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК НАДАННЯ ДОЗВОЛУ
НА ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ ЗАСУДЖЕНОГО.....507

ЄФІМЕНКО Тетяна

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ
ТА ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....511

ЗАВТУР Віктор

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ
В УМОВАХ ЕКСТРАОРДИНАРНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ:
ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН.....515

КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Юлія

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УТРИМАННЯ
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ.....519

КІТОВ Олександр

ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ ПРИ ВИКОНАННІ СПЕЦІАЛЬНОГО
ЗАВДАННЯ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНО
ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ
ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....523

КОТОВЩИКОВ Роман

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ
ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ
АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....531

КРАСНИЦЬКИЙ Іван

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ВИМІР АДЕКВАТНОСТІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ.....538

КУКОВИНЕЦЬ Дар'я

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ
ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ
НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНІ.....542

ЛІСЦИНА Юлія

ЩОДО ПРИЧИН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....547

МАКСИМОВИЧ Роман

ПРО СЕКС В ГРОМАДСЬКОМУ МІСЦІ:
ПОГЛЯД ОЧИМА КРИМІНАЛІСТА.....552

МИРОШНИЧЕНКО Наталія, РАДКОВСЬКА Ірина

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВопорушення, вчинені у стані сп'яніння.....556

НАВРОЦЬКА Віра

ПРАВО НА ЗАХИСТ ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ
ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ.....561

НЕРСЕЯН Армен

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ ЧИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДІВ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ.....567

НОВІКОВА Катерина

ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень
ПРОТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....571

ОНИШКЕВИЧ Ігор

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ
«НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ».....576

ПАРАСЮК Наталія

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ
З ВИПРОБУВАННЯМ: ЗМІСТ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН.....580

СЕРКЕВИЧ Ірина

ПСИХОЛОГІЧНІ РИЗИКИ СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ КОНТРОЛЬ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ
З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ТА ЗАГРОЗИ ЇХ БЕЗПЕЦІ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....586

СКРИПНИК Дар'я	
«ЯК УСЕ ПЕРЕДБАЧИТИ?» АБО ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА ПІСЛЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ П. 5 Ч. 1 СТ. 284 КПК УКРАЇНИ.....	591
СМИРНОВ Максим	
ПЕРЕГЛЯД АРХІТЕКТУРИ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ АД НОС ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	595
ТИМОФЄЄВА Лілія	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЦИД.....	600
ТІШИН Михайло	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОПУСТИМОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В ІНШОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	606
УСТРИЦЬКА Наталія	
СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ.....	611
ШАПОВАЛ Артем	
НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	616
ШЕВЧУК Василь	
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ В РЕЗУЛЬТАТІ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ.....	621
ЯРЕМКО Галина	
СОМВАТАНТ, NON-СОМВАТАНТ, HORS DE СОМВАТ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ.....	627
ЯСІНЬ Ілона	
АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	631

**РЕГУЛЮВАННЯ
ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ:
ДИНАМІКА ЗМІН У 2023 РОЦІ**

Найперше хочу висловити подяку оборонцям України, завдяки яким ми маємо змогу провести цьогорічну Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні».

Під час минулорічної конференції ми щиро сподівалися, що наступна відбуватиметься у мирних умовах й ми зустрінемося віч-на-віч, поспілкуємося, подискутуємо тощо. На жаль, збройна агресія російської федерації проти України триває.

Першочерговим завданням суспільства у ситуації, яка виникла, є захист суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, допомога Збройним Силам та іншим силам оборони України, підтримка і сприяння особам, які змушені були покинути свої домівки внаслідок військових дій, надання медичної та іншої соціальної допомоги воїнам, які отримали поранення.

Незважаючи на збройну агресію, розвиток нашої держави триває. Україна робить значні кроки на шляху вступу до Європейського Союзу, інтеграції в НАТО, проведення реформ, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина навіть в умовах воєнного стану.

Власне, останнє – забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина навіть в умовах воєнного стану – як видається, є тим маркером, який відрізняє нашу державу від агресора та який засвідчує, що Україна прагне та має підстави бути повноправним членом Європейського Союзу.

За рік, що минув, у правовій системі нашої держави відбулися суттєві зміни.

Найістотніші із них відбулися у сфері регулювання функціонування кримінальної юстиції. І це логічно, позаяк державі потрібно ефективно реагувати, з одного боку, на збройну агресію, численні прояви насильства щодо громадян, колабораційну діяльність, інше сприяння ворогу, а з іншого – на протиправні діяння всередині держави, які їй істотно шкодять з огляду на воєнний стан.

Основні зміни у сфері кримінально-правового регулювання впродовж останнього року полягали у наступному:

- посилено відповідальність за катування;
- викладено у новій редакції ст. 84-1 КК України в частині встановлення окремої підстави звільнення від відбування призначеного покарання засуджених, стосовно яких під час відбування покарання уповноваженим органом прийнято рішення про його передачу для обміну як військовополоненого та який надав письмову згоду на проведення такого обміну;
- встановлено обмеження щодо призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення окремих кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 403, 405, 407, 408, 429 КК України), вчинених в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці;
- викладено у новій редакції ст. 258-4 КК України «Сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму» та доповнено КК України ст. 258-6 «Перетинання державного кордону України з терористичною метою»;
- визнано суб'єктами окремих кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень за ст.ст. 402, 403, 414–416, 422, 427, 429, 430, 432–435) поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях;
- оновлено ст. 190 КК України «Шахрайство», зокрема шляхом встановлення такої кваліфікуючої ознаки у ч. 3, як «вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану»;

– викладено у нові редакції ст. 416 «Порушення правил польотів або підготовки до них» та ст. 417 «Порушення правил кораблеводіння» КК України;

– ст. 367 КК України доповнено ч. 3, встановивши у ній відповідальність за службову недбалість, якщо вона спричинила загибель людини.

Кримінальний процес також зазнав певних змін, хоча і не таких суттєвих, як у 2022 році. Ці зміни є реакцією на виклики воєнного стану та на складнощі розслідування воєнних злочинів, а також були обумовлені потребою захисту прав дітей.

Стосовно розслідування воєнних злочинів, важливими є доповнення, які передбачають, що строк досудового розслідування – з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК України, до дня повідомлення особі про підозру – не обчислюється у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст.ст. 437–439 чи ч. 1 ст. 442 КК України. Відповідні зміни внесені і до ст. 615 КПК України. Це надзвичайно важливі доповнення, які враховують специфіку розслідування воєнних злочинів і те, що до воєнних злочинів не застосовуються строки давності.

Із метою забезпечення осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, ст. 284 КПК України доповнено нормою: у разі якщо суд встановить наявність підстав для закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, суд на будь-якій стадії судового провадження зобов'язаний з'ясувати та врахувати думку обвинуваченого щодо закриття кримінального провадження.

Водночас діти є однією з найуразливіших категорій осіб, і траплялися ситуації, коли через застосування до батьків заповіжних заходів діти залишалися без батьківського піклування. Відповідно, КПК України доповнено комплексом норм щодо дій уповноваженої службової особи, яка затримала особу, слідчого судді, суду, прокурора у разі наявності на утриманні особи дитини, яка залишається без батьківського піклування

(при затриманні, застосуванні запобіжного заходу у виді тримання під вартою, запобіжних заходів за ст. 508 КПК України, тимчасового та екстрадиційного арешту).

Проте не лише сфера кримінальної юстиції зазнала змін.

У сфері адміністративно-правового регулювання за останній рік було прийнято також значну кількість законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, було закріплено чи оновлено:

1) норми, що стосуються військового обліку, призову та мобілізації, а також запровадження заходів правового режиму воєнного стану;

2) норми, що вдосконалюють структуру управління військовими адміністраціями та проходження державної служби різного виду в умовах воєнного стану;

3) публічне адміністрування у сфері закріплення статусу, соціального забезпечення та відшкодування шкоди внутрішньо переміщеним особам та особам, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України;

4) порядок медичного обслуговування військовослужбовців, які отримали поранення під час подій на сході України;

5) умови та порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства;

6) правові норми, що стосуються порядку надання адміністративних послуг, зокрема в електронному форматі (е-Підприємець, сплата податків, відкриття банківських рахунків, заміна водійського посвідчення тощо);

7) адміністративну відповідальність у різних сферах (за порушення податкових і митних правил, ухилення від мобілізації, корупційні адміністративні правопорушення, невиконання окремих заходів правового режиму воєнного стану тощо);

8) норми щодо скасування мораторію на проведення податкових перевірок, здійснення фінансового моніторингу та стандартизації;

9) порядок подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

10) порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України тощо.

Зазнала змін і сфера регулювання приватних відносин в Україні.

Так, одним із пріоритетних напрямів розвитку держави визнано цифровізацію максимального кола сфер суспільного життя. Безупинний розвиток новітніх інформаційних технологій обумовив появу нових об'єктів цивільних прав, якими є блага, що існують виключно у цифровому середовищі, мають майнову цінність та покликані задовольняти ті чи інші інтереси учасників цивільних правовідносин. Нині такими об'єктами визначені віртуальні активи та цифрові контенти. Відповідні зміни передбачені законом «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023.

Одночасно із цим законом був прийнятий інший – «Про цифровий контент та цифрові послуги» (набуде чинності з 02.03.2024), який спрямований на врегулювання цивільно-правових відносин між виконавцем і споживачем із приводу надання на підставі договору цифрового контенту та (або) цифрової послуги, а також законодавчого встановлення дієвого правового інструментарію захисту прав споживачів, яким надається цифровий контент та (або) цифрова послуга.

Науково-технічний прогрес, поява нових можливостей для відтворення та введення у цивільний оборот результатів творчої діяльності зумовив внесення відповідних змін у чинне законодавство в сфері інтелектуальної власності. Відтак, прийнятий 1 грудня 2022 року новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» (набув чинності 01.01.2023) імплементує в національне законодавство нормативно-правові акти ЄС стосовно: правової охорони баз даних; прав оренди, позички та деяких суміжних прав у сфері інтелектуальної власності; використання сирітських творів тощо. Новелою Закону є стаття про права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти і згенеровані комп'ютерною програмою твори. Це стосується зокрема і творів, які згенеровані штучним інтелектом.

Ґрунтовну реформу в сфері засобів масової інформації започаткував Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 (набрав чинності 31.03.2023), створивши необхідні сучасні європейські умови для задоволення інформаційних потреб громадян

України, ефективного розвитку сфери надання аудіовізуальних медіа-сервісів з використанням нових технологій. Прийняття вказаного Закону є черговим кроком на шляху виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами, імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України для забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності та незалежності медіа.

Цивільне законодавство України, з огляду на міжнародні тенденції, постійний еволюційний та науково-технічний розвиток приватноправових відносин безперечно перебувало у процесі вдосконалення.

Повномасштабна військова агресія росії проти України спричинила нові проблеми та особливості регулювання приватних відносин засобами цивільного законодавства. З прийняттям Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 визначено правові та організаційні засади надання державою компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації з дня набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

Щороку Україна робить упевнено кроки до наближення національної правової системи з правом Європейського Союзу. Не є винятком у цьому аспекті й процесуальне законодавство. Приміром, Верховна Рада України 12 січня 2023 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг», яким доповнила Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) ст. 84-1 «Витребування окремих доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності». Зазначена стаття дає можливість суду за вмотивованим клопотанням учасника справи постановити ухвалу про витребування доказів у вигляді інформації про походження і мережі розповсюдження товарів або надання послуг, що порушують право інтелектуальної власності чи щодо яких існують достатні підстави вважати, що розповсюдження таких товарів або надання таких послуг порушує права інтелектуальної власності.

Важливим є також прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану». Вказаним законодавчим актом Розділ XII «Прикінцеві положення» ЦПК України доповнено пунктом 4, яким визначено, що єдиним способом захисту прав осіб, які зазнали шкоди, збитків внаслідок виведення з ринку системно важливого банку з підстав, визначених пунктом 15 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про банки і банківську діяльність», є відшкодування завданої шкоди, збитків у передбаченому нормами міжнародного права порядку виключно за рахунок коштів держави (держав), що здійснила (здійснили) або здійснює (здійснюють) збройну агресію проти України у значенні, наведеному в Законі України «Про оборону України».

04.11.2023 набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи» від 19.10.2023, реалізація положень якого сприятиме належній реєстрації електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі.

В умовах воєнного стану Україна продовжує здійснення заходів з правового забезпечення економічного, екологічного

та соціального розвитку держави, а також нарощення зусиль для зближення України з Європейським Союзом у статусі кандидата на вступ до ЄС.

Для подальшого упорядкування трудових відносин в умовах воєнного стану 22 листопада 2023 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань». Набрання чинності цим законом спричинило відповідні зміни в організації праці: в частині права працівників у разі призову на військову службу отримати грошову компенсацію за всі невикористані дні щорічної відпустки; можливості захисників та захисниць України, що звільнятимуться з військової служби у зв'язку із закінченням особливого періоду або оголошенням демобілізації, піти у відпустку тривалістю до 60 календарних днів, які увійдуть до страхового стажу.

Відбулася трансформація правового регулювання відпусток працівника. Зокрема: надано можливість отримання відпустки по народженню дитини тривалістю до 14 календарних днів однієї – з нижче перелічених категорій осіб (на протязі трьох місяців від дня народження дитини): чоловіком, дружиною якого народила дитину; батьком дитини, який проживає у цивільному шлюбі з матір'ю дитини (за заявою матері дитини та свідоцтвом про народження дитини, в якому зазначена відповідна інформація про батька дитини); бабусею, дідусем та іншим повнолітнім родичем дитини (за заявою одиної матері або одиногого батька); збільшено тривалість відпустки без збереження заробітної плати за сімейними обставинами та з інших причин – з 15 до 30 календарних днів; а під час епідемій, пандемій, надзвичайних ситуацій тривалість відпустки без збереження заробітної плати визначається угодою між працівником і роботодавцем.

Очевидно, що характеристику змін у регулюванні правових відносин, що відбулися в Україні за останній рік, можна продовжувати.

Водночас, як видається, метою нашого заходу, власне, є обговорення: якості змін, які відбулися у правовому регулюванні суспільних відносин в Україні, їх ефективності,

виділення проблем, які є невіршеними та потребують нагального розв'язання, тощо.

З огляду на зазначене, переконаний, що цей захід буде майданчиком для обміну думками між науковцями і практиками, дозволить фахівцям поділитися своїми напрацюваннями у вирішенні конкретних питань, дозволить виробити та запропонувати шляхи вирішення нагальних проблем правового регулювання в Україні з урахуванням реалій сьогодення: з одного боку – воєнного стану, в якому перебуває наша держава, а з іншого, з урахуванням завдань, які ставить наше суспільство перед собою, – наміру побудови правової демократичної держави як повноправного члена Європейського Союзу.

Щиро дякую усім учасникам, які зголосилися взяти участь у заході.

Бажаю учасникам конференції плідного спілкування та якісної наукової дискусії.

Водночас висловлюю щире бажання, щоб наступна конференція відбулася в мирній європейській державі – Україні!

Роман БЛАГУТА,
*ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Андріанна БАДИДА,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент
(ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»)

ПОСАДОВЕ СТАНОВИЩЕ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРОВОА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: «ІМУНІТЕТ» АБО «БЕЗКАРНІСТЬ»

Все більше і системніше порушення прав людини за останні десятиліття – факт, з яким мало хто буде сперечатися. Разом з тим і факт про те, що міжнародне співтовариство має більш жорстко і твердо виконувати взяті на себе зобов'язання, включно з тим, щоб не залишати безкарними тих, хто винні у вчиненні цих правопорушень.

У березні 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента та уповноваженої з прав дитини російської федерації. Прошло уже досить багато місяців, проте арешт так і не здійснено. Відповіді шукатимемо у міжнародній нормативній базі, у першу чергу, у Римському статуті 1998 року.

Слід розпочати з того, що мета та основні завдання Загальної декларації прав людини 1948 року та Статуту ООН 1949 року – це дотримання прав людини як пріоритет у функціонуванні держав, що засновані на принципі верховенства права і це є невід'ємною частиною *ius cogens* (імперативні норми міжнародного права, диспозиції яких виражені у категоричній формі).

У рамках обговорення необхідно звернути увагу на два моменти:

1) поняття індивідуальної кримінальної відповідальності та її наслідків;

2) відмінність між імунітетом та безкарністю.

Звернемось до еволюції правового статусу фізичної особи у міжнародному публічному праві. Умовно його можна поділити на два етапи:

1) До ДСВ (1945 р) – фізична особа не мала певного статусу в міжнародному публічному праві. Чому? А тому що норми міжнародного публічного права врегульовують відносини між державами, а люди є громадянами цих держав, відповідно вони вважались об'єктами, а не суб'єктами. Тобто фізичні особи не вважались компетентними мати права та нести обов'язки за міжнародним правом.

2) Після 1945 року, а саме після жахів ДСВ людство переосмислило права людини, зрозуміло, що з вигляду «культурні» держави можуть ставати варварськими та відверто нехнувати людські цінності та життя. Так можна спостерігати, що міжнародна спільнота починає розглядати необхідність і можливість зробити людину суб'єктом міжнародного права (тим самим наділивши людину юридичною відповідальністю та правами).

Так, фізичні особи несуть міжнародно-правову відповідальність за вчинення міжнародних злочинів. Це положення передбачено Римським статутом 1998 року, тобто саме люди, а не абстрактні істоти, які вчинили злочин, повинні бути покарані за міжнародним правом. Статут Міжнародного кримінального суду у своїй статті 25 виводить із цього принципу **два наслідки**. По-перше, щодо юрисдикції: «Суд має юрисдикцію щодо фізичних осіб» (ч. 1 ст.25 Статуту). І щодо юридичної відповідальності: «Кожен, хто вчиняє злочин, що підпадає під юрисдикцію цього суду, підлягає індивідуальній відповідальності й покаранню відповідно до цього Статуту»[4].

Ст. 27 Римського статуту, окрім того, передбачає, що покаранню за міжнародні злочини може бути піддано **будь-яку особу незалежно від посадового становища**. Ч. 2 цієї статті передбачає, що **імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи** відповідно до національного або міжнародного права,

не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції щодо такої особи [4].

З кожним днем неприпустимою стає думка, що відповідальність глави держави чи інших посадових осіб у зв'язку з їх «службовим становищем» може гарантувати чи гарантує їм імунітет від кримінального переслідування. Ці ідеї станом на 2023 рік уже вкорінилися у громадянському суспільстві і спонукають держави втілювати універсальну юрисдикцію, яка передбачена рядом міжнародних договорів, у тому числі Женевською конвенцією від 12 серпня 1949 року та протоколів (I і II 1977 року) до неї, що стосуються збройних конфліктів (міжнародне гуманітарне право). Це також призвело до створення двох міжнародних трибуналів по воєнним злочинам (один для колишньої Югославії у 1993 року, другий – для Руанди у 1994 році). Вони створені для судового переслідування осіб, що мають понести покарання за серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права, що були скоєні на територіях цих держав [1].

Положення Нюрнберзького та Токійського процесів також передбачають, що якщо обвинувачений є главою держави чи уряду, це не звільняє його від кримінальної відповідальності та не є підставою для пом'якшення покарання.

Щодо обсягу іменітету глави держави у міжнародному звичаєвому праві?

Щодо цієї проблеми, то можна звернутися, по-перше, до аналізу так званого «казусу Піночета». Він був заарештований 16 жовтня 1998 року на підставі міжнародного ордеру за вчинення злочинів проти людяності (злочини, що підпадають під універсальну юрисдикцію). Палата лордів Сполученого Королівства у справі Піночета постановила, що глава держави не буде захищений імунітетом, якщо він винен у вчиненні злочинів геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності [3]. Слід розуміти, що справа Піночета стала справжнім «проривом» у міжнародному праві, адже подібного прецеденту світ не бачив з часів Нюрнберзького процесу.

Ще один приклад – справа аль-Башира (президент Судану). Він отримав два ордери на арешт – 2009 і 2010 р. Справа була передана Радою Безпеки ООН до Міжнародного кримінального суду (далі МКС). Цікаво, що 14 держав – членів

МКС дозволили Баширу відвідати їх і відмовились його арештувати. Наприклад, Йорданія, держава-учасниця Римського статуту, 29 березня 2017 року прийняла аль-Башира, котрий приїхав з нагоди саміту Ліги арабських держав. Основне питання, яке вирішувала Апеляційна палата: чи користувався він імунітетом як глава держави? На думку Палати попереднього провадження, Судан не міг посилатися на імунітет глави держави щодо аль-Башира, і Йорданія повинна була його заарештувати [5].

Які аргументи? Деякі держави стверджували, що це порушило б звичаєве міжнародне право. Ця практика не була шикоро розповсюджена. У свою чергу, США також не засудили держави, котрі не заарештували його. Можливо, потрібна була якась реакція на це, осуд. Хоча, можливо, держави-члени вважали, що це питання краще за все залишити на розгляд самого МКС в рамках його звичайних процедур. У будь-якому випадку, мовчання не є надійною підставою для індуктивного визначення точної сутності імунітету у відповідності з міжнародним звичаєвим правом.

До слова, у Римському статуті (зокрема, це статті 58, 59) досить чітко описано процедуру та причини видачі ордеру на арешт, а механізм самого арешту деталізується у Частині 9 («Міжнародне співробітництво та судова допомога»). [4]. Проте, ознайомившись із текстом частини 9 Статуту, мимоволі приходимо до висновку про те, що «секрет реальності (ефективності)» арешту підозрюваної особи якраз залежить від співробітництва держав-членів. Якщо взяти до уваги попередній випадок (справа Аль-Башира), то далеко не усі держави «доброросовісно» виконують взяті на себе зобов'язання.

Апеляційна палата МКС встановила, що імунітет глави держави впливає з «принципу *par in parem non habet imperium*», він заснований на суверенній рівності держав. Однак міжнародні суди «не діють від імені конкретної держави чи держав. Вони діють від імені міжнародної спільноти в цілому». Тобто держави, що виконують ордери на арешт, що видаються міжнародними судами, діють не від свого імені, а від імені міжнародного суду, а відтак – від імені міжнародної спільноти у цілому» [2]. Таким чином, із цього принципу не можна зробити висновок, що звичайна норма забороняє виконання

такого ордеру на арешт глави держави, що перебуває з візитом у певній державі.

Звісно, що не може бути спільної практики по відношенню до нових або нечастих обставин. Скасування імунітетів має стати обов'язковим міжнародним правилом, встановленим МКС, щоб покласти край безкарності «найбільших» злочинців.

Висновки:

Таким чином, після ДСВ був погоджений міжнародною спільнотою принцип, згідно з яким міжнародно-правову відповідальність можуть нести як держави, так і фізичні особи.

Індивідуалізація відповідальності передбачає ряд труднощів, зокрема: питання імунітетів глав держав та інших суб'єктів міжнародного права, а також регулювання видів відповідальності, які повинні враховувати колективний аспект здійснення міжнародних злочинів.

Проти фізичних осіб може бути порушено кримінальну справу за міжнародним правом, і вони можуть бути притягнуті до відповідальності міжнародними судами, незалежно від волі держави чи її внутрішнього законодавства. Світові необхідно припинити «висловлювати занепокоєння» чи сподіватися на мирне врегулювання конфліктів. У таких справах як обвинувачення осіб у вчиненні міжнародних злочинів, а особливо, якщо це глави держав, – необхідний жорсткий підхід, чіткі дії без жодних винятків чи застережень!

Невідворотність кримінальної відповідальності будь-якої особи, незалежно від посадового становища, за вчинення міжнародних злочинів повинно стати сьогодні міжнародним стандартом.

(Для України одним із важливих напрямів – ратифікація Римського статуту).

Список використаних джерел

1. Olivier de Frouville. Droit international pénal. 2012. URL: <http://pedone.info/dipenal/partie3.pdf>
2. Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. No. ICC-02/05-01/09 OA2. Date: 6 May 2019. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_02856.PDF
3. Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others ex parte PINOCHET / Regina v. Evans and another and the Commissioner

of Police for the Metropolis and others ex parte PINOCHET. URL: <https://internationalcrimesdatabase.org/Case/855/Pinochet/>

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n761
5. The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir. Q&A Regarding appeals chamber's 6 May 2019 Judgment in the Jordan referral re al-Bashir appeal. ICC-02/05-01/09. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/190515-al-bashir-qa-eng.pdf>

Ольга БАРАБАШ,
професор кафедри загально-правових
дисциплін Інституту права,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРАВОТВОРЧІСТЬ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах розвитку суспільства цифровізація постає як загальносвітова тенденція. Цифрові технології сьогодні інтенсивно розвиваються, а тому триває процес формування нової моделі державності, побудованої на засадах цифровізації суспільних відносин. Враховуючи, що цифровізація є світовою, ступінь економічного розвитку країн та впливу на міжнародній арені залежить від того, наскільки швидко держави адаптуються до інформаційних технологій, зокрема й до технологій штучного інтелекту (далі – ШІ). У зв'язку із цим на державних рівнях більшості країн приймаються нормативні акти, що регулюють відносини, пов'язані зі ШІ. Загалом ідея наукової й законодавчої появи ШІ згадується в Резолюції Європейського Парламенту від 16 лютого 2017 р. (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL) [1]).

Цифрові технології впроваджуються у всі сфери права більшою чи меншою мірою. Так, за допомогою ШІ та метавсесвіту від NVIDIA можна відтворювати місце та події злочинів. Також можливе розпізнання мови (те, що говорить злочинець чи поліцейський), звуків (постріл, з чого стріляли та звідки), об'єктів, що тримає в руці людини (пістолет чи інший предмет). Освітній і навчальний потенціал Metaverse є таким же перспективним, як і інші його програмні напрями. VR у поєднанні з ефектами Metaverse вивели процес навчання на якісно новий рівень. Тепер студенти можуть дивитися експерименти в прямому ефірі з більш інтенсивними та якісними ресурсами знань. За своєю структурою Metaverse може стати потужним інструментом для освітнього процесу, адже дозволить створювати інноваційні та інтерактивні навчальні досвіди, котрі студенти не мають змоги отримати в реальності. Ось

деякі потенційні напрями застосування: game-based learning (освіта, що базується на використанні комп'ютерних ігор для здобуття знань та навичок. Такі ігри можуть включати в себе елементи метавсесвіту, які розширюють імерсивність гри (залучення) та створюють більш реалістичний досвід); віртуальні класні кабінети та колаборативне навчання (метод для постійного використання на віддаленій основі. В таких середовищах метавсесвіт використовує віртуальний простір, в якому вчителі та учні можуть навчатися та взаємодіяти один з одним); віртуальні екскурсії (метавсесвіт стає основою для створення віртуальних зал для екскурсій з усіма представленими експонатами. Це дозволяє студентам досліджувати різні місця та культури країн зі свого комп'ютера або віртуальної реальності); симуляції (метавсесвіти можуть бути використані для створення симуляцій, які дозволяють студентам експериментувати з різними сценаріями та ситуаціями без реальних наслідків. Прикладом може стати кейс MARINET та VR-симулятори для навчання моряків, а також військових (тренажер для навчання стрільби з ПЗРК «Ігла» від фонду «Повернись живим») тощо [2].

Неабияку увагу у сфері ШІ привертає саме правотворча діяльність, темпи якої різко зросли під впливом тих змін, що відбуваються в державі. Сьогодні цифрові технології активно використовують на різних етапах правотворчості. Утім, таке інтенсивне використання цифрових технологій не повинно впливати на зміст правотворчої діяльності, що досі є діяльністю державних органів та посадових осіб щодо прийняття або санкціонування норм права. При цьому соціальний зміст цієї діяльності може змінюватися в міру зміни регульованих правом суспільних відносин, зокрема тих, що відбуваються під впливом цифровізації.

Серед основних етапів правотворчої діяльності, у яких може застосовуватися ШІ, можна виділити такі: виявлення громадської думки через проведення онлайн-голосування; розробка законопроектів; проведення онлайн-трансляцій та консультацій з експертами і фахівцями; онлайн-голосування самих учасників правотворчої діяльності за чи проти впровадження проєкту; здійснення доступу до правових актів шляхом використання довідково-правових систем та офіційних

інтернет-ресурсів. Отже, використання штучного інтелекту цілком виправдано і дозволяє залучити широке коло зацікавлених осіб.

Цифровізація правотворчого процесу, безсумнівно, торкнеться і процесу підготовки законодавчих актів, і навіть їх змісту. Наприклад, у контексті розглядуваної теми цікавим видається досвід США щодо використання технології машинного навчання (machine learning). Ця технологія дозволяє не тільки розробити текст нормативно-правового акта, а й спрогнозувати місця скоєння майбутніх злочинів, крім того, виконує чимало інших функцій [3, р. 89]. У зв'язку з тим, що ця технологія не набула поширення у правових процесах України, рекомендується запозичити позитивний зарубіжний досвід, зокрема США. Цифровізація правотворчого процесу дозволить громадянам брати участь у самому процесі шляхом голосування та подання до законодавчих органів проектів нормативних актів.

Щодо перспектив застосування ШІ у правотворчій діяльності України, то, безумовно, цифровізація такого процесу призведе до скорочення тимчасових інтервалів, необхідних для розроблення, погодження та прийняття нормативних правових актів та своєчасної модернізації законодавства. Адже на сьогодні жодна людина не має змоги відстежити всі системні зв'язки так, як це може зробити штучний інтелект. У процесі правотворчості така здатність допоможе уникнути системних помилок усередині галузі та за міжгалузевими перехрещеннями. Для того щоб доручити штучному інтелекту розробку нових нормативних актів та/або перевірку чинних і підготовку змін до них, ШІ мусить вміти виконувати комплексну обробку значних обсягів інформації, здобутих з різних джерел, з'ясовувати системні співвідношення не тільки в межах однієї галузі, але й встановлювати міждисциплінарні зв'язки, мати здатність до самонавчання, зокрема накопичувати досвід, узагальнювати, відшукувати неочевидні логічні ланцюжки, робити конкретні умовиводи, вміти планувати тощо. Наскільки це є можливим для нього, свідчать більш-менш виважені прогнози: до 2024 року штучний інтелект буде мислити повністю як людина (а не лише за окремими напрямками – медицина, гра в шахи тощо) на 10 %, до 2040 року – на 50 %, до 2075 року його процеси мислення неможливо буде відрізнити від людських

так само, як невдовзі складно буде відрізнити між собою штучні та біологічні об'єкти, віртуальні світи стануть більш захопливими, ніж реальне оточення [4].

Утім, розвиток цифрових технологій спричинює низку проблем і питань, які потребують оперативного правового врегулювання. Одна з небезпек полягає в тому, що людина може втратити контроль над ШІ повністю або частково. На таку можливість вказують умовиводи професора Оксфордського університету Ніка Бострома (Niklas Boström), засновника компаній Tesla і SpaceX Ілона Маска (Elon Musk), професора University of Washington School of Law та директора UW Tech Policy Lab Раяна Кало (Ryan Calo), професора Umeå Universitet (Швеція) Пітера Асаро (Peter M. Asaro). Їхній стриманий оптимізм і застереження зводяться до такого: 1) внаслідок можливості до саморозвитку штучний інтелект перетвориться на суперінтелект; 2) у суперінтелекту з'являться свої власні потреби і цілі (він може бути менш людським, ніж розумний прибулець); 3) суперінтелект може спробувати використати людей проти їхньої волі (наприклад, задля отримання доступу до ресурсів); 4) суперінтелект може забажати залишитися єдиним інтелектом навкруги; 5) людина, як система зручно згрупованих атомів, може зацікавити суперінтелект як ресурс; 6) людство не є готовим до зустрічі зі суперінтелектом і ще не буде готове багато років; 7) людство повинно навчитися тримати ШІ під достатнім контролем [5].

Відкритим досі є й питання про відставання законодавчих норм від етапів розвитку суспільства. Вважаємо, що доцільно закріпити суспільну законодавчу ініціативу щодо внесення громадянами й організаціями проєктів нормативних актів на розгляд до Верховної Ради України. На наше переконання, це сприятиме своєчасному внесенню змін до законодавства та прийняттю нових актів, які необхідні в конкретний момент розвитку суспільства. Наприклад, нині досить активно розвивається ринок цінних паперів та криптовалют. Тож для суб'єктів цивільних правовідносин актуальними є питання про можливість укладання договорів позики щодо таких об'єктів цивільних правовідносин, оскільки законодавством вони практично не врегульовані, а судова практика неоднозначна з таких суперечок. Відповідно, при закріпленні

громадської законодавчої ініціативи громадяни та організації можуть самостійно розробити проєкт закону, який повністю регулював би такі питання.

Уважаємо, що використання ШІ у правотворчій діяльності має низку переваг. По-перше, це спрощення роботи учасників правотворчої діяльності; по-друге, використання ШІ у правотворчій діяльності уможливить оптимізацію контактування між учасниками та здійснення ними колективного коригування текстів в онлайн-режимі; по-третє, здійснюватиметься всебічне спостереження за реалізацією проєкту, зокрема за його поточним статусом на різних етапах. Отже, впровадження цифрових систем у правотворчу діяльність дозволить суттєво скоротити відставання правового регулювання від рівня розвитку суспільства та своєчасно вдосконалювати законодавство з урахуванням наявної на той чи інший момент обстановки та проблематики.

Список використаних джерел

1. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN> (viewed on 25.11.2023).
2. Боровик Л. Що ми знаємо про метавесвіт та яка з нього користь? URL: <https://istu.edu.ua/%D1%89%D0%BE> (дата звернення: 25.11.2023).
3. Surden H. Machine Learning and Law. *Washington Law Review*. 2014. Vol. 89, № 1. P. 87–115.
4. Радутний О. Е. Штучний інтелект, інформаційна безпека та законотворчий процес (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право*. 2018. № 1(24). С. 149–158. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/18_3.pdf (дата звернення: 25.11.2023).
5. Etzioni O. No, the Experts Don't Think Superintelligent AI is a Threat to Humanity. URL: <https://www.technologyreview.com/s/602410/no-the-experts-dont-think-superintelligent-ai-is-a-threat-to-humanity> (viewed on 25.11.2023).

Соломія ВАСЮК,
співробітник
(Територіальне управління
Державного бюро розслідувань у м. Львові)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ СЛІДЧИМИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ КАТУВАННЯ

Конституція України засвідчує, що «Людина, її життя і здоров'я, честь гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», вказуючи на те, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28) [1]. Найнебезпечнішими та найрезонансними є випадки вчинення катувань представниками держави. Такий підхід безпосередньо узгоджується з європейською практикою та положеннями відповідних міжнародних нормативно-правових документів, що спрямовані на запобігання та протидію катуванням.

При кваліфікації катувань слідчі Державного бюро розслідувань повинні звертати особливу увагу на зміст норм міжнародного та національного права, практику ЄСПЛ та судів України, а також стандарти ефективного розслідування та документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання [2, с. 15].

Через відсутність єдиного підходу щодо кваліфікації катувань у науці та правозастосовній практиці відповідним проявам жорстокості та неналежного поводження з боку слідчих Державного бюро розслідувань може бути дана різна кримінально-правова оцінка. До прикладу: *слідчими ТУ ДБР у м. Львові у березні 2020 року скеровано до суду обвинувальний акт за обвинуваченням двох працівників поліції у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України. Досудовим розслідуванням встановлено, що оперуповноважені Ужгородського ВП ГУНП у Закарпатській області, знаходячись у службовому кабінеті нанесли потерпілому удари руками, ногами, гумовим кийком у різні частини тіла.*

У подальшому потерпілого доставлено до хірургічного відділення КНП «ЦМКЛ» Ужгородської міської ради з численними тілесними ушкодженнями; Слідчими ТУ ДБР у м. Хмельницькому у вересні 2020 року скеровано до суду обвинувальний акт у кримінальному провадженні за обвинуваченням шести інспекторів Державної установи «Вінницька установа виконання покарань № 1» у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 127, ч. 2 ст. 365 КК України та одного засудженого за ч. 2 ст. 121 КК України. Досудовим розслідуванням встановлено, що перебуваючи у кімнаті старшого по корпусному відділенню, вони завдали 59-річному потерпілому, до якого судом застосовано запобіжний захід – тримання під вартою, не менше 85 ударів руками, ногами та спеціальним засобом ПР-73, внаслідок яких настала смерть потерпілого.

При кваліфікації катування слідчим Державного бюро розслідувань слід знати, що найбільш відомі стандарти ефективного розслідування катувань і документування відповідних фактів наведені у «Стамбульському протоколі» – Керівництві з ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [2, с. 95].

Особливістю Стамбульського протоколу [3] є те, що він містить визнані міжнародно-правові стандарти та процедури щодо того, як виявляти та фіксувати можливі ознаки катувань, щоб це могло слугувати доказом у суді. Крім того, документ також містить рекомендації щодо належного розслідування випадків катувань. Стамбульський протокол може бути найважливішим інструментом для цього.

Варто констатувати, ЄСПЛ зазначає, що розслідування небезпідставних скарг про погане поводження має бути ретельним, а це означає, що органи влади повинні:

- по-перше, завжди добросовісно намагатись з'ясувати те, що трапилось, і не покладатись на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень;

- по-друге, вживати всіх заходів для отримання наявних доказів, які мають відношення до події, свідчень очевидців та експертних висновків;

– по-третє, робити так, щоб розслідування було спроможним забезпечувати встановлення та покарання винних осіб і якщо реакція уряду на скаргу про катування не відповідає цим критеріям, то ЄСПЛ визначає це як порушення ст. 3 ЄКПЛ, навіть якщо існують сумніви щодо самого факту катування.

Список використаних джерел

1. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кваліфікація слідчими органів Державного бюро розслідувань окремих кримінальних правопорушень : практич. посіб. ; за заг. ред. О. О. Сухачова. Київ : Державне бюро розслідувань, 2023. 394 с.

3. Стамбульський протокол: посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. *Серія публікацій з питань професійної підготовки* № 8. Нью-Йорк і Женева, 2004. 131 с.

Марія ГАВРИЛЬЦІВ,
доцентка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Олег ПАНКЕВИЧ,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1950 РОКУ ТА ПРАКТИКИ СТРАСБУРЗЬКОГО СУДУ В ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Ратифікацією Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ, Європейська конвенція) Законом від 17 липня 1997 р. Україна визнала обов'язковість юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький суд) у всіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування ЄКПЛ.

23 лютого 2006 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 2 якого передбачено, що рішення Страсбурзького суду щодо України обов'язковими для виконання Україною відповідно до ст. 46 Європейської конвенції 1950 р. Стаття 17 Закону визначає правову підставу застосування судами Європейської конвенції та практики Суду: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права». Проте, слід зауважити, що на Конституційний Суд України (далі – КСУ) норма зазначеної статті не поширюється, адже внаслідок конституційної реформи 2016 року з ч. 3 ст. 124 та ч. 1 ст. 147 Конституції України зникло положення про віднесення КСУ до судової влади й визначення КСУ як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Реформувавши статус КСУ як єдиного органу конституційної юрисдикції, конституційна реформа 2016 р. суттєво змінила його правову природу: він став самостійним органом конституційного контролю, рівновіддаленим від органів законодавчої, виконавчої, судової влади, президента та забезпечує дотримання принципу верховенства Конституції України в їхній діяльності [1, с. 16–17].

Проте, в результаті конституційного реформування в чинному національному законодавстві утворилась прогалина щодо віднесення до повноважень КСУ застосування ЄКПЛ. Такий стан речей викликає потребу здійснення ґрунтовних наукових досліджень з приводу віднесення до повноважень КСУ застосування в своїх юридичних позиціях Європейської конвенції та практики Страсбурзького суду. Слід зауважити, що в демократичних країнах конституційна юстиція постає ефективним засобом адаптації національних правових систем до європейських стандартів правового захисту.

Водночас, за своїм статусом Конституційний Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

У своїх юридичних позиціях Конституційний Суд України використовує положення Конвенції 1950 р. та рішень Страсбурзького суду як джерела права. Як свідчить офіційна статистика звернень КСУ до ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ: до Європейської конвенції (зокрема, у контексті тлумачення її Європейським судом) Конституційний Суд безпосередньо звертався у ході підготовки понад 70 рішень; до рішень ЄСПЛ КСУ звертався у понад 60 рішеннях[2]. Причому лідерство у списку посилань Конституційного Суду України на Конвенцію 1950 р. належить її шостій статті «Право на справедливий суд» [3].

Як зауважив О. Панкевич, «...в переважній більшості випадків застосування у своїй діяльності Конвенції та практики ЄСПЛ як аргументів для мотивування власних рішень КСУ використовує найбільш повну і, так би мовити, найбільш

досконалу (принаймні з формального погляду) форму – посилення на конкретну статтю Конвенції та на конкретне рішення ЄСПЛ із викладом правової позиції» [4, с. 38].

На основі аналізу зарубіжного досвіду можна виокремити два підходи до застосування рішень ЄСПЛ органами конституційної юрисдикції: імперативний (за якого, згідно з національним законодавством, застосування прецедентної практики Страсбурзького суду є обов'язковим) та диспозитивний (при якому конституційні суди застосовують рішення ЄСПЛ з метою додаткового обґрунтування своїх рішень).

Вперше КСУ використав практику Страсбурзького суду під час прийняття рішення у справі за зверненнями жителів міста Жовті Води від 25 грудня 1997 р. № 9-зп. З того часу Конституційний Суд під час формулювання своїх юридичних позицій дедалі частіше звертається як до ЄКПЛ, так і до рішень ЄСПЛ як до джерел права. Проте, слід зауважити, що в більшості випадків таке звернення органу конституційної юстиції є швидше ілюстративним, тобто без додаткового предметного обґрунтування чи тлумачення змісту порушеного права. Хоча варто згадати й такі юридичні позиції КСУ, де він деталізує його. Так, Конституційний Суд у рішенні від 13 грудня 2011 р. № 17-рп/2011, посилаючись на рішення Страсбурзького суду в таких справах, як «Добертен проти Франції» (1993), «Гінчо проти Португалії» (1984), «Юніон Аліментаріа Сандерс С. А. проти Іспанії» (1989), «Голдер проти Великої Британії» (1975), «Класс та інші проти Німеччини» (1978) наголошує на різних аспектах права на доступ до справедливого і відкритого розгляду справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеному статтею 6 ЄКПЛ, використовуючи при цьому міжнародні норми при обґрунтуванні власних рішень. Таким чином, Конституційний Суд використовує рішення ЄСПЛ для формування власних юридичних позицій, в результаті чого вони фактично стають змістовним елементом мотивувальної частини його рішення. Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні та частиною конституційного права України [5, с. 55].

Конституція України містить у цілому аналогічний Європейській конвенції каталог прав людини, хоча можуть спостерігатись окремі термінологічні розбіжності між конвенційними

та конституційними положеннями. Саме тому для обґрунтування своїх правових позицій при прийнятті відповідних рішень Конституційний Суд України застосовує комплексний підхід, тобто крім Конституції України та інших актів національного законодавства використовує потенціал Європейської конвенції, інших міжнародно-правових договорів у сфері прав людини, а також рішення ЄСПЛ. Саме в такий спосіб здійснюється вплив Європейської конвенції та практики ЄСПЛ на конституційне судочинство України.

П. Рабінович запропонував два основних напрями впливу рішень ЄСПЛ на конституційне правосуддя. Перший полягає у врахуванні конституційними судами вказівок і юридичних оцінок ЄСПЛ, наведених у його рішеннях у конкретних справах, до розгляду яких органи конституційного контролю залучались на етапі вирішення спору в межах національних юрисдикцій. Зокрема, ЄСПЛ неодноразово зауважував, що при визначенні «розумності» строку судового розгляду (ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції) треба брати до уваги також час розгляду скарги чи заяви особи органом конституційного контролю, особливо у тих випадках, коли рішення останнього впливатиме на результат розгляду даної справи. У деяких своїх рішеннях ЄСПЛ вказав, за яких умов скаргу до конституційного суду можна визнати ефективною, а за яких – навпаки. Цілком очевидно, що в силу прецедентного характеру практики ЄСПЛ його правові позиції щодо конституційної юстиції стосуються не лише держав, які були сторонами у справі, а й підлягають урахуванню при здійсненні конституційного контролю та в процесі нормотворчості інших держав, що визнали його юрисдикцію (зокрема, при запровадженні ними інституту конституційної скарги) [6, с. 35–36].

Другим напрямом впливу практики ЄСПЛ на національну конституційну юстицію є врахування вироблених ним принципів, концептуально-методологічних засад захисту прав людини і основоположних свобод при ухваленні конституційними судами їх рішень. Хоча цей «канал», як зазначає П. Рабінович, є менш формалізованим, ніж перший, проте сфера його застосування може бути незрівнянно ширшою [6, с. 36].

Як зауважує вчений, у ході застосування Конституційним Судом України Конвенції 1950 року та рішень Європейського

суду виникають певні правові колізії, які потребують відповідних засобів вирішення. Передумовою таких правових колізій є розбіжності між окремими положеннями Конституції України та Конвенції 1950 р. Ці розбіжності можна усунути шляхом модернізації (оновлення) Конституції України з метою приведення її положень у повну відповідність до міжнародних стандартів прав людини. Природно, це дозволить Конституційному Суду України ефективніше реалізувати положення Конвенції 1950 р., закладені в нормах оновленої Конституції України.

Висновки. Завдяки численним рішенням Конституційного Суду в галузі прав людини можна констатувати виробленням доктрини прав людини, яка спирається на правовий фундамент національного законодавства, положення Конвенції 1950 р., а також рішення Страсбурзького суду. На підставі викладеного можна стверджувати, що в системі державного механізму КСУ виконує важливу роль інструмента впровадження європейських стандартів прав людини.

Таким чином, в Україні спостерігається подвійний захист фундаментальних прав і свобод, які закріплені у Конвенції та Конституції України: він відбувається на конституційному та конвенційному рівнях. Зазначені права й свободи мають спільну юридичну природу та характеристику, а їхній зміст встановлюється у процесі їх застосування, а також тлумачення конвенційних та конституційних норм Європейським судом з прав людини та Конституційним Судом України. В Україні є всі передумови для того, щоб існуючі загальнодемократичні стандарти доступу до суду та правосуддя, у тому числі й сформовані практикою Європейського суду, стали орієнтиром для законодавця у сфері вдосконалення механізму звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності закону чи іншого правового акта та відповідних процедур провадження. Маємо усі підстави вважати, що рішення ЄСПЛ поряд з нормативними положеннями ЄКПЛ мають слугувати одним із орієнтирів для удосконалення правової системи України і втілення європейських правових стандартів.

Список використаних джерел

1. Панкевич О. З., Гаврильців М. Т. Конституційний Суд України: деякі дискусійні питання щодо його місця в сучасному механізмі держави. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4 (14). С. 12–19.

2. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/91976/response/339540/attach/2/2992..pdf?cookie_passthrough=1

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Панкевич О. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та практики Страсбурзького суду в конституційному судочинстві України (спроба статистичного аналізу). *Публічне право*. 2020. № 4(40). С. 32–41.

5. Гаврильців М. Т. Деякі питання застосування Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Страсбурзького суду в юридичних позиціях Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 54–57. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/9>

6. Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів прав людини. *Вісн. Конституц. Суду України*. 2005. № 6. С. 34–40.

Олена ГОРБАНЬ,

доцент кафедри правознавства,
кандидат філософських наук, доцент
(Полтавський університет
економіки і торгівлі)

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Парадигма доброго врядування в Україні на засадах європейського концепту публічної політики випробовується війною. Проблеми трансформування *державного управління* в публічне співуправління держави з політичною участю зацікавлених груп громадянського суспільства ускладнилися.

До першого кола довоєнних проблем відносяться: поєднання автократичних елементів стилю президентської влади з корпоративними традиціями бюрократії та олігархічним впливом на владу; незавершеність децентралізації влади; недостатність середнього класу в структурі громадянського суспільства; створення олігархами і владою залежних від них фіктивних некомерційних організацій, соціологічних та експертних груп, монополізація засобів масової інформації та маніпулювання ними усіма громадською думкою; низький рівень політичної участі зацікавлених груп суспільства унаслідок недовіри до влади. Дослідження цих проблем висвітлювалися в публікаціях О. Гомоляко, С. Телешуна, С. Ситник, І. Рейтеровича, О. Чальцевої та ін. Загалом в Україні було «відсутнє систематизоване уявлення застосування механізму оцінювання публічної політики» а її оцінювання використовувалося вкрай рідко [1, с. 80].

Дослідження другого кола проблем розпочалося з 2022 р. Так, експерти проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні» відзначили проблемне поле у взаємодії та непорозуміннях під час комунікацій органів місцевого самоврядування (ОМС) з інститутами громадянського суспільства (ІГС). Зокрема, через закритість ОМС або ненадання запитуваної підтримки, неможливість зібрань, обмеження проектів громадської участі [2, с. 33].

Учасники круглого столу в Національному інституті стратегічних досліджень віднесли до наслідків воєнного стану слабкість політичних партій і певну монополізацію телепростору Єдиним телемарафоном. Водночас вказали на сприятливі для публічної політики фактори: деолігархізацію суспільних відносин, тенденцію росту популярності і впливу на політику новинних месенджерів, інтернет-блогерів волонтерів [3].

Проблеми об'єктивних умов для обмеження демократичного процесу в умовах війни та суб'єктивних зловживань владою під цим приводом, невизначеності перспектив демократії за умов затягування війни як «нормальності» політики аналізувалися на прес-конференції політологів ще 09.01.2023 [4].

Висновок полягає в тому, що війна як політична криза віддалила перспективи втілення в Україні європейського зразка публічної політики на невизначений час.

Список використаних джерел

1. Петренко І. І., Салтовський О. І., Федорченко В. М., Колюх В. В. Особливості оцінювання публічної політики: уроки для України. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 80 – 87. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/12.pdf (Дата звернення: 19.11.2023).

2. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». 2022. 40 с. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85> (Дата звернення: 19.11.2023).

3. Політична система України в умовах війни. 07.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentar-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> (Дата звернення: 19.11.2023).

4. Вплив війни на трансформацію політичної системи України – між демократією та авторитаризмом. URL: https://www.youtube.com/watch?v=w83Dv9Y2TdM&ab_channel=%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%81-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0

Єгор ГРЕЧИШКІН,
курсант 2 курсу ННППФПНП
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Маргарита МАКСИМОВА,
викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНИМ, ЕКОЛОГІЧНИМ ТА СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

У світлі сучасних глобальних трансформацій та постійних змін в економічній, екологічній та соціальній сферах, проблеми правового забезпечення набувають особливого значення.

Актуальність вибраної теми виявляється в необхідності розуміння та вирішення складних викликів, що стоять перед країнами у контексті економічного, екологічного та соціального розвитку. Зростання глобальної взаємозалежності, швидкі технологічні та соціокультурні зміни підкреслюють необхідність адаптації правового забезпечення до нових реалій. Дослідження цієї теми дозволить розкрити сутність викликів та знайти інноваційні шляхи їх вирішення в рамках сучасного правового контексту.

Також слід зазначити, що важливість даної теми невіддільна від постійного стрімкого розвитку суспільства. Нинішні держави стикаються із складними економічними викликами, тиском на природні ресурси та необхідністю забезпечення справедливого соціального розвитку. Розгляд проблем правового аспекту в цих сферах стає важливим етапом для створення ефективних механізмів реагування на сучасні виклики та побудови стійкого майбутнього для суспільства.

Впровадження правових механізмів в управління екологічним, економічним та соціальним розвитком може сприяти ефективній інтеграції управління економічним, екологічним та соціальним розвитком, забезпечуючи:

1. Стабільний правовий фундамент : розробка та утримання чітких, адаптивних правових рамок, які враховують специфіку кожної сфери розвитку.

2. Координацію між секторами: створення механізмів, які сприяють взаємодії між економічним, екологічним та соціальними секторами для досягнення цільових показників.

3. Заохочення сталого розвитку: включення в правові норми стимулів для підприємств та організацій з метою досягнення екологічної та соціальної відповідальності.

4. Публічну участь: забезпечення можливості громадськості брати участь у формуванні та вдосконаленні правових механізмів для розвитку.

5. Моніторинг та відповідальність: встановлення систем моніторингу та відповідальності, щоб забезпечити виконання прийнятих норм та заохочувати відповідальність сторін у всіх сферах розвитку.

Через війну яку розпочала країна агресор проти нашої держави, запровадження правових механізмів є не легким , але це надасть країні змоги ефективної інтеграції управління розвитком.

В умовах збройної агресії актуальність питань інтеграції правових механізмів у управління економічним, екологічним та соціальним розвитком набуває особливого значення. Військові дії часто супроводжуються економічною нестабільністю, психосоціальними викликами та екологічними проблемами. Правові механізми можуть допомогти ефективно вирішувати ці кризові ситуації.

Військові конфлікти супроводжуються гуманітарними кризами, і правові механізми можуть визначати стандарти для гуманітарних дій, захисту вразливих груп та забезпечення гідності, також саме вони відіграють ключову роль у відновленні економіки, соціальної сфери та екології після закінчення війни, сприяючи швидкому та стійкому відновленню.

Вагомим фактором користь впровадження проводив механізмів є те, що їх інтеграція може створити синергію ефектів, покращуючи взаємодію між економічним, екологічним та соціальним управлінням для досягнення спільних цілей та сприяти створенню єдиної системи управління, що полегшує координацію та співпрацю між відповідальними структурами. Також слід зазначити, що впровадження правових механізмів може посилити відповідальність суб'єктів управління перед громадськістю та забезпечити більш прозоре.

Аналіз наукових публікацій виявляє значні відмінності у визначенні економічного потенціалу, розумінні його суті, складових елементів, взаємозв'язку його з такими категоріями, як національне багатство, рівень економічного розвитку. На думку більшості дослідників, економічний потенціал є узагальнюючою характеристикою. У ньому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, соціально-культурні можливості економічної системи. [1, ст. 250].

У висновку слід підкреслити, що інтеграція правових механізмів у управління економічним, екологічним та соціальним розвитком визначається як ключовий інструмент для вирішення сучасних викликів. Здатність створювати синергію між різними сферами розвитку, забезпечувати ефективність рішень та підвищувати відповідальність суб'єктів управління дозволяє досягти більш сталих та гармонійних результатів. За відсутності цього інтегрованого підходу може виникнути неврегульованість, конфлікти та недосягнення стратегічних цілей в усіх аспектах сучасного розвитку. Отже, важливо продовжувати вивчення та вдосконалення правових механізмів для забезпечення тривалого та збалансованого розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Кислий, В. М. Рибальченко С. М. Інтеграція соціо-еколого-економічних факторів в систему стратегічного управління регіонами. *Механізм регулювання економіки*, 2010, 3: 246–253.

Дмитро ЗАБЗАЛЮК,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Андрій ЮРЧЕНКО,
здобувач освітнього ступеня магістр 2-го курсу
Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

З 24 лютого 2022 року наша держава бореться за свою незалежність, за право називатись «суверенною, соціальною, демократичною», за своє місце на політичній карті світу, за своє існування врешті-решт.

У зв'язку з потребою встановлення всіх сфер суспільства на «воєнні колії», адаптацію соціальної політики, її реалізації до сучасних подій, держава робить все на законодавчому та виконавчому полі, щоб забезпечити соціальний баланс та справедливість, реалізацію соціальних прав та свобод громадян.

Умови воєнного стану вимагають згуртованої політики, яка належним чином враховує складні виклики та постійно динамічний характер конфлікту. Необхідно забезпечити відповідність прийнятним заходам міжнародних стандартів прав людини та основним принципам демократії, враховуючи унікальні аспекти ситуації та пристосовуючи стратегії відповідно до конкретного контексту.

Право на соціальний захист визнається одним із фундаментальних прав і свобод, забезпечуваних загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, фінансово забезпеченим страховими внесками громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших ресурсів. Зафіксовуючи конституційно право на соціальний захист для кожного

громадянина без винятку, держава реалізує принципи статті 24 Конституції України. Ці принципи гарантують рівність конституційних прав для всіх громадян, виключаючи будь-які обмеження на підставі раси, кольору шкіри, політичних переконань, релігії, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших критеріїв [1, с. 12].

На сьогоднішній день, в сучасних воєнних умовах, Кабінет Міністрів України прийняв чималу кількість нормативно-правових актів в сфері соціального захисту населення, наприклад:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» від 26.02.2022 р. № 162 [2] розкриває порядок виплати і доставки пенсій при утрудненні виплати банківськими установами пенсійного забезпечення та інших грошових допомог їхнім одержувачам або при технічному обмеженні роботи АТ «Укрпошта» в сфері виплати і доставки пенсій.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [3] розкриває механізм і обсяг одержання додаткової виплати або фінансової допомоги певним категоріям населення на час воєнного стану і при інших ситуаціях.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 р. № 332 у якому визначений механізм надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [4].

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб» від 19.03.2022 р. № 333 визначає механізм компенсації витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням (перебуванням) внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися з територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, а також житло яких зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження [5].

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 1195 від 21.10.2022 р. «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах», встановлює механізм використання коштів для задоволення потреб осіб, що евакуйовані з населених пунктів, розташованих у зонах проведення воєнних (бойових) дій або можливих бойових дій, переоселення їх у безпечні райони, а також для осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах. Крім того, постанова охоплює використання коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів, у вигляді благодійних пожертв, гуманітарної допомоги, грантів та дарунків. Ці кошти спрямовуються на поточний рахунок Міністерства реінтеграції, відкритий в Національному банку[6].

Важливо відзначити, що існують інші нормативно-правові акти, які регулюють реалізацію політики соціального захисту територій у сучасних умовах війни. Додатково, відповідні міністерства, враховуючи їх компетенцію, деталізують особливості застосування правових норм в сфері соціального захисту населення.

Президент України, 26 квітня 2022 року, підписав Закон України, який був прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року, і носить назву «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [7].

Цей закон вносить певні зміни до законів України «Про соціальні послуги» та «Про правовий режим воєнного стану». Декілька основних положень цього закону включають:

- Визначення середньомісячного сукупного доходу громадян з урахуванням попереднього кварталу перед місяцем, що передує місяцю звернення, замість шести останніх місяців, як це передбачалося раніше.

- Розширення повноважень обласних, Київської міської державних адміністрацій та виконавчих органів місцевих рад для визначення особливостей прийняття рішень щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану.

– Надання права приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг для негайного надання допомоги людям.

– Встановлення того, що соціальні послуги, надані під час воєнного стану в Україні або окремих місцевостях, фінансуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Ці послуги включають надання притулку, догляду, підтриманого проживання, натуральної допомоги, транспортних послуг та інше для осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [8].

На мою думку, прийняття даного Закону виявляється надзвичайно важливим кроком, оскільки сприяє більш ефективному та оперативному наданню всіх соціальних послуг населенню, яке постраждало внаслідок сучасних умов війни в Україні. Слід відзначити, що незважаючи на активні військові дії в країні, усі види соціальної допомоги надаються безперервно, оскільки законодавством передбачена їх виплата на протязі тривання воєнного стану та 1 місяця після його завершення. Серед таких видів соціальної допомоги варто визначити:

– Допомогу малозабезпеченим сім'ям;
– Допомогу самотнім матерям;
– Допомогу на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;

– Допомогу на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність;

– Щомісячну грошову допомогу особам, які проживають разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;

– Тимчасову державну допомогу дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не можуть утримувати дитину або мають невідоме місце проживання.

Додатково, механізми публічного управління передбачають:

– Щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, включаючи оплату житлово-комунальних послуг;

– Тимчасову державну соціальну допомогу непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

Такі соціальні заходи демонструють пильну увагу держави до потреб і благополуччя свого населення в умовах воєнної конфлікту. [9].

Крім цього, соціальний захист відіграє також важливу роль не лише для військовослужбовців та роботи критичної інфраструктури, але й для забезпечення суспільної життєдіяльності в цілому. Через це в умовах війни державна соціальна політика спрямована на залучення міжнародної допомоги і сприяння розташуванню переміщених суб'єктів господарювання, що виступають в ролі головного осередка додаткових надходжень до бюджету. Слід зазначити, що соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, а також їхніх сімей, зумовлений особливістю професійних обов'язків не залежить від розміру доходів цих осіб, чи наявності фінансування з бюджету, а має безумовний характер. Ці гарантії не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації. Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції, тому держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до ч. 5 ст. 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення. Закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей [1, с. 13].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в Україні необхідно впроваджувати сучасну модель соціального захисту, яка базується на ключових принципах Європейського Союзу. Зокрема, слід акцентувати увагу на таких напрямках:

1. Підвищення величини пенсійних виплат: забезпечення достойних пенсій для громадян сприятиме покращенню їхнього соціального становища.

2. Удосконалення соціальної сфери на засадах цифровізації: використання сучасних технологій в сфері соціального захисту сприятиме ефективнішому наданню послуг та оптимізації процесів.

3. Соціальна допомога малозабезпеченим: забезпечення належного рівня соціальної підтримки особам, які знаходяться у складних життєвих обставинах, є важливим аспектом соціальної політики.

4. Безперешкодна участь усіх членів суспільства: забезпечення рівних можливостей і доступу до соціальних послуг для всіх верств населення сприятиме справедливому розвитку суспільства.

Ця модель соціальної політики, яка враховує як європейські, так і вітчизняні принципи та стандарти, може сприяти покращенню рівня соціального захисту та якості життя, протидії демографічним трансформаціям, зменшенню бідності, зміцненню соціальної солідарності та подоланню форм дискримінації.

На сьогоднішній день ключовою функцією держави є ефективна реалізація політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни та підтримка постраждалих. Важливо забезпечити суспільство доступною та якісною допомогою, використовуючи досвід європейських країн у післявоєнний період. В умовах воєнного конфлікту, де існує значне обмеження бюджетного фінансування, необхідно шукати інноваційні підходи до забезпечення соціального захисту населення та забезпечити ефективну роботу в даній сфері.

Отже, попри виклики, що виникають у зв'язку з військовим станом в Україні, держава зобов'язана забезпечити ефективний соціальний захист свого населення, зокрема, тих, хто постраждав внаслідок воєнних дій.

Список використаних джерел

1. Кадикало О. І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. № 2. С. 10–14.

2. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>

3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022%D0%BF#Text>

5. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 р. № 333. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333>

6. Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 р. № 1195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#Text>

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України від 14.04.2022 року № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

8. Головка В.В. особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>

9. Миколук С. М. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану. URL: <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122>

Руслан ЗАЙЦЕВ,
аспірант кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ДОВІРЧИХ ПРАВОВІДНОСИН

Останнім часом правова система України зазнала значних змін. В українське цивільне законодавство було інтегровано деякі правові конструкції з інших правових систем, зокрема право довірчої власності. У Цивільному кодексі України з'явилися статті, які регулюють довірчу власність і довірче управління майном.

З плином часу критики висловлювали побоювання з приводу непослідовності механізму довірчої власності в цивільному законодавстві України. Отже, відповідно до частини 2 статті 316 ЦКУ довірча власність визначається як особливий вид права власності, яке виникає внаслідок закону або договору [1].

Так, наприклад, в германському праві для передання майна за життя власника існують два основних типи відносин, а саме, передання власником майна іншій особі прав власності на майно на основі договору, для здійснення управління таким майном в інтересах первинного власника. Такий договір між сторонами називають угодою про передання майна в довірчу власність на користь іншої особи чи угодою про передання майна в довірчу власність для набуття управління. Другим способом же визначає, передання майна в якості забезпечення зобов'язань власника цього майна перед особою, котрій таке майно було передане [2, с. 123].

Водночас, згідно частини 5 статті 1033 ЦК України зазначено, управитель, якщо це визначено договором про управління майном, є довірчим власником цього майна, яким він володіє, користується і розпоряджається [1].

У цивільному праві України правомочності управителя щодо майна є більшою мірою обов'язками управителя на користь вигодонабувача, ніж конкретно його правами стосовно цього майна. Хоча управитель і виступає у правовідносинах від власного імені. Нині поняття «довірча власність»

і «довірче управління» залишаються неузгодженими як між собою, так і з іншими цивільно-правовими інститутами та потребують належного правового регулювання [3, с. 21–22].

Важливою тенденцією розвитку цивільного права є зближення та взаємопроникнення елементів речових, зобов'язальних та інших правовідносин, спрямованих на перехід права власності від відчужувача до набувача майна. Прикладом договірної конструкції, в якій поєднуються речові та зобов'язальні елементи правовідносин, є договір управління майном [4, с. 54].

Отже, під довірчими правовідносинами здебільшого розуміються правовідносини, які виникають під час передачі майна довірцем у власність або в управління довірчому власнику з метою управління цим майном в інтересах вказаної власником особи (бенефіціарія або вигодонабувача) або для досягнення певної мети і ґрунтуються на особливій довірі власника майна до довірчого власника [5, с. 15].

Примітно, що відповідно до українського цивільного законодавства інститут довірчої власності можна віднести до «цільової власності», яка не передбачає поділу права власності. Це сумісно з концепцією *fiducia*, характерною для країн континентального права.

Так, у процесі застосування фідучіарної правової конструкції, право власності не обов'язково повинно бути передано довірчому управителю. Засновник (*constituant*) передає існуючі або майбутні активи, права або цінні папери в довірче управління (*fiduciaire*), який управляє ними в інтересах одного або декількох бенефіціарів [6, р. 63].

Отже, у цивільному праві України довірчі правовідносини можуть виникати як у формі довірчого управління чужим майном, яке передбачає існування між установником (довірцем) та довірчим управителем виключно зобов'язальних правовідносин, так і у формі довірчої власності, що зумовлює набуття довірчим власником обмеженого метою договору речово-правового титулу у вигляді «цільового» права власності на передане в управління майно [7, с. 47].

Слід зазначити, що у фідучіарних (довірчих) приватноправових відносинах діє правило правонаступництва. Це означає, що суб'єктивне речове право слідує за своїм об'єктом.

На це також звертає увагу Р. А. Майданик який наголошує, що у праві власності цей принцип виявляється в його збереженні навіть у разі зміни власника відповідної речі. Іншими словами, ці права завжди слідує за річчю при її переході до інших осіб, а не за її власником [8, с. 45–46].

Також треба зауважити, що єдиним юридичним власником, відповідно і суб'єктом речового права на довірче майно, є довірчий власник, який наділяється обтяженим фидуціарним обов'язком правом здійснювати речово-правовий титул у чужому інтересі [8, с. 292].

На це твердження є цікава думка Ю. Курпас яка зазначає, що законом презюмується інтерес власника який спрямований на безперешкодне здійснення довірчим управителем дій по управлінню переданим майном, завдяки чому одержується прибуток від довірчого управління. Вищеназвана презумпція інтересу власника може бути відмінена самим власником шляхом реалізації свого права на припинення довірчого управління. Як виключення, використання речово-правових засобів захисту проти власника може переслідувати мету захистити не його інтереси, а інтереси вигодонабувача, якщо він не співпадає з власником [9].

Слюсаревський М. М. в свою чергу наголошує, що довірчими відносинами можна вважати угоди, при укладанні яких один з контрагентів передає іншому повноважень більше, ніж достатньо для досягнення мети угоди, а виконання угоди контрагентом, що отримав зайві повноваження, є справою його сумлінності [10].

Більш широкі, довірчі правовідносини відбуваються у сфері потенційного практичного застосування договору доручення, можливості якого дуже багатогранні завдяки представництву, а фидуціарність проявляється завдяки існуванню особливо-довірчих договірних відносин між контрагентами. Незалежно від результату виконання доручення, договори доручення існують стільки, скільки існують довірчі відносини між повіреним та довірцем, чим і пояснюється фидуціарність договору [11, с. 35].

Проаналізувавши довірчі (фидуціарні) аспекти щодо відносин у цивільно-правовій системі України, ми дійшли висновку, що основним і незмінним поняттям є обов'язок діяти

на користь іншої особи, водночас відображаючи нерівномірний розподіл прав та обов'язків між сторонами правовідносин. Також слід зазначити, що саме існування договірних зобов'язань залежить від наявності довіри.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40–44, ст. 356.
2. Курпас Ю. В. Фідуціарні конструкції в національному праві країн системи континентального права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2002. Вип. 33 (Ч. I). С. 123–127.
3. Коробцова Н., Засядівко Ю. Правова регламентація довірчої власності у зарубіжних країнах та Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С. 19–22.
4. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку. *Юридичний вісник*. 2009. Вип. 2 (11). С. 52–55.
5. Онищенко Г. В. Доверительные правоотношения с иностранным элементом [Текст] : монографія / Г. В. Онищенко . Киев : Алерта, 2012. 268 с.
6. Sándor I. Trust regulations in some continental european countries. *International academic conference on law, politics & management*. Vilnius, Lithuania. May 28–29, 2015. P. 56–77.
7. Рябчинська А. О. Еволюція інституту довірчої власності у праві України. *Юридичний бюлетень* : ОДУВС, 2020. Випуск 15. С. 42–52.
8. Майданик Р. А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
9. Курпас Ю. В. Становлення та розвиток інституту управління майном в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. С. 111–112.
10. Слюсаревський М. М. Теоретичні проблеми договірної управління чужим майном в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 1999. С. 10.
11. Дихта Н. М. Прояв фідуціарності сторонами під час реалізації прав за договором доручення. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 28. С. 32–36.

Віра КАЧУР,

завідувачка кафедри теорії та історії держави і права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ЧИ ЗАГРОЗИ?

Наукові дослідження національної безпеки мають давню історію. Традиційна концепція національної безпеки бере свій початок від лінії модерністської політичної та соціологічної думки Томаса Гоббса [1] до Макса Вебера [2]. Її головна суть полягає в тому, що безпека є основною відповідальністю національної держави. Виходячи з цього традиційного погляду на національну безпеку, сенс існування національної держави полягає у забезпеченні безпеки шляхом створення управлінських інституцій для запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці [3]. Крім того, сферою застосування традиційної концепції національної безпеки було передусім підтримання безпеки в межах географічно визначеної території з метою захисту виживання держави під дією зовнішніх і внутрішніх загроз [4].

Однак сьогодні питання національної безпеки дедалі більше перетворюється на транснаціональне та інфранациональне, охоплюючи якісно нові рівні – як вищий порівняно із суто національним, так і нижчий, сегментуючись в окремих профілях безпекової проблематики, на рівні буття громадянського суспільства та його інститутів. Особливо показовими є прояви цієї закономірності у сферах воєнної, економічної, екологічної та інформаційної безпеки [5, с. 92].

Широкого погляду на поняття «національна безпека» дотримується і Р. Луцький, який зазначає, що «у світовій і вітчизняній науці останнім часом починає поширюватися широкий погляд на національну безпеку, яка не зводиться виключно до воєнних, політичних, економічних, енергетичних аспектів. Пріоритетного значення в системі безпеки (національної та колективної) набувають її гуманітарні та етнонаціональні аспекти та значення і роль людини як суб'єкта національної безпеки [6, с. 152].

Якщо звернутися до національного законодавства, то воно пропонує таку легальну дефініцію національної безпеки, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [7]. Воно, у свою чергу, потребує деталізації поняття «національні інтереси» і там же ми отримуємо його легальне визначення, як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [7].

Це дає підстави Н. Леоненко визначати національну безпеку як складну багаторівневу систему, кожна підсистема якої унікальною, самостійною, має власну структуру та логіку розвитку. Серед основних підсистем – індивідуальна особистість, соціальна група, суспільство, держава, нація. Декілька з них відіграють особливу роль у системі національної безпеки. Наприклад, людина є однією з основних елементів інших підсистем національної безпеки та справляє на них певний вплив. Держава через свої функції уряду і національної оборони виступає як зв'язуюча ланка між внутрішнім та іноземним аспектами національної безпеки. Система національної безпеки, у свою чергу, сама по собі є елементом макросистем вищого порядку: регіональних та глобальних взаємозв'язків країн та їх відносин зі світовим докільям. Таким чином, національна безпека – це система зв'язків та відносин між індивідом, соціальною групою, суспільством, державою та нацією. Запобігаючи та протидіючи внутрішнім та зовнішнім загрозам, вона забезпечує їх стабільне існування, життєві потреби, здатність до саморозвитку та прогресу [8, с. 133–134].

Зауважимо, що таке бачення національної безпеки через призму людиноцентризму та громадянського суспільства було запропоновано ще чотири роки тому Д. Гураком, який окреслив поняття національної безпеки через рівень захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод людини і громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [9, с. 2].

Знайомлячись з науковим доробком як зарубіжних, так і вітчизняних учених, у мене постійно виникало питання:

що доцільніше вживати: безпекові виклики чи загрози, як це має місце в національному законодавстві?

Звернемося до лексичного значення цих слів. Щодо слова «виклик», то затребуваними є лише два тлумачення цього слова: 1) заклик до змагання, до участі в чому-небудь та 2) категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок або дія, спрямована на те, щоб втягнути у поєдинок [10, с108]. Беручи до уваги викладене вище, ми можемо застосовувати слово «виклики» лише щодо сфери, що стосується оборони України (Стратегічний оборонний бюлетень України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України [7]).

Щодо слова «загроза», то воно якнайкраще відображає справжнє значення наявності такої категорії, як «національна небезпека». Зокрема, в словнику читаємо «можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, тяжкого для кого-, чого-небудь» [11, с. 95]. Тому ведучи мову про національну безпеку у широку значенні більш доречно вживати слово «загрози», а ось «виклики» приберегти для оборонної галузі.

Досить вичерпний перелік внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці України навів Р. Луцький. Зокрема, до зовнішніх загроз він відніс: діяльність іноземних національних і транснаціональних структур державної і недержавної форми власності, спрямована проти реалізації національних інтересів України або послаблення можливостей щодо їх реалізації; прагнення ряду країн до домінування та ущемлення національних інтересів України в світовому просторі, витіснення її із зовнішнього та внутрішнього ринку безпеки; загострення міжнародної конкуренції за володіння найсучаснішими технологіями і системами забезпечення безпеки; космічних, повітряних, морських і наземних технічних та інших засобів (видів) розвідки іноземних держав; діяльність країн світу, спрямовану на послаблення інтелектуального потенціалу України шляхом сприяння «відтоку мізків»; посилення потужних негативних інформаційних впливів, що несуть загрозу зовнішньої та внутрішньополітичній стабільності держави, фізичному та моральному здоров'ю громадян України; збільшення технологічного відриву розвинених країн світу і нарощування їх можливостей щодо протидії створенню конкурентоспроможних

українських засобів і систем безпеки; поширення низькопробної комерційної культурної продукції, що пропагує культ насилля і розпусти, а до внутрішніх. Внутрішні: відсутність національної ідеї, яка повинна забезпечувати консолідуючі та інтегруючі функції; культурно-історичні відмінності розвитку різних регіонів країни, аксіологічно-світоглядне розшарування українського народу; критичний стан розвитку вітчизняних культурних індустрій; нерозробленість ефективної етнонаціональної політики; надмірна політизація гуманітарної сфери (зокрема питань мови, історії, релігії); недостатній рівень підтримки української мови як державної; еміграція вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили; нерозвиненість вітчизняного ринку високотехнологічної продукції та відсутністю його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; недостатній рівень розвитку інноваційних процесів у освітній, культурній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційних галузях; недостатня розробленість нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини у сфері забезпечення національної безпеки в гуманітарній сфері, а також недостатня практика правозастосування; недостатня розвиненість недержавної складової системи забезпечення національної безпеки; зниження ефективності системи освіти і виховання, недостатня кількість кваліфікованих кадрів у галузі забезпечення національної безпеки; поширення деструктивних сект тоталітарного спрямування; недостатній рівень розвитку соціального капіталу [6, с. 153].

Але суспільство не є сталою соціальною інституцією. Воно перебуває у постійному розвитку і є динамічною за своїм характером. Тому до загроз національній безпеці України, я додала б такі, як : відсутність кардинальних змін у моделі управління державою та непродуманість змін в освітній реформі, зважаючи і на без того значний відтік талановитої молоді з України; збереження «совкових» освітньо-наукових інституцій і «традицій», нездатних виробляти ефективний науковий продукт і збагачувати практику конструктивними пропозиціями покращення суспільно-державного життя загалом, а тому і національної безпеки зокрема; збереження деяких інституцій громадянського суспільства, які втратили свою прогресивну роль у порівнянні з минулим століттям і сьогодні

стали певним «анахронізмом»; набула, на жаль, популярності і така середньовічна інституція як «синекури»; значну небезпеку становить і такий наратив сьогодення як можливість «ужитися» штучному інтелекту з освітою і інтенсивне просування його в громадську свідомість. І цей перелік можна продовжувати.

Список використаних джерел

1. Thomas Hobbes, ed., *Hobbes's Leviathan Reprinted from the Edition of 1651 with an Essay by the Late W. G. Pogson Smith* (Oxford : Clarendon Press, 1909).

2. Max Weber, «Politics as a Vocation,» in *Essays in Sociology*, ed. H. Garth and C. Wright Mills (New York : Macmillan, 1946), 26–45.

3. Christian Fjäder (2014) The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation, *Resilience*, 2:2, 114–129, DOI: 10.1080/21693293.2014.914771

4. N. M. Ripsman and T. V. Paul, *Globalization and the National Security State* (Oxford : Oxford University Press, 2010).

5. Загуменна Ю. Правова реформа у сфері національної безпеки України: теоретико-правовий аспект. *Право України : юридичний журнал*. 2021. № 2. С. 88–105.

6. Луцький Р. П. Методологічні засади національної безпеки України: трансформація законодавства та світогляду. *Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах*. Вип. 14. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 152–156.

7. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 03.12.2023 р.).

8. Леоненко Н. А. Зарубіжний досвід правового регулювання забезпечення національної безпеки. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Вип. 1(18) 2023. С.132-138. DOI 10.52363/2414-5866-2023-1-14

9. Гурак Д. Безпекові виклики України в стратегічній перспективі. *Світгляд*. 2019. № 6 (80). С. 2–13.

10. Виклик. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. С. 408.

11. Загроза. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. С. 95.

Ольга КОЛИЧ,
доцентка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Філософсько-правові погляди Т. Шевченка тісно пов'язані із проблемою відображення українського правового простору. Ідеї мислителя є важливим джерелом для розуміння та оцінки правової культури в Україні та можуть допомогти зрозуміти, які проблеми потребують негайного вирішення у наш час. Крім того, виявлення і аналіз проблем українського правового простору, відображених у творах Шевченка, дозволить зрозуміти, як ці проблеми впливають на сучасну правову систему, які дії потрібно прийняти для їх вирішення, та які кроки слід зробити для покращення правової культури в Україні.

Революційно-демократичних письменників у ХІХ ст. було не так уже й мало, проте жоден з них не піднявся до таких вершин шани і любові народу, як Т. Шевченко. Він розробив власну філософсько-правову концепцію проблем українського правового простору. Філософський характер його творчості відображає її народність, коли кожне явище життя розглядається немов очима народу та з позицій народу.

Аналізуючи проблеми політичних відносин у суспільстві, народники в основу прав людини ставили природне право, що виходило з цінностей та інтересів людського буття. Для встановлення правопорядку в країні потрібні закони й інститути, які б відображали волю народу. Правам та свободам особи відводилося особливе місце в цих програмах.

Образ ідеалу малюється Шевченкові, як стан, де панувати-ме братерське ставлення вільної людини до людини. Нормою ідеального існування є принципи, щоб «укупі жити, з братом добрим добро певне познати, не ділити». На противагу суспільству, де люди розділені з огляду на суспільний статус, багатства, ранги, привілеї, де панує фальшива наука і фальшива

філософія, що обґрунтовує цей ненормальний стан речей, він кличе: «Розкуйтеся, братайтеся!».

Загальний, масовий характер тодішнього поневолення Шевченко висловив гіркими словами: «І не в однім отім селі, а скрізь на славній Україні людей у ярма запрягли пани лукаві» [3].

Головний принцип оцінки держави – кому вона служить, чий інтереси захищає. У статтях та інших публікаціях чітко говорилося про «політичну систему», «політичну організацію», «механізм політичної влади». Безумовно, не всі ці поняття мали сучасне наукове обґрунтування. «Принцип абсолютної держави» й «деспотичного режиму» вбачався в необмеженій владі царя, її надмірній централізації. «Там, де свавілля є основою закону, немає ні закону, ні волі, немає забезпечення примітивних прав людини. Немає меж насильству при такій системі», – писала «Народна воля» 20 серпня 1880 р. [3].

Хотілось би поговорити про здібності Тараса Григоровича, які допомогли йому із раба стати відомим при житті та навіки залишитися для цілої нації людиною символом. Він піднявся на височінь національного поета тому, що сказав своєму народові саме те, що потребувало загальнонаціонального усвідомлення.

Шевченкове слово, його поетична мова запалювали серця мільйонів патріотичним вогнем. Іван Малкович – відомий поет і видавець – в одній зі своїх промов порівняв Тараса Шевченка і його талант із вогнем, наголосивши, що дуже важливо, аби не дати іншим загасити цей вогонь [4].

Особливо хотілось би виділити вміння помічати незвичайне в буденному, тобто це погляд художника. Він був заглиблений, проте і вмів надихати інших.

Тарас ріс під розповіді дідуса про Гетьманщину та волю. Шевченко був кріпаком, але дід розповідає йому про вільні часи. Тобто було розуміння, що кріпацтво – це не природній стан і колись все було по-іншому.

Вовчаючи творчість Т. Г. Шевченка, неминуче переконаємося, що має вона світове значення. Поет, який віддав усі свої сили боротьбі за визволення рідної України від соціального і національного гніту, виражав прагнення і сподівання всіх народів, всіх прогресивних людей світу. «Шевченко цілком

заслуговує на почесті, якими оточується. Він був більше, ніж українець, – він був державним мужем і громадянином світу. Він був більше, ніж поет, – він був хоробрим борцем за права і волю людей». Ці слова про Великого Українця Тараса Шевченка належать Ліндону Джонсону – президенту Сполучених Штатів Америки [2].

Іти пліч-о-пліч з іншими народами – історична потреба кожної нації і неодмінна умова справжнього прогресу в її духовній творчості. Творчість Шевченка постає чи не найвидатнішим всеєвропейським і світовим явищем, бо досі, як слушно зауважив В. Скуратівський, «вікове горе мас, по суті, не мало своїх літературних уст, не розверзалося ними, не прорізалося своїм художнім голосом». Саме Шевченко вперше в історії порушив тисячолітню німоту соціальних низів. Тому «Кобзар» і має планетарне значення, саме українським словом вперше заговорили невідомі досі для елітарної культури світи, речником яких став українець, він своєю творчістю демократизував світову літературу – і це було одкровенням.

Ось кілька висловлювань з цього приводу: «Завдяки Шевченкові скарби української душі повною річкою влилися в загальний потік людської культури» (Луначарський); «Тарас Шевченко не має собі рівних у світовій літературі» (Курелла, Німеччина); «Його геній розрісся, як дерево, простягнувши крону над віками» (Камілар, Румунія); «Поки б'ються серця людей, звучатиме і го-лос Шевченка» (Хікмет, Туреччина); «Він був найбільш народним поетом з усіх великих поетів світу». Поезія Шевченка була явищем єдиним і неповторним. Немає для неї відповідника в світовій літературі» (Якубець, Польща) [1].

Шевченко був не тільки поетом, але й філософом, який намагався знайти відповіді на складні соціальні питання та висловити власні ідеї про правовий порядок. Його філософія, основана на національній свідомості та духовності, спрямована на захист прав народу та його гідне місце в суспільстві.

Розуміння філософських поглядів Шевченка з позицій правової науки може допомогти вирішити актуальні соціальні проблеми, зокрема корупцію, неправомірні дії державних структур та захист прав людини та громадянина. Тому, дослідження філософії Шевченка з позицій соціальної філософії

права є надзвичайно актуальним та важливим завданням сучасної науки.

Ми можемо стверджувати, що Шевченко посіяв надію на справедливість та свободу, а його філософія права сприяє розумінню суті правового порядку та забезпеченню гарантій захисту прав людини та громадянина в українському правовому просторі.

Оцінюючі сьогодні – настав час сучасного переосмислення Шевченка і його геніальності. Чи не є актуальними слова Кобзаря: «Чия правда, чия кривда, і чий ми діти?». Або ж такі: «Якби ви вчилися, так, як треба, то й мудрість би була своя», – чи не нам вони адресовані? У написаному на засланні вірші «Чи ми ще зійдемося знову?» Тарас Григорович щиро радив: «Свою Україну любіть, Любіть її во время люте, В останню тяжкую минуту за неї Господа моліть» [4]. Тільки уявіть масштаби, проходить два століття, а читаєш «Заповіт» і розумієш, що це про сьогоднішні події.

Навіть при житті авторитет Шевченкового слова був високий не тільки завдяки його політичній вагомості, а ще й тому, що позбавлений права на власну історію і національну самосвідомість, український народ сприймав твори свого поета не лише як красне письменство, а й як фактор розвитку всього державно життя в Україні з врахуванням вимог природного права.

Вивчення взаємозв'язку філософії та права є досить актуальною та складною темою. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує творчість Тараса Шевченка, який в своїй творчості відобразив не лише соціальні та політичні проблеми свого часу, а й висловив своє уявлення про право та його роль у суспільстві. Він бачив проблему не лише в зовнішній агресії та поневірянні українського народу, а й у внутрішньому розколі та конфлікті. Шевченко дотримувався думки, що право повинно бути на службі народу та слугувати його потребам, а не просто інструментом влади.

Його творчість демонструє, що він розумів важливість правової культури та свободи, які є основою будь-якої демократії та правової держави. Він вважав, що лише тоді, коли кожен громадянин має можливість вільно висловлювати свої думки

та брати участь у прийнятті рішень, можна говорити про розвиток суспільства та підвищення його рівня життя.

Зважаючи на аналіз, який був проведений, можна зробити кілька висновків. Перш за все, виявлено, що Шевченко як філософ права зосереджувався на визначенні сутності права та його зв'язку з соціальними процесами. Крім того, він звертав увагу на те, що право не може існувати окремо від суспільства, тому що воно є продуктом інтересів та потреб суспільства. Шевченко відображав проблеми українського правового простору у своїх творах, зокрема він засуджував соціальну нерівність, корупцію та безправ'я. Його філософські ідеї мають важливе значення для сучасної правової думки в Україні, особливо в контексті боротьби за права та свободи людини і громадянина. Шевченко як філософ права був визначним діячем свого часу, який досліджував проблеми права та їх вплив на суспільство. Його філософські ідеї та твори мають значення не тільки для української правової думки, а й для загального розвитку філософії та правознавства

Список використаних джерел

1. Малкович І. (2017). Промова на врученні Шевченківської премії. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/10/223055/>
2. Риженко А. (2009) Він був більше як українець... Слово Просвіти. URL: <http://slovoprosvity.org/2009/03/05/1821-old/>
3. Українське слово. (1994) Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 кн. Київ. 456 с.
4. Шевченко Т. Г. (2001) Повне зібрання творів: У 12 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наукова думка. 554 с.

Людмила КУЗНЕЦОВА,
т.в.о. декана факультета права та гуманітаристики,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Східноєвропейський університет
імені Рауфа Аблязова)*

Данило МАРИНИЧ,
здобувач вищої освіти
(Київський університет культури)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Універсальним і основним принципом є мирне співіснування держав. Він втілює головну ідею всього міжнародного права. Мирне співіснування – необхідна умова для підтримання міжнародної безпеки.

Проблема забезпечення загального миру і міжнародної безпеки є однією з центральних у сучасних міжнародних відносинах. В цілому міжнародну безпеку можна визначити як стійкий і ненасильницький світопорядок, заснований на міжнародному праві, що характеризується наявністю сприятливих умов для вільного розвитку держав, забезпеченням в повному обсязі прав і свобод людини, прагненням до високого рівня життя людей.

Поняття міжнародної безпеки включає в себе відсутність загрози агресії, забезпечення мирного співіснування на ґрунті рівноправ'я держав, невтручання у внутрішні справи одної, поваги до національної незалежності та самовизначення народів, а також їх вільного розвитку на демократичній основі. Міжнародна безпека є основою для вільного розвитку народів. Основною складовою міжнародної безпеки є військова безпека, що нерозривно пов'язана з політичною та інформаційною безпекою [1, с. 279].

Воєнна політика держав конкретизується в їх воєнних доктринах, військовій стратегії і в практиці військового будівництва. Сутність воєнної політики будь-якої держави зводиться до покладеної в її основу концепції підготовки і використання військових засобів для досягнення політичних цілей.

При визначенні ступеня безпеки держави важливо враховувати, якою мірою інтереси держави відображають інтереси громадянського суспільства та інтереси окремого

громадянина. У демократичній правовій державі головний акцент при реалізації внутрішніх і зовнішніх функцій ставиться на забезпечення та реалізацію прав і свобод громадянина.

Як справедливо вважає О. Джус сутність воєнно-політичної обстановки виражається двома діалектично взаємопов'язаними ознаками, які надають їй нову якісну визначеність: вона є результатом і процесом політичної взаємодії сторін; така взаємодія проводиться із застосуванням військових засобів. Провідне місце в даному співвідношенні належить політичній стороні, яка визначає принципи особливості використання військової сили для досягнення поставлених цілей (загрозу або пряме її застосування, можливу відмову від застосування військових засобів) [2, с. 26].

Воєнна безпека є складовою національної безпеки, що безпосередньо забезпечує мирне існування в державі людей та захист усіх прав людини. У сучасних умовах поняття національної безпеки розширюється завдяки включенню в його зміст нових сфер суспільного життя.

Основу механізму реалізації безпеки в системі міжнародних відносин складає система колективної безпеки. У Статуті Організації Об'єднаних Націй зазначається, що збереження міжнародного миру і безпеки є однією з найважливішої метою, так згідно ст. 1 Статуту ООН головним пріоритетом Організації є приймати ефективні колективні заходи для попередження і усунення загрози миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру [3].

При цьому як показує досвід вона може мати досить широке трактування та різний вимір. Колективна безпека – це система в якій усі країни – члени відмовляються від застосування сили при вирішенні суперечок і спірних питань, та погоджуються діяти разом проти будь-якої країни, яка обрала шлях застосування сили проти них. Тобто ворожі дії проти однієї країни сприймаються країнами системи колективної безпеки як дії спрямовані проти усіх членів системи.

Поняття системи колективної безпеки було введено в обіг після Першої світової війни. Система колективної безпеки мала і має гарантувати розв'язання міжнародних конфліктів лише мирним шляхом та запобігати війнам. Водночас сама міжвоєнна система безпеки не завжди передбачала вирішення міжнародних конфліктів мирним шляхом.

Предмет колективної безпеки становить сукупність міжнародно-правових відносин і норм міжнародного права щодо колективних дій та заходів по підтримці міжнародного миру і безпеки, які здійснюються суб'єктами міжнародного права.

На думку Ю. Дроздової [4, с. 213] система колективної безпеки включає в себе наступні засоби забезпечення загально-світового правопорядку:

- 1) заходи щодо заборони погрози силою чи її застосування;
- 2) заходи мирного вирішення міжнародних спорів;
- 3) заходи роззброєння;
- 4) заходи щодо використання регіональних організацій безпеки;
- 5) примусові заходи безпеки без використання збройних сил.

Міжнародними організаціями системи колективної безпеки можуть вважатися Організація Північно-Атлантичного договору, Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ), ООН.

Ефективність глобальної системи колективної безпеки, так само як і будь-якого іншого правового порядку, залежить у підсумку не тільки від законності рішень, але й від загальної уяви про їх легітимність: вони повинні мати під собою міцну доказову базу й ґрунтуватися на вірних – у моральному й правовому відношеннях – посиланнях.

Для систем колективної безпеки властиві такі ознаки: 1) закріплення загальновизнаних принципів та норм міжнародного права щодо заборони застосування чи погрози силою, недоторканності кордонів, невтручання у внутрішні справи; 2) закріплення зобов'язання держав-членів щодо мирного врегулювання спорів; 3) наявність механізмів колективної реалізації санкцій стосовно порушників [5].

В свою чергу інформаційна безпека є складним, системним, багаторівневим явищем, стан і перспективи розвитку якого мають безпосередній вплив на зовнішні і внутрішні чинники, найважливішими з яких є: політична ситуація у світі; наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни; внутрішньополітична ситуація в державі.

Отже, інтеграція України до Європейського простору є базовим пріоритетом зовнішньої політики України, вона є саме тим консолідуючим чинником, який об'єднує і політичні еліти, і українське суспільство в цілому.

Список використаних джерел

1. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277-283.
2. Джус О. А. Військово-стратегічне співробітництво як компонента міжнародного військового партнерства. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 25-28.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй: Міжнародний документ від 26 червня 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
4. Дроздова Ю. Колективна безпека як інститут права міжнародної безпеки. *Національний юридичний журнал. Теорія та практика*. 2017. Квітень. С. 212-215.
5. Чірков Р. Поняття та принципи колективної безпеки в Європі. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_2/68.pdf

Петро ЛЕПІСЕВИЧ,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат історичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ ПІД ЧАС ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1648–1649 РОКІВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У різних країнах Західної і Центральної Європи реакція на Національно-визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького була різною. Ставлення західних держав до подій в Україні великою мірою залежало від їх поділу на два ворожі табори: католицький і протестантський.

Держави першого з них – Австрія, Іспанія та князівства Південної Німеччини підтримали свого союзника (шляхетську Польщу) і відразу ж зайняли негативну позицію щодо визвольної боротьби українського народу. Навпаки, протестантський табір, до якого належали Англія, Голландія, Швеція й князівства Північної Німеччини, виявляли небезкорисливий інтерес до розвитку подій в Україні, бо вони вели до ослаблення Речі Посполитої, а отже, і всього католицького блоку.

Найбільш співчутливе ставлення до Великої козацької війни спостерігалось в Англії. Так, англійська газета «The Moderate Intelligencer» – фактичний орган партії левелерів – у 1648–1650 рр. давала докладні повідомлення про визвольну козацьку війну, про дипломатичну активність «козацького генерала» Б. Хмельницького.

До Великого повстання українського народу прихильно ставився Кромвель. І не дивно, адже англійська революція відбувалася під антикатолицькими релігійними гаслами, своїм безпосереднім ворогом вона вважала всеєвропейську систему контрреформації, тому боротьба українського народу проти шляхетської Польщі і католицизму сприймалася в революційній Англії як боротьба проти спільного ворога – «латинників» і «папістів». Зберігся лист від урядових кіл Англії (дехто з дослідників його автором вважає Кромвеля) до козаків, в якому Б. Хмельницький титулувався як «генералісимус війська

і стародавньої грецької релігії і церкви, володар всіх запорозьких козаків, страх і знищувач польської шляхти, завойовник фортець, викорінювач римських священників, переслідувач язичників». Отже, бачимо прихильне ставлення революційної Англії до козацького гетьмана.

Лорд-протектор Кромвель стежив за ходом Великого повстання, вбачаючи в ньому важливу ділянку загальноєвропейського антикатолицького фронту. У 1656 р. він направив до Бранденбурга генерала Джефсона, який повинен був з допомогою протестантського курфюрста на-лагодити зв'язки з Б. Хмельницьким. Кромвель виношував плани створення «великої антиримської, антигабсбурзької і антиконтрреформаційної коаліції», до якої на Сході Європи мали увійти Швеція, Росія і Україна. Але на шляху цього задуму стало загострення шведсько-російських суперечностей, які в серпні 1656 р. вилилися у війну між цими двома державами, рятівну для Речі Посполитої.

Франція як католицька держава й разом з тим ворог Габсбургів займала щодо визвольного руху українського народу негативну позицію, зумовлену її гегемоністичною політикою на континенті (після Вестфальського миру 1648 р.). У цій політиці Франція важливе місце відводила Польщі як своєму «природному союзнику».

Ще у 40-х рр. XVII ст. зміцнюються франко-польські зв'язки, які в 1646 р. були закріплені шлюбом Владислава IV з принцесою Марією-Луїзою Гонзага (настроєною проти Габсбургів). Регент Мазаріні підтримував постійний зв'язок з коронним канцлером Є. Оссолінським. Французький уряд погодився надати допомогу Речі Посполитій у придушенні козацького «бунту», але завадила Фронда і небажання порушувати дружні зв'язки з Швецією, яка бажала ослаблення Польщі.

Немає даних про спроби Франції зв'язатися з Б. Хмельницьким, але в 1656–1657 рр. французький посол у Швеції де Терлон мав стосунки з Ю. Немиричем, послом Хмельницького (було бажання наwerbувати для Франції 4-тисячний загін козаків).

Папський Рим проявляв постійну неприязнь, вів активну політику щодо визвольного руху українського народу. В реляціях нунція І. Торреса за 1648–1652 рр. дії польсько-

шляхетських військ постійно характеризуються як «наші перемоги», «наші невдачі», а справа польського короля небезпідставно ототожнюється зі справою католицької релігії. В реляції папі про битву під Жовтими Водами нунцій писав: «Кажуть, що козаки, які повстали проти республіки (Речі Посполитої – Л. М.) числом в сорок тисяч... вирубали два полки республіки, а шість інших її полків об'єдналися з козаками». В реляції від 8 червня 1648 р. він зазначав: «Спершу здавалося, що можна не надавати важливого значення бунту козаків проти цього королівства, але він розгорявся все більше, і дійшло вже до того, що коли Господь нам не допоможе, боюся, станеться така катастрофа, яку нелегко описати».

Ватикан застерігав польський уряд від найменших поступок козакам і вимагав найрішучішої боротьби з ними – до їх повного знищення. Нунцій Д. Торрес енергійно виступав проти Зборівської угоди як надто шкідливої для католицької релігії, а папа Інокентій X 12 листопада 1649 р. надіслав королю і сейму такий різкий протест проти її укладення, що Ян Казимір не наважувався оголосити цей документ сеймові. Папа заспокоївся лише тоді, коли польський уряд дав йому зрозуміти, що Зборівська угода – це тільки вимушений маневр і серйозно виконувати зобов'язання Річ Посполита не збирається.

Папа закликав католицькі держави подати допомогу Польщі. Але табір контрреформації ослаб після поразки в Тридцятилітній війні.

Іспанія в першій половині XVII ст. остаточно вступила в смугу безнадійного занепаду, до того ж її сили поглинала боротьба із Францією.

У тяжкому становищі (після Тридцятилітньої війни) перебувала Австрія, з якою шляхетська Польща підтримувала тісні зв'язки. Габсбурги прагнули зберегти свій вплив у Польщі, але не мали можливостей для збройного виступу на її боці. В Чехії ще залишались шведські війська. В разі втручання Австрії в польські справи вони рушили б на Відень (інтересам Швеції не відповідало посилення впливу Австрії в Польщі). Правда, Габсбурги подавали Польщі дипломатичну підтримку. В 1648 р. було дозволено набирати солдатів для Речі Посполитої в австрійських володіннях.

Та все ж імператор Фердинанд II в 1649 р. не наважився послати спеціальний військовий загін на допомогу королю Яну Казиміру.

Позитивну політику щодо України здійснювала Венеціанська республіка; за традицією з кінця XVI ст. Венеція вбачала в українському козацтві потенціальну антитурецьку силу, якою можна було скористатися у власних інтересах. Цій позиції Венеція залишалася вірною й під час Великого повстання українського народу в середині XVII ст., яке збіглося в часі з її Критською війною проти турків.

Після Зборівської угоди ожили наміри венеціанських правлячих кіл на створення антитурецького союзу з козаками. Улітку 1650 р. до Хмельницького прибуло посольство Альберто Віміні. Сподівання на союз були марними, бо виступ козаків проти Туреччини в тій ситуації був би самогубним. Хмельницький, однак, не поривав стосунків з Венецією.

Ворожу позицію щодо українського народу займали католицькі князівства Німеччини, а більш урівноважену – протестантські. Об'єктивно склалося так, що визвольна боротьба українського народу, послабивши Польщу, сприяла піднесенню Пруссії (курфюрст Бран-денбурзький Фрідріх-Вільгельм в середині 50-х рр. анулював васалітет Пруссії від Польщі). Радники Фрідріха-Вільгельма рекомендували йому скористатися послабленням Речі Посполитої. Тому він не виконував своїх васальних обов'язків – виступати на боці короля. Очікував. Але й не йшов на контакти з Б. Хмельницьким, бо як феодалський монарх не співчував антифеодалному повстанню.

Великою державою у XVII ст. була Швеція. Саме позиція Швеції в 1648–1651 рр. утримувала Австрію від подання прямої допомоги шляхетській Польщі. Влітку 1648 р. уряд Швеції наказав командуючому її військами в Німеччині Карлу Густаву через Сілезію і Саксонію підтягнути свої головні сили до польського кордону, з таким розрахунком, щоб вторгнутися в Польщу, як тільки це буде визнано вигідним для шведських інтересів. Б. Хмельницький передбачав, що Швеція може почати війну з Польщею, і бажав дістати шведську допомогу у визвольній боротьбі українського народу. Тому вже в 1649–1652 рр. він прагнув встановити контакти з шведським урядом, але останній утримався. Водночас Швеція уважно стежила за подіями в Україні.

Продовжувалися зв'язки Б. Хмельницького з Росією. Наприкінці 1649 р. в Чигирин було відправлено нове російське посольство в складі Г. Неронова і Г. Богданова із завданням: вияснити становище в Україні, роз'яснити позицію російського уряду, обговорити питання взаємин з Кримом і Польщею.

Посли доповідали в Москву: в Україні розруха, в містах городяни скаржаться на те, що від війни й розгорнення гинуть люди і ллється кров, що за війною нікому вирощувати хліб і косити сіно, що люди помирають з голоду.

У зв'язку з загрозою нападу кримського хана на Росію послы просили Хмельницького не підтримувати хана. Хан, як доповідали Неронов і Богданов, тричі прислав до гетьмана послів з вимогою спільно виступити проти Москви, але Хмельницький (хоч і був союзником Криму) рішуче відмовився.

Список використаних джерел

1. Дьомін О. Б. Запорозьке козацтво в європейських міжнародних відносинах кінця 1580-х років у висвітленні англійських дипломатичних джерел. *Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури* : матеріали міжнародної наук.-практич. конференції м. Запоріжжя, 2–4 жовтня 1997 р.; Секція 1, 2. Запоріжжя, 1997. С. 140–145.
2. Маковський В. І. Становлення основ української державності у середині XVII ст. та причини її ліквідації. Дніпродзержинськ, 1995. 245 с.
3. Музиченко П. П. Українська держава та право в роки Визвольної війни 1648–1654 рр.: загальний історичний огляд. Історія держави і права України : навч. посібник. рек. МОНУ. Київ, 2007. С. 126–129.
4. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVI–XVIII ст.: проблеми формування, еволюції, реалізації. Київ : Альтернативи. 1997. 367 с.
5. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. 447 с.
6. Страхов М. Основні риси зовнішньої політики Української козацької держави Богдана Хмельницького (1648-1657 рр.). *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3. С. 60–66.
7. Терлюк І. Я., Флис І. М. Політико-правова доктрина козацького державотворення: Нарис історії української державної ідеї. Львів : Вид-во Тараса Сороки, 2008. 300 с.

Оксана ОНИШКО,

доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕЖАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Діти є суб'єктами прав, а не тільки об'єктами захисту. Вони є бенефіціарами усіх основних прав людини та суб'єктами, які через власні специфічні характеристики (вік, психічні можливості, умови виховання та проживання тощо) підпадають під спеціальні правила. Через обмежену дієздатність дітей значна частина європейського та міжнародного захисту ініційована батьками або іншими законними представниками дітей. В основі захисту прав дитини лежить низка міжнародних нормативно-правових актів, основна мета яких спрямована на першочерговому виконанні батьками своїх батьківських обов'язків з врахуванням найкращих інтересів дитини з огляду на можливість її розвитку.

Декларація прав дитини 1959 р. містить низку спеціальних принципів, які повинні дотримуватися держави-учасниці при врегулюванні прав дитини на національному рівні. Так, принцип 2 зазначає, що дитина повинна підлягати особливому захисту і що їй повинні бути надані можливість і засоби, які дозволять їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно і соціально в здоровому і нормальному середовищі, яке гарантує свобода та гідність, при цьому найкращі інтереси дитини завжди на першому плані. Принцип 8 стверджував, що дитина за будь-яких обставин має перш за все отримувати захист і допомогу, а Принцип 9 стверджував, що дитина має бути захищена від усіх форм нехтування, жорстокості чи жорстокого поводження [1].

Загальна декларація прав людини 1948 року містить дві статті, які стосуються дітей – статтю 25 про особливу опіку та допомогу та статтю 26 про право на безкоштовну початкову освіту, а також увесь каталог прав людини, які стосуються

всіх людей, у тому числі право не бути жертвою жорстокості та приниження та гуманне ставлення [2].

Стаття 24 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) стверджує, що «кожна дитина, без дискримінації, повинна мати доступ до таких ресурсів безпеки, яку вимагає його статус неповнолітнього, з боку його сім'ї, суспільства і держави [3]. Стаття 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права встановлює вжиття заходів в тому числі законодавчого, поступово впроваджувати гарантовані права, визначені Пактом. Стаття 10 Пакту зазначає, що повинні бути спеціальні заходи захисту та допомоги зроблено на користь молоді. У статті 12 йдеться про право кожного на досягнення найвищого можливого стану фізичного та психічного здоров'я» та містить конкретні інструкції, які країни повинні вжити забезпечити здоровий розвиток дітей [4].

Ст. 19 Конвенції про права дитини 1989 року говорить, що держави мають захищати дітей від поганого поводження з боку батьків та інших осіб нести відповідальність за їх піклування та створити відповідні соціальні програми, запобігати насильству та допомагати жертвам [5]. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) стверджує, що стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних прав свободи (далі – Конвенція), встановлює норми, які є одними із важливих цінностей демократичного суспільства. Заборонено, без винятків, катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Зобов'язання за статтею 1 Конвенції забезпечувати права і свободи відповідно до Конвенції, у поєднанні зі статтею 3, вимагає від державних органів вживати заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб будь-яка особа, яка піддається її юрисдикції не підлягає катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню включаючи жорстоке поводження з боку інших осіб. Таким чином, держава повинна вжити усіх заходів для ефективного, зокрема і уразливих верств населення, до яких відносяться і діти [6].

Практика Суду чітко визначає, що позитивне зобов'язання щодо захисту набуває особливого значення в контексті надання важливої суспільної послуги – базової освіти, яку надає

школа. Шкільна адміністрація зобов'язана охороняти здоров'я і благополуччя учнів і, зокрема, маленьких дітей, які є особливо вразливими і під єдиним контролем цих органів влади. Фундаментальний характер прав гарантується статтею 3 Конвенції та особливо вразливою природою дітей, а також визначається беззаперечна відповідальність уряду забезпечувати їх захист від жорстокого поводження зокрема в контексті початкової освіти, приймаючи, за потреби, спеціальні заходи та забезпечуючи гарантії [7, с. 26–30].

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) виробила перші рекомендації щодо захисту дітей у 1969 році, затверджені Рекомендацією 561 під назвою «Захист неповнолітніх від жорстокого поводження». Хоча це стосувалося, головним чином, побиття дітей вдома, вказана Рекомендація також рекомендувала європейським країнам «вживати всіх можливих засобів для забезпечення того, щоб компетентні міністерства усвідомлювали серйозність і масштаби проблеми дітей, які зазнали фізичної та психічної жорстокості», і «вимагати від органів влади, притягнути до відповідальності винних осіб, на яких покладені обов'язки піклування про дітей, що постраждали, координувати свою діяльність, наскільки це можливо, з приватними організаціями [8].

Розпорядження № R (79) 17 Комітету міністрів Ради Європи про захист дітей від жорстокого поводження базується на вищевказаній рекомендації ПАРЄ, де зазначено, що Уряди мали вжити всіх можливих заходів для забезпечення безпеки дітей, які зазнали жорстокого поводження, «у ситуаціях, коли акти жорстокого поводження були спричинені діями чи бездіяльністю осіб, відповідальних за догляд за дитиною, або їхніх тимчасових чи постійних опікунів». Європейська соціальна хартія 1961 року містить статтю 7 – діти та молодь мають право на особливий захист від фізичної та моральної небезпеки, якій вони піддаються.

У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ (далі – Суд) постійно стверджував, що стаття 8 Конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) містить право одного з батьків на вжиття заходів для возз'єднання його з дитиною, а також зобов'язання національних органів влади вжити таких заходів. Проте обов'язок національних органів влади сприяти

возз'єднанню сім'ї не є абсолютним, якщо возз'єднання одного з батьків з дитиною, яка деякий час проживала з іншим батьком, не може відбутися негайно та може потребувати підготовчих заходів. Характер і обсяг такої підготовки залежатиме від обставин кожного випадку, але розуміння та співпраця всіх учасників завжди є важливим елементом. У той час як національні органи влади повинні робити все можливе, щоб сприяти такій співпраці, будь-які зобов'язання щодо застосування примусу в цій сфері не допускається, оскільки мають бути враховані як інтереси, так і права та свободи всіх зацікавлених осіб і, перш за все, найкращі інтереси дитини та її прав за статтею 8 Конвенції. Якщо може здатися, що контакти з одним із батьків можуть загрожувати цим інтересам або перешкоджати цим правам, національні органи влади повинні забезпечити відповідний баланс між ними, беручи до уваги загальний інтерес у забезпеченні дотримання верховенства права. Провадження, під час яких визначаються контакти батьків з дитиною, у тому числі виконання винесених у них рішень вимагають швидких дій, оскільки зволікання може спричинити незворотні наслідки у відносинах між дітьми та тим із батьків, з ким дитина не проживає [9]. Так, у справі «Маркс проти Бельгії» було зазначено, що «повага до сімейного життя передбачає, зокрема, надання державних юридичних гарантій, які реалізують право дитини на підтримання родинних зв'язків від народження. Проте слід пам'ятати, що держава не має абсолютного обов'язку здійснювати заходи, спрямовані на гарантування міцності сімейних відносин, насамперед із біологічними батьками. Інтереси, права і свободи зацікавлених осіб, особливо дитини, мають ключове значення. Якщо контакти з одним із батьків можуть поставити під загрозу ці інтереси або втручатися в права дитини, органи влади повинні знайти баланс між ними [10].

У практиці ЄСПЛ також зазначено, що Конвенція може накладати позитивні зобов'язання на державу у сфері захисту права на освіту такою мовою, яка є зручною для громадян, а саме мовою, якою розмовляють в родині, враховуючи ст. 2 Протоколу № 1 щодо права на освіту («Бельгійська мовна справа» («Belgian Linguistic case»), рішення від 23 липня 1968), що забезпечує лагідну інтеграцію дитини у суспільство [11].

У випадку розгляду справи «Х і Y проти Нідерландів» виявилось, що відсутні національні законодавчі норми, які криміналізують злочини на сексуальному ґрунті, жертвами яких стали малолітні діти. У цьому випадку, держава не мала законодавчого підґрунтя реалізовувати позитивні зобов'язання захищати права таких потерпілих, закріплені в ст. 8 Конвенції. Також у цій справі Суд відхилив аргументи Уряду про те, що це була «безпрецедентна» подія та прогалина у національному законодавстві. Держава-відповідач повинна усвідомлювати ризик сексуального насильства для малозабезпечених малолітніх у приватному дитячому садку та має підготувати відповідне законодавство щодо цієї обставини. Суд роз'яснив обсяг і характер позитивного зобов'язання перед державою, від час обговорити ці перші питання. Однак це розуміється як пояснення прецедентне право, яке продовжує застосовуватися до попередніх фактів, без поставити запитання щодо його зворотної дії [12].

Практика ЄСПЛ також вказує, що ефективні заходи захисту від злочинів можуть здійснюватися лише за наявності ефективного кримінального законодавства та правомірного втручання правоохоронних органів. Чим важчим є характер жорстокого поводження з дитиною, особливо якщо кривдник знаходиться у позиції влади щодо дитини (наприклад, очолює навчальний заклад, є патронатним вихователем, тимчасовим опікуном тощо), тим важливіше вжити всіх заходів для розкриття злочину та притягнення винних до відповідальності. Так, національні уряди не можуть відмовитися від своїх обов'язків щодо захисту малолітніх у початкових школах шляхом делегування цих обов'язків приватним особам чи установам. Коли контроль за навчанням дітей передається приватним органам (представникам приватних шкіл), держава також повинна контролювати процес діяльності останніх, враховуючи потенціал загрози безпеці дітей за відсутності відповідних механізмів захисту. Цей ризик слід було усунути шляхом прийняття відповідних заходів. В їх основі повинні бути дієві механізми виявлення та повідомлення про будь-які ситуації жорстокого поводження з боку юридичної особи, на яку були покладені обов'язки захисту. Ці процедури є основними

для запобігання жорсткому поводженню і забезпечують виконання позитивного зобов'язання держави щодо захисту прав дітей.

Висновки. Права дитини захищені, перш за все, Конвенцією про права дитини, іншими нормами міжнародного права, національним законодавством. Кожен має право вимагати від органів державної влади захисту дітей від насильства, жорстокості, експлуатації та деморалізації. Дитина, позбавлена батьківського піклування, має право на піклування та допомогу органів державної влади. Найповніша реалізація принципу забезпечення найкращих інтересів дитини може бути досягнута шляхом надання пріоритетної можливості виховання дитини в сім'ї, насамперед у біологічній, через батьківське піклування особами, які пов'язані із дитиною через біологічні зв'язки. Принцип найкращих інтересів дитини, виражаючи примат зв'язків, заснованих на фактичному біологічному походженні, лише виражає домінуючу тенденцію, що у випадку, коли інтереси дитини переважатимуть над інтересами біологічних батьків, то захисту підлягатимуть інтереси дитини.

Список використаних джерел

1. Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140610_140610
2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 A (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Міжнародний документ від 16.12.1966. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Міжнародний документ від 16.12.1966. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
5. Конвенція про права дитини. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, 2019. Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2019. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_rights_child_POLpraw_dziecka

7. Blicharz Jolanta, Zaharko Lidia. Ochrona praw dziecka w działalności Rzecznika Praw Dziecka. Wrocław 2021. Prace Naukowe. Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Seria: e-Monografie. № 182. 165 s. URL: https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/128696/PDF/Ochrona_praw_dziecka_w_dzialalnosci_Rzecznika_Praw_Dziecka.pdf

8. European Charter on the Rights of the Child. Parliamentary Assembly Assembly debate on 3 and 4 October (9th and 10th Sittings) (see Doc. 4376, report of the Committee on Social and Health Questions). Text adopted by the Assembly on 4 October 1979 (10th Sitting). URL: <http://assembly.coe.int/>

9. Osińska-Wilińska Magdalena. Prawa dziecka w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Konstytucyjnego. S. 64–65. URL: http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/pk18/PK18_06.pdf

10. Case of «Marckx v. Belgium». (Application no. 6833/74). Court (Plenary). Judgment. Strasbourg. 13 June 1979. European Court of Human Rights URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57534%22%7D>

11. Case «Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium v. Belgium (Merits)». Application no 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64. Judgment. Strasbourg. 23 July 1968. URL: <https://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-223-Belgian-Linguistic-case-full-case.pdf>

12. Case of X and Y v. the Netherlands. Application № 8978/80. Judgment. Strasbourg. 26 March 1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57603>

Олег ПАНКЕВИЧ,

доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

Марія ГАВРИЛЬЦІВ,

доцентка кафедри загально-правових дисциплін Інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

«КЛІМАТИЧНІ» СПРАВИ – НОВИЙ ЕТАП В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Зростання глобальної середньої температури, масові і неконтрольовані належним чином викиди шкідливих речовин в атмосферу, що викликають несприятливі для життя й здоров'я наслідки зміни клімату і стають «спільною проблемою людства» [1], невідворотно актуалізують проблему формування та подальшого розвитку так званих «кліматичних» прав людини.

Можливості національних правових систем виявилися недостатніми для вирішення проблем захисту людських прав в умовах кліматичних змін, тому звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) видається потенційно важливим інструментом у цій царині [2].

Сьогодні на розгляді Страсбурзького суду знаходяться перші чотири за всю його історію заяви щодо впливу зміни клімату на права людини. Кожен випадок є індивідуальним і стосується певного набору прав і фактів, а отже, заслуговує окремої уваги.

Зокрема, у справі «*Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*» [3] заявниці стверджують, що кліматична політика Швейцарії створює для них, як літніх жінок, загрозу впливу на здоров'я майбутніх хвиль спеки – аж до летальних наслідків. 26.04.2022 р. Палата ЄСПЛ відмовилася від юрисдикції на користь Великої палати Суду. Тепер остання

розглядатиме цю справу у зв'язку з тим, що в ній порушуються серйозні питання, які впливають на тлумачення Конвенції [4].

У справі «*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others*» заявники – група португальських дітей і молодих людей – скаржаться на те, що держави-відповідачі не виконали своїх позитивних зобов'язань згідно зі статтями 2 і 8 (а також статтею 14) Конвенції, у світлі зобов'язань, взятих у контексті Паризької угоди 2015 року. При цьому йдеться як про минулу, так і про майбутню шкоду, спричинену зміною клімату [5].

У заяві «*X проти Австрії*», що знаходиться на розгляді в ЄСПЛ, але поки що не має назви, заявник стверджує, що він зазнає шкоди здоров'ю через підвищення температури повітря, з огляду на його специфічні захворювання [6].

У справі «*Greenpeace Nordic and Others v. Norway*» шість молодих «кліматичних» активістів разом із двома організаціями стверджували, що плани норвезького уряду щодо буріння нафти в Арктиці позбавлять молодь майбутнього [7].

Зазначені «кліматичні» справи у процесі їх розгляду, вочевидь, поставлять перед ЄСПЛ низку складних питань, пов'язаних із властивими їм специфічними особливостями.

По-перше, заявники в усіх чотирьох незавершених справах стверджують, хоча й у різних формах, про ризик насамперед *майбутньої шкоди*. Таким чином, певною мірою ці заявники можуть бути описані насамперед як «потенційні» жертви порушень Конвенції [8].

По-друге, фактично всупереч правовій позиції ЄСПЛ, згідно з якою «наглядний механізм Конвенції не може допускати *actio popularis* (п.100)» [9], на думку зарубіжних дослідниць Н. Keller, С. Heri, у розглядуваній ситуації Суду прийдесться «проходити тонку межу між забезпеченням захисту прав людини та дозволом ... на судовий процес у суспільних інтересах, який виходить за межі права на індивідуальне звернення згідно зі статтею 34 Конвенції. Це особливо актуально через *відповідність між суспільними та індивідуальними інтересами*, що характеризує претензії щодо екологічних прав людини в цілому» [8].

Слід зауважити, що Страсбурзький суд у своїх рішеннях вже допускав правові позиції в екологічних справах, які поєднували індивідуальні та суспільні інтереси, що можна

застосовувати і в майбутніх кліматичних справах [10]. Наприклад, у справі «*Cordella and Others v. Italy*», яка стосувалася порушення права на повагу до приватного та сімейного життя у зв'язку з відсутністю реакції органів державної влади на забруднення повітря металургійним заводом, Суд встановив наявність «... ситуації забруднення навколишнього середовища, яке загрожує здоров'ю заявників і, загалом, усього населення, яке проживає в зонах ризику...» [11].

Ще одна проблема, котра, на думку судді ЄСПЛ Т. Еіске, майже неминуче виникне в судових процесах, пов'язаних зі зміною клімату, є результатом взаємодії між: (1) тим фактом, що зміна клімату є глобальною проблемою, яку й потрібно вирішувати глобально, тим, що викиди парникових газів відбуваються з територій усіх країн...; і (2) (можливо, старомодна) Вестфальська система відліку, що лежить в основі Конвенції: тобто акцент, зроблений у статтях 1, 19 і 34 Конвенції, на окремі держави як відповідачу та зобов'язання цієї держави «забезпечити кожному, хто перебуває під її юрисдикцією» права згідно з Конвенцією [11]. Вочевидь, ці питання, пов'язані з екстериторіальною юрисдикцією та транскордонною шкодою для навколишнього середовища (адже зміна клімату може бути «смертю від тисячі порізів», яку важко пояснити викидами будь-якої однієї держави» [8]) набудуть, із зрозумілих причин, особливої гостроти у процесі розгляду справи «*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others*», відповідачами по якій є аж 33 держави-учасниці (у тому числі – Україна).

Отже, враховуючи масштаби викликів та реальність того, що зазначені чотири кліматичні справи навряд чи є останніми, а їх розгляд – це більше, ніж звичайний процес застосування існуючого прецедентного права, слід погодитися із думкою Н. Keller, С. Neri, що Страсбурзькому суду належить зробити свій вагомий «внесок у пошуки *modus vivendi*, який означає спосіб дозволити конкуруючим інтересам співіснувати та забезпечити придатне для життя майбутнє. Це не лише питання забезпечення здійснення прав людини, а й забезпечення здатності Суду виконувати свою роль і розвиватися в майбутньому» [8].

Таким чином, для європейської системи захисту прав людини розгляд справ про порушення прав людини у сфері

екології, обумовлених кліматичними змінами, гадаємо, стане поворотним пунктом розвитку судової практики Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел

1. Паризька угода 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 27.11.2023)

2. Панкевич О. З. Справи екологічного характеру: деякі правові позиції Європейського суду з прав людини. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (23 червня 2023 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 156–158.

3. Communicated case «Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» (Application № 53600/20), communicated on 17.03.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209313> (accessed: 21.11.2023).

4. «Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» (relinquishment). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-13649> (accessed: 21.11.2023).

5. Communicated case «Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Other» (Application № 39371/20), communicated on 13.11.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206535> (accessed: 19.11.2023).

6. Application «X v. Austria»: introduced on 25.03.2021. URL: <https://www.michaelakroemer.com/wp-content/uploads/2021/04/rechtsanwaeltin-michaela-kroemer-klimaklage-petition.pdf> (accessed: 19.11.2023).

7. Communicated case «Greenpeace Nordic and Others v. Norway» (Application no. 34068/21), communicated on 16.12.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214943> (accessed: 19.11.2023).

8. Keller H., Heri C. (2022). The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR. Nordic Journal of Human Rights. № 40:1. P. 153–174. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/18918131.2022.2064074?scroll=top&needAccess=true&role=tab&aria-labelledby=full-article> (accessed: 03.11.2023).

9. Judgment in the Case of «Cordella and Others v. Italy» (Application № 54414/13, 54264/15), 24.01.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189421> (accessed: 19.11.2023).

10. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68.

11. Judgment in the Case of «Cordella and Others v. Italy» (Application № 54414/13, 54264/15), 24.01.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189421> (accessed: 19.11.2023).

Eicke T. Human Rights and Climate Change: What Role for the European Court of Human Rights (Goldsmiths University Inaugural Annual Human Rights Lecture, 2 March 2021). URL: <https://rm.coe.int/human-rights-and-climate-change-judge-eicke-speech/1680a195d4>

Вікторія ПИЛИП,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права,
кандидат юридичних наук
(Ужгородський національний університет)

КОНЦЕПЦІЯ «ПРОКУРОР ГРОМАДИ»: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ НАЛАГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі державотворення досить актуальним питанням залишається залучення інститутів громадянського суспільства до взаємодії з правоохоронними органами. Серед останніх досить важливе місце займає прокуратура. Взаємодія згаданих органів з громадянським суспільством, як слушно констатують у правничій літературі, є одним із елементів забезпечення законності та правопорядку в державі [1, с. 61].

Різними аспектам діяльності органів прокуратури присвячені монографічні праці О. І. Авраменка, А. В. Бабінської, М. Н. Берідза, І. С. Біліченко, М. М. Бурбики, Б. Г. Васильчука, В. М. Гусарова, Д. С. Д'ячкова, В. В. Дерев'янка, С. О. Жуваки, М. Г. Іванця, Г. С. Іванової, М. О. Ізотової, В. В. Карпунцова, Ф. В. Кашарського, С. М. Кізя, Т. В. Корнякової, М. В. Касюти, С. С. Мірошніченка, В. М. Панова, С. В. Подкопаєва, Г. В. Попова, К. О. Розсохи, А. Г. Рубана, В. Л. Синчука, М. М. Стефанчук, А. А. Торобіцької-Громової, О. В. Хорсуненка, Р. М. Шестопалова та багатьох інших. Водночас поза увагою науковців залишалися проблеми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів прокуратури, що, на нашу думку, негативно відбивається на багатьох процесах, зокрема й тих, що пов'язані з реалізацією правоохоронної функції.

Щодо правових засад взаємодії органів прокуратури та формалізованих структур громадянського суспільства, то тут варто звернутися до положень профільних законів. На підставі узагальнення положень закону України «Про прокуратуру» можемо підсумувати, що ним не визначено окремих засад взаємодії цього органу з інститутами громадянського суспільства. У ньому лише засвідчено, що двічі на рік органи прокуратури зобов'язані інформувати населення про свою діяльність

шляхом повідомлення у медіа [2]. Інших положень у контексті досліджуваного нами запитання не визначено. Водночас не доводиться стверджувати, що взаємодія між інститутами громадянського суспільства й органами прокуратури не відбувається або ж неефективна. Як свого часу вказували українські вчені, до основних напрямів взаємодії інститутів громадянського суспільства та прокуратури можуть бути віднесені такі як: 1) обмін інформацією про стан законності і поширеність окремих правопорушень, використання матеріалів громадських формувань для аналізу стану законності; 2) участь представників громадських формувань в координаційних та міжвідомчих нарадах; 3) участь представників громадськості у перевірках виконання законів прокуратурою; 4) передача матеріалів про правопорушення на розгляд громадських організацій [2, с. 14]. Разом із тим, у позитивному аспекті слід відмітити сучасні реформи, які відбуваються наразі за ініціативи Офісу Генерального прокурора України. Однією з таких є концепція «Прокурор громади», передумовами реалізації якої є потреба налагодження довгострокового ініціативного партнерства між прокуратурою, органами правопорядку, громадами та громадськими організаціями, серед іншого ветеранськими та волонтерськими, закладами освіти, бізнес-асоціаціями, покликане забезпечити ефективне вирішення проблем з безпекою в громадах (підвищення громадської безпеки), запобігання кримінальним правопорушенням і, як наслідок, поліпшення якості життя членів громад [4].

Ба більше, згаданою Концепцією визначено, що співпраця не обмежується виключно з органами публічного адміністрування, навпаки – вона має бути налагоджена і з неурядовими організаціями, зокрема тими, які впливають або можуть чинити вплив на зниження рівня злочинності і спроможні вирішувати проблемні аспекти життя громади. Також у ній наголошено на важливості співпраці з інститутами громадянського суспільства, поглибленні комунікації та посиленні співпраці з медіа [4]. Можемо підсумувати, що в напрямі проведення реформ Офіс Генерального прокурора України відкритий до співпраці з інститутами громадянського суспільства, однак все одно невирішеним залишається запитання про безпосередні форми взаємодії цих суб'єктів.

У юридичній літературі вказують, що задля покращення комунікації між органами прокуратури та населенням і збереження при цьому конфіденційності, можуть бути використані такі інструменти як: 1) веб-сайти прокуратури та/або конкретних прокурорів; 2) «Дні відкритих дверей» прокуратури (зустріч із прокурорами або спеціалістами, які можуть відповісти на запитання щодо конкретних аспектів діяльності, відео, яке представляє організацію тощо); 3) прес-конференції (наприклад, презентація річного звіту про діяльність, тощо); 4) участь прокурорів у публічних дебатах (медіа, конференції-дебати, презентації для асоціацій та клубів тощо); 5) створення телевізійних програм, орієнтованих на висвітлення функціонування судової системи (документальні фільми, створені фахівцями ЗМІ у співпраці із судовими органами та за підтримки керівників судових органів, які представляють конкретні аспекти діяльності судової влади, наприклад, щоденні роботи прокурорів для неповнолітніх); 6) присутність у соціальних мережах, особливо у Facebook [5, с. 109–110]. Окреслені напрями можуть бути досить ефективними у контексті інформування населення про діяльність органів прокуратури, нарощування авторитету останніх і підвищення рівня довіри населення до їхньої діяльності, однак це не забезпечить фактичної участі інститутів громадянського суспільства в правоохоронній діяльності.

Відсутність реально впроваджених правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів прокуратури можна пояснити тим фактом, що на останні покладено функцію координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії правопорушенням і злочинності. Вона забезпечує процес консолідації зусиль правоохоронних структур, що дозволяє значно підвищити сумарний ефект дій, спрямованих на реалізацію правоохоронної функції, зокрема в аспекті протидії злочинності. Цілі та завдання координації полягають у забезпеченні злагодженого і цілеспрямованого проведення дій правоохоронних органів, спрямованих на зміцнення законності та правопорядку, усунення паралелізму, дублювання, роз'єднаності, а також передбачає активне, творче й ефективне виконання кожним із органів, покладених на них завдань і неприпустимість змішування функцій,

заміни одних органів іншими [6, с. 229]. Проте, на нашу думку, такий напрям діяльності органів прокуратури повністю не виключає можливості їхньої взаємодії з формалізованими структурами громадянського суспільства. Наприклад, зважаючи на той факт, що наразі в Україні досить вагома увага приділяється виробленню шляхів протидії та ефективному розслідуванню воєнних злочинів, підтримка державного обвинувачення у яких покладена на органи прокуратури, слід відмітити вагоме значення діяльності інститутів громадянського суспільства в документуванні злочинів цієї категорії, а отже, і взаємодії у цьому напрямі окреслених суб'єктів. Ми вважаємо, що ретельну увагу цьому напрямку діяльності слід приділяти у контексті визначення напрямів діяльності прокурора громади, адже він як ніхто інший, зможе взаємодіяти з населенням, місцевими медіа, громадськими організаціями й іншими об'єднаннями громадян.

Отже, чинне профільне законодавство, що визначає порядок діяльності органів прокуратури, не врегульовує та не передбачає конкретних форм взаємодії цих органів і формалізованих структур громадянського суспільства. Позитивним і перспективним у цьому напрямі є Концепція «Прокурор громади», однією з цілей якої є налагодження комунікації з неурядовими організаціями, зокрема тими, які впливають або можуть чинити вплив на зниження рівня злочинності і спроможні вирішувати проблемні аспекти життя громади. На нашу думку, зважаючи на реалії сьогодення, наразі перед законодавцем має бути актуалізоване завдання щодо визначення та закріплення у чинній правовій системі України реальних можливостей участі інститутів громадянського суспільства у реалізації правоохоронної функції держави, зокрема й у взаємодії останніх з органами прокуратури. Саме цей шлях забезпечить концептуальний розвиток системи правосуддя у напрямках людиноцентризму, динамічності та доступності.

Список використаних джерел

1. Окопник О. М. Сучасні питання взаємодії прокуратури України та громадськості. *Наукові записки. Серія: право*. 2020. Випуск 8. Спецвипуск. С. 59–63.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // БД «Законодавство України». *ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1697-18> (дата звернення 03.11.2023).

3. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2004. 20 с.

4. Концепція взаємодії органів прокуратури з громадами («Прокурор громади») : затв. Наказом Офісу Генерального прокурора України від 11.08.2023 № 224 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0224905-23#Text> (дата звернення 07.11.2023).

5. Циганок С. Правові засади взаємодії органів прокуратури із ЗМІ та громадськістю. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №10. С. 107–110. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.18>.

6. Ковалів М. В. Координаційна діяльність прокуратури. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №. 2. С. 228–232. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.38>.

Олександр СКЛЯР,
старший викладач кафедри тактичної та спеціальної
фізичної підготовки факультету № 3
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ОВОЛОДІННЯ МАЙБУТНІМИ СЛІДЧИМИ АЛГОРИТМОМ ДІЙ ІЗ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОШКОДЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Професію слідчого слід розглядати як одну із найбільш соціально значущих в умовах воєнного стану в Україні, оскільки саме працівники органів досудового розслідування виконують функції з документування воєнних злочинів на звільнених від окупації територіях.

З урахуванням ситуації, яка склалася в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, потребує певного коригування зміст освітньої підготовки майбутніх слідчих з оволодіння вміннями і навичками документування воєнних злочинів у складі слідчо-оперативних груп, що сприятиме підвищенню їхньої професійної компетентності як фахівців.

Удосконалення освітньої підготовки має бути спрямовано на оволодіння відповідним алгоритмом дій, який забезпечує правомірну фіксацію наслідків різних видів воєнних злочинів, наприклад, пошкоджень (руйнувань) об'єктів цивільної інфраструктури; огляд трупів загиблих осіб та ін.

Розглянемо ключові питання, які повинен знати майбутній слідчий при огляді пошкоджень (руйнувань) об'єктів інфраструктури та відповідний алгоритм дій у складі слідчо-оперативної групи.

Дії слідчо-оперативної групи при здійсненні огляду пошкоджень (руйнувань) об'єктів інфраструктури складаються з трьох основних етапів: 1) підготовчого та організаційного; 2) робочого; 3) етапу експертних досліджень.

На першому (підготовчому) етапі уповноважена керівництвом Національної поліції особа (керівник силами та засобами поліції, визначеними для організації роботи на звільнених від окупації територіях) при прибутті на місце розгортання

сил та засобів поліції (населений пункт, територію місцевості) звертається до представника (або представників) місцевих органів влади (голови міської або районної ради (мера), секретаря, місцевих депутатів або керівника територіальної громади), які повинні:

- надати приміщення для розгортання оперативного штабу роботи підрозділів поліції на місцевості;
- надати мапи (карти) населеного пункту (місцевості),
- інформувати про оперативну обстановку на території населеного пункту під час та після окупації, а саме: місця дислокації воєнної техніки ворога та особового складу; місця найбільшого пошкодження/знищення інфраструктури; місця незаконних утримань (катувань) цивільного населення; місця (масових) захоронень цивільного населення; відомості про колаборантів серед місцевого населення, у тому числі які сприяли під час окупації воєнним злочинам ворога; інформація про очевидців воєнних злочинів, які можуть дати свідчення, їх контактні дані та ін. необхідну для проведення розслідування інформацію.

Керівник силами та засобами поліції, визначений для організації роботи на звільнених від окупації територіях, аналізує отриману від місцевої влади інформацію і визначає (із особового складу, залученого на території розгортання оперативного штабу поліції) необхідну кількість слідчого-оперативних груп (СОГ) для проведення оглядів пошкоджених/знищених об'єктів цивільної та іншої інфраструктури, фіксації, документування та збору інших доказів злочинів проти цивільного населення.

У межах цього етапу здійснюється організація та забезпечення комунікації: з підрозділами ДСНС щодо організації розмінування території, із представниками Збройних Сил України, що залишаються на звільненій території та/або воєнізованими формуваннями територіальної оборони Збройних сил України, щодо залучення представників збройних сил до спільної роботи з поліцією; з саперами ЗСУ для залучення до розмінування території.

На другому (робочому) етапі створюється слідчо-оперативна група (СОГ), до складу якої повинні входити слідчі (не менше трьох працівників); спеціаліст-криміналіст

(вилучення речових доказів, їх упакування та фотофіксація); працівник оперативного підрозділу (встановлення потерпілих, очевидців та свідків знищення/пошкодження рухомих та нерухомих об'єктів, проведення їх опитування/допитів; установлення місць, з яких відбувався обстріл об'єкту огляду); працівник вибухотехнічної служби (проведення заходів з розмінування та перевірки на вибухобезпечність місця (об'єкту) огляду); як спеціаліст фахівець з оцінювання вартості майна (встановлення орієнтовної вартості пошкодженого/знищеного майна).

Члени СОГ працюють у взаємодії із військовослужбовцями ЗСУ та ТрО ЗСУ та залучають у разі необхідності спеціалістів з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації; за потреби – кінологів зі службово-пошуковими собаками.

Метою роботи СОГ з огляду пошкоджень/руйнувань об'єктів інфраструктури є – забезпечити за участю експертів максимальну фіксацію наслідків руйнувань рухомих та нерухомих об'єктів, місцевості тощо задля подальшого встановлення завданих збитків; виявлення та вилучення предметів (залишків зброї та боеприпасів), які призвели до руйнувань, їх безпечно переміщення до визначених місцевою владою місць для зберігання як речові докази.

Перед початком роботи СОГ проводиться інструктаж її учасників та розподіл обов'язків слідчих у складі СОГ:

Слідчий 1 – фіксує на відео місце огляду у такій послідовності: територія → будівля (споруда) → приміщення → об'єкт;

Слідчий 2 – деталізовано коментує під відео місце огляду у такій послідовності: територія → будівля (споруда) → приміщення → об'єкт;

Слідчий 3 – фіксує у формі рапорту основні обставини огляду, зазначені слідчим № 2, пояснення та коментарі інших учасників СОГ (спеціалістів-оцінщиків, вибухотехніків), допомагає спеціалісту-криміналісту оглядати та вилучати речові докази.

Наступного дня слідчим 3, що залучався до СОГ, у приміщенні, обладнаному оргтехнікою (по можливості – у службовому кабінеті), складається протокол огляду місця події. Протокол огляду місця події складається з урахуванням заміток

у складеному слідчим 3 рапорті та з використанням відеозапису з місця події, опису виявлених та вилучених речових доказів. До протоколу огляду місця події долучаються списки очевидців та свідків факту пошкодження/знищення майна (протоколів допитів свідків у разі складання таких оперативним працівником).

У протоколі огляду місця події необхідно вказати:

– дату, час, GPS-координати, найменування населеного пункту, адресу, іншу прив'язаність до місцевості, погодні умови;

– наявність або відсутність на місці події воронки та їхні параметри: діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилася воронка (грунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо), її точні військові координати, прив'язаність її розташування до сторін світу;

– масштаби та характер руйнувань: заглиблення у стіні чи інших предметах, руйнування скла у вікнах будівель і відстань цих вікон від місця вибуху;

– наявність/відсутність слідів вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо);

– наявність/відсутність залишків мін (снарядів, ракет та ін.), їхні довжину, діаметр, кут нахилу у воронці, координати та розташування відповідно до сторін світу тощо (із залученням спеціаліста з питань застосування ракетних військ та артилерії);

– втрати серед мирного населення (загиблі та поранені), знищені будівлі/об'єкти, пошкоджені будівлі/об'єкти;

– наявність/відсутність слідів, що свідчать про переміщення об'єктів (транспортних засобів, трупів, уламків) на місці події до початку огляду, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу;

– висновки за результатами обстеження місця обстрілу (дата і час обстрілу; напрямок, у якому здійснено обстріл; відстань, з якої здійснено обстріл; озброєння, яке використовувалося під час обстрілу, види бойових снарядів, калібр, кут, під яким вони увійшли в об'єкти чи ґрунт, кількість використаних снарядів);

– координати усіх предметів, що підлягають огляду, та їхнє розташування відповідно до сторін світу (відомості

може надати запрошений спеціаліст із питань застосування озброєння) тощо.

Для найбільш повного встановлення деталей руйнування/знищення об'єкта цивільної інфраструктури та майна слідчий здійснює допит очевидців, свідків та потерпілих, якщо є такі особи.

На третьому етапі (експертних досліджень) слідчий СОГ залучає фахівця (або фахівців) з оцінювання вартості пошкодженого/знищеного майна для встановлення його орієнтовної вартості. На підставі проведення відповідних експертних досліджень фахівець вказує орієнтовну вартість такого майна.

Оволодіння майбутніми слідчими наведеним алгоритмом може бути реалізовано у межах вивчення навчальної дисципліни «Криміналістика». Представлений алгоритм дій дозволяє охоплює комплекс слідчих дій, оволодіння якими дозволяє майбутньому слідчому здійснити фіксацію і документування наслідків воєнних злочинів, зокрема, пошкоджень (руйнувань) об'єктів цивільної інфраструктури, задля подальшого розслідування і отримання відшкодування у встановленому законом порядку.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : ХНУВС, 2018. 384 с.

Руслан ТОПОЛЕВСЬКИЙ,

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний

університет внутрішніх справ)

РЕЗОЛЮЦІЇ ООН ЩОДО АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

Після початку російської агресії та окупації Криму у 2014 році. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію «Про територіальну цілісність України» № 68/262 за яку проголосувало 100 країн [1]. В ній зафіксовано визнання територіальної цілісності України в «міжнародно визнаних кордонах», при чому без засудження дій російської федерації (рф). Втім цей документ зафіксував ставлення більшості держав-членів ООН до російської агресії, яке розвивалося в подальших резолюціях, які стосувалися порушення прав людини і мілітаризації на території окупованої і анексованої АР Крим.

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну у лютому 2022 року, вже 28 лютого 2022 року була скликана Одинадцята надзвичайна спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН присвячена саме російській агресії проти України. За час цієї сесії Генасамблеєю ООН було прийнято 6 резолюцій.

Так, 2 березня 2022 року було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України» [2]. Резолюція привернула увагу до порушення з боку рф частини 4 статті 2 Статуту ООН

Незважаючи на вимоги Генеральної Асамблеї ООН від рф, негайно припинити застосування сили проти України й утримуватися від будь-яких подальших незаконних погроз силою або її застосування, негайно, повністю й беззастережно вивести всі свої збройні сили з території України, це так і залишилося нічим не підкріпленим твердженням і було повністю проігнороване з боку рф, так само як і вимога скасувати її рішення щодо статусу ОРДЛО.

Резолюція засудила всі порушення міжнародного гуманітарного права і порушення та утиски прав людини й закликала

до їх дотримання. Однак, на практиці виявилось, що цей заклик був так само проігнорований рф.

А заклик до «негайного мирного врегулювання конфлікту між рф й Україною» розглядався з боку рф як майбутня капітуляція України.

24 березня 2022 року ухвалюється Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/2 [3]. Вказана резолюція зосередила увагу на гуманітарних наслідках російської агресії. Вона вимагала припинення будь-яких нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти, їх повного захисту, зокрема гуманітарного персоналу, журналістів та осіб у вразливому становищі, а особливо жінок та дітей; забезпечення захисту медичного й гуманітарного персоналу, що займається винятково виконанням медичних обов'язків, їхніх транспортних засобів та обладнання, а також лікарень та інших медичних закладів; забезпечення повної поваги до статусу та захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, й цивільної інфраструктури, яка має критично важливе значення для надання основних послуг населенню в умовах збройного конфлікту тощо.

Резолюція особливо наголосила на ситуації в м. Маріуполі, вказавши на те, що його облога обтяжує гуманітарну ситуацію для цивільних та ускладнює зусилля щодо евакуації, і, відповідно, вимагала покласти край цій облозі.

Як ми знаємо, в подальшому, практично всі ці вимоги були проігноровані з боку рф, обстріли цивільної інфраструктури продовжувалися, а облога міста Маріуполь без можливості населення залишити його призвело до десятків тисяч загиблих цивільних осіб, внаслідок російських обстрілів та бомбардувань.

Власне, саме через ігнорування з боку рф вимог Генасамблеї ООН, 7 квітня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію ES-11/3 [4]. В цій резолюції було зупинено членство рф в Раді з прав людини ООН.

12 жовтня 2022 р. ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН ES 11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів, закріплених в Статуті Організації Об'єднаних Націй» [5]. Ця Резолюція, як негативна реакція на проведення «референдумів» окупованих територій та їх включення до складу рф (в тому числі і тих, які не контролювала) отримала

підтримку аж 145 країн. Резолюція підтвердила міжнародно-визнані кордони України, засудила організацію рф незаконних «референдумів» та анексії українських територій, вказала, що такі дії не мають юридичної сили відповідно до міжнародного права і не створюють підставу для будь-якої зміни статусу цих регіонів України та вимагала від рф скасувати ці рішення.

14 листопада 2022 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України»[6]. Згадана Резолюція визнала потребу притягнення рф до відповідальності за будь-які порушення міжнародного права в Україні чи проти України, порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, а рф повинна понести правові наслідки за свої діяння. Для цього передбачається створення міжнародного механізму для відшкодування за збитки, втрати або шкоду, що виникають з міжнародно протиправних діянь рф в Україні або проти України та створення міжнародного реєстру збитків для реєстрації в документальній формі доказів та інформації про претензії щодо збитків, втрат або шкоди.

Цим кроком відбувся перехід від закликів з боку ООН до рф «відмовитися від агресії» до визнання необхідності її покарання та відшкодування заподіяної нею шкоди.

23 лютого 2023 р. Генеральною Асамблеєю ООН ухвалено Резолюцію ES-11/6 «Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні» [7].

Окрім підтримки територіальної цілісності України та вимог до рф, ця резолюція була спрямована на привернення уваги до проблем, породжених війною, зокрема на глобальну продовольчу безпеку (в частині обмеження вивезення українського зерна з боку рф), енергетику та ядерну безпеку (в контексті контролю окупаційними військами українських ГЕС і АЕС) та безпеку довкілля. Втім, як і попередні заклики до рф вони послідовно ігнорувалися російською владою починаючи від блокування українського зерна, закінчуючи знищенням Каховської ГЕС 6 червня 2023 р. і шантажем та переслідуванням працівників на окупованій Запорізькій АЕС.

З іншого боку, Резолюція вимагала належного поводження з військовополоненими, оскільки неодноразово повідомлялося, що умови тримання в полоні з боку рф військовополонених та цивільних осіб можна вважати катуванням та жорстоким поводженням. до Женевських конвенцій 1949 року. Генасамблея ООН закликала до повного обміну військовополоненими, звільнення всіх незаконно затриманих осіб та повернення всіх інтернованих і примусово переміщених і депортованих цивільних осіб, включаючи дітей. В подальшому саме масова депортація українських дітей та їх примусове усиновлення стало однією з підстав та видачі президенту рф ордеру на арешт за підозрою у вчиненні такого міжнародного злочину як геноцид.

Резолюція повторила свої безуспішні заклики щодо дотримання зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом щодо цивільного населення, припинення атак на критичну інфраструктуру України тощо.

Таким чином, незважаючи на численні спроби вплинути на російську агресію проти України, діяльність Ради Безпеки ООН була паралізована рф а зусилля Генасамблеї ООН були проігноровані з боку рф, Таким чином, постало питання про необхідність реформування ООН, однак, імовірно, воно так і не буде вирішеним. Відповідно, Генасамблеї ООН залишається лише констатувати факти. У той же час, реальний вплив на цю ситуацію переміщується до інших міжнародних органів та інституцій, зокрема до Міжнародного кримінального суду, до новостворюваного міжнародного суду щодо агресії та до міжнародного механізму (рееєстру) відшкодування заподіяної шкоди.

Список використаних джерел

1. Territorial integrity of Ukraine. Resolution 68/262 adopted by the General Assembly on 27 March 2014/ UN. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/767565?ln=en>.

2. Організація Об'єднаних Націй у спробах протидії агресії Російської Федерації проти України / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. *Інформаційний бюлетень*. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2022. Вип. 1. 16 с. URL: http://centre7.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/OON_Biuletyn_1_ES11_1.pdf

3. Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяння агресії Російської Федерації проти України / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. Вип. 3. 38 с. URL: http://centre7.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/OON_Biuletен_3_ES11_2.pdf

4. Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяти агресії Російської Федерації проти України / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. *Інформаційний бюлетень*. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. Вип. 4. 10 с. URL: http://centre7.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/OON_Biuletен_4_ES11_3.pdf

5. Territorial integrity of Ukraine : defending the principles of the Charter of the United Nations. Resolution ES-11/4. Adopted by the General Assembly on 12 October 2022. UN. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3990400?ln=en>

6. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. Resolution ES-11/5. Adopted by the General Assembly on 14 November 2022. UN. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481?ln=en>

7. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine. Resolution ES-11/6. Adopted by the General Assembly on 23 February 2023. UN. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=en>

Ольга ЦИЦИК,
викладач кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету № 1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ГРОМАДИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ

Трансформаційні процеси нашого суспільства, держави, світу зокрема з різних причин так чи інакше впливають та змінюють соціальні, політичні, державно-правові, економічні та інші сфери та процеси буття людини. Громада як багатовимірне соціокультурне явище, яка потрапляє під зміну та таку глобалізаційну трансформацію також не є виключенням.

Проте нам би хотілося звернути увагу на філософсько-правові аспекти сутності громади в таких глобалізаційних трансформаційних процесах, які відбуваються як і в соціумі так і в державах. Зацікавленість до даного явище зумовлена також низкою різних чинників. Серед таких чинників (науково-теоретичних, суспільно-практичних тощо) нам би хотілося зупинитися на одному із них, а саме на глобальній тенденції зниження значення та ролі держави у бутті людини. Оскільки є певна відчутна тенденція, яка відображає таку недержавницьку діяльність, тобто певною мірою держава є бездіяльною у вирішенні багатьох важливих проблем суспільного буття людини, або ж навпаки перебирає на себе занадто багато повноважень, обмежуючи громадянську ініціативність. Тому, на нашу думку, саме громада та її природа сприятиме ефективній комунікації та дієвості в державно-правових механізмах, й особливо в трансформаційних умовах.

Така дієвість та активність членів суспільства, які об'єднуються заради спільних інтересів, досягнення єдиних завдань, які б задовольняли таку спільноту безпосередньо будуть впливати на ефективність та розбудову такого середовища.

Є чимало думок науковців [1, 2, 3, 4], що саме ідейна природа сутності громади й полягає у тому, що вона виступає та з'являється на державному поприщі саме через

неспроможність останньої виконувати свої функції, тобто навіть можна говорити про кризу держави, де на допомогу приходить саме ефективно сформована громада, яка націлена на антропологізм. Філософсько-правове осмислення значення природи громади передбачає оцінювання її діяльності із точки зору їх ефективності щодо створення умов і можливостей для людського розвитку [5, с. 104].

Природна сутність української громади спрямована на розвиток особистості, тобто підтримується філософсько-правова направленість на людиновимірність. Розвиток такого суспільства, де центром є буття людини в об'єднанні також виступає як головна характеристика розвинутої соціуму, держави тощо. Головним в такому баченні природи громади є формування нової належної ідеї національного буття українського суспільства, яка властива певному періодові нашого розвитку. При цьому важливе раціональне використання закономірностей цивілізаційних трансформаційних процесів, тому що будь-який розвиток стає прогресивним лише тоді, коли він спрямований на забезпечення розвитку людини та її потреб й інтересів.

Тому, на нашу думку, українська громада та її сутність спрямована на самоврядність, формування та ефективне функціонування якого стає запорукою побудови громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Звичайно, не можна стверджувати однозначно, що держав не бере участі у формуванні громади. Таке об'єднання, як громада звичайно залишається самоврядним суспільним одиницею в структурі та механізмі держави, є осередком для подальшого утворення як місцевого самоврядування, є первинним елементом громадянського «корпоративу», незалежність, якого виходить не з державної влади, а з суверенітету народу. Звичайно, що держава бере також активну участь в регулюванні та формуванні громади, зокрема за допомогою правових засобів впорядковує (санкціонує) самоврядну активність осіб такого об'єднання, щоб вона не суперечила та не виходила за межі закону.

Тому, на нашу думку, для того щоб сутнісна природа громади проявила себе ефективно, потрібна активна співпраця громади із державою, особливо це характерно для перехідних

та трансформаційних етапів розвитку обох формацій. Дієвість та результативність такої співпраці залежить від таких об'єднуючих аспектах: соціальна взаємодія, територія, загальний зв'язок поміж громадою та державою. Усі ці вказані взаємообумовлені аспекти механізму співпраці є запорукою для створення концепції перспективного розвитку українських громад з урахуванням заходів, які потребують взаємодії органів місцевого самоврядування та органів державної влади.

Висновок. Отже, важливим складовим елементом перетворення суспільства та соціальних змін, ефективності та дієвості держави постає така формація як громада, яка повинна бути націлена на активність та креативність осіб, які входять до неї. А це в свою чергу впливає на інформаційну та технологічну обізнаність, на розвиток світогляду, на життєву стратегію людини та на підтримання й збереження різного роду цінностей (і правових, і національних, і культурних тощо). Правильно сформована громада у відповідності до її природних потреб (тобто, та яка задовольняє різні потреби людей в цій формації) стане важливою передумовою для вирішення інших соціально-політичних та державно-правових системних проблем розвитку українського суспільства.

Важливим критерієм для розвитку та функціонування громади також є філософсько-правова ціннісна основа. Тобто мова йде про наявність у структурі такого об'єднання життєвих, культурних, правових цінностей як таких установок, які сприяють формуванню мотивації учасників такої громади.

Отже, це передусім, ефективна та активна світоглядна їхня позиція, рівень різних видів відповідальності та відповідальне ставлення до того, що відбувається у соціумі (як у державі загалом, так і в найближчому оточенні), а також бажання до дієвої взаємодії (як один поміж одного, так і з іншими структурними елементами держави), до колективних рішень загальних справ.

Ключовими моментами, які розкривають та наповнюють філософсько-правову сутність громади є питання, які стосуються правового, історичного, державницького, економічного аспектів її формування та розвитку, при цьому важливо задовольнити діяльнісний аспект осіб у такій громаді, що в свою чергу повертає нас до індексів антропологізму.

Список використаних джерел

1. Гураль П. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження. Львів : ЛьвДУВС, «Край», 2008. 468 с.
2. Дробуш І. Соціальна політика у територіальній громаді: актуальні питання реалізації в умовах формування соціальної державності. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 90–95.
3. Павлюк А. Економічні аспекти формування спроможних територіальних громад в Україні. *Стратегічні пріоритети. Серія : Економіка*. 2016. № 1. С. 137–146.
4. Савайда О.І., Гаєвський В.П. Сучасні аспекти децентралізації в Україні. *Децентралізація публічної влади: національний та зарубіжний досвід* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 листопада 2019 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2019. С. 24–28.
5. Сосуновський В. Людинотворча спрямованість територіальної громади. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : науково-практичний журнал; гол. ред. Д. В. Яковлев, НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. Вип. 17. С. 104–106.
6. Грובה В. Система місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики: дис. на здобуття наук. ступ. док. юрид. наук. : спеціальність : 12.00.02. 2013. 396 с.

Сабріє ШРАМКО,
старший науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
(*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*)

ВПЛИВ ПРОПАГУВАННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ НА ЗНИЖЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ІЗ ТЯЖКИМИ НАСЛІДКАМИ

Пропагування безпеки дорожнього руху являє собою цілеспрямовану діяльність, здійснювану з метою поширення знань стосовно питань забезпечення безпеки дорожнього руху та роз'яснення законодавчих та інших нормативних приписів, що регламентують поведінку учасників дорожнього руху. У Стратегії підвищення безпеки дорожнього руху в Україні до 2024 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1360-р від 21 жовтня 2020 р. одним із вагомих її компонентів є довготривала масштабна кампанія, покликана суттєво змінити рівень ставлення суспільства до безпеки руху. Напрямами реалізації цього компонента є безпечна поведінка учасників дорожнього руху, що передбачає: обов'язкове включення до програм післядипломної освіти педагогічних працівників питання безпеки дорожнього руху; проведення соціальних кампаній з метою інформування населення про ризики на дорогах та необхідності дотримання Правил дорожнього руху, рекламні ролики на телебаченні, зовнішня реклама та забезпечення доступу до такої інформації осіб з інвалідністю; проведення загальнонаціональних та регіональних досліджень щодо ставлення учасників дорожнього руху до Правил дорожнього руху та необхідності дотримання їх; перегляд навчальних програм з вивчення Правил дорожнього руху та правил безпечної поведінки на дорозі в системі дошкільної, загальної середньої освіти та стандартів професійної (професійно-технічної) освіти з професій, спеціалізацій, пов'язаних з керуванням транспортними засобами, тракторами, ... з урахуванням потреб осіб з особливими освітніми проблемами; забезпечення проведення в комунальних дошкільних навчальних закладах, закладах освіти, зокрема працівниками Національної

поліції, роз'яснювальної роботи з попередження дитячого дорожньо-транспортного травматизму, вивчення Правил дорожнього руху та безпечної поведінки на дорогах і з урахуванням потреб осіб з особливими освітніми проблемами; та ін. [1].

У країнах, що досягли зменшення смертності та травматизму від ДТП приділяється значна увага формуванню свідомості щодо безпеки дорожнього руху у кожного громадянина, долученню до системного просвітництва та активної участі в інформаційних кампаніях, спрямованих на підвищення свідомості учасників дорожнього руху.

В Україні у 2022 р. із 18 628 випадків ДТП із загиблими та травмованими особами 7 561 сталися внаслідок перевищення безпечної швидкості; 3 846 – через порушення правил маневрування; 1 467 – через порушення правил проїзду перехресть; 1 443 – внаслідок порушення правил проїзду пішохідних переходів. Як ми бачимо, надмірна швидкість із року в рік залишається однією з головних причин ДТП. Якщо підрахувати, то у 2022 році не менше 43% аварій сталися саме через перевищення швидкості, і на такі ДТП припадає 62% смертей на українських дорогах. Така ситуація свідчить про недостатню дієвість інформаційного пропагування, актуалізує пошук рішень наявних проблем в означеній сфері із використанням потенціалу освітніх інструментів формування свідомості учасників дорожнього руху.

Під час опитування громадян на запитання щодо їх думки стосовно причин порушення ПДР пішоходами 49,6% респондентів указали на низьку культури поведінки; 51,6% – на відчуття безкарності; 50,9% – на легковажність; 40,6% – на неуважність; 40,6% – на незнання ПДР. На запитання щодо думки стосовно причин порушення ПДР водіями на низьку культуру вказали 46,3% респондентів, ще 67,4% – на нехтування дотримання ПДР; 47,3% – на відчуття безкарності; 38,4% – на легковажність; 32,7% – на неуважність. Щодо ролі правосвідомості (правової культури) громадян в убезпеченні дорожнього руху, то 73% опитуваних відповіли, що значна. Разом із тим, 44,2% респондентів зазначили, що стан правосвідомості (правової культури) учасників дорожнього руху недостатній; на думку 25,7% – потребує покращення; вважають достатнім 23,3% і лише 6,6% – високим.

Розвиваючи культуру безпеки, підвищуючи обізнаність і навички, цілком можливе створити безпечніше середовище для всіх учасників дорожнього руху. Наприклад, упроваджуючи таке:

- соціальні кампанії: розробка рекламних кампаній та плакатів, що підкреслюють важливість дотримання швидкісних обмежень та правил безпеки;

- освітні заходи: проведення лекцій, тренінгів та воркшопів для школярів та водіїв щодо безпеки на дорозі;

- диджитал-інструменти: створення інформаційних веб-сайтів і мобільних додатків, що надають поради щодо безпеки дорожнього руху та актуальну інформацію.

- партнерство з громадськістю: взаємодія з громадськими організаціями та засобами масової інформації для пропагування ідеї безпеки на дорозі;

- державно-приватне партнерство із транспортними компаніями: співпраця із автовиробниками для проведення тест-драйвів і демонстрації новітніх систем безпеки в автомобілях.

Таким чином, важливо не лише актуалізувати чи наповнити новими освітніми інструментами просвітницькі і навчальні програми, але використати потенціал цифрових сервісів і застосунків, елементи мобільного навчання, використання потенціалу штучного інтелекту для того, щоб усі учасники дорожнього руху отримали змогу систематично підвищувати рівень свідомості, розуміння і прийняття визначених законодавством обмежень і приписів, набуття досвіду прогнозувати розвиток безпекової ситуації на дорозі та приймати правильні рішення для безпеки усіх учасників дорожнього руху.

Пропагування безпеки дорожнього руху є важливим напрямом у досягненні мети зниження смертності і травматизму від ДТП, яке полягає у здійсненні широкомасштабної інформаційної політики, спрямованої на усвідомлення громадянами масштабів смертності й дорожньо-транспортного травматизму та наслідків нехтування ПДР. Окрім пропагування безпеки дорожнього руху слід вести мову й про неминучість покарання винних осіб. Ученими зазначається, що факти безкарності значної кількості порушень правил безпеки дорожнього руху формують збиткову суспільну правосвідомість на рівні масової правосвідомості певної соціальної групи [2, с. 427].

Стосовно останньої тези, то наведемо результати опитування громадян України про стан дотримання правил дорожнього руху. Так, на думку респондентів зниженню аварійності на автошляхах сприятиме¹: дотримання принципу невідворотності покарання (44,8%), ознайомлення з ПДР починаючи з дошкільного віку (41,8%), збільшення розміру штрафів для порушників ПДР (36,7%), введення кримінальної відповідальності за більшу кількість порушень ПДР (33,3%).

Список використаних джерел

1. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

2. Батиргареева В. С. Значення правосвідомості та правової культури учасників дорожнього руху в контексті автотранспортної злочинності. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 422–428.

¹ Опитуваним було запропоновано надати декілька варіантів відповідей.

Віталій ЯРЕМЧУК,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат історичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СТАН ТА ВИКЛИКИ

Світова практика свідчить, що в збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. За останні десятиліття одним з ключових аспектів освіти під час воєн стало забезпечення безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Під час війни, заклади освіти часто стають ціллю для нападів, що призводить до втрати життів та руйнування будівель, обладнання. Ця обставина спонукала до появи низки міжнародних правових актів, спрямованих на безпеку освітнього середовища, до яких можна віднести, перш за все, Конвенцію ООН про права дитини (1989) та резолюції Ради Безпеки ООН 1998 (2011) і 2143 (2014) (резолюції закликають всі сторони збройного конфлікту утримуватися від дій, які перешкоджають доступу дітей до освіти, а також закликають держави-члени розглянути конкретні заходи щодо обмеження використання шкіл збройними силами та озброєними недержавними формуваннями із порушенням застосованих норм міжнародного права).

У 2015 р. ООН розробило Декларацію про безпеку шкіл – політичне зобов'язання забезпечувати кращий захист дітей, вчителів та шкіл, підтримувати продовження освіти під час бойових дій та вживати конкретних заходів, щоб запобігти використанню шкіл у військових цілях. Декларація була відкрита для підписання на конференції про безпеку шкіл, скликаній Міністерством закордонних справ Норвегії в Осло в травні 2015 р.

26 листопада 2019 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) вітає зобов'язання українського уряду забезпечувати доступ дітей до освіти під час збройного конфлікту, оскільки Україна стала 100-ю державою, яка приєдналася до Декларації про безпеку шкіл. Станом на 9 вересня 2022 р. Декларацію підписало

111 держав, серед яких немає РФ, що є досить показовим фактом зневаги та нехтуванням цієї держави до практики міжнародного права та уваги світової спільноти до безпечного освітнього середовища.

Освітнє середовище закладу освіти не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Для протидії таким чинникам необхідно, щоб освітнє середовище закладу освіти було захищеним, безпечним. В Україні Законом України «Про повну загальну середню освіту» у ст.1 «Основні терміни та їх визначення» визначено термін «безпечне освітнє середовище»: «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [1]. На нашу думку, в умовах воєнного стану це визначення потребує ще різнобічного додаткового опрацювання (у тому числі і правового).

У сучасних умовах мінливого безпекового середовища необхідно людині пристосовуватись до існуючих в суспільстві вимог та критеріїв оцінки за рахунок засвоєння норм і цінностей даного суспільства. На думку Ю. Ільїної «адаптивність насамперед полягає в аналізі та адекватному сприйнятті навколишнього середовища, внаслідок чого виробляється вміння залишатися цілісною особистістю... Якщо людина володіє адаптивністю, то вона набагато легше переносить зміни в житті, має можливість адекватно зорієнтуватися в будь-якій (особливо неприємній) ситуації, володіє більш високою

емоційною стійкістю, а також здатна змінюватися, що не лякає, а тільки надихає її» [2, с. 315].

Ми цілком згодні з позицією О. Резнікової, про те, що адаптивність представляє собою «здатність держави і суспільства протистояти деструктивним впливам, прилаштовуватися до змін безпекового середовища завдяки здійсненню певних внутрішніх змін, що дає змогу зберегти цілісність і продовжити виконання своїх функцій» [3, с. 462]. У цьому сенсі архіважливим є піклування держави, суспільства за своє сьогодення і майбутнє, зокрема, за безпеку освітнього середовища.

04 серпня 2022 р. було оприлюднено повідомлення колишнього міністра внутрішніх справ України Д. Монастирського про те, що «укриттями забезпечено близько 30% закладів освіти усіх рівнів» [4].

30 листопада п.р. були опубліковані дані результатів моніторингового дослідження Державної служби якості освіти щодо підготовки шкіл до роботи у 2023/24 навчальному році, встановлено, що під час вивчення створення безпечних умов у закладах освіти у 82 територіальних громадах розрахована місткість укриттів відвіданих закладів освіти не відповідає кількості учнів та вихованців у третині шкіл та чверті дитсадків. Це підтверджує й опитування педагогів та керівників закладів освіти. Водночас керівники закладів освіти зазначили, що за час війни в 18% закладів були дообладнані додаткові місця в укриттях (у порівнянні з попереднім навчальним роком). Це забезпечує доступність до освіти більшій кількості дітей. Також моніторинг виявив, що у тих 76% закладах освіти, де є укриття, переважають найпростіші укриття. Захисні споруди цивільного захисту, сховища, протирадіаційні укриття мають лише 20% закладів освіти.

З 28 тисяч закладів в Україні укриттями забезпечені понад 19 700. Такі дані у жовтні 2023 р. оприлюднив директор Департаменту організації заходів цивільного захисту ДСНС В. Вітовецький [5].

Майже 10 років Україна в стані боротьби за свою незалежність та територіальну цілісність, а проблема укриттів для учасників освітнього процесу продовжує залишатися актуальною. В умовах затяжної війни (а такою вона стає за висновками деяких аналітиків) нагальним постає питання

убезпечення людей усім необхідним для захисту. У цьому сенсі варто звернути увагу на досвід Ізраїлю, де крім звичайних бомбосховищ, використовуються безліч видів укриттів (т. зв. міклати, мамади, мамаки); самих лише підземних бомбосховищ та громадських укриттів (міклатів) в державі нараховується понад мільйон на дев'ять мільйонів населення [6].

Чимало новацій в умовах воєнного стану спостерігається у плані вдосконалення чинного законодавства України, змін, які були внесені до законів України і у галузі освіти, що стосується багатьох невідкладних напрямів діяльності, нормативно-правового забезпечення прав учасників освітнього процесу, зокрема: створення безпечного освітнього середовища; прийому на навчання до закладів вищої освіти та організації навчального процесу; соціального та правового захисту дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщених осіб, дітей, які проживають у населених пунктах на лінії зіткнення, осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей; вихованців державних (комунальних) закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану.

У ст. 53 «Права та обов'язки здобувачів освіти» Закону України «Про освіту» *частину першу* після абзацу сімнадцятого доповнено новим абзацом такого змісту: «Здобувачі освіти мають право на самостійну або через своїх законних представників реєстрацію на державних інформаційних ресурсах та державних веб-платформах дистанційного навчання» [7].

В Україні реалізуються різноманітні безпекові освітні заходи: Кодекси безпечного освітнього середовища – внутрішні документи закладів освіти, що регулюють діяльність закладу щодо запобігання порушенням прав особистості на безпеку, визначають способи підтримання та втручання в ситуації, загрозливі життю, здоров'ю та благополуччю особистості; зміцнюються зв'язки закладів освіти з правоохоронними органами, підрозділами Департаменту організації заходів цивільного захисту ДСНС, ЗСУ, які проводять з різними віковими категоріями населення безпекові навчання, тренінги тощо.

Безпека освітнього середовища в сучасній Україні останнім часом стало справжнім багатогранним суспільно-значущим явищем, яке потребує постійної уваги державних,

громадських чинників, вимагає усього необхідного без чого неможливо налагодити мирне життя, негайного правового реагування на прорахунки чи злочинну недбалість, порушення вимог воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
2. Ільїна Ю. Ю. Адаптивність особистості як умова перцептивно-інтерактивної компетенції. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 315–317. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/158.pdf
3. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
4. Близько третини закладів освіти усіх рівнів забезпечені укриттями – МВС. 04 серпня 2022, 15:37. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-shkoly-ukryttia-viyna/31973773.html>
5. В Україні третина шкільних укриттів не може вмістити всіх учнів: результати перевірок. URL: <https://informer.ua/uk/v-ukrajini-tretina-shkilnih-ukryttiv-ne-mozhe-vmistiti-vsih-uchniv-rezultati-perevirok>
6. Вишняков Олег. «Новий Ізраїль»: як забезпечити населення в умовах затяжної війни. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/832621.html>; Що таке мамади і мамаки? Досвід Ізраїлю з будівництва безпечного житла. URL: <https://evacuation.city/articles/216253/scho-take-mamadi>
7. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

СЕКЦІЯ 2

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віталій БОНДАР,

ад'юнкт науково-організаційного відділу
Військового інституту
*(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

МЕТА І ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Забезпечення ефективної відсічі російській збройній агресії передбачає активну співпрацю між військовими формуваннями та громадянським суспільством. Цивільно-військова взаємодія є головною функцією цивільно-військового співробітництва та полягає у спільній, цілеспрямованій, організованій та безперервній діяльності командувачів (командирів), начальників, їх заступників, органів військового управління, штабів, структур цивільно-військового співробітництва, спрямованій на встановлення та підтримання зв'язків з об'єктами цивільного середовища на рівні, який забезпечує успішне виконання військами (силами) визначених завдань [1]. Додамо, що означене визначення, яке міститься у Доктрині «Цивільно-військове співробітництво» не містить такого важливого елементу, як результативність означеного виду взаємодії. Це, безумовно, потребує здійснення нових досліджень, спрямованих на удосконалення методологічного та нормативно-правового підґрунтя означеного виду діяльності, ми ж поки обмежимося вказівкою на те, що цивільно-військова взаємодія спрямована не лише на встановлення та підтримання зв'язків, а й на сумісне вирішення спільних завдань, спрямованих на підвищення ефективності відсічі широкомасштабній збройній агресії російської федерації.

На тактичному рівні структурні підрозділи цивільно-військового співробітництва в основному взаємодіють з неурядовими організаціями. Поняття «неурядові організації» був запозичений українською правовою наукою з міжнародного права і містить у собі широке коло організацій з різноманітними повноваженнями, завданнями та пріоритетами. Велика кількість їх вже може діяти в кризовому регіоні, а більшість з них діють у цьому районі ще до розгортання там військ. Деякі з них можуть бути налаштовані проти співпраці з військовими та перешкоджати будь-яким спробам координації їх діяльності. Однак це є підтвердженням необхідності співробітництва з ними за допомогою налагодження діалогу, обміну інформацією та координації ресурсів для досягнення загальної мети. Наявність та користь вказаних організацій затверджені в параграфі 71 статуту ООН. Вони поділяються на дві категорії: уповноважені та неуповноважені. До першої з означених категорій належать такі організації, які офіційно визнані керівною міжнародною організацією. Така неурядові організації можуть знаходитися в зоні збройного конфлікту або кризи, їм дозволено діяти в цій зоні. До другої категорії належать неуповноважені неурядові організації, співробітництво з якими потребує певної обачливості в аспекті розуміння їх джерел фінансування, цілей та завдань [2]. Додамо, що оцінювання цілей та намірів партнерів по взаємодії має здійснюватися на постійній основі, оскільки їх цілі можуть періодично або протягом тривалого часу відрізнятись від цілей української оборонної політики.

Питання, пов'язані з класифікацією організацій, які співпрацюють зі Збройними Силами, досліджувалися на початку російської збройної агресії. Так, І. Коропатнік у 2016 році писав, що при класифікації інститутів громадянського суспільства як суб'єктів взаємодії зі Збройними Силами України можна виокремити три великі групи залежно від ступеня взаємодії, а саме: 1) зовнішні інститути – це спільноти, утворені цивільними особами, які професійно не мають безпосереднього стосунку до Збройних Сил України і мета яких спрямована на сприяння діяльності останніх, допомозі їм, а також здійснення цивільного контролю (ці різноманітні громадські об'єднання та незалежні засоби масової інформації); 2) внутрішні

інститути – це спільноти, створені особами, які мають безпосередній стосунок до самих Збройних Сил України (військовослужбовці, військові пенсіонери (ветерани) та працівники ЗСУ) і спрямовані на задоволення своїх соціально-економічних потреб та захист прав в межах своєї професійної діяльності (профспілки; громадські організації ветеранів військової служби, Ради офіцерів, сержантів та Жіночі Ради у Збройних Силах України); 3) окремий вид – це ті інститути громадянського суспільства, які в силу визначених законодавством обмежень не можуть надавати прямо ні допомогу (фінансову, матеріальну тощо), ні здійснювати контроль, але неврахування можливого впливу яких на Збройні Сили України може негативно позначитися на діяльності останніх (це партії та громадські рухи). У свою чергу, інститути першої групи (зовнішні) потребують розмежування за сферою інтересів або напрямками діяльності, на задоволення яких вона спрямована, а саме: а) харитативні утворення (благодійні та волонтерські); б) правозахисні; в) релігійні; г) військово-патріотичні та з допризовної підготовки (Товариство сприяння обороні України, громадські організації з відродження та підтримки національно-патріотичних традицій (козацькі), військово-патріотичні клуби тощо); г) незалежні ЗМІ [3, с. 45]. Разом з тим, набуття російською збройною агресією повномасштабного і тривалого характеру обумовлює нині перегляд підходів та критеріїв означеної класифікації, оскільки вона вже не відображає деякі реалії правового режиму воєнного стану.

Введення в Україні правового режиму воєнного стану значно вплинула на особливості цивільно-військової взаємодії, надавши їй більш масштабного характеру за участю більшої кількості суб'єктів. Цивільно-військова співпраця, як особливий вид взаємодії, має свої відмінності, які відрізняють її від тих видів взаємодії, що склалися в інших сферах суспільних відносин. Це обумовлено тим, що одним із суб'єктів такої взаємодії є наділений спеціальними рисами та властивостями інститут держави – її збройні сили або інші військові формування, до компетенції яких належить відсіч збройній агресії противника, захист територіальної цілісності нашої держави.

Вказана мета та основна функція військових формувань накладає свій відбиток на особливості їх організації

та діяльності, а також на режим обміну інформацією зазначених формувань з іншими суб'єктами. Тому іншою особливістю, притаманною цивільно-військовій взаємодії, є відмінності у режимі обміну інформацією з партнерами по взаємодії, обумовлені інформаційно-правовим статусом військових формувань. Принципи транспарентності та прозорості, притаманні функціонуванню інших державних інституцій, присутні у діяльності військових формувань в обмеженому вигляді, з урахуванням вимог законодавства про державну таємницю в сфері оборони. Однак вказане не означає, що взаємодія втрачає свій сенс та цілеспрямованість. Інформаційно-правові обмеження накладають свій відбиток на комплекс прав і обов'язків суб'єктів взаємодії, однак не припиняють її здійснення [4, с. 401].

Іншою особливістю цивільно-військової взаємодії за умов правового режиму воєнного стану є активізація в органах військового управління громадських структур, діяльність яких спрямована на допомогу військовим формуванням у додержанні доброчесності, яка значним чином впливає на якість управлінських структур у секторі оборони. Так, при Міністерстві оборони України функціонує Громадська антикорупційна рада як особливий орган, функції якого достатньо наглядно відображують особливості цивільно-військової співпраці. Діяльність Громадської антикорупційної ради має консультативний характер і здійснюється на колегіальній основі, а її завдання пов'язані із забезпеченням прозорості діяльності оборонного відомства, оптимізації здійснення в ньому цивільного контролю, систематизації та нівелювання корупційних ризиків та удосконалення законодавства і організаційної практики в означеній сфері.

Хотілось би також сказати, що сфера забезпечення доброчесності функціонування військових формувань є надзвичайно важливою для співпраці з інститутами громадянського суспільства, оскільки запобігання корупції та зменшення корупційних ризиків потребує залучення суб'єктів, які представляють різні сфери суспільних відносин. Це потрібно для того, щоб така запобіжна діяльність здійснювалася з використанням методологій, притаманних різним галузям знань, а також дозволяла підвищити об'єктивність спостереження

за рахунок участі в ньому різних суб'єктів. Інтолерантність до корупції виступає нині провідним вектором розвитку систем військової освіти, підготовки до військової служби та безпосередньо її проходження [5]. Безумовно, у даній сфері діють обмеження щодо розголошення певних видів інформації, про що ми вже казали вище. Однак надзвичайно широка сфера, на яку нині розповсюджуються правовідносини, що складаються в секторі безпеки та оборони, обумовлює можливість залучення суб'єктів громадянського суспільства до аналізу та допомоги в аспекті підвищення доброчесності багатьох видів військово-управлінської діяльності.

Цивільно-військова взаємодія виступає важливим фактором забезпечення доброчесності системи військового управління, підвищення ефективності функціонування Збройних Сил України та інших військових формувань, урахування позиції громадськості під час прийняття рішень, пов'язаних з діяльністю сектору безпеки і оборони. Основні особливості цивільно-військової взаємодії нині включають: а) масштабний характер взаємодії, що передбачає охоплення майже всіх соціальних груп та їх залучення до процесів надання матеріальної, інтелектуальної, методологічної, психологічної та іншої допомоги військовим формуванням; б) наділення суб'єктів військово-правових відносин додатковими повноваженнями відповідно до законодавства про правовий режим воєнного стану; в) особливий характер обміну інформації, що передбачає нерозголошення деяких відомостей та даних цивільним партнерам по взаємодії; г) активізація громадських структур, діяльність яких спрямована на допомогу військовим формуванням у додержанні доброчесності.

Список використаних джерел

1. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво: затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 липня 2020 року. URL: <https://sprotyvg7.com.ua>.
2. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва. Київ, 2019. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/tsivilno-vijskove-spivrobitnitstvo>.
3. Коротатнік І.М. Взаємодія громадянського суспільства і Збройних Сил України: адміністративно-правові засади : монографія. Київ: Леся, 2016. 412 с.

4. Онопрієнко С. Г. Протидія загрозам національній безпеці в інформаційній сфері: правовий аспект. *Наука і правоохорона*. 2019. № 4. С. 399–403.
5. Zaitsev M., Shopina I., Khrystynchenko N., Koropatnik I., Khomiakov D. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol 11, No 3. Pp.112-120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>.

Надія БОРТНИК,
професор кафедри адміністративного
і конституційного права,
доктор юридичних наук, професор
(Національний університет кораблебудування)

Сергій ЄСИМОВ,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ПРЕЮДИЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Термін «преюдиція» має латинське походження (від лат. *praejudicialis*), що означає «що стосується попереднього судового рішення» або «що накладається на підставі попереднього рішення». У найпростішому розумінні, преюдиція означає наперед вирішеність або обов'язковість для суду тих обставин, які були предметом доведення та були встановлені судовою постановою, що набула законної сили, що, у свою чергу, звільняє сторони від обов'язку доведення таких обставин знову.

Широко застосовуваний у науковій літературі та в юридичній практиці, сам термін «преюдиція» безпосередньо використаний законодавцем лише у ст. 90 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Норма, що міститься в цій статті, не є дефінітивною, а містить лише правило прийняття обставин, встановлених судовою постановою, що вступила в законну силу, у процесі доведення у кримінальній справі на різних стадіях кримінального судочинства.

Інші галузеві процесуальні кодифіковані нормативно-правові акти не оперують цим терміном, проте містять у собі норми, що встановлюють схожі правила звільнення від доведення (правила преюдиції), зокрема такі норми містяться у ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), ст. 75 Господарського процесуального кодексу України та ст. 78 Кодексу адміністративного судочинства України [2–4].

Досліджуючи мету запровадження процесуального правила преюдиції, різні автори зійшлися в думках про те, що така необхідність виникла для виключення випадків ухвали судових рішень з протилежними висновками щодо обставин, що підлягають доведенню, що негативно впливає на питання довіри громадян до судової системи, а також задля унеможливлення повторного доведення обставин, які вже були встановлені при розгляді іншої судової справи.

Кодекс адміністративного судочинства серед інших підстав для звільнення від доказування встановлює правила преюдиції, які закріплені положеннями ч. 4 та 5 ст. 78 Кодексу: обставини, встановлені судовим актом, який набрав чинності, у раніше розглянутій цивільній чи адміністративній справі або у справі, розглянутій раніше господарським судом, не доводяться знову і не підлягають оскарженню при розгляді судом іншої адміністративної справи, в якій беруть участь особи, щодо яких встановлені ці обставини або особи, що належать до категорії осіб, щодо якої встановлені ці обставини; набув чинності вирок суду у кримінальній справі, інші постанови суду у цій справі та постанови суду у справі про адміністративне правопорушення є обов'язковими для суду, який розглядає адміністративну справу про адміністративно-правові наслідки дій особи, щодо якої винесено вирок та постанови суду, тільки з питань про те, чи мали місце певні дії та чи вчинено вони цією особою [4].

Аналізуючи зазначені положення КАС України, можна виділити низку загальних з іншими процесуальними галузями правил застосування преюдиції, та низку особливостей, які встановлені законодавцем для адміністративного судочинства. До загальних умов застосування правил преюдиції слід відносити те, що це правило застосовується лише до обставин, встановлених судовими актами, що вступили в законну силу, а також те, що обставини, встановлені судовою постановою у кримінальній справі або у справі про адміністративне правопорушення, є обов'язковими лише за питанням про те, чи мали місце певні дії та чи вчинені вони цією особою.

Особливості застосування преюдиції в адміністративному судочинстві можна виділити, здійснюючи тлумачення положень ч. 4 та ч. 5 ст. 78 КАС України. По-перше, законодавець

встановив певний перелік судових проваджень, підсумкові судові акти, що мають преюдиційне значення під час розгляду адміністративного справи, яких відніс цивільне, адміністративне та кримінальне судочинство, провадження у справах про адміністративні правопорушення, тобто практично всі види судових проваджень і ухвалених щодо них судових актів.

На відміну від поіменованої норми, що міститься в ст. 78 КАС України, наприклад, положення ст. 82 ЦПК України містять вказівку на преюдиційність судових ухвал у «раніше розглянутій справі», що свідчить про визнання преюдиційними судових ухвал за всіма видами судових проваджень.

Водночас ч. 5 ст. 82 ЦПК України окремо виділяє преюдиційність рішень Господарського суду, що вносить певну неясність щодо визначення меж дії, у тому числі виникає питання про те, чи поширюється правило преюдиції в цивільному процесі на ухвалені господарським судом ухвали, на судові постанови місцевого звгвльного суду, винесені при розгляді адміністративних справ.

Слід зазначити, що початкова редакція ст. 78 КАС України містила таке формулювання щодо преюдиційності рішення суду: «встановлені рішенням суду, що набрало законної сили, за раніше розглянутою ним цивільною чи адміністративною справою», що також вносило невизначеність щодо можливості визнання преюдиційними судових актів ухвалених іншими судами, обмежувало коло судів, вказуючи, що преюдиційне значення мають лише судові рішення. Дана невизначеність та обмеження були усунені змінами, внесеними законом від 03.10.2017 № 2147-VIII, що безперечно розширює юридичні підстави для застосування на практиці.

По-друге, на відміну від цивільного та господарського судочинства, де преюдиція поширюється на справи, в яких беруть участь ті самі особи, в адміністративному судочинстві відповідно до положень ст. 78 КАС України, преюдиція застосовується у справах за участю осіб, щодо яких встановлені обставини, що мають значення для справи, або осіб, що належать до категорії осіб, щодо якої встановлені ці обставини. Закон не ставить умовою застосування преюдиції факт участі таких осіб при розгляді судом справи, за якою ухвалено судовий акт, який має преюдиційне значення.

Під особами, які належать до категорії осіб, щодо якої встановлені преюдиційні обставини, розуміються, зокрема, органи державної влади, що входять до єдиної системи державних органів (наприклад, податкові органи, митні органи), посадові особи відповідної системи державних органів.

По-третє, інтерес представляє саме формулювання застосування преюдиції в адміністративному судочинстві, оскільки ст. 78 КАС України, на відміну від положень ст. 82 ЦПК України, не оперує терміном «обов'язки для суду» преюдиційних обставин, обмежуючись вказівкою на те, що такі обставини не доводяться знову та не підлягають оскарженню.

Правило преюдиції в адміністративному судочинстві стосовно конструкції ст. 78 КАС України, згідно з яким наявність преюдиційних обставин звільняє сторони від обов'язку доведення та встановлює обмеження можливості їхнього оскарження, передбачає обов'язковість для суду застосування цих положень закону.

Будучи обмеженими обсягом дослідження, ми не можемо більш детально розглянути питання практичного застосування інституту преюдиції у практиці адміністративного судочинства, що безперечно має бути предметом окремого та детальнішого наукового вивчення, разом з тим, можливо, зробити ряд висновків щодо юридичної конструкції даного інституту.

До таких висновків можна віднести те, що інститут преюдиції знайшов закріплення в адміністративному судочинстві, зберігши певну наступність щодо інших процесуальних галузей, отримавши законодавчий розвиток, має досить важливі правові новели.

У відносно невеликий період застосування КАС України, законодавець усунув ряд недоліків, що дають правову можливість обмежувального тлумачення положень ст. 78 Кодексу. Модель адміністративної преюдиції має ширшу сферу застосування, щодо переліку судових актів, що мають преюдиційне значення, та щодо кола осіб, на яких поширюється преюдиція.

Розширення переліку судових проваджень та судових актів, якими можуть бути встановлені преюдиційні обставини, є перспективним розвитком інституту преюдиції, оскільки спрямоване на максимальне досягнення мети запровадження

процесуального правила преюдиції у процесуальному законодавстві України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15/conv>
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12/conv>
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>

Максим ГАМУЛЕЦЬ,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОПОДАТКУВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Благодійність останніми роками набирає обертів і пасивна позиція бізнесу у цій сфері замінюється активною. Позиція України щодо благодійності відображена у низці документів. У Конституції України закріплено, що заохочуються благодійність. Існують спеціальні закони, наприклад, Закон «Про благодійну діяльність та благодійні організації», який встановлює принципи правового регулювання благодійної діяльності та описує форми підтримки органами місцевого самоврядування та органами державної влади; Закон «Про волонтерську діяльність» орієнтований на допомогу у створенні необхідних умов для збереження культурних цінностей та підвищення якості у сфері культури та освіти; Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо меценатської діяльності у сфері фізичної культури і спорту» [1–4].

У січні 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [5]. Концепція спрямована на розвиток інститутів та культури благодійності, міжнародної взаємодії в галузі благодійності, підвищення ефективності та розширення підтримки благодійної діяльності фізичних і юридичних осіб.

Як випливає з цього документа, для зростання благодійності компаніям необхідно виділити спеціальні податкові пільги на пожертвування, не вводити оподаткування коштом, які організація отримує від розміщення на банківських депозитах. Благодійним неприбутковим організаціям надавати-муть майнову підтримку у пріоритетному порядку.

Держава реалізує низку заходів податкового регулювання щодо створення умов для участі бізнесу у благодійній діяльності. У Податковому кодексі України (далі – ПК України) містяться норми, що регулюють оподаткування у сфері благодійності [6]. Пільги з податків на благодійність можна поділити

на три групи: податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, благодійна діяльність фізичних осіб – податок на доходи фізичних осіб.

У Європейському Союзі пожертвування, зроблені юридичними особами до благодійних фондів, заохочуються податковими пільгами. У 2005 році податкове відрахування для неприбуткових організацій за участь у благодійній діяльності було скасовано. Однак у 2020 році ця заборона була переглянута.

Для того, щоб залучити компанії брати участь у благодійній діяльності, запроваджено податкову пільгу для юридичних осіб, яка дозволяє зменшити базу оподаткування. З 1 січня 2020 року юридичні особи можуть вважати пожертвування та внески до фондів як позареалізаційні витрати. Це сприяє зменшенню бази для розрахунку прибутку. Однак зменшення податкової бази можливе на встановлений відсоток від річного виторгу. Тобто юридичні особи, які беруть участь у благодійній діяльності, мають можливість відносити зроблені пожертвування (гроші та вартість переданого майна) певним благодійним організаціям до витрат компанії.

До внесення змін до Податкового кодексу України організації могли зробити пожертву лише з чистого прибутку. У даний час пожертвувати у фонд можна з прибутку, тобто до сплати податку на прибуток.

Здійснювати благодійну діяльність можна стосовно:

1. Неприбуткових організацій, які включені до Реєстру неприбуткових установ та організацій [3].

2. Різні централізовані релігійні організації, а також благодійні неприбуткові організації засновниками якої є релігійна організація.

Співробітництво з переліченими вище організаціями гарантує відрахування частини податку на прибуток. В інших випадках, відповідно до ПК України, при визначенні податкової бази не враховуються витрати у вигляді вартості безоплатно переданого майна (робіт, послуг, майнових прав) та витрат, пов'язаних із такою передачею, та цільові відрахування, зроблені платником податків на утримання благодійних організацій та ведення ними статутної діяльності.

Місцева влада також може зменшити податкові ставки, за якими здійснюється оподаткування благодійного фонду. Відповідно до ПК України, місцеві органи представницької влади мають право зменшувати ставки податку на прибуток у частині, що підлягає зарахуванню до місцевого бюджету для окремих категорій платників податків.

Беручи до уваги пандемію коронавірусу в 2020 році, було внесено зміни до Податкового кодексу, завдяки яким організації можуть зменшити податок на прибуток за допомогою включення до витрат у вигляді вартості безоплатно переданого медичним неприбутковим організаціям на боротьбу з коронавірусом (з метою попередження та запобігання поширенню, а також діагностики та лікування) майна, включаючи передачу коштів .

Відповідно до Податкового кодексу, безоплатна передача товарів (виконання робіт, надання послуг), передача майнових прав у рамках благодійної діяльності податок на додану вартість не оподатковується відповідно до закону «Про благодійну діяльність благодійних організацій», за винятком підакцизних товарів.

Податкова система України спрямована на підтримку фізичних осіб, які займаються благодійністю. Відповідно до ПК України, фізичні особи, які здійснюють благодійну діяльність, можуть розраховувати на податкову соціальну пільгу та податкові знижки. Тобто частину коштів, витрачених на благодійність, буде повернуто фізичній особі. Податковий вирахування у сумі дорівнюватиме допомоги, витраченої на благодійність, отже, податки зменшать на розмір наданої допомоги. Фізичній особі повернеться частина сплаченого ним протягом року податку на доходи фізичних осіб.

Відповідно до ПК України існують пільги для фізичних та юридичних осіб, які надають фінансову підтримку державним та комунальним закладам культури. Для приватних благодійників передбачено збільшення розміру соціального податкового відрахування з податку на доходи фізичної особи, отриманого у податковому періоді, що підлягає оподаткуванню. ПК України не передбачено спеціальних пільг у сферах благодійної діяльності, не пов'язаних з об'єктами культури.

Підсумовуючи, хотілося відзначити, що податкові пільги – це потужний стимул розвитку благодійної діяльності, який дозволяє державі вибудовувати відносини з некомерційними організаціями за принципами партнерства, і навіть покращує добробут населення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254е/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B%D1%80#Text>
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3236-17>
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо меценатської діяльності у сфері фізичної культури і спорту : Закон України від 02.06.2021 р. № 1520-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1520-20#Text>
5. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF#Text>
6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

Аліна ГРИЩУК,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Державні службовці виконуючи свої повноваження наділяються як правами так і обов'язками. Службові обов'язки – це визначені у законі та закріплені у посадовій інструкції державного службовця вказівки, не виконання чи неналежне виконання яких тягне за собою накладення на державного службовця певного виду дисциплінарного стягнення.

Їх умовна можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних обов'язків можна віднести дотримання Конституції та законів України, підтримка конституційного ладу, сумлінне виконання посадових обов'язків тощо, а до спеціальних слід віднести ті обов'язки, які визначаються посадовою інструкцією, внутрішнім наказом державного органу в якому працює службовець та визначають специфіку його статусу.

Власне, саме обов'язки відображають найбільш чітко зміст діяльності. Власне стаття 8 Закону України «Про державну службу» визначає основні обов'язки державного службовця, до яких відносяться:

1) дотримуватись Конституції та законів України, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

2) дотримуватись принципів державної служби та правил етичної поведінки;

3) поважати гідність людини, не допускаючи порушення прав і свобод людини та громадянина;

4) з повагою ставитись до державних символів України;

5) обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації;

6) забезпечувати в межах наданих повноважень ефективне виконання завдань і функцій державних органів;

7) сумлінно та професійно виконувати свої посадові обов'язки та умови контракту про проходження державної служби (у разі укладення);

8) виконувати рішення державних органів, накази (розпорядження) доручення керівників, надані на підставі та у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України;

9) додержуватись вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції;

10) запобігти виникненню реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби;

11) постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності;

12) зберігати державну таємницю та персональні дані про осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню;

13) надавати публічну інформацію в межах, визначених законом [1].

Державні службовці виконують й інші обов'язки, визначені у положеннях про структурні підрозділи державних органів та посадових інструкція, затверджених керівниками державної служби в цих органах, та контракті про проходження державної служби (у разі укладення) [1].

У разі виявлення державним службовцем під час його службової діяльності органів, або поза її межами фактів порушення вимог Закону України «Про державну службу» з державних органів, їх посадових осіб він зобов'язаний звернутися для забезпечення законності до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби. Разом із тим, перелік обов'язків державного службовця конкретизуються в інших положеннях Закону України «Про державну службу» (ст.ст. 9–11 та інших), а також і в інших нормативно-правових актах держави [2, с. 94].

Отже, державний службовець під час виконання своїх посадових обов'язків зобов'язаний діяти в межах своїх повноважень, що визначені Законом України «Про державну службу» та підпорядковується своєму безпосередньому керівнику чи особі, яка виконує його обов'язки, також зобов'язаний виконувати накази (розпорядження), доручення керівника, видані в межах його повноважень.

Якщо державний службовець отримав наказ (розпорядження), доручення не від безпосереднього керівника, а від керівника вищого рівня, він зобов'язаний повідомити про це безпосереднього керівника.

Державний службовець у разі виникнення сумніву щодо законності виданого керівником наказу (розпорядження), доручення повинен вимагати його письмового підтвердження, після отримання якого зобов'язаний виконати такий наказ (розпорядження), доручення. Одночасно з виконанням такого наказу (розпорядження), доручення державний службовець зобов'язаний у письмовій формі повідомити про нього керівника вищого рівня або орган вищого рівня. У такому разі державний службовець звільняється від відповідальності за виконання зазначеного наказу (розпорядження), доручення, якщо його буде визнано незаконним у встановленому законом порядку, крім випадків виконання явно злочинного наказу (розпорядження), доручення.

Слід підкреслити той факт, що державний службовець повинен неупереджено виконувати законні накази (розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань, в тому числі державний службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій та негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей [1].

Залежно від сфери поширення, службові обов'язки Задоя І. І., пропонує поділити на основні та додаткові:

1) основні – це ті, що закріплені в Законі і які повинні виконувати всі державні службовці незалежно від виду державної служби, категорії займаної посади, присвоєного рангу;

2) додаткові – ті, що визначаються у положеннях про структурні підрозділи державних органів та посадових інструкціях, затверджених керівниками державної служби в цих органах [3, с. 82].

Отже, як ми бачимо належне та якісне виконання службовцем своїх посадових обов'язків є важливою складовою його правового статусу.

Проте варто наголосити на тому, що існує ще поняття «службова дисципліна», яка існує у державно-службових відносинах, суб'єктами яких є державні службовці та будується на принципах державної служби та обов'язках державних службовців.

Основними складовими службової дисципліни є обов'язки, права, заборони та обмеження визначені загальнодержавними та місцевими нормативно-правовими актами (інструкціями, статутами, положеннями тощо) для державних службовців.

Слід наголосити на тому, що неухильне дотримання та зміцнення дисципліни в державно-службових відносинах – є одним із важливих обов'язків державних службовців. Наслідком порушення службової дисципліни є вчинення державним службовцем дисциплінарного проступку.

Список використаних джерел

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» наук. ред. акад. А. О. Селіванов, акад. М. І. Іншин. Київ : Парламентське вид-во, 2017. 512 с.

3. Задоя І. І. Службова дисципліна на державній службі: сутність, поняття та шляхи забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2019. С. 78–82. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2019/20.pdf

Аліна ГРИЩУК,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Ярослав ХІМКО,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

На сьогоднішній день комунікаційні процеси є надзвичайно різноманітними, ми бачимо новітні підходи до освітніх, комунікаційних та інших ресурсів. Попри зазначене, все ж значна увага приділяється хмарним сервісам як основі для різних інформаційних ресурсів у сферах науки, культури тощо. Слід зазначити, що хмарні технології використовуються не лише у приватній сфері, а й у корпоративній комунікаційній сфері також. Зберігання інформації у різних формах та видах, у різній кількості тощо завдяки хмарним технологіям і надає можливість її зберігати та активно використовувати у соціальних комунікаціях.

«Хмара» (cloud) в інформаційних технологіях розуміється як хмарні обчислення чи хмарні сервіси, тобто це застосування обчислювальних ресурсів, наприклад таких як зберігання даних та програмне забезпечення які можна отримати через Інтернет. Простіше кажучи «хмара» - це певне середовище чи ресурс де кожен може отримати можливість доступу до різних послуг через мережу Інтернет.

Базою сучасних хмарних технологій є концепція Дж. Маккарті. «Комп'ютерні ресурси можуть бути організовані як комунальні послуги на зразок телефонної системи. ... Кожному абоненту такої послуги необхідно сплачувати лише за спожите, проте він буде мати доступ до усіх мов програмування на великій кількості систем. ... Деякі абоненти також можуть надавати послуги іншим. ... Комунальні обчислення мають

стати основою нової та важливої індустрії» [1]. Можна узагальнити, що все ж як сьогодні, як зазначалось вище сучасні технології застосовуються усіма як у формі приватного використання, так й корпоративного, сучасні технології у XXI столітті заповнили світ. Станом на сьогодні є дуже багато різних комунікаційних моделей, що надають можливість не лише спілкуватись, а й створювати різні контенти, спілкуватись та заробляти гроші, здійснювати власні старт-апи тощо.

В. Ю. Биков, вважає, що сучасний розвиток хмарних технологій може бути визначений як «віртуальний мережний майданчик» [2, с. 9]. Через наявність інтерфейсу користувача, що здатен співпрацювати із програмним забезпеченням та механізмами мережного налаштування – формуються спеціальні об'єкти та інформаційно-комунікаційні сервіси, платформи, мережі тощо.

Національна економічна стратегія на період до 2030 року від 03.03.2021 р. затвердила хмарні технології основними напрямками розвитку національних інформаційних і комунікаційних технологій [3].

В Законі України «Про хмарні послуги» зазначаються правові відносини, які виникають при наданні хмарних послуг, особливості використання в діяльності органів державної влади там місцевого самоврядування, військовими формуваннями тощо хмарних послуг. Також у законі міститься пояснення таких термінів як:

хмара (хмарна інфраструктура) – сукупність динамічно розподілених та налаштовуваних хмарних ресурсів, що можуть бути оперативно надані користувачу хмарних послуг і вивільнені через глобальну та локальні мережі передачі даних;

хмарна послуга – послуга з надання хмарних ресурсів за допомогою технології хмарних обчислень;

хмарні ресурси – будь-які технічні та програмні засоби або інші компоненти інформаційної (автоматизованої) системи, доступ до яких забезпечують технології хмарних обчислень, зокрема процесорний час (обчислювальна потужність), місце у сховищах даних, обчислювальні мережі, бази даних і комп'ютерні програми тощо [4].

Суть хмарних технологій зводиться до того, що замість придбання та використання власної обчислювальної техніки здійснюється безпосереднє користування обчислювальними ресурсами компанії, що надає послуги на основі хмарних технологій. З появою хмарних технологій персональні електронні обчислювальні пристрої набувають функції терміналу, використовуючи головні обчислювальні потужності, програмне забезпечення з мережі, до якої вони підключені.

Тому складові елементи на вигляд цілісно функціонуючої хмарної інформаційної системи надаються за модульним принципом. І навіть основні процеси (зберігання, обробка, передача) даних можуть ділитися на складові елементи, розосереджені у всьому світі, та ставати доступними за допомогою мережі Інтернет, зокрема, на безоплатній основі, наприклад, як надані освітніми установами та навіть приватними особами [5, с. 238–239].

Отже хмарні технології – це сучасні технології надання комп'ютерних ресурсів як он-лайн послуги через Інтернет, тобто це легкий спосіб використовувати комп'ютер та програмне забезпечення яке знаходиться в мережі Інтернет, а не на особистому комп'ютері, та надає можливість отримати доступ до ресурсів у хмарі не витрачаючи кошти.

Список використаних джерел

1. Google and IBM Donate 1,600 Computers to 'Cloud' Project 2007. December. P. 10. URL: <http://dl.maximumpc.com/Archives/MPC1207-web.pdf>
2. Биков В. Ю. Технології хмарних обчислень, ІКТ-аутсорсінг та нові функції ІКТ підрозділів навчальних закладів і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*. Херсон, 2011. № 10. С. 8–23.
3. Про затвердження Національної економічної стратегії до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
4. Про хмарні послуги : Закон України від 17.02.2022 р. № 2075-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text>
5. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

Сергій ЄСІМОВ,
професор кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Податки є одним із базових джерел поповнення бюджету у державі. Економічний розвиток країни найчастіше обумовлено широтою податкового законодавства, що згодом може призвести до багатьох проблем. Наприклад, зважаючи на недостатній рівень податкової грамотності населення, платники податків нерідко помиляються при заповненні податкових декларацій, сплаті податків, порядку отримання податкових пільг. Ось чому податкове консультування може виконувати роль посередника між платниками податків та податковими органами при застосуванні норм податкового законодавства.

Метою податкового консультування є допомога учасникам податкових правовідносин, у сплаті, встановлених законом, податків. Незважаючи на всю важливість цього інституту, в Україні діяльність податкових консультантів досі не регулюється, а це впливає на якість послуг, що надаються. Практика країн Європейського Союзу показала, що здійснення податкового консультування неможливе без вузької спеціалізації та високої професійної підготовки податкових консультантів.

Наприклад, у країнах Європейського Союзу – Чехії та Німеччини завдяки закону про податкове консультування держава забезпечує контрольну функцію над діяльністю податкових консультантів [1]. Конкретно прописані права та обов'язки податкових консультантів стосовно держави та своїх клієнтів, що згодом призводить до скорочення кількості конфліктних ситуацій та питань. Жорсткі вимоги до освіти та трудового стажу пред'являються у Німеччині.

Податкове консультування в Україні є досить молодим явищем. На сучасному етапі воно є сферою діяльності, що динамічно розвивається, і одним з перспективних напрямків

ринку консультування. У зв'язку з цим гостро постає проблема нормативного регулювання податкового консультування.

Саме тому 2008 року на розгляд було винесено законопроект «Про податкове консультування в Україні», головною метою розробки якого є формулювання правил організованого ринку консультаційних послуг у сфері оподаткування [2].

На жаль, окремий закон, який регулює діяльність податкових консультантів, не було прийнято та залишився на стадії проекту. Проаналізувавши цей Законопроект, можна сказати, що деяким його нормам необхідна зміна чи доповнення: по-перше, слід конкретно сформулювати предмет самостійного правового регулювання, а не пояснювати його лише через перерахування окремих видів послуг; по-друге, необхідно співвіднести податкове консультування з аналогічною діяльністю, що здійснюється в рамках надання аудиторських послуг та адвокатської діяльності, щоб визначити її ідентичність; по-третє, чітко визначити межі відповідальності податкових консультантів та саморегульованої організації, порядок формування компенсаційного фонду та страхування відповідальності.

Доопрацювання та прийняття закону «Про податкове консультування в Україні» не лише підвищить рівень економічної грамотності населення, а й покращить взаємини між платниками податків та податковими органами.

Введення інституту податкового консультування до податкових правовідносин потребує попереднього внесення відповідних змін та поправок до Податкового кодексу України про представництво, відповідальність за податкові правопорушення, учасників податкових правовідносин та ін. [2]. Зокрема, буде потрібно запровадження понять «податкове консультування», «податковий консультант», «консультована особа», «послуга з податкового консультування», визначення прав та обов'язків податкових консультантів та консультованих осіб, відповідальності податкових консультантів. Ухвалення закону «Про податкове консультування в Україні» можливе лише після внесення зазначених доповнень до Податкового кодексу України. Є необхідність прийняття професійних стандартів та регулювання відповідальності консультантів.

Даний стандарт визначить необхідні знання та вміння, які дозволять кадрам виконувати професійні обов'язки відповідно до вимог до конкретної посади. На сьогоднішній день для податкових консультантів існує лише цивільно-правова відповідальність, яка виникає з умов договору між ним та платником податків. Для вирішення проблеми відповідальності податкових консультантів необхідно формування процедури обов'язкового укладання договору страхування відповідальності податкового консультанта перед наданням послуг клієнту.

Дане страхування відповідальності податкового консультанта має стати інструментом створення економічних гарантій від хибних дій консультанта.

Наріжним камінням розвитку податкового консультування є нестача професійних кадрів. Здебільшого це відбувається через відсутність законодавчо-закріпленого переліку осіб, які мають право провадити діяльність у сфері податкового консультування. Все це призводить до того, що кожен, хто пройшов освітні курси податкових консультантів і склав кваліфікаційний іспит, може стати податковим консультантом.

Ця проблема може бути вирішена проведенням професійної підготовки кадрів атестованими установами з видачею державного диплома. Не слід упускати з-під уваги дорожнечу послуг податкового консультанта через відсутність конкуренції на даному ринку.

В даний час, якщо хтось і користується послугами зовнішніх податкових консультантів, то це в основному великі та найбільші компанії, а у малого, середнього бізнесу та фізичних осіб вільних коштів для оплати дорогих консалтингових послуг немає.

У цьому питанні не зайве звернутися до досвіду країн ЄС. Наприклад, у Німеччині цю проблему вирішено встановленням державного регулювання цін [3]. Правильне застосування податкового законодавства, знання законних прав, вміння використовувати надані законодавством гарантії та можливості дозволяють платникам податків убезпечити від необґрунтованих дій та рішень податкових органів. У цьому випадку допомогу та консультацію спеціаліста в галузі оподаткування, законодавства про податки та збори – податкового консультанта неможливо переоцінити.

Список використаних джерел

1. Тучак, Т. Крутень, Х. Європейська модель функціонування системи податкового консультування. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22. С. 243–244.
2. Проект Закону України від 10.07.2008 № 2745 «Про податкове консультування в Україні». URL. <https://ips.ligazakon.net/document/JF24900A>
3. Безпалько І. Р. Податкове консультування в Німеччині: досвід для України. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL. http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/47.pdf

Дмитро КІРНОС,
курсант 2-ого курсу ННППФПНП
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

Оксана МИСЛИВА,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

РОЛЬ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Навчання практичним навичкам екстреної домедичної допомоги працівників Національної поліції України відіграє ключову роль у забезпеченні порятунку життів як свідчить статистика злочинів і правопорушень, внаслідок яких наявні постраждалі.

Згідно з нормами Закону України «Про Національну поліцію», поліцейські зобов'язані не лише захищати життя та здоров'я громадян, а й надавати домедичну допомогу постраждалим [1], що обґрунтовує обов'язковість підготовки поліцейських відповідним навичкам.

Останнім часом, в контексті воєнного стану внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну, в діяльності Національної поліції України зростає роль тактичної медицини. Застосування таких знань дозволяє поліцейським ефективно реагувати на екстремальні ситуації, забезпечуючи невідкладну допомогу та мінімізувати кількість жертв і ризики для власного життя. Однак з часом, протоколи ТССС змінюються і навички та знання працівників поліції потребують оновлення та вдосконалення.

Для вдосконалення навчання поліцейських необхідно впровадження кращих міжнародних стандартів з надання тактичної екстреної допомоги. Уніфікована підготовка поліцейських є ключовим моментом для забезпечення легітимності використання ними алгоритмів в різних ситуаціях та забезпечення особистої безпеки. Для ефективного виконання

функціональних обов'язків поліцейські повинні пройти спеціальну підготовку з тактичної медицини, враховуючи стан війни в країні з великою кількістю поранених.

Важливо враховувати міжнародні настанови з ТССС, які визнані та використовуються у світі. Вони розроблені для застосування на полі бою, але адаптовані для поліцейських, які першими прибувають на місце події, навіть у воєнних умовах. Тактична медицина включає в себе не лише надання домедичної допомоги пораненим, а ще й правила сортування та евакуації до медичних установ, що може бути критично важливим у воєнних умовах.

Як зазначають вітчизняні науковці, правильність алгоритму дій і швидкість реакції поліцейського під час виконання службових обов'язків на місці події з постраждалим у невідкладному стані, до прибуття кваліфікованої медичної допомоги позитивно впливає на ефективність допомоги та виживаність [2, с. 306].

Напрямок підготовки поліцейських у тактичній медицині має бути орієнтованим на конкретні ситуації, зокрема в умовах високого ризику та кризових подій. Необхідно інтегрувати світові стандарти надання невідкладної допомоги в різних тактичних умовах для досягнення більшої ефективності у службовій діяльності поліцейських.

Слід зазначити, що важливим елементом є розвиток системи комунікації та співпраці між поліцією та медичними службами для швидкого та координованого реагування [3].

Таким чином, система освіти та підвищення кваліфікації поліцейських повинна включати тактичну медицину для забезпечення ефективної реакції на різноманітні ситуації та виклики, що можуть виникнути у повсякденній службі. Тактична медицина є особливо важливою складовою підготовки поліцейських в умовах воєнного стану та повинна бути інтегрована в навчальні програми. Впровадження тактичної медицини в діяльність Національної поліції України є стратегічно важливим заходом забезпечення захисту життя та забезпечення безпеки як громадян, так і поліцейських.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
2. Мислива О. О. Впровадження тактичної медицини в підготовку та діяльність Національної поліції України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип.1. С. 304–312.
3. Тактична_медицина. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Мирослав КОВАЛІВ,
завідувач кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОХОРОННА ФУНКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сьогодні охоронні цілі та завдання, що розглядаються у зв'язку з загрозами інтересам українського суспільства, надає охоронній функції характер найважливішого засобу збереження суспільства та держави як певної органічної цілості. Справа в тому, що в умовах експансії росії спостерігається небезпечне розмивання не тільки національних, а й загальнолюдських цінностей, здатне обернутися нівелюванням їх значення як основи гуманізації суспільства. З огляду на найтісніший зв'язок цінностей і мети, експансія російської федерації (точніше, її негативний потенціал) здатна негативно, руйнів-но впливати на визначення мети держави.

Якщо в збереженні загальносвітових цінностей кожна держава може лише брати участь, доповнюючи колективні зусилля, то охорона інтересів суспільства, уособленням яко-го вона виступає, стає головним проявом соціального призначення. В умовах європейської інтеграції загальносвітові цінності схильні до деструктивних змін в меншій мірі, ніж внутрішньодержавні. У зв'язку з цим національні інтереси повинні на рівних конкурувати із європейськими завданнями, і симетрично визначати стратегію та тактику реалізації охоронної функції держави, утворюючи її ціннісно-сміслові підстави на сучасному етапі.

Головною метою охоронної функції повинна виступати безпека суспільства у всьому різноманітті її сторін. У даному випадку негативні чинники економічної і військової експансії росії необхідно розглядати в якості зовнішніх джерел загроз безпеці.

В умовах європейської інтеграції найбільш рельєфно проявляються властивості зовнішньої системності охоронної діяльності, тобто її здатності забезпечувати цілісність

і розвиток системи (суспільства та держави) в умовах нестабільного зовнішнього середовища, яке, стаючи все більш агресивнішим, виявляє помітний вплив на розвиток суспільства, водночас не завжди ефективно але позитивно.

Охоронна функція виступає необхідним елементом, певною підсистемою, забезпечуючи цілісність і поступальний розвиток суспільства. Якщо взяти до уваги положення сучасних теорій розвитку суспільства, економічний підтекст європейської інтеграції, то необхідно визнати, що європейська інтеграція неминуче спричинить зміни в надбудовних категоріях.

Найбільш вразливим стає суверенітет, в зв'язку з чим, діяльність держави щодо охорони суверенітету в умовах європейської інтеграції буде найбільш помітним і необхідним проявом її зовнішньої системності. Суверенітет – необхідна умова існування держави, гарант розвитку суспільства і особи, невід'ємна та необхідна константа в умовах європейської інтеграції [1, с. 15].

Охорона суверенітету набуває особливого значення по відношенню до інших об'єктів державної охорони. Пасивність держави у охороні суверенітету істотно ускладнюють реалізацію інших охоронних завдань держави: охорону прав і свобод, духовності та культури, здоров'я і моральності, природи тощо.

Істотним фактором, з яким необхідно рахуватися при здійсненні охорони суверенітету, слід вважати ту обставину, що Україна – багата ресурсами країна, здатна забезпечити національні інтереси на основі свого власного геополітичного потенціалу.

Реалізація охоронної функції повинна будуватися на основі поєднання гнучкості та прагматичності міжнародної політики з непохитністю в охороні та захисту національних інтересів, забезпечення яких можливо тільки в умовах суверенної державності та економічної самодостатності. У даному випадку охоронна функція держави як би врівноважує тенденцію європейської поступливості держави та по відношенню до держави стає функцією її самозбереження.

Кінцевим підсумком охоронного впливу держави є забезпечення цілісності держави як феномена. Завдання держави полягає не тільки в запобіганні та відображенні небезпеки, яка загрожує праву, але й в охороні та захисту безпосередньо

самої країни. Збереження держави в умовах експансії росії має особливе значення та сенс, так як втрата хоча би частини суверенітету створить умови при яких європейська інтеграція стане не можливою.

У народів Європи цінність державності поєднується цінностями власності та свободи. З цієї причини ідеї про державу в Європейському Союзі динамічніші, ототожнюється з корпорацією публічного управління, організації, яка надає публічні послуги громадянському суспільству, це, як зазначає німецький дослідник К. Шмідт-Ассманн дає змогу прийняття сукупності рішень і дій органами державної влади, які не суперечать національним інтересам і цінностям, не допускаючи деградацію особистості, руйнування суспільства і його політичної організації [2, с. 22–23].

Охорона суверенітету тісно пов'язана з охороною прав і свобод людини, яка на сучасному етапі виступає центральним елементом і мабуть, найгострішою проблемою в змісті охоронної функції в умовах європейської інтеграції України. Необхідно відзначити, що права та свободи набули характеру першочергової турботи держави не відразу.

До проблем охорони суверенітету, прав і свобод людини тісно примикають питання, пов'язані зі збереженням культурної спадщини народу. У такому контексті необхідно говорити про духовно-культурний суверенітет країни та про національні культурні права (як індивідуальні, так і колективні).

Охорона культури, збереження культурної спадщини може та повинно претендувати на статус підфункції в структурі охоронної функції української держави в умовах експансії росії.

Поряд з безперечною цивілізаційною тенденцією, що виражається в можливості залучення до загальносвітових цінностей, слід звернути увагу на одну парадоксальну думку. Справа в тому, що процеси деформації культурних цінностей і традицій в умовах військової експансії відбуваються більш рельєфно, помітно випереджаючи освоєння світової культури.

У даному випадку доцільно пам'ятати про те, що самоусунення від виконання охоронних завдань в духовно-культурній сфері, як правило, веде до деструктивних, згубних наслідків, що підриває основи державності. Для держави та суспільства виникає потенційна, а потім реальна загроза втрати здатності самозбереження. У національній свідомості поступово

утверджується переконаність в тому, що політичні, економічні та юридичні технології виявляються безсилими перед виникаючими проблемами, і тільки культура має невичерпний потенціал для їх вирішення, а культурна політика є зняряддям пом'якшення наявних конфліктів.

Роль держави, державно-правового регулювання в духовно-культурній сфері починає змінюватися. Національна економічна стратегія на період до 2030 року та Стратегія національної безпеки України визначили головним пріоритетом у змісті охоронної функції – визнання першорядної ролі культури для відродження і збереження культурно-моральних цінностей, зміцнення духовної єдності багатонаціонального народу України, опанування європейськими та світовими культурними цінностями [3; 4].

Будучи офіційно визнаною системою стратегічних пріоритетів, цілей і заходів у сфері внутрішньої та зовнішньої політики, Стратегія національної безпеки України забезпечує довгострокову перспективу реалізації охоронної функції в духовно-культурній сфері в умовах експансії росії.

Різноманіття та комплексний характер сфер, охоплених процесами європейської інтеграції обумовлюють особливості реалізації охоронної функції держави, це не єдина обставина, що заслуговує на увагу.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В., Скриньковський Р. М., Єсімов С. С., Козяр Р. Я., Гудима В. В. Охоронна функція Української держави в умовах європейської інтеграції. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2023. № 3. С. 12–20. URL. <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16848483317986.pdf>

2. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права. 2-ге вид. перероб. і допов. ; пер. з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов ; від. ред. О. Сироїд. Київ : К.І.С., 2009. 552 с.

3. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 року № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

Мирослав КОВАЛІВ,
завідувач кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Анастасія ПАРТИКА,
здобувач вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним з аспектів стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки є підвищення організаційно-правового забезпечення діяльності судів з метою вдосконалення якісної роботи апарату судів та органів Державної судової адміністрації України. Системність правового регулювання у зазначеній сфері має забезпечуватись законодавством шляхом встановлення правовідносин між суб'єктами, удосконаленням механізму, засобів, способів та інструментів правового регулювання.

Забезпечення законності та правопорядку, захист прав і свобод людини та громадянина, охорона законних інтересів суспільства та держави – функції адекватно притаманні правовій демократичній державі, становлять мету та повсякденну діяльність органів державної влади, у тому числі судової влади, яка діє як самостійна та незалежна гілка державної влади.

Водночас проблема забезпечення ефективної діяльності судової влади в умовах воєнного стану, покликаною задовольняти потреби громадян, суспільства та держави у законному, справедливому, швидкому вирішенні спорів, які виникають у процесі реалізації прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, до кінця не вирішено. В організації діяльності судів мають місце недоліки, які негативно впливають на процес відправлення правосуддя.

На думку О. Безпалової та Д. Мандичева, організаційне забезпечення діяльності судів здійснюється за допомогою

відповідного організаційного механізму, елементи якого складають єдину систему організаційного забезпечення судової влади [1, с. 41].

Організаційно-правове забезпечення діяльності судів – це вплив на суспільні відносини правових норм, які представляють один із організаційних чинників, вкладених у забезпечення ефективності діяльності суб'єктів права. Предмет організаційно-правового забезпечення діяльності судів – форма суспільних відносин, закріплена правовою нормою.

Аналіз організаційно-правового забезпечення діяльності судів передбачає звернення до положень адміністративного, конституційного та інших галузей права. Процес адміністративно-правового регулювання представляє алгоритм, сукупність дій послідовного впливу правових методів для досягнення мети регулювання поведінки учасників управлінських відносин у сфері діяльності органів державно-управління.

В. Бойко зазначає, що адміністративно-правове забезпечення функціонування органів судової влади – це визначена та регламентована законодавством діяльність органів державної влади (судової публічної адміністрації та деяких органів виконавчої влади), що забезпечує оптимальний механізм функціонування судової системи через вчинення різних організаційно-правових та розпорядчих дій публічного характеру, які створюють умови правильного функціонування судової системи [2, с. 98].

Правові норми забезпечення діяльності судів регулюють внутрішні організаційні управлінські відносини у сфері судової системи. Нормативно-правові акти спрямовані на формування Державної судової адміністрації України (далі – ДСА України) та її територіальних управлінь, які зобов'язані виконувати поставлені завдання щодо організаційного забезпечення діяльності судів та адміністрації суду в умовах воєнного стану.

Система організаційно-правового забезпечення діяльності судів – це сукупність правових норм, які регулюють забезпечувальні та управлінські відносини у сфері діяльності апарату судів та органів ДСА України з метою упорядкування існуючих відносин.

Основними елементами системи організаційно-правового забезпечення діяльності судів є:

- нормативність регулювання відносин у сфері управління в органах ДСА України; використання правового методу управління апаратом судів та ДСА України;

- використання правових форм управління, таких як прийняття нормативно-правових актів, видання індивідуальних актів у системі ДСА України;

- використання неправових форм державного управління щодо здійснення дій організаційного характеру, проведення операцій ресурсного забезпечення.

Правове забезпечення діяльності судів – це забезпечення врегульоване правовими нормами, має правовий характер щодо структур у системі судової влади. Закономірність організаційно-правового забезпечення діяльності судів можна обґрунтувати як процес, що охоплює діяльність апарату судів та органів ДСА України в організаційному та правовому забезпеченні діяльності судів.

Водночас розвиток наукової та практичної сфер юридичної діяльності зумовлює появу нових галузей наукового, організаційного та правового забезпечення, що зумовлює необхідність управління розвитком у сфері організаційно-правового забезпечення діяльності судів в умовах воєнного стану.

Органи державного управління – апарат судів та органи ДСА України, як суб'єкти права, обумовлені механізмом нормативно-правового регулювання організаційного забезпечення діяльності судів, який охоплює:

- правові джерела, що мають норми: які містять принципи організації та функціонування апарату судів та органів ДСА України; регулюють правила та порядок здійснення організаційного забезпечення діяльності судів;

- суб'єктів, які здійснюють організаційно-правове забезпечення діяльності судів на державному та місцевому рівні;

- форми та методи, які реалізуються апаратом судів та органами ДСА України;

- систему організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, правового, інформаційного забезпечення діяльності судів; встановлення управлінських відносин у сфері організації діяльності судів.

Первинними елементами регулюючого впливу на суспільні відносини в організаційно-правовому забезпеченні діяльності судів є правові норми, що містяться у Конституції України, законах, указах Президента України, актах стратегічного управління органів державної влади, відомчих актах органів судової влади.

Основною метою організаційно-правового забезпечення діяльності судів є встановлення управлінських відносин, що виникають у формуванні правових відносин. Організаційно-правове забезпечення діяльності судів включає правове регулювання та реалізацію права як спосіб управління стосовно сфери організаційного забезпечення діяльності судів та сприяє пошуку шляхів удосконалення існуючих та створення нових правових норм, необхідних для виконання нових завдань.

Список використаних джерел

1. Безпалова О. І., Мандичев Д. В. Адміністративно-правові засади організаційного забезпечення діяльності господарських судів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 39–48.
2. Бойко В. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 96–100.

Наталія ЛЕПШ,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

При розкритті сутності принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення звертається увага, на те, що вони тісно пов'язані з принципами виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення. Принципи виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення поділяються на загальні, спеціальні і індивідуальні принципи. Провадження у справах про адміністративні правопорушення неоднорідне, всередині провадження є ряд стадій, які по суті є невеликими провадженнями, що працюють для досягнення загальних цілей аналізованого адміністративного провадження.

Забезпечення безпеки дорожнього руху стосуються різних аспектів державного управління та особливостей експлуатації автомобільного транспорту та дорожньої інфраструктури. Статистика показує, що, незважаючи на правові, організаційні, матеріально-технічні і інші заходи, що вживаються державою, високим залишається ризик життя та здоров'я учасникам дорожнього руху [1].

Вплив небезпечні ситуації, що виникають у процесі експлуатації автомобільного транспорту відбувається через правові форми різної галузевої приналежності. Одним із правових засобів впливу на відносини, пов'язані з експлуатацією автомобільного транспорту є адміністративний примус, який застосовується через встановлену правову форму. Специфічним різновидом правової форми, створеної для реалізації адміністративного примусу, є провадження у справах про адміністративні правопорушення. На відміну від інших проваджень відповідної галузевої приналежності, воно має деяку специфіку, яка проявляється в особливостях нормативно-правової регламентації.

Правові заходи застосовуються у межах суспільних відносин, що виникають переважно у сфері здійснення виконавчої влади у зовнішньо організаційній і внутрішньої організаційній діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб [2, с. 30].

Структурна побудова провадження у справах про адміністративні правопорушення має деякі особливості. До специфічних аспектів даного провадження можна віднести те, що виносяться правозастосовні акти, які за формою та змістом специфічні з матеріальної та процесуальної точки зору. До таких документів належать протоколи, ухвали, постанови.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення – це складне утворення, що складається з процесуальних правовідносин, процесуального доведення та процесуальних документів. У провадження у справах про адміністративні правопорушення залучено велику кількість учасників, які в даному провадженні мають різний правовий статус і зацікавленість.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення в галузі безпеки дорожнього руху має специфіку, що відрізняє від аналогічних проваджень, які реалізуються в інших сферах адміністративно-правового регулювання [3, с. 227].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, що реалізується у сфері безпеки дорожнього руху – структурований процес, якість якого визначається багатьма обставинами. Одним із компонентів, що визначають сутність аналізованого адміністративного провадження, є принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення. Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення розвивалися еволюційно. Сучасна система даних принципів – це результат розвитку юридичного процесу та адміністративного процесу зокрема.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення є різновидом виконавчо-розпорядчої діяльності. У цьому провадженні діють загальні принципи юридичного процесу: законність, демократизм, гласність, оперативність. Це провадження складається основі загальних принципів адміністративного права.

Оцінюючи соціальну та правову сутність принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення в галузі безпеки дорожнього руху можна зробити висновок про те, що в них закладено необхідний правоохоронний потенціал, який обумовлений сутністю даного адміністративного провадження. Реалізація відповідних принципів забезпечує режим законності провадження.

Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення об'єднують та гармонізують його стадії в єдиний процес застосування заходів адміністративної відповідальності. Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення мають теоретичну, та практичну цінність.

Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення утворюють певну систему, у якій логічно взаємопов'язані загальні та спеціальні принципи провадження. У реалізації заходів адміністративної відповідальності використовуються матеріальні та процесуальні принципи, а тому є об'єктивна необхідність розглянути їхню взаємодію.

Ключовим принципом застосування заходів адміністративного примусу є принцип законності, тому у Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) закріплюються вимоги забезпечення законності при застосуванні заходів адміністративного примусу у зв'язку з адміністративним правопорушенням [4]. Зокрема, реалізація адміністративного покарання та заходів забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення має здійснюватися в межах компетенції відповідних органів.

При застосуванні заходів адміністративного примусу не допускаються рішення та дії (бездіяльність), що принижують людську гідність. Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що принцип законності пронизує все провадження, він стосується всіх аспектів застосування заходів адміністративного примусу в галузі безпеки дорожнього руху.

КУпАП закріплює принципи різного функціонального характеру, зокрема ми можемо говорити про принципи адміністративної відповідальності, принципи накладання адміністративних покарань, принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення. Виконання постанов

у справах про адміністративні правопорушення передбачає наявність певних принципів.

Принципи адміністративної відповідальності відбивають його сутність як заходи адміністративного примусу [5, с. 508]. Принципи адміністративної відповідальності – це встановлені правовими актами обов’язкові, основні положення, спрямовані на досягнення переслідуваних даним видом відповідальності цілей, тому вони відбивають специфіку цього засобу впливу. До принципів адміністративної відповідальності належить принципи: законність; доцільність; гуманізм; відповідальність за провину, невідворотність відповідальності.

Список використаних джерел

1. Деякі питання виконання завдань і заходів Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2021 р. № 706. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2021-%D0%BF#n19>

2. Бортник Н. П., Єсімов С. С. Правова регламентація заходів адміністративно-процесуального примусу. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 28–34.

3. Битяк О.В. Провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 226–230.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

5. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов та ін. ; Вид. 2-ге, допов. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

Юрій ЛОЗИНСЬКИЙ,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Інститут крайньої необхідності є результативним засобом здійснення гарантованого Конституції України державного захисту прав і свобод людини та громадянина [1]. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) встановлює вичерпний перелік видів адміністративних покарань та правил застосування, порядок провадження та виконання постанов про призначення адміністративного покарання.

Визначаються обставини, які унеможливають адміністративну відповідальність – крайня необхідність. Виходячи зі статті 18 КУпАП поняття крайньої необхідності сформульовано наступним чином: не є адміністративним правопорушенням заподіяння особою шкоди інтересам, що охороняються законом, у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, безпосередньо загрозованої особистості та правам даної особи або інших осіб, а також охоронюваним законом інтересам суспільства чи держави, якщо ця небезпека не могла бути усунена іншими засобами і якщо заподіяна шкода є меншою, ніж шкода яка могла настати [2].

Відповідно до 17 КУпАП у разі дії особи у стані крайньої необхідності провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате провадження підлягає обов'язковому припиненню.

Отже, зазначена стаття не лише звільняє особу, яка вчинила адміністративне правопорушення від адміністративної відповідальності, а й не вважає такі дії адміністративним деліктом. Дуже часто поняття «крайня необхідність» використовують при розгляді справ про адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху.

Джерела крайньої необхідності в адміністративному праві України, такі як: дії стихійних сил природи; несправність

техніки; напад тварин; фізіологічні процеси. Визначимо обов'язкові умови визнання крайньої необхідності в адміністративному праві: небезпека має бути безпосередньою, а не абстрактною та здатною наступити в майбутньому; не могла бути усунена іншими засобами; – шкода заподіяна має бути меншою, ніж відвернута шкода.

Іншою умовою застосування крайньої необхідності є той факт, що небезпека, яка загрожувала інтересам, що охороняється, ніяк не могла бути усунена іншими засобами, в такому випадку є особи, які мали можливість усунути заподіяння шкоди конкретному інтересу, що знаходиться під охороною, не завдаючи іншої шкоди, повинні використовувати цю можливість. В іншому випадку не виключається також кримінальна відповідальність.

У кожному конкретному випадку передбачаються всі без винятку окремі обставини, вирішується питання про те, чи було вчинення протиправного діяння єдиною можливістю для уникнення шкоди. Інститут крайньої необхідності адміністративні правопорушення та кримінальні злочини кваліфікується за єдиною схемою, але виділимо відмінності: різні підстави; різна ступінь публічної небезпеки; різний характер і тяжкість наслідків, оскільки в цьому випадку всі склади правопорушень є матеріальними.

Інститут крайньої необхідності має вагоме значення у сучасному праві, і навіть виконує значні функції. Цей інститут має місце у випадках, коли: існує реальна небезпека для охоронюваних законом інтересів; небезпека не може бути усунена іншими засобами, що не вимагають заподіяння шкоди інтересам, що охороняються правом. Також слід зазначити, що саме поняття розкривається більш детально у кримінальному, ніж у адміністративному праві.

У КУпАП містяться умови застосування крайньої необхідності. Крайня необхідність призначені для самозахисту прав громадян й захисту прав і інтересів суспільства та держави. Умовами застосування крайньої необхідності, є: наявність небезпеки; неможливість усунення шкоди іншими засобами, крім заподіяння шкоди; менший розмір заподіяної шкоди, ніж запобігання шкоді.

Слід погодитися з вченими, які вважають, що стан крайньої необхідності настільки впливає на об'єктивну та суб'єктивну сторони діяння, що такі елементи, як обстановка та мета, домінують, виводячи з розряду протиправних діянь.

Слід наголосити, що у судовій практиці за статтею 18 КУпАП мало позитивної практики, негативна практика велика. Що стосується позитивної практики, то для того, щоб визнати особу, що діяла у стані крайньої необхідності, необхідне дотримання вищезгаданих трьох умов та наявність переконливих доказів. Лише за наявності цих трьох умов виключається протиправність адміністративного правопорушення, та особа звільняється від адміністративної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%D1%80#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/conv#n92>

Тетяна НАЗАР,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Катерина ГЛАМАЗДА,
здобувачка вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Відповідно до Стратегії національної безпеки України затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони [1]. Сьогодні це завдання є одним із ключових у збереженні нашої держави як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової.

Сектор безпеки і оборони це система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [2]. До складу сектору безпеки і оборони входить Національна гвардія України, яка створена як військове формування з правоохоронними функціями, призначене для забезпечення як громадської безпеки так і для забезпечення державної безпеки загалом. Для ефективного виконання своїх завдань Національна гвардія України, як суб'єкт сектору безпеки і оборони України, має відповідну структурну побудову. Як зазначає С. О. Годлевський, Національна гвардія

України має гібридну військово-поліцейську структуру, містити у своєму складі військові частини оперативного призначення, з охорони громадського порядку, з охорони важливих об'єктів тощо, оснащена відповідним озброєнням, спеціальними засобами, військовою та спеціальною технікою, має органи управління, здатні ефективно взаємодіяти з формуваннями як сил безпеки і оборони, так і з органами державної влади й місцевим населенням [3].

Зміст та сутність основних функцій Національної гвардії України визначені Законом України «Про Національну гвардію України» [4]. Серед них можна виділити функції із забезпечення безпеки держави і суспільства, прав і свобод людини та громадянина та функції забезпечення державної оборони (військові функції, притаманні силам оборони), а також виокремити низку правоохоронних функцій, які здійснюються в мирний час військовими методами та обсяг яких значно зростає у воєнний час. Отже, Національна гвардія України виконує функцій щодо забезпечення державної оборони, а саме: здійснює захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом; бере безпосередню участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. Так, Національна гвардія України під час дії комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування продовжує виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності [5]. Бере участь у виконанні завдань територіальної оборони. Зокрема, відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» Національна гвардія України: 1) бере участь у проведенні аналізу та оцінки обстановки, яка впливає на виконання завдань територіальної оборони та руху опору; 2) бере участь у плануванні територіальної оборони; 3) бере участь у створенні системи управління територіальною обороною; 4) здійснює підготовку підпорядкованих сил і засобів, що залучаються до територіальної оборони, та управління ними під час виконання завдань територіальної оборони; 5) підтримує взаємодію під час підготовки та виконання завдань територіальної оборони; 6) бере участь у навчаннях (тренуваннях), оперативно-польових поїздках з територіальної оборони, забезпечують участь у них підпорядкованих органів та підрозділів [6].

Бере участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника), припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності. Зокрема, службовці Національної гвардії України забезпечують вдосконалення системи охорони та оборони об'єктів критичної інфраструктури з метою виявлення та протидії диверсійно-розвідувальних груп противника на підступах до об'єктів забезпечено проведення протидиверсійних заходів. Налагоджено взаємодію та співпрацю з іншими складовими сил безпеки та оборони стосовно щоденного інформування та обміну інформацією щодо прикриття зазначених об'єктів [7]. Крім того, Національна гвардія України бере участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав; забезпечує оборону важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України.

Погоджуємося із думкою Ю. В. Аллерова та О. В. Кривенка, які вважають, що Національна гвардія України перебуває в унікальному становищі, котре полягає у віднесенні законом цього військового формування одночасно як до сил оборони (з уведенням воєнного стану), так і сил безпеки (у мирний час) [8].

Отже, Національна гвардія України як суб'єкт сектору безпеки і оборони України має відповідну структурну побудову та виконує функції щодо забезпечення безпеки держави і суспільства, прав і свобод людини та громадянина та функції щодо забезпечення державної оборони. Національна гвардія України, входячи до складу сектору безпеки і оборони України, відіграє важливу роль у протидії збройній агресії російської федерації, адже її підрозділи забезпечують національну безпеку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Годлевський С. О. Обґрунтування ролі і місця Національної гвардії України в стабілізаційних діях безпекового характеру. *Честь і закон*. № 2 (85), 2023. С. 12–18. URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/282521/276723>
4. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
5. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>
6. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
7. Нацгвардія провела інформаційний брифінг для міжнародних партнерів. 30 листопада 2023 р. URL: <https://ngu.gov.ua/?p=40512>
8. Аллеров Ю. В., Кривенко О. В. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. № 3, 2018. URL: <file:///C:/Users/lenovo/Downloads/158986-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-490458-1-10-20201119.pdf>

Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В умовах функціонування інституту цивільного права однією з гарантій прав і свобод учасників цивільних правовідносин є належний правовий захист. Ефективність захисту прав та інтересів залежить від багатьох чинників, основним серед яких виступає судовий захист. Слід звернути увагу та той факт, що держава на сучасному етапі свого розвитку характеризується прагненням забезпечити максимальну реалізацію та, безумовно, судовий захист прав та свобод людини і громадянина. Судовий захист об'єктивно обумовлений потребами забезпечення правового порядку в державі. Суд як орган державної влади, посідає важливе місце у системі захисту цивільних прав. Зокрема, цивільні права мають основоположне значення як для окремої особи, так і в цілому для реалізації правопорядку в суспільстві. Судовий захист цивільних прав та інтересів є ключовим елементом побудови цивільного права, який характеризується складною структурою та реального впровадження й дотримання принципу верховенства права. Доцільно також додати, що входження держави в європейський простір викликає потребу ефективності судового захисту цивільних прав та законних інтересів, що є однією з умов дієвості механізму цивільно-правового регулювання. Таким чином, судова форма щодо захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних цивільних прав та законних інтересів вважається універсальною і найбільш ефективною. У зв'язку з цим загострюється актуальність дослідження судового захисту цивільних прав як гарантування на законодавчому рівні прав і свобод людини та громадянина. З огляду на зазначене метою дослідження є поглиблене вивчення основних питань, які стосуються характеристики судового захисту цивільних прав особи на законодавчому рівні.

Питання функціонування судової системи, а саме здійснення правосуддя у сфері цивільного права становить науковий інтерес. Визначення правової природи судового захисту цивільних прав учасників правовідносин було і є предметом багатьох досліджень. У науковій літературі існують різні підходи до розуміння змісту і сутності судового захисту цивільних прав. Тож цій проблематиці присвятили свої статті Р. Басенко, Г. Аванесян, Є. Мостепанюк, які висловили тезу про те, що цивільне правосуддя має соціальну природу, яка проявляється насамперед у його доступності для громадян. З-поміж основних індикаторів доступності правосуддя вони називають практику необмеженої судової юрисдикції, незалежні судові процедури, безперешкодний доступ до суду, оптимальні строки розгляду справ [1, с. 14]. Тож у зазначеній тезі судовий захист трактується як найвища гарантія забезпечення прав і законних інтересів особи, цивільна процесуальна діяльність має соціальний характер, що орієнтований насамперед на людину, її права й інтереси, що потребують захисту. А тому, важливо наголосити що соціальна природа цивільного правосуддя полягає насамперед у виявленні доступності для громадян.

Варто зазначити, що вчені під поняттям цивільно-правового захисту пропонують розуміти передбачені законом вид і міру обов'язкового або обов'язково можливого впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з нарахуванням відновлення пошкодженого, невідомого чи оспореного права [2, с. 356]. Підкріплюючи цю думку, варто наголосити, що питання захисту судом цивільних прав та інтересів залишається вкрай гострим, оскільки відсутність належного правового врегулювання та суперечність окремих положень чинного законодавства породжує багато проблем у застосуванні передбачених указаними нормами способів захисту, що здебільшого позбавляє їх ефективності й істотно ускладнює здійснення судом захисту порушених цивільних прав та інтересів учасників спірних правовідносин [3, с. 98]. Таким чином, мета цивільного судочинства розглядається у контексті захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів учасників правовідносин, а завданням судочинства є справедливий та неупереджений розгляд та вирішення цивільних справ.

Однією з гарантій забезпечення захисту прав та інтересів особи є закріплення права на судовий захист на законодавчому рівні. Основним, первинним джерелом забезпечення прав особистості є Конституція України. Саме Конституція України є гарантією справедливого судочинства. Так, відповідно до статті 55 Конституції України: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом» [4]. Загалом, чинне законодавство України не містить визначення поняття права на судовий захист. Однак, в статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону [5]. Отже, на законодавчому рівні закріплено, що кожен має право захистити свої права та законні інтереси судом. Тобто право на захист має кожний учасник цивільних відносин, а суд не може відмовити у правосудді. Чинне законодавство України розкриває сутність поняття право на судовий захист саме через систему складових за допомогою який стає можливою ця реалізація права на захист цивільних прав особи.

Ключовими елементами в системі захисту цивільних прав і свобод людини та громадянина є стаття 16 Цивільного Кодексу України, у якій зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [6]. У системі захисту цивільних прав та інтересів головну роль відіграють також завдання цивільного судочинства, передбачені статтею 2 Цивільного процесуального кодексу України, а саме: завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [7].

Наведене дає змогу зробити висновок, що сьогодні значний інтерес становить й забезпечує стабільність цивільних правовідносин та належний судовий захист прав та інтересів кожної особи. Судова влада України відіграє важливу роль, що полягає у наділенні функцією гарантування та захисту прав особи у цивільному судочинстві. Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що право особи на судовий

захист цивільних прав – це складне досліджуване явище. Однак, існують різні погляди на сутність та зміст права на судовий розгляд. Саме тому питання судового захисту цивільних прав досі залишається актуальним. Зокрема, право на судовий захист має особливий статус, який закріплюється й обґрунтовується як положеннями Конституції України та Цивільним кодексом України, так і іншими нормативно-правовими актами. Саме тому, судовий захист є складовою цивільно-правового принципу судового захисту цивільного права, що має свої особливості, свою правову природу та сутність регулювання у цивільному праві.

Список використаних джерел

1. Боднар Т. Деякі аспекти захисту цивільних прав при зміні і припиненні договірних зобов'язань. *Право України*, 2014, № 2. С. 171–179.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави, 4-те видання : підручник: Алерта, 2016. 524 с.
3. Самілик Л. О., Головченко Л. В Судовий захист цивільних прав у соціальній державі. Судова практика. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, № 5, 2021. С. 97-102.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4348>
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40–44, Ст. 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40–41, 42, Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Ярина ПАВЛОВИЧ-СЕНЕТА,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН ЯК ПРИВАТНИХ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Інститут регулювання адміністративно-правового статусу людини і громадянина є одним із базових у загальній частині системи адміністративного права.

Адміністративно-правовий статус індивідуального суб'єкта – це правове становище особистості у її відносинах з суб'єктами виконавчої влади, урегульоване нормами адміністративного права [1, с. 90].

Адміністративно-правовий статус громадян визначається обсягом і характером їх правосуб'єктності, зміст якої становлять адміністративна правоздатність та дієздатність [2, с. 191].

Адміністративно-правовий статус особи дуже об'ємне поняття, на яке впливають різні чинники (громадянство, вік, стан здоров'я, професія, приналежність до певної соціальної групи та інше), але є підстави виділити основні структурні елементи.

Причому правове становище суб'єктів однієї категорії неоднакове. Якщо проаналізувати адміністративну правосуб'єктність громадян, то виявиться, що вона відрізняється залежно від статі, віку, стану здоров'я, соціального статусу (наприклад, чоловіки обов'язково несуть військовий обов'язок, жінки – ні, окремі категорії громадян мають право на безкоштовне лікування, проїзд у транспорті, внутрішньо-переміщені особи з тимчасово окупованих територій мають право на соціальні виплати, тощо). Серед іноземців особливим адміністративно-правовим статусом наділяються біженці (згідно із Законом України «Про біженців»).

Адміністративна правоздатність – це здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки адміністративно-

правового характеру, що виникають з моменту народження і визнаються за кожною особою незалежно від її національності, громадянства, віку (крім випадків, в яких здатність мати окремі права, свободи та обов'язки пов'язується з досягненням людиною певного віку), статі, соціального стану, політичних чи релігійних переконань та інших ознак і припиняється з моменту смерті особи [2, с. 192].

Адміністративна правоздатність не може бути відчужена. Громадянин не може навіть добровільно відмовитися від своєї правоздатності, така відмова не має законної сили. Адміністративна правоздатність – це невід'ємна належність громадянина, яка може бути лише тимчасово обмежена в порядку і випадках, передбачених законодавством (наприклад, при вчиненні злочину і відбуванні кримінального покарання в місцях позбавлення волі; при вчиненні адміністративного правопорушення – позбавлення права керування транспортним засобом). Правоздатність людини утворює юридичне поняття особи та громадянина [3, с. 140].

На думку З. Р. Кісіль [4, с. 190–192] обмеження адміністративної правоздатності полягає в тому, що в результаті дії адміністративно-правових норм відбувається:

1) звуження кола прав. У такому випадку конкретний громадянин повністю або частково позбавляється деяких прав, наданих йому особисто. Наприклад, позбавлення права керування транспортними засобами в результаті вчинення правопорушення, передбаченого ст. 130 КУпАП (управління транспортними засобами в стані сп'яніння); заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів у період воєнного стану (п. 8 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»;

2) покладання на громадян додаткових обов'язків. У цьому випадку на громадянина, поза його волею, в адміністративному порядку органом управління покладаються додаткові обов'язки. Такі обов'язки можуть бути персоніфікованими, тобто зверненими до конкретної особи (обов'язок відбувати таке адміністративне стягнення як громадські роботи). Можуть мати загальний характер, наприклад, обов'язок дотриматися певних правил при перебуванні в районах епідемії, епізоотій, екологічних катастроф; обов'язок дотриматися

режимних вимог при роботі з літературою обмеженого використання; обов'язок з'явитись до воєнкомату у зв'язку із введенням воєнного стану, тощо. У будь-якому разі обмеження правоздатності має винятково тимчасовий характер і може бути зумовлене лише однією з двох обставин.

По-перше, виникнення особливих умов здійснення публічного адміністрування (стихійні лиха, епідемії, епізоотії, війна, умови цивільної оборони), коли на громадян в адміністративно-правовому порядку покладаються додаткові обов'язки і коли немає можливості реалізувати певні права, передбачені нормами адміністративного права (про додаткові обов'язки у зв'язку із введенням воєнного стану йшлося у попередньому підрозділі).

Так, на підставі Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [5] від 16 березня 2000 року, можуть встановлюватися тимчасові обмеження прав і свобод громадян (комендантська година, під час якої громадянам забороняється перебувати у громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування територією, де вводиться надзвичайний стан; обмеження руху транспортних засобів та їх огляд; заборона вжиття масових заходів; запровадження особливого порядку розподілу продуктів харчування і предметів першої необхідності; перевірка документів у громадян, а в деяких випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян; тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної та холодної зброї та боєприпасів тощо).

По-друге, вчинення конкретним громадянином правопорушення, у зв'язку з чим на нього або покладаються додаткові обов'язки або він позбавляється окремих прав (у випадках передбачених нормою закону можливе поєднання таких обтяжень при визначенні міри необхідного впливу на деліквента). Громадянин, притягнений до адміністративної відповідальності, зобов'язаний виконати рішення компетентного державного органу про застосування до нього санкції, наприклад, сплатити штраф. Стосовно певної категорії громадян (звільнених з місць позбавлення волі; тих, хто відбуває покарання

за тяжкі злочини; засуджених два і більше разів до позбавлення волі за будь-які умисні злочини, звільнених від відбування строку покарання з обов'язковим залученням до праці тощо) встановлюється адміністративний нагляд, що становить систему обов'язків та обмежень щодо піднаглядних, які ґрунтуються на адміністративно-правових нормах.

Реалізація суб'єктивних прав і обов'язків громадян здійснюється в межах їх адміністративної дієздатності.

Адміністративна дієздатність – це здатність суб'єкта самостійно, вольовими, усвідомлюваними діями (безпосередньо або через представника) реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки у сфері адміністративно-правового регулювання [2, с. 192].

Момент виникнення адміністративної дієздатності громадянина у правових актах визначений нечітко. У повному обсязі вона виникає, як правило, після досягнення громадянином 18-літнього віку. Разом із тим вона виникає і по досягненні 14-річного віку – одержання паспорта, дотримання правил паспортної системи тощо. У 16 р. особа може бути суб'єктом адміністративної відповідальності. Адміністративна дієздатність може наставати в деяких випадках і до досягнення 14-річного віку.

Крім того, адміністративна дієздатність особи залежить від рівня розумового і психічного розвитку, його життєвого досвіду, здатності мати належне почуття відповідальності за наслідки своїх дій, тощо.

Здійснюючи свої права та обов'язки, громадяни вступають в адміністративно-правові відносини з виконавчо-розпорядчими органами.

Адміністративно-правові відносини цього типу (громадянин – державний орган) виникають у зв'язку з:

– реалізацією громадянином належних йому прав (призначення пенсії, вступ на навчання, на роботу, надання відпустки, збереження чи зміна прізвища у зв'язку з одруженням);

– виконанням покладених на громадянина обов'язків (військового обов'язку; обов'язку, що виникає у зв'язку з отриманням паспорта: реєстрація постійного місця проживання, сплата мита за видачу паспорта; подання документів

на обмін паспорта, зобов'язання зберігати паспорт і сповіщати паспортну службу у разі його втрати; обов'язки, що виникають у зв'язку з отриманням права керувати автотранспортним засобом; придбанням зброї тощо);

- порушенням органами управління або їх посадовими особами прав та інтересів громадян (відмова у прийомі на роботу у зв'язку з наявністю малолітніх дітей; відмова прийняти скаргу; незаконний арешт; притягнення до відповідальності; відмова у приватизації житла, гаража, дачі; відмова видати довідку, диплом, оформити документи; відмова приймати купюри дрібної вартості; відмова у збереженні місця роботи, житлової площі за громадянами, що проходять альтернативну (невійськову) службу тощо);

- порушенням громадянином його правових обов'язків (порушення громадського порядку, правил користування міським транспортом, паспортних правил тощо);

- поданням громадянином скарги, заяви з приводу недоліків у роботі державних закладів, підприємств, організацій (несвоєчасне проведення інвентаризацій; погане забезпечення працівників матеріалами, обладнанням; недотримання техніки безпеки; невжиття необхідних заходів щодо порушників дисципліни тощо).

Важливо зазначити, що адміністративна дієздатність не однакова для окремих груп і категорій громадян. Її зміст та обсяг залежать від низки чинників, до яких насамперед належать: вік, стан здоров'я, належність до певних соціальних груп. Так, досягши 7 років, громадянин має право вступити до загальноосвітньої школи. Ставши школярем, має дотриматися правил, що встановлені для учнів в навчальному закладі, де особа здобуває освіту, має право користуватися шкільною бібліотекою тощо. У 14 років громадянин України може отримати паспорт громадянина України. При досягненні 16 років громадянин може притягатися до адміністративної відповідальності (ст. 16 КУпАП) [6].

Стан здоров'я є чинником, що виключає покладення на конкретних громадян деяких обов'язків. Так, на дійсну військову службу призиваються громадяни, стан здоров'я яких відповідає поставленим вимогам.

Належність до певних соціальних груп забезпечує громадянам додаткові права, характерні тільки для конкретної соціальної групи. Неодмінною умовою існування таких груп є їх адміністративно-правова детермінованість. Зокрема, особливої уваги з боку публічної адміністрації у сучасних державно-правових умовах потребують внутрішньо-переміщені особи, учасники бойових дій, особи, що зазнали матеріальної та моральної шкоди внаслідок війни тощо.

Таким чином, обсяг адміністративної дієздатності громадян України суттєво відрізняється. Адже окремі їх групи (інваліди, пенсіонери, учасники бойових дій, соціально незахищені, державні службовці, студенти, ліквідатори аварії на ЧАЕС, внутрішні переселенці, тощо) мають різний обсяг прав та обов'язків, гарантій та пільг, у тому числі й у сфері публічного адміністрування.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що права та обов'язки адміністративно-правового характеру можуть бути загальними для всіх без винятку громадян і спеціальними – для деяких суб'єктів адміністративно-правових відносин. У зв'язку з цим можна вести мову про загальний та спеціальний адміністративно-правовий статус громадянина.

Список використаних джерел

1. Мацелик Т. О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Випуск 597. С. 90–94.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. у 2 т. / редкол. В. Б. Авер'янов (голова) та ін., Київ : Юридична думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 592 с.
3. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін. / за ред. В. В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 864 с.
4. Адміністративне право : навчальний посібник / В. В. Середа, З. Р. Кісіль, Р.-В. В. Кісіль. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 520 с.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Максим ПРИЛІПКО,
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
(Міжрегіональна Академія
управління персоналом)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ

Доброчесність як соціальний інститут, на нашу думку, уявляє собою втілення на рівні суспільної свідомості ідей щодо необхідних для виконання функцій держави та місцевого самоврядування (у тому числі діяльності, пов'язаною з функціонуванням законодавчої та виконавчої влади та здійсненням правосуддя) цінностей та якостей особистості що знаходять своє відображення у її поведінці як у службових, так і у позаслужбових відносинах. Доброчесність може розглядатися у наступних аспектах: а) у морально-етичному – як комплекс уявлень про духовний потенціал представника публічної влади; б) у соціально-психологічному – як сукупність ціннісних орієнтацій, мотивів, установок та стимулів, що визначають поведінку представника публічної влади; в) у соціально-культурному – як наявність певного рівня розвитку суспільства, органів публічної влади та людини, втіленого у певних матеріальних та світоглядних властивостях та феноменах, сукупність яких обумовлює вектори їх подальшого руху; г) політичному – як наявність у суб'єктів політичної діяльності рис та якостей, які обумовлюють обґрунтовану довіру до них з боку громадян, що мають сформоване почуття соціальної відповідальності; ґ) правовому – як сукупність правових приписів, порушення яких обумовлює невідповідність поведінки посадової особи морально-етичним та іншим вимогам, що встановлені як обов'язкові для її посади; д) в економічному – як тип економічної поведінки, для якої характерними є прагнення до стриманості та відмова від товарів та послуг сегменту люкс (у традиційному маркетинговому поділу ринку на сегменти мас маркет, міدل маркет, преміум маркет

та люкс) під час перебування на посаді. Залежно від цілей дослідження, як ми вважаємо, можна виділити також інші аспекти досліджуваної категорії: соціологічний, філософський, педагогічний тощо.

Відповідно до нової редакції Стратегічного оборонного бюлетеня, трансформація системи військового кадрового менеджменту, включаючи рекрутинг, відбір, утримання та управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сил оборони, підтримуватиметься шляхом: упровадження принципів прозорості, неупередженості та меритократичного підходу, який передбачає застосування чітко визначених критеріїв просування по службі, що ґрунтуються на знаннях, уміннях, цінностях, досвіді і доброчесності [1].

Як справедливо зауважує В.Бігун, законодавство використовує різні терміни і лексеми «доброчесності», зокрема такі, як «доброчесний», «критерій доброчесності», «академічна доброчесність», «перевірка доброчесності», «декларація доброчесності» та інші. За сферою ці терміни найчастіше використовуються у сферах судочинства (статусу суддів) в частині кваліфікаційних вимог, науки та освіти, державного врядування, зокрема державної служби. Доброчесність визначається неоднозначно, по-різному, наприклад, як принцип і водночас сукупність принципів («сукупність етичних принципів та визначених законом правил»). Як самостійний принцип доброчесність визначається як «принцип і стандарт поведінки, зокрема державного службовця, вимога до судді (його поведінки) чи кандидата на посаду судді. Інколи доброчесність визначається як вимога до конкурсу, який, для прикладу, повинен проводитися із дотриманням з-поміж інших принципу доброчесності, що є вимогою до його організаторів [2].

Доброчесність як соціальний інститут формується у державах, в яких вже існує певний рівень правової культури учасників суспільних відносин, внаслідок цього необхідність застосування до посадових осіб органів публічної влади більш жорстких, ніж до інших суб'єктів, критеріїв оцінювання службової та позаслужбової поведінки не викликає сумнівів ні в суспільстві, ні у самих посадових осіб. Ще одним джерелом уявлень про доброчесність виступають норми корпоративної етики, які мають свої відмінності у суддів, державних службовців,

військовослужбовців, правоохоронців, разом з тим у сукупності своїй описують практично всі можливі варіанти поведінки означених осіб у різноманітних суспільних відносинах з точки зору її прийнятності. Безумовно, більшість уявлень про доброчесність носять неписаний характер, проте слід відзначити, що останнім часом в Україні робляться спроби відобразити певні корпоративні вимоги до доброчесності на рівні етичних кодексів представників різних професійних спільнот.

Можливість реалізувати принципи доброчесності значною мірою залежить від того, на якому етапі військової служби розпочинається відповідна діяльність. Дослідженнями у галузі професійної педагогіки доведено, що чим раніше розпочинається робота з формування певних знань, вмінь та навичок, якостей характеру, тим більшою є ефективність такої роботи. Тому для вироблення сталих навичок доброчесної поведінки військовослужбовців у системі військової освіти мають активніше впроваджуватися різноманітні форми занять, метою яких є усвідомлення моральних стандартів професії (обговорення етичності дій героїв художніх фільмів, персонажів поширених комп'ютерних ігор, висловлювань військовослужбовців у соціальних мережах тощо). Велике значення має також активне закріплення етичних вимог щодо академічної доброчесності викладачів, науковців та здобувачів освіти в кодексах академічної доброчесності, ухвалених зборами трудових колективів або вченими радами університетів. У вказаних документах знайшли своє закріплення правила і норми академічної доброчесності учасників освітнього процесу, особливості політики закладів вищої освіти у вказаній сфері, процедури розгляду питань про академічну недоброчесність та правовий статус органів, які такі процедури здійснюють [3, с.38]. Посилення вимог до академічної доброчесності повною мірою зачіпає й процеси підготовки кадрів для Збройних Сил України та інших військових формувань у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів військової освіти.

Шляхи підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення доброчесної поведінки військових посадових осіб мають включати: мінімізацію частини дискреційних повноважень, використання яких сприяє збільшенню

кількості корупційних ризиків у діяльності органів військового управління; посилення вимог до академічної доброчесності у системі військової освіти; удосконалення системи фінансового контролю, у тому числі методу декларування, використання якого під час правового режиму воєнного стану носить непослідовний характер.

Список використаних джерел

1. Бігун В. С. Доброчесність як юридичний термін і сенс. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 25–29.
2. Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : затверджено Міністром оборони України 15 березня 2017 року. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf>
3. Шопіна І. Генеза правового забезпечення академічної доброчесності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 1. С. 36–39.

Іванна ПРОЦЬ,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОБОРОНА ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Одним із важливих елементів державотворення, який забезпечує захист національних інтересів у більшості сфер суспільно-державного життя, є функціонування сектору безпеки і оборони України. Це є необхідною умовою захисту вкрай важливих інтересів держави, суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу, інтересів, прав та свобод людини і громадянина від конфліктів та загроз.

Забезпечення оборони держави, діяльність суб'єктів публічної влади щодо реалізації функції оборони, у правовій державі може здійснюватися виключно за допомогою права, у межах визначених нормами права, які здійснюють правове регулювання суспільних відносин у сфері оборони. Звертаємо увагу, що система забезпечення національної безпеки і оборони, як її основна складова, формується та розвивається відповідно до основних законодавчих та нормативно-правових актів держави, зокрема Конституції України.

Ця система, яка забезпечує безпеку та оборону через правові норми в нормативно-правових актах, що забезпечує необхідну внутрішню легітимність, стабільність, організацію та системність та дозволяє виконувати державні обов'язки, функції і завдання. Повноваження визначені Конституцією та законами України. До таких завдань публічної влади належить і визначена Конституцією України функція (завдання) щодо забезпечення захисту держави, суверенітету, територіальної цілісності, які є найважливішими функціями держави та справою всього народу.

Оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових науково технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави

щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту, що здійснюються органами публічної влади. Такі заходи здійснюються органами публічної влади в межах загальної системи забезпечення національної безпеки нашої держави.

Як зазначає Г. П. Ситник, поняття «безпека» – категорія філософська і його суть у науковому плані повною мірою ще не досліджена, передусім, коли йдеться про національну безпеку. На думку вченого, точаться постійні дискусії стосовно різних підходів щодо визначення та забезпечення національної безпеки [1, с. 52]. Це стосується і юридичної науки, у якій серед учених-юристів донині не вироблено єдиного, однозначного підходу до визначення ключових понять у сфері національної безпеки. Призначення оборони – відвернення і відбиття зовнішньої воєнної агресії збройним шляхом. В той же час, воєнна безпека, порівняно з обороною, явище більш складне багатоаспектне й комплексне. Воєнна безпека досягається не лише внаслідок оборони держави, а й через виконання різних заходів у політичній, економічній та інших сферах суспільного життя. Тому оборона є лише важливою складовою воєнної безпеки країни [2, с. 45]. Іншої думки дотримується Д. О. Беззубов який розглядає як єдине ціле сферу національної безпеки й оборони України, і як складову останньої – воєнну безпеку [3, с. 46].

Діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки, передусім держави, здійснюється тільки за допомогою права, у межах, визначених нормами права.

У цьому аспекті, на думку В. Г. Новицького, безпека як правовий феномен – це сукупність формально визначених, об'єктивно зумовлених, легітимних суспільних відносин, які спрямовані на захист життєво важливих цінностей соціальних суб'єктів, встановлюють допустимі межі характеристик вказаних цінностей і оцінюють соціальну поведінку на відповідність зазначеним характеристикам [4, с. 20].

Зважаючи на те, що поняття «безпека» є ширшим за поняття «національна безпека», воно є родовим для поняття «національна безпека», підходи до їх дослідження будуть ідентичними і мають ті самі проблеми. Учені по-різному визначають це поняття, відповідно до різних підходів та галузей науки.

Водночас, незважаючи на різні аспекти досліджень, поняття «національна безпека» є найважливішою складовою загальної системи безпеки, що безпосередньо пов'язана з економічним, соціально-політичним і духовним розвитком країни, її місцем та роллю в глобальних міждержавних відносинах. Національна безпека розглядається в процесі аналізу двох взаємопов'язаних аспектів: зовнішнього – визначення основних тенденцій розвитку сучасних геополітичних процесів планетарного масштабу; внутрішнього – виявлення особливостей сучасного етапу історичного розвитку країни та її місця в цих геополітичних процесах. Закон України «Про національну безпеку України» визначає безпеку України як захист національного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від конфліктів, реальних та потенційних загроз. При цьому воєнна безпека як захист державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від військової загрози. При цьому, під воєнними загрозами слід розуміти явища, тенденції і чинники воєнного характеру, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [5].

Оборона держави як сфера публічного управління має такі характерні ознаки: по-перше, як сфера публічного управління пов'язана з такою функцією держави, як захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності її території. Оборона держави, захист суверенітету й територіальної цілісності держави як одна з її функцій визначається не лише національним законодавством, а й нормами міжнародного права; по-друге, пов'язана як з підготовкою до захисту держави із застосуванням збройної військової сили, так і захист держави у разі збройного вторгнення чи збройного конфлікту; по-третє, здійснюється суб'єктами публічного управління, передусім органами державної влади, у межах повноважень і в порядку, визначеному системою норм права, якими регулюються суспільні відносини у сфері оборони.

Таким чином, оборона держави – це багатогранне комплексне державно-правове явище, яке перебуває в системі

складних суспільних відносин, зв'язків та залежностей із сукупністю інших суспільних явищ, інститутів і процесів, є головною складовою забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2004. 417 с.
2. Мосейко А. Г. Національна безпека України як об'єкт публічного адміністрування. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 42–52.
3. Беззубов Д. О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право*. 2018. Вип. 5. С. 45–49.
4. Новицький Г. В. Поняття «Національна безпека України» як правова категорія. *Державна безпека України*. 2006. № 5. С. 18–22.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Іванна ПРОЦЬ,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Ірина ІВАСИК,
здобувач вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛADOVA ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі, де технологічний прогрес невпинно сприяє розвитку інформаційного суспільства, питання інформаційної безпеки стає дедалі більш актуальним. За останні десятиліття, поняття інформаційної війни набуло величезного значення, перетворившись з абстрактної ідеї в реальну загрозу, адже воєнні дії, відтепер, не обмежуються лише територіальними межами, але охоплюють і кіберпростір, де інформаційна безпека стає надважливою частиною забезпечення національної безпеки та міжнародної стабільності в цілому.

У період російсько-української війни, основою якої є потужна інформаційно-пропагандистська складова, наша країна зіткнулася із новими викликами у галузі інформаційної безпеки. Адже, на сучасному етапі глобалізації, інформаційна безпека є базовим принципом забезпечення спроможності країни подолати виклики зовнішньої агресії. Лише своєчасне впровадження державою заходів з метою удосконалення інформаційної безпеки допоможе знизити рівень загрози національній безпеці в умовах війни.

Відповідно до Конституції України, а саме ст. 17, – захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1]. Також, у Доктрині інформаційної безпеки України від 25 лютого 2017 р., визначено зміст інформаційної безпеки – як невід’ємну складову кожної зі сфер національної безпеки і як важливу самостійну складову національної безпеки [2].

Актуальні проблеми та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам України визначені також Стратегією інформаційної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки», де визначено, що забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави [3].

24 лютого 2022 року Верховною радою України було введено воєнний стан через пряме повномасштабне вторгнення Росії на територію України.

Враховуючи безпосередню військову агресію з боку Російської Федерації, активне поширення дезінформації та спотворення фактів державою-агресором, а також намагання виправдати або заперечити факти збройної агресії Росії проти України, з метою протидії дезінформації, Президентом України було підписано Указ від 19.03.2022 року №152/2022 «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». В даному контексті важливо забезпечити єдину інформаційну політику для донесення правдивої інформації та управління інформаційним простором під час дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Одним із першочергових завдань країни є забезпечення інформаційної безпеки, яка в свою чергу виступає запорукою національної безпеки. У міру розвитку цивілізації та інформаційних технологій інформація стає головним ресурсом ведення інформаційної війни.

Отже, під інформаційною безпекою потрібно розуміти стан захищеності держави від зовнішніх загроз, можливість ефективної протидії інформаційній війні, та як ключову складову національної безпеки.

Інформаційна війна ставить перед собою основну мету – досягнення та утримання інформаційної переваги, використовуючи для цього специфічний інформаційно-психологічний та інформаційно-технічний вплив на державу та суспільство загалом. Це комплексна стратегія, спрямована на зміну чи маніпулювання інформаційним середовищем.

Для досягнення цієї мети, інформаційна війна використовує різноманітні інструменти та методи, такі як:

1. створення та поширення неправдивої інформації, яка може впливати на рішення владних структур або громадської думки;

2. атаки на інформаційні системи та мережі для отримання конфіденційної інформації;

3. використання психологічних методів для впливу на думку чи настрої населення;

4. маніпулювання інформаційним простором через соціальні мережі, та інші інструменти, тощо.

Інформаційна війна стала невід'ємною частиною українсько-російської, та характеризується широким використанням інформаційні ресурсів для досягнення своїх стратегічних цілей та впливу на державні системи прийняття рішень.

Для того щоб, забезпечити ефективний захист інформації та зменшити ризики зовнішніх загроз необхідно вжити таких заходів, як:

1. проведення регулярних аудитів безпеки, оцінка стану інформаційних систем та технологій для виявлення слабких місць та вразливостей;

2. удосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту інформації;

3. підвищення інформаційної грамотності серед населення та рівня свідомості щодо інформаційної безпеки;

4. посилення юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення;

5. посилена участь у міжнародних ініціативах та обмін досвідом для ефективної боротьби з сучасними кіберзагрозами;

6. навчання та підвищення кваліфікації персоналу в галузі кібербезпеки, враховуючи сучасні технологічні прогresi.

Ключову роль у цьому напрямку політики відіграють органи державної влади, які відповідно до наданих законом повноважень зобов'язані забезпечувати організаційне, правове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення реалізації національної політики у напрямку інформаційної безпеки.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що в умовах воєнного стану, коли країна стає об'єктом агресії і їй загрожує велика кількість інформаційних маніпуляцій стратегічна

мета забезпечення інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки визначається національними інтересами України як у внутрішньополітичній сфері так і в зовнішньополітичному напрямку.

У сучасних умовах ведення війни інформаційна зброя є достатньо потужним ресурсом. Тому інформаційна безпека в Україні має базуватися на скоординованих діях державних інституцій та структур громадянського суспільства. Також, в умовах війни суттєво зростає значення інформаційної культури суспільства як основного фактора, для захисту населення від впливу інформаційної війни, яку проводить противник.

Отже, основні напрями, яким повинні відповідати державна політика щодо захисту інформації є:

1. визначення внутрішніх і зовнішніх загроз національній інформаційній безпеці;

2. здійснення та покращення системи моніторингу, яка включає: спостереження, збір, обробку, збереження та аналіз інформації про стан інформаційної безпеки країни;

3. підвищення рівня інформаційної культури серед населення;

4. міжнародна співпраця у сфері інформаційних-правовідносин;

5. удосконалення нормативно-правової бази, щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та стабільності.

Враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що забезпечення інформаційної безпеки зараз є таким же важливим напрямком національної політики, як і підтримання економічної стабільності та виступає ключовою складовою національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Відомості Верховної Ради України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ президента України від 29.12.2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 15.10.2021 р. №685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

Іванна ПРОЦЬ,

доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Олена ОРЛОВА,

професор кафедри менеджменту організацій,
економіки та підприємництва,
кандидат економічних наук, доцент
*(Прикарпатський інститут ім.М. Грушевського
Міжрегіональної Академії Управління Персоналом)*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕВІДПОВІДНОСТІ ДЕКЛАРОВАНОГО ТА ПОСТАВЛЕНОГО ПОДАТКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ

Розбудова держави передбачає захист прав та законних інтересів громадян, суспільства та держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [1].

У спорах про сплату податків розбіжність між сутністю та формою в економічних відносинах, учасником яких виступає платник податків, тягне розбіжність між податковим обов'язком, який декларується платником податків, і поставленим уповноваженим органом на підставі проведених перевірок заходів податкового обов'язку платнику податків. Не завжди декларований та поставлений податковий обов'язок відповідають дійсному податковому обов'язку, який реально має понести платник податку.

У науці податкового права вироблено досить однакове розуміння терміну «податковий обов'язок» у широкому та вузькому сенсах. Доцільно застосовувати поняття «податковий обов'язок» у вузькому розумінні – обов'язок платника податків сплатити державі певну суму у визначеному порядку та у визначені терміни відповідно до податкового законодавства.

У такому форматі податковий обов'язок, його обсяг є важливим предметом спору в науці податкового права,

правозастосовчої та судової практики, від вирішення якого залежить, як і скільки буде сплачено платником податків до бюджету, на отримання якого розміру податкових відрахувань має право претендувати держава.

У доктрині фінансово-правової науки, на відміну доктрини цивілістики, відсутні протиріччя щодо сутнісної природи податкового обов'язку. Вживання терміна «податковий обов'язок» та «податкове зобов'язання» тотожне. ПК України та наука податкового права традиційно оперують поняттям «податковий обов'язок».

Постійне формування нових правозастосовних підходів у ситуації зміни податкового законодавства ускладнює складний податковий закон, що формує ще більше суперечок. Це не сприяє формуванню довірчого та економічно активного ділового середовища, підвищенню рівня правової та податкової грамотності платників податків, ефективному податковому адмініструванню, спрямованому на сприяння добровільній, сумлінній та законній поведінці платників податків, сплаті ними податків у повному розмірі, одноманітному розумінню податкового обов'язку. податкові органи на донарахування податків.

У ПК України визначено, що податковий обов'язок виникає, змінюється та припиняється за наявності підстав, які визначені у ПК України чи іншим актом законодавства про податки та збори [2]. Як основу для утворення у платника податків податкового обов'язку вважається юридичний факт наявності в особи об'єкта оподаткування. Законодавцем акцентується момент виникнення у платника податків податкового обов'язку та момент, коли податковому органу це стає відомо. Це виникає на стадії, коли платник податків подає до податкового органу податкову звітність чи сплачує суму цим декларуючи наявність податкової обов'язки перед державою.

Податковий орган має право перевірити правильність та своєчасність обчислення та сплати податків. Відповідно до ПК України податкові перевірки мають на меті контроль за дотриманням податкового закону.

За результатами проведеного контрольного заходу ДПС України може сформувати думку щодо податкового обов'язку платника податків. Можливі висновки про отримання

необґрунтованої податкової вигоди, про наявність порушень податкового закону або про неправильну правову кваліфікацію вчинених платником податків господарських операцій, включаючи нереальність цих операцій або не прояв платником податків належної обачності.

Висновки та встановлені факти порушень призводять до формулювання пропозицій щодо сплати податку до бюджету, що є суб'єктивним зобов'язанням податкового обов'язку. Одночасно ставиться в провину податкова відповідальність щодо платника податків.

Існують випадки порушення податкового законодавства без вини, у зв'язку з чим за зобов'язанням податкового обов'язку не завжди слідє зобов'язання податкової відповідальності.

Розвиваючи наведені підходи до податкового обов'язку у вузькому значенні, можна дати зазначеним визначенням такі визначення. Декларований податковий обов'язок – відображений у податковій звітності платника податків обов'язок платника податків сплатити державі певну суму у порядку, у визначені терміни, встановлені податковим законодавством.

Поставлений податковий обов'язок – визначений податковим органом за результатами контрольного заходу обов'язок платника податків сплатити державі певну суму у визначеному порядку, у визначені строки, встановлені податковим законодавством.

Не оскаржений податковим органом декларований податковий обов'язок відображає економічний зміст і результат операцій та діяльності платника податків у податковому періоді. Так само як поставлений податковим органом платнику податків податковий обов'язок, відображений в акті за результатами контрольного заходу і не оскаржений платником податків у вищій податковій або судовій інстанції, визнає економічний зміст та результат операцій та діяльності платника податків у перевіреному податковому періоді.

Порушене право держави на стягнення податку так, як порушене право платника податків на законне використання податкової вигоди виникає, коли особа ініціює процедуру оскарження. У даному випадках декларований і поставлений подат-

ковий обов'язок вважається дійсним податковим обов'язком, що відображає умови діяльності платника податків [3, с. 93].

Визначення дійсного податкового обов'язку платника податків – це прерогатива суду, якщо спор про податковий обов'язок не завершено платником податків та податковим органом в адміністративному порядку та перейшов до площини судового захисту.

Дійсний податковий обов'язок – це обов'язок платника податків сплатити державі певну суму виходячи з його фактичних правий і обов'язків у податковій сфері, відповідно до дійсним економічним змістом операцій платника податків чи сукупності скоєних операцій у тому взаємозв'язку.

Зменшення розміру податкового обов'язку, який декларується платником податків, може бути законним, якщо виконано умови, встановлені ПК України.

Закон визначає три умови визнання правомірності використаної вигоди під час обчислення податкової бази: відсутність спотворень у податковому та бухгалтерському обліку, податкової звітності платника податків відомостей про факти господарської діяльності та об'єкти оподаткування; мета угоди платника податків має відповідати господарській меті; зобов'язання по угоді має бути виконане особою, яка є стороною договору з платником податків.

Якщо платник податків виконав вищевказані умови, то претензій щодо нього бути не може, навіть якщо в первинних облікових документах стоїть підпис невстановленої чи неуповноваженої особи, контрагент платника податків порушив податкове законодавство, платник податків міг здійснити іншу законну угоду з тим самим результатом.

Закріплення зазначених підходів у законодавстві дозволило б вирішити важливу проблему, пов'язану з необов'язковим використанням платниками податків судових доктрин як невідображених у законі.

При використанні положень ПК концепція дійсного податкового обов'язку не використовується. Враховувати реальні витрати та відрахування як механізм захисту для платників податків у разі порушень у їхніх діях не передбачено.

У межах ПК України не застосовується правило про пріоритет істоти над формою, та дійсний податковий обов'язок встановленню не підлягає.

Ключова тенденція податкової правозастосовчої практики останнім часом зводиться до протиборства формального та сутнісного підходів. Формальний підхід до податкового правозастосування виявляється у тому, що, якщо платник податків допустив порушення, пов'язане з визначенням податкової бази, він позбавляється податкових пільг. При сутнісному підході виявляється дійсний податковий обов'язок платника податків з кваліфікованих, з реального економічного сенсу, операцій платника податків. Інше застосування тягне завищення донарахувань з формальних підстав.

Як зазначається у судовій практиці Конституційного Суду України виявлення помилки у визначенні податкового обов'язку тягне необхідність виправлення [4, с. 63]. Таке регулювання узгоджується з Конституцією України, із змісту якої вбачається, що визначення розміру податкового обов'язку не є предметом розсуду платників податків та податкових органів, податки мають сплачуватись у законно встановленому розмірі.

Судова практика йде шляхом визначення дійсного податкового обов'язку платника податків. Правовим наслідком невідповідності декларованого та поставленого податкового обов'язку є дійсний податковий обов'язок [5].

Суперечності у підходах можна вирішити через звернення до фундаментальних принципів податкового права та до судової практики.

Визначення декларованого, поставленого та дійсного податкового обов'язку дозволять у процесі вивчення підходів до розгляду дійсного податкового обов'язку у правозастосовчій практиці зробити висновок про співвідношення податкових доктрин із зазначеним терміном та вдосконалити термін «дійсний податковий обов'язок».

Список використаних джерел

1. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів» : Наказ Державної служби фінансового моніторингу України 21.12.2020 р. № 122. URL. <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/Typology%202020.pdf>

2. Гетманцев Д. Пріоритет економічної суті над правовою формою. Допитання про податкову економію. URL. https://zn.ua/ukr/business/prioritet_ekonomichnoyi_suti_nad_pravovoju_formoju__do_pitannya_pro_podatkovu_ekonomiyu.html

3. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М. та ін. Адміністративно-правовий захист прав платників податків: навчальний посібник. Львів : СПОЛОМ, 2021. 240 с.

4. Макух О. В. Правове регулювання адміністрування податків і зборів в умовах розбудови цифрової економіки: дискусійні аспекти. *Право та інновації*. 2021. № 3 (35). С. 63–68.

5. Постанова Верховного Суду України від 22.06.2022 р. Справа № 120/3875/20-а. Адміністративне провадження № К/9901/17858/21. URL. <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104904229&red=1000037d0da9e9243ecdbfc92b633a451c0d4f&d=5>

Маркіян СИДОР,

доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

У сучасних умовах можна відзначити, що лідируюче місце серед питань оптимального розвитку та цілісного функціонування державних систем та держави займають питання, пов'язані із забезпеченням суверенітету та територіальної цілісності. Особливого значення набувають такі терміни як «безпека» та «національна безпека», що безпосередньо залежить від прогресування науково-технічних процесів у суспільстві, його інформатизації.

З кожним днем простежується динаміка зростання загроз та ризиків для розвитку особи, суспільства та держави на національному та на міжнародному рівні. За допомогою використання новітніх технологій та появою великого вибору можливостей та способів здійснення злочинної діяльності відбувається трансформація існуючих протягом тривалих історичних періодів загроз національній безпеці. Тому виникає потреба у постійному розгляді, аналізі проблем, пов'язаних із потенційними загрозами національній безпеці.

Вважається за доцільне, для більш детального вивчення даної проблематики, розмежувати такі поняття як «небезпека» та «загроза» у зв'язку з тим, що часто відбувається ототожнення даних термінів, що в свою чергу веде до помилок у правильному розумінні та тлумаченні тих чи інших процесів.

В. Павленко розглядає категорію «небезпека» як завдання шкоди важливим національним інтересам та національній безпеці в обмежених (локальних) масштабах [1, с.105]. Досить цікаве трактування даного поняття було сформульовано Т. Романчиком. У його інтерпретації «небезпека» слід розуміти як об'єктивну, але не фатальну ймовірність розвитку ризику з можливим переходом у загрозу, що спричиняє негативні впливи на суб'єкти господарювання або соціальні організми,

що виражаються в заподіянні будь-якої шкоди, погіршення стану або заподіяння шкоди в будь-якій формі [2, с. 258].

Слід звернутися до трактування поняття «загроза». Загроза в українській мові має два значення: залякування, обіцянка заподіяти комусь неприємність, зло; можлива небезпека. Загроза – це найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки чи сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства та держави, а також національним цінностям і національному способу життя.

Через призму різних думок, закріплених у науковій літературі, можна виділити суттєві аспекти, які й відрізняють дані терміни один від одного. Наприклад, «небезпека» становить стадію утворення якогось конфлікту, посилення протиріч між конфліктуєчими суб'єктами, проте на цій стадії простежується неготовність до застосування потенційної загрози.

У свою чергу «загроза» є стадією крайнього загострення протиріч (перед-конфліктний стан), коли є готовність одного із суб'єктів політики застосувати силу щодо іншого конкретного об'єкта для досягнення політичних та інших цілей.

Загроза має більш глобальні масштаби, ніж небезпека. Необхідно також відзначити, що «загроза» носить персоніфікований характер, коли небезпека у свою чергу часто має безадресний характер, що є так само суттєвою відмінністю у розумінні та засвоєнні даних феноменів на практиці.

Особливу актуальність та небезпеку зараз становлять загрози, що виникають в інформаційному просторі. Слід зазначити, що основні напрями забезпечення інформаційної безпеки України відображено у Стратегії інформаційної безпеки України [3]. Цей документ представлений у вигляді системи думок щодо процесів забезпечення національної безпеки країни в інформаційному середовищі. Аналіз та виявлення загроз інформаційній безпеці є однією з важливих функцій адміністративного рівня забезпечення інформаційної безпеки.

Слід зазначити, що правильна політика розробки системи захисту та ефективної реалізації багато в чому залежить від чітко визначених потенційних загроз, властивих певному етапу. Наприклад, неконтрольований доступ до персональних комп'ютерів дає можливість витоку інформації серед кадрового персоналу, відповідно цей момент повинен відбиватися на методах захисту.

Якщо користувачі організації мають вільний доступ в Інтернет, наприклад, на персональному комп'ютері встановлено неліцензійне програмне забезпечення, кількість загроз інформаційної безпеки зростає в рази, що безпосередньо пов'язане з кількістю вразливих моментів у вибудовуванні процесу роботи організації.

Інформаційні загрози можуть бути зумовлені: природними факторами (стихійні лиха, такі як пожежа, повінь та інші причини); людськими чинниками, які, своєю чергою, поділяються на: загрози, які мають випадковий, ненавмисний характер. Це загрози, пов'язані з помилками процесу підготовки, обробки та передачі інформації з нецілеспрямованим «відпливом розумів», знань; загрози, зумовлені навмисними, навмисними діями людей.

Це загрози, пов'язані з передачею, спотворенням та знищенням наукових відкриттів, винаходів секретів виробництва, нових технологій за корисливими та іншими антигромадськими мотивами. Слід зазначити, що у правовій літературі автори виділяють три основних напрями загроз.

Перше – штучний інтелект буде використаний для виявлення потенційних жертв, виявлення вразливостей програмного забезпечення та проведення атак хакерів. Другий напрям – це застосування штучного інтелекту у політичній сфері. Третій напрям – це організація атак на фізичні об'єкти. Усі три напрями становлять загрозу національній безпеці рівною мірою. Не можна виділити найбільш вагоме, адже кожне з них на своєму рівні, може стати зачатком масштабного підриву національної безпеки.

Наприклад, якщо брати до уваги другий напрямок, то можна зазначити, що використання штучного інтелекту політичними силами може стати своєрідним механізмом, за допомогою якого можна буде маніпулювати громадською думкою, пропагувати необхідну підривну політику в маси та розпускати фейкові звістки, здатні поширювати паніку в суспільстві, ворожий настрій.

Якщо розглядати третій напрям, то загроза інформаційної безпеки завдається за допомогою використання безпілотних систем, здатних організувати канал витоку інформації.

Зростання потенціалу загроз в інформаційному середовищі ставить завдання для держави, які полягають у пошуках оптимальних механізмів та способів запобігання та протидії сучасним загрозам, що безпосередньо пов'язане з проблемами у всіх сферах життєдіяльності держави.

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити такі висновки. З урахуванням виявлених типів джерел загроз у системі забезпечення інформаційної безпеки, особливу увагу слід приділити вирішенню проблем, пов'язаних не тільки з використанням сучасних технологій, мережі Інтернет, а й з питань, пов'язаних з підбором кадрів, їх підготовки, формування професійної освіти, нових напрямків та спеціальностей.

Наступним напрямом у вдосконаленні системи забезпечення інформаційної безпеки є аналіз та контроль за правильним функціонуванням систем, у тому числі систем автоматизації, обчислювальних систем, персональних комп'ютерів. Необхідність полягає у встановленні ліцензованого програмного забезпечення, кодування інформації за допомогою певних систем шифру. Не варто забувати про правову регламентацію забезпечення інформаційної безпеки, удосконалення законодавства у цій сфері, що показуватиме рівень правової грамотності, прогресивності держави, на національному та на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Павленко В. П. Щодо визначення поняття «безпека держави»: проблеми теорії та практики у сучасних умовах України. *Нова українське право*. 2023. № 3. С. 103–110.
2. Романчик Т. В. Небезпека, загроза, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2020. № 17. С. 257–267.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

Андрій СОБАКАРЬ,
завідувач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності,
доктор юридичних наук, професор
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ШКОДА ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Однією з найважливіших умов виникнення деліктних зобов'язань є заподіяння шкоди. Поняття «шкода» є у багатьох галузях права, дослідження сутності шкоди, її якісних та кількісних характеристик становить інтерес не тільки для юридичної науки, але й для правозастосовної практики. Справа в тому, що шкода є тією категорією, яку, образно кажучи, можна назвати «наскрізною», оскільки вона пронизує багато інституцій різних галузей права.

Шкода, завдана майну потерпілого, є однією з найбільш поширених проблем, з якими зіштовхуються учасники цивільного процесу. Вона може виникнути внаслідок пошкодження або знищення належного потерпілому майна, що призводить до його вартісного зменшення. Відповідно, потерпілий має право на відшкодування завданої шкоди на засадах вартісно-еквівалентних.

Це означає, що вартість майна, яке було втрачено або пошкоджено, може збігатися з розміром відшкодування, яке має бути сплачено потерпілому. У той же час, у випадках, коли відновлення пошкодженого майна є можливим, суд може зобов'язати особу, яка завдала шкоди, відшкодувати її в натурі, тобто передати річ того ж роду і якості або полатодити пошкоджену річ [1].

Звичайно, суд у своєму рішенні враховує обставини справи та визначає спосіб відшкодування шкоди в залежності від ситуації. Таким чином, у деяких випадках відшкодування шкоди може бути здійснене не лише у вартісному еквіваленті, а й у повному обсязі, якщо такий підхід буде визнаний судом обґрунтованим.

Шкода є необхідною умовою виникнення деліктних зобов'язань, оскільки відсутність факту заподіяння шкоди

веде до відсутності правової мети цих зобов'язань – відшкодувати нічого.

Деліктне зобов'язання – це зобов'язання, що виникає внаслідок шкоди. Шкода при делікті виражається в наслідках поведінкового акта, таких, що настають внаслідок порушення будь-якого матеріального чи нематеріального блага. Відмінною рисою деліктної шкоди є його позадоговірний характер, що означає не стільки відсутність договірної зв'язку між заподіювачем шкоди та потерпілою особою, скільки те, що заподіяння шкоди знаходиться за рамками угоди сторін, якщо вона є [2]

Головна мета цивільно-правового регулювання делікту полягає у тому, щоб відновити стан, у якому потерпілий від шкідливого акта іншої особи перебував до порушення його майнових/нематеріальних благ. Саме з цією метою встановлюється зобов'язання, в силу якого одна сторона (заподіяння шкоди) зобов'язана відшкодувати іншій стороні (потерпілому) збитки, а також у передбачених законом випадках компенсувати немайнову (моральну) шкоду, призупинити або припинити процесуальну діяльність, а потерпілий вправі вимагати від заподіювача шкоди виконання зазначеного обов'язку.

Щодо характеру та виду, шкода може бути майною та моральною. Майнову шкоду – це негативні наслідки, що виразилися в пошкодженні майна потерпілого в результаті порушення права або блага, що належать потерпілому. Унікальність цього виду шкоди у тому, що воно може виникнути як у разі порушення майнових, і немайнових прав.

Майнова шкода, як було зазначено раніше, обумовлюється наявністю збитків у потерпілої сторони. Самі збитки у свою чергу поділяються на реальні збитки та втрачену вигоду.

У деліктних зобов'язаннях шкода є не лише умовою, а й мірою відповідальності. У юридичній науці та практиці визначено, що саме розмір шкоди, а не ступінь вини громадянина визначає розмір відповідальності та дозволяє забезпечити повне його відшкодування.

Відповідно до ч. 1 ст. 1166 та ч. 1 ст. 1167 ЦК підлягає відшкодуванню шкода як майнова (матеріальна), так і моральна (про відшкодування моральної шкоди більш детально буде йтись в наступному уроці) [3].

Отже, можна дійти невтїшного висновку про значну роль розміру й характеру шкоди, заподіяної діями суб'єкта, для формування делїктних зобов'язань. Причому якщо майнова шкода має досить усталену судову практику, порядок доведення та спосіб визначення, то щодо моральної шкоди про це говорити важко, що й викликає широку дискусію серед правової спільноти.

Список використаних джерел

1. Буханевич О. М. Умови виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди / О. М. Буханевич. *Університетські наукові записки*. 2019. № 3. С. 80–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2019_3_9.
2. Прищепя О. І. Відшкодування шкоди за цивільним законодавством URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/12723>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n14>

Віталій СТАХУРА,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Розвиток інститутів громадського контролю, аутсорсингу призводить до потреби в інших підходах до розгляду правового статусу недержавних організацій та, зокрема, їхнього статусу як суб'єктів адміністративного права. Необхідна оптимізація процедур застосування заходів адміністративного примусу, що спричинить удосконалення системи контролю та нагляду, скорочення адміністративних обмежень підприємницької діяльності, забезпечення ефективної регламентації повноважень органів влади та підвищення гарантій прав юридичних осіб.

Функціонування громадських об'єднань як недержавних організацій регулюється нормами адміністративного права, нормативно-правовими актами місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування. Однак поки що неможливо стверджувати, що з боку органів влади досягнуто такого режиму управлінської діяльності, який свідчить про об'єктивну поінформованість суспільства, обґрунтованість і законність кожного рішення, прийнятого публічною адміністрацією різних рівнів. Тому державна політика має здійснюватися з урахуванням певних засад, принципів, однакових підходів до регулювання правового становища громадських об'єднань та в тому числі норм адміністративного права. Ці засади повинні пронизувати всі елементи адміністративно-правового статусу недержавних структур їх сукупності.

Демократичні настрої розширюються, підвищення соціальної активності громадян сприяє реалізації їхніх прав і законних інтересів через створення різноманітних громадських об'єднань. Сьогодні об'єднання громадян з різних підстав та областей діяльності регулюються адміністративним правом, а міжнародним правом визнається як основний елемент правовідносин людини та громадянина. Громадські об'єднання

є одним із активних учасників соціально-економічних перетворень.

Їхнє функціонування повною мірою можливе лише на основі новаторства їх адміністративно-правового становища. Адміністративно-правовий статус громадських об'єднань – це правове становище у сфері управління державою. Елементи адміністративно-правового становища громадян і громадських об'єднань дуже схожі. Це комплекс прав та обов'язків, закріплений нормами адміністративного права, адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність.

Одне з основних прав громадських об'єднань – здійснення діяльності без реєстрації в органах юстиції, тобто це обумовлено тим, що це як би «добровільно», саме за своїм бажанням, ідейною течією – не потрібно мати певної професії чи вченого ступеня, щоб бути членом об'єднання.

Але можна назвати й інші права, якими наділені громадські об'єднання, як ті, які є юридичними особами: – вільно поширювати інформацію про діяльність; проводити збори, мітинги, демонстрації, ходи та пікетування; представляти та захищати права, законні інтереси членів та учасників. Цей список далеко не повний. Але вже звідси зрозуміло, що громадські організації як форма неприбуткових об'єднань впевнено прямує вперед і набирає обертів у розвитку. Ключовими нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність неприбуткових організацій, саме громадських організацій з юридичної погляду, є Цивільний кодекс України і закон «Про громадські об'єднання» [1; 2].

З економічної точки зору, право власності громадських об'єднань закріплено в низці законів, у тому числі «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та інші [3]. Важливо розглянути такі елементи адміністративно-правового статусу громадських об'єднань, як «адміністративна правоздатність» та «адміністративна дієздатність» громадського об'єднання.

Обґрунтовано наявність таких складових структури адміністративно-правового статусу недержавних організацій та їх змісту: цільова складова адміністративно-правового статусу недержавних організацій: цілі діяльності громадських об'єднань як недержавних організацій, принципи адміністративно-правового регулювання і статусу;

організаційна складова: способи створення недержавних організацій; змістовна складова: права недержавних організацій, гарантії реалізації, обов'язки організацій; охоронна складова: заходи адміністративного примусу, які застосовуються до громадських об'єднань.

Важливо зауважити: якщо у громадян спочатку виникає адміністративна правоздатність, а лише з досягненням певного віку – дієздатність, то з громадськими об'єднаннями справа трохи інакша. Адміністративна правоздатність громадських об'єднань – це можливість набуття адміністративно-правових прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, та несення юридичної відповідальності за практичну реалізацію у сфері державного управління.

Значними ознаками адміністративної правоздатності громадських об'єднань – фіксація нормами адміністративного права можливості реалізації прав та обов'язків та несення юридичної відповідальності за їх практичне здійснення, існування у сфері державного управління. Наявність адміністративної правоздатності громадські об'єднання дає право вступати в реальні адміністративно-правові відносини.

Усього потрібна наявність у них адміністративної дієздатності, інакше кажучи, здатності здійснити адміністративну правоздатність у межах певних адміністративно-правових відносин.

Адміністративна дієздатність громадських об'єднань – це здатність здійснювати адміністративно-правові обов'язки та права, які закріплені нормами адміністративного права, та нести певну відповідальність юридичного характеру за практичну реалізацію у сфері публічного управління. Опис усіх зазначених елементів адміністративно-правового статусу громадських об'єднань необхідний у практичному застосуванні.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4572-17>
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

Надія ХРИСТИНЧЕНКО,
завідувач кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор
*(Київський університет
інтелектуальної власності та права)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства-та держави [1].

Державна політика у сфері освіти відіграє вирішальну роль у забезпеченні розвитку людського капіталу та отриманні економічної вигоди у вигляді сталого зростання й конкурентної економіки, а значить суспільного та індивідуального добробуту майбутнього процвітання та якості життя [2].

Протягом декількох років спрямовувалися зусилля влади і освітян щодо системної трансформації на шляху до забезпечення нової якості освіти. Метою було перетворити українську освіту на інноваційне середовище, в якому учні й студенти набувають ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Саме таке суспільство було б спроможне побудувати потужну державу і конкурентну економіку. А таких громадян мають готувати заклади освіти, оскільки, освіта лежить в основі успіху кожного. Для забезпечення високого рівня освіти особливої актуальності набуває питання мобільності, конкурентоспроможності та рівня кваліфікації працівників. Нажаль, мета стала важкодосяжною, оскільки події останніх років змінили багато що у нашому житті і змінили саме життя.

Протягом останніх років українська освіта функціонує в надскладних умовах, спричинених спочатку пандемією COVID-19, а потім широкомасштабною збройною агресією Росії проти України. Через війну істотно погіршилися умови викладання, а то й стало неможливим взагалі здобуття освіти. Нажаль, освітній процес у нашій країні вже другий рік поспіль відбувається під звуки сирен, часто під звуки обстрілів.

Що для багатьох регіонів зупинило навчальний процес. Повномасштабна військова агресія РФ проти України, спрямована на знищення українського народу, принесла масштабні руйнування, вимушене внутрішнє переміщення учасників освітнього процесу, їх виїзд за кордон, знищення українських освітян на тимчасово окупованих територіях, незаконне вивезення українських дітей на територію Росії, навчання в умовах блякауту та колосальний психологічний тиск. Російські покидьки цілеспрямовано б'ють по нашій освітній інфраструктурі, на сьогодні вже понад 3 тис. закладів освіти постраждали внаслідок бомбардувань і обстрілів, із них більше 300 закладів зруйновано повністю. Ворог робить усе для знищення української освіти, бо чудово розуміє її силу. Російську ж освіту використовує як інкубатор для створення безвольних громадян. Всіляко, намагається нав'язати саме таку освіту на тимчасово окупованих територіях, а також дітям, яких насильно вивезли з України.

За статистичними даними, на початок 2023 р. в Україні функціонувало 13 875 закладів дошкільної освіти (ЗДО), 12 976 закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), 670 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), 332 заклади вищої освіти (ЗВО), 740 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО). У цих закладах загалом навчалося близько 6,5 млн здобувачів освіти й працювало майже 0,7 млн педагогічних і науково-педагогічних працівників. У 2022/2023 н. р. статутна діяльність провадилася закладами освіти в очному, дистанційному та змішаному режимах. Спільним завданням Уряду, Міністерства освіти і науки України, відповідних військових адміністрацій є створення безпечних умов перебування в закладах освіти здобувачів та працівників [3].

В умовах воєнного стану виникла гостра потреба укомплектувати навчальні заклади додатковими фаховими спеціалістами це й психологи і медичні працівники. Адже, атмосфера навчання у сховищах, припинення заняття, бо лунає сирена, підключення до онлайн платформ здобувачів освіти з територій де йдуть бойові дії, все це створює психологічну напругу, викликає глибокі стреси, до яких неможливо бути готовими. Освітняни мусять кардинально змінити свої підходи до навчального процесу у таких умовах, набути вмінь швидко

перелаштовуватися і правильно діяти в надскладних умовах. Сьогодні стоїть проблема у недостатній кількості закладів, які можуть забезпечити безпечні умови навчання і перебування для здобувачів освіти різних рівнів, навіть в тих регіонах, де відносно спокійно.

Саме зараз ми повинні подбати про майбутнє, використавши усі можливі ресурси, щодо залучення молодих креативних спеціалістів, забезпечити роботою освітян в першу чергу тих, хто не полишив країну, оскільки багато вузів провадять змішану форму навчання, що вимагає присутності освітян бути в класах і аудиторіях. Усі ці реалії потребують внесення певних змін до законодавчої бази.

Воююча країна потребує низки змін і реформ, які пропонують сьогодні законодавці, не стоїть осторонь і освіта. Урядовці запропонували нову кадрову ідею освітньої реформи, а саме мова йде про Наглядні ради, до повноважень яких, окрім контролюючих, аналітичних, фінансових функцій буде входити і обрання та затвердження кандидатур на керівні посади вишів. Але здається хибним рішення щодо незалучення до цього процесу саме працівників вишів. Адже, виходячи з прагнення українського народу та керівництва Держави вступити до ЄС, ми повинні орієнтуватися на європейські тенденції і підходи до цих питань. І якщо вдається до аналізу виборчого процесу на посаду ректора навчальних закладів країн Франції, Італії, Іспанії, Чехії то можна зробити певний висновок, що є обов'язковим обрання ректора саме колективом або представниками університетської спільноти. Це обумовлено як в ЄС так і в Україні саме специфікою діяльності кожного вузу.

Основою трансформації системи освіти України є людина, її потреби й цінності. Тільки освічені українці можуть створити міцну, життєздатну державу, збудувати сучасну економіку, забезпечити майбутнє прийдешніх поколінь. З огляду на це потрібно спрямувати спільні зусилля Міністерства освіти і науки України та освітніх установ тому, щоб українські діти, хоч би де вони перебували, змогли продовжити навчання, саме в українських закладах освіти. Тож в правовому полі необхідно прописати умови і віднайти дієві механізми забезпечення навчального процесу для окремих категорій. Усе це зумовлює гостру потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки,

що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців.

Не зважаючи на перешкоди, які ставить перед нами сьогодні, українська освіта вистійть і стане своєрідним провідником до нових можливостей кожного громадянина України, який здобуває освіту у складних умовах.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
3. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи : інформаційно-аналітичний збірник / Київ : МОН, 2023. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirnOsvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>.

Надія ХРИСТИНЧЕНКО,

завідувач кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор
(Київський університет
інтелектуальної власності та права)

Олексій НОЗДРАЧОВ,

аспірант
(Науково-дослідний інститут публічного права)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Інтелектуальна готовність до військової служби уявляє собою складний конгломерат світоглядних, когнітивних та аналітичних якостей та здібностей, які поєднуються з базовим рівнем знань, умінь та навичок за певною військово-обліковою спеціальністю. Формування особистості в її інтелектуальних аспектах є складним процесом, який розпочинається на ранніх етапах розвитку індивідуума і формується під час здобуття загальної середньої та вищої освіти. Сформувати інтелектуальну готовність до військової служби протягом періоду військової спеціальної підготовки, яка триває від декількох тижнів до декількох місяців, неможливо; мова може йти лише про удосконалення наявних інтелектуальних якостей особистості, яка вже отримала базові відомості щодо особливостей певної професійної діяльності та має сформовані навички до навчання у різних його формах. Тому формування інтелектуальної готовності до військової служби є складним і не завжди успішним процесом, оскільки його ефективність значною мірою залежить від попередніх етапів розвитку особистості та рівня засвоєння освітніх програм у системах загальної середньої, передвищої та вищої освіти.

Слід також сказати, що важливе значення в аспекті інтелектуальної готовності до військової служби відіграють навички, які у сучасній психології праці, організаційній психології, менеджменті традиційно поділяють на дві групи: *soft skills* та *hard skills*, м'які та жорсткі навички. *Hard skills* традиційна

розуміються як система вмінь та навичок, які можуть бути використані у межах однієї професії; натомість, *soft-skills* уявляє собою більш складне утворення, яке включає вміння та навички, що мають більш гнучкий характер і можуть бути використані в різних професіях та спеціальностях.

Сучасні дослідження у галузі менеджменту свідчать, що навичками *soft-skills* вважаються перш за все комунікативні, а також уміння планувати, тайм-менеджмент, аналітичне мислення, вміння працювати як в команді, так і індивідуально, без зниження ефективності діяльності. *Soft skills* дозволяють вирішувати як типові, так і не типові ситуації, пов'язані з професійною діяльністю, і мають певний зв'язок з якостями особистості, у тому числі мотиваційними.

Розподіл *soft-skills*, необхідних для успішного несення військової служби, може бути здійснений за чотирма основними групами: по-перше, це навички комунікації у військовому середовищі, які включають успішне спілкування на різних рівнях військової ієрархії, у тому числі в ситуаціях, які характеризуються підвищеною стресогенністю, наприклад, під час ведення бойових дій. Другою групою *soft-skills*, необхідних для військової служби, є наявність критичного мислення та креативності, які обумовлюють ефективність дії військовослужбовця у постійно змінюваних умовах оточуючого середовища, як у мирний час, так і під час участі у збройних конфліктах. Третя група *soft-skills*, яка характеризує готовність громадянина до військової служби, включає низько вольових якостей серед яких особливе місце займають самоконтроль та вміння об'єктивно оцінювати час для виконання службово-бойових завдань. Четверта група *soft-skills* характеризує комплекс лідерських якостей, що уявляють собою особливу важливість для командирів всіх рівнів військової ієрархії і включають вміння формувати позитивний морально-психологічний клімат у військових колективах за допомогою прозорої та зрозумілої системи оцінювання підлеглих та стимулювання їх службової активності.

Характерною особливістю *hard-skills* можливість виміряти їх наявність за допомогою системи формальних показників, якими, наприклад є наявність свідоцтв та сертифікатів, які дають право на здійснення певних видів діяльності

і підтверджують вміння керувати певними технічними засобами та пристроями, володіння іноземними мовами тощо. У системі підготовки до військової служби поєднуються використання отриманих індивідуумом під час попередніх етапів особистісного та професійного розвитку *hard-skills* у вигляді дипломів, атестатів, свідоцтв, сертифікатів з отриманими у системі військової освіти формальними підтвердженнями рівня розвитку певних навичок.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо організації та проведення професійно-психологічного відбору громадян України, які приписуються до призовних дільниць: затверджені ТВО першого заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України 26 січня 2016 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/med_rec_book.pdf

Богдан ШВЕДА,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ МАЛОЗНАЧНОСТІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У КОНТЕКСТІ СУДОВОГО РОЗСУДУ

Правозастосовна практика показує, що на ефективність боротьби з адміністративними правопорушеннями впливає наукова опрацьованість понять і термінів, які закладено у нормах законодавства про адміністративної відповідальності, що є фундаментальною базою для його вдосконалення. На сьогоднішній день у більшості нормативних актів містяться оціночні поняття деяких норм. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) не виняток [1]. У ньому можна зустріти ряд неточностей. Стаття 22 КУпАП закріплює положення щодо можливості звільнення від адміністративної відповідальності за малозначності правопорушення. Ця норма оцінна, оскільки немає жодних критеріїв розмежування правопорушення та малозначного правопорушення.

У КУпАП не дано поняття малозначності правопорушення. Як розмежовувати малозначне правопорушення від незначного, де конкретні межі. У статті 22 КУпАП сказано, що за малозначності вчиненого адміністративного правопорушення суддя, орган, посадова особа, уповноважені вирішити справу про адміністративне правопорушення, можуть звільнити особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, від адміністративної відповідальності та обмежитися усним зауваженням.

Усне зауваження не є видом адміністративного покарання. Це впливає із статті 24 «Види адміністративних стягнень» КУпАП. Хоча усне зауваження не тягне для порушника несприятливих юридичних наслідків, але воно свідчить про невідворотність реагування держави на кожну протиправну поведінку особи, яка допустила адміністративне

правопорушення, зокрема, малозначне. Воно є мірою виховного впливу, спрямованої усвідомлення обличчям протиправності своєї поведінки.

Усне зауваження містить попереджувальну та профілактичну спрямованість до осіб, які вчинили ці правопорушення та інших осіб.

Зі статті 22 КУпАП випливає, що суддя, орган, посадова особа, уповноважені вирішити справу про адміністративне правопорушення, на свій розсуд визначають межі малозначного та не малозначного правопорушення. Це положення породжуватиме ряд розбіжностей у правозастосовчій діяльності. На сьогоднішній день так відбувається. В одному суді справу можуть визнати малозначною, а в іншому суді аналогічна справа може бути не визнана малозначною.

У зв'язку з неточним формулюванням законодавства особа, яка застосовує право, зобов'язана при розгляді справи врахувати всі обставини порушення, оцінити наслідки, переконатися, що конкретно дією не завдано жодної значної шкоди окремим фізичним особам чи суспільству, дослідити обстановку, в якій скоєно правопорушення, особу порушника, обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність.

Якусь ясність у поняття малозначності правопорушень намагалося внести Міністерство юстиції України. У листі зазначає, що в КпАП відсутні визначення поняття «малозначність правопорушення» та його ознаки. У кожному конкретному випадку орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, самостійно вирішує питання про визнання діяння малозначним [2].

Незначним адміністративним правопорушенням є дія або бездіяльність, хоча формально містить ознаки складу адміністративного правопорушення, але з урахуванням характеру скоєного правопорушення та ролі правопорушника, розміру шкоди і тяжкості наслідків не представляє істотного порушення суспільних правовідносин, що охороняються.

Верховний Суд не вніс серйозних прояснень щодо умов малозначності. Знову все спирається на розсуд [3]. З цього поняття випливає, що питання малозначності дії кожному разі має вирішуватися індивідуально щодо усіх чинників справи.

Чинне законодавство з адміністративних справ не містить конкретного переліку чи вказівок на ознаки, які б дозволили судити про незначність адміністративних правопорушень. У зв'язку з цим оцінка правопорушень переходить на розсуд особи, яка застосовує право.

Слід наголосити, що для припинення провадження у справі необхідний комплексний аналіз не тільки конкретного адміністративного правопорушення, а й конкретної правової норми в системній єдності з іншими положеннями адміністративного законодавства, тлумачення правових норм у різних варіантах (видах та способах за загальним правилом) для того, щоб правопорушення було визнано малозначним, діяння не повинно заподіяти взагалі ніякої шкоди або заподіяна шкода має явно незначна.

Якщо суб'єкт правопорушення замишляв заподіяти істотну шкоду, але з незалежних причин не зміг його здійснити, то діяння не може вважатися незначним. А от при скоєнні дії з невизначеним наміром, тобто особа передбачала можливість настання різних наслідків і хотіла настання кожного з них, відповідальність настає за ті наслідки, які фактично настали.

Аналізуючи норми адміністративного і кримінального права, можна дійти висновку, що інститут малозначності дії недостатньо врегульований на законодавчому рівні. У нормативних актах немає точних формулювань і критеріїв малозначності дії. Тобто все залишається на розсуд судді, але це викликає розбіжності у правозастосовній діяльності. Відсутність єдиних критеріїв малозначності адміністративного правопорушення є важливою проблемою інституту адміністративної відповідальності.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно на законодавчому рівні закріпити єдине формулювання поняття «малозначність правопорушень». Відмітною ознакою малозначного правопорушення є відсутність суттєвої загрози суспільним відносинам, що охороняються. Напрошується висновок, що при визначенні поняття «малозначність правопорушення», законодавцю варто виходити з відсутності факту загрози суспільним відносинам, встановлення даного факту має здійснюватися індивідуально шляхом переважної оцінки об'єктивної сторони адміністративного правопорушення в тісному

взаємозв'язку з рештою елементів складу адміністративного правопорушення.

Закон не здатний детально регламентувати дію суддів у всіх випадках. У зв'язку з цим у законодавстві та судовій практиці як вихідна правова основа для вирішення конкретних справ активно вживається розсуд. Суддівський розсуд може об'єктивно виступати як спосіб подолання існуючих проблем, у тому числі малозначності правопорушення. Фактичний зміст судової практики прийняття суддями рішень на розсуд щодо малої значущості адміністративних правопорушень може призвести до посилення або зниження авторитету судової влади.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/conv#n112>
2. Щодо надання роз'яснення положень Кодексу України про адміністративні правопорушення : Лист Міністерства юстиції України від 02.08.2013 № 6802-0-4-13/11. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6802323-13#Text>
3. Постанова Верховного Суду від 31.10.2019 р. у справі № 266/3228/16-а. URL. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85323291>

Ростислав ШИЙОВИЧ,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Адміністративне судочинство – це засіб розгляду скарг громадян та юридичних осіб на дії органів влади та вирішення спорів між публічними органами управління та населенням (фізичними і юридичними особами). Адміністративне судочинство досить складне та об'ємне, має ряд особливостей та нюансів. З 2005 року на території країни діє Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1]. Він є єдиним систематизованим законодавчим актом, що регламентує порядок здійснення адміністративного судочинства судами різної юрисдикції.

Головний нормативний акт у спрах з публічною адміністрацією – це Кодекс адміністративного судочинства України. Суперечки, які не вказані в КАС України, судді розглядають, спираючись на норми Цивільний процесуального кодексу України [2]. Залежно від особливостей справи застосовуються спеціальні закони. Особливістю адміністративного судочинства є те, що суд перевіряє законність владних актів, дій та бездіяльності органів влади. Якщо суд встановлює, що дія, яка оскаржується, була незаконною, він задовольняє вимогу заявника та відновлює порушені права.

Якщо, на думку суду, дія, що оскаржується, була законною і права позивача не порушило, він відмовляє в задоволенні скарги. Відповідальність за адміністративні правопорушення передбачає зміну чи визнання недійсним певного правового акта, виконання вимог позивача.

Найбільш поширені адміністративні спори, зазначені у частині 1, статті 5 «Право на звернення до суду та способи судового захисту» КАС України: оскарження громадянами дій посадових осіб або органів влади (наприклад, порушення

порядку виборів, перешкода до зайняття державної посади); спори щодо актів державних органів та посадових осіб (це стосується ненормативних актів і нормативних актів, які порушують права інших органів управління, юридичних та фізичних осіб); оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади чи посадових осіб.

Кодекс адміністративного судочинства України регламентує адміністративні відносини, пов'язані з судовим контролем. Сюди можуть включатися справи про припинення діяльності політичних партій, засобів масової інформації, релігійних та інших неприбуткових організацій, про поміщення іноземних громадян у спеціальні установи, про примусове поміщення хворих на туберкульоз чи психічні захворювання до медичних установ.

За статистикою найчастішими справами в адміністративному судочинстві є заперечення рішень органів влади та визнання нормативних актів недійсними. Через місяць після подання заяви до суду вона має бути розглянута. Скарги фізичних і юридичних осіб у адміністративних справах направляються до судів: місцеві загальні суди; адміністративні суди; Верховний Суд.

У місцевих загальних судах найчастіше розглядаються адміністративні справи щодо порушення прав і свобод громадян, створення перешкод здійснення таких прав, незаконного покладання на громадянина обов'язку чи притягнення до адміністративної відповідальності.

Аналізуючи проблеми адміністративного процесу та адміністративно-процесуального права, варто розглянути питання про кодифікацію адміністративно-процесуального правового матеріалу, представленого в КАС України, який не вирішив проблеми регулювання законодавства та адміністративних правовідносин. Не усі аспекти адміністративно-процесуальних відносин охоплено Законом України «Про адміністративну процедуру» [3].

Широке розуміння адміністративного процесу послужило правовою основою кодифікації адміністративно-процесуальних норм. Насамперед, через широту, неосяжність та різноманітність діяльності органів виконавчої влади. А продовжити роботу з кодифікації адміністративно-процесуальних норм можливо

завдяки звуженню розуміння адміністративного процесу та поділ його на спеціальні види процедурної (процесуальної) діяльності.

Можна розглянути проект кодифікації управлінської діяльності. Норми, які регулюють функції та структуру органів влади, їх компетенції та рівні управління. Визначаючи реалізовану процесуальну діяльність державних органів та органів публічного управління, яку можна зарахувати до адміністративно-процесуальної діяльності, слід було обдумати питання проекту кодексу адміністративного управління.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15/conv>
2. Цивільний процесуального кодексу України : Закон України від 18.03.2003 р. № 1618-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>
3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

Святослав ШИЙОВИЧ,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ОПОДАТКУВАННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У Європейському Союзі цифрова економіка відіграє дедалі важливішу роль, і податкові органи почали замислюватися над тим, як побудувати систему оподаткування компанії, які надають цифрові послуги. Ця проблема стає дедалі актуальнішою.

Цифрові послуги є відносно новим видом послуг, і оподаткування цього сектора викликає багато питань та проблем. Однією з головних особливостей оподаткування цифрових послуг є те, що вони можуть надаватися з будь-якої країни ЄС. Це ускладнює завдання визначення місця знаходження платника податків та бази оподаткування.

Багато цифрових послуг є безкоштовними або надаються за низькою ціною, що робить складним визначення розміру податку. Країни ЄС вирішили вирішити цю проблему шляхом введення податків на обсяги даних, що передаються або обробляються компаніями, які надають цифрові послуги. Особливістю цифрових послуг є можливість використання технологій, що дозволяють приховувати базу оподаткування.

Деякі компанії використовують податкові притулки або передають прибуток в інші країни, де нижчі податки. Це створює проблеми для податкових органів, які стикаються з труднощами у визначенні податкової бази та розміру податку. Зараз багато країн ЄС працюють над удосконаленням податкової системи, щоб вона найкраще відповідала викликам цифрової економіки.

Однією з найбільш обговорюваних ідей є введення податку на цифрові послуги, що стягуватиметься з компаній, які надають такі послуги. Європейський Союз уже запровадив податок на цифрові послуги на рівні 3%, який діятиме з 2023 року відповідно до Акту про цифрові ринки [1]. Він стягуватиметься з компаній, які мають виручку від цифрових послуг

у розмірі понад 50 млн євро на рік та загальну виручку в ЄС понад 750 млн євро на рік [2].

Тенденцією розвитку оподаткування цифрових послуг є посилення міжнародного співробітництва у цій галузі. Країни Європи, крім країн ЄС, уклали міжнародні договори щодо оподаткування цифрових послуг та працюють над створенням загальних правил і стандартів. Це дозволить спростити процес оподаткування цифрових компаній та зменшити можливість використання податкових притулків.

Ще однією тенденцією є посилення ролі податкових органів у моніторингу та контролі за оподаткуванням цифрових компаній. Країни ЄС запроваджують додаткові вимоги до таких компаній, наприклад, зобов'язання надавати звіти про діяльність та податкові платежі. Оподаткування цифрових послуг є складною та актуальною проблемою для податкових органів.

Зараз країни ЄС працюють над покращенням податкової системи, щоб вона краще відповідала викликам цифрової економіки. У майбутньому очікується посилення міжнародного співробітництва у цій галузі та подальшого розвитку оподаткування цифрових послуг. Для оподаткування цифрових компаній можуть бути використані інші підходи, такі як введення податків на обсяги даних, використання блокчейн-технологій для відстеження транзакцій.

Оподаткування цифрових послуг має бути збалансованим та справедливим. Компанії, які надають цифрові послуги, повинні сплачувати податки відповідно до законодавства, однак податки не повинні обмежувати їхні можливості для інновацій та розвитку. Тому важливо, щоб податкові органи враховували специфіку цифрової економіки під час розробки податкової політики.

Оподаткування цифрових послуг є складною та актуальною проблемою, яку необхідно вирішувати в умовах швидкого розвитку цифрової економіки. Податкові органи повинні працювати над покращенням податкової системи, щоб вона була більш збалансованою та справедливою для всіх учасників цифрової економіки.

Важливо, щоби податкові органи не обмежували інноваційний потенціал цифрової економіки. Оподаткування має

стимулювати розвиток цифрових компаній та прискорювати інноваційне зростання, а не уповільнювати його. Оподаткування цифрових послуг є міжнародною проблемою і потребує посилення міжнародного співробітництва та координації між податковими органами різних країн. Тільки так можна створити єдину та прозору систему оподаткування, яка буде справедливою для всіх учасників цифрової економіки.

Висновки. Оподаткування цифрових послуг є складною та актуальною проблемою для податкових органів та цифрової економіки. Він стає все більш значущим із розвитком цифрових технологій та адміністративних послуг. Важливо врахувати специфіку цифрової економіки при розробці податкової політики та посилювати міжнародне співробітництво та координацію у цій галузі, щоб створити єдину та прозору систему оподаткування, яка буде справедливою для всіх учасників. Оподаткування цифрових послуг має стимулювати розвиток цифрових компаній та прискорювати їх інноваційне зростання, а не уповільнювати його.

Список використаних джерел

1. EU rules on the supply of digital services. URL. https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/eu-rules-supplyelectronic-services_en
2. Digital Markets Act. URL. https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en

Ірина ШОПІНА,
професор кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ У ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Широкомасштабна та тривала збройна російська агресія проти України сприяла численним змінам організації військового управління. Трансформація пріоритетів та критеріїв оцінювання управлінських дій мала своїми наслідками переоцінку векторів антикорупційної діяльності та визначення першочергових кроків зниження корупційних ризиків. Проблеми запобігання та протидії корупційним правопорушенням розглядаються нині у системному зв'язку з ефективністю відсічі збройній агресії противника. Порушення внаслідок корупційних діянь логістичних, кадрових, фінансових та інших процесів в секторі безпеки і оборони, зниження ефективності постачання військової техніки та озброєнь, надання медичної допомоги особовому складу можливість виконання мобілізаційних планів уявляють сьогодні особливо небезпеку для України. Багато факторів дають змогу припустити, що бойові дії будуть носити довготривалий характер, отже, антикорупційна діяльність має бути адаптована до правового режиму воєнного стану.

Запобігання корупції в органах військового управління є соціальною проблемою, яка зачіпає інтереси всього українського суспільства і концентрується навкруги відповідей на три основні питання. По-перше, це ефективність використання коштів та засобів широкого кола суб'єктів (зарубіжних країн, державного та місцевих бюджетів, різноманітних донорів) на вирішення завдань відсічі російській збройній агресії. Поняття цієї ефективності, на наш погляд, можна сформулювати наступним чином: максимальна успішність військових операцій з деокупації українських земель із одночасним максимальним збереженням життя та здоров'я військовослужбовців.

По-друге, це додержання принципу справедливості під час розподілу тягаря військового обов'язку між різними суб'єктами (як регіонами та територіальними громадами, так і окремими громадянами). По-третє, це збереження демократичних надбань нашої держави, недопущення незаконного звуження кола прав і свобод громадян, запобігання тоталітаризації державного апарату. Факторами, які ускладнюють вирішення проблеми запобігання корупції в органах військового управління на соціальному рівні, є: високий рівень соціальної ентропії, притаманний веденню бойових дій; а також суперечність між проголошенням державою в Основному Законі цінності людського життя і легітимізованою вимогою віддати це життя для захисту держави та суспільства.

На безпековому рівні проблема запобігання корупції в органах військового управління може бути розглянута як сукупність ризиків, які деструктивно впливають на відносини у секторі безпеки і оборони. Такі ризики значно ширше за своїм обсягом, ніж ризики у сфері воєнної безпеки. Як приклад можна навести демографічні ризики, залежність між посиленням яких і корупцією в органах військового управління носить нелінійний, але достатньо прозорий характер. Так, можна змодельювати, що інформація про корупційні прояви в Силах оборони деморалізує українське суспільство і сприяє прийняттю рішення про неповернення на батьківщину українських громадян – пошукачів прихистку у державах ЄС, що позначається на демографічній безпеці держави. Однак ми зосередимо увагу на тих ризиках, які безпосередньо пов'язані із функціонуванням систем військового управління і не залежать від сукупного впливу факторів різної природи. Якщо підходити до проблеми безпекових ризиків на основі аналізу трендів, то можна виокремити наступні чутливі сфери.

По-перше, це ризики, пов'язані із мобілізацією, які особливо помітно впливають на територіальному рівні. Приклад родичів, колег, однокласників, друзів, які стали свідками корупційних проявів під час мобілізаційних заходів, завжди переважатиме за своєю силою активність державних заходів патріотичного виховання, оскільки у таких випадках діє так званий закон прискореного поширення негативної інформації [1]. Мобілізаційні ризики можуть сприяти ухиленню

військовозобов'язаних від постановки на облік, проходження військово-лікарської комісії та мобілізації, пошуку законних і незаконних варіантів уникнення виконання військового обов'язку.

По-друге, це корупційні ризики у системі оборонних закупівель, які можуть негативно позначитися на оснащеності військових підрозділів військовою технікою, озброєннями та іншим необхідним військовим майном. Використання дискреційних повноважень з метою зайвих витрат бюджетних коштів в умовах змови посадових осіб, вплив на прийняття рішень уповноважених осіб (членів тендерних комітетів) шляхом маніпулювання процесом їх призначення, відбору без врахування рівня фахової підготовки та добросовісності, організація їх роботи в умовах обмеженого часу та недостатнього обсягу інформації для попереднього поглибленого вивчення умов договору було визнано корупційними ризиками у Звіті за результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності Міністерства оборони України ще у 2021 році [2]. Введення прямих договорів у разі здійснення замовником закупівлі товару для потреб Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів на їх запит з подальшою передачею таких товарів на облік запитувача має, на нашу думку, подвійний вплив на безпекові фактори: з одного боку, такі заходи, безумовно, підвищують безпеку військових підрозділів та процеси їх забезпечення. Але, з іншого боку, відсутність зовнішнього незалежного контролю за здійсненням оборонних закупівель сприяє посиленню дії корупційних ризиків. Компромісним варіантом уявляється механізм звітування про незбройні оборонні закупівлі, введений 23 квітня 2023 року, який передбачає, що оборонні замовники та військові частини публікують інформацію про ціни за одиницю у своїх незбройних закупівлях. Разом з тим проблема уникнення корупційних ризиків під час здійснення оборонних закупівель залишається актуальною.

По-третє, корумпованість системи військового управління може сприяти виникненню міжнародних ризиків. Як відомо, Україні у теперішній час надає допомогу велика кількість іноземних держав, міжнародних та благодійних організацій, індивідуальних зарубіжних донорів, і отримання ними

інформації про корупційні правопорушення може мати своїми наслідками переорієнтування їх діяльності (наприклад, на допомогу іншим країнам або вирішення власних внутрішньополітичних проблем). Втім, слід визнати, що сталі національні демократичні процедури держав-донорів щодо протидії корупції у військовій сфері виступають запорукою попередження зловживань у використанні міжнародної допомоги в Україні. Так, 18 січня 2023 року на сайті офісу генерального інспектора Агентства з міжнародного розвитку США (USAID) було розміщено Стратегічний план нагляду за допомогою Україні, відповідно до якого створено Міжвідомчу робочу групу з нагляду в Україні, яка складається з офісів трьох генеральних інспекторів (Міноборони, Держдепартаменту та USAID), а також генеральних інспекторів наглядових організацій уряді США. У вказаному Плані наголошується, що Уряд США надає широку та різнобічну підтримку Україні, яка продовжує чинити відсіч проти російського вторгнення. Надійний незалежний нагляд необхідний для забезпечення економії, ефективності та результативності такої підтримки та інших заходів реагування уряду США. Передбачається тісна співпраця Офісів генеральних інспекторів Міністерства оборони, Державного департаменту США та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) для забезпечення комплексних, актуальних, своєчасних та прозорих наглядових заходів. Конгрес США виділив понад 113 мільярдів доларів на заходи протидії Україні російській збройній агресії, і нагляд за використанням цих коштів є головним пріоритетом діяльності робочої групи. Отримана інформація доповідається Конгресу і оприлюднюється для широкого загалу [3]. Отже, іноземні та міжнародні процедури демократичного цивільного контролю у сфері оборони, які передбачають особливо прискіпливий підхід до витрачання коштів військовими інституціями, слід оцінити безсумнівно позитивно в ракурсі непростой ситуації в сфері контролю за діяльністю Сил оборони в Україні. Особливу важливість за таких умов набуває шостий принцип Цване (The Tshwane Principles on National Security and the Right to Information), який передбачає, що одна державна установа не може бути звільнена від вимог щодо розкриття інформації, включаючи безпековий сектор і розвідувальні органи. Громадськість також

має право знати про існування всіх організацій сектора безпеки, закони та нормативні акти, якими регулюється їх діяльність, а також їхні бюджети [4].

Запобігання корупції серед військових посадових осіб у період правового режиму воєнного стану має своїми невід'ємними умовами вивчення динаміки корупційних ризиків, які зазнали змін після широкомасштабної збройної російської агресії, моніторинг законодавства, яким врегульовані дискреційні повноваження посадових осіб сектору безпеки і оборони, з тим, щоб можливість діяти на власний розсуд була пов'язана з їх участю у бойових діях, а в умовах повсякденного функціонування військових підрозділів (особливо у сфері обігу військового майна) діяльність таких осіб була максимально регламентована законами та підзаконними правовими актами.

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ, 2004. 342 с.
2. Таблиця оцінених корупційних ризиків та заходів щодо їх усунення. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/tab_24_02_2021.pdf
3. Joint Strategic Oversight Plan for Ukraine Response (2023). URL: https://oig.usaid.gov/sites/default/files/2023-01/Joint%20Strategic%20Oversight%20Plan%20for%20Ukraine%20Response_0.pdf
4. The Tshwane Principles on National Security and the Right to Information (2013). URL: <https://www.justiceinitiative.org/uploads/45d4db46-e2c4-4419-932b-6b9aadad7c38/tshwane-principles-15-points-09182013.pdf>

Владислав ЯРЕМА,
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
*(Міжрегіональна Академія
управління персоналом)*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Функціонування сил оборони в умовах тривалого ведення бойових дій вимагає підвищення ефективності виховної роботи з військовослужбовцями, що, у свою чергу, потребує формування правових засад та критеріїв оцінювання такої діяльності. Складність вирішення проблеми оптимальної організації виховної роботи з військовослужбовцями, спрямованої на формування у них патріотичних цінностей, є цінностей пов'язана з тим, що норми права, як універсального регулятора, не можуть застосовуватися до деяких складних процесів, пов'язаних з людською особистістю. Водночас роль правових норм у сфері виховання особового складу можна розглядати в ракурсі керівних нормативів та векторів діяльності спеціальних суб'єктів, повноваження яких включають виховання військовослужбовців, надання їм професійно важливих знань, вмінь та навичок. При цьому важливо пам'ятати, що формування особистості не є предметом правового регулювання, таким предметом можуть бути повноваження посадових осіб державних органів та органів військового управління, а також права та обов'язки військовослужбовців.

Окрему проблему являє собою відображення цінностей та спрямованості особистості майбутнього офіцера на правовому рівні. З одного боку, розвиток особистості є процесом, в якому приймають участь різноманітні суб'єкти: родина, навчальні заклади, друзі, громадські організації, суспільство загалом, і жоден з означених суб'єктів не може визначитися головним або єдино важливим. З іншого боку, формування особистості професіонала у деяких сферах здійснюється з урахуванням низки вимог, які професія ставить перед особистістю.

Органами державної влади та військового управління сьогодні затверджуються різноманітні документи правового

характеру, які обумовлюють зміст національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання [1; 2], велика увага приділяється комплексу морально-етичних якостей військовослужбовця, що також знаходить своє відображення на рівні правових документів [3], поступово формується модель інформаційно-правової культури військовослужбовця як невід'ємна складова його професіоналізму [4]. Отже, цінності які формуються під час здобуття особою військової освіти, мають не приватно-правовий, а публічно-правовий характер, тому їх відображення на нормативно-правовому рівні уявляється необхідною умовою успішності майбутніх професіоналів.

Водночас, паралельно з правовими нормами, існує особлива група соціальних норм, які традиційно мають більший вплив на формування особистості професіонала – це група моральних норм, які, у свою чергу, розподіляються на окремі види, як-то корпоративні моральні норми, релігійні моральні норми, норми, притаманні певним соціальним групам та територіям. Такі норми переважно носять неписаний характер, хоча протягом останніх років зроблено досить успішну, на наш погляд, спробу вербалізувати деякі з них у кодексах професійної етики, як-то, наприклад, Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, затверджений Міністром оборони України 17 березня 2015 року. Етичні кодекси поєднують у собі дію правових та етичних норм, виступаючи своєрідним синтетичним конгломератом, квінтесенцією позитивного досвіду великих корпоративних структур щодо особистості професіонала.

Цінності є складовою частиною правового та морально-етичного відображення вимог до особистості військовослужбовця, а їх провідне місце у структурі професійно важливих якостей обумовлено тим, що вони виступають своєрідним фундаментом інших якостей та властивостей. Завдяки ціннісним орієнтаціям виникає мотивація військовослужбовця до виконання певних завдань, пов'язаних знесенням військової служби, навчанням, поведінкою у побуті, тощо. Закріплення векторів розвитку роботи з формування цінностей

у військовослужбовців у процесі їх професійного становлення у правових документах виступає запорукою єдності та системності вказаної діяльності у всій системі підготовки кадрів для Збройних Сил України та інших військових формувань. При цьому диференціація виховних впливів має бути обумовлена не лише віковими та освітніми особливостями військовослужбовців, тобто педагогічними критеріями, а й бути визначена на рівні правового забезпечення, що дозволить коригувати цілі та методи такої роботи на централізованому рівні, використовувати для необхідних змін потенціал експертного середовища (зокрема, шляхом обговорень пропозицій до нормативно-правових актів у вищих військових навчальних закладах та навчальних підрозділах закладів вищої освіти), а також використовувати об'єктивні критерії оцінювання здійсненої роботи.

Список використаних джерел

1. Стратегія національно-патріотичного виховання : затверджена Указом Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. Вилучено з: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. Вилучено з: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
3. Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : затверджено Міністром оборони України 15.03.2017 р. Вилучено з: URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf>
4. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір : монографія / за заг. ред. К. І. Беякова. Київ : КВІЦ, 2018. 169 с.

Оксана ЯРЕМА,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Юлія КАРПЕНКО,
здобувач вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

Перехід до цифрових технологій вносить корективи й в процес спрощення судочинства, зокрема у сфері застарілого та зайвого документообігу, можливості спрощенні доступу до матеріалів справи, онлайн участі в судовому процесі і ін. Підвищення ефективності судового захисту за допомогою електронного правосуддя можливе лише за умови чіткого регулювання усіх процесів нормами чинного законодавства і доступності використання цифрових систем.

21 липня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами». Зазначений закон запроваджує обов'язок для представників правничих професій та юридичних осіб реєструватися в Електронному Суді і використовувати електронні кабінети в рамках ЄСІТС [1]. Метою даного нововведення є спрощення та уніфікація процедури подачі документів до суду а також забезпечення більшої доступності та зручності участі в судових процесах через використання електронних інструментів.

Цифрові технології міцно закріпилися у всі сфери життя, включаючи і судочинство. Це породжує різні оцінки цього напрямку розвитку процесуального законодавства. Деякі автори, наприклад, М. Острорвська відзначають загальну недопрацьованість розвитку законодавства у зазначеній галузі [2].

О. В. Паракуда вважає, «що процесуальні ризики в багатьох є у сфері електронного правосуддя і в даному випадку пов'язані, наприклад, з нерозміщенням судом передбаченої інформації на своєму інтернет-сайті, ризиком порушення принципів гласності та відкритості в діяльності судів, ризиком порушення процесуальних прав осіб, що у справі, на інформацію»[3].

Інші, наприклад, А.М. Бежевець навпаки, висловлюють думку про те, що «швидкість роботи з базою даних, ергономічність зберігання, доступність судової інформації, винесених судом актів для великого кола юридичної громадськості та інших користувачів позитивно характеризують даний спосіб здійснення правосуддя» [4].

Перший досвід і перспективи подальшого впровадження електронного судочинства узагальнено в монографії О. Бринцева [5]. Активне реформування системи судочинства в Україні сприяє посиленому використанню новітніх інформаційних технологій у судовому процесі. Як наслідок, «електронне судочинство» все більше впливає на функціонування суспільства та роботу судів. Тому натепер постає питання про те, як даний правовий феномен буде функціонувати у майбутньому. Це стосується насамперед правових аспектів його роботи та ступеня підпорядкованості «електронного судочинства» людині.

Слід констатувати, що на законодавчому рівні не було сформовано дефініцію поняття «електронного судочинства», проте особливості даної категорії були дещо вказані у п. 9 ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6]. В юридичній літературі також не існує єдиного визначення досліджуваного терміну.

Так, С. Романенкова розглядає «електронне судочинство» як змогу суду та інших учасників судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що безпосередньо впливають на початок та хід судового процесу [7, с. 31]. На думку А. Коршуна «електронне судочинство» - це сукупність різних автоматизованих інформаційних систем, які дають змогу суду та іншим учасникам судового процесу здійснювати передбачувані нормативно-правовими актами дії, що опосередковуються електронною формою вираження процесуальної інформації та взаємодії учасників судочинства [8, с. 20]. Таким чином, доходимо висновку, що вітчизняне

правове поле потребує формулювання дефініції поняття «електронне судочинство» та закріплення його на законодавчому рівні.

Станом на сьогодні електронна система судочинства має значні переваги перед традиційною системою судочинства, зокрема:

- економія часу суду та інших учасників процесу;
- можливість подання учасниками справи позовних заяв та інших процесуальних документів у електронному вигляді з використанням електронного цифрового підпису;
- проведення судових засідань у режимі відеоконференції;
- можливість швидкого отримання доступу до всіх процесуальних документів, які були долучені до матеріалів справи та завантажені до електронної картки;
- економія витрат;
- надсилання повісток учасникам справи за допомогою електронної адреси, месенджера чи смс-повідомлення;

Проте на практиці виникає багато проблемних питань що стосуються адаптації українського законодавства до особливостей впровадження електронного судочинства, зокрема:

- технічні проблеми, оскільки інфраструктура та комп'ютерні технології потребують значної модернізації та інвестицій;
- недостатня інформованість та підготовка учасників судового процесу: більшість адвокатів та судів не мають достатніх знань та вмінь для роботи з електронними системами, що значною мірою негативно впливає на ефективність судочинства;
- відсутність довіри: впровадження електронного судочинства ускладнює процес реалізації принципів гласності та публічності, а саме їх реалізації під час проведення судового засідання за участю громадськості;
- обмежений доступ до інформації суспільства;
- кількість суддів та перевантаженість судової системи: вже наявний в Україні дефіцит кваліфікованих суддів стає ще більшим в контексті впровадження електронного судочинства, що призводить до затримок проведення судових засідань та виникнення інших проблем;

– кібербезпека: використання інформаційних технологій у судочинстві вимагає високого рівня кібербезпеки, оскільки існує ризик несанкціонованого доступу до конфіденційних даних та порушення прав учасників судового процесу.

Отже впровадження електронного судочинства в Україні має на меті оптимізацію та удосконалення процесу здійснення судочинства, збільшення швидкості розгляду справ, зменшення витрат пов'язаних з судовим процесом та гарантування більш ширшого доступу до правосуддя, проте у зв'язку з рядом проблем процес запровадження ще триває.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>

2. Островська М. Електронний суд: перші недолки системи зафіксовано. *Резонанс*. URL: <https://resonance.ua/elektronniy-sud-abo-sho-pochyom/>

3. Паракуда О. В. Наявність «Електронного суду» та відсутність його належного функціонування. *Sls-group юридична фірма*. URL: <https://sls-group.com.ua/nayavnist-elektronного-sudu-ta-vidsutnist-jogo-nalezhnogo-funktsionuvannya/>

4. Бежевець А. М. Електронне судочинство як необхідний елемент цифрової трансформації суспільства та держави. *Інформація і право*, 2020. № 4(35): URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/221244>

5. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1495>

7. Романенкова С. Поняття електронного правосуддя, його генеза і впровадження в правозастосовчу практику зарубіжних країн. *Арбітражний і цивільний процес*. 2013. № 4. С. 31–43.

8. Коршун А. Розвиток в Україні електронного правосуддя в контексті взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства: теоретико-правова характеристика. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. С. 20–24.

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО
ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

Євгенія АНДРУХІВ,

аспірантка кафедри загально-правових
дисциплін Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

**НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ
ПРАВОВІДНОСИНАХ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Важливість договорів, що укладаються у процесі регулювання господарських правовідносин, визначається їх важливою роллю для економічного розвитку України.

Перехід України до ринкової економіки сприяв розширенню сфери застосування договору як засобу регулювання та опосередкування товарно-грошових відносин у суспільстві, зокрема у сфері господарської діяльності [1, с.909].

В результаті інтеграції України до європейського та світового економічного простору значно розширилась сфера застосування господарських договорів, відбулося підвищення їх ролі в забезпеченні ефективної діяльності підприємств, зросла здатність вирішувати завдання та усувати протиріччя між бізнес-партнерами у процесі здійснення господарської діяльності [2].

Умови ринкової економіки, характерні для сучасної України, диктують необхідність прискореного руху до ефективнішої економічної формації, заснованої на цивілізованих ринкових відносинах, які відповідали б критеріям, прийнятим у розвинутих державах. Зазначена обставина обумовлює актуальність дослідження сучасних господарських договорів, які слугують

основним правовим інструментом, що опосередковує відносини суб'єктів господарювання в умовах ринку [3, с. 4].

Не потрібно також забувати про реалії сьогодення, а саме про воєнні дії на території України, спричинені російською агресією, наявність яких безпосередньо впливає на стан національної економіки.

Нині наша держава переживає найдраматичніший період своєї історії, коли на карту поставлена її незалежність. Але, незважаючи на всі біди й тяготи, які доводиться зазнавати країні, її економіці та населенню, не ставиться під сумнів її суверенне майбутнє.

Питання про відновлення економіки України сьогодні стало предметом дискусій у вищих ешелонах влади, академічних колах як усередині країни, так і за її межами [4, с. 3].

Відтак необхідно розуміти, що при відновленні та покращенні економічного рівня України важливим є пошук усіх можливих способів та засобів за допомогою яких, можна вплинути на відповідні економічні процеси. Раціональне правове регулювання договорів, що укладаються у процесі регулювання господарських правовідносин є одним із чинників, які можуть напряму впливати на відповідні процеси у державі.

В умовах ринкової економіки господарський договір є основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання та важливим інструментом правової організації господарського життя суспільства в цілому [5, с. 26].

Також слід звернути увагу на те, що договори, які укладаються у процесі реалізації господарської діяльності у своїх ознаках та функціях містять посилення на свою економічну складову.

І. І. Бочкова серед ознак притаманних договорам у господарських правовідносинах виділяє також ознаку, яка чітко визначає вагомість відповідних договорів у економічній сфері, характеризуючи її наступним чином: «господарське законодавство регулює цей договір як угоду, що має визначену економічну і правову мету. Господарський договір завжди укладається з господарською (комерційною) метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів. Це виробництво і реалізація за плату продукції, виконання робіт і оплата їхніх результатів, надання платних послуг [6, с. 117]».

У монографії В.С. Мілаша «Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання» можна ознайомитися з однією із функцій таких договорів, а саме із ініціативно-інтеграційною функцією, яка полягає в наступному.

Договір є засобом реалізації ініціативи учасників виробничого ринку щодо здійснення господарської операції з ринкового обміну економічних благ. Саме він, як результат взаємоузгоджених волевиявлень щонайменше двох учасників виробничого ринку, встановлює юридичний зв'язок, потрібний для інтегрування, узгодження та задоволення економічних інтересів. Також за допомогою господарського договору встановлюються та здійснюються економічні взаємозв'язки між виробництвом та виробничим споживанням. Інакше кажучи, відбувається інтеграція попиту та пропозиції [1, с. 910].

Серед структурних елементів правової системи важливе місце належить правовому регулюванню. Встановлення необхідних правил і норм, що створюють кордони дозволеної поведінки для кожної особи, задля безпеки й спокою в суспільстві було й залишається одним з найважливіших аспектів для дослідження науковцями та юристами [7, с. 262].

Договірне право як правовий інститут є механізмом регулювання важливих відносин, що складаються в кожній державі між суб'єктами права. Сучасний стан договірного права України характеризується, по-перше, розбіжністю та суперечливістю, що наявні у положеннях Цивільного та Господарського кодексів та інших актів законодавства, які регулюють договірні відносини, що, звісно, негативно позначається на практиці. Тому зростає роль розвитку та вдосконалення договірного права як інституту, визначення тенденцій його подальшого розвитку. Якщо за часів адміністративно-розподільчої економіки договір господарський являв собою «жорстку» конструкцію відповідно до імперативних приписів, то сьогодні, в умовах ринкової економіки, питання регулювання договірних правовідносин стає ще складнішим за своєю природою, оскільки має на меті не лише суворе дотримання правопорядку у сфері господарських правовідносин, але й забезпечення інтересів слабкішої сторони в договорі, забезпечення всебічного інтересу сторін договору [8, с. 94].

Такий стан договірного права говорить про відсутність належного правового регулювання останнього в цілому,

а отже і правового регулювання договорів у сфері господарювання зокрема.

Здійснення загально дозвільного принципу регулювання суспільних відносин веде до значного поширення договірних відносин, що прямо не передбачені законодавством і потребують особливого правового регулювання. В умовах ринкового конкурентного середовища набуло широкого розповсюдження укладання попередніх господарських договорів, господарських договорів у спрощений спосіб, господарських договорів на біржах, ярмарках, публічних торгах, проте ці питання майже не висвітлено в українському законодавстві [5, с. 26].

Отже, правове регулювання договірної права має свої недоліки, проте необхідно розуміти, що саме якісний показник останнього сприятиме покращенню економічної сфери України в цілому, що у свою чергу слугуватиме його активному та стабільному розвитку. Ось чому важливим залишається перегляд законодавцем правового регулювання договорів у сфері господарювання на предмет охоплення останнім наявних проблемних питань, що виникають при укладені таких договорів.

Список використаних джерел

1. Пшенічкіова З. І., Севастьянова А. Ю. Місце господарського договору в системі господарського права: значення та ознаки. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 908–911.
2. Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Ліпський Р. В. Господарські договори: сутність, значення, види та порядок укладання. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?or=1&z=7007> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання : монографія / В. М. Адам та ін., за заг. редакцією М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. 247 с.
4. Зверьяков М.І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. *Економіка України*. 2022. № 8 (729). С. 3–19.
5. Теличко О. А., Іванюк Н. В. Проблеми укладення господарських договорів. *Актуальні проблеми вітчизняного юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 26–29.
6. Малишко В. М., Бородін Є. В. Поняття господарського договору: доктринальний аспект. *Юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (31). С. 115–118.
7. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 4. С. 262–267.
8. Загрима А. Господарське договірне право як правовий інститут. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 12. С. 94–97.

Роксолана БУТИНСЬКА,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО ЛАВ ЗСУ

Розпочата 2022 року повномасштабна війна в Україні з боку РФ зумовила зміну соціально-економічних та політичних умов, в яких опинилась Україна внаслідок збройної агресії. Такі умови стали новим серйозним викликом і для вітчизняного трудового законодавства. Проте Уряд та вітчизняний законодавець намагалися оперативного врегулювати відносини, які при цьому виникали у всіх сферах життя суспільства, зокрема й питання трудових відносин, гарантії прав працівників. Окрім того, особливої ваги набуває правове регулювання трудових гарантій громадян України, які залучені до військових дій, а це: особи, призвані на військову службу під час мобілізації; працівники, які добровільно сприяють Збройним силам України (далі – ЗСУ) виконувати завдання; військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом. Зіставлення правових механізмів захисту прав цих категорій громадян дасть змогу оцінити нові норми трудового права та за необхідності розв'язати соціально-трудова проблеми захисників українського суверенітету та територіальної цілісності держави.

Від початку війни в Україні триває загальна мобілізація військовозобов'язаних. Крім того, чимало громадян добровільно вступили до лав ЗСУ чи територіальної оборони. Зараз законодавством України передбачено кілька правових форм участі працівників у військових діях: (1) на виклик на мобілізацію, при цьому громадянин може як не укласти контракт про службу, так і укласти його. У першому випадку працівника буде направлено додому після завершення бойових дій,

а в другому – тільки після закінчення контракту (звільнитися з військової служби можна або за станом здоров'я, або в разі обвинувального вироку суду, за яким призначать позбавлення волі, або у зв'язку з досягненням граничного віку служби – 60 років); (2) добровільно з'явитися на мобілізацію без повістки, так звана «добровільна мобілізація». Мобілізовані добровольці мають статус військовослужбовця за контрактом та отримують усі передбачені для них пільги; (3) записатися до добровольчого батальйону. До загонів добровольців відбираються громадяни, які не підходять за критеріями, що висуваються до мобілізованих, але при цьому хочуть добровільно взяти участь у військових діях. Загони добровольців – це спеціально створені формування для громадян, які виявили бажання захищати Українську державу. Загони добровольців використовуються, як і військові підрозділи, для ведення бойових дій; (4) повістка на проходження військово-лікарської комісії (ВЛК), після якої людина отримує висновок ВЛК про придатність, непридатність чи обмежену придатність до військової служби. Мобілізаційне розпорядження, або т. зв. бойова повістка, вручається військовозобов'язаному після проходження медкомісії, якщо його визнано придатним до проходження військової служби.

В умовах війни основою для законодавчого регулювання трудових відносин є Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яким визначено, що «норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих прийнятим Законом, не застосовуються, а окремі конституційні права громадян можуть бути обмежені протягом усього періоду дії воєнного стану» [1].

Закон визначає основні аспекти правового регулювання процесів укладення, розірвання трудового договору, встановлення та обліку часу роботи і відпочинку працівників, оплати праці, відпустки і призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану оптимальною можна вважати форму трудової діяльності, коли працівник виконує роботу поза приміщенням роботодавця в будь-якому безпечному та комфортному місці на свій вибір і з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Ця дефініція цілком відображає соціально-економічну сутність

дистанційної чи надомної форми праці і враховує особливості таких типів зайнятості [2, с. 128].

Основи регулювання трудової діяльності в разі застосування дистанційної чи надомної форми праці регламентовано Законом України № 1213-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» [3], а також Законом України № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (Covid-19)» [4]. Проте, на переконання вчених, існують деякі неузгодженості між вищезазначеними документами, Кодексом законів про працю та Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», що засвідчує актуальність законотворчої діяльності за окресленим напрямом та впорядкування механізмів регулювання взаємодії працівників і роботодавців, яких пов'яже дистанційна форма праці [3, с. 128].

Ще одним документом, сутність якого полягає у пропозиції методів врегулювання проблем, пов'язаних з організацією нестандартних форм зайнятості, є проєкт Закону України № 5161 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості» [5]. Він визначає особливості регулювання трудових взаємовідносин працівників та роботодавців у випадку, коли неможливо заздалегідь визначити види, обсяги та періоди виконання тієї чи іншої роботи, що характерно для умов, створених в результаті активізації бойових дій на теренах України. Важливою ідеєю законопроекту є введення трудового договору з нефіксованим робочим часом, адже так сторони договору матимуть можливість оперативно вирішувати питання, що стосуються необхідності та часу залучення працівника до роботи, окреслення її обсягів та режиму виконання. У контексті воєнного часу такі умови організації трудових взаємовідносин є оптимальними, оскільки працівник може управляти своєю мобільністю, самостійно оцінити реальні можливості щодо виконання роботи, проте залишити за собою гарантії, передбачені законодавством про працю, зокрема щодо актуального

для умов воєнного стану порядку і режиму роботи, часу відпочинку, механізму прийняття на роботу та звільнення з неї, виплати заробітної плати [5].

Основи законодавчого регулювання відносин між роботодавцями і працівниками, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» [6], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7], регламентуються положеннями трудового законодавства. Зокрема, статтею 119 Кодексу законів про працю визначено, що на час виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки здійснюються в робочий час, працівникам гарантується збереження місця праці і всіх умов, передбачених вже укладеним між роботодавцем і працівником трудовим договором [8]. Це означає, що за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, зокрема шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб-підприємців, у яких вони працювали на час призову [3, с. 128]. Такі працівники мають право на отримання виплати грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9].

Якщо працівник пішов добровольцем до територіальної оборони або вступив до лав ЗСУ, то він повинен надати роботодавцю відповідний підтверджувальний документ, наприклад, контракт добровольця територіальної оборони або контракт про проходження військової служби. За добровольцями територіальної оборони та мобілізованими працівниками повинні зберігатись місце роботи, посада і середній заробіток.

Тобто звільняти працівника через вступ до лав ЗСУ чи тероборони заборонено.

На нашу думку, для того щоб вітчизняне законодавство повною мірою відповідало сучасним реаліям, викликаних воєнною обстановкою на території України, потрібно провести комплексну модернізацію законодавства, спрямовану на систематизацію та однаковість соціально-трудова гарантій громадян, які реалізують право на працю в різних організаційно-правових формах та на різних підставах і водночас входять до лав ЗСУ.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

2. Машков К. Є., Горностай О. Б., Товт Т. О. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативно-правове регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 125–131.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (Covid-19) : Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості : проект Закону України від 25.02.2021 р. № 5161. *Офіц. вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71242 (дата звернення: 12.11.2023).

6. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

8. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

Роксолана БУТИНСЬКА,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Віталій ТУЗ,
здобувач вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Питання забезпечення дотримання трудового законодавства є надзвичайно важливим у сучасних умовах. Створення ефективної системи притягнення працівників до відповідальності за порушення норм трудового законодавства є однією з ключових умов забезпечення справедливих трудових відносин, захисту прав працівників та забезпечення стабільності на ринку праці.

Зростаюча кількість порушень у сфері трудового законодавства та недостатня ефективність процедур притягнення працівників до відповідальності ставлять під загрозу не лише інтереси окремих працівників, але й функціонування всього трудового ринку та економіки країни в цілому.

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом «Про охорону праці». [1] Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, винні у порушенні законодавства про працю, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Чинне трудове законодавство не встановлює процедуру притягнення працівників за порушення трудового

законодавства. Підтримую думку Подорожного Є. Ю., це знаходить свій прояв, зокрема, в тому, що законодавством:

- не визначено основні етапи (стадії) такої процедури;
- не врегульовані питання щодо конкретних випадків проведення службових розслідувань і не визначено перелік осіб, по відношенню до яких вони проводяться;
- питання, пов'язані з проведенням службових розслідувань, впорядковуються на рівні численних нормативно-правових актів підзаконного характеру;
- в положеннях КЗпП України згадка щодо проведення службових розслідувань взагалі відсутня та ін. [2, с. 93]

Важливим аспектом є неодмінність негайного врегулювання ситуації, пов'язаної з внесенням змін до нормативно-правових актів України, а саме до Кодексу законів про працю, щодо трудового законодавства, а також законодавства, регулюючого державну службу та службу в правоохоронних органах. Ці зміни спрямовані на визначення основних аспектів, пов'язаних із здійсненням процедури притягнення працівників до трудової відповідальності.

Зокрема, вони охоплюють конкретні дії, що становлять етапи даної процедури: виявлення порушень трудового законодавства, ініціювання та проведення розслідування, на основі якого необхідно довести провину конкретного працівника, винного у вчиненні порушення; завершення розслідування та видача розпорядження щодо приведення конкретного працівника до трудової відповідальності.

Впровадження вищезазначених змін має на меті, з одного боку, підвищити ефективність заходів, спрямованих на запобігання та профілактику порушень трудового законодавства, а з іншого боку, забезпечити додаткові та підвищити ефективність існуючих гарантій охорони та захисту трудових прав працівників.

Також, варто зазначити, що проблеми в удосконаленні процедур притягнення працівників до відповідальності за порушення трудового законодавства в Україні можуть виникати з таких причин: недостатня своєчасність виявлення порушень; низька ефективність санкцій (або взагалі відсутність санкцій); недостатня взаємодія між органи влади та соціальними партнерами.

Отже, на мою думку, проблеми удосконалення процедури притягнення працівників до відповідальності за порушення трудового законодавства можна визначити через призму необхідності уточнення нормативно-правового регулювання у сфері трудових відносин. Перш за все, важливо розглянути можливість впровадження додаткових механізмів контролю та нагляду з боку органів державного управління, що має на меті ускладнення здійснення протиправних дій та забезпечення дотримання норм трудового законодавства.

Важливим аспектом є визначення чіткої правової бази для притягнення працівників до відповідальності за порушення трудового законодавства. Необхідно розглянути можливість удосконалення статутних норм, що регулюють порядок вчинення правопорушень у сфері праці, та визначення об'єктивних критеріїв для встановлення вини працівників. Забезпечення справедливості у визначенні та застосуванні відповідальності вимагає виваженості та обґрунтованості норм та принципів трудового права.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону праці». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 1475–1492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

2. Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 16 листопада 2018 р.) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника. Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 427 с.

Богдан ГАМАЛЮК,
провідний юрисконсульт,
кандидат наук з державного управління,
(Івано-Франківський НДЕКЦ МВС)

Сергій ГУМІНІЛОВИЧ,
здобувач вищої освіти
спеціальності «Публічне управління
та адміністрування»
(ЗВО «Університет Короля Данила»)

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАД НА ПРИКЛАДІ КАЛУСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Питання ефективного стратегічного планування та фінансування розвитку громад є одним із пріоритетних запитів сучасної сфери публічного управління. Як приклад розглянемо Калуську міську територіальну громаду. Зокрема, протягом 1990–2010-х років стратегічне планування в м. Калуші, довкола якого у 2020 році з реформою децентралізації утворилася Калуська міська територіальна громада, відбувалося за формальним підходом, стратегічні плани приймалися без чітко визначених пріоритетів і цілей, не складалися річні плани втілення, не здійснювався моніторинг виконання. Як наслідок, інфраструктура міста Калуша поступово деградувала, місто покидала молодь, відбувалася стагнація бізнесу. В результаті розпочатої реформи публічного управління в 2014 році із децентралізації – місцевого самоврядування в Україні отримало можливість формувати власні фінанси, які в подальшому використовувати для утримання та розвитку інфраструктури, послуг, тощо. В зв'язку з чим в Калуській міській територіальній громаді для ефективного використання ресурсів почала відбуватися консолідація зусиль на важливих напрямках стратегічного планування на рівні громади. Тому актуальність даної тематики носить не тільки теоретичний, але і прикладний характер.

Правовою основою прийняття стратегії та оформлення її, як окремого документа в системі управління територіальної громади, є Закон України «Про засади державної регіональної політики» і Методичні рекомендації щодо формування

і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади затверджені Наказом Мінрегіону України від 30.03.2016 № 75 [1]. Крім того, стратегії громад повинні кореспондуватися із «Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки» [2], «Національною економічною стратегією на період до 2030 року» [3], обласною стратегією та Цілями сталого розвитку, які були ухвалені Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році [4].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади рекомендується при розробці аналітичної частини стратегії громади застосовувати SWOT-аналіз.

Калуська міська територіальна громада – це велика громада Івано-Франківської області з населенням 90 тис. осіб, територією 26,35 тис. га (в т.ч. 1,4 тис. га – землі промисловості), бюджетом 633,1 млн грн (станом на 2020 р.) [5] і доцільним є застосування відповідних для такого масштабу громади інструментів.

Було розглянуто наступні інструменти стратегічного аналізу: SWOT; PESTLE; «стратегія Блакитного океану». Метод SWOT передбачає визначення й аналіз сильних і слабких сторін громади (внутрішні фактори), ризиків та можливостей (зовнішні фактори), які впливають на громаду. Цей метод добре підходить для аналізу невеликих громад, з невеликою кількістю факторів впливу. Метод PESTLE передбачає визначення й аналіз політичних, економічних, соціальних, технологічних, юридичних та екологічних факторів, їхню силу впливу на громаду, ризики та можливості, які вони створюють. Цей метод дозволяє глибоко аналізувати великі громади, велику кількість факторів та їхній вплив у середньо та довгостроковій перспективі. Метод «стратегія Блакитного океану», який являється одним із найновіших інструментів стратегування базується на ідеї відходу від жорсткої конкуренції та пошуку вільних ніш (диференціації), умовного «стрибка до блакитного океану» де немає або низька конкуренція. Цей метод стимулює інноваційний і творчий підхід команди до створення стратегії, яка може створити умови для якісного прориву,

але в той же час, є більш ризиковим та вимагає дуже високої кваліфікації та залученості команди виконавців, як на етапі стратегування, так на етапі впровадження. [6]

З посеред розглянутих інструментів стратегічного аналізу було вирішено обрати PESTLE, як найбільш відповідний до умов поставленого завдання.

Серед історичних, економічних, соціальних передумов розробки Стратегії Калуської міської територіальної громади, також слід відмітити:

Ініційований революцією гідності (2013–2014) та подальшим вторгненням Росії в Україну (2014) якісний стрибок громадянського суспільства створив умови для запиту на створення дієвої стратегії міста Калуша, а згодом і громади, як інструменту для об'єднання зусиль трикутника громада-влада-бізнес задля спільного зростання. У 2019 році групою волонтерів в місті Калуші було ініційовано проведення інвестиційного форуму Калуш-інвест 2019, в результаті якого було презентовано інвестиційний паспорт міста та напрацьовано спільне бачення позиціонування Калуша, як промислового лідера Прикарпаття, досягнуто розуміння, що місту потрібна дієва стратегія задля розвитку бізнесу та зростання добробуту мешканців.

У 2020 році відбулося об'єднання міста Калуша та 16-ти навколишніх сіл у Калуську міську територіальну громаду, що ще підвищило актуальність потреби у створенні стратегії, тепер уже новоствореної громади. Бізнес Калуської громади консолідувався та профінансував роботу групи експертів Громадської організації «УФРА», які організували процес стратегування в громаді.

Міським головою Калуської громади було створено робочу групу з розробки стратегії розвитку громади на 2022–2030 роки, створено комітет прийняття ключових рішень. Робочою групою було здійснено опитування мешканців та бізнесу Калуської громади. Проведено засідання 22 експертних фокус-груп, в яких взяло участь 220 учасників, з них 41,8% жінки та 58,2% – чоловіки, які напрацювали 871 пропозицію стратегічних цілей громади. Комітетом із прийняття ключових рішень було відібрано 168 пропозицій, з яких було сформовано стратегічні індикатори, сформульовано Візію, Місію і Цінності Калуської громади.

Візія: Калуська громада – еко-індустріальна столиця заходу України.

Місія: Створювати можливості для реалізації індустріального потенціалу Калуської громади у партнерстві з громадами Прикарпаття, забезпечувати належний рівень добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного мешканця, підприємливості, сталого економічного зростання через впровадження інновацій та принципів циркулярної економіки.

Цінність громади – Людина. Калуська громада – людиноцентрична громада, що сповідує ідеї єдності, гуманізму, рівності та толерантності у суспільстві, забезпечує належний рівень задоволення соціальних, культурних та екологічних потреб, комфортне і безпечне проживання, дозвілля та мобільність кожного мешканця.

У розроблену стратегію розвитку Калуської громади на 2022–2030 рр увійшли 5 пріоритетів, 13 політик, 14 програм, 168 стратегічних програмних цілей та визначені поетапні індикатори виконання цілей стратегії на 2023, 2025 і 2030 рр. Для зручності сприйняття, стратегію Калуської громади було візуалізовано у вигляді дерева цілей та графіка стратегічних програм.

Основні цілі стратегії Калуської громади 2022–2030 роки: 5 000 робочих місць; стимулювання підприємництва; номінальний ВРП 17 тис доларів США; залучення місцевих і зовнішніх інвестицій; впровадження цифрового порядку денного, інновацій та принципів циркулярної економіки; приведення у відповідність до норм закладів освіти і охорони здоров'я; відновлення інфраструктури (дороги, інженерні комунікації); раціональне споживання енергоресурсів (термомодернізація, облік); безпека і комфорт громадян, доступність, подолання екологічних загроз і політика озеленення громади; сучасні умови для культурного життя і дозвілля.

Реалізація розробленої стратегії заплановано здійснювати за принципом 6-ти місячних Agile-проектів, що дозволяє сконцентрувати максимальні зусилля всіх зацікавлених сторін на реалізацію найбільш проривних проектів за відносно короткий проміжок часу.

Моніторинг стану реалізації стратегії здійснюється щороку. На його підставі готуються річний та підсумковий звіти

з початку реалізації стратегії щодо стану її виконання та досягнення визначеного стратегічного бачення міста. Моніторингові звіти є відкритими документами і використовуються для уточнення цілей, визначених у програмах, спрямованих на розвиток громади.

Надалі розроблена стратегія розвитку Калуської міської територіальної громади на 2022–2030 роки використовується як головний документ при прийнятті щорічного бюджету громади, що дозволяє більш ефективно виділення фінансових ресурсів для досягнення поставлених стратегічних цілей громади.

Так станом на 01 січня 2023 року, не зважаючи на повномасштабне вторгнення Росії, виконано повністю два стратегічні індикатори та один – частково:

1. Індикатор 3.1.2. Калуська громада піднялася з 80 місця на 33 в рейтингу прозорості міст України. МЕТА – до 2030 року увійти в першу десятку.

2. Індикатор 5.1.12. Створити індустріальний парк

3. Індикатор 5.1.13. Ініціювати видобуток та переробку калійних солей.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.03.2016 № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#Text>.

2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. №695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

3. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 р. № 369. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>.

4. Цілі Сталого Розвитку // Програма розвитку ООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

5. Стратегія розвитку Калуської міської територіальної громади на 2022–2030 роки. URL: <https://kalushcity.gov.ua/pdf>

6. Кім В. Чан, Моборн Рене. Стратегія Блакитного Океану. Як створити беззмарний ринковий простір і позбутися конкуренції. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 178 с.

Олена ГУЗЕНКО,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Господарські правовідносини відіграють ключову роль в діяльності підприємств, які здійснюють підприємницьку діяльність. Відомо, що основні правові регламентації передбачають повну господарську самостійність підприємств, які функціонують в підприємницькому секторі країни, вступаючи при цьому в різноманітні господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. Усі ці суспільні відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності (як між суб'єктами господарювання, так і між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері економіки) регулюються нормами господарського законодавства, завдяки чому вони набувають характеру господарських правовідносин. Разом з тим, в умовах активних воєнних дій в Україні більшість суб'єктів господарювання опинилися в надзвичайних умовах, які в свою чергу вплинули на характер та зміст господарських правовідносин, а також ускладнення при формуванні господарських правовідносин відчули підприємства, котрі знаходяться на тимчасово окупованих територіях і необізнані як вести свій бізнес в умовах воєнного стану.

Беззаперечним є той факт, що питання дослідження особливостей господарських правовідносин було і залишається актуальним та потребує переосмислення з огляду на ситуацію в країні, котра потерпає від активних воєнних дій. Більшість наукових розробок присвячених проблематичним питанням господарських правовідносин вирішували проблеми в межах напрямків дослідження, проте обмежено визначали їх особливості. Серед них варто відзначити розробки таких науковців як Г. В. Березан [1], І. В. Поліщук та А. О. Сирота [2], М. М. Прохоренко [3], А. В. Матвеева [4] та інші.

Ми погоджуємося з позицією І. В. Поліщук та А. О. Сироти [2] стосовно того, що на даний час у науковців «... різні бачення господарського права як галузі права та предмету його регулювання – господарських відносин, що обумовлено до того ж неоднозначним їх розумінням у теорії права та галузевих юридичних науках, тому потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних тенденцій трансформації суспільних відносин». Як правило, **господарські правовідносини** розуміють як врегульовані нормами права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності, характеризуються особливим суб'єктним складом, поєднанням організаційних і майнових елементів, значним ступенем регулювання як з боку держави, так і суб'єктів цих відносин. Окрім того, на погляд Г. В. Березан [1] та М. М. Прохоренко [3] особливістю господарських правовідносин є те, що вони характеризуються поєднанням організаційних та майнових складових господарської життєдіяльності, які й становлять предмет господарського права. Деталізована характеристика та особливості господарських правовідносин розкриваються через їх видову характеристику.

Важливо також наголосити на тому, що проблеми сучасних умов розвитку та функціонування господарських правовідносин та господарського законодавства, шляхи їх вирішення та модернізації чітко визначені в Концепції модернізації господарського законодавства України, яка була попередньо схвалена на розширеному засіданні Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права НАПрН України [5]. Разом з тим, відповідно до ст. 1 Господарського кодексу України [6] предметом правового регулювання господарського права є господарські правовідносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Осмислення вищезазначеного дає підстави стверджувати, що в умовах активних воєнних дій підприємства потребують дієвого правового механізму для процесів формування господарських правовідносин. За результатами проведеного

**Характеристика змістовності
особливостей господарських правовідносин***

Вид особливості ГП	Зміст особливостей ГП
Предмет правового регулювання господарювання	ГП виступають базовою правовою платформою господарської життєдіяльності за умови поєднанням організаційних та майнових складових господарської життєдіяльності
Наявність різних рівнів адаптації	ГП можуть виникати у сфері господарювання на різних рівнях: державному, регіональному та локальному; регламентуються вони господарсько-правовими нормами: законодавчими та договірними; їх учасники наділяються спеціальною господарською компетенцією
Наявність зв'язку між суб'єктами	ГП представляють собою зв'язок між суб'єктами (учасниками) господарювання, який складається з їх прав та обов'язків, спрямовані на задоволення як приватних, так і суспільних (публічних) інтересів.
Наявність обов'язкового учасника – суб'єкт господарювання	Учасниками ГП є: суб'єкти господарювання; територіальні громади; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією; громадські та інші організації, громадяни, іноземці, особи без громадянства, які виступають засновниками або учасниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно – господарські повноваження на основі правовідносин власності; відокремлені структурні підрозділи суб'єктів господарювання; інші суб'єкти, які здійснюють та/або організують господарську діяльність і виступають у господарському обороті від власного імені.
Наявність прав та обов'язків учасників	У випадку ГП змістом є суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів господарювання й суб'єктів організаційно-господарських повноважень та інших учасників господарського життя, визначені нормативно-правовими актами й іншими документами, а також реальні дії зазначених осіб щодо реалізації цих прав та обов'язків, спрямовані на безпосереднє здійснення господарської діяльності

Примітка:* узагальнено та сформовано авторами на основі джерел [1; 2].

дослідження встановлено, що існує широке коло відносин, які виникають внаслідок безпосереднього здійснення господарської діяльності або управління такою діяльністю як за участю учасників господарських відносин, так і з обов'язковим врахуванням специфічних галузевих особливостей її здійснення. Таке явище також підкреслює існування гострої необхідності належного правового забезпечення ефективного розвитку підприємництва та непідприємницької діяльності з метою підвищення ефективності суспільного виробництва, зростання господарського порядку в економічній системі України та захисту учасників господарських правовідносин в умовах існуючих воєнних викликів..

Список використаних джерел

1. Березан Г. В. Поняття та ознаки господарських правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 33–38.
2. Поліщук І. В., Сирота А. О. Особливості господарських правовідносин у сучасних умовах їх функціонування. *Юридичний вісник*. 2021. № 4 (61) С.179-184.
3. Прохоренко М. М. Правове регулювання господарської діяльності та господарських відносин в особливий період. *Юридичний вісник*. 2016. № (39). С. 151–161
4. Матвеева А. В. Здійснення господарської діяльності в умовах дії спеціальних режимів господарювання. *Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності* : зб. наук. пр. Харків: Право. 2018. С. 142–146.
5. Концепція модернізації господарського законодавства України: схвалена на розширеному засіданні Координаційного бюро Національної академії правових наук України (протокол від 25 лют. 2021 р. № 1). *Юридичний вісник України*. 2021. № 1315. С. 18–19.
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18 (№19-20, № 21–22). Ст. 144.

Ксенія ГУРТОВА,
викладач кафедри фундаментальних та
юридичних дисциплін факультету № 6
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Широкое коло соціальних прав передбачено Конституцією України, зокрема право на соціальних захист, яке включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (стаття 46).

У воєнний час програма соціального захисту повинна враховувати не лише ризики, з якими стикаються в повсякденному житті, але також, або навіть передусім, форми відсутності безпеки за умов збройного конфлікту. Це слід розглядати як частину розширеної програми забезпечення безпеки людини, яка включає захист від залякування та примусу. У багатьох випадках вона має передбачати відновлення доступу до основних товарів і послуг для цілих громад. Також існує низка демографічних наслідків, які зазвичай виникають внаслідок збройного конфлікту [4, с.43].

Європейська соціальна хартія [5], ратифікована Україною у 2006 році, не має аналогів серед міжнародно-правових актів, оскільки закріплює найбільш повний каталог соціальних прав людини і досить високий рівень їх гарантій, а саме: гарантує широкий спектр прав людини щодо повсякденних життєво важливих потреб, пов'язаних з працевлаштуванням

та умовами праці, житлом, освітою, охороною здоров'я, медичною допомогою та соціальним захистом; робить особливий акцент на захисті вразливих осіб, таких як люди похилого віку, діти, особи з інвалідністю та мігранти, тощо.

Поряд з необхідністю впровадження допомоги широкому колу постраждалих осіб, надзвичайно актуальним було та залишається питання продовження отримання призначених соціальних виплат, допомоги, пенсій. 7 березня 2022 року КМУ прийняв Постанову № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» [1], основною метою якої було врегулювання зазначеного питання, тобто продовження призначення та виплати соціальної допомоги, пільг після запровадження воєнного стану. Передбачено було також продовження всіх раніше призначених виплат особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю у випадках настання строків перегляду таких виплат на весь період дії воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування.

Незважаючи на продовження всіх соціальних виплат, у районах воєнних (бойових дій), тимчасової окупації, в оточенні (блокуванні) отримання соціальних виплат, пенсії є проблематичним у зв'язку з тим, що це можливе виключно через банківські установи. Там, де було можливим, працівники пошти продовжували здійснювати виплати чи зараховувати відповідні кошти на банківські рахунки отримувачів. Однак, зрозуміло, що у районах бойових дій, тимчасово окупованих та тих, що в оточенні, соціальні виплати та пенсії виплатити практично неможливо.

Особи літнього віку, ВПО. Значного спрощення отримала процедура призначення пенсії ВПО без належних документів, відсутніх відомостей про періоди страхового стажу, трудової діяльності, у період дії воєнного стану в Україні та протягом 180 календарних днів після його завершення. Різні аспекти пенсійного забезпечення ВПО вже були предметом судових розглядів після 2014 року, у тому числі, сформовані певні правові позиції Верховного суду щодо виплати пенсій особам, які не отримали статус ВПО чи цей статус було скасовано, які залишилися на ТОТ. 3 травня 2018 р. було ухвалено одне із знакових рішень у зразковій справі щодо пенсійного

забезпечення внутрішньо перемішених осіб, яким припинено виплати пенсії за віком. Верховним Судом у вказаному рішенні було підкреслено, що реєстрація особи як внутрішньо переміщеної не позбавляє її конституційних прав, не звужує їх обсяг, не є окремим конституційно-правовим статусом особи, а надає можливість державним органам врахувати її особливі потреби та надавати додатковий захист.

Особи з інвалідністю. На період дії воєнного стану суттєво спрощено процедуру встановлення та продовження інвалідності. Як вже зазначалося вище, для отримання соціальних виплат, особам з інвалідністю не потрібно проходити повторний огляд для підтвердження інвалідності. Діти та дорослі з інвалідністю продовжуватимуть отримувати всі соціальні виплати, пільги, реабілітаційні послуги та допоміжні вироби, освітні послуги тощо. Окремо також постає питання щодо недієздатних осіб, опікуни яких залишили їх, виїхавши в інші регіони України або за її межі. Офіс Уповноваженого ВРУ з прав людини вже розпочав відповідний моніторинг, що може бути першим кроком на шляху вирішення цієї проблеми [3].

Діти. Діти, які перемістилися у межах України зі своїми батьками, опікунами, родичами чи закладами, в яких вони перебували, після початку повномасштабної збройної агресії Росії є внутрішньо переміщеними особами, можуть бути офіційно зареєстровані та отримати довідку ВПО, так само, як і дорослі. Дітям, які зареєстровані як ВПО, надається також державна цільова підтримка, зокрема, забезпечення безкоштовним дитячим харчуванням для дітей до одного року та безкоштовне харчування для деяких інших категорій дітей, пільгова оплата проживання у студентських гуртожитках, мають такі діти також право на соціальні стипендії, першочергове право на зарахування до дитячих садочків та шкіл тощо [2].

Отож, належне функціонування системи соціального захисту та підтримка постраждалих від війни осіб залишається одним з викликів для України в умовах надзвичайно складної економічної ситуації, спричиненою збройною агресією Росії. З початку її повномасштабного вторгнення в Україну перед системою соціального захисту поставало фактично два основних завдання: підтримання передбачених чинним законодавством соціальних виплат, допомог та пенсій,

забезпечення надання соціальних послуг, а також надання підтримки внутрішньо переміщеним особам та особам, які постраждали від збройної агресії.

Отже, кардинальних змін чи нововведень у системі соціального захисту впроваджено не було, за виключенням трансформації щомісячної адресної допомоги ВПО на допомогу на проживання і фактичне скасування критеріїв її отримання, які діяли раніше. Було успішно та оперативно внесено зміни до національного законодавства стосовно продовження отримання тих соціальних виплат, допомоги, пільг, які були призначені раніше та продовжити деякі медичні документи, як то підтвердження групи інвалідності. Крім того, українському уряду вдалося вибудувати систему розподілення міжнародної допомоги постраждалим особам з метою максимального покриття уразливих категорій населення по всіх регіонах та обмежити можливість отримання допомоги тільки в одному агентстві ООН. Незважаючи на певні дублювання та неузгодженості критеріїв та категорій отримувачів, така координація відбувається уперше.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 214. (змiнами, внесеними згiдно з Постановою КМУ вiд 11.03.2022 р. № 258). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF>.

2. Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF>.

3. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо строку повторного огляду осіб з інвалідністю та продовження строку дії деяких медичних документів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2022 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2022-%D0%BF>.

4. Федорович І., Автухов К., Тарасова М., Прашко О., Темченко О. Попередній огляд: місця несвободи в Україні під час війни. Київ, 2022. С. 43.

5. Європейська соціальна хартія : Хартія, Рада Європи. *Міжнародний документ* від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

Марія ДОЛИНСЬКА,
завідувач кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КВАЗІНОТАРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Нотаріальна діяльність в Україні здійснюється як нотаріальними, так і квазінотаріальними органами, про що законодавчо закріплено у статті 1 Закону України «Про нотаріат» 1993 року [1].

Огульно нотаріальна діяльність полягає в діях нотаріальних та квазінотаріальних органів, які вчиняють нотаріальні дії (акти) та прирівняні до нотаріальних дії в інтересах фізичних та юридичних осіб, що звертаються до них за правовою допомогою.

Розпочата Росією війна проти незалежної України спонукала запровадити в державі воєнний стан, згідно із Указом Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України № 2102-ІХ від 24 лютого 2022 року «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Станом на листопад 2023 року дія воєнного стану продовжена до 14 лютого 2024 року. Тому і надалі діяльність всіх органів держави, в тому числі нотаріальних та квазінотаріальних, здійснюється з врахуванням реалій часу, тобто воєнного стану та прийнятих нормативно-правових актів протягом 2022–2023 років.

Зауважуємо, що на територіях української держави існують певні обмеження щодо як щодо вчинення окремих видів нотаріальних дії, так щодо місця їх вчинення, згідно із чинним законодавством, враховуючи військовий стан та окупацію певних територій України.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат» [1] суб'єктами нотаріального процесу в Україні, які мають право

вчиняти нотаріальні дії, а також прирівняні до нотаріальних (в тому числі під час воєнного стану) виступають: державні нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах та державних нотаріальних архівах; приватні нотаріуси; посадові особи органів місцевого самоврядування; посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України; інші посадові особи, передбачені статті 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних; начальники установ виконання покарань, що засвідчують справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі (стаття 78 Закону «Про нотаріат»).

Принагідно зауважуємо, що Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 614-V [2], компетенція приватних нотаріусів була прирівняна до компетенції державних нотаріусів та регулюється статтею 34 Закону України «Про нотаріат».

У вищевказаній статті наголошено, що на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно зі законом. Прикладом слугують повноваження нотаріусів як суб'єкта фінансового моніторингу, державного реєстратора реєстру речових прав та реєстру юридичних осіб, фізичних осіб та громадських формувань, а також медіатора.

Державні нотаріуси державних нотаріальних архівів, відповідно до статті 35 Закону України «Про нотаріат» [1], вправі видавати дублікати документів та засвідчувати вірності копій і виписок з документів, що зберігаються у справах таких архівів, тобто вчиняти лише дві нотаріальні дії.

Серед квазінотаріальних органів найширшими повноваженнями наділені консульські установи України.

Консульські установи України вчиняють нотаріальні дії, передбачені у статті 38 Закону України «Про нотаріат». При цьому зауважуємо, що компетенція консульських установ зазнала деяких корегувань та редагувань, згідно із Законом України № 775-IX від 14 липня 2020 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин» [3].

Дещо вужчими є повноваження щодо вчинення окремих видів нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування. Варто пригадати, що відповідно

до первинної редакції Закону України «Про нотаріат» 1993 року [1] та Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 614-V [2], вчиняти нотаріальні дії вправі були вчиняти посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних та міських рад народних депутатів, де немає нотаріусів.

Відповідно до частини п'ятої статті 1 Закону України «Про нотаріат» (у редакції Закону України № 775-IX від 14 липня 2020 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» [3]) право вчиняти нотаріальні дії, перелік яких встановлено у статті 37 вище вказаного закону, мають посадові особи органів місцевого самоврядування лише сільських населених пунктів.

Нотаріальні дії в органах місцевого самоврядування вчиняють посадові особи, на яких за рішенням виконавчого комітету відповідної ради покладено вчинення цих дій

Як свідчить практика, і надалі лишається проблемою те, що новообрані посадові особи органів місцевого самоврядування сільських населених пунктів, що вчиняють окремі нотаріальні дії, не в повній мірі володіють необхідними навичками, зокрема, необхідними та складання та посвідчення заповітів [4, с. 203].

Відповідно до чинного законодавства, на територіях, на яких введено воєнний стан, на підставі рішення Президента України можуть бути утворені тимчасові державні органи – військові адміністрації.

У випадку створення військової адміністрації населеного пункту, (у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них повноваження, а також в інших випадках, передбачених Законом «Про правовий режим воєнного стану»), посадові особи органів місцевого самоврядування сільських населених пунктів не вчиняють нотаріальні дії, передбачені статтею 37 Закону України «Про нотаріат».

Наступним видом квазінотаріальних органів виступають посадові та службові особи перелічені в статтях 245 і 1252 Цивільного кодексу України [5] та статтях 40, 40-1 Закону України «Про нотаріат» [1], наділені правом на посвідчення заповітів і довіреностей, а також засвідчення справжності підпису

на документах, зміст яких не суперечить Законові та які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що принижують честь і гідність людини.

На час воєнного стану в Україні, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 164 від 28 лютого 2022 року «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [6], з наступними змінами та доповненнями, квазінотаріальними суб'єктами, уповноваженими на час дії воєнного стану в Україні) виступають: командир (начальник) або уповноважена таким командиром (начальником) особа Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, що посвідчують заповіти та окремі види довіреностей; начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених, який вправі посвідчувати лише заповіти від імені військовополонених.

Має рацію О. Кухарев, стверджуючи що відбулося розширення переліку осіб, що наділені правом посвідчувати прирівняні до нотаріальних заповіти [7].

Зауважуємо, що також вказані нові квазінотаріальні органи наділені повноваженнями на посвідчення окремих видів довіреностей.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 19 квітня 2022 року № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [8], яка набула чинності 28 квітня 2022 року, зобов'язано осіб (що наділені таким правом лише на час воєнного стану в державі), посвідчувати окремі довіреності та заповіти, які лише прирівнюються до нотаріальних, укладати їх згідно з вимогами Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 року № 940 [8, с. 38].

Наголошуємо, що органи нотаріату та квазінотаріату повинні дотримуватися обмежень щодо вчинення нотаріальних дій, які встановлені статтею 9 Закону «України «Про нотаріат».

Зокрема, нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників даного виконавчого комітету. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншого органу місцевого самоврядування[1].

Законодавець наголошує, що посадові особи, перелічені у статті 40 цього Закону, не вправі посвідчувати заповіти та довіреності на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). Зауважуємо, що аналогічний текст норми перенесено у пункт 14 Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.

З аналізу норм статті 9 Закону України «Про нотаріат» вбачається, що і надалі законодавцем не зазначено обмеження щодо вчинення нотаріальних дій консульськими установами [10, с. 45]. При цьому зауважуємо про їх існування у нормах статті 49 Консульського статуту України.

Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених статтею 9 Закону України «Про нотаріат» правил, є недійсними.

Отже, під час воєнного стану громадяни вправі звернутися за вчиненням нотаріальних дій як до нотаріальних органів, так і, в окремих випадках, до квазінотаріальних органів.

Надалі залишається проблемою якість надання нотаріальних послуг квазінотаріальними органами, тому варто розробити методичні рекомендації хоча би щодо посвідчення заповітів, прирівняних до нотаріальних.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» : Закон України від 01.10. 2008 № 614-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-17#Text>
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин : Закон України від 14.07.2020 № 775-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-20#n2>.
4. Долинська М. С. Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 53. С. 197–203.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.
7. Кухарев Олександр. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. 7 жовтня 2022 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voyennogo-stanu>.
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#n2>.
9. Долинська М. С. Порядок посвідчення довіреностей та заповітів, порівняних до нотаріально посвідчених : довідник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 184 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5543/1/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA--2023---%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90.pdf>.
10. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*, 2018. Вип. 2. С. 114-120.

Марія ДОЛИНСЬКА,
завідувач кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Юлія ЛОЗОВСЬКА,
здобувачка вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

НОТАРІУСИ ЯК СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ЇХ ОБТЯЖЕНЬ

Визначення поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень відображено в статті 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [1], яке зазнало певних редагувань та змін у порівнянні з первинною редакцією вищевказаного Закону.

Законодавець трактує державну реєстрацію як офіційне визнання та підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [1].

Виникнення права власності на нерухоме майно неможливе без його державної реєстрації, про що наголошується у статті 331 Цивільного кодексу України [2], а також у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Тобто, право власності на нерухоме майно виникає лише з моменту державної реєстрації такого права.

До організаційної системи державної реєстрації прав входить три основні групи суб'єктів.

По-перше, Міністерство юстиції України та його територіальні органи.

По-друге, суб'єкти державної реєстрації прав, до яких законодавець відносить виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська, Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації.

До третьої групи суб'єктів відносяться державні реєстратори прав на нерухоме майно.

Варто пригадати, що з 1 січня 2013 року набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», відповідно до яких державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю, до однієї тисячі мінімальних заробітних плат [3, с. 332].

У статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» встановлено перелік речових прав та їх обтяжень, які підлягають державній реєстрації прав. Зокрема, підлягають реєстрації:

1) право власності та право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання на майбутній об'єкт нерухомості, а також спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості;

2) речові права на нерухоме майно, похідні від права власності: право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіцій), право господарського відання, право оперативного управління, право постійного користування та право оренди (суборенди) земельної ділянки, право користування (найму, оренди) будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), що виникає на підставі договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), укладеного на строк не менш як три роки; право довірчої власності на отриманий в управління об'єкт нерухомого майна, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, а також інші речові права відповідно до закону;

3) обтяження речових прав на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості: заборона відчуження та/або користування, арешт, іпотека, вимога нотаріального посвідчення договору, предметом якого

є нерухоме майно, встановлена власником такого майна, податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості. Також відповідно до Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому», реєстрації підлягають: обтяження гарантійної частки будівництва об'єкта нерухомого майна, обтяження спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва/майбутній об'єкт нерухомості на користь особи, яка сплатила частково ціну майбутнього об'єкта; обтяження спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва/майбутній об'єкт нерухомості, спеціальне майнове право на який зареєстровано за особою, яка сплатила частково ціну такого об'єкта, на користь замовника будівництва/девелопера будівництва.

4) Згідно з частинами другою та третьою статті 27-2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» реєстрації підлягають обтяження спеціального майнового права на подільний об'єкт незавершеного будівництва, та обтяження права власності на об'єкт нерухомого майна на користь замовника будівництва/девелопера будівництва;

5) інші обтяження відповідно до закону[1].

Отже, у Державному реєстрі прав реєструються речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення, меліоративні мережі, складові частини меліоративної мережі, а також реєструються передбачені законом речові права та їх обтяження на об'єкти незавершеного будівництва та майбутні об'єкти нерухомості.

Законодавець у статті 5 вищевказаного Реєстраційного закону передбачив перелік об'єктів, які не є підлягають державній реєстрації, а саме: речові права та їх обтяження на корисні копалини, рослини, а також на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких можливе без їх знецінення

та зміни призначення, а також окремо на споруди, що є належністю головної речі, або складовою частиною речі, зокрема, на магістральні та промислові трубопроводи (у тому числі газорозподільні мережі), автомобільні дороги, електричні мережі, магістральні теплові мережі, мережі зв'язку, залізничні колії, крім меліоративних мереж, складових частин меліоративної мережі.

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень проводиться державним реєстратором за місцезнаходженням нерухомого майна.

При здійсненні державної реєстрації державний реєстратор, в тому числі нотаріус, повинен встановити особу громадянина України за паспортом громадянина України або за іншим документом, що посвідчує особу, передбаченим Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [4]. Особа іноземця або особи без громадянства встановлюється за національним, дипломатичним чи службовим паспортом іноземця або іншим документом, що посвідчує особу іноземця або особи без громадянства.

При веденні державного реєстру прав його суб'єкти керуються чинним реєстраційним законодавством, серед яких слід виокремити постанову Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5].

Державна реєстрація прав проводиться на підставі документів, необхідних для відповідної реєстрації, передбачених статтею 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 553 від 23 серпня 2016 р. [5]).

У випадках, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень додатково можуть подаватися інші документи.

Дійсно, процес становлення в Україні системи реєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна дійсно пройшла досить довгий етап становлення, хоча і надалі залишається низка питань, які потребують більш досконалого врегулювання в цій сфері реєстраційної діяльності з метою забезпечення чітких механізмів гарантування та захисту прав власників нерухомості [6, с. 157].

Оскільки державна реєстрація речових прав здійснюється безпосередньо після вчинення нотаріальної дії та, зважаючи на покладення на нотаріуса повноважень державного реєстратора, М. Німак стверджує, що нотаріальна дія тісно пов'язана із державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно. Має рацію автор, що потрібно чітко усвідомлювати, що це самостійна діяльність, і реєстрація речових прав не є складовою нотаріальної діяльності і здійснюється нотаріусом, як інша діяльність, відмінна від нотаріальної, яку він зобов'язаний здійснювати через покладені на нього законом повноваження [6, с. 419].

Таким чином, державна реєстрація прав на нерухоме майно забезпечує можливість відображення, як статичного, так і динамічного процесу відносин власності, що, з одного боку, знаходить своє відображення у збереженні відомостей у спеціальному реєстрі про дійсного власника нерухомого майна, з іншого – про наступні переходи права власності на нерухомість.

Державна реєстрація прав є публічною, проводиться органом державної реєстрації прав, який зобов'язаний надавати інформацію про зареєстровані права та їх обтяження в порядку, встановленому Реєстраційним Законом.

Запровадження ефективної системи реєстрації дозволить забезпечити реєстрацію всіх прав на нерухоме майно, сприятиме реалізації передбачених Конституцією України гарантій цих прав, їх захищеності, а також розвитку ринкової економіки України в цілому.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень : Закон України від 1.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Долинська М. С. Нотаріальний процес : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2019. 652 с.
4. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>
5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text> 4.
6. Долинська М. С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Вісник Львівського університету. Серія юрид.* 2012. Вип. 55. С. 147–157.
7. Німак М. О. Співвідношення понять «нотаріальна діяльність» та «реєстраційна діяльність нотаріуса». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки.* 2017. Вип. 865. С. 413–420.

Наталія ІЛЬКІВ,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДОВКІЛЛЕВОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СКЛАДОВОЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Стратегія подолання негативних наслідків воєнних дій передбачає для забезпечення чистого і безпечного довкілля розробку такої програми з відновлення України як «Відбудова чистого та захищеного середовища». З огляду на нестале використання та неефективне управління, що в останні роки підсилено для України та цілого світу не лише наслідками змін клімату, але значною мірою руйнівним впливом російської агресії на довкілля, доводиться констатувати незадовільний стан українських земель, що виражається у виснаженості та, відповідно, зниженні якості земель.

За офіційними даними, оприлюдненими через сервіс фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії російської федерації «Екозагроза», працівниками Державної екологічної інспекції України за період з 24 лютого 2022 року по листопад 2023 року складено 233 акти щодо порушень стосовно земель внаслідок воєнних дій. За здійсненими розрахунками, відповідно до чинних методик, станом на листопад 2023 року, збитки завдані земельним ресурсам орієнтовно оцінюються у 1009,8 млрд. грн (що сягає практично половини від усіх завданих довкіллю збитків за цей період). Результатом злочинних дій держави-агресорки стало засмічення 17980307 м² земель (шкода оцінюється в 995,4 млрд грн) та забруднення 615767 м² ґрунтів [1].

На жаль воєнні дії, які здійснюються з особливою агресивністю, з використанням великої кількості сучасної зброї та техніки тривають, тож ці цифри не є остаточними, і земля, що є нашим «основним національним багатством» надалі потерпає від замінувань, вибухів ракет та розривів

артилерійських снарядів, руху важкої техніки, забруднення паливно-мастильними матеріалами, наслідків від знищення складів, промислових, господарських, житлових та інших об'єктів, поширення токсичних продуктів горіння, створення оборонних споруд (бліндажів, окопів), та як наслідок порушення ґрунтового покриву, забруднення ґрунту важкими металами, знищення ґрунтової біоти та рослинного покриву. Завдана шкода буде відчутною і після завершення воєнних дій, і навіть у зв'язку з очікуваною позитивною відбудовою.

Нагальним та актуальним є виділення такого напрямку програми як збалансоване використання земель в умовах підвищеного попиту і обмежених пропозицій та напрацювання спеціальних проєктів та заходів для реалізації програми.

Напрацьована у довоєнний період обширна нормативно-правова база для охорони й раціонального використання природних ресурсів, зокрема Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року, затв. Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, затв. Законом України від 21 квітня 2011 р. № 3268-VI; Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179; Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443; Морська природоохоронна стратегія, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1240; Державна стратегія управління лісами України до 2035 року, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777; Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70 та ін. нормативно-правові акти, – в основному були спрямовані на виконання Угоди про асоціацію з ЄС, на забезпечення приєднання України до Європейського зеленого курсу. У цих актах визначено важливі заходи щодо охорони земель. [2, с. 34] Однак зважаючи на першопочатковий рух законодавця у досягненні поставлених екологічних цілей (про що вказують назви та зміст цих документів (Концепція, план),

так і головною мірою корективи, які привнесла війна, вказують на необхідність доопрацювання й перегляду раніше зроблених або тих, що слід зробити, кроків.

Слід відзначити особливу увагу в проєкті Плану відновлення ключовим завданням, що мають бути здійснені для збалансованого використання земель. Так у програмі визначені: спрощення і дерегуляція земельного законодавства щодо охорони, раціонального використання та консервації земель (в т.ч. постраждалих внаслідок війни), відтворення природних екосистем та створення і розширення об'єктів природно-заповідного фонду, в т.ч. за рахунок недержавних установ та фізичних осіб; організація процесу інвентаризації та класифікації деградованих земель, в т.ч. пошкоджених в результаті російської військової агресії; методологічно та інституційно забезпечити заходи з консервації, рекультивації та поліпшення земель; реалізація заходів з консервації, рекультивації та поліпшення земель, постраждалих внаслідок російської агресії. Серед списку проєктів, покликаних забезпечити збалансоване використання земель, запропоновано реалізацію заходів з рекультивації, консервації та охорони земель на пілотних територіях, в т.ч. тих, що постраждали внаслідок військової агресії рф. [3]

Зазначаючи на важливість передбачених програмою проєктів, необхідно здійснити розробку механізмів їх реалізації. Як слушно зазначається експертами МБО «Екологія-Право-Людина» в аналітичному документі, підготовленому в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», ключовим для успішного здійснення відновлення ґрунтів є належне вирішення проблеми безпосередньо «на місцях», тобто на рівні об'єднаних територіальних громад. Ними вказується на необхідність формування обґрунтованого, чіткого та єдиного бачення врегулювання питання відновлення ґрунтів у планах відновлення громад. [4, с. 4] Відповідний розділ має бути структурований і містити всі необхідні для ефективного втілення відновних заходів елементи.

Доцільним та необхідним є включення до програми запобігання ерозії ґрунтів, що прийматиметься на рівні громади, положень щодо впровадження системи терасування, висіву культур, які добре утримують ґрунт, протиерозійні насадження

дерев та чагарників для зміцнення ґрунтового покриву; програма управління водними ресурсами має передбачати, серед іншого, створення систем дренажу та зрошення, що дозволяють забезпечувати оптимальний режим вологості для рослинності, уникати надмірного зволоження або переосушення, що може спричинити деградацію ґрунтів; програма збереження біологічного різноманіття має включати створення заповідних зон, охоронних насаджень та природних коридорів для збереження різних видів рослин та тварин. Необхідними є ряд адміністративно-інституційних нововведень, зокрема: створення у структурі об'єднаної територіальної громади окремої структурної одиниці, відповідальної за здійснення повоєнного відновлення, зокрема, ґрунтів; проведення підготовки кадрів органу місцевого самоврядування для здійснення заходів відновлення довкілля, зокрема, ґрунтів; закріплення за посадовими особами органів місцевого самоврядування обов'язків зі створення та наповнення відкритих електронних систем звітності про проведення заходів відновлення ґрунтів; закріплення за посадовою особою органу місцевого самоврядування обов'язку із проведення просвітницької діяльності серед місцевих мешканців щодо важливості та порядку здійснення заходів із відновлення ґрунтів; налагодження співпраці між органами місцевого самоврядування та органами Державної екологічної інспекції щодо оцінки та фіксації шкоди, що завдається ґрунтам. Обов'язково повинна бути пропрацьована фінансова складова: прийнявши відповідні локальні акти громади, слід створити місцевий фонд охорони довкілля; передбачити у місцевому бюджеті фінансування реалізації програми запобігання ерозії ґрунтів, заходів інформування громадськості про процеси відновлення ґрунту [5, с. 156]/

Таким чином, вже у сучасних умовах максимально можливими способами та на перспективу повоєнного відновлення до змісту правової охорони земель, насамперед ґрунтів, необхідним є при розробці планів відновлення територіальних громад включити до них заходи з відновлення стану ґрунту, з оцінки стану ґрунтів, що визначені чинним національним законодавством та враховують стандарти ООН.

Список використаних джерел

1. Дашборд із даними про загрози довкіллю. ЕкоЗагроза : Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>
2. Ільків Н. В. Правові інструменти державної екологічної політики України у сфері землекористування в контексті відповідності Європейському зеленому курсу (розділ 2). Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 18–44.
3. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022. 108 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf>
4. Питання відновлення ґрунтів в контексті планів відновлення громад: аналітичний документ / Павелко Анатолій, Баран Соломія. Львів, 2023. 13 с.
5. Ільків Н. В. Основні напрями вдосконалення правового механізму захисту довкілля. Перспективи розвитку правового регулювання економічного відновлення України : колективна монографія / за заг. ред. М. С. Долинської. Львів: 2023. С. 115–178.

Наталія ІЛЬКІВ,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Аліна ПОЛАГІВ,
здобувачка вищої освіти Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1 липня 2021 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», відповідно до якого в Україні почав функціонувати ринок землі. Повномасштабне збройне вторгнення росії на нашу українську землю вплинуло на розвиток земельних ринкових відносин. Однак, попри воєнні дії, обіг земель продовжується і можна робити певні висновки з урахуванням того, що питання про впровадження обігу сільськогосподарських земель і надалі доволі дискусійне та заполітизоване. Але запровадження ринку землі, а отже, його легалізація та виведення його з «тіні» є безумовно позитивними змінами у законодавчій сфері. Проте не можна стверджувати, що на сьогодні ринок землі повноцінно функціонує.

Відповідно до Закону ринок землі впроваджується у 2 етапи. З 1 липня 2021 р. по 31 грудня 2023 р. обіг земель сільськогосподарського призначення буде відбуватися між громадянами України. Максимальний обсяг – 100 га на особу. З 1 січня 2024 р. поряд з фізичними особами землю зможуть купувати також юридичні особи, створені й зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади, територіальні громади та держава. Водночас максимальний обсяг придбаної землі може становити 10 тис. га [1, с. 148].

З одного боку, зараз ринок землі функціонує в так званому «тестовому режимі», у зв'язку з обмеженнями кількості транзакцій із землею не може бути великою. За таких обставин є можливість проаналізувати поведінку суб'єктів на ринку, виявити, які практичні проблеми виникають, та відповідно вирішувати їх у законодавчому полі. З іншого боку, як зазначають О. В. Лазарева, А. Ю. Мась, К. Ю. Борисевич одним з основних завдань ринку землі є забезпечення розширення інвестиційних можливостей для розвитку вітчизняного аграрного сектору та, відповідно, надходження в український бізнес іноземного капіталу, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність економіки як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, досягти позитивного соціально економічного ефекту задля економічного зростання [2].

Запровадження ринку землі – це вкрай необхідна реформа для цього сектору економіки. Проте, з огляду на вищезгадані обмеження щодо недопуску на початковому етапі до обігу земель юридичних осіб та концентрації у власності в однієї особи не більше 100 га, досягнути зазначених цілей, що дасть можливість сформувати привабливий інвестиційний клімат, зараз складно. По-перше, на сьогодні юридичні особи не мають можливості купувати найбільш інвестиційно привабливі землі – ріллю, а тому не мають можливості формувати стабільний земельний банк. По-друге юридичним особам, створеним і зареєстрованим за законодавством України, учасникам (засновникам) або кінцевим бенефіціарним власникам, якими є особи, які не є громадянами України, буде дозволено купувати сільськогосподарські землі за умови схвалення такого рішення на референдумі. По-третє, на сьогодні в експертному середовищі ведеться дискусія щодо норми концентрації землі в одних руках, адже 100 га – дуже малий обсяг земельного банку для ведення ефективного аграрного бізнесу (наприклад, прибуткове тваринництво та рослинництво починається із 1000 га). Варто врахувати, що після 2024 р. обмеження концентрації землі однією юридичною особою буде близько 10 тис. га, а тому може виникнути загрозлива ситуація, за якою одна особа може викупити більшість земель в межах однієї ОТГ і, таким чином, зробити громаду залежною від цього суб'єкта.

Щодо впливу повномасштабного вторгнення Росії на ринок землі в Україні необхідним є дослідження ряду показників. На початку минулого року близько чотирьох місяців ринок не працював, бо був закритий доступ до реєстрів. Але, як стверджують в уряді, кількість укладених угод про купівлю землі у 2022-му не дуже відрізняється від кількості договорів на купівлю чи продаж землі у перший рік дії ринку землі. Якщо абстрагуватися від війни, то в середньому продається пів відсотка землі в рік. За розміром площ, щодо яких було укладено угоди від початку 2022 року, за інформацією заступника міністра аграрної політики та продовольства України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Дениса Башлика, лідирують Дніпропетровська, Полтавська, Кіровоградська, Хмельницька та Харківська області. Незважаючи на великі заміновані території, території, що знаходяться під щоденним обстрілом, Харківська область залишилася у топ-п'ятірці, де відбувається купівля чи продаж ділянок сільськогосподарського призначення.

Середня вартість за гектар складає у середньому 39 тисяч гривень, вона динамічна з кожним роком зростає. За рівнем цін на землю в першому півріччі цього року лідирує Івано-Франківська область. У цьому регіоні один гектар землі сільськогосподарського призначення коштує в середньому 75 тисяч гривень. Торік земельні ділянки сільськогосподарського призначення продавалися за ще вищими цінами – в середньому по 99 тисяч гривень за гектар. В уряді це пояснюють тим, що багато підприємств зі сходу та півдня України релокувалися на захід, тому у цьому регіоні був і підвищений попит на землю.

На окупованих територіях поки що ні продати, ні купити землю неможливо. Доступ до реєстрів на тих територіях залишається заблокованим. Україна не визнає жодних речових прав, які намагалися встановлювати окупанти, в тому числі ще з 2014 року. При цьому, на деокупованих територіях власники земельних паїв зіштовхнуться з додатковою проблемою – замінованими окупантами полями. Повернути до використання аграрні землі, які забруднені вибухонебезпечними предметами, складно: треба обстежити ділянки, виявити вибухонебезпечні предмети, їх вивезти та знешкодити, й тільки після

цього ділянка може стати затребуваною. Бо поки вона замінована, мало хто захоче інвестувати у придбання таких земель.

Загалом, експерти позитивно оцінюють функціонування ринку землі в Україні. Цьому сприяло введення електронних аукціонів з продажу та оренди земельних ділянок через систему «Прозоро». Аукціони користуються попитом. Як пояснив у розмові з DW голова правління АТ «Прозоро.Продажі» Сергій Бут, у середньому на аукціон приходять три й більше учасників, що є доволі високим показником. «Навіть під час воєнного стану ми не спостерігаємо якогось драматичного падіння обсягів продажів і оренди землі. Це говорить про те, що земля, як актив, має свого споживача, стабільний попит і використовується за цільовим призначенням», – зазначає Бут. За його даними, станом на травень 2023-го вже завершилися аукціони з купівлі та оренди сільгоспземель на понад 1,2 мільярда гривень [3].

Експерти звертають увагу на те, що запроваджена в Україні система купівлі-продажу землі, судячи з усього, задовольняє як продавців, так і покупців. Водночас аналітики вказують і на слабкі місця, з якими ще варто попрацювати. Експертка з земельних питань Елліна Юрченко наводить такий приклад: «При перереєстрації прав на землю офіційно вказується мінімально дозволена ціна на рівні нормативно грошової оцінки. Хоча ми знаємо, що пропозиція на ринку вища за нормативно-грошову оцінку. Тому ми розуміємо, що покупці домовляються з продавцями, укладають угоду за мінімальною ціною, а решта йде як неофіційна доплата. Це робиться для ухиляння податків. На подібну практику вказують експерти і при купівлі чи продажу нерухомого майна і констатують, що поки держава не винайшла механізму протидії цьому. Водночас експерти зауважують, що відкриття ринку землі в цілому позитивно вплинуло на сільськогосподарську галузь України, оскільки багато сільгоспідприємств і фермерів після придбання землі почали вкладати інвестиції у довгострокові проекти – вирощування садів, створення меліоративної системи, тваринництво. Адже маючи землю у власності сільгоспідприємці можуть планувати свій бізнес на довгострокову перспективу.

Вважаємо, що запровадження ринку землі та отже і легалізація трансакцій із землею є правильним напрямом розвитку

земельних відносин. Але наша держава поки що на початковому етапі шляху до запровадження реальних сталих ринкових відносин щодо земель сільськогосподарського призначення, які є важливою складовою земельної реформи в Україні. З огляду на численні обмеження не можна сказати, що ринок повноцінно функціонує і не завжди ці обмеження необхідні, але в перспективі розвитку відносин ми на правильному шляху, що дасть змогу створити привабливий інвестиційний клімат в агросекторі. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення обігу земель в Україні має ще багато недоліків, протиріч та прогалин, для вирішення яких слід внести зміни до земельного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Грошко Б. Б. Актуальні проблеми ринку землі – аналіз та пропозиції вирішення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. 1 (33). С. 147–152.
2. Лазарева О. В., Мась А. Ю., Борисевич К. Ю. Вивчення європейського досвіду функціонування ринку землі та його перспективи в українських реаліях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2021/7.pdf
3. Ржеутська Л. О. Ринок землі в Україні: жодного ажіотажу попри побоювання. *Економіка*. 07.07.2023. URL: <https://amp.dw.com/uk/dva-roki-rinku-zemli-v-ukraini-masovogo-skupovuvanna-dilanok-ne-vidbulosa/a-66141699>

Віталій КАДАЛА,
голова Юридичної клініки «Правовий захист»,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ПОНЯТІЙНА КАТЕГОРІЯ: НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ТА ОСУЧАСНЕННЯ

На даний час суб'єкти господарювання потерпають від негативного впливу загроз, котрі викликані активними воєнними діями в Україні. Їх безпекове середовище в контексті проведення господарської діяльності не має потрібного рівня міцності. Втрата логістичних зв'язків з комерційними партнерами та потенційними покупцями, значні законодавчі зміни в процедурах оподаткування, інфляційне навантаження на ціновий фактор, значний ступінь спрацювання основних фондів, нестача власних фінансових ресурсів призвело до того, що більшість з них втратили платоспроможність та ліквідність. У зв'язку з цим актуалізується питання налагодження якісного рівня господарських правовідносин, проте з огляду на проблематичність умов функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнних викликів першочерговим для вирішення постає питання розуміння їх сутнісного змісту з позиції реалів сьогодення. Саме таке явище в господарській діяльності підприємств вказало на сучасність та актуальність обраного напрямку вивчення.

Важливо звернути увагу на той факт, що питання господарських правовідносин підприємств не є новим, проте не втрачає своєї актуальності з боку науковців. Таке твердження витікає з того, що господарські правовідносини як предмет дослідження постійно обираються науковцями для проведення дисертаційних та монографічних досліджень, оприлюднюються на конференціях різного рівня та обговорюються на різних дискусійних платформах. Серед науковців, які присвятили свої розробки даній проблемі варто відзначити таких як Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй [1], В. С. Мілаш [2], В. І. Цікало [3], Ф. М. Ханієва [4] та інші. Науковці

вивчають різні аспекти господарських правовідносин, проте доволі різносторонньо висвітлюють сутнісний зміст їх як понятійної категорії, що і обумовило необхідність дослідження.

Необхідно зауважити, що нормативно-правове визначення господарських правовідносин закріплено у ст. 1 Господарського кодексу України [5] «...господарськими визнаються відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання». Окрім цього, у Господарському кодексі України [5] законодавець пропонує розглядати господарські правовідносини з позиції видової характеристики у розрізі господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських. У р. 3. Господарського кодексу України законодавець розкриває змістовність кожної складової даного виду правовідносин:

– господарсько-виробничими відносинами є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності (р. 3 п. 5 ГКУ);

– організаційно-господарськими відносинами є відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (р. 3 п. 6 ГКУ);

– внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами (р. 3 п. 7 ГКУ).

Проведені дослідження щодо розкриття змісту науковцями понятійної категорії «господарські правовідносини» надали змогу встановити три ключові напрямки її характеристики:

по-перше, як особливий вид суспільних відносин, що виникають у результаті впливу норм права на фактичні, реальні відносини в суспільстві і становлять проміжну ланку між нормою права та фактичними суспільними відносинами;

по-друге, як відносини між господарюючими суб'єктами (підприємствами, підприємцями) та органами управління, які утворюються у процесі організації і безпосередньої господарської діяльності;

по-третє, як врегульовані нормами господарського права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризуються особливим суб'єктним складом, а також поєднанням організаційних та майнових елементів.

З цього приводу цікавою є позиція А. В. Березан [6], який уточнює той факт, що саме «...господарські правовідносини формують організаційні та майнові складники, котрі виступають життєдіяльністю господарської діяльності». До їх складу дослідник включає виробництво і реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг, а також звертає увагу на те, що саме вони складають предмет господарського права.

З огляду на зазначене, пропонуємо авторське бачення змістовності понятійної категорії «господарські правовідносини»: сукупність суспільних правовідносин, які поєднують юридичні та економічні сегменти, характеризують права та обов'язки їх учасників, враховують галузеві особливості господарського циклу в момент їх настання та фактичної реалізації, у відповідності до визначених організаційних та управлінських прийомів і способів ведення господарської діяльності різними суб'єктами. Убачається, що таке тлумачення змістовності понятійної категорії «господарські правовідносини» має декілька переваг:

по-перше, висвітлений взаємозв'язок юридичні та економічні сегменти, котрі виступають основою сукупності суспільних господарських правовідносин;

по-друге, враховано права та обов'язки учасників господарських правовідносин, які виникають під час заняття господарською діяльністю, а, як наслідок розкривають її мету – досягнення соціальних та економічних результатів, отримання прибутку;

по-третє, звернуто увагу на присутність галузевих особливостей господарського циклу в момент настання та фактичної реалізації господарських правовідносин, котрий вказує на існування різних правових норм проведення господарської діяльності з урахуванням галузевої належності;

по-четверте, запропоновано дотримуватися відповідності господарських правовідносин обраним організаційним

та управлінським прийомам і способам ведення господарської діяльності різними суб'єктами, що надасть можливість підвищити їх результативність.

Викладене вище дає підстави для таких висновків. Науковці по-різному пропонують тлумачення господарських правовідносин, а, як наслідок, підприємства обирають індивідуальні підходи, котрі неможливо систематизувати для знаходження раціонального рішення. Враховуючи сучасні умови функціонування підприємств, які склалися в умовах воєнних викликів у країні запропоновано авторську позицію щодо сутнісного змісту господарських правовідносин, а саме сукупність суспільних правовідносин, які поєднують юридичні та економічні сегменти, характеризують права та обов'язки їх учасників, враховують галузеві особливості господарського циклу в момент їх настання та фактичної реалізації, у відповідності до визначених організаційних та управлінських прийомів і способів ведення господарської діяльності різними суб'єктами. Таке розуміння господарських правовідносин, ми вважаємо, надає більш розгалужений аспект для застосування в діяльності сучасних підприємств.

Список використаних джерел

1. Корпоративні правовідносини : монографія / Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.
2. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. Харків : ХНУМГ. 2014. 227 с.
3. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 590 с.
4. Ханієва Ф. М. Правочини з внесення вкладів до господарського товариства : монографія. Харків : Екус, 2021. 248 с.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення : 10.09.2023).
6. Березан А. В. Поняття та ознаки господарських правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 33–38.

Юлія КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК,
завідувач кафедри судочинства,
доктор юридичних наук, професор
(Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Одним з викликів для національної кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану стало виконання нею не властивої раніше їй функції – утримання військовополонених.

Як з цього приводу зазначають М. С. Пузирьов та О. В. Батюк: «Збройна агресія російської федерації проти України породила нові виклики для сектору безпеки та оборони України. Місця несвободи України, як правоохоронні органи в межах сил безпеки, не стали винятком, адже збройна агресія російської федерації та відсіч їй з боку сил оборони та безпеки України зумовили появу такої нової для нашої держави категорії, як військовополонені» [1, с. 103].

Міжнародні стандарти поводження з військовополоненими закріплені в однойменній Женевській конвенції від 12.08.1949 року [2], яка визначає категорії осіб, на яких поширюється правовий статус військовополонених, встановлює загальні положення про захист військовополонених, регламентує питання приміщень для утримання, забезпечення харчування та одягом військовополонених, належними санітарно-гігієнічними умовами та медичною допомогою.

На національному рівні порядок тримання військовополонених регламентується відповідним Порядком тримання військовополонених, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413 [3].

В установах Державної кримінально-виконавчої служби України для тримання військовополонених утворено 51 дільницю (станом на червень 2022 року) [4], які розташовані майже в кожному регіоні України, та 2 табори.

Перший, утворений у травні 2022 року, – Державна установа «Табір для тримання військовополонених «Захід 1»,

шляхом реорганізації Державної установи «Миколаївська виправна колонія № 50» (мінімального рівня безпеки), яка розміщена на території Львівської області.

Табір для військовополонених охороняється, всередині будівлі утримувані особи можуть вільно пересуватися. Для військовополонених створенні належні побутові умови, організовано медичне забезпечення. Важливо, що утримувані тут особи працюють. Вони не проводять своє буття, просто дивлячись у стелю. Вони займаються деревообробкою та приносять користь для українського суспільства [5].

У зв'язку зі зростанням кількості російських військовополонених та блокуванням процесу обміну військовополоненими російською стороною виникла необхідність створення другого такого табору.

Державна установа «Табір для тримання військовополонених «Захід 2», створено на базі Державної установи «Могилів-Подільська виправна колонія (№ 114)» у Вінницькій області. Відповідні зміни у єдиному реєстрі з'явилися 20 жовтня 2023 року [6].

На облаштування установи Кабінет Міністрів України виділив 3,2 мільйона гривень. Як стверджує заступниця Міністра юстиції України Олена Висоцька: «Виділені Кабміном кошти, підуть на проектно-кошторисну документацію та побутове обладнання, яке можна придбати без спеціальних дозволів. До прикладу, великогабаритна техніка для кухні, прання, сушіння білизни... На жаль, немає часу, щоб повноцінно підготувати табір, і лише потім ввозити військовополонених. Усі ці роботи проводять паралельно. Найближчі тижні можна прогнозувати уже перших військовополонених» [7].

Одночасно, як передбачено ч. 7 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України: «Під час дії воєнного стану в Україні у зв'язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для тримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для тримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки» [8].

У дільницях, утворених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України, військовополонені тримаються в окремих приміщеннях у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчих ізоляторах, ізолювано від інших засуджених та осіб, взятих під варту.

При цьому «військовополонені, які перебувають у дільницях для тримання військовополонених, переміщуються до табору для тримання військовополонених, як тільки таке безпечне переміщення стане практично можливим» [8].

Із проаналізованого вище можемо зробити висновок, що в умовах воєнного стану в Україні зміщено пріоритети функціонування кримінально-виконавчої системи: крім завдань щодо реалізації кари, створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, важливе значення набули завдання щодо забезпечення пенітенціарної безпеки, яку розуміють як «стан захищеності засуджених, персоналу, інших осіб (у тому числі військовополонених) від небезпек та загроз під час перебування в місцях несповоди Міністерства юстиції України, що в підсумку сприяє досягненню мети захисту інтересів особи, суспільства і держави» [1, с. 105]. Більше того, організація тримання військовополонених на належному рівні у відповідності до міжнародних стандартів та забезпечення їхньої безпеки є індикатором цивілізованості Української держави та дотримання нею норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Пузирьов М. С., Батюк О. В. Пенітенціарна безпека як складова пенітенціарної безпеки. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали III Міжнародного пенітенціарного форуму, м. Київ, 3 листопада 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 103–106.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення : 02.12.2023).

3. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення : 02.12.2023).

4. Утворено дільниці та табір для військовополонених в установах ДКВС України. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/12359/> (дата звернення: 02.12.2023).

5. Малюська Денис. Російські військовополонені у спеціальному таборі для утримання таких осіб працюють на користь українського суспільства. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-rosiyski-viyskovopoloneni-u-spetsialnomu-tabori-dlya-utrimannya-takih-osib-pratsyuuyut-na-korist-ukrainskogo-suspilstva> (дата звернення : 02.12.2023).

6. Тараненко В. Україна збільшує кількість таборів для військовополонених росіян. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/ukrajina-zbilshuje-kilkist-taboriv-dlja-vijskovopolonenikh-rosijan-966801.html> (дата звернення : 02.12.2023).

7. Ковалишена Ю. Табір для полонених на Вінниччині: у Мін'юсті розповіли нюанси створення та коли завезуть перших в'язнів. URL: <https://suspilne.media/622151-tabir-dla-polonenih-na-vinnicini-u-minusti-rozpovili-nuansi-stvorennja-ta-koli-zavezut-persih-vazniv/> (дата звернення: 02.12.2023).

8. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення : 02.12.2023).

Людмила КУЗНЕЦОВА,
т.в.о. декана факультету,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Східноєвропейський університет
імені Рауфа Аблязова)*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В середині 60-х років минулого століття людство починає усвідомлювати наближення екологічної кризи та розпочинає процес її подолання. Наразі за рівнем стурбованості екологічне питання посідає п'яте місце після таких питань як безпека, корупція, соціальний рівень та моральність. Людство усвідомлює, що від стану екології залежить його нормальний розвиток та подальше існування.

Сучасний екологічний стан, який має антропологічне походження можна охарактеризувати як стан, що сприяє до погіршення в майбутньому навколишнього природного середовища та обмежує можливість задоволення потреб людини. Зараз ми можемо спостерігати формування нових екологічних цінностей, що є складовою екологічної культури суспільства.

Розпочата РФ війна проти України стала викликом для екологічної безпеки держави, яка в умовах воєнного стану переходить в статус глобальної екологічної проблеми спричиненою гуманітарною катастрофою внаслідок бойових дій. Україна постійно перебуває під загрозою ядерної катастрофи. Вибухи боєприпасів, руйнування і згоряння військової техніки разом із палим та боєкомплектами є джерелом значного забруднення атмосфери та ґрунтів.

За даними Київської школи економіки Україна з початку війни стикається зі значними наслідками бойових дій, які призвели не тільки до прямих руйнувань та економічних втрат, а ще й вплинули на стан навколишнього середовища та призвели до значних викидів забруднюючих речовин у повітря. Наслідки цих викидів виявилися катастрофічними, загальні збитки вже сягнули практично \$4,2 млрд. Зокрема, \$1,8 млрд становить шкода від лісових пожеж, \$1,6 млрд – від трав'яних пожеж та \$752 млн – від горіння нафти та нафтопродуктів. Ця сума наразі не враховує прямих збитків, завдані внаслідок

підриву російськими окупантами Каховської ГЕС на Херсонщині 6 червня 2023 року. Лісові та трав'яні пожежі, що виникли через військові дії, виявилися основним джерелом викидів. Їхні обсяги за даними Zoі Environment Network та Регіонального східноєвропейського центру моніторингу пожеж складають відповідно 46,6 тисяч гектарів і понад 471 тисяча гектарів. Гасіння пожеж уздовж ліній фронту стає небезпечним під час бойових дій та до розмінування територій, що зберігає пожежну небезпеку та може вплинути на якість повітря у майбутньому. Крім того, для відновлення пошкоджених об'єктів житлового фонду, комунальної та транспортної інфраструктури потрібно додатково здійснити викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря на суму більше ніж 1 млрд доларів. На значних територіях України відбувається суттєве пошкодження поверхневого шару ґрунтів внаслідок будівництва фортифікаційних споруд, вибухів та згоряння боєприпасів, проведення військових маневрів тощо. За оцінками Київської школи економіки та Zoі Environment Network, під ризиком пошкодження та забруднення опинилося 186 тисяч квадратних кілометрів земель, що становить практично 31% території України. З них понад 20 тисяч квадратних кілометрів пошкодженні більше ніж на 75%. Найбільшої шкоди зазнали території Донецької, Харківської та Запорізької областей [1].

Визначено, що вторгнення держави-окупанта спричинило масштабну екосистемну катастрофу, наслідки якої доведеться долати роками після перемоги. Враховуючи масштаби шкоди, завданої нашому довкіллю, ми вже повинні розглядати дійсно ефективні та сучасні шляхи покращення екологічного стану всієї держави, а особливо міст.

Сьогодні, як ніколи, перед людством стоїть питання про необхідність зміни свого ставлення до природи і забезпечення відповідного виховання і освіти нового покоління. У сучасному складному, різноманітному, динамічному, повному протиріч світі екологічні проблеми набули глобального масштабу. Основою розвитку людства має стати співдружність людини і природи. Кожен повинен зрозуміти, що тільки в гармонійному співіснуванні з природою можливий подальший розвиток нашого суспільства.

Відносини з природою – надважливий аспект загальної безпеки і виживання людства. Щоб зупинити катастрофічні втрати природи і забезпечити збереження глобальних екосистем, потрібні невідкладні та безпрецедентні за своїми масштабами заходи [2].

Стан сучасного екологічного знання обумовлений наявністю екологічної кризи та пов'язаної з нею кризи екологічної свідомості. Для вирішення екологічної кризи суспільство потребує не тільки значних економічних та соціальних зусиль, а й докорінної перебудови існуючої на сьогоднішній день екологічної свідомості та системи екологічного знання.

Фундаментом екологічної свідомості є екологічні знання, які поряд з екологічним мисленням, світоглядом, релігійними поглядами, етикою і культурою є компонентами екологічної освіти. За критерієм носія в екологічній свідомості можна виділити такі форми: 1) індивідуальна екологічна свідомість, тобто сукупність уявлень, відчуттів, знань про особливості взаємодії суспільства та природи, що притаманні окремому індивіду, виражають його унікальність та неповторність. 2) масова екологічна свідомість – відображає притаманні певному суспільству чи великій соціальній групі уявлення про особливості взаємовідносин у системі «суспільство-природа». Масова екологічна свідомість не є середньою арифметичною індивідуальних екологічних свідомостей всіх членів суспільства чи соціальної групи, а виражає домінуючі, пануючі погляди [3, с. 40].

Інтеграція України в євроатлантичний простір передбачає докорінні зміни у питаннях державної екологічної політики та екологічного виховання підрастаючого покоління, адже сформованість екологічної свідомості громадян є важливим показником рівня розвитку країни і має загальнодержавне значення.

Екологічна свідомість – глибоке, доведене до автоматизму розуміння нерозривного зв'язку людини з природою, залежності добробуту людей від цілісності й порівнянної незмінності їхнього середовища проживання. У світоглядному плані екологічна свідомість – вищий рівень усвідомлення людиною свого місця та значення в еволюції біосфери у зв'язку з бурхливим розвитком науки й технологій [4].

Отже, перед нашим народом стоїть проблема формування екологічної свідомості як способу життя, усвідомлення того, що вона є складовою відновлення та відродження державності. Усвідомлення того, що саме гармонізація людини і природи може забезпечити ефективний процес відбудови держави.

Список використаних джерел

1. Яких екологічних наслідків зазнала Україна за час війни окрім збитків від підриву Каховської ГЕС. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/yakih-ekologichnih-naslidkiv-zaznala-ukrayina-za-chas-viyni-okrim-zbitkiv-vid-pidrivu-кахovskoyi-ges/>

2. Кардаш Д. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11193/1/Kardash.pdf>

3. Чеболда І. Ю. Формування екологічної свідомості як умова становлення екологічного суспільства. *Наукові, методичні та організаційні виклики для закладів освіти та громадськості щодо екологічної освіти та виховання у воєнний і післявоєнний періоди* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 08–09 черв., 2023) ; ред.кол. : В. М. Черняк (відп. ред.) та ін. Тернопіль : Вид. центр ТОКІППО, 2023. С.39-42.

4. Потриваєва І. А. Як розвинути екологічну свідомість. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7320/1/zbirnyk_tez_15-17_05_19_16.pdf

Любомира МЕЛЕХ,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент,
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Законодавчими основами горизонтальних та секторальних реформ післявоєнної відбудови економіки України із урахуванням довкілєвого аспекту буде запровадження принципів збалансованого використання природних ресурсів та ефективного управління у напрямі збереження довкілля. Це передусім реформа державного екологічного контролю, а також реформа юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Саме реформа державного екологічного контролю покликана буде зробити контроль ефективним, сучасним, прозорим із максимальною мінімізацією корупційних ризиків, усуненням дублювання функцій центральних органів виконавчої влади в сфері охорони довкілля. А реформа юридичної відповідальності буде покликана зробити таку відповідальність реальною, адекватною та пропорційною шкоді, завданій довкіллю. Кінцевою ж метою юридичної відповідальності є збереження або ж відновлення суспільного блага, для захисту якого встановлено правове регулювання, у цьому випадку – довкілля.

Саме потрібно акцентувати увагу на шкоді, яка завдана довкіллю України збройною агресією російської федерації та на засадничій ролі здорового довкілля в забезпеченні добробуту населення. Зокрема, розглядати проблему забруднення атмосферного повітря (як внаслідок бойових дій, так і внаслідок спричинених ними пожеж); вод (поверхневих та підземних, та також внаслідок руйнування водогосподарської інфраструктури від гребель до очисних станцій); ґрунтів (від забруднення важкими металами внаслідок обстрілів та бомбардувань до механічного порушення структури ґрунтового покриву) та замінування територій (площа яких може сягати

до 15% території України, а розмінування вартістю 250 млрд дол. може тривати до 70 років).

Охарактеризувавши руйнівний вплив військових дій, спричинених агресією РФ на території України на ліси, водноболотні екосистеми, степи (56%, більше 1,6 млн га яких опинилися у зоні бойових дій та/чи під окупаційними військами РФ), природоохоронні території (44% об'єктів найвищого рангу перебуває у зоні бойових дій та/під окупацією РФ), біорізноманіття, бачимо те, що навряд чи можна оцінити повністю втрати внаслідок війни, а також те, що можна поставити під загрозу довгострокове відновлення та добробут громад.

Можна одночасно займатися проблемами біорізноманіття, пом'якшенням наслідків зміни клімату, післявоєнним відновленням економіки, а це підвищить ефективність використання ресурсів, сприятиме досягненню цілей збереження біорізноманіття із дотриманням принципів сталого розвитку.

Зазначимо основні правові принципи, на яких базуватиметься розроблення стратегічних планів із відновлення. Так, головними принципами повоєнної відбудови України має стати: 1) дотримання європейських екологічних інструментів планування у розбудові України 2) наскрізність екологічної політики і розвиток країни на засадах Європейського зеленого курсу; 3) екологічні стандарти на всіх рівнях формування і реалізації політики у сфері охорони довкілля; 4); відновлення має слугувати потребам українців і сприяти сталому розвитку України; 5) ефективне функціонування та використання цільових/донорських фондів для післявоєнного відновлення й розбудови зеленої економіки.

Потрібно описати суть необхідних секторальних реформ у різних галузях господарства, які прокладуть шляхи для вирішення проблем у сфері охорони довкілля під час планування післявоєнного відновлення та під час його реалізації. Головними завданнями секторальних реформ, що є невід'ємною умовою відбудови довкілля до природного стану, є зміни в галузях надро- та водокористування. Зокрема, забезпечення прозорої системи надро- та водокористування: розподілу спецдозволів та проведення оцінки впливу на довкілля. Гострою є проблема поводження з відходами, яка щодня сьогодні посилюється, беручи до уваги утворені військовими діями специфічні відходи.

Для зменшення впливу цих відходів на довкілля спершу слід організувати місця тимчасового зберігання відходів, розділити ці відходи на категорії, особливу увагу приділити небезпечним відходам, забезпечити їх роздільне збирання та зберігання, органам місцевого самоврядування намагатися забезпечити збір твердих побутових відходів, провести інвентаризацію об'єктів, де відходи зберігаються, оновити регіональні плани управління відходами по областях з максимальним їх залученням в економіку, та здійснювати пошук фінансування заходів на безпечне управління відходами на рівнях територіальних громад. Основним кроком у цьому напрямі повинно стати прийняття рамкового закону «Про управління відходами».

Роботи із відбудови та процеси із відновлення інфраструктури, що відбуватимуться вірогідно за надані державами ЄС кошти, мають відбуватися із врахуванням принципів Європейського зеленого курсу, у тому числі Стратегії ЄС з біорізноманіття до 2030 року. При розробці проєктів інфраструктурних та промислових об'єктів слід враховувати Таксономію ЄС, яка передбачає критерії екологічно сталих, «зелених» проєктів та видів діяльності.

Через агресію рф виникли проблеми замінування значних територій України, вирішення подальшої долі земель, які не можуть бути швидко перевірені та розміновані, а також необхідності перевірки якості ґрунтів сільськогосподарських угідь на територіях, де велися активні бойові дії, так як влучання ракет та снарядів у поля очевидно погіршує їх якість, забруднює їх та може негативно впливати на якість, безпеку та обсяги урожаю, що буде вирощуватися на цих забруднених землях. Також повоєнне освоєння територій повинно враховувати категорії земель, щоб не допускати забудову водного фонду, розорювання заплав тощо. Збалансована модель землекористування повинна впроваджуватись і після війни з урахуванням цілей Європейського зеленого курсу, зобов'язань України за міжнародними угодами по збереженню біорізноманіття.

Основним орієнтиром для України у лісовому господарстві має стати Лісова стратегія ЄС до 2030 року, ухвалена в рамках Європейського зеленого курсу. Для задоволення потреб економіки в деревині одночасно зі збереженням лісового біорізноманіття та екосистемних послуг природних лісів має бути

продовжене заповідання цінних лісових масивів, забезпечення охорони Смарагдової мережі (законопроект № 4461) [1]. Збільшення показника лісистості України може бути забезпечене ухваленням законопроекту № 5650[2], який, в тому числі, передбачає включення самозаліснених земель до лісового фонду. Необхідно внести зміни до правил рубок (перехід на не-суцільні види рубок, а також переформування штучних насаджень до наближеної до природної структури).

Стабільність лісового сектора економіки України має бути досягнута шляхом розширення використання недеревних ресурсів лісу, зокрема стимулювання туризму та посилення юридичної відповідальності за порушення законодавства разом зі збільшенням розмірів покарання. Має бути розроблена державна програма управління замінованими лісовими територіями, зокрема передбачити їх заповідання. Одним із механізмів фінансування належних заходів має стати монетизація екосистемних послуг лісів в Україні.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про території Смарагдової мережі. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70592
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakikh-zakonodavchikh-aktiv-shchodo-zberezhennya-lisiv>

Анна МЕЛЬНИК,
адвокатеса, асистентка кафедри,
доктор філософії зі спеціальності 081 Право,
(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ НЕКОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі, де правовий порядок є фундаментальним елементом стабільності та розвитку, виникає необхідність ретельного вивчення та аналізу діяльності державних органів з погляду дотримання ними чинного законодавства.

Конституція України [1], як Основний Закон України, визначає структуру влади, права та обов'язки громадян, а також засади функціонування правової системи. Закони, які суперечать принципам Конституції, можуть бути визнані неконституційними. Цей процес визнання відіграє критичну роль у забезпеченні конституційної легітимності та правової стабільності.

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [2].

Відповідно до статті 151-2 Конституції України [1] рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів. Це включає можливість органу державної влади, у тому числі парламенту, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб відтворювати положення правових актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, крім випадків,

коли положення Конституції України, через невідповідність яким певний акт (його окремі положення) було визнано неконституційними, у подальшому змінені в порядку, передбаченому розділом XII основного Закону України [3].

Проте, на практиці трапляються випадки, коли держава повторно приймає аналогічні редакції положень, що вже були визнані неконституційними в установленому порядку, а державні органи продовжують застосовувати в своїй діяльності положення, що були визнані неконституційними.

Прикладом такого випадку є обмеження максимального розміру пенсії осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб, шляхом внесення змін до статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [4], а саме:

1) у 2007 році було внесено зміну, яка обмежила максимальний розмір пенсії зазначених категорій осіб до розміру дванадцяти мінімальних розмірів пенсії за віком. Цю зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду № 10-рп/2008 від 22.05.2008 [5];

2) у 2011 році внесли зміну, яка обмежила максимальний розмір пенсії зазначених категорій осіб до десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність, додаткові обмеження розміром до 10740 гривень внесені в 2015 році. Ці положення визнано неконституційними згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-рп/2016 від 20 грудня 2016 року [6] та № 7-р(П)/2022 від 12 жовтня 2022 року [7].

Незважаючи на це, органи Пенсійного фонду України продовжують обмежувати максимальний розмір пенсії колишніх військовослужбовців, яким в судовому порядку доводиться виборювати своє право на пенсійне забезпечення.

Так, Сумський окружний адміністративний суд у рішенні від 05 жовтня 2023 року у справі № 480/5485/23 [8] визнав дії органу Пенсійного фонду України щодо застосування обмежень максимального розміру при перерахунку та виплаті з пенсії особі протиправними у зв'язку з застосуванням норм, що визнані неконституційними.

Аналогічну позицію висловив Хмельницький окружний адміністративний суд у рішенні від 14 жовтня 2023 року у справі № 560/15023/23 [9], Полтавський окружний адміністративний

суд у рішенні від 23 січня 2023 року в справі № 440/10811/22 [10], Київський окружний адміністративний суд у рішенні від 17 квітня 2023 року у справі № 320/5815/23 [11] тощо.

Таким чином, вважаємо вдосконалення законодавства в сфері пенсійного забезпечення одним з пріоритетних напрямків забезпечення соціального розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2000 р. № 15-рп/2000. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text>.

4. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: від 09.04.1992 р. № 2262-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.

5. Рішення Конституційного Суду України від 22.05.2008 р. № 10-рп/2008. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text>.

6. Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 р. № 7-рп/2016. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text>.

7. Рішення Конституційного Суду України від 12.10.2022 р. № 7-р(II)/2022. URL: <https://csu.gov.ua/dokument/7-gii2022>.

8. Рішення Сумського окружного адміністративного суду у рішенні від 05 жовтня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113964883>.

9. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду у рішенні від 14 жовтня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114168336>.

10. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду у рішенні від 23 січня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108561451>.

11. Рішення Київського окружного адміністративного суду у рішенні від 17 квітня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110284462>.

Ярослав МЕЛЬНИК,
адвокат, керуючий партнер
(Адвокатське об'єднання «Спарта Лекс»),
член Науково-консультаційної ради
при Голові Верховної Ради України,
доктор юридичних наук
(Верховна Рада України)

ПРАВО ЯК ПОСЛІДОВНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ СЕНТЕНЦІЇ ПРАВНИЧОГО ДОСВІДУ

Постановка питання про те, «що таке право?» безумовно закладає методологічний фундамент для створення ідеологічних сентенцій, де пошук відповідей формують певні послідовні логічні зв'язки, систематизуючи досвід та знання про належне, дійсне, потрібне, затребуване, доречне.

У правовій науці стосовно права у широкому його розумінні склались декілька підходів. Одні дослідники та школи права ведуть мову про те, що право то є система норм, правил поведінки, які закріплені в певних джерелах; інші, про те, що право то є благо, соціальною чи то суспільною цінністю, та навіть те, що право є простір. Усі ці контексти праворозуміння звісно мають свій практичний сенс, закладають глибокий фундамент для осмислення правоматерії як феномену, явища в житті людини, суспільства, держави.

Розвинулись права у своїх поколіннях; утворились більш стійкі та системні правові утворення – галузі права; з'явилися рівні права – галузевий рівень, міжгалузевий рівень, дисциплінарний рівень, міждисциплінарний рівень; міжнародний, національний рівні, мезо рівень; загальний, локальний, індивідуальний рівні тощо.

Численні підходи до інтерпретації та сприйняття права людиною мають свою недоліки та переваги. У цьому масиві відстежуються і певні перманентні тенденції, парадигми, теорії, власне – певні закономірності розвитку та занепаду. Постійно вченими ведеться мова про плині, не сталі особливості його (права) прояви. Його вбачають і в появі додаткових юридичних конструкцій, і в певній систематизації, тощо. Очевидно, що ці обставини спонукали дослідників права

на цілком логічних засновках вести мову про право як систему. Опісля уявлення права як системи, почали вести мову про механізми («регулювання», «забезпечення», «організації», тощо). І, знову ж таки, відстежився певний логічний зв'язок про те, що і за чим з'являється у правоматерії, її сприйнятті радше. Таке сприйняття звісно постає як «системність». Але цього не достатньо, адже теоретико-правовий підхід також є обмеженим і не віднаходить відповіді на основні поняття. Потрібна філософія, її методологія та знання.

У філософії, зокрема, посеред філософії права, стало правда більше місця для сентенцій та розвитку наукової правничої думки про те, «що таке право?». Науковий пошук мав свої результати, адже з'явилися такі контексти як: модерн права, постмодерн права, метамодерн права; антропологія права; аксіологія права, аксіосфера права; семіотика права; глокалізація права, локалізація права, глобалізація права, тощо. Ісі ці та інші контексти «правосприйняття» (праворозуміння), відобразили і культурний, і соціальний, і суспільний аспекти думки про право. А, по суті, про людину, суспільство, державу.

Звісно, «історія права» відображає у цьому масиві цілком конкретну еволюційність, показує атропогенез права. Проте, думається цього таки не достатньо аби по іншому сприйняти право, його сенс, його особливість, його природу. Адже в усіх названих вище контекстах правосприйняття відстежувались одні і ті ж закономірності, власне – послідовності. Очевидно, що ці послідовності давали вченим дослідникам та мислителям, на основі тієї чи іншої ідеї вести мову про право, розвиваючи ідею, розробляючи систему, тощо, При цьому, сама по собі «послідовність» не виокремлювалась в принципі, хоча як метод права проявлялась у дослідженнях на рівні «системного методу». Проте метод і послідовність поняття не одні і ті ж. Це очевидно. Бо йдеться про різні феномени – один ширший – інший вужчий; один включає інший, але інший не є включеним.

Таким чином, беручи до уваги питання такої базової фундаментальної категорії як «послідовність», можливо сказати про її окремість, універсальність, про її практичність, про її перманентність у всіх процесах правотворення. Ба, більше, її можна поставити на рівні сприйняття права із такими фундаментальними феноменами як «цінність» (право), «простір»

(право), «норма» (право), «закон» (право), «система» (право), «благо» (право) тощо. Отже – право – це послідовність!

Відтак, в рамках **висновків**, слід задатись питанням: чи без послідовності є право? Ні! Не має. Послідовність постає як принцип. Адже без неї не можливе правозастосування, без неї не можлива система права, без неї не можливі правові режими, правові стани, без неї не можлива система законодавства, правове регулювання тощо. Послідовність – принцип, послідовність – благо, послідовність – норма, послідовність – система, послідовність – метод, послідовність – ПРАВО!

Ярослав МЕЛЬНИК,
адвокат, керуючий партнер
(Адвокатське об'єднання «Спарта Лекс»),
член Науково-консультаційної ради
при Голові Верховної Ради України,
доктор юридичних наук
(Верховна Рада України)
Віталій БРОЖИНА,
магістр права, радник
(Адвокатське об'єднання «Спарта Лекс»)

**ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ
«СОЦІАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ»
ЯК ПОНЯТТЯ У ПРИЗМІ «СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ»
ТА «СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ»**

Проблеми правопорядку держави, все частіше набувають ознак нестабільності, яка характеризується несприятливими соціальними наслідками. Проблеми соціальної складової правопорядку безумовно вимагає ретельного підходу до перегляду змісту та сутності інституту правопорядку на доктринальному рівні, оскільки методологічно постає за очевидне, що йдеться про зміни у змісті феномену правопорядку в державі; йдеться й про певні наслідки для інституту держави, для правового режиму та, безумовно і для забезпечення в державі належного правового регулювання.

За таких обставин стає очевидною та проблема, що так звана «соціальна складова» правопорядку, може бути настільки лабільною, що впливати не тільки на зміст правопорядку як інституту, як режиму, але й стати домінантою для появи іншого терміну – «соціальний правопорядок». Бу, більше, усвідомлення питання лабільності як певної нестійкості «правопорядку за соціальним контекстом, піднімає на поверхню питання проблеми «безпеки». А отже, у двох феноменах «безпеки» та «правопорядку» закладена соціальна ознака, на яку слід звернути додаткову увагу через понятійний апарат «правопорядку» та «безпеки».

У науковій літературі, як на рівні енциклопедичних матеріалів (статей, довідок тощо), так і в підручниках,

чи то монографічних дослідженнях, не міститься термін «соціальний правопорядок», проте усталеним є поняття «правопорядок» тощо.

Під терміном «правопорядок», у юридичній енциклопедії розуміється відносно мінлива й усталена інституційна форма правового життя спільноти, яка утворюється в наслідок домінування у ній поведінки і відносин, що базуються на правових нормах, та виражається у стані передбачуваності й організованості комунікацій [1, с. 578].

Т.Ю. Кирилук досліджуючи проблеми правопорядку як результату правомірної поведінки доводить, що правопорядок є результатом правого регулювання. А будучи специфічним явищем, він виникає в результаті дії механізму правореалізації і є свідченням того, що у конкретній поведінці суб'єктів матеріалізуються правові приписи і опредметнюються правові ідеї та принципи та визначаються умови ефективного функціонування механізму правового регулювання [2, с. 42–43].

Заслугує на увагу теза І. М. Погрібного стосовно того, що правопорядок має яскраво виражену соціально-правову природу, яка визначається свідомою вольовою діяльністю людини, що набуває за допомогою регулюючого впливу юридичних норм, актів застосування права, інших спеціально-юридичних засобів рис впорядкованості та характеризується правомірною поведінкою учасників суспільних відносин [4, с. 174].

Натомість термін «соціальна безпека», у найзагальнішому вигляді у Фармацевтичній енциклопедії подається як «...стан суспільства, враховуючи всі основні сфери виробництва, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, соціуму, при якому забезпечується мінімальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, які визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантують мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей...» [6].

Постановка проблеми у контексті соціальної проблеми стосовно правопорядку спонукає нас й до діалогу і про модель держави. Найпоказовішим прикладом буде питання про соціального правопорядку виразиться на такій моделі держави як «соціальна держава». У правовій доктрині такий термін

є усталеним. Під соціальною державою розуміють правову державу розвинутого громадянського суспільства із соціально орієнтованим ринковим господарством, яка здатна створити умови для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини, гарантувати соціальну справедливість і соціальну безпеку особи, встановити соціальну згоду в суспільстві [5, с. 101; 3, с. 307].

Отже, враховуючи викладені вище дефініції феномену правопорядку, соціальної безпеки та соціальної держави можливо прийти до наступних висновків.

Висновки. Питання соціальної держави ґрунтується на соціальному правопорядку, який засновується на механізмі реалізації норм, що є наслідком правомірної поведінки можливістю реалізації соціальних прав учасників правовідносин в державі. Відсутність можливості реалізації соціальних прав – демонтує соціальний правопорядок.

Вжиття терміну соціальний правопорядок настільки природним та доречним у науковому обігу, як термін соціальна безпека. Адже якраз вести мову про соціальну безпеку держави виявляється більш чітко та професійно коли ми визначим термін соціальний правопорядок. Це, на нашу думку, пов'язано із тим, що міждисциплінарний термін «соціальна безпека» обумовлюється правом, а не тільки економікою чи то політологією і т.д.

Соціальний правопорядок є наслідком правопорядку, адже є вужчим терміном, який заснований на особливостях забезпечення соціальної безпеки як стану та правового режиму, заснований на індивідуальних особливостях таких галузей права як от: трудове право, право соціального забезпечення, освітнє право, екологічне право, медичне право тощо.

Список використаних джерел

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права/редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. Ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

2. Кирилюк Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис кийвського університету права*. 2009/1. С. 39–44. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24309/8-Kuruliuk.pdf>

3. Мельник Я. Я. Вступ до теорії глобальної соціальної держави : підручник для магістрів та аспірантів юридичних факультетів ВНЗ. Київ : Видавництво «Юридика», 2023. 506 с.

4. Погрібний І. М. Правопорядок: окремі аспекти розуміння та сутності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 173–174. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/84.pdf.

5. Теорія держави та права : навчальний посібник / Є. В. Білозьоров та ін. ; за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

6. Фармацевтична енциклопедія. / В. П. Черних, Н. М. Авраменко та ін. Видавництво «Морион». 2016. 1632 с. URL.: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6639/socialna-bezpeka>.

Наталія МОКРИЦЬКА,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Основоположним міжнародним документом, що визначає питання протидії дискримінаційній ситуації є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (1950). Єдиним положенням ст. 14 цього міжнародного документу заборонено дискримінацію. Тут зазначається, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. (ст. 14) [1].

Згідно практики Європейського суду з прав людини, дискримінація означає поводження з особами у різний спосіб, без об'єктивного та розумного обґрунтування, у відносно схожих ситуаціях (рішення у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» від 11.06.2002 р.) [2]. Відмінність у ставленні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного та розумного обґрунтування, іншими словами, якщо вона не переслідує легітимну ціль або якщо немає розумного співвідношення між застосованими засобами та переслідуваною ціллю (рішення від 21.12.1997 р. у справі «Ван Раалте проти Нідерландів») [3].

Основним законодавчим актом у цій царині є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI. У ст. 1 передбачено, що дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були,

є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [4].

Такі ознаки хоч і не вичерпуються, але суттєво доповнені ст. 2-1 Кодексом законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Зокрема це іноземне походження (що значно ширше за обсягом ніж ознака громадянства), стан здоров'я, гендерна ідентичність, сексуальна орієнтація, підозра чи наявність захворювання на ВІЛ/СНІД, членство у професійній спілці чи іншому громадському об'єднанні, участь у страйку, звернення або намір звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення та мовна ознака. Також сюди можна віднести і інші ознаки, не пов'язані з характером роботи або умовами її виконання [5].

Формулювання змісту положення цієї статті дає підстав для висновку, що під дискримінацією у сфері праці є як порушення принципу рівності прав і можливостей так і пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від «дискримінаційних» наведених ознак. З врахуванням дефініції поняття «дискримінація» Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінація у сфері праці є ситуацією, коли наявні «дискримінаційні» ознаки стають причиною обмеження працівників у визнанні, реалізації або користуванні ними правами і свободами. Працівники можуть зазнати дискримінації у шести формах, які визначені ст. 5 цього ж закону. Це пряма та не пряма дискримінація, підбурювання до дискримінації, пособництво у дискримінації та утиск [4].

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 29.05.2018 р. в справі № 800/191/17 зазначила, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини, з метою з'ясування обставин

існування дискримінації у конкретній ситуації застосовується триступеневий тест:

1) по-перше, виявлення двох категорій осіб, які є порівнюваними та відмінними, оскільки відповідно до Конвенції, дискримінація передбачає належність людини до певної групи;

2) по-друге, встановлення, чи дійсно члени цих двох груп оцінюються по-різному;

3) і, по-третє, якщо так, то чи для цього є об'єктивні, обґрунтовані підстави [6].

У постанові від 01.04.2020 р. в справі № 804/2823/16 Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що факт дискримінації може бути встановлений лише у випадку, коли розрізнення у ставленні до особи вмотивоване притаманною їй певною персональною ознакою [7].

Конституційний Суд України зазначає, мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими. У противному разі встановлення обмежень означало б дискримінацію (абзац сьомий пункту 4.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 07.07. 2004 р. № 14-рп/2004) [8].

З огляду на проаналізовані джерела дискримінацію у трудовому праві є ситуацією, яка передбачає встановлення причинно-наслідкового зв'язку між наявністю «дискримінаційних» ознак та порушенні або обмеженні трудових прав працівників. Відтак для ідентифікації дискримінації як такої, необхідно встановити за якими ознаками особа зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні своїми правами та обов'язками.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#doc_info

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» від 11.06.2002. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_170#doc_info

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ван Раалте проти Нідерландів» від 21.12.1997 р. URL : <https://hudoc.echr.coe.int> › app › docx › pdf

4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#doc_info

5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08?find=1&text=%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD#doc_info

6. Судова справа від 29.05.2018 р. № 800/191/17. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74537176>

7. Судова справа № 804/2823/1601.04. 2020. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89082843>

8. Рішення Конституційного Суду України від 07.07.2004 р. № 14-рп/2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>

Наталія МОКРИЦЬКА,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Володимир ВЕРГУН,
здобувач вищої освіти
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРО ПРАВО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ НА ЩОРІЧНІ ВІДПУСТКИ

Правове регулювання надання відпусток поліцейським суттєво змінилося з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту військовослужбовців, поліцейських та деяких інших осіб» від 06.09.2023 р. №3379-IX, який набрав чинності 5 жовтня 2023 року, що обумовлює актуальність обраної теми [1].

Внаслідок запроваджених змін суттєвих змін в частині надання відпусток зазнав Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Насамперед відзначимо, що відповідно до ст. 92 цього акту поліцейським надаються щорічні оплачувані відпустки в порядку та тривалістю, визначених цим Законом. Поліцейському надаються також додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки, соціальні відпустки, відпустки без збереження заробітної плати (грошового забезпечення) та інші види відпусток відповідно до законодавства про відпустки. Нарешті «чергова» відпустка замінена словом «щорічна» [2].

Новим для правового механізму часу відпочинку поліцейських положення є положення щодо строків обчислення щорічної відпустки для осіб, які вступили на службу в поліцію, умови та порядок продовження відпустки у разі хвороби поліцейського. Змінено порядок та умови надання відпустки після звільнення зі служби в поліції та відкликання працівника з відпустки [1].

Зазначимо, що право на відпочинок для працівника поліції визначено як конституційне право, яке гарантується ст. 45 Конституції України для всіх хто працює [3]. Таким чином, принцип права на відпочинок» відіграє важливу роль у сучасній системі трудового права, а відпустка, у свою чергу, є ключовим механізмом його реалізації. Зокрема, О. М. Ярошенко висловив свою точку зору з цього питання, провівши аналіз законодавства України про працю. Він прийшов до висновку, «що наша країна не лише відтворила основні принципи Загальної декларації прав людини 1948 року у справі права на відпочинок, а й успішно розвинула та удосконалила їх» [4, С. 154]. Очевидно, що поліпшення правового регулювання тривалості та надання річних відпусток для працівників поліції має велике значення на сучасному етапі.

Створення та функціонування Національної поліції України є ключовим кроком в рамках євроінтеграційних перетворень та відтворення правової демократії в українському суспільстві. Проте, у нормативній та правозастосовній сферах цієї реформи вчені виявляють численні недоліки та значні проблеми. Відсутність чіткості у цих питаннях може призвести як до порушень трудових прав працівників поліції, так і до ігнорування керівництвом права підлеглих на відпочинок.

Зокрема, В. О. Кучер та К. М. Гринь свого часу звертали на проблему часу початку відпустки, яка на сьогодні залишається ще не вирішеною. Науковці зазначили, що «неврегульованим у Законі України «Про Національну поліцію» є питання про врахування часу, необхідного на дорогу до місця відпустки і назад, при визначенні тривалості щорічної відпустки». [5, с. 65] Погоджуємося також із думкою зазначених науковців, що «поліцейські не можуть претендувати на додаткові щорічні відпустки за особливий характер праці та у зв'язку з ненормованим робочим днем, які регулюються ст. 8 Закону України «Про відпустки» [5, с. 66].

Аналіз ч. 1 ст. 92 та пунктів 1–3 ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію» дозволяє прийти до висновку, що для поліцейських передбачено два типи щорічних оплачуваних відпусток:

1. Щорічна основна оплачувана відпустка, яка згадується у п. 2 ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію».

Мінімальна гарантована державою тривалість цієї відпустки повинна складати не менше 30 календарних днів, якщо інше не передбачено законом. Однак у деяких випадках вона може бути й більшою за цей період, якщо це встановлено законом.

2. Додаткова оплачувана відпустка, яка, відповідно до п. 3 ст. 93 цього Закону, надається за кожний повний календарний рік роботи у поліції після п'ятирічного стажу служби. Її тривалість становить один календарний день за кожен повний календарний рік роботи, але не перевищує 15 календарних днів [2].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що цьогорічні зміни мають важливе значення для удосконалення положень правового регулювання часу відпочинку поліцейським. Однак теоретико-правовий аналіз виявив, що багато прогалин законодавства можна б усунути за допомогою багаторічних напрацювань науковців у царині трудового права.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту військовослужбовців, поліцейських та деяких інших осіб»: Закон України від 06.09.2023 р. № 3379-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3379-20?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86#w1_2
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB#w1_2
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Ярошенко О. М. Право на відпочинок за Загальною декларацією прав людини й законодавством України. *Проблеми законності*. Вип. 100. С. 148–154.
5. Кучер В. О., Гринь К. М. Правове регулювання надання поліцейським щорічної відпустки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 1. 2018. С. 64–71. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1027/1/10.pdf>

Єгор НАЗИМКО,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний
університет внутрішніх справ)

Тетяна ПОНОМАРЬОВА,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням,
доктор юридичних наук
(Донецький державний
університет внутрішніх справ)

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Регулювання збройних конфліктів знаходиться в одній площині із забезпеченням державотворчих процесів, складовими елементами яких є утвердження принципів парламентаризму та демократії, а також забезпечення прав та свобод громадян. В контексті воєнної агресії актуалізується потреба у захисті жертв збройних конфліктів та регулювання бойових дій. Це питання відноситься до сфери міжнародного гуманітарного права, яке зобов'язує сторони конфлікту неухильно виконувати визначений перелік гуманітарних обов'язків. Водночас, не дивлячись на широке використання норм міжнародного гуманітарного права, сучасні реалії свідчать про відсутність єдиного, концептуального підходу до їх розуміння, використання та імплементації до національного законодавства.

Відповідно до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, *міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) – це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм* [1]. Наведене поняття визначає чіткі

межі застосування норм міжнародного гуманітарного права, положення яких утворили підґрунтя для побудови національних законодавчих та інших нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні відносини щодо забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Прикладом є бланкетна диспозиція ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України, в якій є вказівка на заборону застосування засобів ведення війни, визначених міжнародним правом, а також на інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливості та підстави застосування норм міжнародного гуманітарного права визначені в його джерелах. *Традиційними джерелами міжнародного гуманітарного права є договори, звичаї, загальні принципи права та юридичні (судові) рішення.* Попри відсутність єдиного підходу до розуміння прецеденту джерелом міжнародного гуманітарного права, необхідно відмітити окремі випадки. Так, у справі *Juan Carlos Abella v. Argentina* було вперше застосовано норми міжнародного гуманітарного права конвенційним органом з прав людини (як окремого джерела зобов'язань держав-учасниць Американської конвенції).

Норми договірної міжнародного гуманітарного права також мають витоком звичаєве право, яке створене на підставі повторюваних актів поведінки держав, які мали суттєве значення та були визнані правомірними в практиці міжнародних відносин. *De facto*, звичаєве право традиційно вважається практика держави, визнана правом. Прикладом може бути вищенаведена ст. 438 КК України, в якій встановлено кримінально-правову заборону на порушення законів та звичаїв війни. В цьому випадку «звичай війни» означає заборону на ведення воєнних дій, які вважаються априорі забороненими, навіть у випадку, якщо держава-агресор не ратифікувала міжнародний договір, в якому така заборона передбачена. Така конструкція диспозиції надала можливість законодавцю уникнути випадків появи прогалини у кримінально-правовому забезпеченні миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Вказане наочно демонструє паралель договірної права зі звичаєвим. Звичаєве право більш гнучке та динамічне,

що надає йому можливість швидко адаптуватись до реалій та потреб сучасного суспільства. Договірне право містить лише сукупність положень, які хоча і мають концептуальне значення, але майже не піддаються перегляду та зміні. Така ситуація зумовлена наявністю відповідної правової процедури ратифікації чи денонсації міжнародного договору

Значення звичаєвих норм особливо важливе для сфер, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема – у випадку збройних конфліктів неміжнародного характеру, договірне регулювання яких за кількістю норм та їхньою деталізацією значно поступається регулюванню міжнародних конфліктів. До звичаєвого міжнародного гуманітарного права нерідко змушені звертатися міжнародні судові установи (як Міжнародний Суд, так і міжнародні кримінальні трибунали). Одним із відомих прикладів звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права є декларація Мартенса. Фактично, декларація Мартенса створює прецедент та широко використовується у практиці Міжнародного Кримінального Суду. Звичаєве міжнародне гуманітарне право не передбачає виключення у його застосуванні та є обов'язковим для учасників збройного конфлікту. Це створює додаткові гарантії для держав, які не є учасницями окремих міжнародно-правових зобов'язань. Декларація Мартенса є прикладом визнання норми звичаєм. Визначення набуття норми характеру звичая є пріоритетом національних та міжнародних судів та міжнародних незалежних гуманітарних організацій, зокрема тих, що мають статус приватних. Прикладом такої організації є Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

Фактично можна виокремити такі принципи звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права: 1) принцип розрізнення – полягає у розмежуванні як осіб, які беруть участь у збройному конфлікті (цивільних та військових), так і цілей, що дозволяє диференціювати напади вибіркового та невибіркового характеру та межі порушення норм МГП; 2) принцип пропорційності нападу – виключення можливості завдання шкоди цивільному населенню та співвідношення військової цілі із потенційними негативними наслідками; 3) принцип визначеності методів ведення війни – забезпечення випадків застосування заборонених способів військової агресії, зокрема

катування, голодування, обмеження доступу до гуманітарної допомоги тощо. В межах цього принципу визначаються особливості поведінки ворога на окупованій території; 4) *принципи використання зброї* – обмеження переліку зброї, яка може застосовуватись ворогом з метою захисту цивільного населення та оточуючого середовища; 5) *принцип гідного поведінки із особами, позбавленими бойової здатності* – особливості взаємодії із пораненими, хворими, військовополоненими; 6) *принцип забезпечення безпеки осіб, які перебувають під особливим захистом* – захист жінок та дітей, осіб похилого віку та осіб із інвалідністю.

Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права диференціюється таким чином: 1) за підставами: нормативно-правові (наявність передбаченого міжнародним договором зобов'язання, порушення якого тягне відповідальність); фактичні та процесуальні; 2) за колом суб'єктів – особиста (здебільшого – відповідальність головного військовокомандувача, міністра оборони тощо²); колективна (відповідальність керівників політичних партій, міжнародні організації, тощо³); 3) за видом відповідальності: матеріальна (стягнення реституції та репарації з держави-агресора); політична (ресторації, сатисфакції, обмежень суверенітету, декларативних рішеннях тощо).

Таким чином, *знання сутності та змісту положень міжнародного гуманітарного права під час здійснення правоохоронної діяльності надає можливість вирішити такі важливі завдання як:* 1) визначення наявності підстав для застосування норм міжнародного гуманітарного права; 2) встановлення контекстуальних елементів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; 3) визначення наявності підстав для залучення міжнародних

² Прикладом є справа екс-президента Югославії Слободана Мілошевіча, якого було обвинувачено у порушенні низки положень міжнародного гуманітарного права: вчиненні злочинів проти людяності, примусових депортацій та інших порушеннях законів та звичаїв війни (гострий між-етнічний конфлікт на території Республіки Боснія і Герцеговина).

³ Прикладом є Нюрнберзький процес – суд над воєнними злочинцями, які керували Німеччиною протягом 1933–1945.

гуманітарних організацій; 4) визначення особливостей та порядку документування воєнних злочинів; 5) визначення меж кримінальної відповідальності учасників збройного конфлікту; 6) забезпечення належної доказової інформації.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

Назарій ПИНДА,
аспірант кафедри загально-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДШКОДУВАННЯ УКРАЇНИ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Україна досить тривалий час, а саме понад вісім місяців, перебуває в умовах особливого політико-правового режиму – воєнного стану. З кожним днем Україна та громадяни України зазнають руйнівних обстрілів. Більша частина населення вимушена покинути свої домівки, які були знищені росією. Страждає також і бізнес і, відповідно, економіка нашої держави. Крім того, ушкоджено великий відсоток критичної інфраструктури, яка забезпечує нормальне функціонування нашої держави. Режим воєнного стану змусив законодавчі органи приймати швидкі та виважені рішення щодо правильного механізму збирання доказів воєнних злочинів РФ та забезпечити в подальшому ефективний механізм відшкодування шкоди, завданої нашій державі.

Основними механізмами відшкодування шкоди державі, яка є постраждалою стороною, можна назвати репарації та контрибуції. Репарація – форма матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права за збитки, спричинені в результаті вчиненого ними міжнародного правопорушення іншому суб'єкту міжнародного права, зокрема відшкодування (за мирним договором або іншими міжнародними актами) державою, що розпочала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу. Об'єм та характер репарацій повинні визначатися відповідно до нанесених збитків. Контрибуція – примусові платежі або вилучення майна, що здійснюються державою, яка перемогла у війні, в іншій переможеної держави або в її населення. Застосування репарацій чи контрибуцій можливе після завершення війни та підписання відповідних документів – мирна угода або акт про капітуляцію. Зазвичай їх стягують з країни-агресора. Найчастіше за відновлення територій та відшкодування збитків платить сторона, що програла війну [1].

Зазвичай, такі стягнення відбуваються у досить великих сумах. Так, після поразки у Першій світовій війні західні союзники висунули переможеній Німеччині репараційні вимоги в сумі 226 млрд золотих, не інфляційних марок. Цю суму вона повинна була виплачувати протягом 42 років, тобто щорічні виплати мали складати 5,3 млрд золотих марок. До того ж Німеччина мусила кожного року віддавати переможцям 12% свого експорту. При цьому поточний дохід країни за той же час дорівнював лише 3 млрд золотих марок. Відмова від виконання репараційних вимог була неможливою [2, с. 14].

Після закінчення Другої світової війни у вигляді репарацій на користь лише СРСР із Німеччини вивезли 3,5 тис. заводів і фабрик, 4 мільйони одиниць промислового обладнання, 96 електростанцій, 202 тис. електромоторів, 339 тис. верстатів, 10 тис. турбін, 3 тис. парових котлів тощо [2, с. 14].

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Вказаною постановою міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади розробити і затвердити у шестимісячний строк методики визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 року № 423 [4] було внесено зміни до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257.

Зазначеними змінами було розповсюджено дію Порядку на проведення обстеження пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів об'єктів з метою прийняття рішення про можливість подальшої експлуатації та розроблення заходів із відновлення.

Тобто, для того, щоб стягнути відшкодування збитків, необхідно провести певні дослідження з метою виявлення розміру таких збитків, що буде ефективним для прийняття справедливого та співмірного рішення щодо відшкодування.

Наразі в Україні продовжується вдосконалення та регулювання внутрішнього законодавства з метою подальшого стягнення відшкодування на користь нашої держави та її громадян, які постраждали внаслідок військової агресії РФ.

Список використаних джерел

1. Шевченко А. Відшкодування шкоди, завданої воєнними діями. *Стаття онлайн*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG220012?an=20> (дата звернення 18.11.2022).

2. Возний К. З. Війна: від економічних мотивів до наслідків. *Економічний часопис-XXI. Львів*. Вип. 9–10, 2010. С. 12–18.

3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2022).

4. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва» від 05.04.2022 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 18.11.2022)

Тетяна ПОДОРОЖНА,
професорка кафедри теорії держави та права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський торговельно-економічний університет)

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

2 жовтня 2023 року в Києві вперше в історії за межами Європейського Союзу (далі – ЄС) відбулося виїзне засідання Ради міністрів ЄС із закордонних справ під головуванням високого представника ЄС Жозепа Борреля. Зміст цього засідання полягав у тому, що Європейський Союз рішуче налаштований підтримувати Україну в її боротьбі проти російської агресії та у збереженні миру, але найбільш ефективним проявом безпекових зобов'язань ЄС перед Україною є її майбутнє членство в Євросоюзі [1]. Поглиблення інтеграції в галузі безпеки і оборони дослідники пояснюють різними чинниками. По-перше, економічне зростання і зміцнення ЄС вимагали посилення ролі союзу в політиці, безпеці та обороні. По-друге, зміни відбувалися не тільки в самому союзі (його розширення). По-третє, на хід подій вплинули конфлікти на Балканах наприкінці ХХ ст., які продемонстрували світові недостатність можливостей ЄС для вирішення кризових явищ без допомоги США, навіть у безпосередній географічній близькості від кордонів ЄС [2].

Європейська інтеграція в оборонній сфері – це не просто один з можливих напрямів поглиблення процесу, але й стратегічна та економічна необхідність для країн ЄС. Конфлікти на кордонах Євросоюзу, зростання військових навчань у Європі, тероризм і кібертероризм, гібридні війни, дедалі більша розмитість між зовнішніми і внутрішніми загрозами – усе це робить Європейський Союз і його держави-члени більш уразливими [3]. Загроза тероризму є постійною проблемою і для національної, і для міжнародної безпеки. Європейський Союз у зв'язку з багатьма обставинами був і є однією з головних цілей терористичної діяльності, про що свідчать напади, численні теракти в Мадриді, Бельгії, Франції, Великій Британії, Німеччині тощо. Ці напади призвели до загибелі багатьох

невинних людей і викликали занепокоєння з приводу ефективності зусиль в боротьбі з тероризмом у ЄС.

Для боротьби із загрозою тероризму в ЄС було створено різні органи та організації, що займаються запобіганням і протидією терористичній діяльності та її фінансуванню. Ці організації діють у різних секторах, збираючи розвідувальні дані, обмінюючись інформацією та координуючи зусилля з боротьби з тероризмом. Успіх цих організацій у боротьбі з тероризмом зробив їх найважливішим елементом архітектури безпеки ЄС [4]. Передусім назвемо органи Євросоюзу, які виконують основні дії та координують діяльність усіх країн-членів, адже першоважлива роль ЄС у боротьбі з тероризмом для країн-членів – це роль координатора.

Роль Європейського парламенту, Європейської ради та Європейської комісії в розробці законів і політики боротьби з тероризмом у Європейському Союзі не можна переоцінити. Європейський парламент ухвалює закони, спільно з Європейською радою на основі пропозицій Європейської комісії, і здійснює контроль за інститутами ЄС. Європейська рада визначає політичний порядок денний у ЄС й ухвалює рішення. Європейська комісія є виконавчою владою в ЄС, розробляє законодавчі пропозиції та виконує рішення Європейського парламенту та Європейської ради, а також забезпечує правильне застосування законодавства ЄС у державах-членах. Разом ці органи відіграють ключову роль у боротьбі з тероризмом та створенні безпечного і стабільного суспільства в Європі.

Питання безпеки й оборони є досить вразливими для суверенітету кожної держави. Серед пріоритетних напрямів діяльності Європейського Союзу є боротьба з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, що підтверджується прийняттям Директиви у 2015 році, яка встановила єдині правила запобігання використанню фінансової системи ЄС для вчинення незаконних дій. Крім того, у контексті забезпечення більш ефективної боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму в міжнародному масштабі, Європейський Союз регулярно співпрацює з іншими міжнародними організаціями для розроблення та реалізації найбільш ефективних та узгоджених стратегій і заходів. Так, Європейська комісія розробила політику щодо запобігання несанкціонованому доступу до хімічних,

біологічних, радіологічних та ядерних матеріалів. У рамках цієї політики було створено План дій щодо вказаних матеріалів, який вирішує низку завдань: запобігання несанкціонованому доступу до небезпечних матеріалів, можливість виявлення таких матеріалів, а також підготовка та ефективна реакція на будь-які інциденти. Одним з основних завдань є запобігання терористичним актам, пов'язаним із цими матеріалами. Тож Європейський парламент, Європейська рада та Європейська комісія, а також інші інститути та держави-члени ЄС відіграли значну роль у розробці та застосуванні ефективних політик і стратегій у боротьбі з тероризмом всередині Союзу.

Крім трьох основних органів, у контртерористичній стратегії Євросоюзу беруть активну участь Європол і Євроюст. Однак держави-члени залишаються головними учасниками у проведенні контртерористичної діяльності, зокрема в розробленні, впровадженні та виконанні політики і юридичних актів. Це положення також поширюється на питання розвідки кожної країни. Фактично, роль ЄС полягає в координації окремих контртерористичних стратегій держав-членів і забезпеченні спільної діяльності в цій галузі.

Однією з ключових організацій, що активно борються з тероризмом у Європі, є Європейський антитерористичний центр (далі – ЄАЦ), створений у січні 2016 року за згодою країн-членів ЄС та організаційно під егідою Європолу. Головна мета ЄАЦ – слугувати центром обміну інформацією, проведення аналізу та координації оперативної підтримки, щоб підтримати національні зусилля щодо боротьби з тероризмом [5]. У перший рік роботи ЄАЦ вдалося значно підвищити довіру й обізнаність національних органів у боротьбі з тероризмом, зокрема, було збільшено кількість обміну інформацією в 10 разів, випущено 80 оперативних аналітичних звітів і проведено 32 пакети звітів у соціальних мережах. ЄАЦ також реалізував нові напрямки для розслідування та виявлення нових цілей.

Ще однією особливо важливою європейською організацією у сфері боротьби з тероризмом є Євроюст. Шок від терактів 11 вересня 2001 року сприяв створенню Євроюсту 28 лютого 2002 року, за яким чотири місяці потому було ухвалено Рамкове рішення про європейський ордер на арешт. За минулі роки співпраця національних судових органів через

Євроюст сприяла зміцненню взаємної довіри, а інструментарій судового співробітництва ЄС розширився завдяки введенню інших інструментів взаємного визнання, зокрема Директиви про Європейську постанову про розслідування. Правову базу Євроюсту було зміцнено, як і його можливості. Він став ключовим гравцем у сприянні співпраці між національними судовими органами держав-членів, а також з третіми країнами та іншими партнерами. Євроюст підтримує двостороннє та багатостороннє співробітництво.

Ще однією не менш важливою організацією, що забезпечує безпеку кордонів Євросоюзу, є Європейська Агенція з прикордонної та берегової охорони (Frontex), що підтримує держави-члени ЄС і країни, асоційовані зі Шенгенською зоною, в управлінні зовнішніми кордонами та боротьбі з транскордонною злочинністю. Frontex є центром передового досвіду в галузі прикордонного контролю на зовнішніх кордонах ЄС, який обмінюється інформацією та досвідом з усіма державами-членами і з сусідніми країнами, що не входять до ЄС, які страждають від міграційних потоків і транскордонної злочинності. Frontex для досягнення безпеки кордонів працює спільно з країнами-учасниками ЄС і третіми країнами-партнерами над розробкою ефективних стратегій та інструментів для протидії загрозам, що походять від іноземних терористів. Як приклад діяльності Frontex можна навести операцію «Мінерва» 2022 року, метою якої було зміцнення безпеки кордонів, співпраця між владою і виявлення загроз безпеці ЄС. Frontex спільно з Національною поліцією Іспанії виявили 118 осіб, підозрюваних у зв'язках з терористичними організаціями, а також вилучили 11 викрадених автомобілів і 160 кг наркотиків.

Для України питання безпеки наразі є першочерговими з огляду на нинішню війну з боку РФ та перспективи членства в ЄС. Так, на початку грудня 2023 року в Україну прибуде делегація Європейського Союзу, яка представить пропозиції щодо гарантій безпеки для України, розроблені за дорученням Євроради. Про це у Брюсселі під час пресконференції за підсумками Ради міністрів ЄС із закордонних справ заявив високий представник ЄС Жозеп Боррель [6]. Адже попри дуже драматичну ситуацію в Секторі Гази Європейський Союз не випускає з поля зору події в Україні. Для ЄС пріоритетним завданням

є досягнення стійкого та справедливого миру, на основі української «формули миру», яку вже було обговорено на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Найсильнішою гарантією безпеки від ЄС може бути членство України в Союзі – Боррель. *Укрінформ*. 2023. 2 жовт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3768903-najsilnisou-garantie-u-bezpeki-vid-es-moze-buticlenstvo-ukraini-v-souzi-borrel.html>

2. Шамраєва В. М. Політика безпеки та оборони ЄС: еволюція формування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер. «Право». 2020. Вип. 29. С. 376–379.

3. Комарова Т. В. Європейська безпека: загрози і відповіді. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки* : матер. наук.-практ. конф., присв. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (м. Харків, 3 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 65–69. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14050/1/Komarova_65-69.pdf

4. Мітрянєва С. І. Європейська безпека і Україна : навч. посіб. Ужгород : Ліра, 2008. С. 17–19.

5. Terrorist content online. April 2021 / European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-05/202104_terrorist-content-online_en.pdf

6. В Україну прибуде місія ЄС для обговорення гарантій безпеки. *Укрінформ*. 2023. 13 листоп. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3786393-v-ukrainu-pribude-misia-es-dla-obgovorennja-garantij-bezpeki.html>

Людмила ПРОТОСАВІЦЬКА,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат історичних наук, доцент
(*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*)

МІГРАЦІЙНІ ТА ІНШІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Міграційні процеси в Україні завжди були в полі зору держави та її органів, адже вони пов'язані, а також впливають на демографічний розвиток, на соціальну і національну безпеку. В наслідок подій 2014, а особливо після 24 лютого 2022 року міграційні процеси в Україні дуже загострилися. В результаті анексії Криму і тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей понад 2 мільйони Українців були змушені в 2014 році полишити свої домівки і перетворилися на внутрішніх переселенців. Після того як розпочалося повномасштабного вторгнення військ Російської федерації на територію України в лютому 2022 року кількість осіб, що були змушені переселитися всередині країни за офіційними даними становить 4,8 млн. осіб, які обліковуються, хоча насправді їх понад 7 мільйонів [1]. Що стосується зовнішніх емігрантів то станом на третій квартал 2023 року за даними Організації Об'єднаних Націй наразі за кордоном у різних куточках світу перебуває 6,2 мільйона українців [2], які були змушені полишити Україну у зв'язку з війною та повномасштабним вторгненням військ Російської федерації в Україну.

Сьогодні основними стратегічними завданнями для України є збереження державного суверенітету та територіальної цілісності. Попри військові дії та оголошений воєнний стан не втрачають своєї актуальності такі завдання як інтеграція до європейського економічного простору, забезпечення наближених до світових стандартів якості та тривалості життя. Як ніколи гостро стоїть питання забезпечення і реалізація прав і свобод людини і громадянина, оскільки в умовах воєнного часу буває досить складно зреалізувати ці завдання. У зв'язку з вище викладеними проблемами, з яким зіткнулася Україна останнім часом, наразі досить актуальним є питання

регулювання міграційних процесів та надання їм організаційного та безпечного характеру.

Проблеми міграційних загроз національній безпеці України пов'язані з збройною агресією та повномасштабним вторгненням військ Російської федерації в Україну.

У законі України «Про національну безпеку України» до реальних і потенційних загроз національній безпеці нашої держави віднесена нелегальна міграція, вплив фахівців та вчених, кваліфікованої робочої сили за межі України [3]. Зараз важко підрахувати до яких втрат в економіці призведе масова еміграція українців за кордон.

Суверенітет держави є важливим національним інтересом. Головною ознакою суверенітету є єдність, незалежність та верховенство державної влади. Національні інтереси передбачають володіння нацією власною державою, яка здатна забезпечити для своїх громадян безпеку та можливість самостійно, на власний розсуд визначати свою долю у власних територіальних межах, що заселені переважною більшістю спільноти, що ототожнює себе з конкретною нацією.

Володіння ж власною державою передбачає те, що нація є тим сувереном, який здатен самостійно і вільно приймати рішення, які пов'язані з врегулюванням відносин з іншими державами.

Ведучи мову про національні інтереси зазначимо, що національні інтереси вимагають щоб в межах держави зосереджувалося більшість представників нації. В той же час національні інтереси не зацікавлені в тому аби в межах кордонів держави знаходилися всі території, де проживають представники тої чи іншої нації.

Звертаючись до національних загроз, на сьогоднішній день з поміж основних національних загроз окрім міграційної загрози, яка дійсно є однією з ключових загроз національній безпеці слід виділити ще кілька. До них належать: національний, релігійний та інші форми екстремізму; тероризм і сепаратизм; торгівля наркотичними засобами; регіональні конфлікти; організована злочинність; загрози поширення зброї масового знищення; екологічні катастрофи і епідемії; фінансово-економічні кризи, тощо. Відмітимо, що сукупність потенційних та реальних загроз не є постійними. Так загро-

зи можуть з'являтися і зникати; наростати або зменшуватися, у зв'язку з чим змінюється їх значущість для безпеки країни.

До зовнішніх загроз національній безпеці ми можемо віднести: кризу міжнародної системи безпеки; загострення конкуренції між світовими центрами сили, що зазвичай супроводжується порушенням норм міжнародного права; невизначеність засад нової міжнародної системи безпеки; поширення тероризму, наркобізнесу, транскордонної організованої злочинності, піратства, незаконної торгівлі зброєю, відмивання брудних грошей, торгівля людьми і незаконна міграція, кіберзагрози; наявність самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав.

З поміж внутрішніх чинників загроз національній безпеці слід виділити: недостатність правового регулювання суспільних відносин; корумпованість державних інститутів та криза суспільної довіри до них; неналежне і неадекватне регулювання державних органів на конфлікти в сфері економічних, політичних, міжетнічних, соціальних, міжконфесійних відносин. А також невживання ефективних засобів у протистоянні радикалізації суспільних настроїв та поширенні екстремістських заходів; значні недоліки у функціонуванні судової системи, які досить часто підривають довіру як до держави так і до права, а також обмежують захист прав і свобод людини і громадянина, та становлять загрозу їх законним інтересам; низька дієвість механізмів підготовки, прийняття, а також виконання державних рішень на всіх рівнях; значне погіршення стану економічної безпеки, а також зростання рівня загроз енергетичній безпеці.

Ведучи мову про Україну зазначимо, існує ціла низка загроз національній безпеці нашої держави. Це і загрози в економічній сфері: неефективне державне регулювання та керування соціально-економічними процесами; відсутність надійної системи економічної безпеки України та непослідовність і безсистемність при здійсненні економічних реформ або ж відсутність власної моделі реформ в економіці; неефективність управління державним сектором економіки; недосконале державне управління приватизаційними процесами; свідомі або ж несвідомі дії представників у вищих органах державної влади спрямовані на шкоду державі та її національним інтересам;

недосконале національне законодавство, яке стосується регулювання економічних процесів; значні економічні втрати, яких зазнав як приватний так і державний сектор в сфері економіки в умовах воєнного стану та активних бойових дій в середині держави.

Окремо можемо виділити загрози в інформаційній сфері: недостатня інформованість громадян; слабка інтегрованість української держави в світове інформаційне поле; обмеження доступу громадян до інформації з боку органів державної влади; використання засобів масової інформації окремими політичними силами; ведення різноманітних форм інформаційної війни з боку країни-агресора, що напала на Україну.

Найбільше загроз національній безпеці України на сьогоднішній день існує у воєнній сфері, оскільки це напряму пов'язано з введеним в нашої державі воєнним станом і активними бойовими діями на Сході та Півдні України. З поміж таких загроз ми можемо виділити: відсутність чіткої концепції воєнного будівництва та визначеної воєнної та воєнно-технічної політики; недосконале інформаційне, законодавче і організаційне і наукове забезпечення бойового застосування формувань воєнної організації; втрата системи мобілізаційного розгортання держави та її воєнної організації; неврегульованість системи забезпечення безпеки воєнної законами; проведення необґрунтованих реформ; безсистемне визначення кількісного складу воєнного стану.

З метою протидії національним загрозам Президент України затвердив Стратегію воєнної безпеки України [4]. Стратегія являє собою документ оборонного планування. Мета Стратегії полягає в визначенні шляхів реалізації пріоритетів політики держави в сфері оборони, воєнній сфері та військовому будівництві. В ній передбачено комплексний всеосяжний підхід до оборони в умовах воєнної загрози національній безпеці України. В Стратегії передбачений баланс поєднання як воєнних так і невоєнних засобів, які повинні забезпечити воєнну безпеку України. Крім того Стратегія має сприяти інтеграції України у євроатлантичний безпековий простір та пришвидшити процес набуття членства в НАТО. В документі також передбачена активна участь України в різного роду міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки.

В Стратегії також визначені напрямки досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва, що є пріоритетними в даний час у зв'язку з військовою агресією та повномасштабним вторгненням військ Російської федерації на територію України в лютому 2022 р. Саме відповідно до Стратегії запроваджується і реалізовується об'єднане керівництво підготовкою та ведення оборони України, здійснюється розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони та формування боєздатних Збройних сил України.

Отже підсумовуючи все вище викладене та враховуючи поточну обстановку, що складається в Україні зазначимо, що в нашій державі існує дуже багато різних загроз національній безпеці України. Стратегічна мета, яка стоїть перед українською державою в сфері забезпечення національної безпеки обумовлюється національними інтересами як у внутрішньополітичній так і зовнішньополітичній сферах. Ефективне протистояння і запобігання різного роду національним загрозам потребує ретельного вивчення національних загроз. Основними напрямками забезпечення національної безпеки України на сьогоднішній день є:

1. Суверенітет та державна цілісність України;
2. Реалізація конституційних прав і свобод громадян не зважаючи на умови воєнного стану;
3. Достойний рівень життя;
4. Стійкий соціально-економічний розвиток;
5. Розвиток системи науки, технологій та освіти;
6. Відновлення та збереження природних систем, екологія та раціональне природокористування.

Список використаних джерел

1. Слово і діло. Аналітичний портал. 7.02.2023. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishheny-osib>
2. Льченко Лія. Кількість мігрантів з України може перевищити 2022 рік, НБУ пов'язує це з опалювальним сезоном. Українська правда. 03.11.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/3/706217/>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

Аліна РАЖИК,
здобувач вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)

Сергій ІВАНИЦЬКИЙ,
професор кафедри економічної
безпеки та фінансових розслідувань,
доктор юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА

З початком повномасштабної агресії росії й різким збільшенням пошкоджень рухомого й нерухомого майна під час здійснення кримінального провадження значно підвищилася питома вага призначених товарознавчих експертиз. Не став виключенням й такий її різновид, як товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння [1], в тому числі у зв'язку із розслідуванням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 410 КК України.

Вивчення практичних питань призначення й проведення вказаного виду експертиз дозволяє виділити низку проблем, зокрема:

відсутність інформації про ціну майна, яке є об'єктом дослідження, оскільки інформація про ціни окремих виробів військового майна відсутня не лише у вільному доступі, а відсутня взагалі;

особливий статус певних видів наявної інформації про ціну та інші характеристики військового майна, адже це стосується документів, які підпадають під дію Закону України «Про державну таємницю» і мають відповідні спеціальні грифи: «Для службового користування», «Державна таємниця», «Секретна інформація» тощо, при цьому такими документами є не лише угоди про купівлю-продаж військового майна, але й спеціальна література та інші інформаційні джерела, які необхідні судовому експертові;

особливості стану окремих видів досліджуваного військового майна, які полягають у тому, що певна частина виробів, які фактично ще перебувають на озброєнні ЗСУ, і відповідно, є об'єктами дослідження судового експерта, станом на сьогодні

морально і/чи функціонально застаріли; тому повністю чи частково відсутня інформація про такі вироби та про їх складові (цивільні, комерційні);

особливості вітчизняного (значна частина спеціальної техніки та інших засобів для армії – виготовлялись виключно для потреб збройних сил, на цивільний ринок не постачались і тому на ньому відсутні) та світового ринку окремих видів військового майна (більшість країн сьогодні виготовляють і використовують військове майно лише для власних потреб та не продають його на зовнішньому ринку);

складність чіткого та однозначного виокремлення окремих складових частин угод про купівлю-продаж військового майна, адже, наприклад, угода про купівлю літаків, окрім вартості літаків, як правило, передбачає оплату навчання (пілотів, обслуговуючого персоналу тощо), засобів індивідуального порятунку та інші складові частини, які важко (чи неможливо) чітко виокремити;

військові дії часто є причиною відсутності потрібних судовому експертові вхідних даних, оскільки необхідні документи – фізично втрачені (знищені механічно, згоріли, пропали тощо), військові частини – передислоковані, військовики – не надають відповідь на запити судового експерта тощо [2].

З нашої точки, вирішення наведених проблем потребує подальшого удосконалення методичних та правових засад проведення товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0>

2. Долинський С. М., Кураш С. Я., Рак М. С. Проблеми проведення судових експертиз військового майна в умовах воєнного стану. *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса–Львів, 28 вересня 2022 року) : тези доповідей / відп. ред. Дмитро Кішко, Роман Заяць. Львів : Растр-7, 2022. С. 46–48.

Олена РИМ,
професор кафедри
соціального права юридичного факультету,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський національний
університет імені Івана Франка)*

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ВІДКЛАДЕНІ СТАРІ ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Працевлаштування осіб з інвалідністю як проблема існує давно і не лише в Україні. Кількість осіб з інвалідністю у нашій державі значна і цей показник постійно зростає, в тому числі через війну. Відповідно до чинного законодавства ефективні механізми реалізації державної політики у сфері забезпечення права на працю для осіб з інвалідністю, особливо на відкритому ринку праці, відсутні. Позитивні дії для стимулювання роботодавців не дають потрібного ефекту, а застосування розумного пристосування є проблематичним.

Уже тривалий час уся міжнародна спільнота докладає зусиль для розробки дієвих кроків подолання проблеми зайнятості осіб з інвалідністю. Україна не залишається осторонь цих напрацювань та у 2009 році ратифікувала Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю [2]. Згідно зі статтею 27 цієї Конвенції, держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими в умовах відкритого, інклюзивного та доступного для осіб з інвалідністю ринку праці.

На жаль, українська державна політика у сфері забезпечення права на працю для осіб з інвалідністю не є ефективною. Квотування як одна з основних рис політики працевлаштування осіб з інвалідністю – нормативне визначення кількості робочих місць для зайнятості осіб з інвалідністю – не працює. Це швидше приклад неефективності системи створення та виділення робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, бо дає можливість недобросовісним роботодавцям, непрацевлаштувавши людей з інвалідністю, уникати сплати адміністративно-господарських санкцій. Застосування останніх також не є дієвим способом накопичити кошти на підтримку працевлаштування осіб з інвалідністю.

І загалом державна політика працевлаштування осіб з інвалідністю фактично оминає державні установи. Натомість, весь тягар зайнятості, включаючи й відповідальність за невиконання нормативу та створення умов на робочих місцях, покладено на приватний сектор.

Згідно з чинним законодавством бракує дієвих інструментів ефективною державною підтримки роботодавців та їхнього мотивування щодо працевлаштування осіб з інвалідністю, не прописано диференційованого підходу до працевлаштування різних категорій осіб з інвалідністю.

Наведені проблемні аспекти політики працевлаштування осіб з інвалідністю та її реалізації спільні для багатьох держав. Стратегічні партнери України – Рада Європи та Європейський Союз – напружували низку правових актів, що зобов'язують держави-члени діяти у певний спосіб для вирішення відповідної проблеми. Україна є членом РЄ та буде членом ЄС. Тож безумовно на нашому євроінтеграційному шляху мусимо послуговуватись європейськими стандартами соціального захисту осіб з інвалідністю. Зокрема ті з них, що стосуються працевлаштування осіб з інвалідністю, враховано у законопроекті 5344-д [1]. Насамперед треба наголосити, що частина 2 статті 15 Європейської соціальної хартії (переглянутої), що встановлює право осіб з інвалідністю на забезпечення доступу до роботи та пристосовані до їх потреб умови праці або, якщо це неможливо через інвалідність, то забезпечення цього права шляхом організації або створення захищеної зайнятості відповідно до рівня інвалідності, врахована у законопроекті 5344-д. Так, ним запропоновано низку заходів забезпечення індивідуальних потреб особи з інвалідністю при її працевлаштуванні. До спектру останніх зараховано внесення модифікацій та коректив до будівель та приміщень з метою приведення їх у стан, коли ними можуть користуватися особи з інвалідністю; звуження змісту чи зменшення обсягу трудових обов'язків за посадою, яку займає особа з інвалідністю; зміни робочого або навчального графіка особи з інвалідністю та інші. Важливо також наголосити на тому, що проєкт гарантує роботодавцям можливість звернутися за компенсацією витрат на розумне пристосування.

Законопроект 5344-д пропонує розширити коло суб'єктів, які працевлаштувавши осіб з інвалідністю, набудуть спеціального статусу та зможуть претендувати на допомоги, компенсації та підтримку у контексті працевлаштування осіб з інвалідністю, що відповідає європейським практикам вирішення цього питання та вважається свого роду мостом для осіб з інвалідністю до працевлаштування на відкритому ринку праці.

У законопроекті навіть заявлено нижчу, аніж рекомендована на рівні ЄС, межу мінімальної кількості працівників, що береться за основу для встановлення обов'язку сплати внеску на підтримку працевлаштування осіб з інвалідністю⁴.

Тож залишається сподіватись на успішне проходження законопроекту 5344-д та впровадження в дію закріплених ним ініціатив та заходів з підтримки працевлаштування осіб з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю : законопроект Верховної Ради України (редакція, доопрацьована комітетом). 23 березня 2023 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1704626> (дата звернення: 26.11.2023)

2. Про права осіб з інвалідністю : Конвенція ООН від 13.12.2005 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 26.11.2023)

3. Council Recommendation of 24 July 1986 on the employment of disabled people in the Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986N0379> (дата звернення: 26.11.2023).

⁴ Згідно з законопроектом 5344-д це 8 і більше осіб, а Рекомендація Ради від 24.07.1986 № 86/379/ЄЕС щодо працевлаштування осіб з інвалідністю в Співтоваристві [3] звертає увагу, що такий мінімум може становити від 15 до 50 працівників.

Оксана РУДАНЕЦЬКА,
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський національний
університет природокористування)*

Софія МИХАЛЕВИЧ,
здобувач вищої освіти
*(Львівський національний
університет природокористування)*

ТІНЬОВЕ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Загально визнано, що молодь є невід'ємною частиною життя сучасної України, носіями інтелектуальної сили та гарантом соціально-економічного розвитку. Їх прагнення та бажання бути продуктивними є запорукою успішного майбутнього економічного зростання. Важливість цього ресурсу постійно зростає.

Проблема праці неповнолітніх у сучасному суспільстві становить багато актуальних викликів та аспектів, які потребують невідкладного дослідження та вирішення. Це питання дозволяє нам передбачати основні фактори, що впливають на неповнолітніх, встановити їхні потреби та визначити, як найкраще вирішити проблеми, з якими стикається ця вразлива група населення.

Розглядаючи аспекти психологічного, соціального та освітнього розвитку неповнолітніх, можна зрозуміти їхню поведінку та потреби, що, у свою чергу, призводить до ефективної підтримки та соціальної адаптації цієї групи населення [1, с. 183].

Проблеми працевлаштування молоді, досліджували М. Алле, Р. Еренберг, М. Портер, Р. Сміт, Дж. Ріфкін, Й. Шумптер. Загальнотеоретичні основи розвитку ринку праці та зайнятості в Україні розглядалися в працях Д. Богині, Т. Коропчук, Л. Шевченко, В. Близнюк, Т. Заєць, Т. Мірошниченко, М. Корецького, В. Будкіна, В. Кравченко.

Часто бувають ситуації, коли підлітки вирішують влаштуватися на роботу через бажання бути самостійними, мати власні кошти, а іноді й заради того, щоб допомогти своїй родині.

Праця молоді без офіційно оформлених трудових відносин є абсолютно поза сферою дії закону та неврегульованою. Аналізуючи вищесказане, стає зрозуміло, що здорова молодь має величезну цінність для нації. Системна діяльність держави має бути спрямована на ефективне використання потенціалу молоді, враховуючи такі характеристики, як вік, освіта, відповідна адміністративно-територіальна одиниця [2, с. 172].

Тіньова економіка являє собою господарську діяльність яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому порушує законодавство особи. Працевлаштовані не офіційно та не мають необхідного законного забезпечення своїх соціальних та трудових прав.

Найвищий показник тіні на даний час у фінансовій та страховій діяльності (51%), добувній промисловості (50%), в операціях з нерухомістю (47%). Найменше в тіні перебуває сільське, лісове та рибне господарство (10%) [3].

Тенденція тіньового працевлаштування серед неповнолітніх в Україні може викликати численні негативні наслідки такі як втрата можливостей для отримання освіти, негативний вплив на фізичне та психологічне здоров'я, а також порушення їхніх прав.

Кравченко В. Л. аналізуючи ситуацію, що складається на ринку праці, виділяє найгостріші проблеми що пов'язані із зайнятістю у молоді, які виникають через низьку конкурентоспроможність що зумовлена такими факторами:

- нестача у молоді професійних знань, кваліфікації та навичок, в результаті чого перевага при прийомі на роботу надається кваліфікованим працівникам;

- відсутність централізованого розподілу випускників установ вищої, середньої та початкової професійної освіти;

- трудова нестабільність молоді: молоді люди частіше змушені переривати свою трудову діяльність у зв'язку з призовом до армії, вступом на навчання, відпустками з народження та виховання дітей та ін;

- необхідність надання пільг, передбачених Трудовим кодексом України щодо молоді [4, С. 87].

Запобігання тіньовому працевлаштуванню неповнолітніх – це не лише питання етики та справедливості, але й національної безпеки та соціального розвитку.

По-перше, тіньове працевлаштування може впливати на освітні можливості неповнолітніх. Більшість дітей, залучених до тіньової праці, стикаються з ризиком втрати можливостей для отримання повноцінної освіти, що ускладнює їхнє майбутнє.

По-друге, фізична та психологічна шкода, завдана дітям, які працюють в умовах тіньового працевлаштування, є серйозною проблемою. Це може призвести до погіршення їхнього здоров'я та розвитку психологічних проблем, що впливає на загальний стан суспільства.

По-третє, порушення прав неповнолітніх є не лише соціальною, але й правовою проблемою. Систематичне порушення прав дітей, пов'язане з тіньовим працевлаштуванням, потребує реагування з боку законодавчих та правоохоронних органів.

Держава та суспільство повинні взяти на себе відповідальність за ефективне запобігання тіньовому працевлаштуванню та створення умов для повноцінного розвитку дітей. Спільні зусилля на кожному рівні – від законодавства до освітніх ініціатив – є важливими для досягнення цієї мети.

З метою подолання негативних наслідків тіньової економіки України та значного зниження її рівня, необхідно впровадити ряд заходів щодо протидії цьому явищу. Зокрема:

- зміцнення ринкового регулювання економіки та проведення антикорупційної реформи;
- провести ретельну реформу банківської системи;
- реформувати ринок праці та вести постійний контроль над працевлаштуванням;
- провести податкову реформу.

Слід відзначити, що ефективним методом боротьби з тіньовою економікою є підконтрольність не стільки фінансовим операціям суб'єктів господарювання, скільки доходам фізичних осіб. Для протидії відмиванню тіньових доходів також потрібно посилювати міжнародне співробітництво в галузі обміну податковою інформацією.

Суспільство та держава мають спільно працювати над запобіганням цьому виду нелегальної зайнятості та захисту прав дітей на працю та освіту. Підпільна зайнятість неповнолітніх в Україні порушує закон і права дітей і є серйозною проблемою.

Хоча неповнолітні в цій країні мають право на освіту та охорону здоров'я, та ця проблема зачіпає різні сектори економіки та може мати серйозні наслідки як для працівників, так і для суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика : монографія. Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
2. Присяжнюк С. І. Біологічний вік та здоров'я студентської молоді. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. С. 294.
3. Офіційний сайти Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua>.
4. Кравченко В. Л. Сучасний стан зайнятості молоді в регіонах України. *Продуктивні сили і регіональна економіка* : зб. наук. пр. Ч. І. Київ : РВПС України НАН України. 2007. С. 198.

Олена САМОЙЛЕНКО,

головний науковий співробітник відділу дослідження проблем протидії кіберзлочинам та загрозам інформаційної безпеці,

доктор юридичних наук, професор

(Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України)

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, КІБЕРЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Згідно загально визнаної концепції в інформаційних технологіях інформаційна інфраструктура (англ. *Information infrastructure*) – це комплекс програмно-технічних засобів, організаційних систем та нормативних баз, який забезпечує організацію взаємодії інформаційних потоків, функціонування та розвиток засобів інформаційної взаємодії та інформаційного простору країни або організації [1]. Крім суто технічних компонентів, цінність інформаційної інфраструктури визначається такими її компонентами, як:

– інформація, яка може приймати вигляд наукових або ділових баз даних, записів звуків, бібліотечних архівів і т.п.

– програмне забезпечення, яке дозволяє користувачам маніпулювати даними, отримувати доступ і переглядати великі масиви інформації

– стандартні мережі і коди передач, які полегшують встановлення взаємозв'язків між мережами, забезпечують захист інформації і надійність мереж

– люди, головним чином, з сфери бізнесу, які створюють інформацію, програмні продукти, обладнання.

Відповідно до положень Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні формування сучасної інформаційної інфраструктури передбачатиме розвиток національної, галузевих і регіональних інформаційних систем, мереж та електронних ресурсів, електронних інформаційно-аналітичних систем державних органів та органів місцевого самоврядування, впровадження інтелектуальних інформаційних та інформаційно-

аналітичних технологій, інтегрованих систем баз даних та знань, національних інформаційних ресурсів; створення Національного депозитарію електронних інформаційних ресурсів; приведення державних електронних інформаційних ресурсів у відповідність із стандартами і технічними регламентами, загальнодержавними, галузевими та локальними класифікаторами і довідниками; впровадження в діяльність державних органів технологій ситуативного управління для підготовки і підтримки прийняття рішень державного управління; розроблення та впровадження національних стандартів і технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих з відповідними стандартами держав – членів ЄС; створення та впровадження єдиної загальнодержавної системи електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису[2].

Насьогодні основу нормативно-правового забезпечення захисту критичної технологічної інформації, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури складають: Закони України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року № 1089-IX [3], «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» від 16 грудня 2021 року № 1971-IX [4], «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» 5 жовтня 2017 року за № 2163-VIII [5]; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури» від 19 червня 2019 р. за № 518 [6], «Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом» від 11 листопада 2020 р. № 1176 [7], «Про затвердження Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту» від 29 грудня 2021 р. № 1426 [8], Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, від 20 квітня 2022 року № 30 [9].

На рівні вказаних підзаконних актів визначено Порядок ведення реєстру постачальників електронних комунікаційних

мереж та послуг та його форми, описані рівні технологічної інфраструктури кіберзахисту, зокрема: національний – на базі сил кіберзахисту основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та Національного координаційного центру кібербезпеки як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України; галузевий (регіональний місцевий) – на базі сил кіберзахисту суб'єктів забезпечення кібербезпеки галузевого (регіонального) рівня; об'єктовий – на базі сил кіберзахисту підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, насамперед тих, що належать до об'єктів критичної інфраструктури. Чинна нормативно-правова регламентація здійснення кіберзахисту також охоплює три сектора критичної інфраструктури:

- банківська система (Постанова Правління Національного банку України 12.08.2022 № 178 «Про затвердження Положення про організацію кіберзахисту в банківській системі України та внесення змін до Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України» [10]);

- ядерна енергетика (Наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 22 березня 2022 р. №223 «Про затвердження Вимог до кіберзахисту інформаційних та керуючих систем атомних станцій для забезпечення ядерної та радіаційної безпеки») [11];

- спеціальний зв'язок, захист інформації, кіберзахист, захист критичної інфраструктури, електронних комунікацій та радіочастотного спектра (Наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 31 травня 2023 р. № 465 «Про затвердження Критеріїв з визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для національної економіки у сферах організації спеціального зв'язку, захисту інформації, кіберзахисту, захисту критичної інфраструктури, електронних комунікацій та радіочастотного спектра в особливий період» [12]).

Враховуючи вищенаведене та розширений Перелік секторів критичної інфраструктури питання щодо організації та нормативно-правового забезпечення здійснення кіберзахисту в багатьох секторах критичної інфраструктури залишається відкритим та потребує уваги держави.

Окремо вважаємо підкреслити значення визначення вищевказаних Критеріїв. Вони конкретизують об'єкти критичної інфраструктури з різних секторів національної економіки, що відносяться до різних секторів критичної інфраструктури, але підлягають кіберзахисту не зважаючи на іншу нормативну регламентацію порядку здійснення кіберзахисту їх сфери. Адже серед критеріїв властивих суто сфери спеціального зв'язку, захисту інформації, кіберзахисту (1–10, 12) є більш ширші за значенням критерії, зокрема: п. 11. – підприємство є виконавцем науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт на замовлення Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, що підтверджується державним контрактом (договором) за попередній або поточний рік;

П. 13 – підприємство, що на правах власності, оренди або на інших законних підставах здійснює управління об'єктами критичної інфраструктури I та II категорій критичності. Доповнимо, що відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури» такі категорії визначаються певною формулою. В цілому ж відповідно ч. 2 ст. 10 Закону України «Про критичну інфраструктуру» категорія I – це особливо важливі об'єкти, які агрозимають загальнодержавне значення, значний вплив на інші об'єкти критичної інфраструктури та порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації державного значення; II категорія – життєво важливі об'єкти, порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації регіонального значення.

Аналіз повної бази нормативно-правових джерел щодо організації та механізму кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури дає можливість впевнено визнати, що пріоритетним завданням сьогодні для держави є забезпечення протидії інформаційним загрозам з боку держави-агресора, кіберзахисту, відновлення та розвитку цифрової інфраструктури держави та фінансове забезпечення цієї сфери діяльності.

Список використаних джерел

1. Лук'ячук О. М. Інфраструктура: характеристика, види, функції та ефективність / О. М. Лук'ячук, Д. В. Волкова. Бізнес Інформ, Харків, 2018. №4. С. 22–31.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. за № 386-р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KR130386?an=33&ed=2013_05_15

3. Закон України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>

4. Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» від 16.12.2021 р. № 1971-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text>

5. Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#n115>

6. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури» від 19.06.2019 р. за № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>

7. Постанова Кабінету Міністрів від 11 листопада 2020 р. № 1176 «Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text>

8. Про затвердження Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1426.

9. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, від 20.04.2022 р. № 30. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/662/10082/Dodatok_1_do_postanovy_NCEC_20.04.2022_30.pdf

10. Про затвердження Положення про організацію кіберзахисту в банківській системі України та внесення змін до Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України : Постанова Правління НБУ від 12.08.2022 р. за № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0178500-22#Text>

11. Про затвердження Вимог до кіберзахисту інформаційних та керуючих систем атомних станцій для забезпечення ядерної та радіаційної безпеки : Наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 22.03.2022 р. № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0395-22#Text>

12. Про затвердження Критеріїв з визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для національної економіки у сферах організації спеціального зв'язку, захисту інформації, кіберзахисту, захисту критичної інфраструктури, електронних комунікацій та радіочастотного спектра в особливий період : Наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 31.05.2023 р. № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1057-23#Text>

Ірина ХОМИШИН,
заступниця директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
докторка юридичних наук, професорка
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна впливає на всі сфери суспільного життя і освітня сфера, звичайно, не є винятком. Першочерговим завданням держави після повномасштабного вторгнення росії було створити безпечні умови для всіх учасників освітнього процесу.

Основні зміни сфері вищої освіти в умовах війни можемо виокремити такі:

- особливий захист учасників освітнього процесу;
- скасування у 2022 проведення ЄДКІ;
- запроваджено новий порядок вступу до закладів вищої освіти;
- спрощено процедуру проведення акредитацій освітніх програм;
- зменшення кількості іноземних студентів;
- скорочення фінансування ЗВО;
- переміщення закладів освіти з окупованих територій і територій де ведуться активні бойові дії

Щодо особливого захисту учасників освітнього процесу, то з 25 лютого 2022р. всім закладам освіти було рекомендовано призупинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні [1].

На початку березня Міністерство освіти і науки зобов'язало керівників ЗВО вжити всіх необхідних заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу [2].

15 березня Верховна Рада України розширила гарантії для здобувачів та працівників закладів освіти, наукових установ в умовах воєнного стану. Держава законодавчо закріпила гарантії на організацію освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього

заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [3]. МОН роз'яснило особливості організації дистанційної роботи працівників закладів освіти в умовах воєнного стану. Зазначалося, що «кожен працівник закладів і установ освіти, робота якого відбувається у дистанційному режимі, має самостійно визначити робоче місце та, відповідно, несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на обраному ним робочому місці, у тому числі за межами території України». Крім того, МОН наголошувало, «що неможливість виконання працівником дистанційної роботи у зв'язку з відсутністю відповідних комунікацій не може розглядатися як порушення трудової дисципліни» [4].

У березні-квітні більшість університетів відновили навчання в дистанційному режимі. Для полегшення цього процесу Міносвіти рекомендувало для студентів невипускних курсів перенести частину освітніх компонентів, які не можна виконати в дистанційному або змішаному форматі, на наступні періоди навчання або прийняти рішення щодо дострокового завершення навчального року, якщо в цьому виникне нагальна потреба.

Зважаючи на безпекову ситуацію, стан комунікацій, наявність та технічний стан укриттів МОН рекомендувало ЗВО з 1 вересня 2023 року перейти до процесу в аудиторному форматі, залишаючи право на ухвалення такого рішення за закладом освіти. Рекомендація не стосується закладів освіти, розташованих у зоні бойових дій.

Наприкінці березня Уряд припинив дію угод у сфері освіти і науки з російською федерацією. Зокрема, припинили діяти угоди про співробітництво в цих сферах, взаємне визнання документів про освіту, присуджені наукові ступені та вчені звання [5].

Вища освіта зазнала змін і щодо проведення атестації здобувачів вищої освіти. Уряд скасував у 2022 році проведення атестації студентів-медиків у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ), який проводиться незалежно від університетів установою. Замість нього атестація випускників має відбуватися у формі комплексного практично-

орієнтованого кваліфікаційного. Згодом аналогічне рішення про скасування у 2022 році проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту було прийнято і щодо деяких інших спеціальностей.

Вступна кампанія 2022р. викликала занепокоєння не лише в адміністрації ЗВО, політиків, а й у населення, адже забезпечити безпеку учасників незалежних тестувань було неможливим. 24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла закон, яким передбачила особливий порядок прийому [6]. на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра, бакалавра та магістра.

27 квітня 2022р. було затверджено новий Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2022 році, який замінив традиційне зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) на національний мультипредметний тест (НМТ) при вступі на бакалаврський рівень вищої освіти і єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) та єдиний вступний іспит з іноземної мови (ЄВІ) на їх спрощені варіанти – залежно від спеціальності, магістерський тест навчальної компетентності (МТНК) та магістерський комплексний тест (МКТ). НМТ у 2022 році структурно складався з трьох навчальних дисциплін – української мови, історії України та математики. Передбачалась процедура його проведення у формі комп'ютерного онлайн-тестування. Вже у 2023 р. інструмент оцінювання було доопрацьовано і вступникам було запропоновано третій предмет НМТ на вибір. Як і в 2022 році, НМТ було проведено в спеціально обладнаних комп'ютерних аудиторіях закладів освіти – тимчасових екзаменаційних центрах (ТЕЦ), створених у населених пунктах як в Україні, так і за її межами.

МКТ застосовувався для вступу на правничу магістратуру і складався з фахового іспиту з права та іноземної мови. Скласти МТНК було необхідно для вступу до магістратури з деяких інших спеціальностей, цей тест перевіряв критичне, аналітичне та логічне мислення.

Порядок розширив можливості для вступу осіб з населених пунктів на лінії зіткнення. На цих вступників поширили пільги, встановлені раніше для осіб з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Кримта міста Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей.

Зокрема, такі особи отримали право замість НМТ проходити вступні випробування у формі усної індивідуальної співбесіди в закладі освіти. Навесні 2022 року через війну декілька мільйонів українців виїхали в інші країни. Щоб надати випускникам шкіл, які вимушено опинилися за кордоном, можливість вступати до українських ЗВО, тестування вперше було організовано в інших країнах. Тимчасові екзаменаційні центри за кордоном було створено в 46 населених пунктах 23 країн. В підсумку, НМТ за кордоном склали 20 204 особи на основній сесії та 2 894 особи – на додатковій.

Вважаючи нелегітимними окупаційні адміністрації та видані на тимчасово окупованих територіях документи про освіту, Українська держава здійснювала заходи з надання можливості молоді з ТОТ здобути освіту в Україні. З цією метою, починаючи з 2016 року, Міносвіти в партнерстві з Урядовим контактним центром та Фондом «Відкрита політика» створило алгоритм вступу до українських ЗВО для осіб, які закінчили школу на окупованій території. Для реалізації цього алгоритму було утворено освітні центри «ДонбасУкраїна» та «Крим-Україна» на базі декількох українських закладів освіти. Звернувшись до одного з цих центрів, випускник із ТОТ отримує можливість бути зарахованим до української школи на екстернатну форму навчання, пройти в ній річне оцінювання та державну підсумкову атестацію і отримати український документ про здобуту середню освіту. З отриманим документом особа може вступити до українського ЗВО за спрощеною процедурою. У 2016–2019 роках було сформовано невеликий перелік українських ЗВО, до яких можна було вступити за наведеним алгоритмом. З 2020 року до такого переліку увійшли практично всі українські ЗВО.

У 2022 році описаний алгоритм вступу до українських ЗВО працював аналогічно до попередніх років. Втім, бойові дії охопили значно більшу територію України і торкнулися мільйонів людей. Тому випускники шкіл, які у 2022 році мешкали на особливо небезпечній території, отримали можливість вступати до університетів без проходження ЗНО чи НМТ.

У зв'язку зі збройною агресією РФ проти України було значно спрощено процедуру проведення акредитації освітніх програм у закладах вищої та фахової передвищої освіти,

адже війна не лише ускладнила виїзди експертів до університетів, а й загострила питання щодо оплати акредитації. 16 березня 2022 р. Уряд продовжив дію чинних сертифікатів про акредитацію освітніх програм до 1 липня року, наступного за роком припинення або скасування воєнного стану в Україні, та було запропоновано, щоб до кінця режиму воєнного стану в країні і до кінця року, коли стан цей закінчиться, університети могли самі обирати форму акредитації. Це може бути традиційна форма, з виїздом до університету трьох експертів; акредитація в дистанційному режимі, напрацьованому в період пандемії COVID-19, а сьогодні ще й продиктована міркуванням безпеки як викладачів, так і експертів; або умовна, згідно з Постановою КМ України від 16.03.2022 р. № 295, терміном на 1 рік без проведення або з частковим проведенням експертизи, тобто за формальними ознаками. Це важливо, бо вартість акредитації великою мірою залежить саме від форми її проведення, отож і коштів на її проведення за однією з двох останніх форм піде, звісно, менше [7]. У квітні 2022 р. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти затвердило тимчасовий порядок акредитації освітніх програм [8].

Труднощі вищої освіти в умовах війни торкнулись і у сфері фінансування, а саме – скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у ЗВО, зниження доходів населення, значне посилення «освітньої міграції», що призвело до відтоку українського студента з національних ЗВО.

Іноземні студенти також покидали українські заклади освіти. Ще до 24 лютого посольства іноземних держав радили своїм громадянам покинути територію України.

Після повномасштабного російського вторгнення на територію України на початку 2022 р. частину видатків на освіту було переспрямовано на задоволення потреб армії до резервного фонду державного бюджету. Унаслідок цього державні видатки на освіту зменшилися, відбувся загальний секвестр бюджету МОН у 2022 р. у розмірі 14,84 % від запланованих видатків [9, с. 134].

З метою відновлення фінансування закладів вищої освіти за ініціатииви Президента України Володимира Зеленського засновано національну програму «UNITED 24» [10, с.428]. В рамках цієї програми для відновлення сфери освіти відкрито

окремий рахунок Міністерству освіти і науки України для надходження коштів від міжнародних партнерів, юридичних та фізичних осіб для задоволення потреб освіти і науки [11].

Повномасштабне вторгнення РФ на початку 2022 року унеможливило діяльність закладів освіти у правовому полі України на нових окупованих територіях та територіях, де відбуваються активні бойові дії. Через це українською владою було прийнято жорстке рішення про те, що для продовження своєї діяльності заклади вищої освіти мають переїхати з охоплених війною та окупацією регіонів на підконтрольну Україні територію. Цим закладам освіти до моменту їхнього переміщення було тимчасово зупинено казначейське (банківське) обслуговування та закрито доступ до ЄДЕБО. Для відновлення доступу до ЄДЕБО та казначейського обслуговування ЗВО мали переїхати до неокупованих регіонів України, що й було зроблено ними у лютому-травні 2022 року. Загалом під час релокації у 2022 році переміщено 131 заклад фахової передвищої та вищої освіти, де навчається 91 тис. студентів (6,7% від загального числа студентів в Україні) і працює понад 11 тис. викладачів.

Підсумовуючи, можна впевнено констатувати, що в складних умовах українська освіта більшою мірою впоралася з викликами воєнного стану. Завдяки злагодженій і мотивованій роботі українських університетів та освітян вдалося зменшити руйнівний вплив на вищу освіту жорстокого російського вторгнення. Сьогодні перед освітою загалом і перед вищою освітою зокрема, стоять завдання і в короткостроковому періоді і фундаментальні виклики. Основними завданнями розвитку вищої в короткостроковому періоді є: розв'язання проблеми зруйнованих, пошкоджених та переміщених ЗВО та ЗФПВО потребує фінансового забезпечення у цьому бюджетному році для ремонту пошкоджених будівель; надання у тимчасове/ постійне користування вільних приміщень, що перебувають у власності громад; залучення українських бізнесменів (власників нерухомості) до вирішення питання забезпечення приміщеннями ЗВО та ЗФПВО; залучення фінансової та матеріально-технічної допомоги від міжнародних організацій; переорієнтація на першочергову підготовку фахівців, необхідних в умовах воєнного стану, для відбудови звільнених територій,

розвитку пріоритетних галузей економіки України; запровадження фінансово-економічних, соціальних та гуманітарних стимулів для компенсації втрат кадрового складу ЗВО контингенту здобувачів, які вимушені були переміщуватися до безпечніших регіонів країни й за кордон (у т. ч. на навчання за кордоном)

В умовах післявоєнного відновлення України МОН визначило довгостроковими пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні: розвиток особистості та гідного працевлаштування; згуртування й підтримка демократичних цінностей; підготовка затребуваних фахівців і науковців; довіра освітній, науковій та експертній діяльності ЗВО; оптимізація мережі ЗВО і створення сучасного освітнього простору; забезпечення автономності ЗВО; інтернаціоналізація вищої освіти України; безперервна освіта як мейнстрім сучасності; синергія освіти та бізнесу [9, с. 214].

Список використаних джерел

1. Про організацію освітнього процесу : лист МОН від 25.02.2022 р. № 1/3276-22. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2022/3/31/3276.pdf>
2. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : Наказ МОН від 07.03.2022 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.
4. Про надання інформації: лист МОН від 15.03.2022 р. № 1/3463-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-nadannya-informaciyi>.
5. Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану : лист МОН від 07.03.2022 р. № 1/3378-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-praktiku-zastosuvannyatrudovogo-zakonodavstva-u-galuzi-osviti-i-nauki-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>.
6. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти : Закон України від 24.03.2022 р. № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text>.
7. Про особливості акредитації освітніх програм, за якими здійснюють підготовку здобувачі вищої освіти, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2022 р. № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2022-%D0%BF#Text>.

8. Тимчасовий порядок акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, в умовах воєнного стану рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 14.04.2022 р., протокол № 6. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/4_%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B4%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB-%E2%84%9619-%D0%B2%D1%96%D0%B4-25.10.2022-%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-1.pdf

9. Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С. О. Терпищого. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.

10. Ольшанська О. В. Формування освітніх програм нового покоління в контексті підвищення автономії університетів. *Вісник КНУТД* : зб. наук. праць. Київ : КНУТД, 2016. С. 428–433.

11. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 472 : Постанова КМУ від 13.05.2022 р. № 586. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2022-п#Text>

Леся ХОМКО,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інститут права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ

1 січня 2023 року набрав чинності Закон України «Про акціонерні товариства» № 2465-ІХ від 22.07.2022 р. у новій редакції [1]. Новим Законом акціонерні товариства (АТ) зобов'язані привести свою діяльність, зокрема, статuti та внутрішні положення, у відповідність до даного документу до 31 грудня 2023 року.

Передусім, значних змін зазнала система управління акціонерним товариством. За новим законом система управління може бути однорівнева та дворівнева. Однорівнева система включає загальні збори та раду директорів. Якщо акціонерів менше 10 осіб – можливе формування одноосібного виконавчого органу.

Варто звернути увагу на те, що змінився сам термін – тепер вищим органом АТ є загальні збори акціонерів, а не акціонерного товариства (попередня редакція). У документі передбачено запровадження можливості проводити загальні збори очно, шляхом електронного голосування та опитування. Очне голосування передбачає спільну присутність акціонерів (їх представників) у день і час проведення загальних зборів у місці їх проведення для обговорення та прийняття рішень з питань порядку денного. У той же час, в очних загальних зборах акціонер має право брати участь дистанційно через авторизовану електронну систему. Електронне голосування не передбачає спільної присутності на зборах акціонерів (їх представників) та проводиться виключно шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи. Опитування – це дистанційні загальні збори, що не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їх представників) та проводяться шляхом

дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами та надси- лання їх до товариства через депозитарну систему України.

Відтак однорівнева структура управління передбачає здійснення функцій контролю та управління діяльністю акці- онерного товариства єдиним колегіальним органом – радою директорів. Мінімальна кількість ради директорів – три особи.

До складу ради директорів віднесено виконавчих дирек- торів а також невиконавчих директорів. Частина не виконав- чих директорів можуть бути незалежними невиконавчими директорами.

Відповідно до п. 5 ст. 64 закону «Про АТ» з виконавчим директором укладається трудовий договір (контракт). З не- виконавчим директором укладається цивільно-правовий договір або трудовий договір (контракт). З невиконавчим директором, який є незалежним, укладається виключно цивільно-правовий договір.

Законодавець передбачає, що критерії призначення ди- ректорів на відповідну посаду повинні бути визначені у ста- туті або у положенні про раду директорів акціонерного това- риства. До повноважень ради директорів належить створен- ня постійних чи тимчасових комітетів з числа її членів та ін- ших осіб для попереднього вивчення і підготовки до роз- гляду на засіданні питань, що належать до компетенції ради директорів.

Дворівнева система управління передбачає наявність за- гальних зборів, виконавчого органу (одноосібного або коле- гіального) та наглядову раду.

Дворівнева структура управління передбачає чіткий роз- поділ функцій з безпосереднього управління поточною (опе- раційною) діяльністю акціонерного товариства, які здійснює виконавчий орган, та функцій контролю за роботою вико- навчого органу та інших керівників акціонерного товариства (у тому числі підрозділів контролю та внутрішнього аудиту), які здійснює наглядова рада.

Наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що в межах компетенції, визначеної статутом акці- онерного товариства та законодавством, здійснює управління товариством, а також контролює та регулює діяльність його виконавчого органу.

До складу наглядової ради входять члени наглядової ради, частина з яких у встановлених законом випадках є незалежними директорами.

Членам наглядової ради може виплачуватися винагорода за їхню діяльність. Порядок виплати винагороди членам наглядової ради встановлюється:

1) для публічного акціонерного товариства та банку – положенням про винагороду членів наглядової ради;

2) для приватного акціонерного товариства – статутом такого товариства або положенням про наглядову раду, або положенням про винагороду членів наглядової ради. (ст.)

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що акціонерам необхідно проаналізувати недоліки та переваги одно- та дворівневої системи управління. Ті господарські товариства, які не мають наглядової ради, усе ж мусять або створити її, або працювати за однорівневою структурою та формувати раду директорів. Однак, товариство має право у будь-який момент прийняти рішення про перехід від однорівневої на дворівневу структуру управління або навпаки, що не є реорганізацією або перетворенням акціонерного товариства.

Список використаних джерел

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20?find=1&Text>

Леся ХОМКО,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний
університет внутрішніх справ*)

Олег ДУБНО,
здобувач вищої освіти Інституту права
(*Львівський державний
університет внутрішніх справ*)

РЕГУЛЯТОРНІ «ПІСОЧНИЦІ» ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Регуляторні «пісочниці» з'явилися в 2014 році в контексті політики Великобританії у сфері фінансових технологій (FinTech) з метою стимулювати активний розвиток інновацій серед фінтех-компаній. Фінансовий регулятор Великобританії вперше запровадив регуляторні «пісочниці» в 2015 році, щоб перевірити впровадження на ринок продуктів FinTech.

Після цього в британському фінансовому секторі було створено ще кілька успішних регуляторних «пісочниць». Регуляторні «пісочниці» використовувалися в інших регульованих секторах, таких як охорона здоров'я (під керівництвом Комісії з якості медичного обслуговування) та енергетика (*OfGem*) [1]. Основною ідеєю їхнього функціонування було послаблення існуючих регуляторних обмежень в умовах контрольованого регулятором середовища для сприяння розвитку технологій у конкретній сфері. Тобто, регулятор створював дерегульований простір для конкретної компанії для тестування інноваційних продуктів і послуг без зобов'язання дотримуватися відповідного набору чинних правил і норм.

Міжнародний досвід застосування регуляторних «пісочниць» виступає одним з інструментів розвитку правового регулювання штучного інтелекту. Для цього слід проаналізувати суть поняття регуляторна «пісочниця», історію виникнення таких «пісочниць», передумов для їх створення та найкращі

сучасні міжнародні практики застосування цього інструменту з метою покращення регуляторної політики.

За допомогою цього інструменту регулятор прагне сприяти інноваціям шляхом зниження регуляторних бар'єрів і витрат на тестування проривних інноваційних технологій, забезпечуючи при цьому відсутність негативного впливу на споживачів [2].

Що таке регуляторна «пісочниця»? Немає єдиного нормативно закріпленого визначення поняття регуляторної «пісочниці», проте стаття 53 проєкту Закону ЄС про штучний інтелект – *Artificial Intelligence Act* (далі – *AI Act*) описує регуляторну пісочницю як контрольоване уповноваженими органами середовище, яке сприятиме розвитку, тестуванню та перевірці інноваційних систем штучного інтелекту (далі – ШІ) протягом обмеженого строку перед випуском їх на ринок [3].

Європейська комісія додала цей інструмент у проєкт *AI Act* у відповідь на побоювання, що пропонуваній нею «підхід на основі ризиків» (*risk-based approach*), що забороняє використання деяких технологій на основі штучного інтелекту повністю обмежуватиме розвиток штучного інтелекту.

Основними ознаками запропонованих Європейською комісією середовищ є: обмежена тривалість у часі, відступ від норм, що обмежують розвиток технології, співпраця компаній-учасниць з регулятором та іншими зацікавленими сторонами. Єврокомісія вірить, що регуляторні «пісочниці», які будуть створюватися під контролем регуляторів країн-членів ЄС та Європейського інспектора із захисту даних (*European Data Protection Supervisor – EDPS*) створять умови для, по-перше, тестування нових технологій у сфері штучного інтелекту «в умовах реального життя», по-друге, виявлення проблем поточного правового регулювання, а також дозволять виробити найкращі практики для наслідування бізнесом, який впроваджує нові технології ШІ, для дотримання вимог Загального регламенту захисту даних (*General Data Protection Regulation – GDPR*) та *AI Act*.

Попри те, що європейський *AI Act* ще не ухвалений, іспанський уряд у жовтні 2022 року у співпраці з Європейською комісією запустив пілотний проєкт регуляторної «пісочниці» у сфері ШІ [4]. Метою пілотної регуляторної «пісочниці» було

об'єднати компетентні органи з компаніями, що розробляють штучний інтелект, щоб разом визначити найкращі практики для впровадження майбутнього *AI Act*. Очікується, що ця ініціатива «пісочниці» створить прості для дотримання, перспективні вказівки з найкращих практик та інші допоміжні матеріали, що полегшать її застосування компаніям, зокрема малим і середнім підприємствам і стартапам. Зобов'язання компаній згідно з проектом *AI Act* та способи їх виконання будуть задокументовані для учасників пісочниці, так само як і методи контролю та подальших дій, які будуть корисними для регуляторів, відповідальних за впровадження механізмів нагляду, встановлених майбутнім *AI Act*.

Таким чином, регуляторні «пісочниці» виконують подвійну роль:

1) сприяння бізнес-навчанню, тобто розробці та тестуванню інновацій у реальному середовищі; та

2) вироблення пропозицій щодо покращення правового регулювання, тобто формулювання експериментальних правових режимів для підтримки бізнесу в їх інноваційній діяльності під наглядом регуляторного органу.

На практиці такий підхід спрямований на те, щоб зробити можливими експериментальні інновації в рамках контрольованих ризиків і нагляду, а також покращити розуміння регуляторами нових технологій [5].

Відмітимо й міжнародний досвід регуляторних «пісочниць» у сфері штучного інтелекту. У Сполученому Королівстві Офіс уповноваженого з питань інформації розпочав у 2019 році бета-фазу пісочниці, яка спрямована на покращення захисту даних і підтримку інновацій. Ця ініціатива розроблена для підтримки організацій, які використовують персональні дані для розробки продуктів і послуг. Перші шість компаній, які розробляють різні типи додатків штучного інтелекту (наприклад, безпечні консультативні служби на основі штучного інтелекту, які використовуються для підтримки клінічної оцінки психічного здоров'я; модерація контенту, орієнтованого на дітей) стали учасниками регуляторної «пісочниці». Перший пілотний проект, який було успішно завершено у вересні 2020 року, надихнув норвезькі та французькі органи захисту даних на розробку подібних ініціатив.

У 2020 році Норвезький орган із захисту даних (*Datatilsynet*) запровадив регуляторну «пісочницю», яка спрямована на сприяння етичним, безпечним та відповідальним інноваціям у ШІ [6]. Компанії, відібрані для норвезької регуляторної «пісочниці», розробляють продукти, які відповідають законодавству про захист даних, є етичними та поважають права людини. У той же час норвезька «пісочниця» штучного інтелекту не звільняє компанії від відповідальності за порушення норвезького Закону про персональні дані. Ця нормативна «пісочниця» отримала двадцять п'ять заявок від багатьох державних і приватних організацій і вибрала чотири проекти для нормативної «пісочниці», яка почалася в березні 2021 року.

Французький регулятор захисту даних (*CNIL*) також оголосив новий конкурс заявок на регуляторну «пісочницю», яка спрямована на розробку інноваційних програм [7]. Ця «пісочниця» не звільнить учасників від застосування *GDPR*, але допоможе організаціям запровадити принцип приватності за задумом («*privacy-by-design*» підхід) із самого початку його створення.

Як бачимо, цілі запуску регуляторних «пісочниць» національними регуляторами цих країн є різними: як сприяння інноваційному розвитку із застосуванням штучного інтелекту у конкретній сфері, так і закладення в основу нових технологічних проєктів принципів безпечного штучного інтелекту, або вироблення найкращих практики застосування бізнесом та державними органами існуючого або майбутнього правового регулювання. Водночас під час роботи над проєктом у регуляторній «пісочниці» може з'ясуватися потреба зміни у правовому регулюванні у певній сфері застосування ШІ.

Описані вище історія виникнення, суть, мета та досвід функціонування в інших країнах регуляторної «пісочниці» вказує на те, що це відносно новий спосіб для організації співпраці держави та бізнесу, для удосконалення правового регулювання сфери інновацій та сприяння відповідальному й безпечному розвитку технологій. Цей інструмент у подальшому розвиватиметься та, можливо, набуватиме нових форм, однак у будь-якому разі займе почесне місце серед інструментів розвитку правового регулювання інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Sofia Ranchordas, Experimental Regulations for AI: Sandboxes for Morals and Mores, University of Groningen Faculty of Law Research Paper Series No. 7/2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3839744
2. Vermeulen, Erik; Fenwick, Mark; Corrales, Marcelo. / Business and regulatory responses to artificial intelligence: Dynamic regulation, innovation ecosystems and the strategic management of disruptive technology. Robotocs, AI and the future of law. editor / Marcelo Corrales; Mark Fenwick; Nikolaus Forgó. Singapore: Springer, 2018. сr. 81–103 (Perspectives in Law, Business and Innovation). URL: https://www.researchgate.net/publication/328706736_Business_and_Regulatory_Responses_to_Artificial_Intelligence_Dynamic_Regulation_Innovation_Ecosystems_and_the_Strategic_Management_of_Disruptive_Technology
3. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206#:~:text=Article%2053%0AAI%20regulatory%20sandboxes>
4. The Government of Spain in collaboration with the European Commission presents a pilot for EU's first AI Regulatory Sandbox. URL: https://portal.mineco.gob.es/RecursosNoticia/mineco/prensa/noticias/2022/20220627-PR_AI_Sandbox_EN.pdf
5. S. Ranchordas, Experimental lawmaking in the EU: Regulatory sandboxes, 2021; J. Truby and others, A sandbox approach to regulating high-risk artificial intelligence applications, 2021; G. Leimüller and S. WasserbacherSchwarzer, Regulatory sandboxes – Analytical paper for Business Europe, April 2020; and F. Pop and L. Adomavicius, Sandboxes for responsible artificial intelligence, European Institute of Public Administration (EIPA), September 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3963810
6. B. Kofod Olsen, Sandbox for Responsible Artificial Intelligence, 2020. URL: <https://dataethics.eu/sandbox-for-responsible-artificial-intelligence/>
7. «Sandbox»: CNIL launches call for projects on artificial intelligence in public services, 2023. URL: <https://www.cnil.fr/en/sandbox-cnil-launches-call-projects-artificial-intelligence-public-services>

Юрій ЦАРУК,
ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової
діяльності факультету №2 ІПФПНП
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У нашому суспільстві питання в галузі екологічного права та правового забезпечення екологічної безпеки, досліджувались та висвітлені в працях вчених: Г. І. Балюк, Ю. Л. Власенко, О. Л. Дубовик, В. В. Костицького, М. В. Краснової, Н. А. Макаренко, В. Л. Мунтяна та інших. Водночас, у еколого-правовій науці України, присутні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, зокрема у сфері надрокористування.

Реформа надрокористування входить у пріоритет Уряду України, щодо розвитку мінерально-сировинної бази. Її впровадження передбачає підвищення рівня прозорості, дерегуляцію, спрощення доступу до геологічної інформації. Підвищення рівня прозорості сфери надрокористування покликане звести до мінімуму корупційні ризики у цій сфері, збільшити рівень відповідальності надрокористувачів та посилити контроль за дотриманням рівних, чесних та законних умов користування надрами в Україні. Деретуляція сфери надрокористування є необхідною складовою існування вільного та незалежного ринку, усунення ймовірного впливу задля лобювання інтересів певних гравців ринку та унеможливлення корупції. Спрощення доступу до геологічної інформації передбачає надання адміністративних послуг в автоматизованому і прозорому порядку в режимі онлайн, осучаснення геологічної інформації, у тому числі шляхом цифрування усього масиву геологічної інформації, необхідної як надрокористувачу, так і всім зацікавленим особам [1].

Земля, її надра, природні ресурси, які знаходяться в межах території України є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання

екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, є обов'язком держави [2].

На сьогоднішній день екологічна ситуація в Україні потребує покращення, так як негативні її наслідки формувались протягом тривалого періоду, через нехтування законами відтворення природно-ресурсного комплексу України. В основному перевага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості [3, с. 5].

Важливе місце у структурі екологічних злочинів належить незаконному видобуванню бурштину, негативними наслідками яких є заподіяння значних збитків економіці та екології України, в тих регіонах, де розміщені бурштиноносні поклади (частина надр, що містить поклади бурштину) і здійснюється їх активне видобування.

У 2010-х роках на Поліссі значних проявів набуло кустарне незаконне видобування бурштину, пік масштабів якого поширився в 2016–2017 роках у Рівненській, Волинській та Житомирській областях, а результати призвели до екологічних проблем, що виразились у пошкодженні та знищенні значних площ лісів та деградації ґрунтів.

Ключовими нормативно-правовими актами у сфері видобутку бурштину в Україні є:

– Закон України «Про надра» від 27.07.1994 р. №132/94-ВР. Одним із завдань якого є охорона надр, в частині оцінки впливу на довкілля, шляхом провадження планової діяльності з видобування корисних копалин на ділянках бурштиноносних надр, з обов'язковим затвердженням проектної документації щодо проведення рекультивациі відповідної земельної ділянки [4];

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 № 402-ІХ. В питанні видобутку бурштину, вказаним законом внесено зміни в Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та ін. [5];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державну службу геології та надр України» від 30.12.2015 р. № 1174, яка визначає структуру та функції

Державної служби геології та надр України, яка відповідає за контроль видобутку бурштину [6].

Одними з ключових умов, які впливають на безперервність незаконного видобутку бурштину є: достатньо висока ціна якісного українського бурштину на світовому ринку, помірно незначна відповідальність, простий спосіб видобування.

Люди що задіяні в процесі незаконного видобування бурштину, зовсім не задумуються, тобто їх не цікавить, яку саме шкоду вони завдають економіці держави та навколишньому середовищу (довкіллю), безпосередньо на місцевості, де проводиться видобування.

В процесі незаконного видобування бурштину швидко знищуються об'єкти екологія, проведеними пошуковими заходами, не завжди вдається встановити осіб, причетних до вчинення даного правопорушення, які повинні нести відповідальність встановлену законом. Як правило, такі особи не спрямовують свої дії на бережне ставлення до природи і тим більше не проводять рекультивацию порушених ними земель.

Незаконні «старателі» повністю нехтують принципами негативного впливу на довкілля, які закріплені в Законі України «Про оцінку впливу на довкілля», який покликаний запобігти шкоді довкіллю, забезпечити екологічну безпеку, охороняти довкілля [7].

Фактично наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 р. № 171, затверджено методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства. Дана методика встановлює прядок розрахунку розмірів відшкодування шкоди органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та фізичними особами, через забруднення земель хімічними речовинами, їх засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, допущеного внаслідок дії чи бездіяльності і поширюється на всі землі України незалежно від їх категорії та форм власності [8].

Що стосується визначення розмірів шкоди внаслідок забруднення, засмічення земель, в тому числі земель рекреаційного призначення та лісового фонду, то такі розміри,

не дивлячись на оновлені зміни наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.11.2020 р. № 241 «Про затвердження змін до методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства», суттєвих змін не зазнали і залишаються такими що потребують покращення у визначенні коефіцієнта еколога – господарського значення земель [9].

Зміни в методиці визначення розміру шкоди, зазнала Постанова КМУ від 25.07.2007 р. №963 «Про затвердження методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання», де розмір шкоди визначається Держекоінспекцією та територіальними органами, Держгеокадастром та його територіальними органами або виконавчими органами сільських, селищних міських рад у межах повноважень, за оновленими коефіцієнтами виду використання земель (розрахунок розміру шкоди) на підставі зібраних матеріалів [10].

Рекультивация земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину, а саме деякі питання реалізації пілотного проекту, знайшли своє відображення в Постанові Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 року №1063, із змінами внесеними згідно Постанови КМУ від 04.07.2023 р. №749, зокрема щодо порядку проведення аукціонів (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами [11].

Як зауважує дослідник І.В. Лебідь, в дисертаційному дослідженні «Правове регулювання видобутку бурштину в Україні», незаконне видобування корисних копалин кваліфікують як злочин, наслідки якого проявляються в екологічній, економічній і соціальній сферах. Першочерговими у галузі бурштиновидобування є потреба у зменшенні негативних ефектів від видобутку бурштину, зокрема: екологічний – рекультивация земель [12, с. 28, с. 159].

Зокрема проблема, в частині фінансування рекультивации, порушених земель під час незаконного видобування бурштину, є невіршеною.

Як такої рекультивації земель на пошкоджених незаконним видобутком бурштину територіях ніхто не проводить, через відсутність програм фінансування, частково рекультивация проводиться суб'єктами господарювання, яким наданий спеціальний дозвіл на видобуток бурштину. Як зауважує В.Клименко в дисертаційному дослідженні «...з 2018 року Департаментом екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації було видано 12 Екологічних висновків на заплановані до виконання різноманітних природоохоронних заходів на загальну суму 62,7 млн грн, з яких було профінансовано з державного бюджету лише 2 природоохоронні заходи на суму 3746,606 тис. грн.» [13, с. 116–117].

В частині реформи надрокористування, доопрацьований законопроект за № 4187 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надрокористування», в якому пропонується унормувати на рівні закону, в тому числі: порядок надання спецдозволів на користування надрами; порядок анулювання права користування надрами; порядок обмеження, тимчасового зупинення користування надрами; повноваження органу державного геологічного контролю та органу державного гірничого нагляду. Законопроектом з метою врегулювання на законодавчому рівні питання, щодо підвищення економічного рівня життя громадян України, а також з метою безпосередньої реалізації права власності Українського народу на надра враховано положення, що стосуються впровадження економічного паспорту українця та в рамках законопроекту полягають у наданні громадянам України права на отримання частини доходу держави від рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин [14].

Отож, в Україні для успішної протидії та подолання негативних наслідків незаконного видобування бурштину важливим та актуальним є:

– питання прийняття якісного законодавства з приводу рекультивації пошкоджених земель, контролю за рекультивацією, для чого необхідне прийняття в бурштиновидобувній галузі, ряду урядових програм, методик, Постанов Кабінету Міністрів України, якими уповноважені органи контролю, зможуть об'єктивно, вчасно та ефективно розраховувати

розмір завданих збитків, в тому числі для притягнення до відповідальності за порушення рекультивації;

– фактична, а не запланована рекультивація порушених внаслідок незаконного видобутку бурштину земельних ділянок лісогосподарського призначення, які дали б змогу відновити екологічну безпеку тих територій, де проводився незаконний видобуток бурштину.

В своїй сукупності описаний порядок дій, може суттєво вирішити сучасні проблеми правового забезпечення екологічного розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Урядовий портал органів виконавчої влади України. Реформа надрокористування. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichnezrostannya/reforma-nadrokoristuvannya>. (дата звернення: 30.11.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 30.11.2023).

3. Заржицький О. С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) : монографія. Державний Національний гірничий університет. 2012. 200 с.

4. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 30.11.2023).

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. № 402-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (дата звернення 30.11.2023).

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державну службу геології та надр України» від 30.12.2015 р. № 1174 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.11.2023).

7. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19/> (дата звернення: 30.11.2023).

8. Про затвердження методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 р. № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>. (дата звернення: 01.12.2023).

9. Про затвердження змін до методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.11.2020 р. № 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1293-20#n2>. (дата звернення: 01.12.2023).

10. Про затвердження методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. №963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text>.

Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2022 р. № 1436 «Про внесення змін до пункту 7 Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-2022-%D0%BF#n2>. (дата звернення: 01.12.2023).

Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2022 р. № 131 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. № 963». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2022-%D0%BF#n14>. (дата звернення: 01.12.2023).

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 року № 1063 «Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивзації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 01.12.2023).

Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2023 р. № 749 «Зміни що вносяться до Постанови Кабінету Міністрів України щодо користування надрами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749-2023-%D0%BF#n2>. (дата звернення: 01.12.2023).

12. Лебідь І.В. Правове регулювання видобутку бурштину в Україні: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023. 228 с.

13. Клименко В. О. Оцінювання впливу несанкціонованого видобутку бурштину на деградацію ґрунтів лісових, аграрних, водно – болотних екосистем : дис. на здобуття наук. ступ. д-ра філософії зі спец. 101 «Екологія». Поліський Національний університет. Житомир, 2023. 176 с.

14. Законопроект (прийнято за основу) за №4187 (опубліковано 01 червня 2021) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надрокористування». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/209284.html> (дата звернення: 02.12.2023).

Тетяна ЧЕРЕЗОВА,
адвокатка,
аспірантка кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
(Київський університет права
Національної академії наук України)

ДЕЯКІ НЕСТАНДАРТНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА НАЯВНОСТІ ПРОГАЛИН ТА КОЛІЗІЙ ПРАВА У ПРАВАЗАСТОСУВАННІ

Реалізація права може мати певні ускладнення в ході правозастосування, які опосередковуються прогалинами та колізіями в праві. Відтак, дотримання, виконання, використання та застосування як форми реалізації права за наявності у цьому процесі прогалин та колізій, обумовлюється особливими проблемами, які пов'язані із активними та пасивними діями, дозволами та заборонами, статусом суб'єктів права та уповноважених осіб.

Аналізуючи проблеми реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі за наявності прогалин та колізій, доцільно звернути увагу на ряд доктринальних доробок, які дістали розвиток чи то були пов'язані із правозастосовчим процесом.

Так, на сьогодні, проблемами прав людини у своїх дослідженнях переймався у сучасний період – С.П. Головатий («Про людські права», лекції, 2016.) [4]; П.М. Рабінович («Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація», наукова стаття, 2016) [12, с. 19–29], М.І. Козюбра («Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків», наукова стаття, 2017) [6, с. 67–71]; та інші.

Питання реалізації права на галузевому рівні у сфері адміністративного та інформаційного права були досліджені І. В. Арістовою та Ю. Ю. Макогонюком («Право на доступ до публічної інформації в екологічній сфері України: організаційно-правове забезпечення», монографія, 2017) [10]. Зокрема, дослідниками розділяється думка про першу та другу складова

механізму реалізації права на доступ до публічної інформації в екологічній сфері [10, с. 68–139]. Це вказує на певні особливості реалізації прав на галузевому рівні, в тому числі, цілком очевидно, що соціальні права так чи інакше також можуть бути реалізовані через інформаційну складову, через спеціальний адміністративний механізм в установах виконання покарань.

В контексті проблем реалізації прав в'язнів можливо виділити таких дослідників як от: Д. Ягунова («Пенітенціарна реформа як загроза правам людини», наукова стаття, 2017, тощо) [15, с. 154–160], О. В. Човгана («Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування», монографія, 2017, тощо) [13], та інші [11].

Теоретик права П.М. Рабінович зазначає, що загальносоціальне право – це певні можливості учасників суспільного життя, які об'єктивно зумовлюються рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх однойменних суб'єктів [9]. Такий підхід очевидно є широким, виражає загальне, об'єктивне бачення.

Натомість соціальні права є частиною так би мовити системи соціального права. Під ними зазвичай розуміють права людини, які необхідні для повноцінної участі її в житті суспільства [2, с. 783].

Д. В. Божко вказує на те, що права людини є відображенням її об'єктивних потреб і такі потреби визнано певними «правами» людини як у міжнародних, так і в національних юридичних актах. На думку дослідника, після визнання України соціальною державою (ст.1 Конституції України) вони проявилися як соціальні права та трансформувалися в систему соціального забезпечення [1, с. 167].

На думку В. Крижної, соціальні права та свободи людини громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері, що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту та охорони здоров'я. До них належать: (а)право на охорону здоров'я; (б)право на житло; (в)право на матеріальне забезпечення в старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника тощо; (г)право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (харчування, одяг, житло) [5, с. 71].

У підручнику із теорії держави і права зазначається, що у правозастосуванні за наявності колізії права керуються як правило такими правилами: (а)при колізії норм різного ієрархічного рівня застосовується норми вищого рівня; (б)при колізії норм, виданих одним і тим самим органом, застосовується норма, видана пізніше; (в)при колізії загальної і спеціальної норм застосовується остання [14, с. 334].

Б. В. Малишев, досліджуючи проблеми застосування норм права та, так звані «правозастосовчі помилки» [8, с. 36]. Так, на його думку «правозастосовча помилка» – це ненавмисна текстуальна або смислова невідповідність дій суб'єкта правозастосування нормам матеріального і процесуального права, а також принципам права, яка має своїм наслідком перешкоджання реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єкта права [8, с. 36].

Попри доктринальні доробки, наведені вище, на сьогодні, у судовій практиці було постановлено декілька рішень суду, які є доволі нестандартними на рівні правозастосування здійсненого у прогалинах права. Суд, у цих рішеннях зобов'язує реалізувати певні соціальні блага, а, по суті, виконати не стільки певний обов'язок, який матиме соціальні наслідки, алей йдеться про форму та спосіб заповнення прогалин реалізації соціальних прав судовою практикою.

Так, до прикладу, Малиновський суд міста Одеси рекомендував класичну літературу засудженим, зокрема суд сформулював «завдання» так: «... читати книги значить перестати мислити, читання певних, визначених судом творів для обвинувачених буде стимулом для мислення і пізнання світу у вимірі без вчинення суспільно шкідливих дій. Твори визначені судом і які відносять до дитячої літератури (уроків зарубіжної літератури 5-го класу), саме призвані формувати в дитині всі добрі, сердечні і незлобливі відчуття як щодо себе так і до оточуючого світу. Окрім того, вони показують як люди співіснують на протязі багатьох років не тільки без неприязні і ненависті один до одного, а й з необхідною у суспільстві повагою як до цінностей життя так і до встановлених у суспільстві правил. Так наприклад у творі «Пригоди Тома Соєра» (1876 р.), його автор ОСОБА_12 дуже влучно окрім жартівних пригод неабиякого хлопчини показує які загальнолюдські цінності

існують у суспільстві: «...будь-який предмет, що дістався нам ціною благородної, чесної праці, здається нам солодше і миліше» (Глава третя); «Сам того не відаючи, він відкрив великий закон, який керує вчинками людей, а саме: для того щоб людина або хлопчик пристрасно захотів мати яку-небудь річ, нехай ця річ дістанеться йому як можливо найважче»; «Робота є те, що ми зобов'язані робити» (Глава друга)....» [3].

Враховуючи зазначене, зрозуміло, що суд застосував право ніби в контексті ч. 2 ст. 65 КК України та ст. 6 КВК України. Адже у ч. 2 ст. 65 КК України йдеться про те, що «... особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень...» [7]. А в ст. 6 КВК України зазначено, що «виправлення засудженого» – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки [7-а].

Таким чином, враховуючи викладене, можливо прийти до висновку у тому, що проблеми правозастосування як наслідків правореалізації ускладнюються покладенням на засуджених соціальних обов'язків та прав навіть при умові дії особливого правового режиму, визначеної законом мети відбуття покарання, тощо. Це пов'язано із соціальною спроможністю як суду реалізувати дискреційні повноваження, заповнити прогалини закону, так із самими засудженими до позбавлення волі реалізувати те чи інше соціальне право (прочитати, усвідомити, переосмислити тощо). Адже можуть виникнути вади із здоров'ям, можуть мати місце питання культури, релігії тощо., які будуть не сумісними із вдалим сприйняттям «прочитаного» (на прикладі випадку вироку Малиновського районного суду міста Одеси) тощо.

Відтак, слід констатувати, що проблеми «реалізації» безпосередньо виникають в тому, які саме соціальні права можуть бути реалізовані завдяки тим чи іншим способам усуненням прогалин та, які, завдяки доланням колізій. А це вже питання методології права, школи права, традицій права.

Зрештою, є очевидним і те, що в правовому режимі ізоляції особи, засудженої до позбавлення волі відсутність повноти

законодавства можуть спричиняти ряд проблем, які впливатимуть на нівелювання мети покарання, ресоціалізації тощо.

Список використаних джерел

1. Божко Д. В. Соціальні права як природні права людини та їх нормативне забезпечення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. №26. С. 165–167. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/12703/12099>
2. Велика українська юридична енциклопедія. Київ: Вид-во «Людмила»: Право соціального забезпечення ; редколег. : М. І. Іншин (голова), О. М. Ярошенко (заступник голови), Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, М. Н. Вапнярчук, 2020. 912 с.
3. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 20 жовтня 2021 р. Справа № 521/4558/21. Пр-ня по справі № 1кп/521/1118/21. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100432616?fbclid=IwAR3nc5bixEiqGWPxLXWVxepGqWfMymZwO9Bwyj2WIdMрTDpDdnQ0foCuGLM>
4. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ, Дух і літера, 2016. 760 с.
5. Крижна В. Соціальні права громадян: соціальний захист та соціальне забезпечення: *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практ. конф. (м. Київ, 4 вересня 2020 р.). Київ : 2020. С.70–74.
6. Козюбра М. І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків. Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С.67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2017_200_15.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- 7-а. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
8. Малишев Б. В., Москалюк О. В. Застосування норм права (теорія і практика) : навчальний посібник / за заг.ред. Б. В. Малишева. Київ : Реферат, 2010. 260с.
9. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.
10. Право на доступ до публічної інформації в екологічній сфері України: організаційно-правове забезпечення : монографія / І. В. Арістова, Ю. Ю. Макогонюк ; за заг. ред. Арістової І. В. Київ : НУБіП України, 2017. 222 с.
11. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Х. : Право, 2015. 246 с.

12. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_1_4

13. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування : монографія / В. О. Човган; ГО «Харківська правозахисна група». Харків : Права людини, 2017. 608 с.

14. Теорія права і держави : підручник / за заг. ред. А. С. Васильєва. Київ : КНТ, 2009. 584 с.

15. Ягунов Д. Пенітенціарна реформа як загроза правам людини. *Право України*. 2017. № 4. С. 154–160.

Вікторія ЧУБАНЬ,

доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту,
кандидат економічних наук, доцент
*(Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету
цивільного захисту України)*

Валерія БРУС,

здобувачка вищої освіти
*(Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету
цивільного захисту України)*

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У теперішніх умовах воєнного стану в Україні, одним з головних питань є забезпечення належного та безперервного виконання бюджетів місцевих рівнів. На нашу думку, умовою ефективного функціонування фінансової системи держави та її адаптивності в умовах протистояння російській агресії та забезпечення обороноздатності став оптимальний розподіл повноважень між центральною владою та територіальними громадами.

Під час воєнного стану організація та здійснення бюджетного процесу має певні особливості. Що стосується організації бюджетного процесу в Україні то вона регламентується Бюджетним кодексом України також рішеннями Верховної Ради України, місцевими радами та місцевими виконавчими органами.

Одним із основних законодавчих актів, який регулює норми бюджетного процесу, є Бюджетний кодекс України, у якому слід відзначити такі важливі зміни як:

- дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1%;
- стаття 55 Кодексу (захищені видатки) не застосовується;
- надано право передавати кошти із спеціального до загального фонду;

- скасовано вимогу щодо обов'язковості публікації звіту місцевих бюджетів;

- дозволено спрямувати залишки субвенцій на Територіальну оборону та захист населення та інші [1].

Крім того, 04.11.2022 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. №252». Директиви, які були запропоновані в постанові, визначають підходи щодо організації бюджетного процесу на територіях, які після 24.02.2022 р. є тимчасово окупованими або на яких ведуться бойові дії, а також змінюють організацію роботи учасників бюджетного процесу на місцевому рівні у період дії воєнного стану.

Зокрема, передбачено низку доповнень щодо особливостей виконання місцевих бюджетів у період дії воєнного стану, які було затверджено постановою Кабінету Міністрів від 11 березня 2022 року № 252:

- визначено спрощені умови виконання бюджетних повноважень військовими адміністраціями населених пунктів, обласними, районними та Київською міською військовою адміністраціями;

- надано право начальникам військових адміністрацій населених пунктів у період дії воєнного стану на територіях, які після 24 лютого 2022 року є тимчасово непідконтрольними українській владі, тимчасово окупованими або на яких ведуться бойові дії, здійснювати повноваження місцевих фінансових органів, у разі неможливості їх функціонування;

- врегульовано питання погодження проектів рішень про передачу коштів у вигляді міжбюджетного трансферту [2 с. 119].

Законопроект [3] про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони та вирішення першочергових питань (реєстр. № 10038) запропоновано збільшити видатки загального фонду державного бюджету на 322 536,8 млн грн, зокрема:

1. Передбачено на національну безпеку та оборону додаткові видатки у сумі 302 640,1 млн грн (на оплату праці з нарахуваннями – 224 450,5 млн грн, військову, спеціальну

техніку та обладнання – 46 117,7 млн грн, інші видатки – 32 071,9 млн грн), а саме для:

Міноборони (разом з Держспецтрансслужбою) – 211 001,7 млн грн, із них оплата праці з нарахуваннями – 173 220,8 млн грн, забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 13 321,3 млн грн;

системи МВС (Апарат МВС, Нацполіція, Держприкордонслужба, Нацгвардія, ДСНС) – 79 248,8 млн грн, із них оплата праці з нарахуваннями – 46 155,9 млн грн забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 25 986,4 млн грн;

Служби безпеки – 4 200,8 млн грн, із них оплата праці з нарахуваннями – 3 084,4 млн. грн., забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 689,4 млн. грн;

Мінстратегпрому – 4 361,3 млн грн на фінансування заходів та заходів, передбачених державними цільовими програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на 2023 рік;

Головного управління розвідки Міноборони – 2 526,0 млн грн, із них оплата праці з нарахуваннями – 1 030,4 млн грн, забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 1 495,5 млн грн;

Адміністрації Держспецзв'язку – 570,2 млн грн, із них оплата праці з нарахуваннями – 477,7 млн грн, забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 63,8 млн грн;

Служби зовнішньої розвідки – 500,8 млн грн (оплата праці з нарахуваннями – 400,8 млн. грн.), забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 100,0 млн грн;

Управління державної охорони – 230,5 млн грн, із них оплата праці з нарахуваннями – 80,5 млн грн, забезпечення військовою (спеціальною) технікою та обладнанням – 100,0 млн гривень.

Збільшення цих видатків сприятиме реалізації заходів щодо забезпечення державного суверенітету, підвищення обороноздатності і безпеки держави, подолання негативних наслідків, спричинених широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України.

Також з 24 лютого 2022 року джерелами фінансування державного бюджету є військові облігації, кредити від Міжнародних фінансових організацій, а також двосторонні кредити та гранти [3].

Спробувавши, частково проаналізувати зміни, які відбулися в бюджетній системі України під час воєнного стану, можна зробити висновок, що здійснення бюджетного процесу в теперішніх умовах має свої особливості. Для того щоб забезпечити ефективне функціонування бюджетної сфери у період дії воєнного стану органи виконавчої влади приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень, які у певних випадках спрощують процедури, та сприяють розподілу коштів на найбільш важливі потреби країни.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n398> (дата звернення: 09.11.2023р.)

2. Кужелев М. Особливості бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні в умовах воєнного стану. *Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти* : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Ужгород, 30 листопада 2022 р.). Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2022. С. 118–119.

3. Бей С. О. Здійснення бюджетного процесу в Україні під час війни. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua>. (дата звернення: 09.11.2023 р.)

4. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони та вирішення першочергових питань (реєстр. № 10038). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42766> (дата звернення: 11.11.2023 р.)

Анна ЯНОВИЦЬКА,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ І МЕДІАЦІЯ

Формування системи захисту прав суб'єктів господарювання має враховувати особливості об'єкту захисту та, відповідно, правової природи конфлікту, який виникає з приводу суб'єктивних прав або інтересів. У науковій літературі має місце багатоманітність при визначенні поняття «господарського спору»: як юридичного конфлікту у господарських відносинах, що виникає при безпосередньому здійсненні господарської діяльності та її управлінні, та який зачіпає суб'єктивні права й обов'язки їх учасників; як правового конфлікту, що виникає при створенні, організації діяльності та ліквідації суб'єктів господарювання, а також в сфері здійснення та управління господарською діяльністю тощо [1, с. 10–11].

ГПК України встановлено обов'язок сторін вживати заходи для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою, а у випадках, коли такі заходи є обов'язковими, згідно з законом (ч. 1 ст. 19 ГПК України), а також визначено, що під час вирішення питання про розподіл судових витрат, суд ураховує дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялися (п. 4 ч. 5 ст. 129 ГПК України) [2].

Одним із таких заходів можна вважати медіацію. Водночас, законодавче визначення медіації наступне – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3].

Таким чином, слід звернути увагу на місце медіаційної процедури в системі форм та способів вирішення спорів.

Вважається, що конституційні гарантії особи права на захист дозволяють формувати інститут захисту, який відмінний від судової влади і є «способом альтернативного вирішення спору» [4, с. 3]. Слід з цим погодитись, але тут варто врахувати й те, що «альтернатива» – це необхідність вибору між двома можливостями, що виключають одна одну; кожна з цих можливостей [5, с. 17]. А тому, незважаючи на велику різноманітність, не усі способи вирішення спорів слід вважати альтернативними.

Перш за все, будь який спосіб захисту ми протиставляємо судовому, адже саме він першочергово гарантується Конституцією і є універсальним. Термін «юрисдикція» використовується виключно по відношенню до судів [6, с. 72], а тому судовий захист вважаємо єдиною юрисдикційною формою захисту. На противагу цьому, неюрисдикційна форма захисту включатиме у себе усі інші не судові способи: досудові, альтернативні й позасудові.

Альтернативні способи (вирішення спору) захисту є ті, які при застосуванні виключають можливість звернення до суду, або принаймні передбачають прийняття загальнообов'язкового рішення. Це до прикладу: міжнародний комерційний арбітраж чи третейський суд, де за наслідками розгляду справи приймається і публічно оголошується [7, с. 100] обов'язкове до виконання і неоскаржуване рішення.

Інші способи можуть застосовуватись як досудові та/або як позасудові. Виділяють також несудові та змішані способи захисту. Визначальною характеристикою несудових способів захисту є самостійне, на власний розсуд суб'єкта господарювання визначення того способу захисту, до вжиття якого він буде вдаватися, захищаючи своє право чи законний інтерес. На противагу несудовим, для змішаних (в т.ч. адміністративних) способів захисту взагалі не передбачено їх самостійного застосування суб'єктами господарювання: якщо у законодавстві відсутня спеціальна процедура вжиття певного способу захисту, його застосування видається неможливим через обмеження повноважень державних органів або органів місцевого самоврядування [8, с. 105].

Досудовим способом захисту можна вважати претензійне врегулювання, а позасудовим – звернення до компетентного

органу державної влади. Водночас, медіація – це один із способів, який можливо застосовувати як і до звернення до суду, так і тоді, коли справа вже розглядається судом. Так провадження у справі, у зв'язку з проведенням медіації, зупиняється. При цьому, саме згода обох сторін на проведення медіації є необхідною [8].

Як свідчить практика, на сьогодні, перспективи розвитку цієї процедури залежать від двох чинників: інституційної підтримки і врегулювання різних аспектів медіації на законодавчому, а також від підтримки медіації з боку самих сторін спору, їхніх юристів та суддів. Характерною для початкових етапів розвитку медіації в Європі є відсутність зацікавленості сторін у вирішенні спору шляхом проведення мирних переговорів [9, с. 21]. Така ж ситуація і в Україні.

На жаль, переважна більшість представників бізнесу не поінформовані про існування такого способу вирішення спорів, як медіація тож одразу йдуть до суду. Наявність спору серед засновників (учасників) бізнесу зазвичай негативно впливає на сам бізнес та може призвести, як до зниження прибутковості, так і до повного його руйнування. Практики звертають увагу, що через гласність судового розгляду, факт звернення до суду неодмінно призводить до поширення інформації про наявність внутрішніх проблем в організації, чим можуть скористатися конкуренти. Саме тому, конфіденційна процедура медіації є більш безпечною для репутації [10].

Із наведеним можна сперечатись, але однозначної підтримки набуває все ж твердження, що медіація рано чи пізно, займе своє місце у системі способів вирішення спору.

Список використаних джерел

1. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання : монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. д. ю. н. М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. №1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n239>
4. Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів : підручник / за ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2021. 344 с.

5. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.

6. Яновицька А. В. Юрисдикція суду за Цивільним процесуальним та Господарським процесуальним кодексами України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 71–74.

7. Yanovytska A. «Publicity» and «Confidentiality» in Arbitral Judiciary: Approaches to Understanding and Application. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2021. No. 7. P. 95–108.

8. Петруня В. В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2019. 221 с

9. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 225 с.

10. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 22.11.2022 р. у справі № 199/5152/21. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107817756>

11. Медіація у цивільних та господарських справах. *Проект*. 2021. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/615/5ac/7a6/6155ac7a6e5a3765926585.pdf>

Анна ЯНОВИЦЬКА,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Наталія КУЦІР,
здобувач вищої освіти
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*
помічниця приватного виконавця В. І. Меленчука
(Виконавчий округ Львівської області)

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

З прийняттям Конституції України одночасно було проголошено, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою. Основне завдання, яке стоїть саме перед такою державою – це захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та їх об'єднань.

Виконання зазначеного завдання державою, загалом, є ключовою вимогою суспільства. Так, аналіз не лише гарантування, але й забезпечення процесуальних прав сторін виконавчого провадження надасть можливість усвідомлення того, на скільки держава піклується про своїх громадян.

Так, найбільшу кількість законодавчих положень у сфері примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів присвячено стягувачу, адже він відіграє одну з головних ролей у виконавчому провадженні, і з ним пов'язується існування виконавчого провадження як такого. Саме для забезпечення прав та законних інтересів стягувача існує інститут виконавчого провадження. Однак, аналіз останніх законодавчих змін, зокрема в частині примусового виконання виконавчого напису нотаріуса, як одного із видів виконавчих документів, наштовхує на думку про те, що ця спрощена процедура повернення боргів починає втрачати свій сенс та вважається такою, що не повною мірою може відновити порушені права стягувача у виконавчому провадженні.

Мета дослідження полягає у висвітленні законодавчих змін та прогалин щодо примусового виконання виконавчих написів нотаріусів в умовах дії режиму воєнного стану, а також представленні тенденцій розвитку та підвищення ефективності захисту прав та інтересів стягувача як однієї із сторін у виконавчому провадженні.

Виконавчий напис нотаріуса є найпоширенішим виконавчим документом, на підставі якого виконавцем відкривається виконавче провадження з метою задоволення вимог стягувача про стягнення із боржника заборгованості або ж вилучення від останнього майна. Так, державний чи приватний нотаріус (переважно таки – приватний) впродовж одного дня може видати десятки або й сотні таких виконавчих документів, в той час, як судовий процес триває декілька місяців, а то й «тягнеться» роками.

Необхідно зазначити, що звернення стягнення на грошові кошти, майно, а також вчинення інших виконавчих дій щодо боржника на підставі виконавчого напису нотаріуса є одним із законодавчо-дозволених способів самозахисту порушених прав. Так, виконавчий напис, як нотаріальна дія, був запроваджений для того, щоб спростити процедуру повернення боргів, реалізувати її у позасудовому порядку. Однак, виконавці у процесі виконавчих проваджень, відкритих на підставі виконавчих написів зустрічаються із низкою труднощів та обмежень, що пов'язано із можливістю доволі легкого скасування такого виконавчого документа в судовому порядку.

Протягом останніх років спостерігається багато позитивної судової практики про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню і, водночас, суперечлива практика щодо притягнення винної особи до відповідальності за незаконно вчинений виконавчий напис.

Верховний Суд у своїй постанові від 02 листопада 2022 року по справі №758/14101/16-ц [1] висловив свою позицію з цього приводу, зазначивши, що цивільна відповідальність за незаконно вчинений виконавчий напис покладається не на нотаріуса, а на особу, яка зверталася за виконавчим написом.

До цього слід зауважити, що жодним нормативно-правовим актом не передбачається обов'язок виконавця пересвідчуватись в законності вчинення нотаріусами виконавчих написів. Отже справді, питання визнання виконавчого напису

таким, що не підлягає виконанню, повинно вирішуватись у судовому порядку.

З початку вторгнення російської федерації на територію нашої держави та ведення повномасштабної війни законодавець вже двічі змінював свою позицію з приводу виконання виконавчих написів. Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2455-IX [2] містить положення про заборону примусового виконання виконавчих написів нотаріусів у період дії режиму воєнного стану.

Така різка та категорична реакція законодавця у період запровадження в нашій державі правового режиму воєнного стану, спровокувала теоретиків та практиків на гостру дискусію про доцільність такої заборони загалом. Як наслідок, виконавці змушені були звернутися із листом до Міністерства юстиції України про надання роз'яснення щодо прийняття окремих рішень та вчинення виконавчих дій не пов'язаних із «примусовим виконанням» у межах виконавчих проваджень, відкритих на підставі виконавчих написів ще до запровадження вищенаведеної заборони.

19 жовтня 2022 року Міністерство юстиції України надало роз'яснення [3], яким встановлено, що заборона примусового виконання виконавчих написів нотаріусів, у період дії правового режиму воєнного стану, не позбавляє боржника права виконати свої зобов'язання самостійно.

Однак, наказом Міністерства юстиції України «Про внесення зміни до наказу Міністерства юстиції України від 10 червня 2022 року №2343/5» від 14 вересня 2022 року №3873/5 [4] у період дії правового режиму воєнного стану Організатором зупиняються електронні аукціони з реалізації арештованого майна, переданого на реалізацію у виконавчих провадженнях з примусового виконання виконавчих написів нотаріусів. Лише 19 червня 2023 року із набранням чинності наказу Міністерства юстиції України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України» від 25 травня 2023 року № 2011/5 [5] Державне підприємство «Сетам» поновлює електронні аукціони, а також розпочинає прийняття заявок на реалізацію арештованого майна

в рамках виконавчих проваджень з примусового виконання виконавчих написів нотаріусів.

Гостро постала проблема стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса. Відомо, що у безспірному порядку, в разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за аліментним договором, другий із батьків може звернутися до нотаріуса з метою вчинення останнім виконавчого напису. У подальшому, це буде підставою для стягнення заборгованості зі сплати аліментів у порядку виконавчого провадження. Однак, з моменту набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» [2], вважаємо, що права дитини необґрунтовано порушуються. Сам законодавець повністю обмежив будь-яке примусове виконання у межах виконавчого провадження, відкритого на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Водночас, на зміну наведеному нормативно-правовому акту вступив в законну силу 06 травня 2023 року, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану» від 11 квітня 2023 року № 3048-IX [6]. Цим законом забороняється відкриття виконавчих проваджень на підставі виконавчих написів нотаріусів, вчинених на кредитних договорах, які не посвідчені нотаріально, проте дозволено виконання всіх виконавчих написів, на підставі яких було відкрито виконавчі провадження ще до запровадження правового режиму воєнного стану, а також дозволено відкриття нових проваджень на підставі виконавчих написів (у правовідносинах іпотеки, застави, лізингу тощо), крім тих, що вчинені за договорами у простій письмовій формі.

Видається, що мета видання виконавчих написів сьогодні втрачає свою актуальність. Незважаючи на законодавчі зміни, не всі виконавчі написи дозволено виконувати, отже потенційний стягувач все ж змушений звертатися до суду з метою захисту свого порушеного права. У період з 06 травня по 19 червня поточного року, виконавцям було складно (щоб не сказати – неможливо) фактично виконати виконавчий напис

нотаріуса навіть попри законодавчий дозвіл, адже вони не могли продати описане та арештоване майно боржника через неприйняття організатором електронних торгів заявок на реалізацію такого майна боржника.

Разом з тим, виконавчі написи становлять 80% всіх виконавчих документів, на підставі яких відкрито чи то державним, чи приватним виконавцем виконавчі провадження. Тут слід зауважити, що державні виконавця стягують із боржника одночасно виконавчий збір, який перераховується до Державного бюджету України, а приватні виконавці, в свою чергу, 41,5% від суми основної винагороди сплачують податки.

Вищевикладене свідчить, що законодавче обмеження на виконання виконавчих написів нотаріусів не корелюється із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні. Встановлені обмеження позбавляють фізичних та юридичних осіб права скористатися спрощеним порядком стягнення заборгованості, а держава, в свою чергу, втрачає левову частку коштів, які могли б бути перераховані в Державний бюджет України, в якості податків приватних виконавців та виконавчого збору, який стягується державними виконавцями.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 02.11.2022 р. по справі № 758/14101/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107277447>.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану : Закон України від 27.07.2022 р. № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20#Text>.

3. Лист приватному виконавцю виконавчого округу Дніпропетровської області Оксані Русецькій щодо результатів розгляду листа від 19 жовтня 2022 р. № 96240/119115-33-22/20.5.1.

4. Про внесення зміни до наказу Міністерства юстиції України від 10.06.2022 р. №2343/5 : Наказ Міністерства юстиції України від 14.09.2022 р. № 3873/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1058-22#Text>

5. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 25.05.2023 р. № 2011/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-23#Text>.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану : Закон України від 11.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#Text>

СЕКЦІЯ 4

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ У СВІТІ НОВЕЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Валентин БУДЬКО,

аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ, ЗА ЯКИМИ БОРЖНИК ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ ВЧИНИТИ ПЕВНІ ДІЇ АБО УТРИМАТИСЯ ВІД ЇХ ВЧИНЕННЯ

Виконання судових рішень є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду та ефективного захисту сторони у справі, що передбачено ст.ст. 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У п. 23 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Матківська проти України» (№ 38683/04) зазначено, що судовий розгляд і виконавче провадження – це перша та друга стадії загального провадження, які стосуються тривалості провадження; виконання рішення є другим етапом судового провадження, а також що реалізоване право знаходить свою ефективну реалізацію саме у момент виконання.

У п. 24 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Воротнікова проти України» (№ 1225/02) наголошено, що виконавче провадження не має бути відокремлене від судового, і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес.

Відповідно до п. 40 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горнсбі проти Греції», право на судовий захист було б ілюзорним, якби національна правова система Високої Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалося невиконаним

на шкоду будь-якій зі сторін. Ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невиправданих затримок.

За ст. 129-1 Конституції України, суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності, – за її межами. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, є підставою для його виконання.

Відповідно до ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII [1] підлягають примусовому виконанню рішення на підставі виконавчих документів, серед яких виконавчі листи та накази, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень. Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та приватних виконавців.

Згідно з ч. 6 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», за рішенням *немайнового характеру* виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження зазначає про необхідність виконання боржником рішення протягом 10 робочих днів (окрім рішень, що підлягають негайному виконанню, рішень про встановлення побачення з дитиною).

Відповідно до п. 1 Розділу IX Інструкції № 512/5 виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, здійснюється в порядку, визначеному ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження». Отже, за рішеннями, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, визначеного ч. 6 ст. 26 цього Закону, перевіряє виконання рішення боржником. У разі невиконання без

поважних причин боржником рішення виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, в якій також зазначаються вимога виконати рішення протягом 10 робочих днів та попередження про кримінальну відповідальність. Виконавець наступного робочого дня після закінчення наведеного строку повторно перевіряє виконання рішення боржником. У разі повторного невиконання без поважних причин боржником рішення, якщо таке рішення може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та вживає заходів примусового виконання рішення. У разі невиконання боржником рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

Положення ч.ч. 1–3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження», зазначені вище, вимагають від виконавця вчинення декількох дій, серед яких перевірка виконання рішення та надання вимоги боржнику про виконання рішення, що є різними за своєю правовою природою діями.

Вимогою є запит щодо надання інформації, та який вимагає вчинення певних дій, в той час як *перевірка виконання рішення* – це комплекс дій, які спрямовані на встановлення факту виконання чи невиконання рішення, що перебуває на виконанні. В свою чергу, відповідно до п. 8 Розділу I Інструкції №512/5 підтвердження певних встановлених фактів або подій здійснюється за допомогою *акта*, який складається з реквізитів виконавчого документа із зазначенням суті проведених дій. Отже, незважаючи на те, що норми ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» не містять припису щодо складання актів, системний аналіз вказаних вище норм дає підстави вважати, що фіксація факту перевірки виконання рішення має здійснюватись за допомогою складання відповідного акта.

Вказане узгоджується з приписами ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження», якими передбачено відповідальність за невиконання рішення, зокрема, що зобов'язує боржника вчинити певні дії та визначені розміри штрафів у разі невиконання без поважних причин у встановлений

виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії.

Здійснюючи примусове виконання судових рішень немайнового характеру, за якими боржники зобов'язані особисто вчинити певні дії, державний виконавець має право здійснювати інші заходи примусового характеру після внесення відповідного подання (направлення повідомлення), оскільки не вийде за межі наданих йому повноважень та не буде діяти не у спосіб, встановлений Законом, оскільки сам факт направлення повідомлення до органу досудового розслідування не є підставою закінчення виконавчого провадження. Наведене узгоджується із позицією Верховного Суду, викладеною у постанові від 18.06.2019 р. у справі № 826/14580/16.

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження підлягає *закінченню* у разі надіслання виконавчого документа до суду, який його видав, у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження».

Отже, *закінчення* виконавчого провадження після направлення повідомлення органам досудового розслідування для притягнення винних осіб до відповідальності є наслідком вжиття всіх можливих заходів щодо виконання рішення суду та встановлення неможливості такого виконання, тобто встановлення того факту, що механізми та інструменти, якими закон наділяє виконавця при виконанні рішень про зобов'язання боржника особисто вчинити певні дії, є вичерпаними. Лише після вичерпання усіх наданих законом можливих засобів щодо виконання судового рішення, виконавець повідомляє про вчинення кримінального порушення та може закінчити виконавче провадження, у зв'язку з чим досягається мета судового рішення – поновлення права особи за допомогою певних інструментів, якими володіє виключно держава, і не може володіти особа.

Список використаних джерел

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

Ірина БУРЛАКА,
суддя, кандидат юридичних наук
(Харківський апеляційний суд)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Збройна агресія Російської Федерації, яка триває майже дев'ять років, та триваюча другий рік повномасштабна війна, має своїм наслідком вчинення великої кількості воєнних злочинів, загальна чисельність яких, на теперішній час, наближається до сотні тисяч. Окрім порушення фундаментальних прав та свобод людини, спричинення страждань і масштабних руйнувань, вчинення таких злочинів має суто матеріальний аспект – заподіяння шкоди.

Перед Україною та міжнародною спільнотою поставлені надзвичайно складні завдання, одним з яких є забезпечення відшкодування збитків, завданих унаслідок воєнних дій на території нашої держави. Вирішення цього питання вимагає не тільки ретельного збору матеріалів, документування, часу, але й дієвого законодавства, що дозволить найближчими десятиліттями ефективно вирішувати зазначене питання.

На теперішній час можна констатувати той факт, що в Україні спеціальні підзаконні нормативно-правові акти щодо відшкодування шкоди завданої внаслідок збройної агресії РФ, а також порядок визначення її розміру знаходяться в стані розробки та формування, що, як наслідок, призводить до невиконання Україною певного позитивного обов'язку перед своїми громадянами. В цьому році прийнято Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», який визначив правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних

актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

Особливо актуальним є питання подальшого формування відповідей щодо порядку та способів захисту порушених майнових прав внаслідок збройної агресії РФ на законодавчому рівні.

Згідно з положеннями преамбули Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держава зобов'язана забезпечити повагу до прав людини шляхом створення системи гарантій цих прав. Гарантування прав людини з боку держави може здійснюватися як активними діями, так і утриманням від вчинення дій. Відповідно діяльність держави з гарантування прав людини пов'язана з видами зобов'язань з боку держав-учасниць Конвенції, якими є негативні і позитивні зобов'язання.

Кожна особа, чії права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження (ст. 13 Конвенції).

Згідно з положеннями пункту 22 статті 92 Конституції України засади цивільно-правової відповідальності визначаються виключно законами України. Зазначена вимога унеможливорює застосування аналогії закону до будь-яких відносин, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, тобто на рівні закону мають бути прописані підстави, процедури та суб'єкти відповідальності за кожний конкретний вид порушеного права внаслідок збройної агресії; під час застосування до спірних правовідносин законодавчих актів з іншої сфери, навіть за дуже схожим контекстом, не дозволяється.

Необхідно зазначити, що на міжнародному рівні ведеться послідовна робота з подальшого забезпечення можливості відшкодування збитків завданих Російською Федерацією. Так у травні 2023 року під час Саміту глав держав та урядів Ради Європи прийнято резолюцію якою фактично створено Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України. Реєстр потрібен для документального обліку доказів та претензій про заподіяні збитки, шкоду чи ушкодження, які починаючи з 24 лютого 2022 року сталися на території

України або проти нашої держави. Реєстр стане першою складовою частиною майбутнього Міжнародного компенсаційного механізму, створення якого планується окремим міжнародним договором у співпраці з Україною. В подальшому буде створено комісію з розгляду претензій та окремий компенсаційний фонд. Відповідно до положень резолюції, заяви та інформацію про завдані збитки зможуть подавати всі зацікавлені фізичні і юридичні особи, а також держава Україна.

Поряд з процесом напрацювання механізмів та нормативних актів міжнародними інституціями і державними установами України, спрямованих на відшкодування заподіяної шкоди за рахунок майна РФ та її резидентів, що підтримали агресивні дії своєї держави, ведеться комплексна робота над отриманням результатів у формі судових рішень національних судів України. Наявність судової практики, після початку функціонування Реєстру завданих збитків, дасть змогу швидше та ефективніше отримати відшкодування, право на яке доведене та визнано в судовому порядку. Важливо зазначити, що на теперішній час в ЄДРСР нараховуються сотні судових рішень про стягнення шкоди з РФ, які були ухвалені судами протягом 2022–2023 років у порядку цивільного та господарського судочинства.

Якщо говорити про конкретні механізми визначення розміру заподіяної шкоди, то під час визначення розміру реальних збитків, завданих підприємствам, установам, організаціям та іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією РФ, оцінки упущеної вигоди, а також оцінки потреб у відновленні майна застосовується відповідна методика, затверджена наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223 і зареєстрована у Мін'юсті 22.12.2022 за № 1522/38858.

На теперішній час, ця методика є обов'язковою для використання під час незалежної оцінки збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, та проведення судової експертизи, пов'язаної з оцінкою таких збитків. Під час оцінки необхідно отримати визначений законодавством документ, який підтверджує, що втрата, руйнування або знищення

відбулося внаслідок збройної агресії. Якщо об'єктом оцінки є майно, яке належить до державної форми власності або власності територіальних громад, обов'язковим є рецензування звітів про оцінку збитків. Оцінка шкоди та збитків, що проводиться відповідно до цієї методики, здійснюється як з метою визначення збитків, завданих внаслідок збройної агресії, у межах кримінального провадження відповідно до законодавства України, так і для подання позовів особами які постраждали, до судових інстанцій і подання позову державою Україна до міжнародних судових інстанцій.

Не менш важливим є питання відшкодування моральної шкоди завданої внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Чинний ЦК України встановлює, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Відповідно до закону моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Варто акцентувати увагу на тому, що моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром такої шкоди.

Важливим аспектом у вирішенні питання відшкодування шкоди завданої збройною агресією РФ проти України є судово-практика.

Так, Великою Палатою Верховного Суду України вже розглянуто декілька справ, що стосуються питання відшкодування такої шкоди. Перша справа пов'язана з відшкодуванням моральної шкоди, завданої через смерть матері, що настала внаслідок терористичного акту на непідконтрольній Україні території, де здійснювалася АТО (постанова ВП ВС від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17). Друга справа розглядає питання відшкодування завданої терористичним актом

майнової шкоди (у розмірі реальної вартості майна) через пошкодження об'єкта комерційної нерухомості на підконтрольній Україні території в м. Маріуполі (постанова ВП ВС від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц). Третя справа стосується майнової шкоди, завданої підприємству внаслідок викрадення належного товариству обладнання на підконтрольній Україні території, де проводилася АТО (постанова ВП ВС від 22 вересня 2020 року у справі № 910/378/19). Необхідно погодитися з позицією судді Верховного Суду України Дмитра Гудими, який наголошує, що у таких справах суди мають звертати увагу на декілька моментів: підстави позову, а саме обставини, якими обґрунтована позовна вимога. Він звертає увагу на те, що часто помилково підставами позову вважають конкретні приписи нормативних актів та Конвенції. Насправді, такими підставами є обставини, з якими пов'язані позовні вимоги та на підставі яких, можна встановити порушення Україною яких саме обов'язків за Конвенцією (негативного, позитивного матеріального чи позитивного процесуального) скаржитись позивач.

Окрім Верховного Суду України, відповідна судова практика формується і апеляційними судами України. Так, Харківський апеляційний суд розглянув апеляційну скаргу до Держави України в особі Кабінету Міністрів України на рішення Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 03 жовтня 2019 року, відповідно до якої вересні 2018 року позивачі звернулись до суду з позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи внаслідок терористичного акту (Постанова ХАС від 14.01.2020 року у справі № 644/7155/18-ц). Судом було частково задоволено позовні вимоги, та стягнуто на користь кожного з позивачів 500 тис. грн. моральної шкоди. Іншим рішенням Харківського апеляційного суду відповідно до апеляційні скарги до Держави України в особі Кабінету Міністрів України на рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 28 жовтня 2019 року (Постанова ХАС від 14.01.2020 року у справі 641/4272/19-ц) про відшкодування шкоди, завданої смертю фізичної особи від терористичного акту, враховуючи всі обставини, прийнято аналогічне рішення про часткове задоволення позовних вимог в тих самих обсягах.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки про те, що на теперішній час універсальних механізмів відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії не існує. Національне законодавство України як, власне, і судова практика знаходиться у стадії формування, що активно триватиме наступними роками. Пошук шляхів відшкодування шкоди має відбуватися таким чином, щоб в найкоротші терміни сформувати дієві механізми відшкодування шкоди та уникнути конкуренції між різними національними інституціями при вирішенні цього питання. Це потребує системного підходу та зрозумілого для кожного зацікавленого алгоритму поетапних дій, які приведуть до швидкого та повного відшкодування заподіяної шкоди.

Ольга ВЕРБА,

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ СТЯГУВАЧА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проголошені Конвенцією «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.1950 р. [1] право на справедливий судовий розгляд та його елементи: право на доступ до суду та право на виконання рішення суду [2] (ст. 6), а також Загальною декларацією прав людини від 10.12.1948 р. [3] – право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами (ст. 8) зумовлюють важливу роль суду в процесі реалізації цих прав, зокрема під час здійснення ним контролю за виконанням рішень юрисдикційних органів. Суд, розглядаючи скарги під час виконавчого провадження, таким чином, забезпечує стабільність правової системи держави.

Ефективним механізмом захисту прав стягувача у виконавчому провадженні є судовий захист, оскільки суд покликаний здійснювати поновлення прав на стадії виконання рішень, зокрема, у примусовому порядку (виконавчого провадження). А поновлення права – це його приведення до такого стану, в якому воно перебувало до порушення, а за неможливості – повна компенсація шкоди, завданої порушенням права. Результатом виконавчого провадження є фактичне приведення порушеного права до такого стану, в якому воно перебувало до порушення.

Відповідно до ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» діяння виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби *щодо виконання судового рішення* можуть бути оскаржені сторонами (зокрема, стягувачем), іншими учасниками та особами *до суду, який видав виконавчий документ*, у порядку, передбаченому законом.

Діяння виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби *щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб)*, у тому числі постанов державного виконавця

про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження та штрафів, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами *до відповідного адміністративного суду* в порядку, передбаченому законом.

Д. Д. Луспеник влучно визначає повноваження суду щодо вчинення ним контролю за виконанням судових рішень самостійною формою судової діяльності, яка здійснюється за чітко визначеною процесуальною формою як автономна процедура судочинства в межах провадження з тієї чи іншої справи [4, с. 415].

Специфіка судового захисту прав стягувача під час виконавчого провадження полягає у тому, що суд здійснює контроль лише у випадку звернення особи за захистом (зі скаргою на діяння виконавця), тобто, контроль суду не є ні періодичним чи поточним, ні плановим чи позаплановим тощо, на відміну від відомчого контролю; суд перевіряє законність діянь виконавця, а не їх доцільність; контроль суду здійснюється у межах процесуальної форми.

Отже, *правова природа повноважень суду щодо здійснення ним контролю за виконанням судових рішень* полягає в тому, що вони здійснюються у межах уже розпочатого провадження у передбаченій процесуальним законодавством процесуальній формі за зверненням заінтересованої особи. Тобто, розгляд судом скарги на цій стадії не може бути окремим видом провадження, таким, як позовне, наказне чи окреме [5, с. 12–14]. Зазначимо також, що інститут розгляду судом скарг на діяння виконавців не можна підміняти іншими, наприклад, розглядом позовної заяви до виконавця про визнання його постанови недійсною тощо.

Дієвий механізм контролю суду за виконанням судових рішень сприяє ефективності завершальної стадії кожного з видів юридичного процесу та реального поновлення порушених прав осіб. Судовий захист з урахуванням універсальності судової юрисдикції є гарантією забезпечення законності на стадії виконання рішення, зокрема є важливою гарантією поновлення порушених прав осіб.

При поданні скарги суд перевіряє її за критеріями форми і змісту, а також перевіряє наявність в осіб права на звернення

до суду з такою скаргою, враховуючи, що скаржник повинен мати *особисту заінтересованість* у результатах виконавчого провадження.

Відповідно до принципів диспозитивності та змагальності суд здійснює захист прав особи лише за її зверненням зі скаргою.

Суд при розгляді скарг на діяння виконавця вирішує питання про їх законність.

За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу, а не рішення, що впливає із правової природи виконавчого провадження як завершальної стадії кожного з видів юридичного процесу.

В ухвалі про відмову у задоволенні скарги суд повинен констатувати наявність сукупності таких обставин: оскаржувані діяння відповідають законодавству, виконавець не вийшов за межі своїх повноважень, права заявника не порушені. А в ухвалі про задоволення скарги суд має чітко встановити, яким чином слід поновити права особи, водночас, суд сам не може вчиняти тих чи інших виконавчих дій, а покладає цей обов'язок на виконавця. Суд не має права встановлювати для виконавця такі обов'язки, яких не передбачено у законодавстві. Ухвала суду про визнання діянь виконавця протиправними є преюдиційною для вирішення спору про стягнення збитків.

Отже, підсумовуючи наведене вище, робимо висновок, що стягувач для поновлення своїх прав найефективнішим способом може оскаржити до суду процесуальні діяння (рішення, дії чи бездіяльність) приватного виконавця, вчинені в ході примусового виконання рішення як завершальної стадії юридичного процесу відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», які є предметом виключно судового контролю, при цьому виключно суд наділений повноваженнями щодо перевірки законності процесуальних діянь приватних виконавців лише за умови надходження від сторін (учасників) виконавчого провадження скарг; встановлення фактів порушень (чи їх відсутності) у процесуальних діяннях приватних виконавців; поновлення порушених прав скаржника за допомогою скасування (зміни) процесуального рішення приватного виконавця або зобов'язання його вчинити відповідні процесуальні дії.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (держав-членів Ради Європи). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. Х. : Харків юридичний, 2008. 928 с.
5. Верба-Сидор О. Б. Правова природа інституту розгляду судом скарг на діяння державного виконавця. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 травня 2010 року : у з-х частинах. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2010. Ч. 2. 120 с. С. 12–14.

Марія ВОВК,

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Питання організаційно-правових форм юридичних осіб має важливе значення. Адже організаційно-правова форма впливає на правовий статус юридичної особи: спосіб формування майна, права засновників (учасників) і юридичної особи на таке майно, підстави виникнення та припинення прав учасників, порядок взаємодії засновників (учасників) щодо управління юридичною особою тощо [1, с. 156].

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) встановлює організаційно-правові форми лише для такого виду юридичних осіб, як юридичні особи приватного права. Їх перелік закріплений у ст. 83 ЦК України. Зокрема, вони можуть створюватись у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом. Товариства можуть бути підприємницькими і непідприємницькими, а підприємницькі – господарськими товариствами (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничими чи сільськогосподарськими кооперативами, сільськогосподарськими кооперативними об'єднаннями [2].

Класифікація юридичних осіб за критерієм спрямованості мети їх утворення на підприємницькі та непідприємницькі є традиційною для країн романо-германської правової сім'ї. Водночас у пострадянських країнах зазвичай такому поділу підлягають усі юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми (і товариства, і установи). А. В. Зеліско пропонує запозичити такий досвід і змінити класифікаційні рівні юридичних осіб приватного права, що передбачені в ЦК України, шляхом запровадження як первинного рівня класифікації, після поділу юридичних осіб на юридичні особи публічного та приватного права, поділ останніх на підприємницькі та непід-

приємницькі, залежно від того, чи мають право вони на розподіл прибутку між учасниками, чи ні. І лише в межах указаної класифікації проводити подальшу систематизацію [3, с. 104].

Однак для європейських країн властивий поділ лише товариств на підприємницькі (комерційні) чи непідприємницькі (некомерційні), оскільки вважається, що установи апріорі утворюються без мети одержання прибутку. Очевидно, саме останній підхід був узятий за основу під час розробки ЦК України. Тому, згідно з ч. 2 ст. 83 ЦК України, лише товариства підлягають поділу на підприємницькі і непідприємницькі [4, с. 517].

Певного законодавчого врегулювання потребує питання систематизації такої організаційно-правової форми, як непідприємницьке товариство. Адже перелік видів організаційно-правових форм непідприємницьких товариств, на відміну від підприємницьких, у ЦК України не закріплений. Правовий статус окремих видів непідприємницьких товариств визначається спеціальними законами України: «Про громадські об'єднання», «Про основні засади молодіжної політики», «Про політичні партії в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про кредитні спілки», «Про об'єднання власників багатоквартирного будинку», «Про торгово-промислові палати в Україні» тощо.

Законодавство у сфері регулювання діяльності окремих видів непідприємницьких товариств формувалось задовго до прийняття ЦК України, а тому окреслилась своєрідна тенденція: кожному виду непідприємницького товариства присвячений окремий закон. У проєкті Закону України «Про непідприємницькі товариства» від 14.05.2002 № 0961 були зроблені спроби уніфікувати законодавство для того, аби підвести під «спільний знаменник» усі спільні риси непідприємницьких товариств, але вони не мали успіху [4, с. 522].

Зауважмо, що деякі із спеціальних законів, що регулюють правовий статус окремих видів непідприємницьких товариств, містять вказівку на їх організаційно-правову форму. Зокрема, в приписах ч. 2 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» зазначено, що громадське об'єднання

за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка [5]. Згідно з ч. 2 ст. 11 Закону України «Про основні засади молодіжної політики», молодіжне або дитяче громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюються як молодіжна/дитяча громадська організація або молодіжна/дитяча громадська спілка [6].

Чинний Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», на відміну від попереднього, в приписах ч. 1 ст. 13 визначає лише види благодійних організацій: благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд [7].

Нечіткість розмежування понять «вид» та «організаційно-правова форма» породжує дискусію щодо того, чи окремі види непідприємницьких товариств існують у рамках однієї організаційно-правової форми – непідприємницького товариства [8, с. 76], чи є самостійними організаційно-правовими формами, тобто належать до інших, законодавчо встановлених видів організаційно-правових форм юридичних осіб [4, с. 513].

Межа між підприємницькими та непідприємницькими товариствами доволі хитка, адже і перші, і другі можуть займатися підприємництвом (непідприємницькі товариства в межах основної мети їх створення) [9, с. 8]. У цьому контексті доцільно навести такий приклад. Закон України «Про товарну біржу» в редакції від 10.12.1991 № 1956-XII визначав правовий статус товарних бірж як непідприємницьких товариств. Зокрема, в приписах ч. 3 ст. 1 цього закону зазначалось, що товарна біржа не здійснює діяльності у сфері комерційного посередництва чи діяльності з метою одержання прибутку [10]. Однак вони зазвичай створювалися в організаційно-правових формах, властивих підприємницьким товариствам (акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю). Деякі науковці вважали це наслідком законодавчої невизначеності правового статусу та системи непідприємницьких юридичних осіб [9, с. 8], обґрунтовували висновок, що необхідно внести зміни до законодавства, які б чітко закріпили і визначили товарні біржі як організаційно-правові форми непідприємницьких товариств [11, с. 345].

Однак дещо по-іншому законодавець визначив правовий статус товарних бірж у Законі України «Про товарні біржі» в редакції від 19.06.2020 № 738-IX. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 4 цього закону, товарна біржа здійснює підприємницьку діяльність та має на меті одержання прибутку, а у ч. 1 ст. 3 зазначається, що вона є юридичною особою і може функціонувати у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю та провадить професійну діяльність з організації торгівлі продукцією на товарних біржах, професійну діяльність з організації укладення деривативних контрактів на товарних біржах, а також інші види діяльності, передбачені законодавством [2].

Таким чином, наведене вище додатково актуалізує необхідність уніфікації підходів щодо видів та переліку організаційно-правових форм юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Вовк М. Організаційно-правові форми юридичних осіб: поняття та ознаки. *Приватноправові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики в умовах воєнної агресії* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 07 жовтня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 156–161.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

3. Зеліско А. В. Теоретико-прикладна концепція регулювання підприємницьких юридичних осіб приватного права в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. № 43. С. 98–112.

4. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКВС, 2020. 928 с.

5. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

6. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#№163> (дата звернення: 01.12.2023).

7. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#№96> (дата звернення: 01.12.2023).

8. Парута Ю. І. Теоретико-правові аспекти визначення організаційно-правової форми громадського об'єднання. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 74–76.

9. Ільницька Н. Проблеми класифікації юридичних осіб за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 5–10.

10. Про товарну біржу : Закон України від 10.12.1991 р. (втратив чинність). № 1956-XII. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=09AB2DAF41> (дата звернення: 01.12.2023).

11. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.

12. Про товарні біржі : Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII (в редакції закону від 19.06.2020 р. № 738-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#№3017> (дата звернення: 01.12.2023).

Уляна ВОРОБЕЛЬ,
старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
доктор філософії зі спеціальності 081 Право
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД СПЛАТИ СУДОВОГО ЗБОРУ ЗА ПОДАННЯ ЗАЯВИ ЧИ СКАРГИ ДО СУДУ

Звільнення особи від сплати судового збору – це безумовне звільнення особи від сплати судового збору у повному розмірі [1, с. 135]. Закон України «Про судовий збір» [2] передбачає два види звільнення особи від сплати судового збору: обов'язкове та факультативне. Так, Законом України «Про судовий збір» визначений перелік осіб, які безумовно звільнені від сплати судового збору у всіх інстанціях у силу закону, який наділяє їх певним статусом, або виходячи із чітко визначеного предмета спору. Цей перелік наведений у ст. 5 Закону України «Про судовий збір» та є вичерпним [3].

А от ст. 8 Закону України «Про судовий збір» передбачено випадки, коли суду надається право звільнити особу від сплати судового збору у разі наявності умов, передбачених законом. Про що, зокрема, зазначає і Велика Палата Верховного Суду, зазначаючи, що з аналізу ж статті 8 Закону України «Про судовий збір» чітко вбачається, що законодавець, застосувавши конструкцію «суд, враховуючи майновий стан сторони, може...», тим самим визначив, що питання звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення сплати судового збору осіб, які не зазначені в статті 5 Закону України «Про судовий збір», або у справах з предметом спору, не охопленим статтею 5 Закону України «Про судовий збір», є правом, а не обов'язком суду навіть за наявності однієї з умов для такого звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення [3; 4].

Що стосується самих умов, за яких, суд може звільнити особу від сплати судового збору, то законодавець у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір» передбачив, що суд може

звільнити від сплати судового збору особу у тих випадках, якщо: 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є: а) військовослужбовці; б) батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю [2].

Відтак, умови, визначені ст. 8 Закону України «Про судовий збір», диференційовані за суб'єктним та предметним застосуванням. Так, умови, визначені в пунктах 1 та 2 ч. 1 ст. 8, можуть застосовуватися лише до фізичних осіб, котрі перебувають у такому фінансовому стані, що розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру їх річного доходу, та до фізичних осіб, що мають певний соціальний статус, підтверджений державою, є військовослужбовцями, батьками, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; одинокими матерями (батьками), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; особами, які діють в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Щодо третьої умови, визначеної в п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір», то законодавець, застосувавши слово «або», не визначив можливості її застосування за суб'єктом застосування, в той же час визначив коло предметів спору, коли така умова може застосовуватись, лише у разі, коли предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю, тобто особистих майнових та особистих немайнових прав фізичних осіб [3; 4].

Окремо слід зазначити, що встановлений статтею 8 Закону України «Про судовий збір» перелік умов, за яких особа може бути звільнена від сплати судового збору, також є вичерпним [3; 4; 5].

У судовій практиці неоднозначною є позиція щодо того, чи визначені в пунктах 1 та 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір» умови можуть застосовуватися лише до фізичних осіб, які є позивачами у справі, чи також поширюються і на фізичних осіб відповідачів.

Так, наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в постанові від 25.03.2021 у справі № 912/3514/20 зауважив, що умови, визначені в пунктах 1 та 2 ч. 1 ст. 8 вказаного Закону, можуть застосовуватися лише до *позивачів* фізичних осіб, котрі перебувають у такому фінансовому стані, що розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру їх річного доходу, та до *позивачів*, що мають певний соціальний статус є військовослужбовцями, батьками, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; одинокими матерями (батьками), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; особами, які діють в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [6].

Такої ж правової позиції про те, що суб'єктами, на яких поширюється дія п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір», є лише фізичні особи позивачі, а не фізичні особи відповідачі, дотримується Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду в ухвалах від 20.08.2020 у справі № 910/6421/19 [7], від 24.05.2022 у справі № 911/2000/20 [8], від 13.03.2023 у справі № 927/561/21 [5], від 09.06.2023 у справі № 910/4149/21 [9], від 28.08.2023 у справі № 910/12955/20 [10] тощо.

У свою чергу, Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 21.09.2022 у справі № 303/7754/21 зазначив, що аналіз п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір» дає підстави для висновку про те, що відповідачі у справі не є суб'єктами, на яких поширюється дія цієї правової норми, оскільки вона стосується лише позивачів. Водночас відповідно до статті 17 Закону України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав і основоположних свобод (далі – Конвенція) та практику

Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) як джерело права [11].

За практикою щодо застосування ст. 6 Конвенції, наведеною, зокрема, у рішеннях ЄСПЛ у справах «Гергел і Георгета Стоїческу проти Румунії» (*Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania*), «Креуз проти Польщі» (*Kreuz v. Poland*), сплата судових витрат не повинна перешкоджати доступу до суду, ускладнювати цей доступ таким чином, щоб завдати шкоди самій суті цього права. Судовий збір має бути розумним, таким, що з урахуванням фінансового положення заявника може бути ним сплачений. Великий розмір судових витрат, який не враховує фінансового положення заявників, може бути розглянутий як такий, що непропорційно обмежує право на доступ до правосуддя.

ЄСПЛ також вказав, що інтереси справедливого здійснення правосуддя можуть виправдовувати накладення фінансових обмежень на доступ особи до суду. Положення пункту 1 статті 6 Конвенції про виконання зобов'язання забезпечити ефективне право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави; не означає воно й беззастережного права на отримання безкоштовної правової допомоги з боку держави в цивільних спорах, і так само це положення не означає надання права на безкоштовні провадження в цивільних справах (рішення ЄСПЛ у справі «Креуз проти Польщі» (*Kreuz v. Poland*) від 19.06.2001, пункт 59).

Оцінюючи фінансовий стан особи, яка звертається до суду з вимогою про звільнення її від сплати судового збору, зменшення його розміру, надання відстрочки чи розстрочки в його сплаті, національні суди повинні встановлювати наявність у такої особи реального доходу (розмір заробітної плати, стипендії, пенсії, прибутку тощо), рухомого чи нерухомого майна, цінних паперів, можливості розпорядження ними без значного погіршення фінансового стану (рішення ЄСПЛ у справі «Княт проти Польщі» (*Kniat v. Poland*) від 26.07.2005, пункт 44; рішення ЄСПЛ у справі «Єдамські та Єдамська проти Польщі» (*Jedamski and Jedamska v. Poland*) від 26.07.2005, пункти 63, 64).

Вимога про сплату судового збору є стримуючою мірою для потенційних позивачів від пред'явлення безрозсудних і необґрунтованих позовів. Для того, щоб гарантувати спра-

ведливий баланс між підтримкою нормального функціонування судової системи і захистом інтересів заявника при поданні позову до суду, внутрішньодержавні суди звільняють від сплати державного мита заявників, які можуть підтвердити свій поганий фінансовий стан (рішення ЄСПЛ у справі «Шишков проти Росії» (*Shishkov v. Russia*) від 20.02.2014, пункт 111).

Ураховуючи наведене, відповідач у справі може за певних обставин (дійсної неспроможності сплатити судовий збір, підтверженої належними доказами) бути звільненим від сплати судового збору або його сплата може бути відстрочена чи розстрочена, розмір судового збору може бути зменшений судом. Тобто за вказаних обставин з метою забезпечення права особи на судовий захист стаття 8 Закону України «Про судовий збір» може бути застосована за аналогією закону до іншої сторони спору (ч. 9 ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України) [12].

Таким чином, існував різний підхід щодо застосування касаційними судами господарської та цивільної юрисдикції п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір». Зокрема, за вищезазначеною правовою позицією Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вказані норми поширюються виключно на фізичних осіб, які є позивачами у справі, та не застосовуються до фізичних осіб-відповідачів, натомість за висновком Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеним у постанові від 21.09.2022 у справі № 303/7754/21, такі норми з урахуванням практики ЄСПЛ можуть бути застосовані за аналогією закону до іншої сторони спору, тобто до фізичної особи-відповідача.

Однак, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29.11.2023 у справі № 906/308/20 підтримала правовий висновок Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду, викладений у постанові від 21.09.2022 у справі № 303/7754/21, та зазначила, що положення п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані до відповідача-фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою (пункт б1 постанови) [13].

Отож, у випадку звернення до суду відповідача-фізичною особою із апеляційною чи касаційною скаргою на рішення

суду суд може звільнити таку особу від сплати судового збору за подання такої заяви у разі, коли розмір такого судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік.

Список використаних джерел

1. Навроцька Ю. В., Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник (у схемах і таблицях) / за ред. Ю. В. Навроцької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 388 с.

2. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 06.12.2023).

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.01.2021 р. у справі № 0940/2276/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94525431> (дата звернення: 06.12.2023).

4. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 18 жовтня 2023 у справі № 906/308/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114390094> (дата звернення: 06.12.2023).

5. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13.03.2023 р. у справі № 927/561/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109490748> (дата звернення: 06.12.2023).

6. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 25.03.2021 р. у справі № 912/3514/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95841645> (дата звернення: 06.12.2023).

7. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.08.2020 р. у справі № 910/6421/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91067772> (дата звернення: 06.12.2023).

8. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24.05.2022 р. у справі № 911/2000/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443025> (дата звернення: 06.12.2023).

9. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09.06.2023 р. у справі № 910/4149/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111457046> (дата звернення: 06.12.2023).

10. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28.08.2023 р. у справі № 910/12955/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113063838> (дата звернення: 06.12.2023).

11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

12. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21.09.2022 р. у справі № 303/7754/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106659939> (дата звернення: 06.12.2023).

13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.11.2023 р. у справі № 906/308/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023).

Валерія ГАНСЕЦЬКА,
асистент кафедри нотаріального, виконавчого процесу
та адвокатури, прокуратури, судоустрою,
кандидат юридичних наук
*(ННІ права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування є досить нагальною проблемою на території України, оскільки кількість таких дітей, на жаль, перевищує за 30 тисяч, а з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України – кількість не тільки зросла, а й продовжує зростати в рази. На сьогоднішній день усиновлення проводиться в тих регіонах, де немає воєнних дій та працюють державні органи влади України, а також по відношенню до тих дітей, обставини життя батьків та інших родичів яких є можливість встановити. Втім, від початку повномасштабної війни в Україні процедура усиновлення зазнала певних змін.

Конвенцією ООН по права дитини визначено, що Уряди держав беруть на себе зобов'язання забезпечити дитині зростання у безпечних та сприятливих умовах, маючи доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високий рівень життя [1].

Згідно зі статтею 207 Сімейного кодексу України (далі – СК України) усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду [2]. Усиновлення дитини – громадянина України іноземцем здійснюється на загальних засадах, закріплених в українському законодавстві.

Дозвіл на усиновлення іноземцем дитини, яка є сиротою чи позбавленою батьківського піклування може бути наданий тільки у випадку, якщо з моменту взяття такої дитини на облік до відповідних органів державної влади минув рік і жоден громадянин України не виявив бажання усиновити/удочерити/взяти під опіку чи піклування таку дитину.

При цьому, навіть у випадку усиновлення громадянина України іноземцем дитина має повне право на збереження своєї національної та/чи релігійної ідентичності.

Розглядаючи національне законодавство з питань усиновлення дитини з іноземним елементом можна побачити, що залишаються певні колізії в яких все ще необхідно детально розбиратися.

Законом України «Про охорону дитинства» визначено, що переважне право серед інших іноземців на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають громадяни держав, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

Можна звернути увагу на те, що законодавством обмежуються права іноземців на усиновлення українських дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, надаючи перевагу, громадянам України. При цьому, також зазначається, що переважне право серед іноземних громадян надається громадянам тих держав, з якими в Україні є укладені міжнародні договори з цього питання.

На шляху до євроінтеграції та вдосконалення законодавства до європейських норм Україною була ратифікована Європейська конвенція про усиновлення дітей (далі – Європейська конвенція), у якій передбачено, що механізм та порядок усиновлення визначається відповідно до законодавства, яке діє всередині країни, а також відповідно до традицій та звичаїв, що закріплені державою [4].

Згідно з Європейською конвенцією дозволяється всиновлювати дитину двом особам різної статі, які перебувають у шлюбі між собою або які перебувають у зареєстрованому партнерстві, якщо такий інститут існує; або одній особі. Держави можуть поширювати дію Європейської конвенції на одностатеві пари, які одружені або перебувають у зареєстрованому партнерстві. Вони також можуть поширювати дію Європейської конвенції на різностатеві й одностатеві пари, які разом проживають у постійних стосунках.

Натомість СК України передбачається, що не можуть бути усиновлювачами особи, які є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем

дитини. Окрім цього, СК України визначено, що усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі [2].

Тобто в цьому випадку спостерігається деяка колізія у законодавстві, оскільки Європейською конвенцією, яку Україна ратифікувала, дозволяється усиновлення дитини особами однієї статі, які, причому, не перебувають у шлюбі, а СК України, перш за все, забороняється шлюб осіб однієї статі та забороняється усиновлення дитини особами, які не перебувають у шлюбі за одним виключенням – якщо особа є родичем цієї дитини. Саме тому, Європейську конвенцію прийнято із застереженнями, що, безпосередньо, впливають з українського законодавства.

Загалом, усиновлення дитини з іноземним елементом має специфічний порядок, оскільки процедура проведення даної дії у кожній державі є різною, а міжнародне усиновлення якраз і є зіткненням двох законодавств, що, своєю чергою, породжує колізії.

В українському законодавстві, а саме в Законі України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон) якраз визначено яким чином регулюються колізії під час міжнародного усиновлення [5].

Згідно з цим Законом, за загальним правилом, усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача. Якщо усиновлювач – подружжя, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу.

Дивлячись на ситуацію, яка складається на даний час, є досить логічним, що іноземці, які мають намір та всиновлюють дитину з України забирають останню за кордон. Проте, безперечно, Україна не може просто віддати іноземцям дитину і забути про її існування. Відповідна консульська установа, яка знаходиться у країні проживання усиновлювачів і усиновленого, за дорученням Міністерства закордонних справ України, зобов'язана вести облік та здійснювати контроль за умовами життя усиновленого аж до 18 років. Проте, на сьогодні це є певною проблемою, оскільки дійсно велику кількість українців було усиновлено і консульські установи просто фізично не встигають здійснювати нагляд за усіма.

Проблема міжнародного усиновлення є досить актуальною у наш час. Усиновлення дитини за певною спрощеною чи пришвидшеною процедурою, особливо в умовах воєнного стану, може лише порушити найвищі інтереси дітей, тому саме зараз вкрай важливо ретельно перевіряти кандидатів в усиновлювачі та статус дитини, яку бажають усиновити. Процедура усиновлення дітей в Україні не призупинена на час дії воєнного стану, а лише стала менш передбачуваною та більш ризиковою з об'єктивних причин.

Доцільно також розвивати сферу міжнародного усиновлення, підписувати більше двосторонніх договорів з іншими державами з якими ще не має договору про таке усиновлення, оскільки, на жаль, дітей, які постраждали внаслідок війни й залишились сам на сам з цим стає все більше.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. (редакція зі змінами, схваленими Резолюцією 50/150 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 р.), ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 р. № 789-XIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 12.11.2023 р.).
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 12.11.2023 р.).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 12.11.2023 р.).
4. Європейська Конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27.11.2008 р., ратифікована Законом України від 15.02.2011 р. № 3017-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17/conv#034 (дата звернення: 12.11.2023 р.).
5. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2802-XI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 13.11.2023 р.).

Наталія ГРАБАР,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЩОДО ПИТАННЯ ВИТРЕБУВАННЯ ОКРЕМИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» від 20 березня 2023 р. № 2974-IX внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу України та доповнено кодекс ст. 84-1 «Витребування окремих доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності».

Роль прав інтелектуальної власності ще й досі розуміється не повною мірою. Стандарти бухгалтерського обліку зазвичай не можуть відобразити вартість прав інтелектуальної власності і нематеріальних активів у рахунках компанії, і тому права інтелектуальної власності часто не повною мірою оцінюються, використовуються, і управління ними не завжди буває на належному рівні [1].

Законодавство України встановлює цивільно-правові способи захисту суб'єктивних авторських прав та суміжних прав з метою запобігання їх порушенню, а також відновлення у разі порушення чи оспорювання. Вказані способи забезпечують реалізацію права на захист, гарантують дотримання суб'єктивного права [2].

Право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності [3].

Оскільки, інститут доказування посідає одне з ключових місць в системі цивільного судочинства, то витребування доказів є окремою процесуальною дією, яка містить у собі сам спосіб забезпечення доказів, спрямований на захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права.

Сьогодні обов'язок по доказуванні та щодо подання доказів лежить тягарем на сторонах цивільного судочинства і кожна сторона зобов'язана довести всі ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог чи заперечень. Функція доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності є досить визначальною. Враховуючи той факт, що сьогодні нам з кожним днем створює нові правопорушення у сфері інтелектуальної власності через розвиток телекомунікаційних систем по яких і розповсюджуються результати інтелектуальної діяльності конкретних авторів із порушеннями їх прав. Зокрема, найвідомішою системою розповсюдження сьогодні залишається мережа Інтернет, яка спростила можливість отримання доступу до авторських надбань та можливість їх використання, і як результат, створила низку зловживань та порушень у вказаній галузі.

Враховуючи те, що відповідно до ст. 41 КУ кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [4], тому, будь яке використання об'єктів авторського права повинно відбуватися в межах закону враховуючи інтереси обох сторін.

Згідно із цивільним процесуальним законодавством України витребування доказів у цивільному судочинстві України це процес в якому учасник справи, у разі неможливості самостійно надати докази, вправі подати клопотання про витребування доказів судом, і лише тоді суд своєю ухвалою має право витребувати докази.

З приводу витребування доказів Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, розглянувши заяву позивача про забезпечення доказів шляхом їх витребування у Вищій ради правосуддя дійшов висновку, що процесуальний механізм забезпечення доказів, зокрема шляхом їх витребування, призначений для того, щоб отримати/зберегти ті докази, щодо яких існують достатні підстави вважати, що з часом їх може бути безповоротно втрачено. Ризик такої втрати повинен ґрунтуватися на об'єктивних фактах[5].

Варто відзначити, що витребування окремих доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності є досить складним і громіздким процесом, тому що, сьогодні

оцифровані результати інтелектуальної чи творчої діяльності поширюються також і через мережу Інтернет, а таке середовище розповсюдження авторських надбань не містить жорсткого контролю та достатньої системи перевірки на наявність захисту прав інтелектуальної власності і відповідно, праволоділці таких прав найбільше несуть матеріальні втрати. Досить часто авторські надбання використовуються без згоди на це самого автора, або в обхід на певні заборони.

Аналіз чинного законодавства в галузі авторського права та суміжних прав показує його обмеженість у питанні регулювання та захисту цих прав у мережі Інтернет. У зв'язку з можливістю практично «анонімного» доступу до Інтернету, складно встановити особистість порушника авторських прав, який помістив твір у мережі, а також притягти його до відповідальності та довести факт порушення авторських прав [6].

Зважаючи на зазначене, автор інтелектуального права може звернутися до суду із вмотивованим клопотанням щодо припинення порушення, невизнання чи оспорення зазначеного права та клопотати щодо здійснення судом заходів забезпечення доказів шляхом їх витребування. В такому випадку суд може постановити ухвалу про витребування доказів у вигляді інформації про походження і мережі розповсюдження товарів або надання послуг, що порушують право інтелектуальної власності чи щодо яких існують достатні підстави вважати, що розповсюдження таких товарів або надання таких послуг порушує права інтелектуальної власності: від особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа порушує права інтелектуальної власності; та/або від будь-якої іншої особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа пропонувала, отримувала, володіла та/або використовувала товари чи надавала послуги, що порушують права інтелектуальної власності, з комерційною метою; або від будь-якої іншої особи, яка була вказана особою, зазначеною у пункті 2 цієї частини, як така, що задіяна у виробництві, виготовленні або розповсюдженні товарів чи наданні послуг, що порушують права інтелектуальної власності.

Саме клопотання має стосуватися в обов'язковому порядку щодо поширення інформації про походження і мережі розповсюдження товарів чи надання певних послуг, що порушують право інтелектуальної власності, або якщо існує певний

привід припустити що зазначені дії порушують права інтелектуальної власності.

Зазначена інформація повинна містити: повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я, по батькові – для фізичних осіб) та адресу осіб, стосовно яких є достатні підстави вважати, що вони є виробниками, розповсюджувачами чи іншими попередніми володільцями таких товарів або надавачами таких послуг, у тому числі осіб, які здійснюють оптову чи роздрібну торгівлю такими товарами або надають такі послуги; відомості щодо кількості та вартості вироблених, доставлених, поставлених, отриманих або замовлених товарів чи наданих послуг. Суд може витребувати докази також до подання позову як захід забезпечення доказів у порядку, встановленому ЦПК України [7].

З приводу доповнення ЦПК України статтею 84-1 слушну позицію висловила О. Штефан, котра вказала на те, що пропонує доповнити ЦПК України статті 84-1, автори законопроекту вважають за потрібне встановити виняток із загальних процесуальних правил витребування доказів. Однак специфіка справ про порушення прав інтелектуальної власності жодним чином не обумовлює необхідності в такому кроці.

Встановлення винятків із загальних правил є доцільним лише за наявності вагомих чинників. Слід також звернути увагу на те, що в європейських країнах цивільне судочинство у справах про порушення прав інтелектуальної власності, зокрема й така процесуальна дія як витребування доказів, здійснюється за загальними правилами, встановленими в процесуальних кодексах відповідних країн. Зважаючи на викладене, закріплені в ЦПК України загальні процесуальні правила доказування цілком придатні для збирання, зокрема витребування, доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності, а доцільність у запровадженні спеціальних правил витребування доказів саме для цієї категорії справ відсутня [3].

Окрім цього, потрібно розрізняти витребування доказів як спосіб забезпечення доказів, що в майбутньому можуть бути втрачені або їх подання виявиться ускладненим, та витребування доказів як допомогу суду особам, котрі беруть участь у справі, у поданні відповідно доказу, який неможливо отримати самостійно [8]. А власне, подання доказів щодо порушення

прав інтелектуальної власності, особливо що стосується у мережі Інтернет, є досить складним.

Таким чином, будь-який цивільно-правовий спір не може бути вирішеним без процедури доказування. Процес доказування беззаперечно, є однією з головних частин судового процесу, який встановлює та визначає сукупність норм, що регулюють відносини у сфері права інтелектуальної власності, дає можливість забезпечити докази шляхом їх витребування, витребувати докази в разі неможливості самостійного його отримання сторонами та сприяє захисту та відновленню порушених прав інтелектуальної власності.

Звичайно, що нововведення у процесуальне законодавство нашої країни потрібне, проте для глибшого дослідження повинна сформуватися достатня судова практика і для оцінки їх продуктивності має пройти певний час.

Список використаних джерел

1. Інтелектуальна власність : підручник. Л. М. Попова, А. В. Хромов, І. В. Шуба. Харків : «Федорко», 2021, с. 262.

2. Штефан О. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав: новації законодавства. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 1–2, 2023. С. 64–74. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/277226>

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

5. Верховний Суд роз'яснив, якими є підстави для задоволення заяви про забезпечення доказів. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/708782/>.

6. Пунда О. О. Витребування доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8, 2003. С. 210–213. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8/47.pdf>

7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9127> (дата звернення: 17.10.2023).

8. Миколаєць В.А. Співвідношення процесуальних механізмів забезпечення доказів способом їх витребування та витребування доказів у порядку ст. 81 ГПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3, 2003. С. 216–218. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/49.pdf

Оксана ГРИНОВЕЦЬ,
голова Козівського районного суду Тернопільської області,
аспірантка кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ВИРІШЕННЯ СУДОМ ПИТАННЯ ПРО РОЗСТРОЧЕННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Згідно зі ст. 435 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [1] «Відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання» за заявою сторони суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може *розстрочити* виконання рішення. Заява про розстрочення виконання судового рішення розглядається у 10-денний строк з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Підставою для розстрочення виконання судового рішення є обставини, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим. Вирішуючи питання про розстрочення виконання судового рішення, суд також враховує: 1) ступінь вини відповідача у виникненні спору; 2) щодо фізичної особи – тяжке захворювання її самої або членів її сім'ї, її матеріальний стан; 3) стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо. Розстрочка виконання судового рішення не може перевищувати 1 року з дня ухвалення такого рішення, ухвали, постанови. При розстроченні виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову. Про розстрочення виконання судового рішення постановляється ухвала, яка може бути оскаржена. У необхідних випадках ухвала надсилається установі банку за місцезнаходженням боржника або державному виконавцю, приватному виконавцю.

У п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 14 «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження» [2] роз'яснено, що при вирішенні заяв про розстрочку виконання рішення суду потрібно мати на увазі, що їх задоволення можливе лише у *виняткових випадках*, які суд визначає

виходячи з особливого характеру обставин, що ускладнюють або виключають виконання рішення (хвороба боржника або членів його сім'ї, відсутність у нього майна, яке за рішенням суду має бути передане стягувачу, стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо).

Закон пов'язує можливість розстрочки виконання рішення лише з об'єктивними, тобто такими, що не залежать від волі боржника, обставинами, які носять винятковий характер і утруднюють виконання рішення суду у строк чи у встановлений судом спосіб. Таким чином, розстрочка виконання рішення суду може бути надана у виняткових випадках, що обумовлюють об'єктивні ускладнення при виконанні судового рішення або наявність яких робить його виконання неможливим.

П. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цивільних справах» від 25.09.2015 р. № 8 встановлено, що судам при вирішенні питання про розстрочку виконання рішення суду слід враховувати те, що *розстрочкою* виконання рішення є встановлення періоду, протягом якого рішення суду виконається частинами з певним інтервалом у часі. Строки виконання кожної частини мають визначатись судом. Це стосується виконанням рішення суду щодо предметів, які діляться (грошей, майна тощо). Суди, задовольняючи заяви про розстрочку та відстрочку виконання рішень, не враховують що матеріальний стан боржника не є безумовною підставою для невиконання судових рішень, які набрали законної сили, та не є обставиною, що утруднює виконання рішень суду. Саме розстрочення впливає лише на порядок примусового виконання рішення, а природа зобов'язань залишається незмінною. Натомість таке розстрочення унеможливує примусове виконання судового рішення до спливу строків, визначених судом. Така правова позиція сформована Великою Палатою ВС у постанові від 04 06.2019 року у справі №916/190/18.

У п. 20. Постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.02.2020 р. у справі № 922/2191/19 зазначено, що *розстрочення* означає виконання рішення частками, встановленими судом, з певним інтервалом у часі. Строки виконання кожної частки також повинні

визначатись судом. При цьому слід мати на увазі, що розстрочка можлива при виконанні рішення, яке стосується предметів, що діляться (гроші, майно, не визначене індивідуальними ознаками; декілька індивідуально визначених речей тощо).

Питання про розстрочення виконання рішення суду повинно вирішуватися із дотриманням *балансу інтересів сторін*. Необхідною умовою задоволення заяви про розстрочення виконання рішення суду є з'ясування питання щодо дотримання балансу інтересів сторін, а тому повинні досліджуватися та оцінюватися доводи та заперечення як позивача, так і відповідача [3].

У п. 18 постанови від 06.12.2019 р. у справі № 2а/0570/6531/2011 Верховний Суд дійшов висновку, що оцінюючи доводи заяв про розстрочення виконання судового рішення, суди повинні враховувати, що ці заходи не повинні створювати боржнику можливість ухилитися від виконання судового рішення. До уваги повинні братися не лише реальний майновий стан боржника, але й його наміри, що свідчать про бажання виконати рішення [4].

Отже, під *розстрочкою виконання рішення суду* слід розуміти виконання рішення частинами та протягом розумного строку, які встановлені судом в ухвалі про надання розстрочки; розстрочка виконання надається у виняткових випадках та в розумних межах; розстрочка можлива при виконанні рішення, яке стосується предметів, що діляться (гроші; майно, не визначене індивідуальними ознаками; декілька індивідуально визначених речей тощо).

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

2. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження : Постанова Верховного суду України від 26.12.2003 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-03#Text>.

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.02.2020 р. у справі № 922/2191/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/87682372?fbclid=IwAR1FHZeT1UC_XGSHEC1QWruXJ3gB50gRisU-8E1bJA40YiqqDnnqRz-pHxw.

4. Постанова КАС ВС від 30.01.2020 р. № 819/150/17 (К/9901/18105/18). <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87297351>.

Вікторія ДЗЮМА,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ГАРАНТУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЯКІ БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ

В сучасному світі, де будівельна галузь розвивається зі швидкістю світла, гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, стає необхідністю для захисту інтересів інвесторів та покупців. Це важливий процес, що вимагає уваги до численних аспектів та правових відносин.

Подією, яка активізувала регулювання речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому є набрання чинності 10 жовтня 2022 року Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» № 2518-IX від 15.08.2022 (далі – Закон), яким визначено особливості цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва і майбутніх об'єктів нерухомості з метою гарантування речових прав на такі об'єкти. За цей період ринок встиг оцінити, які нововведення приніс цей закон у повсякденне життя кожного українця, від генерального директора забудовника до особи, яка має намір придбати квартиру в на об'єкті ще незавершеного будівництва.

З прийняття цього Закону, сформувались нові поняття, такі як, майбутній об'єкт нерухомості, об'єкт незавершеного будівництва.

Розглянемо їх детальніше:

– майбутній об'єкт нерухомості – передбачена проектною документацією на будівництво складова частина подільного об'єкта незавершеного будівництва, яка після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стане самостійним об'єктом нерухомого майна (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машиномісце тощо);

– об'єкт незавершеного будівництва – подільний об'єкт незавершеного будівництва та неподільний об'єкт незавершеного будівництва [1].

Також з'явилась така конструкція, як «спеціальне майнове право» (далі – СМП), якої до 10 жовтня 2022 року не існувало в цивільному законодавстві. Так от, СМП – це різновид речового права (але не право власності), має встановлене коло об'єктів, на яке воно поширюється: неподільні об'єкти незавершеного будівництва, подільні об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти нерухомості. На СМП поширюються гарантії щодо захисту права власності (у тому числі усунення перешкод у здійсненні спеціального майнового права; визнання спеціального майнового права в разі його невизнання, порушення, оспорювання; визнання права власності після прийняття в експлуатацію об'єкта), воно виникає з моменту його державної реєстрації в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно[1].

В Законі також визначено таке поняття, як гарантійна частка будівництва об'єкта нерухомого майна – це сукупність майбутніх об'єктів нерухомості, яка визначається для кожного подільного об'єкта незавершеного будівництва (кожної черги будівництва / кожного пускового комплексу), речові права на які обтяжуються до прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (черги / пускового комплексу) з метою гарантування добудови відповідного об'єкта іншими особами (у тому числі внаслідок банкрутства, фінансової неспроможності замовника будівництва / девелопера будівництва) [1]. Отже, мета гарантійної частки: гарантування добудови відповідного об'єкта іншими особами в разі неспроможності це зробити поточним замовником будівництва. Мінімальний розмір гарантійної частки визначається відповідно до постанови КМУ від 03.01.2023 № 8 «Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об'єктів нерухомого майна» [2].

Ще одним аспектом є те, що в деяких випадках замовнику будівництва необхідно отримувати погодження (усіх власників СМП та осіб, які сплатили частково ціну майбутнього об'єкта нерухомості та на користь яких установлено обтяження речових прав на такий об'єкт) коригування проєктної документації.

Щодо залучення коштів від фізичних та юридичних осіб для спорудження як об'єктів житлового, так і об'єктів нежитлового призначення має відбуватися виключно через механізми, передбачені прийнятим Законом. Як знаємо, раніше перелік підстав залучення коштів від третіх осіб регулював Закон України «Про інвестиційну діяльність» і стосувався тільки об'єктів житлового будівництва.

Важливу роль відіграє порядок зміни замовника будівництва, який теж врегульований статтею 12 Закону. Зокрема, порядок такої заміни повинен міститись у договорі щодо організації та фінансування будівництва об'єкта, який посвідчується нотаріально, як одна з його істотних умов. Новий замовник будівництва подільного об'єкта незавершеного будівництва зобов'язаний повідомити власників спеціального майнового права на майбутні об'єкти нерухомості та покупців, які сплатили повністю або частково ціну майбутнього об'єкта нерухомості та на користь яких зареєстровано обтяження речових прав, про зміну замовника будівництва протягом 30 календарних днів із дня державної реєстрації за ним спеціального майнового права на подільний об'єкт незавершеного будівництва.

Також зміни торкнулись сфери фінансування будівництва. З набуттям чинності Закону залишилось пряме чи опосередковане залучення (інвестування, фінансування) замовником будівництва, девелопером будівництва, управителем фонду фінансування будівництва коштів від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, для спорудження об'єкта нерухомого майна з подальшим набуттям такими особами права власності на відповідні об'єкти нерухомого майна. Це можна здійснювати виключно в такий спосіб:

- 1) шляхом укладення договорів купівлі-продажу;
- 2) шляхом укладення договорів про участь у фонді фінансування будівництва управителем фонду фінансування будівництва через фонди фінансування будівництва;
- 3) шляхом емісії цільових корпоративних облігацій, погашення яких здійснюється шляхом передання об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Однак, вищенаведені вимоги не поширюються на випадки фінансування об'єктів, що споруджуються виключно

за рахунок власних, кредитних або позикових коштів замовника будівництва та/або девелопера будівництва.

16 червня 2023 року набула чинності постанова КМУ від 13 червня 2023 року № 596 «Деякі питання виконання вимог Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому», якою затверджено Порядок поширення дії Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому», на об'єкти будівництва та їх складові частини, які після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стануть самостійними об'єктами нерухомого майна (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машино-місце тощо), право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто до набрання чинності зазначеним Законом[3].

Дія Порядку № 596 розповсюджується на об'єкти будівництва та їх складові частини. Це стосується ситуацій, де фінансування або інвестування здійснювалися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, включаючи ті, що залучали кошти за допомогою форвардних контрактів та деривативів. Також підпадають під цей Порядок юридичні особи, які привласнювали кошти шляхом відчуження майнових прав, включаючи використання форвардних контрактів та деривативів, а також шляхом емісії цільових корпоративних облігацій, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта.

Закон вносить зміни до низки нормативних актів, зокрема, Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон № 1952-IV), важливих змін зазнала стаття 27 Закону, яка доповнена новими підставами для державної реєстрації прав та їх обтяжень. Крім того, Закон № 1952-IV доповнений новими статтями 27-2 та 27-3 [4].

Важливим аспектом є механізм реєстрації спеціальних майнових прав на об'єкти нерухомості, що створюються в майбутньому, для якого в у реєстрі будівельної діяльності працював новий розділ «Спеціальне майнове право». До нього вносять дані про майбутні об'єкти нерухомості (квартири,

що будуються), як цього вимагає закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть побудовані в майбутньому». Відтепер кожен користувач системи може перевірити майбутні об'єкти нерухомості, об'єкти незавершеного будівництва та отримати всю інформацію про них, в тому числі про наявність права на виконання будівельних робіт, проектної документації на будівництво, містобудівних умов та обмежень. Станом на 16.11.2023 на порталі ЄДЕССБ доступно – 11 зареєстрованих заяв від замовників будівництва. А користувачами е-системи розпочато внесення відомостей і створення документів, необхідних для реєстрації СМП на більш ніж 60 об'єктів будівництва [5].

Можемо дійти висновку, що прийняття даного Закону може активізувати довіру щодо майбутніх об'єктів нерухомості та об'єктів незавершеного будівництва, оскільки він визначає особливості цивільного обороту таких об'єктів нерухомості, що є актуальним. Також мета цього закону має велике значення для ефективної містобудівної діяльності та захисту інтересів кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому : Закон України від 15.08.2022 р. № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text> (дата звернення: 21.11.2023);
2. Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об'єктів нерухомого майна : Постанова КМУ від 03.01.2023 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.11.2023);
3. Деякі питання виконання вимог Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» : Постанова КМУ від 13.06.2023 р. № 596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.11.2023);
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 21.11.2023).
5. е-Система: відкрито відомості по спеціальному майновому праву: електронний ресурс, URL: <https://e-construction.gov.ua/e-sistema-vidkritovidomosti-po-specialnomu-manovomu-pravu> (дата звернення: 21.11.2023).

Альона ДУТКО,

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСНИКІВ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Метою регулювання сімейних відносин є зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї, зазначено у ст. 1 СК України. Сімейні відносини є основою життя кожної людини, це окремий вид суспільних відносин, суб'єкти яких зазнають соціально-економічних змін в умовах сучасних реалій.

Внаслідок змін, що відбулися у суспільстві, стали з'являтися нові, специфічні сімейні проблеми, зокрема, дисбаланс подружніх ролей, зростання різних форм співжиття, «гостьові» шлюби, «гостьове» батьківство, фактичне виховання «чужої» дитини, тощо. Це впливає на сімейні відносини, на виконання членом сім'ї своєї соціальної персоніфікованої ролі в сім'ї, яка має значення для сімейного права.

Учасниками сімейних відносин є подружжя, батьки та діти, усиновлювачі та усиновлені, а також інші члени сім'ї та родичі – баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, рідні брати та сестри, мачуха, вітчим та падчерка, пасинок.

Сімейно-правовий статус не є однорідним. Складність визначення сімейно-правового статусу полягає в тому, що він корелює з іншими особистими статусами, виявляючи міжгалузевий характер, при цьому така кореляція в деяких ситуаціях динамічна, і визначити первинність одного з них можна тільки в кожному конкретному випадку, а в деяких з них доречно говорити про спеціальний (змішаний) правовий статус, коли правове становище фізичної особи об'єднує в собі відразу два або більше статусів.

Встановлення сімейно-правового статусу відбувається у два етапи. На першому етапі визначається, чи має фізична особа загальний сімейно-правовий статус, тобто, чи є учасником

сімейних правовідносин. Якщо особа ні з ким не перебуває у сімейно-правових зв'язках, або в силу об'єктивних причин їх не підтримує, визнати за нею сімейно-правовий статус неможливо. Хоча СК України у ст. 3 закріплює, що одинока особа має права члена сім'ї. На другому етапі встановлюється сімейно-правовий статус, що походить з конкретного сімейного правовідношення, що породжує права, обов'язки та відповідальність.

Усі сімейно-правові статуси, у яких може бути особа, тісно взаємопов'язані один з одним, утворюють певну систему.

Сімейні правовідносини схильні до трансформації, що впливає на їх суб'єктний склад: батьківські правовідносини – через розвиток допоміжних репродуктивних технологій, спрямованих на відновлення репродуктивних функцій; подружні правовідносини – через соціальну переорієнтацію відносин; правовідносини з виховання – через впровадження нових форм влаштування дітей сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування.

Класифікація сімейних правовідносин за суб'єктами має значення щодо обсягу прав і обов'язків, що виникають у з відповідним сімейним станом.

Залежно від суб'єктів сімейні правовідносини поділяються на:

шлюбні правовідносини (відносини між подружжям);

батьківські правовідносини (відносини між батьками (мати, батько, усиновлювачі) і дитиною (дітьми, у тому числі усиновленими);

родинні правовідносини (між особами, які пов'язані кровною спорідненістю (баба, дід, рідні (повнорідні та неповнорідні) брати та сестри та ін.);

правовідносини свояцтва (відносини, що пов'язують осіб, які не перебувають у кровній спорідненості, але мають юридичне значення у встановлених законом випадках (пасинок, падчерка, мачуха, вітчим);

правовідносини з виховання (відносини, що виникають з приводу виховання неповнолітніх, у тому числі фактичне виховання);

постсімейні правовідносини - відносини, що визначають особливості аліментних зобов'язань, ряд відносин, пов'язаних

з наслідками позбавлення батьківських прав), а також фактичні сімейні правовідносини.

Запропонована класифікація дозволяє забезпечувати трансформацію сімейних правовідносин залежно від юридичного статусу його суб'єкта, не вимагаючи принципово нової зміни чинного законодавства.

До суб'єктів сімейного права віднесено:

1) суб'єкти, пов'язані відносинами кровної спорідненості, яка є головним юридичним фактом у сімейному праві, цим сімейне право відрізняється від інших галузей приватного права;

2) суб'єкти, пов'язані шлюбом, свояцтвом та соціальним батьківством (зазначена категорія суб'єктів сімейного права не пов'язані кровною спорідненістю).

Залежно від сімейного статусу осіб, які беруть участь у сімейних правовідносинах, останні нами класифіковані за такими групами [1, с. 700]:

– передшлюбні відносини (суб'єктами яких є наречені);
– правовідносини між подружжям (а також жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю але не перебувають у шлюбі між собою);

– післяшлюбні (відносно між колишнім подружжям);
– батьківські – відносини між батьками та дітьми, матір'ю, батьком та дитиною (суб'єктами яких є батьки та діти, а також відносини усиновлювачів... [2]);

– відносини інших членів сім'ї та родичів [3];
– квазісімейні відносини (відносини між прийомними батьками та прийомними дітьми, батьками-вихователями дитячого будинку сімейного типу і вихованцями дитячого будинку сімейного типу, патронатним вихователем та дитиною, влаштованою у його сім'ю).

У СК України поняття «члени сім'ї» вживається часто. Наприклад, у ч. 1 ст. 1 СК України йдеться про «батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів»; у ч. 2 ст. 1 – про «утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї»; у ч. 3 ст. 2 – про інших членів сім'ї, визначених СК України (ураховуючи приписи ч.ч. 1–2 ст. 2 СК України, це члени сім'ї, крім як подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, мати, батько, баба, дід,

прабаба, прадід, внуки, правнуки, рідні брати, рідні сестри, ма-
чуха, вітчим, падчерка, пасинок); у ч. 3 ст. 3 – про одну особу,
яка має права члена сім'ї; у ч. 1 ст. 8 та ч. 1 ст. 9 – про подружжя,
батьків і дітей, інших членів сім'ї та родичів; у ч.ч. 1, 3 ст. 55 –
про дружину, чоловіка, інших членів сім'ї; у ч. 2 ст. 59 – про дру-
жину, чоловіка, дітей, інших членів сім'ї; у ч. 4 ст. 76 – про пік-
лування про членів сім'ї; у ч. 1 ст. 171 – про дитину, батьків, ін-
ших членів сім'ї; у ч. 2 ст. 238 – про усиновленого, усиновлю-
вача, інших членів сім'ї; у ч. 2, 3 ст. 252 – про сім'ю патронат-
ного вихователя, її членів, патронатного вихователя; у розділі
V – про інших членів сім'ї та родичів. Проте чітко визначено-
го вичерпного переліку осіб, які є членами сім'ї, або хоча б ви-
черпний перелік критеріїв, яким мають відповідати відповід-
ні суб'єкти, щоб уважатися членами сім'ї, немає.

Доцільно звернутися також до законодавства ЄС. Так, від-
повідно до ст. 2 Директиви 2004/38/ЄС Європейського парла-
менту та Ради від 29 квітня 2004 р. «Про право громадян Союзу
та членів їх сімей вільно пересуватися і проживати на терито-
рії держав-членів» членами сім'ї працівника-громадянина Со-
юзу є: а) чоловік (дружина); б) партнер, що має з працівником-
громадянином Союзу зареєстроване партнерство відповідно
до законодавства держави-члена, якщо держава, що приймає,
визнає зареєстроване партнерство як еквівалент шлюбу на
умовах, передбачених законодавством приймаючої держави-
члена; в) нащадки працівника і його дружина (і) або партне-
ра, які не досягли 21 року або утриманці; г) родичі по висхід-
ній лінії, що перебувають на утриманні працівника і його дру-
жини або партнера. Таким чином, директива дещо розширює
поняття членів сім'ї порівняно з розглянутими вище прикла-
дами з національного законодавства [4, с. 62].

Процеси політичного, економічного та соціального розви-
тку зумовили зміни внутрішнього та зовнішнього прояву ін-
ституту сім'ї та шлюбу як невід'ємної частини життя суспіль-
ства та суттєво впливають на правове регулювання відповід-
них відносин. Ефективне правове регулювання сімейних від-
носин сприяє створенню умов реалізації державної сімейної
політики. Тому актуальним є визначення правового статусу
учасників сімейних відносин з метою забезпечення дотриман-
ня їх прав, свобод та законних інтересів.

Важливим є виокремлення дійсного кола учасників сімейних відносин, визначення особливостей їх правового статусу, умов правової регламентації їх прав та обов'язків.

Список використаних джерел

1. Дутко А. Проблеми правового регулювання сімейних відносин в Україні. Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах оновлення цивільного законодавства України : колективна монографія ; за ред. проф. І.В. Красницького та проф. Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС. 2023. 868 с.

2. Дутко А. О. Загальна характеристика правовідносин батьків і дітей. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2015. № 827. С. 99–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnupurn_2015_827_17(дата звернення 01.12.2023)

3. Сердечна, І. Особисті немайнові права і обов'язки інших членів сім'ї та родичів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2017. 20 с.

4. Ревуцька І. Е. До питання поняття сім'ї в теорії сімейного права за законодавством України та країн-членів ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2017. Випуск 46. Том 1. С. 62–64.

Ольга ЗЯЦЬ,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
доктор юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У ст. 3 Конституції України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю, що обумовлює необхідність належного правового захисту права кожного на медичну допомогу. Право на медичну допомогу закріплене цивільним законодавством України (ст. 284 Цивільного кодексу України) як одне із особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечує її природне існування.

Відповідно до ст. 290 Цивільного кодексу України [1], повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин. Особа віком до 18 років може бути живим донором гемопоетичних стовбурових клітин відповідно до закону. Взяття органів та інших анатомічних матеріалів з тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом. Однак, фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його. При цьому, особа донора не повинна бути відомою реципієнту, а особа реципієнта – родині донора, крім випадків, коли реципієнт і донор перебувають у шлюбі або є близькими родичами. Більш детальне правове регулювання відносин у сфері трансплантації здійснює спеціальне законодавство України. Зокрема, у ст. 47 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначено, що застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині здійснюється у визначеному законом порядку [2]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» № 2427-VIII від 17.05.2018, трансплантація – це спеціальний метод лікування, що полягає

в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини [3].

Загалом, трансплантація органів – це медична процедура, під час якої орган вилучається з одного тіла та поміщається в тіло реципієнта, щоб замінити пошкоджений або відсутній орган. Донор і реципієнт можуть перебувати в одному місці або органи можуть бути транспортовані з місця донора в інше місце. Органи та/або тканини, які трансплантуються в тілі однієї людини, називаються аутотрансплантатами. Трансплантації, нещодавно виконані між двома суб'єктами одного виду, називаються алотрансплантатами. При цьому, алотрансплантати можуть бути з живого або трупного джерела [4]. Позаяк, питання ефективного правового регулювання трансплантації в Україні, визначення та з'ясування правового режиму так званих «атипових» об'єктів цивільних відносин, серед яких анатомічні матеріали, донорські органи тощо, а також необхідність впровадження ефективних механізмів охорони правомірних прав та інтересів заінтересованих осіб у світлі новелізації цивільного законодавства України та у розрізі євроінтеграційних процесів також є важливими та актуальними.

В. М. Коссак вказує, що право на трансплантацію, як особисте немайнове право, безпосередньо пов'язано з особою [5, с. 167]. При цьому, І. Я. Сенюта обґрунтовано звертає увагу, що Україна перебуває у непростих соціально-економічних умовах, спостерігається зростання кількості соціально незахищених верств населення, що може слугувати комерціалізації цієї сфери. А тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди, що чітко передбачено у ст. 21 Конвенції про права людини і біомедицину [6].

Також, слушною є позиція А. Є. Дзюби про виокремлення основних ознак трансплантації, які відображають правову природу цієї медичної послуги, а саме: 1) трансплантація є медичною послугою, яка надається спеціально уповноваженими медичними установами на професійній основі; 2) трансплантація передбачає надання високоспеціалізованої медичної допомоги; 3) медична послуга з трансплантації надається шляхом застосування однієї з найбільш цінних методик у медицині, яка полягає у пересадці органу або тканини; 4) індикацією трансплантації є втрата життєво важливих функцій

організму людини внаслідок недостатності органу або іншого захворювання, що підтверджується медичними показаннями; 5) гуманістична спрямованість трансплантації (метою трансплантації є порятунок життя та підвищення його якості); 6) трансплантація надається за наявності інформованої згоди донора та реципієнта [7, с. 45]. Своєю чергою, Ю.-А. Я. Зборівський виокремлює такі ознаки немайнового правовідношення з трансплантації анатомічних матеріалів: а) належність права на трансплантаційну послугу всім фізичним особам; б) неможливість грошової оцінки анатомічних матеріалів; в) об'єктивно матеріалізована форма існування анатомічних матеріалів; г) згода у вигляді письмового правочину донора і реципієнта на трансплантацію [8, с. 26].

У контексті правової регламентації процедури трансплантації органів та тканин людині у юридичній літературі вказують, що більшість країн Європи застосовують практику ведення «картки донора». На думку А. А. Герц, зразком такої картки може слугувати німецький варіант її оформлення і було б доречним впровадити застосування такої «картки» в Україні. Зокрема, дана картка мала б видаватися донору на підтвердження письмової згоди стати донором анатомічних матеріалів у разі смерті, а Міністерство охорони здоров'я мало б здійснювати її оформлення та видачу [9]. Така позиція видається абсолютно аргументованою, а її належне впровадження, безумовно, сприяло б дотриманню засади ефективності нормативного регулювання особливостей трансплантації анатомічних матеріалів людині [10].

Підсумовуючи вищеподане, вважаємо за можливе також констатувати, що, в умовах оновлення цивільного законодавства України та рекодифікації, питання правового регулювання трансплантації анатомічних матеріалів, дослідження правового режиму донорських органів і тканин та необхідність впровадження дієвого механізму охорони прав та інтересів заінтересованих осіб, є вкрай важливими та актуальними.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/conv#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

3. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19/conv#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

4. Organ transplantation. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Organ_transplantation (date of access: 28.11.2023).

5. Косак В. Правова природа відносин з трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХХІХ звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. 255 с. С. 167–169.

6. Сенюта І. Я. Трансформація презумпції незгоди у презумпцію згоди: ризики і переваги. *Український медичний часопис*. URL: <https://www.umj.com.ua/article/46343/transformaciya-prezumpcii-nezgodu-u-prezumpciyu-zgodiriziki-i-perevagi> (дата звернення: 28.11.2023).

7. Дзюба А.Є. Цивільно-правове регулювання трансплантації органів і тканин: досвід України та Європейського Союзу : дис... на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права. Львів. ЛьвДУВС. 2023. 238 с.

8. Зборівський Ю.-А. Я. Цивільно-правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людини: дис... на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права. Львів. ЛНУ імені Івана Франка. 2023. 211 с.

9. Герц А. А. Особливості цивільно-правового регулювання трансплантології в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 3. С. 80–85.

10.Балинська О. М., Заяць О. С. Деякі питання правового регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 75–79. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/APP-02_2023.pdf (дата звернення: 28.11.2023).

Христина МАЙКУТ,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний
університет внутрішніх справ*)

ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В ПРЕЦЕДЕНТНІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини – це одна з фундаментальних концепцій людської цивілізації, вона відіграла і продовжує відігравати роль одного з векторів у розвитку суспільства [1, с. 37]. Права людини є історично мінливою категорією, яка еволюціонує разом із суспільством та державою [2, с. 5]. Зміни суспільного життя, тісно пов'язані з новітніми біотехнологіями, що надали можливість здійснювати різноманітні втручання в тілесність людини, зумовили перспективу формування четвертої групи класифікації покоління прав людини – біологічних, або як їх інколи називають – соматичних (від грец. *soma* – тіло) [3, с. 37], вагоме місце серед яких займають репродуктивні права.

Репродуктивні права людини є невід'ємними правами людини, які отримали визнання у міжнародному та національному праві і які захищаються Європейським судом з прав людини (*далі – ЄСПЛ*).

Справи, які стають предметом розгляду ЄСПЛ, все частіше є відображенням різноманітності та складності ситуацій, пов'язаних з проблемою репродуктивних прав. ЄСПЛ у переважній більшості випадків звернення осіб, репродуктивні права яких було порушено, розглядає та вирішує справу, керуючись статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (*далі – ЄКПЛ*), відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя [4]. Вочевидь, між даними правами існує тісний зв'язок, позаяк порушення репродуктивних прав людини торкається приватної сфери її життя.

Як правило, в площині репродуктивних прав жінки ЄСПЛ розглядає питання законності здійснення абортів. Саме ЄСПЛ зробив вагомий внесок для встановлення єдиних стандартів

у створенні справедливого та необхідного балансу між правом жінки на репродуктивний вибір та правом на життя ненародженої дитини, зазначивши, що право на життя ненародженої дитини не є абсолютним, тобто таким, що не може переважати над правом жінки щодо репродуктивного вибору в контексті ст. 8 ЄКПЛ [5, с. 53].

У справі «Р.Р. проти Польщі» Європейський суд з прав людини констатував не лише порушення ст. 8, але й ст. 3 (заборона нелюдського та принизливого поведіння) ЄКПЛ. Справа стосувалася жінки, якій медичний персонал перешкодив у наданні послуг з внутрішньоутробного генетичного тестування, що призвело до неможливості вчасно провести процедуру аборту, внаслідок чого в заявниці народилась донька з синдромом Тернера. ЄСПЛ встановив, що поведінка польської влади та медичних працівників поставила заявницю в надзвичайно вразливе становище та позбавила її доступу до медичної допомоги, на яку вона мала право згідно польського законодавства, крім того, ставлення до заявниці, яка знаходилася в вразливій ситуації, було принизливим та убогим, а можливість визначення того, чи потрібно виконувати генетичні тести, як рекомендували лікарі, була змарнована зволіканням [6].

Одним із вагомих досягнень ХХ століття є допоміжні репродуктивні технології. У сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій існує велика ймовірність зловживань з метою створення людських ембріонів завідомо не з метою їх подальшої імплантації в організм жінки, а з дослідницькою метою. В аспекті зазначеного показовою є позиція ЄСПЛ у справі «Парілло проти Італії». Справа стосувалась заборони донорства ембріонів для наукових досліджень, що впливають із запліднення *in vitro*. Заявниця вважала порушенням кримінально карану заборону, передбачену італійським законодавством, щодо використання неімплантованих ембріонів в дослідженні стовбурових клітин, та стверджувала про порушення її права на повагу до приватного життя та права безперешкодного користування її власністю, що впливають зі ст. 8 та ст. 1 Протоколу №1 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [7, с. 148].

У своєму рішенні ЄСПЛ констатував відсутність порушення вищезазначених прав. Європейський суд з прав людини

визнав, що Італія має широку свободу вільного розсуду щодо цього делікатного морального та етичного питання. ЄСПЛ прийняв аргумент уряду Італії про те, що захист потенціалу ембріона до життя може бути пов'язаний із захистом моралі, прав та свобод інших людей. Що ж стосується потенційного порушення ст. 1 Протоколу №1 Конвенції, то більшість суддів підтримали позицію, що беручи до уваги економічний та грошовий характер права власності, сфера надання людських ембріонів є несумісною з цими положеннями Конвенції. Тому цей аспект судом навіть не розглядався [7, с. 148].

Серед методів допоміжних репродуктивних технологій самостійне місце посідає сурогатне материнство, відносно новий метод, заснований на екстракорпоральному заплідненні.

Доволі фундаментальними у сфері використання технологій сурогатного материнства є напрацювання ЄСПЛ. Аналізуючи його прецедентну практику, можна стверджувати, що вона також побудована шляхом захисту гарантованого ст. 8 ЄКПЛ права на повагу до приватного та сімейного життя. До прикладу, можна акцентувати увагу на двох справах – «Лабассі проти Франції» та «Маннессон проти Франції», об'єднаних до одного провадження, в межах яких Суд надав оцінку правовому визнанню відносин між батьками та дітьми, народженими на території іншої держави в результаті застосування програми сурогатного материнства. Обставини були схожими, оскільки вирішувалося питання щодо офіційного визнання у Франції відносин між батьками та дітьми, народженими сурогатним способом. Водночас особливість справ стосувалась законодавчої заборони сурогатного материнства у Франції, відтак народження дітей здійснено на території США, тобто вирішенню фактично піддавались правовідношення між громадянами різних держав [8, с. 131].

Серйозним втручанням у стан репродуктивного здоров'я є стерилізація людини, яка стосується однієї з основних функцій її організму, а відтак впливає на різноманітні аспекти особистої цілісності особи, включаючи її фізичне та психічне благополуччя та емоційне, духовне та сімейне життя. Вона може бути законно проведена на прохання відповідної особи, наприклад, як метод контрацепції, або з терапевтичною метою в випадках, в яких було переконливо доведена медична необхідність [9].

Явним проявом порушення репродуктивних прав є примусова хірургічна або хімічна стерилізація окремих груп осіб за певними соціальними чи медичними критеріями. Відтак, проблемою великого масштабу є примусова стерилізація жінок ромської національності, про що свідчить низка справ («V.C. проти Словаччини» [9], «К.Х. та інші проти Словаччини» [10]), де ЄСПЛ встановлено порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Отож, Європейський суд з прав людини, який, інтерпретуючи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо захисту репродуктивних прав державами-членами, має значну практику вирішення спорів у досліджуваній сфері та відіграє важливу роль у формуванні підходів до регулювання зазначених прав четвертого покоління.

Список використаних джерел

1. Чечерський В. І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2020. 509 с.
2. Оніщенко Н. М. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / кол. авт. ; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. К., 2007. 424 с.
3. Несинова С. В., Князева Ю. С. Нове покоління прав людини: сучасні проблеми класифікації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. «Юридичні науки»*. 2015. № 2 (7). С. 36–42.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Майкут Х. В. До питання про співвідношення права на штучне переривання вагітності в контексті репродуктивного вибору та права на життя. *The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the International Scientific and Theoretical Conference (Vol.1)*, September 17, 2021. С. 52–53.
6. Рішення ЄСПЛ у справі Р.Р. проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911>
7. Квіт Н. М. Цивільно-правові форми створення та використання біобанків в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020. 494 с.
8. Болдіжар С. Сурогатне материнство в практиці Європейського суду з прав людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 7 (35). Vol. 1. С. 129–136.
9. Рішення ЄСПЛ у справі V.C. проти Словаччини. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117793>
10. Рішення ЄСПЛ у справі К.Х. та інші проти Словаччини. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SO5960>

Марія МИХАЙЛІВ,
доцент кафедри цивільного права та
процесу юридичного факультету,
доктор юридичних наук, доцент
*(Львівський національний
університет імені Івана Франка)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Право на житло, гарантоване ст. 47 Конституції України [3], пов'язане із правом людини на достатній життєвий рівень, яке окрім достатнього харчування, одягу включає також житло. Таким правом наділена кожна людина з моменту народження, а його реалізація спрямована на створення гідних умов для життя. У свою чергу, держава повинна створювати належні умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Гарантоване Конституцією України право на житло та його реалізація істотно взаємопов'язана із здійсненням інших конституційних прав фізичної особи, а саме свободи пересування й вільного вибору місця проживання. Проте, на сьогодні, у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, частина громадян були вимушені покинути свої домівки та тимчасово переїхати в більш безпечні регіони України. Особи, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та переїхати у більш безпечні регіони, відносяться до внутрішньо переміщених осіб.

На сьогодні гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб встановлює Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [5]. Базовим положенням Закону, що забезпечує право на житло внутрішньо переміщених осіб, є ст. 2, в якій зазначається,

що Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні.

Важливим у сфері реалізації права на житло внутрішньо переміщеними особами видається і положення ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Зокрема, внутрішньо переміщена особа має право: на створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено.

Також цим Законом закріплена норма, щодо сприяння з надання внутрішньо переміщеним особам кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла. Зокрема, відповідно до частин 1 та 2 ст. 17 Закону, з метою забезпечення будівництва та інвестування у розвиток житлової інфраструктури міст та населених пунктів відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування разом із державними банківськими установами, а також за наявності можливостей залучення міжнародної гуманітарної або благодійної допомоги формують для внутрішньо переміщених осіб регіональні довгострокові програми з пільгового кредитування (у тому числі - іпотечного) будівництва або придбання житла. Кабінет Міністрів України з Національним банком України розробляють правові механізми щодо можливостей рефінансування витрат з будівництва або повернення відсотків за сплаченими кредитами тим внутрішньо переміщеним особам, які внаслідок окупації чи військових дій, негативних наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного

чи техногенного характеру набули каліцтва чи інвалідності, або лишилися без годувальника, або без належної опіки та піклування за віком (діти-сироти, самотні батьки та пенсіонери).

Закон містить і низку положень у сфері повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, що спрямовані на реалізацію внутрішньо переміщеними особами права на житло. Так, до повноважень місцевих державних адміністрацій можемо віднести: надання інформації внутрішньо переміщеним особам про можливі місця і умови для їх тимчасового проживання/перебування з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, волонтерських, благодійних організацій, інших юридичних та фізичних осіб, про стан інфраструктури, довілля у таких місцях; надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, придатного для проживання, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг; надання житла дитячим будинкам сімейного типу, які вимушено або самостійно залишили місце проживання у зв'язку з обставинами, визначеними Законом тощо. До повноважень органів місцевого самоврядування, що сприяють реалізації права на житло внутрішньо переміщеними особами можна віднести наступні: інформують місцеві державні адміністрації про можливі місця і умови для тимчасового проживання/перебування внутрішньо переміщених осіб, про стан інфраструктури, довілля у таких місцях; надають у тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам з комунальної власності житлові приміщення, придатні для проживання (за умови оплати особою відповідно до законодавства вартості комунальних послуг); забезпечують зарахування внутрішньо переміщених дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і соціальний квартирний облік за місцем їх обліку як внутрішньо переміщених осіб.

Реалізація права на житло внутрішньо переміщеними особами може здійснюватися в спосіб звернення таких осіб до органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування чи суб'єктів приватного права щодо надання їм в користування жилих приміщень у будинках, які належать

до певних видів житлових фондів, зокрема: державного житлового фонду; житлового фонду соціального призначення; житлового фонду, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб тощо.

Правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням внутрішньо переміщених осіб житлом, здійснюється Законом України від 12 січня 2006 р. № 3334-IV «Про житловий фонд соціального призначення» [4], постановою Кабінету Міністрів України від 01 вересня 2023 р. № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» [2], постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495 «Деякі заходи з формування житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» [1], постановою Ради Міністрів УРСР від 11 грудня 1984 р. № 470 «Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР» [6] тощо.

Для отримання житла внутрішньо переміщена особа повинна звернутися із заявою до уповноваженого органу за місцем перебування на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб та подати всі необхідні документи, визначені законодавством. Відповідно до пункту 9 Порядку формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495 «Деякі заходи з формування житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» [1], перебування на обліку громадян, що потребують житла для тимчасового проживання, не є підставою для відмови внутрішньо переміщеній особі в подальшому взятті такої особи на: соціальний квартирний облік; облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов; облік осіб, які мають право на отримання житла (пільгових кредитів на будівництво і придбання житла) за державними житловими програмами для окремих категорій осіб, визначених законодавством; інші види обліку для отримання житла. З огляду на це, внутрішньо переміщена особа вправі самостійно визначати в який спосіб вона буде реалізовувати право на житло.

Порядок взяття на облік внутрішньо переміщених осіб та надання їм житла для тимчасового проживання, надання житла з житлового фонду соціального призначення, надання жилих приміщень у будинках державного житлового фонду здійснюється в порядку визначеному спеціальним законодавством.

Одним із варіантів реалізації права на житло внутрішньо переміщеними особами може стати можливість отримання місця тимчасового проживання. Особливості функціонування місць тимчасового проживання, які придатні для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб або осіб, які перемістилися з територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Мінреінтеграції, та їх обслуговування, а також мінімально необхідні вимоги у таких місцях для життєзабезпечення зазначених осіб визначається Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01 вересня 2023 р. № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» [2]. Відповідно до цього Порядку місця тимчасового проживання можуть облаштовуватися в містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях, тимчасових спорудах, їх комплексах, призначених для життєзабезпечення (тимчасового проживання та обслуговування) внутрішньо переміщених осіб, в інших житлових приміщеннях, придатних для проживання, та їх частинах, що використовуються або можуть використовуватися для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, загальною кількістю облаштованих місць для проживання 10 або більше осіб. Загальні умови користування приміщеннями місця тимчасового проживання, права, обов'язки та підстави відповідальності сторін визначаються договором користування приміщеннями місця тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб.

Отже, на сьогодні розроблено чимало механізмів реалізації права на житло внутрішньо переміщеними особами, прийнято чимало нормативно-правових актів, які надають можливість отримати житло внутрішньо переміщеними особами та користуватися ним, що, як наслідок, слугує показником рівня

забезпечення інтеграції внутрішньо переміщених осіб за новим місцем проживання в Україні. Як наслідок, це дозволило прийняти відповідні програми в окремих населених пунктах, створити нове житло для внутрішньо переміщених осіб, надавати допомогу для створення житла, організувати облік потреб внутрішньо переміщених осіб у житлі тощо. Проте залишається і чимало проблем, які на сьогодні потребують вирішення, зокрема, це стосується узгодження повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування в спеціальних законах, на підставі яких вони діють, із повноваженнями, визначеними новим законодавством щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Також недостатньою видається і кількість жилих приміщень, якими можна забезпечити внутрішньо переміщених осіб, а це призводить до того, що такі особи залишаються перебувати на квартирному обліку тривалий період часу та не мають можливості отримати житло для проживання. Як наслідок, через відсутність доступного житла, чимало внутрішньо переміщених осіб змушені повертатися до своїх домівок, попри загрозу своєму життю.

Список використаних джерел

1. Деякі заходи з формування житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>
2. Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 р. № 930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#n164>
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про житловий фонд соціального призначення : Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text>
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18?find=1&text=%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BB%D0%BE#w1_1
6. Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР : Постанова Ради Міністрів УРСР від 11.12.1984 р. № 470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-84-%D0%BF#Text>

Ірина ПАСАЙЛЮК,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний
університет внутрішніх справ*)

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

Процесуальною формою позову є позовна заява. Реалізація права на позов у цивільному судочинстві може відбуватись за дотримання передумов, наявність яких слід установити суду на стадії відкриття провадження у справі. На цій стадії судом здійснюється комплекс процесуальних дій, що закріплюються у відповідних процесуальних юридичних фактах, зокрема, винесених ухвалах про: залишення позовної заяви без руху; повернення позовної заяви; відмову у відкритті провадження у справі; відкриття провадження у справі [1].

Позов подається у вигляді подання позовної заяви до суду першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді [2, с. 206]. Позовна заява може бути подана позивачем як безпосередньо до канцелярії суду, так і надіслана до суду поштою. У позовній заяві зазначається дата її подання. Однак, слід пам'ятати що днем подання позовної заяви до суду є не дата, яка вказана в позовній заяві, а день її реєстрації в канцелярії суду, до якого вона подана [3, с. 348]. Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у ст. 175 і 177 ЦПК України, протягом п'яти днів з дня надходження до суду позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху. В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. Якщо ухвала про залишення позовної заяви без руху постановляється через несплату судового збору у встановленому законом розмірі, суд у ній повинен зазначити точну суму судового збору, яку треба сплатити (доплатити).

Якщо позивач відповідно до ухвали суду у встановлений строк виконає вимоги, визначені статтями 175 і 177

ЦПК України, сплатить суму судового збору, позовна заява вважається поданою в день первісного її подання до суду. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, установлений судом, заява вважається неподаною і повертається позивачеві. Крім цього, відповідно до ч. 4 ст. 185 ЦПК України, заява повертається у таких випадках, коли: 1) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано; 2) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, у яких є підстави для застосування положень ст. 188 ЦПК України); 3) до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви; 207 4) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи; 5) подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, установлених Сімейним кодексом України; 6) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не була постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду; 7) до заяви не додано доказів ужиття заходів досудового врегулювання спору у тому разі, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом [4]. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви.

Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо: 1) заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства; відмовляючи у відкритті провадження з підстави недотримання юрисдикції, суд має роз'яснити заявнику, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи; 2) є рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, що набрали законної чинності, про той

самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної чинності, за тими самими вимогами; 3) у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, тощо (ст. 186 ЦПК України). Про відмову у відкритті провадження у справі постановляється ухвала не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви, яка надсилається заявникові не пізніше наступного дня після її постановлення в порядку, встановленому ст. 272 ЦПК України. До ухвали, що надсилається заявникові, додаються позовні матеріали. Копія позовної заяви залишається в суді [2, с. 208]. Ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі, так само як і ухвалу про повернення, може бути оскаржено. У разі скасування цієї ухвали позовна заява вважається поданою в день першого звернення до суду.

За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі протягом п'яти днів з дня надходження позовної заяви або заяви про усунення недоліків. Якщо відповідачем у позовній заяві вказано фізичну особу, яка не має статусу підприємця, суд відкриває провадження не пізніше наступного дня з дня отримання судом інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – відповідача. Відповідно до ч. 2 ст. 187 ЦПК України про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються: 1) найменування суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження у справі, номер справи; 2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб); 3) предмет та підстави позову; 4) за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) розглядатиметься справа; 5) дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа розглядатиметься в порядку загального позовного провадження; 6) дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа розглядатиметься в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;

7) результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику сторін; 8) строк для подання відповідачем відзиву на позов; 9) строки для подання відповіді на відзив та заперечень, якщо справа розглядатиметься за правилами спрощеного позовного провадження; 10) строк надання пояснень третіми особами, яких було залучено під час відкриття провадження у справі; 11) веб-адреса сторінки на офіційному веб-порталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію щодо справи, що розглядається (ч. 2 ст. 187 ЦПК України). Якщо під час відкриття провадження у справі було вирішено питання про залучення третіх осіб, позивач не пізніше двох днів з дня вручення копії ухвали про відкриття провадження у справі повинен направити таким третім особам копії позовної заяви з додатками, а докази такого направлення надати суду до початку підготовчого засідання або до початку розгляду справи по суті в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 187 ЦПК України). Якщо суд в ухвалі про відкриття провадження у справі за результатами розгляду відповідного клопотання позивача вирішує розглядати справу за правилами спрощеного позовного провадження, суд визначає строк відповідачу для подання заяви із запереченням проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, який не може бути меншим п'яти днів з дня вручення ухвали [4].

Ухвала про відкриття провадження у справі постановляється з додержанням вимог ч. 5 ст. 128 ЦПК України. Якщо відповідачем у позовній заяві вказано фізичну особу, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, суд не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи. Така інформація має бути надана протягом п'яти днів з моменту отримання відповідним органом реєстрації місця проживання та перебування особи відповідного звернення суду. З метою визначення підсудності суддя може також користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру. Якщо за результатами отриманої судом інформації буде

встановлено, що справа не є підсудною цьому суду, суд надсилає справу за підсудністю в порядку, встановленому ст. 31 ЦПК України. Якщо отримана судом інформація не дає змоги встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи, суд вирішує питання про відкриття провадження у справі. Подальший виклик такої особи як відповідача у справі здійснюється через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України [2, с. 210].

Слід звернути увагу на той факт, що суддя, встановивши після відкриття провадження у справі, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у ст. 175, 177 ЦПК України, постановляє ухвалу не пізніше наступного дня, в якій зазначаються підстави залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків, який не може перевищувати п'яти днів з дня вручення позивачу ухвали. Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, установлений судом, суд продовжує розгляд справи, про що постановляє ухвалу не пізніше наступного дня з дня отримання інформації про усунення недоліків. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, установлений судом, позовна заява залишається без розгляду.

Список використаних джерел

1. Братель О. Г. Відмова у відкритті провадження у справі: проблемні питання цивільного судочинства. URL: <https://goal-int.org/vidmova-u-vidkritti-provadhennya-u-spravi-problemni-pitannya-civilnogo-sudochinstva/>.
2. Цивільний процес : навч. посіб. / О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін. ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.
3. Цивільний процесуальне право України: підручник / В. М. Коссак, Р. Я. Лемик, Ю. В. Навроцька, С. В. Сенік: за заг. ред. В. М. Коссака. Харків : Право, 2020. 752 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції Закону від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48.

Юлія ПЕТРОНЧАК,

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РЕЧЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення» є тим нормативно-правовим актом, що розкриває детальний зміст базових оперантних термінів дослідження. А саме: «товарами військового призначення є: вироби військового призначення – озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, спеціальні комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також матеріали та обладнання, спеціально призначені для розроблення, виробництва або використання зазначених виробів; товарами ж подвійного використання є «окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також роботи і послуги, пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях» [1].

Як впливає зі сказаного, ведучи мову про товари військового призначення та подвійного використання, найчастіше мається на увазі саме вироби, проте два допоміжні підвиди: послуги та технології, можна припустити, також мають місце своєрідного супровідного спецімпорту.

Можна стверджувати, що закупівля громадськими та благодійними організаціями товарів військового призначення і подвійного використання є безпрецедентним феноменом, що його спричинили воєнні реалії. Такий стан речей дещо розхитав усталені юридичні догми про оборотоздатність речей, зважаючи на фактичне переведення військової зброї та обладнання з розряду вилучених з цивільного обороту в розряд обмежено оборотоздатних речей.

З весни 2022 року одному із благодійних фондів, що є видом благодійної, а отже, неурядової організації, вдалося отримати дозвіл на закупівлю товарів військового призначення та подвійного використання. Піонером цієї галузі став БО «Повернись живим». Цьому прикладу невдовзі слідували інші громадські та благодійні організації, зокрема БО «Фонд Порошенка» та неприбуткова організація «Світовий конгрес українців». Зокрема, протягом десяти останніх місяців з моменту оприлюднення даних про отримання ліцензії на закупівлю товарів військового призначення та подвійного використання, БО «Повернись живим» вдалося придбати та передати до кінцевого споживача комплекс ударного БПЛА Bayraktar TB2 у складі трьох безпілотників, наземної станції, керованих боєприпасів й іншого устаткування, 65 розвідкомплексів, 11 спеціальних броньованих автомобілів, 1460 кулеметів калібру 7,62-мм, близько 7 тисяч одиниць телевізійної та нічної оптики, дальноміри, гвинтівки, магазини, ріжки, патрони тощо [2].

За словами А. Потічного (2023) – директора ініціатив «UnitedforUkraine» Світового Конгресу Українців, «існує статистика, яка твердить, що волонтерським організаціям вдалося придбати більше 160 одиниць бронетехніки на кошти українських та закордонних меценатів. Провідними серед них є Spartan – це семимісний бронетранспортер, який підходить для перевезення невеликих розвідувальних груп, FV434 – ремонтна бронемашина з краном для роботи в полі. FV105 Sultan – штабний бронетранспортер з відносно комфортним робочим простором» [3].

Такий стан речей мав місце бути втіленим завдяки тому, що в Україні, попри віднесення певних об'єктів права власності до таких, що вилучені з цивільного обороту, немає вичерпного переліку суб'єктів, які уповноважені на їх спецекаспорт (імпорт). Це стало підставою для того, аби юристам зазначеної БО зібрати необхідні документи та подати їх для реєстрації себе як суб'єкта спецімпорту. Необхідним для купівлі є демонстрація виробнику сертифікату кінцевого споживача, тоді як для зі сторони контролюючих органів (Державна служба експортного контролю України – ДСЕККУ) провадяться валютні контролю, фінансові моніторинги.

Відтак українське законодавство уповноважує спеціальний орган, що провадитиме контроль за експортно-імпортними операціями, провадити моніторинг категорій товарів, які: можуть бути використані при виготовленні ядерної зброї; можуть бути використані при виготовленні хімічної, біологічної (бактеріологічної), токсикологічної зброї; елементи ракетної техніки, ресурси, спорядження та технічне обладнання, в тому числі доопрацьоване та вдосконалене, що може бути використано у ракетній інженерії, а також товари військового призначення та товари подвійного використання .

Отримати ліцензію, яка залежно від тривалості та обсягу кореспондованих її власнику повноважень поділяється на генеральну, відкриту або ж разову, можуть юридичні особи, що є суб'єктами господарювання, або фізичні особи-підприємці, що мають на меті займатися міжнародними передачами товарів військового призначення чи товарів подвійного використання.

Цікавим аспектом для здійснення фактичних закупівель є необхідність володіння сертифікатом кінцевого споживача – документом, який по суті вказує на де-факто транзитну діяльність громадської чи благодійної організації як транспортера чи експедитора. А, як показує практика, завдання доставки купленої техніки – не простіше, як сама купівля.

На думку У. Федоряченко, «благодійні фонди не мають таких логістичних потужностей, як НАТО або Міноборони, тому доводиться прокладати власні шляхи. Значну кількість одиниць бронетехніки, що безперешкодно закупляється у Великій Британії, яка після виведення військ з Іраку та Афганістану скорочує свою армію і розпродує бронетехніку, поромом доправляли в Нідерланди, а потім через усю Європу транспортували до Варшави. Там бронетехніку кранами переставляли на вантажівки українських перевізників, які доставляли її командирам бригад» [4].

Труднощі викликає не лише сам трекінг, але і засоби його здійснення. Куплену бронетехніку, як правило, перевозять вантажівками, тралами, тентами після отримання відповідних дозволів на експорт у країні продавця, а також ліцензії на перетин територій транзитних країн, тривалість виготовлення

яких коливається від кількох днів до тижнів залежно від завантаженості профільного міністерства конкретної держави.

Отож, саме інтеграція зусиль держави та громадського сектору здатні задовільнити потреби війська, а відтак – захистити національні інтереси та цивільне населення. Досягнення цих задач поодинці значно утруднює процес, тоді як злагоджена кооперація – суттєво оптимізує.

Список використаних джерел

1. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>

2. Про «Повернись живим». URL: <https://savelife.in.ua/about-foundation/>.

3. How does Ukrainian volunteers import weapons into Ukraine. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-ukrainski-volontery-staiut-spetsimporteram-yi-zavoziat-v-ukrainu-zbroiu/a-62351942>.

4. Fedoryachenko U. Each of us is an arms baron. How Ukrainian volunteers are buying up armored vehicles throughout Britain. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/04/26/699483/>.

Юлія ПЕТРОНЧАК,

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Анастасія ЛАЗАР,

здобувачка освітнього ступеня магістр 1 курсу
Інституту права
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕЧІ ТА ЇХ ОБОРОТОЗДАТНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Класифікація речей – об'єктів матеріального світу, що наділені певними родовими ознаками на підставі їх оборотоздатності, – започаткована ще у період Античного Риму. Як зазначив В. Скрипник, юристи Стародавнього Риму виокремлювали так звані «речі в майні», «речі поза майна» і «речі, що вилучені із цивільного обороту» [1, с. 36]. Цілком предметний та конкретно визначений поділ речей у залежності від ступеня їх оборотоздатності був проведений законодавцем у Цивільному кодексі Галичини 1793 р. Авторами було запропоновано поділяти речі на такі, що «належать громадянам, об'єднанням і державі. До числа останніх відносили речі, які належать державі загалом або її окремим громадянам, тобто визначені для спільного, громадського користування, а також такі, які служать для закриття державних потреб, наприклад чеканка монет, поклади корисних копалин, гірські шахти й родовища тощо» [2, с. 238]. Римська традиція та австро-угорська права спадщина відобразилась на галузях приватного права сьогодні. Відповідно до статті 178 Цивільного Кодексу України (2003), «об'єкти цивільних прав характеризуються вільним відчуженням та переходом у власність від однієї особи до іншої шляхом правонаступництва, спадкування чи іншим шляхом, якщо такі не належать до вилучених із цивільного обороту, або не є обмеженими в цивільному обороті, чи не є невід'ємними від суб'єктів права. Перелік речей – об'єктів, що можуть належати виключним суб'єктам, або ж перелік речей,

що можуть перебувати у власності лише спеціальних суб'єктів, на підставі відповідного дозволу встановлюється у законі» [3].

Питання про те, наскільки доречно говорити про обмеження цивільного права в одновимірному аспекті чи все ж обмежена оборотоздатність об'єктів поділяється на певні підвиди, досі залишається відкритим. Адже певні об'єкти із переліку обмежено оборотоздатних можуть набуватися у власність загальними суб'єктами за наявності в них певних дозволів (наприклад, зброя), тоді як інші (наприклад, пам'ятки архітектури) не наділені такою властивістю та є обмеженими у цивільному обороті завдяки особливостям своєї правової природи. Окрім цього, дія особливих правових режимів у державі (війна в Україні тому підтвердження) чи на її окремій території може стати підставою до зміни визначення меж оборотоздатності певних видів речей.

Оборотоздатність речей необхідно розглядати у двох аспектах: статичному та динамічному. Аналізувати оборотоздатність речей доцільно у динаміці, відштовхуючись від їхніх ознак, а отже, правової природи: речі, що за своїм функціональним призначенням не можуть набуватися у власність загальним суб'єктом права, або ж таке набуття суперечило б здоровому глузду та перешкоджало прогресивному розвитку суспільства, можна віднести до категорії виключених із цивільного обороту.

Інша категорія – це категорія обмеженої оборотоздатності, а перелік речей, що до неї відноситься, є більш чисельним і де-факто охоплює два підвиди: речі, що переходять у власність зареєстрованій відповідно до закону особі – спеціальному суб'єкту – на підставі володіння ліцензією чи дозволом, та речі, що набуваються у власність на підставі спеціальних дозволів загальним суб'єктом. Перші із них є абсолютно обмежено оборотоздатними, другі – відносно, або ж квазіобмежено оборотоздатними.

Відтак речі, що набуваються у власність виключно спеціальним суб'єктом, є речами абсолютно обмеженої оборотоздатності, тоді як речі, набуття у власність яких загальним суб'єктом вимагає спеціального дозволу чи дотримання певного алгоритму, треба вважати квазіобмежено оборотоздатними.

Постанова ВРУ «Про право власності на окремі види майна» окреслює межі виключеного з цивільного обороту об'єктів, а також тих, що обмежені у своїй оборотоздатності. До числа таких належать зокрема: «1) зброя, боєприпаси бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси; 7) спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації» [4].

Якщо виходити із положень даного нормативно-правового акту, то, до прикладу, купівля популярних БПЛА як об'єктів аеророзвідки потрапляє під повну правову заборону. Така річ є де-юре виключеною з нього, проте де-факто виявляється обмеженою в своїй оборотоздатності, позаяк громадським та благодійним організаціям вже скоро рік як вдається провадити таку діяльність щодо їх закупівель на цілком законних підставах.

Оборотоздатність, як уже було зазначено вище, необхідно особливо уважно розглядати в динаміці. Зміна правового режиму в країні може доволі легко «змістити» окремі речі на цілий розряд оборотоздатності, вилучені об'єкти зробити обмеженими, а обмежені віднести до квазіобмежених, або навіть перестрибнути через один умовний градаційний розряд. В той самий час цивілістична доктрина оборотоздатності, як і багато інших доктрин та концепцій, потребує переосмислення у світлі новітніх політико-правових подій.

Список використаних джерел

1. Скрипник В. Речі, обмежені в цивільному обороті, як об'єкти цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №1. С. 36–40.
2. Carl Anton von Martini. Book Civil Code of Galicia. Ivano-Frankivsk. Vavilonska biblioteka. 354 p.
3. Цивільний кодекс України : закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про право власності на окремі види майна : постанова ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>

Андрій ПИЦЬ,
приватний виконавець
виконавчого округу Львівської області,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права
(*Львівський державний
університет внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ У ПРОЦЕСІ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

Виконання судових рішень є однією з найважливіших гарантій поновлення прав, свобод, охоронюваних інтересів осіб (стягувачів у виконавчому провадженні). У примусовому порядку виконання судових рішень покладено на приватних виконавців та державну виконавчу службу. Під час примусового виконання рішень суб'єкти примусового виконання нерідко взаємодіють з судами для забезпечення законності та здійсненності примусового виконання. Рішення, дії чи бездіяльність приватних виконавців та державних виконавців є предметом оскарження через їх невідповідність закону.

Зосередимо увагу саме на оскарженні рішення, дії чи бездіяльності приватного виконавця.

Порушення норм закону при примусовому виконанні судового рішення може становити загрозу порушення прав, свобод, інтересів учасників виконавчого провадження та унеможливлення виконання рішень судів. Враховуючи вищенаведе, розгляд цього питання потребує всебічного та глибокого аналізу проблематика оскарження рішень, дій, бездіяльності приватних виконавців.

Виконання судових рішень є однією з головних стадій юридичного процесу. У процесі виконання судових рішень в судочинстві виникає багато питань, серед яких є гарантування прав учасників виконавчого провадження за допомогою права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності приватних виконавців.

Одним з проблемних питань оскарження рішень, дій чи бездіяльності приватних виконавців є розмежування юрисдикції судів із розгляду відповідних скарг між адміністративними,

господарськими та судами загальної юрисдикції. При вирішенні наведеного питання слід керуватися положеннями Закону України «Про виконавче провадження» та процесуальними кодексами.

Так, відповідно до вимог статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» рішення, дії чи бездіяльність приватного виконавця, щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом.

Рішення, дії чи бездіяльність приватного виконавця щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб), постанови приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрати виконавчого провадження та штрафи, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому законом.

Рішення та дії приватного виконавця, щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені протягом 10 робочих днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи законних інтересів. Рішення приватного виконавця виконавця про відкладення проведення виконавчих дій може бути оскаржене протягом трьох робочих днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи законних інтересів.

Щодо суб'єктів оскарження, то варто звернути увагу на таке.

Існує три групи осіб, які можуть оскаржити до суду рішення, дії або бездіяльність приватного виконавця. До них належать сторони виконавчого провадження, інші учасники виконавчого провадження та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій.

Частиною першою статті 15 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що сторонами у виконавчому провадженні є стягувач і боржник. Ці особи, згідно зі статтею 9 Закону України «Про виконавче провадження», можуть реалізовувати свої права і обов'язки у виконавчому провадженні самостійно або через представників. Отже, стягувач та боржник, їхні представники, прокурор наділені однакоvim обсягом загальних прав та обов'язків у виконавчому провадженні.

Процесуальний статус експертів, спеціалістів, перекладачів, суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання та обсяг їхніх прав і обов'язків є дещо відмінним від прав і обов'язків стягувача, боржника, їхніх представників, прокурора, а тому ці особи належать до групи так званих інших учасників виконавчого провадження.

Особами, які залучаються до проведення виконавчих дій, є поняті, працівники органів внутрішніх справ, органів опіки і піклування, інших органів та установ. Інші особи, які не зазначені в Законі України «Про виконавче провадження», також можуть оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби, однак у загальному порядку.

Щодо вартості звернення до суду з скаргою – згідно статті 4 Закону України «Про судовий збір» плата за адміністративний позов немайнового характеру, який подано фізичною особою, становить 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом на 1 січня 2023 року становить 1073 грн. 60 коп.). За адміністративний позов майнового характеру – 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

За подання скаргу на рішення, дії, або бездіяльність приватного виконавця до суду як суду, який видав виконавчий документ, судовий збір не сплачується.

Згідно зі статтею 450 Цивільного процесуального кодексу України, статті 342 Господарського процесуального кодексу України, статті 287 Кодексу адміністративного судочинства України скарга, позовна заява розглядається у 10-денний строк у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржуються.

Отже, на мою думку, питання оскарження рішень, дій та бездіяльності приватного виконавця є детально регламентованим спеціальним та процесуальним законодавством, проте не позбавлене неузгодженостей. Проблемні питання щодо розмежування юрисдикції судів із розгляду відповідних скарг успішно вирішуються судами, в процесі судового розгляду. Питання особливостей оскарження деяких виконавчих дій становлять перспективні напрямки подальших наукових пошуків.

Христина РОМАНІВ,

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ДО ПОНЯТТЯ КАБАЛЬНИХ ПРАВОЧИНІВ

Одним із найважливіших інститутів цивільного права є правочин, який є базовою категорією права та необхідною ланкою регулювання цивільного обігу. Неможливо переоцінити значення правочинів, адже вони являють собою чи не основну підставу для виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків. Саме тому, у цивілістичній науці багато питань присвячено темі правочинів та їх недійсності. Незважаючи на значну увагу до цієї теми дотепер немає взаємоузгодженої позиції науковців щодо розуміння правової природи недійсних правочинів. Для ефективного застосування цивільно-правового інституту правочину як правової категорії необхідно проаналізувати умови дійсності правочину та підстави для визнання правочинів недійсними. Однією з найважливіших умов дійсності правочину є відповідність волі і волевиявленню. Для вітчизняної цивільно-правової науки аналіз правочину та недійсного правочину через призму волі та волевиявлення та класифікації юридичних фактів дозволяє їх відносити або до групи правомірних дій або неправомірних дій. Правочини у яких спостерігаємо вади волі та волевиявлення прийнято вважати такими правочинами в яких, справжнє волевиявлення особи так і не зреалізувалось, оскільки юридичні наслідки, на які вони були спрямовані не відповідають їх внутрішній волі. Отже, правочини вчинені супереч волі сторін є недійсними правочинами та означають, що в них внутрішня воля відсутня взагалі або не відповідає зовнішньому волевиявленню через певні обставини, такі як: насильство, помилка, обман чи тяжка обставина.

На сучасному етапі розвитку України через воєнний стан, погіршення економічної ситуації, загострення багатьох соціальних проблем все частіше у юридичній практиці спостерігаємо популяризацію випадків вчинення правочинів під впливом

збігу тяжких обставин. Для визнання правочину недійсним однією з підстав є неправильно сформована воля суб'єкта правочину, як наслідок визнається заперечним – вчиненим під впливом збігу тяжких обставин (ст. 233 ЦК України). [1, с. 260] Збіг тяжких обставин (хвороба, скрутне матеріальне становище тощо) – такі обставини, за яких практично виключається нормальне формування волі, що передбачає укладання правочину у вкрай не вигідних умовах (кабальні умови) (дороге майно продане за безцінь, за дуже низьку плату виконується трудомістка робота за договором підряду) [2, с. 82]. Під тяжкими обставинами, у літературі, розуміють важке майнове становище особи, яке виражається у відсутності засобів, необхідних для нормального існування людини. Це може бути зумовлене не тільки станом самої фізичної особи, а й становищем його близьких [3, с. 204]. Під тяжкими обставинами кабального правочину слід розуміти не будь-яке несприятливе соціальне, фінансове, матеріальне чи інше становище, а його крайні форми, наприклад, важка хвороба особи чи її близьких, смерть її годувальника, загроза втратити заставлене житло, крайня нужденність сім'ї, загроза банкрутства та інші обставини, для усунення чи пом'якшення яких необхідне термінове укладення правочину. [4] Відповідно до п. 23 Постанови Пленуму ВСУ від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» тяжкими обставинами можуть бути тяжка хвороба особи, членів її сім'ї чи родичів, смерть годувальника, загроза втратити житло чи загроза банкрутства та інші обставини, для усунення або зменшення яких необхідно укласти такий правочин [5]. У п. 13 Аналізу ВССУ щодо застосування Постанови Пленуму ВСУ № 9 зазначається, що правочини, що вчиняються особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, характеризуються тим, що особа їх вчиняє добровільно, усвідомлює свої дії, але вимушена це зробити через тяжкі обставини і на вкрай не вигідних умовах, а тому волевиявлення особи не вважається вільним і не відповідає її внутрішній волі. [6] Отже, тяжкі обставини судді розуміють як не будь-яке несприятливе матеріальне, соціальне чи інше становище, а як його крайні форми [7].

Таким чином, яку законодавстві, так і в судовій практиці під поняттям «кабальна умова» розуміють скрутне матеріальне

становище, тобто умови існування фізичної особи, які проявляються перш за все при відсутності грошових коштів та інших майнових засобів, що необхідні для задоволення потреб фізичної особи та придбання речей першої необхідності (медичних ліків, продуктів харчування, одягу, житла тощо); безвихідні особистісні труднощі – це несприятливі та непередбачувані обставини, які виникли у особи або у члена (і в) її сім'ї, близьких родичів (стресові ситуації – позбавлення волі фізичної особи або накладення арешту на майно, автотранспортна аварія, пожежа, важкий стан здоров'я, наслідки стихійних лих або надзвичайних ситуацій, безробіття, борги або договірні зобов'язання тощо) [1, с. 262].

Щодо вкрай невивідних умов, то слід ураховувати таке:

По-перше, ці невивідні умови безпосередньо мають бути пов'язані з обставинами вчинення правочину. Тобто особа внаслідок вчинення такого правочину отримує можливість вирішити ту проблему (усунути тяжку обставину), яка змусила її це зробити.

По-друге, умови правочину повинні бути не просто невивідними, а вкрай невивідними. Тобто такі умови для особи мають бути явно кабальними.

По-третє, хоча ЦК України і не встановлює, чого саме мають стосуватися умови правочину, однак з аналізу цієї норми випливає, що це насамперед ціна або інші обтяжливі для особи обов'язки [8, с. 127–128].

Для настання вкрай невивідних (несприятливих) умов необхідна наявність двох підстав: суб'єктивної та об'єктивної. Перша – очевидність цих обставин для сторін та свідоме їх сприйняття; об'єктивна – віддзеркалює те, що за правочином здійснена зовсім нерівнозначна передача майна [3, с. 264]. В літературі до юридичного складу кабального правочину пропонують включити наявність таких умов, як: 1) збіг тяжких обставин у потерпілого; 2) вкрай невивідні (несприятливі) для потерпілого умови вчинення правочину; 3) причинний зв'язок між збігом тяжких обставин у потерпілого та вчинення правочину на вкрай невивідних для нього умовах; 4) поінформованість іншої сторони про перелічені обставини й умисне зловживання ними у свою користь [1, с. 265–266].

Кабальний правочин, на відміну від правочину, вчиненого під впливом насильства, вчиняється особою добровільно

(акт насильства відсутній), вона сама може ініціювати вчинення такого правочину. Особа усвідомлює, що вчинений правочин має вкрай не вигідні для неї умови. Цим такий правочин відрізняється від помилки та обману (особа не помиляється щодо обставин, які мають істотне значення, а також її не вводить в оману інша сторона щодо цих обставин) [9, с. 21].

Отже, кабальний правочин – це правочин з недоліком волі, в якому одна сторона ініціює або добровільно вступає у цивільні правовідносини, підкоряючись впливу тяжких обставин та свідомо допускає не вигідні для неї умови, при цьому інша сторона використовує скрутне безвихідне становище свого контрагента.

Список використаних джерел

1. Хатнюк Н. С. Особливості правочину, вчиненого під впливом збігу тяжких обставин. *Правове регулювання економіки*. 2009. № 9. С. 260–271.
2. Бахаєва А. Окремі елементи вад волі та волевиявлення під час укладення правочинів. *Jurnalul juridic national: teorie și practică = Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. № 6-1 (Decembrie). С. 80–84.
3. Цивільний кодекс України: коментар / Є. О. Харитонов та ін. ; заг. ред. Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко. Одеса : Юридична література, 2003. 1079 с.
4. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / Ю. В. Амірова, Е. М. Багач, Н. В. Безсмертна та ін. К. : DVD – вид-во ІАЦ «Ліга», ТОВ «ЛІГА: ЗАКОН», 2012.
5. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>
6. Аналіз окремих питань судової практики, що виникають при застосуванні судами рекомендаційних роз'яснень, викладених у постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.01.2017. *Закон і Бізнес*. 2017. 02. 04. № 05. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00220>
7. Узагальнення Верховного Суду України практики розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними від 24.11.2008 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08/print1389523830351732>
8. Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика : посібник для суддів / А. В. Нижний, М. П. Ходаківський, Г. В. Юровська / під редакцією А. В. Нижного. Київ : Алерта, 2020. 234 с.
9. Заборовський В. В., Попович Р. В. Правочини із вадами волі: основні теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 31(2). С. 18–22.

Дмитро РУДАКОВ,
суддя Личаківського районного суду м. Львова,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ПРАВА НА ЖИТЛО

Житлове законодавство потребує свого якісного оновлення і тому одним із основних завдань житлового законодавства на сьогодні є створення ефективного правового механізму забезпечення безперешкодного здійснення житлових прав особами, яким вони належать [1, с. 19].

В Україні громадянам гарантована можливість як набуття у власність житла (шляхом приватизації, за визначених законом умов; купівлі-продажу; одержання у спадщину тощо), так і в користування (у зв'язку з укладенням договорів оренди, позички тощо).

У контексті дослідження способів реалізації фізичними особами права на житло варто відзначити, що такі залежать від правового режиму та виду конкретного об'єкта щодо якого набуваються відповідні права. Так, житловим будинком визнають індивідуально визначену споруду, яка є фундаментально пов'язаною із землею, у якій уся чи не менше, ніж половина корисної площі зайнята житловими приміщеннями, призначеними для постійного проживання фізичних осіб. У нормативно-правових актах виокремлюють дво- і багатоквартирні будинки, а також житлові будинки, не зазначаючи кількості квартир у них. При цьому, окремих, самостійний правовий режим мають житлові будинки садибного типу. Також, можуть існувати й «умовно» складні об'єкти залежно від так званих «зовнішніх додатків», наприклад житлові будинки із побудованими на тій же земельній ділянці іншими об'єктами (сараями, лазнями, літніми майданчиками).

У ст. 379 ЦК України вживається термін «приміщення» як різновид об'єкта, яке, за умови придатності та призначення для проживання, може бути житловим [2]. Поняття «житлове приміщення» застосовується в законодавстві в різних значеннях:

як родове поняття, що охоплює всі види житлових приміщень (квартири, житлові будинки тощо), які можуть бути об'єктом договору найму житлового приміщення; як частина житлового приміщення (квартира, кімната і багатоквартирному будинку); як облікова категорія поряд із житловим будинком [3, с. 24]. Приміщення вважається нерухомістю, хоча безпосереднього зв'язку із землею не має. У той же час, таке відповідає іншому критерію віднесення речі до нерухомих – неможливості переміщення в просторі не тільки без пошкоджень. Більше того, якщо будинок може переміщуватися, то фізичний рух приміщень навіть гіпотетично неможливо уявити собі, адже неприпустимо вилучити квартиру або підвал із будинку і перенести їх до іншого будинку [4, с. 391–392].

В умовах розвитку сучасних ринкових відносин, потребує легального визначення також поняття «апартаментів», адже їх пропозиція на первинному ринку нерухомості невпинно зростає.

Незважаючи на вищенаведене, потрібно погодитися із висновком, що кожна фізична особа (співвласник), яка проживає у багатоквартирному жилу будинку має цивільні права, що випливають з права власності. Водночас кожна особа, в тому числі і співвласник об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, зобов'язана: а) утримувати квартиру, що перебуває у її власності в належному технічному стані; б) використовувати об'єкти, що перебувають у спільній власності тільки за їх призначенням, не порушуючи при цьому прав та інтересів інших осіб; в) дотримуватися правил утримання жилого будинку і прибудинкової території, правил пожежної безпеки, санітарних норм тощо [5, с. 409-410]. Наприклад, у наукових джерелах обґрунтовується думка, що власники квартир, необладнаних приладами обліку, зобов'язані укласти договір про обслуговування та оплату комунальних послуг з юридичною особою, що здійснює управління неподільним майном житлового комплексу. За наявності ж технічної можливості поквартирного обліку споживання комунальних послуг, власники можуть перераховувати кошти безпосередньо на рахунки підприємств, організацій, які надають ці послуги [6, с. 340].

У Податковому кодексі України визначено, що об'єктами житлової нерухомості є будівлі, віднесені відповідно

до законодавства до жилого фонду, дачні та садові будинки [7]. При цьому, законодавець надає можливість переведення садових будинків у житлові. Право громадян на переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у житлові визначено ст. 8-1 Житлового кодексу України [8]. Деталізовано цей порядок на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, згідно з п. 3 Порядку переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 321, для переведення дачного чи садового будинку у жилий будинок громадянин, який є його власником, або уповноважена ним особа звертається із заявою до виконавчого органу сільської (селищної, міської) ради, а у разі, коли в сільській раді виконавчий орган не утворено, – сільському голові. Рішення про переведення є підставою для внесення відповідних змін до записів Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [9].

Позаяк, нині надзвичайно важливим є створення та реалізація комплексних регіональних програм розвитку житлового будівництва, які б містили інформаційно-аналітичні матеріали та заходи, спрямовані на збільшення обсягів молодіжного житлового будівництва соціального та доступного житла. Тому, двома головними напрямками державної житлової політики є програми надання соціального і доступного житла [10]. Доступне житло – це відносно недороге житло, що будується відповідно до програм підтримки держави. Згідно зі Законом України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25.12.2008 року, доступне житло визначається як збудовані і ті, що будуються, за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири [11]. Отже, поняття «доступного житла» потрібно трактувати як комплексне, адже таким охоплені як індивідуальні житлові будинки, так і квартири, за умови їх відповідності встановленим технічним параметрам.

Підсумовуючи вищеподане, та конкретизуючи деякі аспекти, зауважимо, що категорія житла є динамічною та перебуває у постійному розвитку. Тому, станом на сьогодні існує доцільність нормативного визначення різних категорій

та видів житла. На підставі вищенаведеного аналізу також вважаємо, що право на житло може бути реалізовано фізичними особами, окрім набуття такого у власність чи одержання правоможностей володіння / користування, також шляхом переведення належних їм приміщень іншого призначення у житлові, за наявності для цього необхідних передумов.

Список використаних джерел

1. Галянтич М. К. Систематизація договорів у житловому праві. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право. 2017. С. 16–20.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.11.2023).
3. Житлове право України : навчальний посібник / за ред. В. С. Гопанчука, Ю. О. Заїки. Київ : Істина, 2003. 208с.
4. Спасибо-Фатеева І.В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. І. В. Спасибо-Фатеева. Х. : Золоті сторінки, 2012. 696 с.
5. Галянтич М. К. Житлове право України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 528 с.
6. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.
7. Податковий кодекс України від 01.12.2010 р. №2755-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 06.11.2023).
8. Житловий кодекс України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text> (дата звернення 06.11.2023).
9. Порядок переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 321. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.11.2023).
10. Ісаєнко Д. В. Стратегія формування державної соціальної політики регулювання розвитку житлового будівництва в Україні / Д. В. Ісаєнко. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/15.pdf> (дата звернення 06.11.2023).
11. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва : Закон України від 25.12.2008 р. № 800-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17#Text> (дата звернення 06.11.2023).

ПРО ОКРЕМІ ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ

Ст. 37 Закону України «Про виконавче провадження» (відповідальність приватного виконавця) [1] визначає, що приватний виконавець несе за свої рішення, дії чи бездіяльність та завдану третім особам шкоду цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, установлених законом, а також дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому цим Законом.

Як показав досвід існування інституту приватних виконавців в Україні із 2017 року, найбільш поширеним (або найчастіше застосовуваним) видом відповідальності приватних виконавців була дисциплінарна відповідальність. Зокрема протягом усього часу існування Дисциплінарної комісії приватних виконавців останньою було розглянуто 784 дисциплінарних матеріали за якими було застосовано 199 дисциплінарних стягнень.

Загальні підстави притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності визначені Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII [2] (ст. 38). Зокрема, підставою для притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

За вчинення дисциплінарного проступку до приватного виконавця може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) догана;
- 3) зупинення діяльності приватного виконавця на строк до шести місяців;
- 4) припинення діяльності приватного виконавця.

Однак, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану законодавчо було визначено окремий порядок застосування заходів реагування на факти порушення приватними виконавцями законодавства під час здійснення своєї діяльності.

Так, розділ IV Закону (Прикінцеві та перехідні положення) було доповнено новим пунктом 6-1 (згідно із Законом № 2455-IX від 27.07.2022) у якому, серед іншого визначено, що під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»:

- зупиняються до припинення або скасування воєнного стану в Україні встановлені частиною першою статті 40 цього Закону строки розгляду Дисциплінарною комісією подань про притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності та прийняття рішення про застосування до приватного виконавця дисциплінарного стягнення;

- планові та позапланові перевірки діяльності приватних виконавців не проводяться;

- діяльність приватного виконавця може бути зупинена строком на один місяць на підставі наказу Міністерства юстиції України за поданням керівника структурного підрозділу Міністерства юстиції України, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері примусового виконання рішень, погодженим не менше ніж п'ятьма членами Дисциплінарної комісії, у разі виявлення ознак грубого порушення (мотивоване обґрунтування грубості порушення визначається у тексті наказу) приватним виконавцем вимог законодавства щодо примусового виконання рішень під час виконання ним професійних обов'язків. Протягом п'яти робочих днів з дня закінчення зазначеного строку чи дня припинення або скасування воєнного стану Міністерство юстиції України видає наказ про поновлення діяльності приватного виконавця;

Якщо зупинення строків розгляду подань та прийняття рішення про застосування дисциплінарного стягнення є зрозумілим, то заборона проведення планових та позапланових перевірок залишає питання, яке потребує додаткового вивчення.

Так, закон визначає єдиний спосіб здійснення Міністерством юстиції України контролю за діяльністю приватних виконавців - шляхом проведення планових і позапланових перевірок (ст. 34 Закону).

У підсумку, на час воєнного стану законодавчо залишається два паралельних варіанти застосування заходів реагування

на факти порушення приватними виконавцями законодавства під час здійснення своєї діяльності:

- шляхом розгляду Дисциплінарною комісією приватних виконавців в загальному порядку, визначеному Законом, подання Ради приватних виконавців України за результатами проведеної перевірки в межах визначної для ради компетенції;
- у окремому порядку, визначеному (Прикінцеві та перехідні положення).

Із наведеного, ми можемо зробити висновок, що положення пункту 6-1 розділу IV Закону, які передбачають зупинення діяльності приватного виконавця однозначно є юридичною відповідальністю виконавця. У зв'язку із чим залишається уточнити, до якого із видів можна віднести цей вид відповідальності?

Як зазначалось вище (ст. 37 Закону), приватний виконавець несе цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, установлених законом, а також дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому цим Законом порушення (мотивоване обґрунтування грубості порушення визначається у тексті наказу) приватним виконавцем вимог законодавства щодо примусового виконання рішень під час виконання ним професійних обов'язків. Однак пункт 6-1 розділу IV Закону не визначає зупинення діяльності приватного виконавця в якості дисциплінарної відповідальності.

Отже, зупинення діяльності приватного виконавця у порядку, визначеному пунктом 6-1 розділу IV Закону, за своїм змістом є дисциплінарною відповідальністю приватного виконавця із особливими ознаками у вигляді негативних наслідків та спеціальної процесуальної форми притягнення до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України* від 22.07.2016 р. № 30, стор. 5, стаття 542.
2. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради України* від 15.07.2016 р. № 29, стор. 5, стаття 535.

Віталій ЧЕПУРНИЙ,
приватний виконавець
виконавчого округу м. Києва

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНА, ЯКЕ ШВИДКО ПСУЄТЬСЯ, У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Важливою складовою примусового виконання рішень, яке покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених Законом України «Про виконавче провадження» (далі – Закон) випадках на приватних виконавців, є звернення стягнення на майно боржника.

Згідно ч. 1 ст. 48 Закону, звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації [1]. Закон також визначає, що реалізація арештованого майна (крім майна, вилученого з цивільного обороту, обмежено оборотоздатного майна та майна, зазначеного у ч. 8 ст. 56 Закону) здійснюється шляхом провадження електронних аукціонів або за фіксованою ціною.

Специфічною категорією арештованого майна боржника, яке може реалізовуватися в рамках виконавчого провадження, є **майно, що швидко псується**. При цьому недосконалість наявного нормативно-правового регулювання реалізації даної категорії майна призводить до цілої низки проблемних питань у практичній діяльності державних і приватних виконавців з примусового виконання рішень. Як наслідок – виконавці вкрай неохоче звертаються до реалізації майна, що швидко псується, під час виконання своїх професійних обов'язків.

Характерно також, що на сьогодні фактично відсутнє нормативно-правове визначення поняття швидкопсувного майна (майна, що швидко псується). Так, наприклад, у п. 11 чинного Порядку обліку, зберігання, оцінки вилученого митницями майна, щодо якого винесено рішення суду про конфіскацію, передачі цього майна органам державної виконавчої служби і розпорядження ним, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.12.2001 № 1724, до майна, що швидко псується або має обмежений строк зберігання,

відносяться «овочі, фрукти та інша сільськогосподарська продукція; продукти харчування, строк вживання яких закінчується; живі квіти; продуктивна робоча і племінна худоба, птиця, кролі, бджоли та інші живі тварини тощо» [2].

Натомість у Примірному переліку майна, в тому числі у вигляді предметів чи великих партій товарів, зберігання якого через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів, або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання якого чи управління яким співмірні з його вартістю, або яке швидко втрачає свою вартість, а також майна у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, що підлягає реалізації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 685 (втратила чинність 23.02.2023), йдеться більш загально – про «майно у вигляді товарів або продукції, до закінчення строку придатності якого залишилося менше шести місяців» [3].

Для прикладу, п. 20 ст. 2 Регламенту Європейського парламенту і Ради ЄС від 12.06.2013 № 608/2013 більш жорстко визначає швидкопсувними «товари, які митні органи вважають такими, що зіпсуються у разі їх утримування протягом періоду до 20 днів з дати призупинення їх випуску або їх затримання» [4].

Таким чином, виходячи і загальної логіки, можна трактувати в якості швидкопсувного майна товари і продукцію, термін придатності яких до споживання (використання) становить від декількох днів до декількох місяців, і які потребують особливих умов зберігання і транспортування (температурний режим, вологість, освітлення тощо). Тобто сюди можна віднести, в першу чергу, продукти харчування, окремі категорії ліків, рослини (квіти), сільськогосподарську продукцію і т.і.

Ключовим для виконавців нормативним актом щодо звернення стягнення на швидкопсувне майно боржника є Порядок реалізації арештованого майна (далі – Порядок), затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 р. № 2831/5. Саме в п. 1 розділу VII даного Порядку визначені певні особливості процедури реалізації майна, що швидко псується. Визначення такого майна Порядок знову ж таки не містить.

Практика виконавчого провадження, з якою стикаються державні і приватні виконавці, засвідчує наявність наступ-

них проблемних питань у процедурі реалізації швидкопсувного арештованого майна боржника:

- визначення вартості (оцінка) такого майна
- процедурні аспекти реалізації відповідного майна

Визначення вартості (оцінка) швидкопсувного майна боржника.

Згідно ч. 1–3 ст. 57 Закону, визначення вартості майна боржника здійснюється за взаємною згодою сторонами виконавчого провадження. У разі якщо сторони виконавчого провадження у 10-денний строк з дня винесення виконавцем постанови про арешт майна боржника не досягли згоди щодо вартості майна та письмово не повідомили виконавця про визначену ними вартість майна, виконавець самостійно визначає вартість майна боржника – за ринковими цінами, що діють на день визначення вартості майна.

Зазначена норма має загальний характер і не враховує специфіку реалізації швидкопсувного майна. На практиці вона далеко не завжди може бути застосовною, адже термін придатності вилучених у боржника товарів (наприклад, молочна продукція, м'ясо, квіти) на момент вилучення виконавцем може бути навіть меншим за 10-денний строк, який відводиться Законом на досягнення згоди сторін виконавчого провадження щодо вартості вилученого майна. Тим більше, що сторони провадження можуть з різних мотивів свідомо затягувати процес визначення вартості майна з огляду на його швидкопсувність.

Для усунення зазначеної проблеми, на наш погляд, доцільно запровадити спеціальний порядок визначення вартості швидкопсувного майна:

1) вартість майна визначається за згодою сторін у момент його вилучення виконавцем;

2) у разі відсутності згоди сторін щодо вартості майна виконавець визначає його самостійно (в більшості випадків це цілком реально зробити на підставі актуальних ринкових цін);

3) і лише у разі неможливості виконавцем самостійно визначити вартість майна – він залучає для проведення експертизи суб'єкта оціночної діяльності з покладанням відповідних витрат на сторони виконавчого провадження.

Процедурні аспекти реалізації швидкопсувного майна.

Чинним Порядком реалізації арештованого майна передбачені, зокрема, такі особливості для реалізації майна, що швидко псується:

- підготовка та проведення електронного аукціону (аукціону за фіксованою ціною) здійснюються протягом трьох календарних днів;

- гарантійний внесок учасником електронного аукціону не сплачується;

- переможець електронного аукціону протягом п'яти банківських днів з дня визначення його переможцем здійснює розрахунки за придбане на електронному аукціоні майно, що швидко псується [5].

З одного боку, для більшості швидкопсувного майна триденний термін на підготовку і проведення аукціону є цілком достатнім. З іншого боку, на практиці є категорії майна, термін придатності яких становить на момент вилучення у боржника ті самі три дні (а то і менше). Тому, на нашу думку, доцільно виокремити категорію особливо швидкопсувного майна – це, наприклад, харчові продукти, які не підлягають зберіганню без холоду, а максимальний строк їх зберігання становить від 6 до 72 годин (така категорія, зокрема, передбачена проектом Правил перевезення швидкопсувних вантажів автомобільними транспортними засобами, розробленим Міністерством інфраструктури України [6]). Для такої категорії якраз доцільно встановити максимально короткий термін реалізації – аукціон має бути проведений не пізніше наступного дня після внесення заявки організатором торгів з одночасним формування відповідного лоту.

Наступні пов'язані між собою проблемні питання у практиці реалізації швидкопсувного майна – це відсутність гарантійного внеску для учасників аукціону і п'ятиденний період для сплати переможцем торгів за придбане майно. Причому щодо останнього – 5 банківських днів можуть нерідко перетворитися на 6–7 календарних днів, в залежності від вихідних днів. Тобто до триденного строку на організацію і проведення аукціону додається ще 5–7 днів на розрахунок за придбане майно – таким чином реалізація швидкопсувного майна, згідно діючого Порядку, може розтягнутися на 9–10 днів, що є неприйнятним для особливо швидкопсувного майна.

В свою чергу, відсутність гарантійного внеску для учасників аукціону робить можливими маніпулювання з боку недобросовісної сторони виконавчого провадження. Наприклад, це може бути реєстрація декількох фіктивних учасників торгів, які не планують реально купувати майно, нічим не ризикуючи і піднімаючи при цьому його вартість так, що реальний покупець, готовий придбати вилучене майно за адекватну ринкову ціну, апріорі не стане переможцем аукціону. На практиці це виглядає наступним чином: фіктивний учасник стає переможцем, але протягом 5 днів не сплачує за придбане майно; переможцем стає наступний учасник, у якого тепер є також 5 днів на розрахунок за майно, і він теж не сплачує... Тимчасом швидкопсувне майно може втратити свою придатність до споживання (використання) і така реалізація майна принесе лише збитки і проблеми самому організатору торгів.

Ефективним вирішенням зазначеної проблеми з маніпулюванням торгами і тривалими строками на оплату придбаного майна, на наш погляд, може стати запровадження *обов'язкового гарантійного внеску* для учасників аукціону, який *дорівнюватиме визначеній вартості швидкопсувного майна*, що передається на реалізацію. Таким чином, відпадає необхідність у 5 банківських днях для розрахунку, адже переможець аукціону вже сплатив за майно. У випадку ж необхідності доплати за придбане майно, якщо його ціна збільшилася під час торгів, можливо надати переможцю на це один банківський день. Також це дозволить уникнути фіктивних учасників аукціону, адже ризикувати сплаченим гарантійним внеском будуть лише реальні потенційні покупці.

Отже, нормативно-правове регулювання реалізації швидкопсувного майна у виконавчому провадженні однозначно потребує удосконалення для того, щоб така реалізація була дійсно працюючою на практиці, а не головним боєм для виконавців, як це відбувається зараз.

Підсумовуючи, виокремимо наступні необхідні, на нашу думку, зміни до профільного закону і Порядку:

- 1) визначення самої категорії швидкопсувного майна, з виокремленням підкатегорії *особливо швидкопсувного майна*;
- 2) спеціальна спрощена процедура визначення вартості (оцінки) швидкопсувного майна в момент його вилучення у боржника;

3) максимально короткі терміни для організації і проведення аукціону з реалізації швидкопсувного майна;

4) запровадження для учасників аукціону обов'язкового гарантійного внеску у розмірі визначеної вартості швидкопсувного майна, що реалізується.

На наше переконання, зазначені пропозиції мають суто прикладний характер, не тягнуть за собою кардинальних змін у нормативно-правових актах і не потребують додаткових матеріальних та технічних ресурсів. Натомість запропоновані зміни дозволять зробити реалізацію швидкопсувного майна у виконавчому провадженні простою, швидкою, прозорою і дієвою процедурою, що в цілому сприятиме ефективності примусового виконання рішень.

Список використаних джерел

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

2. Порядок обліку, зберігання, оцінки вилученого митниціями майна, щодо якого винесено рішення суду про конфіскацію, передачі його органам державної виконавчої служби і розпорядження ним, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.12.2001 № 1724. *Офіційний вісник України*, 2001. № 52. Ст. 2345.

3. Примірний перелік майна, в тому числі у вигляді предметів чи великих партій товарів, зберігання якого через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів, або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання якого чи управління яким співмірні з його вартістю, або яке швидко втрачає свою вартість, а також майна у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, що підлягає реалізації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 685. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2017-%D0%BF#Text>.

4. Регламент Європейського парламенту і Ради ЄС від 12.06.2013 р. № 608/2013 щодо забезпечення митними органами дотримання прав інтелектуальної власності. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-es-6082013.pdf>.

5. Порядок реалізації арештованого майна, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 р. № 2831/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#Text>.

6. Правила перевезення швидкопсувних вантажів автомобільними транспортними засобами (проект від 14.08.2015). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/NT1637>.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Лариса БРИЧ,

професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
доктор юридичних наук, доцент
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ⁵

Кримінальне покарання як найтяжчий з видів репресії, які законно може застосувати держава до особи, яка вчинила злочин/кримінальне правопорушення, за своїм юридичним змістом було і залишається позбавленням або обмеженням певних прав і свобод особи [1, с. 305]. Закономірно, що чим суворішим є покарання, тим більший обсяг позбавлень і обмежень прав і свобод особи у нього закладає законодавець. Ці позбавлення і обмеження прав і свобод особи не суперечать міжнародно визнаним стандартам прав людини за умови, що вони узгоджуються з принципами верховенства права і законності.

Довічне позбавлення волі є найтяжчим з можливих для держав – членів Ради Європи кримінальних покарань. Після скасування смертної кари в Україні у 1999 р. система покарань у КК України була доповнена довічним позбавленням волі Законом України від 22 лютого 2000 р. Відбування цього виду покарання цілком закономірно супроводжується значними обмеженнями основних прав людини і основоположних свобод,

⁵ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі у тексті – Конвенція), зокрема, як послідовно наголошує Європейський суд з прав людини (далі у тексті – ЄСПЛ), заходи, які позбавляють особу її свободи, часто можуть містити елемент страждання і приниження [2, п. 35; 3, п. 112], невід’ємними є обмеження приватного та сімейного життя ув’язненого [4, п. 42]. Втручання у гарантовані ст. 8 Конвенції права можуть бути виправдані за дотримання умов, передбачених частиною другою цієї статті. Тобто, як і інші допустимі втручання держави у права, гарантовані Конвенцією, обмеження права на повагу до приватного та сімейного життя осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, повинні здійснюватися «відповідно до закону», передбачати законну мету і бути необхідними у демократичному суспільстві [3, п. 134; 5, п. 32–33]. ЄСПЛ розцінює втручання у права, гарантовані ч. 1 ст. 8 Конвенції як такі, що здійснені не «відповідно до закону», і констатує порушення державою права на повагу до приватного чи сімейного життя й у тих випадках, коли правообмеження формально відповідали законодавчим положенням, але сам закон не відповідав вимогам верховенства права, що й мало місце у його рішеннях щодо України [2, п. 53, 54; 6, п. 65–69;]. Щодо втручання у право на повагу до приватного та сімейного життя щодо особи, яка відповідно до вироку суду позбавлена волі, зокрема й довічно, ЄСПЛ послідовно резюмує, що зміст, умови застосування таких правообмежень, порядок їхнього оскарження, межі розсуду відповідних контролюючих державних органів повинні мати чітку законодавчу регламентацію. Під впливом, зокрема й цих вимог національне законодавство, наприклад, ст. 113 Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 р. «Листування засуджених до позбавлення волі» в результаті кількарізових змін була приведена у відповідність до європейських стандартів [7, п. 45].

«Втручання у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя за статтею 8 Конвенції, яке було здійснено «згідно із законом» і переслідувало законну мету запобігання переповненості установ виконання покарань» у справі «Панченко та інші проти України» було визнане таким, що не було «необхідним у демократичному суспільстві» через те, що «уповноважені

органи державної влади притримувалися формалістичного та обмежувального підходу до тлумачення і застосування відповідного законодавства» і не розглянули доводи заявників та їхніх родичів щодо обставин їхнього особистого становища [5, п. 32, 33]. У цьому епізоді справи йшлося про поміщення заявників до установ виконання покарань, які розташовані далеко від їхніх родин, і неодноразових відмов на національному рівні задовольнити їхні заяви про переведення до установ, розташованих ближче [5, п. 1]. У своїх заявах до ЄСПЛ засуджені до довічного позбавлення волі вказували, що далекі відстані значно утруднювали, або й унеможлилювали відвідування довічно засуджених їхніми родичами. Це в свою чергу призводило до втрати сімейних зв'язків.

Вивчення оприлюднених Міністерством юстиції України 114 рішень ЄСПЛ щодо України із застосування ст. 8 Конвенції [9] показує, що ЄСПЛ констатував порушення Україною права засуджених підтримувати зв'язки із зовнішнім світом [8, п. 21], яке не досягає мінімального рівня жорстокості [2, п. 35], а тому не розглядається як порушення гарантій за ст. 3, а підпадає під дію ст. 8 Конвенції: «Суд також нагадує, що такі абсолютні обмеження, як обмеження кількості побачень з родичами, нагляд за цими побаченнями та, навіть якщо це виправдано характером злочину, застосування до засудженого спеціального режиму виправної колонії або спеціальних умов для побачень без оцінки індивідуального ризику становлять втручання у його права за статтею 8 Конвенції» [4, п. 49; 8, п. 21].

Узагальнено можна виділити три категорії порушень Україною ст. 8 Конвенції щодо осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, констатованих ЄСПЛ.

1. Порушення права на повагу до кореспонденції засуджених:

- перехоплення кореспонденції засуджених [2, п. 53–54; 3, п. 130–142; 6, п. 54–79];

- перегляд адміністрацією установи виконання покарань кореспонденції осіб, засуджених до довічного позбавлення волі [2, п. 52–56; 3, п. 130–142; 6, п. 54–79; 7, п. 117–133];

- обмеження в праві отримувати та відправляти листи [3, п. 130–142; 6, п. 54–79];

- надсилати та отримувати листи, дивитися телебачення та підтримувати зв'язки із зовнішнім світом [10, п. 150–162].

В більшості рішень за заявами про наведені факти ЄСПЛ визнає порушення Україною ст. 8 Конвенції через невідповідність положень національного законодавства принципу верховенства права [6, п. 65–69]: «національне законодавство не надавало відповідного рівня захисту від свавільного втручання у право ув'язненої особи на листування» [2, п. 53–54].

2. Відмови органів влади перевести заявника, засудженого до довічного позбавлення волі, до установи виконання покарань, розташованої ближче до його місця проживання [5, п. 32–33; 7, п. 71–104; 11, п. 74–87].

3. Порушення права на побачення з рідними:

– дискримінація в зв'язку з правом на побачення, викликана недоліками законодавчого регулювання на національному рівні [8, п. 27–35];

– заборона тривалих побачень, обмеження кількості побачень з родичами [3, п. 130–142; 4, п. 23–50; 10, п. 150–162; 12, п. 22–32; 13, п. 97–105]. Серед умов застосування розглядуваних обмежень до конкретного засудженого повинні бути враховані не лише тяжкість вчиненого злочину, а й індивідуальні ризики [8, п. 21]. Зокрема, абсолютну заборону для засуджених до довічного позбавлення волі на тривалі побачення з родичами «лише з огляду на тяжкість покарання засудженого без індивідуальної оцінки небезпеки» ЄСПЛ визнав непропорційним втручанням у сімейне життя заявників [4, п. 49].

Таким чином, можна резюмувати, що навіть особам, які вчинили особливо тяжкі злочини, за що й були засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, держава повинна забезпечити право на повагу до приватного та сімейного життя відповідно до стандартів, закріплених у документах Ради Європи. Відповідне розуміння потрібно вкорінювати у правосвідомість українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юридичних вузів і факультетів ; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Беляєв та Дігтяр проти України» (CASE OF BELYAEV AND DIGTYAR v. UKRAINE) від 16 лютого 2012 р., що набуло статусу остаточного 16 травня 2012 р. (заяви №№ 16984/04 та 9947/05), URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/02/27/20230227095239-54.pdf>

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Кузнецов проти України» (CASE OF KUZNETSOV V. UKRAINE) від 29 квітня 2003 р. (заява № 39042/97). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/25/20230525103621-27.pdf>

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Бігун проти України» (CASE OF BIGUN v. UKRAINE) від 21 березня 2019 р. (заява № 30315/10), URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/02/27/20230227100130-26.pdf>

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Панченко та інші проти України» (CASE OF PANCHENKO AND OTHERS v. UKRAINE) від 14 жовтня 2021 року зі змінами 25 жовтня 2021 р. (заява № 66179/14 та 3 інші), п. 32–33. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/26/20230626233321-79.pdf>

6. Рішення ЄСПЛ у справі «Бургазли проти України» (CASE OF BURGAZLY v. UKRAINE) від 21 березня 2019 р. зі змінами від 25 квітня 2019 р. (заява № 41920/09), п.п. 65–69. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/16/20230316093856-80.pdf>

7. Рішення ЄСПЛ у справі «Вінтман проти України» від 23 жовтня 2014 р., що набуло статусу остаточного 23 січня 2015 р. (заява № 28403/05), п. 45. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45#Text

8. Рішення ЄСПЛ у справі «Беляєв та інші проти України» (CASE OF BELYAYEV AND OTHERS v. UKRAINE) від 06 червня 2019 р., (заява № 34345/10 та 2 інші), п. 21. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/02/16/20230216101424-40.pdf>

9. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. Стаття 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Дата звернення 03.12.2023 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-8-pravo-na-povagu-do-privatnogo-i-simeynogo-jittya>

10. Рішення ЄСПЛ у справі «Полторацький проти України» (CASE OF POLTORATSKIY v. UKRAINE) від 29 квітня 2003 року (Заява № 38812/97), п. 150–162. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/28/20230628111334-51.pdf>

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Родзевілло проти України» від 14 січня 2016 р., що набуло статусу остаточного 14 квітня 2016 р. (заява № 38771/05), п.п. 74–87. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/30/20230630140525-47.pdf>

12. Рішення ЄСПЛ у справі «Старишко проти України» (CASE OF STARISHKO v. UKRAINE) від 15 жовтня 2020 р. (заява № 61839/12), п. 22–32. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/18/20230718111506-64.pdf>

13. Рішення ЄСПЛ у справі «Тюрюков проти України» (CASE OF TYURYUKOV v. UKRAINE) від 18 червня 2020 р. (заява № 35627/10), п. 97–105. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/28/20230728112048-73.pdf>

Оксана БРОНЕВИЦЬКА,

доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

Михайло ШТАНГРЕТ,

доцент кафедри загально правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО ВИКРИВАЧА НА ВИНАГОРОДУ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [3].

Також визначення поняття «викривач» міститься в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), яке однак не співпадає із поняттям «викривач», яке наведено в базовому законі, а саме у п. 16-2 ст. 3 КПК вказано, що викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування.

Не ставлячи тут за мету аналіз, чому саме законодавець не врахував ознаки викривача при внесенні відповідних змін до КПК України, ми хочемо проаналізувати одне із прав викривача у кримінальному провадженні – право на винагороду.

Ст. 130-1 КПК України встановлено, що за повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (2 684 грн × 5000 = 13 420 000 грн), встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку (1 342 000 грн) після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину (26 754 000 грн). При цьому, суд визначає конкретний розмір винагороди, що підлягає виплаті викривачу, з урахуванням таких критеріїв: персональність інформації – інформація, повідомлена викривачем правоохоронному органу, повинна походити від його особистої обізнаності, у тому числі інформація, отримана від третіх осіб, не міститися в публічних звітах, результатах перевірок, матеріалах, дослідженнях, інформаційних повідомленнях тощо органів чи засобів масової інформації, крім випадку, якщо викривач є джерелом такої інформації, а також не бути відомою правоохоронному органу з інших джерел; важливість інформації – повідомлена викривачем інформація повинна містити фактичні дані, що можуть бути перевірені, і сприяти доказуванню хоча б однієї з обставин вчинення корупційного злочину, передбачених пунктами 1–3, 6 і 7 частини першої статті 91 КПК України.

На сьогоднішній день є два вирокі Вищого антикорупційного суду, в яких, серед іншого, вмотивовано виплату (і відмову у виплаті) викривачу.

Перший вирок, який вступив в силу 09.11.2023 р. після апеляційного оскарження, був винесений 02.10.2023 р. у справі № 991/2288/21 [1]. У цьому вирокі вказано, що викривач, який перебував у дружніх стосунках із обвинуваченим, після неодноразової пропозиції від обвинуваченого допомогти йому у передачі неправомірної вигоди посадовим особам НАБУ за закриття кримінального провадження, звернувся сам до НАБУ та повідомив про вчинення кримінального правопорушення. Ми бачимо, що суд визнав особу викривачем лише

з врахуванням вимог КПК України, адже враховуючи Закон України «Про запобігання корупції» така особа не може бути викривачем, оскільки такі відомості він отримав не у зв'язку родом своєї діяльності (трудова, наукова, господарська, громадська тощо), а, як вказано у вирокі, через дружні стосунки з обвинуваченим. Далі суд, обґрунтовуючи необхідність виплати винагороди викривачу, вказує на таке: – інформація про вчинене кримінальне правопорушення походить від особистої обізнаності з нею викривача, повідомлена інформація була важливою, адже містила фактичні дані, які могли бути перевірені і сприяли доказуванню факту вчинення кримінального правопорушення, розмір предмета корупційного правопорушення, про яке повідомив викривач, становив 5 000 000 доларів США (що становила на час вчинення кримінального правопорушення 132 999 50 грн). Тобто розмір винагороди викривача має становити 13 299 950 грн. Окрім цього, детективами НАБУ в ході досудового розслідування була вилучена і інша сума в розмірі 1 000 000 доларів США, але відповідно до висунутого обвинувачення така сума була предметом не корупційного кримінального правопорушення, а тому не може бути врахована судом під час визначення розміру винагороди викривачу.

Другий вирок було винесено 24.03.2023 р. у справі № 991/2197/22 [2], який потім було оскаржено до Апеляційної палати ВАКСу. Викривачем є директор Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України, який є також особою, яка займає відповідальне становище. Викривачу була запропонована неправомірна вигода у розмірі 24 000 000 грн за позитивний аудиторський звіт. Викривач доповів про отриману пропозицію своєму безпосередньому керівництву, а 14.04.2021 р. звернувся із заявою про вчинення кримінального правопорушення до НАБУ. З приводу виплати винагороди викривачу у цьому кримінальному провадженні, колегія суддів звертає увагу на таке. Викривач на час пропозиції йому неправомірної вигоди обіймав посаду директора Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України. Згідно з Положенням про Департамент внутрішнього аудиту Міністерства оборони України затвердженого наказом Міністерства оборони України від 05.06.2019 № 280, Директор

Департаменту в межах повноважень забезпечує проведення регулярної оцінки корупційних ризиків у діяльності Департаменту і організовує здійснення відповідних антикорупційних заходів. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції», особи, уповноважені на виконання функцій держави, прирівняні до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди, зобов'язані невідкладно письмово повідомити безпосереднього керівника (за наявності), спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Частина 3 ст. 130-1 КПК України визначила, що право на винагороду не має особа, яка повідомила про корупційний злочин як викривач, маючи при цьому можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень. Оскільки викривач як директор Департаменту у межах реалізації своїх службових повноважень офіційно повідомив про виявлений злочин, він не має право на винагороду.

Цей вирок був оскаржений до Апеляційної палати ВАКСу. 09.11.2023 р. Апеляційною палатою ВАКС було винесено ухвалу, якою задоволено вимоги викривача про виплату йому винагороди [4]. А саме, викривач в апеляційній скарзі стверджує, що він, як військова посадова особа, військовослужбовець Збройних сил України, який, на час вчинення засудженим корупційного злочину, обіймав посаду директора Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України, не мав можливості офіційно, у розумінні п. 2 ч. 3 ст. 130-1 КПК України, повідомити про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень, а також загальних прав та обов'язків військовослужбовця. Повідомлення НАБУ про корупційний злочин здійснювалося саме на виконання вимог ст. 11 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України та ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції». З урахування вказаного, викривач вважає, що він як викривач, який повідомив про корупційний злочин та активно сприяв його розкриттю, має повне право на виплату винагороди у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину. Згідно з Положенням про Департамент внутрішнього аудиту Міністерства оборони України затвердженого наказом Міністерства оборони України від 05.06.2019 № 280, Директор

Департаменту в межах повноважень забезпечує проведення регулярної оцінки корупційних ризиків у діяльності Департаменту і організовує здійснення відповідних антикорупційних заходів. Колегія суддів зауважує, що службові повноваження становлять комплекс офіційно покладених на державного службовця конкретних функціональних обов'язків, також повноважень, наданих йому виключно для ефективного виконання таких обов'язків. Службові повноваження передбачені Конституцією, законами, а також виданими на їх виконання указами, постановами, положеннями, правилами, інструкціями тощо. Оцінка корупційних ризиків проводиться у рамках підготовки антикорупційної програми органу влади або під час її періодичного перегляду.

Отже, з аналізу вищевикладених положень, поняття «забезпечення проведення регулярної оцінки корупційних ризиків у діяльності Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України і організація здійснення відповідних антикорупційних заходів» не охоплює такий обов'язок, як здійснення офіційного повідомлення про виявлений корупційний злочин. Колегія суддів вважає за необхідне виплатити винагороду ОСОБА_6 як викривачу в розмірі, що відповідає 10 відсоткам від грошового розміру предмета корупційного злочину, та складає 1 680 000 грн.

Список використаних джерел

1. Вирок Вищого антикорупційного суду від 02.10.2023 р. у справі № 991/2288/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113847909>
2. Вирок Вищого антикорупційного суду від 24.03.2023 р. у справі № 91/2197/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109780532>
3. Про запобігання корупції : Закону України від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
4. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 09.11.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115124621>

Ірина ГЛОВЮК,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ЮВЕНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

21 листопада 2023 року прийнято за основу проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству (5629 від 07.06.2021 [1]). Цей проєкт передбачає застосування електронних засобів контролю для протидії домашньому насильству, для чого плануються доповнення до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ЦПК України, КК України, КПК України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, КВК України.

У аспекті кримінальної юстиції планується розширення переліку обмежувальних заходів та застосування електронних засобів контролю як елементу цих кримінально-правових та кримінально-процесуальних заходів. Зокрема, мова йде про:

– доповнення ст. 91-1 КК України п. 6: «6) заборона наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства. Такий обмежувальний захід застосовується до засудженого лише за наявності письмової згоди на це особи, яка постраждала від домашнього насильства, або її законного представника, крім випадку, коли законним представником є засуджений. При застосуванні цього обмежувального заходу на засудженого покладається обов'язок носити електронний засіб контролю»;

– доповнення ч. 6 ст. 194 КПК України п. 6: «6) заборона наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства. Такий обмежувальний захід застосовується до підозрюваного, обвинуваченого лише за наявності письмової згоди на це особи, яка постраждала від домашнього насильства, або її законного представника, крім випадку,

коли законним представником є підозрюваний, обвинувачений. При застосуванні цього обмежувального заходу на підозрюваного, обвинуваченого покладається обов'язок носити електронний засіб контролю»;

– при застосуванні до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувального заходу, передбаченого пунктом б частини першої статті 91-1 Кримінального кодексу України, суд окремо зазначає про надання потерпілому електронного засобу контролю, який надає змогу відслідковувати та фіксувати наближення засудженого.

Визнаючи логічність таких пропозицій у аспекті доповнення обмежувальних заходів, вважаємо, що певні техніко-юридичні аспекти могли б бути відкореговані для посилення майбутньої ефективності цих доповнень.

По-перше, деякі побоювання викликають формулювання «... або її законного представника, крім випадку, коли законним представником є підозрюваний, обвинувачений». Зважаючи на те, що законне представництво, зокрема, стосовно дітей забезпечується до досягнення 18 років, то виникає закономірне питання, чому думка дитини ніяк не враховується. Видається, що це не корелюється з найкращими інтересами дитини у кримінальному провадженні. Адже забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити (п. 5 Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність від 01 червня 2023 року № 150/445/2077/5/187, далі – Порядок). У пропонуваному ж положенні проєкту не прописано ні заслуховування, ні врахування думки дитини. Відмічу, що у цьому ж Порядку, зокрема, стосовно укладення угод прямо прописано врахування думки неповнолітнього: укладати угоди у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого у віці від 14 до 16 років з його законним представником лише за наявності письмової згоди неповнолітнього; укладати угоди у кримінальних провадженнях

за участю неповнолітнього потерпілого, який не досяг 14-річного віку, із законним представником лише за наявності усвідомленої згоди дитини, що підтверджується висновком психолога.

Тому, як видається, пропонуване формулювання «... або її законного представника», як мінімум, стосовно дітей застаріло, не відповідає найкращим ювенальним стандартам та практикам, і має бути уточнено у аспекті врахування думки дитини.

По-друге, це ж формулювання у частині «...крім випадку, коли законним представником є підозрюваний, обвинувачений» презюмує, що держава не виконуватиме вчасно свої позитивні зобов'язання по заміні законного представника, якщо його інтереси суперечать інтересам дитини при тому, що такий механізм передбачений ч. 4 ст. 44 КПК України. Більше того, цей механізм деталізовано у стандарті 7 Порядку: ініціювати заміну законного представника неповнолітнього у випадках, коли: 1) дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього; 2) є інші обґрунтовані підстави: вчинення законним представником кримінального правопорушення; наявні відомості про заздалегідь необіцяне приховування кримінального правопорушення іншим членом сім'ї або показання як свідка близької особи мають важливе значення у кримінальному провадженні; законний представник унаслідок своєї бездіяльності не реалізує повноважень, наданих йому законом, та/або зловживає ними; вибуття за межі країни на невизначений строк; клопотання законного представника для його заміни та інші причини, через які законний представник не може виконувати свої повноваження (неявка на виклик слідчого, прокурора, відсутність відомостей про місцеперебування тощо). Більше того, стандарт 6 Порядку вимагає визначати законного представника з урахуванням думки неповнолітньої особи, якщо її вік та рівень розвитку дозволяє її висловити щодо близьких родичів чи членів сім'ї особи, з якими у неї склалися довірливі стосунки. Звісно, можуть бути ситуації, коли ще не прийнято рішення про заміну через брак часу, і тоді ця норма буде цілком доречною. Утім, проблема ще й і у тому, що у випадках, коли дії та інтереси законного представника суперечать інтересам

неповнолітнього, його невчасна заміна може вплинути на захист постраждалої від домашнього насильства дитини шляхом ненадання згоди. Тому правильним алгоритмом видається такий, щоб спочатку, на наявності підстав, здійснювати заміну законного представника, і лише потім вирішувати питання про згоду на застосування обмежувального заходу, який пропонується у проекті.

По-третє, може виникнути суто процесуальне питання, яке не прописане у проекті, зокрема, щодо продовження строку дії обмежувальних заходів за КПК України та потреби згоди особи на продовження. Тобто: чи потрібна згода на продовження або достатньої згоди на застосування? З одного боку, запитувати згоду на продовження заходу може виглядати як зайва формальність, бо на застосування вже письмову згоду отримано. З іншого боку, продовження строку дії обмежувальних заходів потребує наявності ризиків, бо наразі так сформульовані ст.ст. 177 та 194 КПК України (хоча нами вже зазначалося, що обмежувальні заходи мають розглядатися як окремий різновид заходів забезпечення кримінального провадження – обмежувальні заходи у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; у КПК України має бути передбачено: кумулятивне доведення обставин (1) передбачених ч. 3 ст. 132 КПК України та (2) потреби потерпілого у захисті, що виправдовує застосування одного або декількох обмежувальних заходів [2, с. 20]). Ризики можуть підтверджуватись (але не виключно) і згодою потерпілої / потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Тому бажано вирішити це питання є проекті для того, щоб правозастосовна практика відразу ж мала орієнтири, хоча буквально тлумачення проекту свідчить про те, що для продовження строку обмежувального заходу не потрібна нова згода, адже прямо йдеться про «застосовується ... за наявності письмової згоди».

Отже, урахування викладених вище зауважень щодо: урахування думки дитини при заміні законного представника та згоди потерпілих на продовження строку застосування електронних засобів контролю, а також прописування алгоритму, щоб спочатку, на наявності підстав, здійснювати заміну законного представника, і лише потім вирішувати питання

про згоду на застосування обмежувального заходу – сприятиме більш ефективному захисту постраждалих, якщо проект буде прийнято як Закон України.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству (5629 від 07.06.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=72162)

2. Гловюк І. Правова природа застосування обмежувальних заходів за ч. 6 ст. 194 КПК України. *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 21 травня 2021 року) ; редкол. А. В. Захарко, В. М. Федченко, А. Г. Гаркуша. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 17–21.

Оксана ГОРПИНЮК,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

**КВАЛІФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПУ
«ТАЄМНЕ ГОЛОСУВАННЯ» ВІДПОВІДНО
ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРАКТИКИ ЄСПЛ⁶**

Набрання чинності Виборчим кодексом України 1 січня 2020 року знаменувало значний поступ України у напрямку забезпечення сталої демократії, розвитку держави з європейськими цінностями. Виборчий кодекс України закріпив основні міжнародні принципи реалізації виборчих прав громадян, проте слід констатувати – активний діалог між українською владою та міжнародною спільнотою щодо покращення виборчого законодавства з урахуванням міжнародних стандартів по деяких ключових аспектах продовжується [1].

Таємне голосування – один із основоположних принципів демократичних виборів, підтвердженням чого слугують норми міжнародних актів, які є обов'язковими до виконання Україною. Стаття 3 протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює беззастережний обов'язок договірних сторін проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Потрібно зауважити, що принцип таємного голосування поширюється не лише на осіб, які за своїми обов'язками під час виборчого процесу мають забезпечувати проведення таємного голосування. Відповідний принцип

6 «Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору (-ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (EACEA) не можуть нести за них відповідальність».

стосується також самого виборця. Так, відповідно до ст. 4 розділу 1 Керівних принципів щодо виборів, прийнятих Європейською комісією за демократію через право (Венеційська комісія) 18–19 жовтня 2002 року, для виборців таємне голосування – це не тільки право, але й обов'язок, невиконання якого має бути покаране шляхом визнання недійсним будь-якого виборчого бюлетеня, зміст якого став відомий іншим [2].

Обов'язок зберігати у таємниці зміст свого волевиявлення закріплений й у Виборчому кодексі України. Згідно з п. 3 ст. 118 та п. 5 ст. 248 Виборчого кодексу України бюлетень заповнюється виборцем особисто в кабіні для таємного голосування. Під час заповнення виборчого бюлетеня забороняється присутність інших осіб, здійснення фото- та відеофіксації у будь-який спосіб [3].

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) не завжди фотографування виборцями виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі та подальше поширення таких фото веде до порушення інтересів громадян, які полягають в справедливому проведенні виборів та референдумів [4, с. 450]. У рішенні «Партія угорського двохвостого собаки проти Угорщини» (*Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Hungary*, № 201/17) від 23 січня 2018 року, Європейський суд з прав людини не виявив порушення справедливості проведення референдуму через недотримання принципу таємності голосування про яке стверджував заявник. За обставинами цієї справи опозиційні партії закликали виборців бойкотувати референдум, який стосувався переселення біженців. Для цього було створено мобільний додаток, куди виборці могли завантажувати свої сфотографовані зіпсовані бюлетені, що виражало заперечення ідеї проведення такого референдуму. У підсумку щодо таємності голосування саме у цій справі встановлено, що особистість виборців не може бути виявлена через анонімно завантажені фотографії [4, с. 448], тому порушення виборчого процесу виявлено не було, натомість ЄСПЛ констатував втручання у право на свободу вираження поглядів.

Що ж до вітчизняного правозастосування, то слід відзначити, що для наявності підстав притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності в Україні за порушення таємниці голосування, здійснення самого лише фото-

чи відеофіксації виборчого бюлетеня недостатньо. Так, ст. 212-22 КУпАП передбачає відповідальність за розголошення результатів свого волевиявлення тільки, якщо це здійснено публічно шляхом демонстрації свого бюлетеня в приміщенні для голосування. Відповідно до судової практики з розгляду справ про адміністративні правопорушення [5, 6] здійснення виборцем фото- та відеофіксації у будь-який спосіб під час заповнення бюлетеня за відсутності факту демонстрації бюлетеня іншим особам не охоплюється диспозицією статті 212-22 КУпАП. На відміну від зазначеного адміністративного правопорушення кримінально-каране порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України) полягає у розголошенні змісту не свого, а чужого волевиявлення, а також може становити інші порушення таємниці голосування зі сторони уповноважених осіб (наприклад, члена виборчої комісії, кандидата, уповноваженої особи політичної партії, представника партії у виборчій комісії тощо), які зобов'язані за законом забезпечувати таємне голосування під час виборів (ч. 2 ст. 159 КК України). Згідно з ухвалою Кельменецького районного суду Чернівецької області від 2 квітня 2019 року з досліджених матеріалів справи встановлено, що ОСОБА_5 знаходячись у кабіні для таємного голосування, приміщенні дільничної виборчої комісії №730176 територіального виборчого округу № 204 в с. Нагоряни Кельменецького району, всупереч вимогам ст. 7 Закону «Про вибори президента України» за допомогою власного телефону «Huawei P9 Lite IMEI НОМЕР_1 SN: НОМЕР_2» здійснив фотографування отриманого ним виборчого бюлетеня із результатом його волевиявлення. В подальшому ОСОБА_5 за допомогою телефону фотознімок бюлетеня розмістив на власній сторінці під назвою ОСОБА_6 в соціальній мережі «Facebook», тобто здійснив розголошення змісту свого волевиявлення [7]. Проте суддя Кельменецького районного суду Чернівецької області розглядаючи клопотання слідчого про накладення арешту на мобільний телефон підозрюваного слушно зауважив, що жодних доказів того, що ОСОБА_5 здійснив розголошення змісту волевиявлення інших громадян, які взяли участь у виборах або референдумі, демонстрацію результатів волевиявлення у приміщенні для голосування, не надано [7]. Водночас такі дії як фото- та відеофіксація своїх виборчих бюлетенів

та наступне розміщення їх на сторінках у соцмережах у день проведення виборів слід кваліфікувати за ст. 212-10 КУпАП «Порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації, агітації референдуму». Відповідна стаття передбачає такі форми незаконної передвиборної агітації: проведення передвиборної агітації, агітації з референдуму особою, участь якої в агітації заборонена законом, проведення агітації поза строками, встановленими законом, чи в місцях, що заборонені законом, проведення агітації у формах та засобами, що суперечать Конституції або законом України, або інше порушення встановлених законом обмежень щодо ведення агітації.

Однак аналіз матеріалів судової практики дає підстави стверджувати, що суди неоднаково підходять до правової оцінки таких дій. У переважній більшості судових рішень за фотофіксацію виборцями своїх виборчих бюлетенів з наступним розміщенням їх у соцмережах здебільшого звільняють від адміністративної відповідальності за ст. 212-10 КУпАП у зв'язку з малозначністю вчиненого порушення [8], або ж взагалі не вважають, що такі діяння належать до передвиборної агітації [9].

Видається, що фото- та відеофіксація свого виборчого бюлетеня з наступним розміщенням у соцмережах може вважатися передвиборною агітацією та кваліфікуватися за ст. 212-10 КУпАП. Адже відповідно до ст. 51 Виборчого кодексу України передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата, партію (організацію партії) – суб'єктів виборчого процесу [10]. Зокрема однією з форм такої агітації можуть бути публічні заклики голосувати за або не голосувати за кандидата, партію (організацію партії) – суб'єкта виборчого процесу або публічні оцінки їхньої діяльності. При цьому передвиборна агітація напередодні дня голосування та в день голосування забороняється (ч. 3 ст. 52 Виборчого кодексу України).

Проте для належної правової оцінки зазначених дій слід враховувати обставини кожної конкретної справи, враховуючи те, що за суб'єктивною стороною правопорушення, передбачене ст. 212-10 КУпАП є умисним. З урахуванням бланкетності диспозиції зазначеної статті, у протоколі

про адміністративне правопорушення мають бути вказані відповідні норми виборчого законодавства, порушення яких свідчить про наявність протиправних дій; визначено конкретні форми незаконної передвиборної агітації, які умисно вчинив винний, перелічені докази та матеріали якими підтверджується вчинене правопорушення.

Загалом слушною видається думка про те, що добровільне повідомлення виборцем інших осіб про те, як він проголосував відкриває широкі можливості зловживання цим правом з метою фальсифікації виборів, що порушує не лише принцип вільних виборів, але й засаду народовладдя взагалі. Такі зловживання відомі під назвою «каруселей», технологічна реалізація яких можлива або шляхом вкидання наперед заповненого бюлетеня з фізичним винесенням чистого (незаповненого) бюлетеня, або фотографуванням заповненого бюлетеня в кабіні для голосування. Голосування виборця з наперед визначеними іншими особами змістом голосу і формально добровільним його підтвердженням перед цими особами лежить в основі корупційного явища – «купівлі голосів» – серйозного правопорушення, яке підриває саму суть виборів [11, с. 131].

Таким чином принцип таємного голосування охоплює не лише право виборця забезпечити йому під час виборів чи проведення референдуму таємницю його волевиявлення з боку інших осіб, але й обов'язок самого виборця зберігати таємницю свого волевиявлення. Водночас фото- та відеофіксація своїх виборчих бюлетенів та наступне розміщення їх на сторінках у соцмережах у день проведення виборів може слугувати підставою для притягнення до кримінальної відповідальності чи відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення лише за наявності усіх ознак, які передбачені відповідними нормами КК України чи КУпАП і лише з урахуванням конкретних обставин справи.

Список використаних джерел

1. Європарламент висловлюється за подальше удосконалення виборчого законодавства в Україні. Інформаційне агентство Інтерфакс-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/722740.html>

2. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18–19 жовтня 2002 року). URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf

3. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 20.11.2023)

4. Антипов В. І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар. Харків: Право, 2019. 1200 с. С. 450.

5. Постанова Рівненського міського суду Рівненської області від 04.12.2020 р.; Справа № 569/20034/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93671129>. (дата звернення: 20.11.2023)

6. Постанова Октябрського районного суду м. Полтави від 18.11.2020 р.; Справа № 554/10271/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93884231>(дата звернення: 20.11.2023)

7. Ухвала Кельменецького районного суду Чернівецької області від 02.04.2019 р.; Справа № 717/381/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80875255> (дата звернення: 20.11.2023)

8. Постанова Віньковецького районного суду Хмельницької області від 22.04.2019 р; Справа № 670/334/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81319622> (дата звернення: 20.11.2023)

9. Постанова Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 23.04.2019 р.; Справа №607/8815/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81704971> (дата звернення: 20.11.2023)

10.Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 20.11.2023)

11. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина : наук.-практ. коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. Київ : К.І.С., 2021. 768 с.

Віталій ГУТНИК,
професор кафедри міжнародного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний
університет імені Івана Франка)

УНІВЕРСАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ *SENSU STRICTO*

У зв'язку зі збройною агресією рф проти України з новою силою постають питання щодо можливості притягнення до кримінальної відповідальності за вчинені міжнародні злочини *sensu stricto* (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії). У цьому руслі часто досліджуються питання щодо ефективності/неефективності системи органів міжнародного кримінального правосуддя для притягнення до відповідальності винних осіб, однак досить поодинокими є міжнародно-правові дослідження можливості поширення універсальної юрисдикції держав для притягнення до відповідальності у рамках національних правопорядків [1; 2].

Що ж собою являє універсальна юрисдикція та як вона може допомогти забезпечити принцип невідворотності покарання за вчинені міжнародні злочини? Справа у тому, що деякі злочини (воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид тощо) є настільки тяжкі, що підривають людиноцентричні підвалини міжнародного правопорядку та впливають на міжнародне співтовариство в цілому. Відтак для того, щоб уникнути безкарності та не дати тим, хто вчинив такі злочини знайти притулок у третіх країнах встановлюється принцип універсальної юрисдикції [3, с. 82; 4]; міжнародне право надає усім державам можливість застосовувати екстратериторіальну юрисдикцію та здійснювати кримінальне провадження щодо осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів вчинених на території третіх держав [5, с. 76; 6, с. 51] без посилання на місце вчинення, громадянство підозрюваного чи потерпілого або будь-який інший зв'язок між злочиним і державою, яка здійснює кримінальне провадження [6, с. 50–51]. Для ефективного використання універсальної юрисдикції держав, у межах національних правопорядків, передовсім у кримінальному законодавстві держав повинна бути встановлена можливість

поширення універсальної юрисдикції щодо відповідних злочинів, вчинених на території третіх держав.

З огляду на зазначене, питання щодо універсальної юрисдикції є з одного боку досить важливим, так як універсальна юрисдикція може бути додатковим механізмом в забезпеченні принципу невідворотності покарання, а з іншого боку, – одним з найдискусійніших питань, адже по суті постає питання щодо можливого втручання з боку третіх держав у суверенне право держави здійснювати юрисдикцію на власній території. Особливо гостро таке питання виникає щодо поширення універсальної юрисдикції на злочини вчинені вищими посадовими особами держав, які володіють імунітетом від кримінального переслідування.

Проблему поширення універсальної юрисдикції щодо вищих посадових осіб частково вдалося вирішити Міжнародному Суду ООН, коли він прийняв 14 лютого 2002 року рішення у Справі про міжнародний ордер на арешт від 11 квітня 2000 року (Демократична Республіка Конго проти Бельгії) [7]. Суть цієї справи полягала у тому, що 11 квітня 2000 року бельгійським слідчим суддею видано ордер на арешт виконуючого обов'язки Міністра закордонних справ Демократичної Республіки Конго (далі – ДРК) Абдулай Єродія Ндомбасі, домагаючись його затримання та подальшої екстрадиції до Бельгії за ймовірно вчинені воєнні злочини та злочини проти людяності; такий ордер було передано всім державам, включаючи ДРК, яка отримала його 12 липня 2000 року [8].

Міжнародний Суд ООН Суд у рішенні від 14 лютого 2002 року у цій справі підкреслив, що «видавши та розіславши ордер на арешт від 11 квітня 2000 року Бельгійська влада не поважала імунітет чинного міністра закордонних справ ДРК і, порушила імунітет від кримінальної юрисдикції та недоторканність, якою на той час користувався пан Єродія згідно з міжнародним правом» [7, п. 75]. Тобто *de facto* Міжнародний суд ООН визнав пріоритет імунітету вищих посадових осіб держави від кримінального переслідування над застосуванням принципу універсальної юрисдикції щодо міжнародних злочинів. Варто зауважити, що деякі судді виклали окремі думки по цій справі. Зокрема, в контексті можливості поширення універсальної юрисдикції на вищих посадових осіб держави, особливо

цінною є позиція судді *ad hoc* (від Бельгії) К. Ван ден Вингерт, яка будучи не згодною з рішенням Суду, підкреслила, що норми міжнародного права, які стосуються боротьби з міжнародними злочинами є нормами вищого порядку, у порівнянні з нормами про імунітет; на практиці імунітет призводить до безкарності за вчинені міжнародні злочини, що у цій справі є дуже ймовірним [9, п. 34].

Видається, що згадане рішення Міжнародного Суду ООН було не на користь людиноцентричним тенденціям розвитку міжнародного правопорядку. По суті Міжнародний суд ООН визнав, що у системі цінностей, імунітет вищих посадових осіб держави є вищим, ніж боротьба з безкарністю за вчинені міжнародні злочини, які за своєю правовою природою є найбільш кричущими порушеннями прав людини, які тільки можна уявити.

Згадане рішення викликало наукові дискусії. Зокрема, щодо можливості поширення універсальної юрисдикції на вчинені міжнародні злочини виступив Інститут міжнародного права (фр. *Institut de Droit International*), який 26 серпня 2005 року прийняв Резолюцію щодо універсальної юрисдикції щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, у якій підкреслив, що вона не може використовуватися на шкоду імунітетам, встановленим міжнародним правом [10, п. 6]. Тобто на думку Інституту, універсальна юрисдикція не може застосовуватися, якщо підозрюваними є вищі посадові особи держави чи інші особи, які користуються імунітетами від кримінальної юрисдикції за нормами міжнародного права, чим фактично було підтримано обґрунтування Міжнародного суду у згаданій справі.

В останнє десятиліття спостерігаються позитивні тенденції щодо можливості поширення кримінальної юрисдикції на міжнародні злочини *sensu stricto*, вчинені вищими посадовими особами інших держав. Такі тенденції пов'язані з роботою Комісії міжнародного права ООН, яка у 2007 році прийняла рішення про включення теми «Імунітет посадових осіб держави від кримінальної юрисдикції» в програму своєї роботи. Станом на 1 грудня 2023 року Комісія завершила у першому читанні проектів Статей про імунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції [11].

Варто відзначити значний прогрес у порівнянні з вищевказаним рішенням Міжнародного суду ООН, який зроблений Комісією міжнародного права ООН щодо можливості застосування кримінальної юрисдикції держав щодо глави держави, глави уряду та міністра закордонних справ. Зокрема, за загальним правилом, відповідно до ст. 3 Проекту, глави держав, глави урядів та міністри закордонних справ користуються імунітетом *ratione personae* від здійснення іноземної кримінальної юрисдикції [12], однак, згідно ст. 7 Проекту, у разі вчинення такими особами злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, злочину апартеїду, тортур або ж насильницького зникнення, імунітет *ratione materiae* не застосовується [12]. Тобто будь-яка держава матиме змогу здійснювати кримінальне переслідування за вчинення одного з вищезазначених злочинів.

Варто зауважити, що у переліку злочинів щодо яких не застосовуються імунітети від кримінальної юрисдикції, згідно Проекту немає злочину агресії, натомість присутні інші міжнародні злочини *sensu stricto* – геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Очевидно, що з огляду на особливу правову природу злочину агресії як первинного щодо інших міжнародних злочинів, перелік злочинів, щодо яких може бути застосована універсальна юрисдикція, не дивлячись на будь-які імунітети від кримінальної юрисдикції, має бути доповнений злочином агресії.

Список використаних джерел

1. Dutton, Y. M. Prosecuting Atrocities Committed in Ukraine: A New Era for Universal Jurisdiction?. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2023. Vol. 55(1), P. 391–442. URL: <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol55/iss1/15>

2. Sirait, T. M. The dispute between national jurisdiction and the international criminal court for extraordinary and humanity crimes. *South Florida Journal of Development*. 2023. Vol. 4(8), Pp. 3316–3325. DOI: <https://doi.org/10.46932/sfjdv4n8-027>

3. Bassiouni, M.C. Universal jurisdiction for international crimes: historical perspectives and contemporary practice. *Virginia Journal of International Law*. 2001. Vol. 42, p. 81–161.

4. Universal Jurisdiction over War Crimes – Factsheet. Advisory Service on IHL of the ICRC, 21 May 2021. URL: <https://www.icrc.org/en/document/universal-jurisdiction-over-war-crimes-factsheet>

5. International Law and the Fight Against Impunity – A Practitioners Guide / International Commission of Jurists, 2015. 534 p.
6. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmshurst E An Introduction to International Criminal Law and Procedure. 2nd ed. Cambridge Press, 2010. 618 p.
7. Case concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment of 14 February 2002. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf>
8. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium): Overview of the Case. URL: <https://www.icj-cij.org/case/121>
9. Dissenting opinion of Judge ad hoc Van den Wyngaert, Para. 34. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-09-EN.pdf>
10. Universal criminal jurisdiction with regard to the crime of genocide, crimes against humanity and war crimes. *Adopted by the Institute of International Law*, 26 August 2005, para. 6. URL: https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/2005_kra_03_en.pdf
11. Immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction: Analytical Guide to the Work of the International Law Commission. URL: https://legal.un.org/ilc/guide/4_2.shtml
12. Immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction: Texts and titles of the draft articles adopted by the Drafting Committee on first reading, 31 May 2022. UN Doc: A/CN.4/L.969. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/CN.4/L.969&Lang=E>

Зоряна ДІЛЬНА,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ ЗАСУДЖЕНОГО

Й досі тривають дискусії щодо законодавчих новел, що стосуються примусового годування засуджених осіб. Але безперечно можна стверджувати, що ці положення покликані відвернути загрозу життю засудженого. Однак, з іншого боку – при цьому причини такого вчинку засудженого не з'ясовуються, відтак і не вирішуються. У Мальтійській декларації щодо тих, хто оголосив голодування йде мова про конфлікт цінностей, а саме: з одного боку моральний обов'язок лікаря зберегти життя та здоров'я пацієнта в тому числі якщо це суперечить його побажанням, і відповідно невтручання лікаря якщо особа оголошує голодування може мати наслідком смерть пацієнта, а з іншого боку – обов'язок лікаря поважатиме незалежність пацієнта, і відповідно не порушувати право пацієнта розпоряджатись собою [1].

Позитивним слід відмітити те, що кінцеве рішення про застосування примусового годування приймає такий суд своєю ухвалою. Так, відповідно до ч. 3 ст. 116 Кримінально-виконавчого кодексу України до засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, може бути застосовано примусове годування на підставі ухвали суду, прийнятої за висновком лікаря про те, що такому засудженому загрожує значне погіршення стану здоров'я та існує очевидна загроза його життю, що підтверджується відповідними медичними документами, які містять результати лабораторних, інструментальних та інших необхідних досліджень. Застосування примусового годування без ухвали суду забороняється [2].

Безпосередньо сам порядок примусового годування розроблений Кабінетом Міністрів України у своїй Постанові від 25.04.2023 р. № 385 «Про затвердження Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі».

Перш за все слід зазначити, що засуджений, який оголошує голодування є психічно здоровою людиною. Умовно можна виділити наступні етапи застосування до засудженого примусового годування:

1. Отримання повідомлення про факт відмови засудженого від їжі та з'ясування причин такої відмови. На цьому етапі начальник установи виконання покарань протягом доби з моменту встановлення факту відмови особи від прийняття їжі повинен особисто провести з особою, яка відмовляється від прийняття їжі, бесіду та розглянути наявні письмові пояснення, скарги, пропозиції, заяви такої особи, і за результатами цього скласти акт про відмову від прийняття їжі, у якому зазначити конкретну причину такого вчинку, стислий виклад обставин, що передували відмові від прийняття їжі, вжиті заходи щодо задоволення законних вимог такої особи або причини неможливості їх задоволення. До акта про відмову від прийняття їжі додаються пояснення, скарги, пропозиції, заяви такої особи, що пов'язані з відмовою від прийняття їжі.

2. Повідомлення окремих осіб про факт такої відмови засудженого від їжі. До кола цих осіб належать: 1) керівник закладу охорони здоров'я, що забезпечує медичне обслуговування осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, а у випадку відсутності такого закладу – керівнику іншого закладу охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності, перелік яких визначається та переглядається у разі потреби Міністерством охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурними підрозділами з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та установами з урахуванням спеціалізації таких закладів та наявності умов, що дають змогу забезпечити ізоляцію осіб, які відмовляються від прийняття їжі, їх належну охорону та безпеку інших громадян; 2) прокурор, який здійснює на відповідній території нагляд за додержанням вимог законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; 3) захисник; 4) члени сім'ї (за наявності) особи, яка відмовляється від прийняття їжі, крім випадків, якщо таке повідомлення заборонила зазначена особа, про що вона у письмовій формі повідомляє начальнику

установи; 5) законний представник та відповідні служби у справах дітей (якщо від їжі відмовляється неповнолітній).

3. Призначення лікаря, який буде наглядати за таким засудженим. На цьому етапі лікар повинен ознайомитися з медичною документацією особи, яка відмовляється від прийняття їжі, та здійснити її первинний медичний огляд, за результатами якого оцінити стан здоров'я такої особи, пояснити та переконатися, що вона розуміє можливі негативні наслідки відмови від їжі для її здоров'я, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я, пояснити та переконатися, що особа розуміє, що до неї на підставі ухвали слідчого судді, суду може бути застосовано заходи примусового годування, про що така особа у письмовій формі повідомляє лікарю. В подальшому слід провести медичне обстеження засудженого (за його згоди), і як наслідок призначити лікування, у тому числі шляхом внутрішньовенного введення лікарських засобів [3].

На цьому ж етапі також за згодою особи проводиться спостереження за її здоров'ям, оцінку її здоров'я. Окрім того лікар повинен пояснити засудженому негативні наслідки для життя та здоров'я у випадку, якщо вона і надалі буде відмовлятися від їжі чи лікування. Також лікар, який здійснює моніторинг за станом такого засудженого, може прийняти рішення щодо поміщення засудженого до окремої палати відповідного закладу охорони здоров'я.

4. Підготовка та передача відповідного висновку про застосування примусового годування до засудженого. Якщо лікарем буде встановлено факт погіршення стану засудженого через відмову від їжі, то він повинен підготувати висновок (форма якого міститься в Додатку до Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі), що ґрунтується на відповідній підтвердуючій медичній документації, результатами досліджень тощо. При цьому лікар уповноважений вказати вид годування, несучи відповідальність за правильність та своєчасність його визначення. В день складення, такий висновок надсилається прокурору разом із усіма матеріалами, в тому числі актом про відмову від їжі.

5. Подача клопотання про примусове годування засудженого до суду. Безпосередньо розгляд такого клопотання

відбувається згідно порядку, передбаченого ст. 539 Кримінального процесуального кодексу України місцевим судом, в межах територіальної юрисдикції якого відбуває покарання засуджений. Законодавець встановив часові рамки розгляду судом такого клопотання – протягом 24 годин з моменту надходження його до суду суддею одноособово. Учасниками судового розгляду є також сам засуджений, його захисник, прокурор. Важливою гарантією забезпечення прав засудженого є і можливість подання ним самим або його захисником клопотання про виклик іншого лікаря, який міг би оцінити стан здоров'я засудженого на предмет існування загрози для його життя через оголошене голодування. Суд, задовольнивши таке клопотання, повинен відкласти розгляд справи (не більше як на добу). Що стосується предмета доказування у такому судовому провадженні, то власне ним виступає сам факт загрози життю та здоров'ю засудженого через відмову від їжі, тобто ті негативні наслідки, які можуть через це настати. Відповідно доказами виступатимуть саме висновок та покази лікаря.

6. У випадку, якщо судом буде винесено ухвалу про застосування примусового годування, про це повинен бути проінформований Уповноважений Верховної Ради з прав людини.

Отже, на жаль, навіть проходячи такий довгий шлях вирішення проблеми відмови засудженого від їжі, на жодному етапі особи, які працюють із засудженими-відмовниками від їжі не цікавляться та не намагаються вирішити саму причину такого вчинку, тобто існує ніби негласна презумпція відсутності причин у засудженого оголошувати голодування. Відповідно ця проблема потребує пошуку додаткових шляхів її вирішення.

Список використаних джерел

1. Мальтійська декларація щодо тих, хто оголосив голодування: міжнародний документ, прийнятий 1991 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/151422__151422 (дата звернення: 1.12.2023 р.)

2. Кримінально-виконавчий кодекс : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#doc_info (дата звернення: 1.12.2023 р.).

3. Про затвердження Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 1.12.2023 р.)

Тетяна ЄФІМЕНКО,
ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

За своїм правовим призначенням доказ виступає одним із найважливіших інструментом процесу доказування вчинення кримінального правопорушення. В національному законодавстві доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 84 КПК України) [1].

Воєнні злочини на території України відбувалися від самого початку повномасштабного вторгнення російської федерації – 24 лютого 2022 року. У зв'язку із чим, перед національною кримінально-правовою системою постало безліч проблемних питань, зокрема, щодо виявлення та фіксації доказів вчинення воєнних злочинів. Крім того, слід зазначити, що сучасні інноваційні технології суттєво опереджають національне законодавство, через що виникають прогалини у праві щодо збирання доказів та визнання їх в подальшому допустимими.

Так, наприклад, першочергове повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, в умовах сьогодення, потерпілою особою або очевидцем здійснюється за допомогою мобільного телефону та мобільної мережі, а саме виклик на спецлінію поліції – «102». Враховуючи те, що на окупованих територіях відсутній зв'язок мобільних операторів України, проте, ймовірно, наявний доступ в мережу Інтернет за допомогою супутникової системи, потерпілі мають можливість повідомити про вчинення воєнних злочинів за допомогою мобільних месенджерів таких як Viber, Telegram та WhatsApp. Крім того, постраждалі особи можуть надіслати наявну у них фото- та відеофіксацію злочину, яка в подальшому може мати важливе значення та вплинути на хід проведення досудового

розслідування. На нашу думку, необхідно запровадити деякі зміни до нормативно-правових актів із визначенням порядку отриманих в такий спосіб даних.

Крім того, у просторі Інтернет та телевізійних каналів на постійній основі висвітлюються події, які відбуваються в умовах воєнного стану. Вказану інформацію поширюють як журналісти, так і звичайні люди. Неодноразово журналісти вирушають на території, які є наближеними до лінії ведення бойових дій, з метою збору інформації та фіксації воєнних злочинів. Таким чином, цілком логічно, що інформація, яка перебуває у просторі Інтернет також може мати важливе значення при доказуванні воєнних злочинів. Так, наприклад, у міжнародній практиці застосовується Протокол Берклі – це практичний посібник, який затверджує мінімальні стандарти для знаходження, збирання, перевірки, аналізу та зберігання контенту із соціальних мереж та відкритих джерел при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права людини та гуманітарного права, який розроблений школою права Університету Каліфорнії в Берклі разом з представниками ООН [2]. Керуючись Протоколом Берклі міжнародні правоохоронні органи можуть збирати дані із соціальних мереж таких як YouTube, Facebook, Instagram та інших, а також можуть використовувати дані із супутникових знімків в рамках різних справ у Міжнародному кримінальному суді. Втім, інститут електронних доказів в КПК України не деталізований та не врегульований на достатньому рівні. Виходячи з цього, у національному законодавстві слід визначити поняття та види електронних доказів, доповнити перелік процесуальних джерел доказів та врегулювати порядок вилучення або копіювання вказаної інформації з метою долучення її до матеріалів кримінального провадження. На сьогоднішній день проблематика сутності є досить актуальною та досліджується на науковому рівні [3, 4].

Одним із найважливіших способів виявлення та фіксації воєнних злочинів, вчинених на нашій території, є проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Не є новиною, що більшість правопорушників, з метою приховання своєї протиправної діяльності, для спілкування використовують різного виду мобільні месенджери. У Кримінальному процесуальному

кодексі визначено порядок втручання до таємниці листування, у тому числі і в месенджерах. Проте, виходячи із практики сьогодення, правоохоронні органи не мають у розпорядженні спеціалізованої техніки та програмного забезпечення на тому рівні, який дасть можливість якісно отримувати інформацію з месенджерів. Тому, більш вагоме питання при отриманні доступу до інформації, яка містить таємницю листування – це технічне забезпечення за допомогою якого буде можливе отримання доступу до листування у мобільних месенджерах Viber, Telegram, WhatsApp, Instagram, IMessage тощо. Крім того, необхідно зазначити, що не менш важливим питанням є кадровий потенціал, із необхідним рівнем підготовки та знаннями в галузі програмування і відповідним допуском до державної таємниці, оскільки не кожен слідчий, прокурор чи оперативний працівник, на якого буде покладено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, матиме достатньо знань та навичок при користуванні певної програми.

З моменту деокупації територій України, правоохоронними органами виявлено масові поховання на вищевказаних територіях і потреба в передових технологіях є досить актуальною, оскільки виникає необхідність у фіксуванні повних масштабів вчинених злочинів. Ефективним способом виявлення та збирання інформації є відеофіксація із застосуванням безпілотних літальних апаратів (далі БПЛА), що оснащенні відеоапаратурою. Вказаний вид фіксації воєнних злочинів є досить розповсюджений та результативний. Звісно, результативність напряду залежить від технічних характеристик безпілотного літального апарату та його програмного забезпечення. Так, наприклад, БПЛА, що оснащені спеціалізованими тепловими та інфрачервоними камерами дозволяють попереднього оглянути місце злочину, у тому числі щодо наявності вибухівки, що в свою чергу значно підвищує ефективність огляду та його безпеку. На сьогоднішній день, законодавцем поверхово визначено порядок застосування засобів фото- та відеозапису на БПЛА, який закріплений у VI розділі Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки відеозапису. Проте, у Кримінальному процесуальному кодексі України чітко

не визначено порядок використання БПЛА та отриманих ним цифрових даних, як джерело доказів в рамках проведення досудового розслідування з подальшим їх долученням до матеріалів кримінального провадження.

Враховуючи вищевикладене, дійдемо логічного висновку, що інноваційні технології відіграють досить важливу роль у виявленні та фіксації інформації, яка може мати важливе значення при збиранні доказів вчинення воєнних злочинів в ході проведення досудового розслідування. З метою правомірного застосування таких технологій, а також використання зібраної інформації з подальшим визнанням її допустимою, вважаємо необхідним внести зміни до нормативно-правових актів із чітким розмежуванням порядку застосування, суб'єктів та законності отриманої інформації.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013. № 9–10 Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Протокол Берклі – принцип ведення розслідування з використання електронних цифрових даних. URL: <https://gracers.com/pres-centr/protokol-berkli-princip-vedennya-rozsliduvannya> (дата звернення: 13.11.2023).

3. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/639/586> (дата звернення: 13.11.2023).

4. Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану : тези доп. міжнародної наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», ф-т № 1 (дата звернення: 03.12.2023).

Віктор ЗАВТУР,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ В УМОВАХ ЕКСТРАОРДИНАРНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ: ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН

Право на свободу та особисту недоторканість належить до тієї категорії прав, які підлягають чи не найбільшому обмеженню у період дії екстраординарних правових режимів. Допустимість такого відступу за наявності надзвичайних умов, що загрожують життю нації передбачена міжнародно-правовими актами як універсального, так і регіонального рівня.

Після початку повномасштабної війни РФ проти України, з цією проблемою стикнулася й наша держава, скорегувавши нормативну регламентацію права на свободу та особисту недоторканість на рівні кримінального процесуального законодавства. Характер та обсяг даної роботи не дає змоги розглянути повну еволюцію таких змін, але слід зазначити, що підходи вітчизняного законодавця до вирішення цього питання не відзначилися стабільністю. Відсутність послідовної політики розбудови системи кримінальної юстиції воєнного часу в цьому сегменті правовідносин, актуалізує доцільність вивчення релевантних нормотворчих практик інших країн, передусім тих, які мають досвід відступу від зобов'язань у сфері прав людини.

У Турецькій Республіці, яка має вкрай великий досвід у цій царині, допустимість обмеження права на свободу та особисту недоторканість в умовах надзвичайного стану та війни є положенням конституційного рівня. Стаття 19 Конституції Турецької Республіки (з доповненнями від 16 квітня 2017 року) передбачає, що заарештована чи затримана особа має бути доставлена до судді не пізніше ніж через сорок вісім годин, а у випадку вчинення злочину у співучасті, – не пізніше ніж через чотири дні, не враховуючи часу, необхідного для направлення особи до суду, найближчого до місця арешту. Ніхто не може бути позбавлений волі без рішення судді після закінчення

дев'яти зазначених вище строків. Ці строки можуть бути продовжені під час надзвичайного стану або у воєнний час [1].

Виняткові підходи до обмеження права на свободу та особисту недоторканість осіб, що підозрюються у вчиненні особливо тяжких злочинів, серед яких і злочини, що посягають на державний устрій країни, знаходять своє відображення і кримінальному процесуальному законодавстві країни. КПК Турецької Республіки у параграфі 3 ст. 100 містить норму, відповідно до якої наявність серйозних підстав вважати, що особа вчинила один із злочинів, вичерпний перелік яких наводиться у цій же статті, є підставою застосування до особи тримання під вартою. До таких злочинів законодавець відніс, зокрема, й злочини проти безпеки держави та злочини проти конституційного порядку (з посиланнями на статті Кримінального кодексу Турецької Республіки) [2].

Відповідна норма національного законодавства Туреччини контекстуально згадувалась у рішенні ЄСПЛ у справі «Альпарслан Алтан проти Туреччини» (Alparslan Altan v. Turkey, Заява № 12778/17) як «презумпція наявності підстав тримання під вартою» (п.55). Розглядувана справа стосувалась затримання колишнього судді Конституційного суду після спроби воєнного перевороту в країні 15 липня 2016 року. Суд визнав порушення п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у цій справі, мотивуючи це тим, що на момент початкового затримання заявника наданих доказів було недостатньо, аби дійти висновку про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Хоча обмеження права на свободу та особисту недоторканість у даній ситуації забезпечувалося судовим контролем, суд у своєму рішенні лише формально послався на ст. 100 КПК, використавши нечіткі та абстрактні формулювання на підтвердження наявності підстав тримання під вартою [3].

Цікавим у цій справі є й те, що ЄСПЛ окремо звернув увагу на запровадження надзвичайного стану на момент здійснення затримання заявника та оголошення Туреччиною відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією відповідно до ст. 15. Суд зазначив, що труднощі, з якими стикнулася Туреччина внаслідок спроби державного перевороту є контекстним фактором, який повинен бути врахований при визначенні того, чи мало

місце порушення ст. 5 Конвенції. Водночас, це не означає, що влада має карт-бланш та може здійснювати затримання особи під час надзвичайного стану без будь-яких перевірених доказів чи інформації або без достатньої фактичної основи, яка задовольняє мінімальні вимоги пункту 1 статті 5 Конвенції.

З подіями 2016 року у Туреччині пов'язана також і справа «Селахаддін Демірташ проти Туреччини» (№ 2) (Selahattin Demirtaş v. Turkey (№ 2), Заява № 14305/17), в якій заявник був депутатом парламенту країни, якого затримали в порядку параграфу 3 ст. 100 КПК Турецької Республіки за підозрою у причетності до діяльності терористичної організації. Водночас, у даній справі ЄСПЛ не констатував порушення п.1 ст. 5 Конвенції, мотивуючи це наявністю достатньої інформації про вчинення кримінальних правопорушень, які були отримані компетентними органами до моменту затримання [4]. Контекст цієї справи принципово відрізняється від справи «Альпарслан Алтан проти Туреччини» якраз таки тим, що в останній заявник спочатку був затриманий, а потім вже були зібрані докази вчинення злочину, що недопустимо з огляду на стандарти ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Схожа модель нормативної регламентації підстав застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою передбачена і кримінальним процесуальним законодавством Федеративної Республіки Німеччини. При чому, слід зауважити, що так само, як у Туреччині, відповідні норми є частиною ординарного законодавства і є застосовними не тільки у випадку надзвичайної ситуації. Параграф 3 ст. 112 КПК ФРН передбачає, що попереднє ув'язнення може бути застосовано до обвинуваченого, щодо якого існують серйозні підозри у вчиненні низки кримінальних правопорушень, передбачених Міжнародним кримінальним кодексом та Кримінальним кодексом (повний перелік міститься у відповідній статті) [5]. Тобто, в даному випадку, обрання відповідного заходу забезпечення можливе без урахування ризиків негативної процесуальної поведінки підозрюваного.

Для вітчизняної правової системи розглядуване питання є наднагальним. Після початку повномасштабного вторгнення КПК України було доповнено нормами, які містять обмеження

щодо застосування запобіжних заходів. Мова йде про положення ч. 6 та ч. 8 ст. 176 КПК України, які встановлюють таке:

– ч. 6 ст. 176 КПК України – під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті (тримання під вартою, - прим. автора);

– ч. 8 ст. 176 КПК України – під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402–405, 407, 408, 429 Кримінального кодексу України, застосовується виключно запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті (тримання під вартою, – прим. автора).

Конституційність ч. 6 ст. 176 КПК України сьогодні є предметом перевірки Конституційним судом України. Характер нашого дослідження не передбачає аналізу зазначених норм КПК України, висловлення доводів на підтримку такої нормативної регламентації або її критику. Однак, підсумовуючи іноземний досвід унормування релевантних аспектів, слід сказати про те, що певне звуження процесуальних гарантій права на свободу та особисту недоторканість у випадках, коли мова йде про підозру у вчиненні найтяжчих злочинів є допустимим та не суперечить ст. 5 Конвенції за умови дотримання мінімальних стандартів, закріплених у ній.

Список використаних джерел

1. Constitution of the Republic of Turkey. The official translation published by the Grand National Assembly of Turkey, Department of Laws and Resolutions, May 2019. URL: https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf (дата звернення: 01.12.2023)

2. Turkish Criminal procedure code (Ceza Muhakemesi Kanunu). URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/tur/2005/turkish_criminal_procedure_code_html/2014_Criminal_Procedure_Code.pdf (дата звернення: 01.12.2023)

3. Case of Alparslan Altan v. Turkey (Application № 12778/17): Judgement of the European Court of Human rights, 16 April 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-192804> (дата звернення: 01.12.2023)

4. Case of Selahattin Demirtaş v. Turkey (№ 2) (Application № 14305/17): Judgement of the European Court of Human rights, 20 November 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-187961> (дата звернення: 01.12.2023)

5. Strafprozeßordnung (StPO). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_112.html (дата звернення: 01.12.2023).

Юлія КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК,

завідувач кафедри судочинства,
доктор юридичних наук, професор
(Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Одним з викликів для національної кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану стало виконання нею не властивої раніше їй функції – утримання військовополонених.

Як з цього приводу зазначають М. С. Пузирьов та О. В. Батюк: «Збройна агресія російської федерації проти України породила нові виклики для сектору безпеки та оборони України. Місця несвободи України, як правоохоронні органи в межах сил безпеки, не стали винятком, адже збройна агресія російської федерації та відсіч їй з боку сил оборони та безпеки України зумовили появу такої нової для нашої держави категорії, як військовополонені» [1, с. 103].

Міжнародні стандарти поводження з військовополоненими закріплені в однойменній Женевській конвенції від 12.08.1949 року [2], яка визначає категорії осіб, на яких поширюється правовий статус військовополонених, встановлює загальні положення про захист військовополонених, регламентує питання приміщень для утримання, забезпечення харчування та одягом військовополонених, належними санітарно-гігієнічними умовами та медичною допомогою.

На національному рівні порядок тримання військовополонених регламентується відповідним Порядком тримання військовополонених, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413 [3].

В установах Державної кримінально-виконавчої служби України для тримання військовополонених утворено 51 дільницю (станом на червень 2022 року) [4], які розташовані майже в кожному регіоні України, та 2 табори.

Перший, утворений у травні 2022 року, – Державна установа «Табір для тримання військовополонених «Захід 1», шляхом реорганізації Державної установи «Миколаївська

виправна колонія № 50» (мінімального рівня безпеки), яка розміщена на території Львівської області.

Табір для військовополонених охороняється, всередині будівлі утримувані особи можуть вільно пересуватися. Для військовополонених створенні належні побутові умови, організовано медичне забезпечення. Важливо, що утримувані тут особи працюють. Вони не проводять своє буття, просто дивлячись у стелю. Вони займаються деревообробкою та приносять користь для українського суспільства [5].

У зв'язку зі зростанням кількості російських військовополонених та блокуванням процесу обміну військовополоненими російською стороною виникла необхідність створення другого такого табору.

Державна установа «Табір для тримання військовополонених «Захід 2», створено на базі Державної установи «Могилів-Подільська виправна колонія (№ 114)» у Вінницькій області. Відповідні зміни у єдиному реєстрі з'явилися 20 жовтня 2023 року [6].

На облаштування установи Кабінет Міністрів України виділив 3,2 мільйона гривень. Як стверджує заступниця Міністра юстиції України Олена Висоцька: «Виділені Кабміном кошти, підуть на проєктно-кошторисну документацію та побутове обладнання, яке можна придбати без спеціальних дозволів. До прикладу, великогабаритна техніка для кухні, прання, сушіння білизни... На жаль, немає часу, щоб повноцінно підготувати табір, і лише потім ввозити військовополонених. Усі ці роботи проводять паралельно. Найближчі тижні можна прогнозувати уже перших військовополонених» [7].

Одночасно, як передбачено ч. 7 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України: «Під час дії воєнного стану в Україні у зв'язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для тримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для тримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки» [8].

У дільницях, утворених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої

служби України, військовополонені тримаються в окремих приміщеннях у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчих ізоляторах, ізольовано від інших засуджених та осіб, взятих під варту.

При цьому «військовополонені, які перебувають у дільницях для тримання військовополонених, переміщуються до табору для тримання військовополонених, як тільки таке безпечне переміщення стане практично можливим» [8].

Із проаналізованого вище можемо зробити висновок, що в умовах воєнного стану в Україні зміщено пріоритети функціонування кримінально-виконавчої системи: крім завдань щодо реалізації кари, створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, важливе значення набули завдання щодо забезпечення пенітенціарної безпеки, яку розуміють як «стан захищеності засуджених, персоналу, інших осіб (у тому числі військово-полонених) від небезпек та загроз під час перебування в місцях несвободи Міністерства юстиції України, що в підсумку сприяє досягненню мети захисту інтересів особи, суспільства і держави» [1, с. 105]. Більше того, організація тримання військовополонених на належному рівні у відповідності до міжнародних стандартів та забезпечення їхньої безпеки є індикатором цивілізованості Української держави та дотримання нею норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Пузирьов М. С., Батюк О. В. Пенітенціарна безпека як складова пенітенціарної безпеки. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали III Міжнародного пенітенціарного форуму, м. Київ, 3 листопада 2023 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 103–106.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.12.2023).

3. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.12.2023).

4. Утворено дільниці та табір для військовополонених в установах ДКВС України. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/12359/> (дата звернення: 02.12.2023).

5. Денис Малюська: російські військовополонені у спеціальному таборі для утримання таких осіб працюють на користь українського суспільства. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-rosiyski-viyskovopoloneni-u-spetsialnomu-tabori-dlya-utrimannya-takih-osib-pratsyuyut-na-korist-ukrainskogo-suspilstva> (дата звернення: 02.12.2023).

6. Тараненко В. Україна збільшує кількість таборів для військовополонених росіян. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/ukrajina-zbilshuje-kilkist-taboriv-dlja-vijskovopolonenikh-rosijan-966801.html> (дата звернення: 02.12.2023).

7. Ковалишена Ю. Табір для полонених на Вінниччині: у Мін'юсті розповіли нюанси створення та коли завезуть перших в'язнів. URL: <https://suspilne.media/622151-tabir-dla-polonenih-na-vinnicini-u-minusti-rozpovili-nuansi-stvorenna-ta-koli-zavezut-persih-vazniv/> (дата звернення: 02.12.2023).

8. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 02.12.2023).

Олександр КІТОВ,
аспірант кафедри кримінального права
і кримінології факультету №1 ІПФНП
*(Львівський державний
університету внутрішніх справ)*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ ПРИ ВИКОНАННІ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Тематика застосування зброї є особливо актуальною в нашій державі для звичайних громадян з початку Революції Гідності наприкінці осені 2013 року. Окрім цього, дане питання ставало все більш соціально гострим з кожним роком. Військовий конфлікт, що розвивався з моменту анексії Криму та тимчасової окупації окремих територій у Донецькій та Луганській областях, і переріс у повномасштабну війну з російською федерацією, та події які його супроводжували, змусили законодавця переглянути питання правового регулювання застосування зброї нашими військовослужбовцями, правоохоронцями, добровольцями та іншими верствами населення. В тому числі, дана проблематика пов'язана із підвищенням соціально-правових стандартів у нашому суспільстві. Зокрема, у зв'язку з інтенсивною євроінтеграцією України та запозиченням позитивного зарубіжного досвіду передових країн світу у національне законодавство.

Кожній країні притаманна власна специфіка злочинної діяльності. У багатьох державах, у тому числі й в Україні, злочинці можуть працювати не поодинці, а об'єднуватись у організовані злочинні формування. Кримінальний закон передбачає існування правового статусу осіб, уповноважених виконувати спеціальне завдання, беручи участь зсередини у діяльності злочинної організації, з метою попередити та розкрити злочини, що були вчинені ними чи можуть бути вчинені у майбутньому. І при цьому особа, що бере участь у діяльності злочинної організації, виконуючи спеціальне завдання, не вважається такою, що вчинила кримінальне правопорушення навіть

у випадку застосування нею зброї для вчинення протиправних дій. Безпосередньо виняток згідно положень чинного кримінального законодавства становить умисне вчинення особою у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому чи настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків (ч. 2 ст. 43 КК України). Зокрема, особливістю правового статусу такої особи, яка виконує спеціальне завдання, є те, що, по-перше, її не може бути засуджено до довічного позбавлення волі (навіть якщо це передбачено кримінальним законодавством для всіх інших осіб, які не виконували спеціального завдання) і, по-друге, її може бути засуджено максимум на половину строку від того, що передбачено для всіх інших осіб, які не виконували спеціального завдання.

Дослідження різноманітних аспектів застосування зброї при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації здійснювали такі автори, як С. В. Албул, Г. М. Андрусак, А. А. Венедіктов, В. І. Василичук, С. С. Кудінов, С. А. Кузьмін, В. В. Луцик, А. О. Мельник, М. А. Погорецький, П. П. Підюков, Р. М. Шехавцов. Така проблематика є особливо актуальною у контексті дослідження специфіки застосування зброї за кримінальним правом України. Дана тематика на даний момент не була належним чином опрацьована у правовій доктрині нашої країни, що підтверджує її актуальність. Особливо, в умовах війни в Україні після повномасштабного вторгнення російської федерації.

Так, зі змісту ч. 3 ст. 28 КК України, організованою групою є щонайменше три особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Отже, ознаками організованої групи є: 1) три або більше учасників; 2) передчасна змова діяти як стійке організоване об'єднання з метою вчинення одного або більшої кількості злочинів; 3) чіткий розподіл функцій, відомий усім учасникам групи.

Згідно ч. 4 ст. 28 КК України злочинною організацією є стійке ієрархічне об'єднання щонайменше п'яти осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп. Порівнюючи організовану групу із злочинною організацією, звернемо увагу на наступні відмінності між ними:

1) злочинна організація є найбільш небезпечним злочинним явищем у ієрархії злочинних груп, яке несе найбільшу загрозу правопорядку і життєдіяльності суспільства;

2) злочинна організація є ієрархічним об'єднанням, тобто між її членами діють не лише горизонтальні, але й вертикальні зв'язки, що передбачають наявність субординації;

3) склад злочинної організації формує ширше коло учасників, а саме щонайменше п'ять осіб.

Враховуючи суспільну небезпеку від діяльності організованих груп та злочинних організацій, на спеціально підготовлених професіоналів, які здатні проникати всередину злочинної організації, вдаючи з себе свого серед злочинців, може бути покладене спеціальне завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Спеціальне завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації розглядається вітчизняними науковцями у двох значеннях: 1) як негласний захід боротьби з організованою злочинністю, який спрямований на розкриття, попередження або припинення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, пов'язаний з безпосереднім перебуванням особи у складі організованої групи чи злочинної організації; 2) як обставина, яка виключає злочинність діяння [1, с. 99–100]. Отже, спеціальним завданням з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації є комплекс заходів, які вчиняються правоохоронними органами та їх спеціально уповноваженими особами з метою запобігання або викриття

злочинної діяльності таких груп або організацій. Перед такими особами ставиться завдання не виконувати жодних реальних кримінальних правопорушень, втім очевидно, що на практиці це не завжди можливо. У такому разі, участь особи у цих заходах виключає можливість її притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації.

Підставою для виконання особою спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації є розпочата і ще фактично не закінчена злочинна діяльність однієї особи або групи осіб у межах організованої групи чи злочинної організації. Необхідність його виконання може бути обумовленою неможливістю одержання доказової інформації про вчинений злочин, підготовлювані злочини, коло учасників злочинної організації тощо, у інший спосіб, окрім участі у такій групі чи організації [2, с. 171]. Тобто, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації є комплексним явищем із багатьма складовими елементами і зумовлюється у залежності від конкретних обставин. Це один із надзвичайно складних та небезпечних видів діяльності для конкретної уповноваженої особи чи осіб. Лояльність держави щодо виконавця спеціального завдання у контексті надання йому права на застосування зброї та зниження рівня кримінальної відповідальності обумовлюється тим, що така особа знаходиться у зоні підвищеної небезпеки для її життя і здоров'я.

Таким чином, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації – це службова діяльність, у процесі здійснення якої відбувається отримання й фіксація доказів кримінально протиправної діяльності учасників організованої групи чи злочинної організації з метою їхнього використання для встановлення вини та притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності за вчинення чи підготовку до вчинення злочинів, якщо така доказова інформація не може бути отримана у інший спосіб.

Загалом, у науковій літературі виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально

протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації розглядається, як найбільш ефективний захід у протидії організованій злочинності [3; 4]. Засади виконання спеціальних завдань з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації закладено як міжнародним, такі і національним законодавством України.

Так, ч. 1 ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Проти транснаціональної організованої злочинності» допускає використання спеціальних методів розслідування злочинів організованих злочинних організацій, у тому числі здійснення агентурних операцій. У свою чергу, ч. 2 ст. 26 країнам-учасникам надано рекомендацію передбачити у національних законодавствах можливість надання імунітету від кримінального переслідування особам, які сприяють розслідуванню злочинів таких організацій. Отже державам-учасницям цієї Конвенції рекомендовано закріпити у національному законодавстві норми, які звільнятимуть особу, яка виконувала чи виконує спеціальне завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації. Україна скористалась цією рекомендацією, тож відповідні норми на сьогодні закріплені у чинному КК України та інших актах національного законодавства України.

У ст. 43 КК України встановлено правові гарантії для осіб, які виконують спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Ці гарантії передбачають незастосування у встановлених випадках державою кримінальних санкцій до осіб, якими було вчинено шкоду правоохоронюваним державою інтересам, у тому числі й шляхом застосування ними зброї. Так, частина 1 цієї статті передбачає, що виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації є обставиною, яка виключає злочинність діяння, навіть у разі застосування особою зброї. Очевидно, що при цьому особою, яка виконує спеціальне завдання, мають бути дотримані певні умови. По-перше, заподіяння нею шкоди має бути «вимушеним»,

тобто таким, яке є необхідним для виконання нею поставленого завдання, збирання доказової інформації, попередження вчинення більш тяжких злочинів та збереження нею таємниці його виконання. По-друге, злочинна діяльність не виключається повністю, тобто не за всіх ситуацій і не в повній мірі, і це обґрунтовано законодавцем у частинах 2 та 3 ст. 43 КК України. Зокрема, особа, що виконує спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за умисне вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, пов'язаного з нанесенням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Таким чином, ч. 1 ст. 43 КК України закріплено гарантію незастосування кримінальної відповідальності до осіб, що вчинили злочин у процесі виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. По суті, на рівні кримінального законодавства передбачено особливий правовий статус для особи, яка виконує спеціальне завдання від імені держави для проникнення в злочинну групу з метою припинення їх злочинної діяльності. Такі привілеї для осіб, які виконують спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, зумовлено складністю їх діяльності та ризиками, які такі особи беруть на себе заради припинення злочинної діяльності організованої групи і принесення користі для суспільства у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Проте, зі змісту цієї норми залишається незрозумілим, чи є у осіб, які виконують спеціальне завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації право на застосування зброї, втім встановлення в рамках КК України відповідальності за вчинення у процесі виконання спеціального завдання особливо тяжкого злочину або тяжкого злочину свідчить про те, що таке право у них є, втім у визначених законодавством межах. Для аналізу цих меж звернемось

до положень чинного законодавства України, яким регулюється службова діяльність працівників правоохоронних органів.

Таким чином, можемо резюмувати, що застосування зброї у процесі виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації чітко регламентоване на законодавчому рівні. Підсумовуючи здійснене дослідження, виділимо наступні умови застосування зброї при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації:

1) при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації зброя не може застосовуватись для вчинення особливо тяжкого злочину, поєданого з насильством над потерпілим, або умисного тяжкого злочину, пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків;

2) особа, виконуючи спеціальне завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, застосовує її у крайній необхідності, тобто лише тоді коли вона вимушена її застосовувати;

3) відповідальність за застосування зброї при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, настає лише у випадках, коли вони вчинені умисно та потягнули за собою тяжкі або особливо тяжкі наслідки для потерпілого;

4) особа, яка застосувала зброю у процесі виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом.

Список використаних джерел

1. Огаренко Ю. В. Поняття спеціального завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як обставини, що виключає злочинність діяння. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4, № 4. С. 98–101.

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 376 с.

3. Мельник А. О., Кузьмін С. А. До питання про виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації в контексті кримінально-правового інституту обставин, що виключають злочинність діяння. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. *Науково-практичний журнал*. 2011. № 24. С. 205–211.

Роман КОТОВЩИКОВ,
адвокат, аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

**НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ
З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ
ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ
АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ:
АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

З початком повномасштабної війни в Україні виникла необхідність у наданні допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, внутрішньо переміщеним особам. У зв'язку з цим стрімко зросли обсяги надання гуманітарної допомоги, що відображалася у зборах коштів, одягу, харчових продуктів, найнеобхідніших речей, медикаментів, доставленні пального, наданні житла, транспортних засобів від держав, благодійних та громадських організацій, пересічних громадян тощо. Такий збір гуманітарної допомоги насправді великою мірою здатний забезпечити армію, а також усіх, хто постраждав внаслідок військової агресії та потребує допомоги. Проте дедалі частіше трапляються випадки, коли предмети гуманітарної допомоги замість того, щоб принести користь тим, хто цього найбільше потребує, звертаються у власну користь.

З метою уникнення недобросовісного використання гуманітарної допомоги законодавцем був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24 березня 2022р., яким було доповнено Кримінальний кодекс України (далі – КК України) ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [1].

У КК України не надається визначення поняття гуманітарна допомога, натомість законом про кримінальну відповідальність встановлюється, за які саме дії особи можуть

притягуватися до відповідальності за ст. 201-2 КК України, які міри покарання можуть застосовуватися, а також обставини, що впливають на кваліфікацію вчиненого правопорушення. Так, передбачено відповідальність за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном. Законодавцем встановлено такі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення як вчинення його з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі (коли вартість такої гуманітарної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – н.м.д.г.)), також встановлено і кваліфікуючі ознаки: вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі (у тисячу і більше разів перевищує н.м.д.г.), організованою групою або в особливо великому розмірі (у три тисячі і більше разів перевищує н.м.д.г.), або під час надзвичайного або воєнного стану [2].

Виходячи із норм КК України, можна помітити, що законодавцем не конкретизовано перелік дій щодо вчинення цього кримінального правопорушення. Це пояснюється тим, що незаконне використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку може вчинятися у різний спосіб.

На основі вищенаведених положень кримінального законодавства, хотілось би проаналізувати судову практику щодо застосування ст. 201-2 КК України за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги. На жаль, останнім часом поширюється негативна тенденція щодо незаконного використання гуманітарної допомоги, а тому перед законодавцем було поставлено важливе завдання: врегулювати таку діяльність, що безперечно є позитивним кроком у боротьбі зі злочинністю. Станом на зараз, судова практика з цього питання є невеликою, але вже наявні реальні випадки притягнення до відповідальності винних осіб.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) за 2022–2023 роки винесено близько 20 вироків щодо незаконного використання гуманітарної допомоги [3].

На підставі аналізу вироків судів України можна визначити склад цього кримінального правопорушення. Об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують здійснення господарської діяльності. Аналізуючи об'єктивну сторону складу незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, можна виділити три активні форми (альтернативні дії): 1) продаж товарів чи предметів гуманітарної допомоги, тобто будь-яка їх оплатна передача; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги – розпорядження ними у будь-який спосіб не за фактичним цільовим призначенням; 3) укладання будь-яких інших правочинів щодо розпорядження будь-чим із зазначеного вище [4].

Зі змісту вироків зрозуміло, що зазвичай об'єктивну сторону складають такі діяння як продаж транспортних засобів, які ввозилися на територію України з метою їх передачі для Збройних сил України або інших військових формувань, це відображено у кримінальних справах № 727/7077/22 від 26.08.2022 р. [5]; № 211/3510/23 від 03.07.2023 р. [6]; № 462/754/23 від 13.06.2023 р. [7]; № 545/1140/23 від 17.04.2023 р. [8]. Вироками Перечинського районного суду Закарпатської області у справі № 304/190/23 від 10.02.2023 р. [9] та Коропським районним судом Чернігівської області у справі № 735/423/22 від 08.11.2022 р. [10] встановлено, що здійснювався продаж засобів гігієни, а за вироком Індустріального районного суду м. Дніпропетровська у справі № 202/8980/22 від 27.12.2022 р. [11] з'ясувалося, що здійснювався продаж продуктів харчування.

Суб'єктом основного складу досліджуваного кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, яка наділена усіма обов'язковими ознаками. Зазвичай, на практиці йдеться про всіх тих пересічних громадян, які у найрізноманітніші способи долучаються до процесу надання відповідної допомоги, проте з заздалегідь сформованим меркантильним бажанням отримати вигоду від цього або такій спокусі вони піддаються уже під час організації діяльності з товарами чи предметами гуманітарної допомоги. У той же час, у ч. 2 ст. 201-2 виділено також і спеціального суб'єкта – службову особу, яка задля отримання прибутку використовує службове становище [4].

Тобто, суб'єкт вчинення цього кримінального правопорушення може бути не лише загальний, але й спеціальний. Це простежується у вироку Київського районного суду м. Одеси у справі № 947/18460/22 від 23.12.2023 р. [12], де суб'єкт є спеціальним – військовослужбовець. Проте у вироках Шевченківського районного суду м. Чернівці у справі № 727/7077/22 від 26.08.2022 р. [5] та Залізничного районного суду м. Львова у справі № 462/754/23 від 13.06.2023 р. [7] суб'єкт є загальним. У багатьох випадках суб'єктами кримінального правопорушення виступали члени чи керівники громадських чи благодійних організацій, котрі отримували доступ до майна, а згодом здійснювали його продаж, це відображено у вироках у справах № 304/190/23 від 10.02.2023 р. [9]; № 727/185/23 від 13.02.2023 р. [13]; № 545/1140/23 від 17.04.2023 р. [8]. Можемо зауважити, що суб'єктами цього кримінального правопорушення можуть бути особи, що мають певний соціальний статус.

Як показує аналіз судової практики продаж гуманітарної допомоги супроводжується корисливими мотивами з метою отримання прибутку для власного збагачення. Наявність корисливого мотиву законодавець прямо у диспозиції статті не конкретизує, а тому й не вимагається обов'язкового встановлення і доведення цієї ознаки складу кримінального правопорушення. Винна особа діє у формі прямого умислу, оскільки усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, в умовах воєнного стану вчиняє це кримінальне правопорушення. На підтвердження вищенаведеного твердження можна навести перелік вироків у кримінальних справах, в яких суд це зауважив: № 462/6187/22 від 01.12.2022 р. [14]; № 545/1140/23 від 17.04.2023 р. [8]; № 295/13765/22 від 31.01.2023 р. [15]; № 462/754/23 від 13.06.2023 р. [7].

У багатьох вироках простежуються укладення угоди між прокурором та обвинуваченим про узгоджену між сторонами міру покарання (кримінальні справи № 462/6187/22 від 01.12.2022 р. [14]; № 947/18460/22 від 23.12.2023 р. [12]; № 727/7077/22 від 26.08.2022 р. [5]). Натомість вирок Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області у справі № 149/706/23 від 04.05.2023 р. [16] особу було

притягнуто до відповідальності судом і при цьому угода про визнання винуватості не укладалася. Це ж простежується й у вирокі Богунського районного суду м. Житомира у справі № 295/13765/22 від 31.01.2023 р. [15].

Враховуючи те, що постачання гуманітарної допомоги здійснюється великими партіями або ж це предмети, які мають значну вартість, то кримінально-правовими наслідками є заподіяння шкоди у значному, великому та особливо великому розмірі. Окрім тих наслідків, що передбачені в ст. 202-1 КК України, можна виокремити ще такі: обурення населення за розкрадання гуманітарної допомоги, недовіра до волонтерської діяльності, а також зменшення активності населення до надання такої допомоги.

Аналізуючи судову практику можна визначити певні її позитивні та негативні аспекти. Позитивним є те, що є реальні випадки притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 202-1 КК України; суди при ухвалені вироків враховують, що кримінальне правопорушення вчиняється у період воєнного стану, а також те, що у більшості випадків укладаються угоди про визнання винуватості між обвинуваченим та прокурором. Тобто, винна особа певною мірою визнає вчинене нею кримінальне правопорушення. Натомість негативним є те, що враховуючи ситуацію в державі, поширюється практика звільнення осіб від реального відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 202-1 КК України. Це поширює думку про, те, що продаж гуманітарної допомоги на сьогоднішній день не несе значної шкоди суспільству, державі, хоча це не так.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що надання гуманітарної допомоги спрямоване на підтримку соціально незахищених, матеріально незабезпечених, постраждалих від різних катастроф осіб, а також надається для захисту держави від збройної агресії, однак у зв'язку із подіями, які відбуваються на території України протягом майже двох років, часто простежується протилежне. Варто відмітити, що два десятки судових вироків далеко не відображають злочинний рівень незаконного використання гуманітарної допомоги, так як ще більша кількість аналогічних кримінальних правопорушень залишаються латентними.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#top> (дата звернення 13.11.2023).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 13.11.2023).

3. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 13.11.2023).

4. Шевчук А. В. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Том. 2. № 72. С. 184–191.

5. Вирок у справі № 727/7077/22 (провадження № 1-кп/727/387/22) [2022] Шевченківський районний суд м. Чернівці. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106095780> (дата звернення 01.12.2023).

6. Вирок у справі №211/3510/23 (провадження № 1-кп/211/467/23) [2023] Довгинцівський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111930820> (дата звернення 01.12.2023).

7. Вирок у справі № 462/754/23 (провадження № 1-кп/462/300/23) [2023] Залізничний районний суд м. Львова. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111474471> (дата звернення 01.12.2023).

8. Вирок у справі № 545/1140/23 (провадження № 1-кп/545/260/23) [2023] Полтавський районний суд Полтавської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110292069> (дата звернення 01.12.2023).

9. Вирок у справі № 304/190/23 (провадження № 1-кп/304/127/2023) [2023] Перечинський районний суд Закарпатської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108933256> (дата звернення 01.12.2023).

10. Вирок у справі № 735/423/22 (провадження № 1-кп/735/40/2022р.) [2022] Коропський районний суд Чернігівської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107216259> (дата звернення 01.12.2023).

11. Вирок у справі № 202/8980/22 (провадження № 1-кп/202/558/2022) [2022] Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108158673> (дата звернення 01.12.2023).

12. Вирок у справі № 947/18460/22 (провадження №1-кп/947/1058/22) [2022] Київський районний суд м.Одеси. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108028403> (дата звернення 01.12.2023).

13. Вирок у справі № 727/185/23 (провадження № 1-кп/727/152/23) [2023] Шевченківський районний суд м. Чернівці. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108972499> (дата звернення 01.12.2023).

14. Вирок у справі № 462/6187/22 (провадження № 1-кп/462/554/22) [2022] Залізничний районний суд м. Львова. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107611739> (дата звернення 01.12.2023).

15. Вирок у справі № 295/13765/22 (провадження № 1-кп/295/276/23) [2023] Богунський районний суд м. Житомира. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686677> (дата звернення 01.12.2023).

16. Вирок у справі № 149/706/23 (провадження № 1-кп/149/89/23) [2023] Хмельницький міськрайонний суд Вінницької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110631030> (дата звернення 01.12.2023).

Іван КРАСНИЦЬКИЙ,
директор Інституту права,
кандидат юридичних наук, професор
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ВИМІР АДЕКВАТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ

У теорії кримінального права проблему загальнотеоретичних підходів до конструювання кримінально-правових санкцій або меж караності певних видів чи окремих кримінальних правопорушень досліджували багато вчених, у тому числі і вітчизняних.

Разом з тим, доводиться констатувати, що реальних механізмів визначення санкцій (покарань, що до них входять) так, щоб вони у повній мірі відповідали суспільній небезпеці діянь за вчинення яких вони мають застосовуватися, не напрацьовано.

Зрозуміло, що в ідеалі, стосовно кожного кримінально караного діяння має бути проведене глибоке соціологічне, кримінологічне та інші дослідження – як же ж воно (таке проти-правне діяння) має адекватно каратися. Очевидно, що законодавець, як правило цього не робить. Санкції конструюються законодавцем спонтанно, на власний розсуд, виходячи із бачення авторів відповідного законопроекту чи депутатів, які за нього голосують.

Не слід упускати, що процеси встановлення чи зміни кримінально-правових санкцій дуже часто мають лобістську чи політичну основу. Зрештою, запроваджуючи надто жорсткі чи надто «м'які» санкції, посилюючи чи пом'якшуючи існуючі, законодавець демонструє не що інше, як власний, іноді популістський, підхід до вирішення реальних проблем. При цьому, чим актуальнішою є проблема, яку необхідно вирішити, тим суворішими будуть пропоновані санкції.

До певної міри з огляду на це можна простежити ситуацію коли застосування судами реальних покарань істотно розходиться з тим, що закріплено у санкціях статей кримінального

закону, які встановлюють відповідальність за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Якщо звернутися до судової статистики, то отримаємо такі результати:

А) у 2021 році:

- всього засуджених – 64080 осіб;
- з них найбільше: до позбавлення волі – 11580; штрафу – 11900 (18,6%);
- засуджено з випробуванням – 26739 осіб (42%);
- засуджено з застосуванням ст. 69 КК України «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом» – 1345 осіб (2 %). [1]

Б) у 2022 році:

- всього засуджених – 49679 осіб;
- з них найбільше: до позбавлення волі – 9462; штрафу – 10978 (22%);
- засуджено з випробуванням – 20859 осіб (42%);
- засуджено з застосуванням ст. 69 КК України «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом» – 1579 осіб (понад 3 %). [2]

Оцінка наведених показників дозволяє констатувати, що у 44-45 % випадків засудження особи суди, по суті, реально не застосовують покарань передбачених санкцією відповідної статті КК України, яка передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. Це, як видається, є своєрідним маркером, який демонструє, що суди: або вважають передбачені КК України санкції занадто суворими, або неохоче застосовують реальне відбування покарання.

Окрім цього, приблизно у 20% випадків засудження застосовується покарання у виді штрафу, як покарання, що явно не є найбільш суворим у санкціях відповідних статей КК України, які передбачають відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення.

Таким чином можна підсумувати, що між баченням тяжкості кримінальних правопорушень з боку законодавця та з боку суддів існує розбіжність. Законодавець тяжіє до встановлення суворих санкцій. Судді схильються до призначення мінімального достатнього покарання.

Чи варто міняти санкції з урахуванням того, як вони застосовуються судами?

Думаю лише у одиничних випадках, якщо прослідковується явна невідповідність між санкцією і реальною небезпекою відповідного кримінального правопорушення, що підтверджується науковими дослідженнями та здоровим глуздом.

У інших випадках, навіть якщо санкція несе в собі залякувальний вплив (є занадто суворою) то у суддів є інші законодавчі механізми її пом'якшення – можливість призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом.

А що далі? Далі чекаємо закінчення війни і завершення роботи над проектом нового КК, автори якого уже відмовилися від практики визначення санкцій стосовно кожного кримінального правопорушення. Робоча група запропонувала, як видається, більш цікавий варіант:

- поділити кримінальні правопорушення на проступки та злочини, при чому умисні злочини мають дев'ять ступенів тяжкості, з яких 1, 3, 5 і 7 є базовими ступенями тяжкості, а необережні злочини – п'ять ступенів тяжкості, з яких 3 та 5 є базовими ступенями тяжкості. Злочин геноциду, злочини проти людяності, злочин агресії та воєнні злочини можуть визначатися як злочини базового 9 ступеня тяжкості;

- визначити типову санкцію для кримінального проступку та кожного зі злочинів відповідного ступеня.

Чи вирішить такий підхід питання встановлення абсолютно адекватних санкцій? Відповідь очевидна – ні. Адже і у цьому проєкті віднесення діяння до того чи іншого ступеня і далі буде робитися на угляд розробників КК та законодавця.

І заключне питання: чи може визнаватися судова практика мірилом адекватності кримінально-правових санкцій? Відповідь, як видається, має бути такою: до певної міри так, але таке мірило є не досконалим.

Не можна відкидати або ігнорувати: упущення при проведенні досудових розслідувань, внаслідок яких суддя не може прийняти адекватного рішення, корупційний момент при постановленні вироків та навіть банальну жалість з боку суддів до засуджених, при вирішенні питання про застосування до них реального покарання, яке мало б бути виконаним.

Водночас, якщо у 90–100 % випадків постановлення вироків про вчинення кримінального правопорушення передбачено певною статтею КК України санкція реально не застосовується або застосовується максимальне покарання передбачене санкцією – це реально може свідчити про її потребу її перегляду.

Список використаних джерел

1. Судова статистика. № 6 Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2021 рік // доступно з: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21
2. Судова статистика. № 6 – Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання // доступно з: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022
3. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 14.10.2023 року) // доступно з: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>

Дар'я КУКОВИНЕЦЬ,
молодший науковий співробітник
*(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНІ

Як писав давньогрецький поет-драматург Еврипід, не горити своїх думок – це рабство. І, дійсно, свобода слова наразі є одним із основоположних прав людини й по суті представляє собою наріжний камінь і ключовий показник демократичності суспільства.

У звіті Спеціального доповідача ООН з питань заохочення та захисту права на свободу думки та її вільне вираження з цього приводу також зазначається, що в ООН вже давно просувається ідея про те, що свобода вираження поглядів має фундаментальне значення для участі громадськості та дебатів, підзвітності, сталого розвитку та людського розвитку, а також для здійснення всіх інших прав. І, дійсно, самовираження може викликати суперечки, дискусії, навіть гнів або смуток – але аж ніяк не покарання, страх і мовчання [1].

На регіональному рівні засадничі положення, що регулюють означене питання, ґрунтуються на ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), де зазначається, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. При цьому акцентується увага, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [2].

Звідси випливає, що хоча концепція «абсолютності свободи слова», за якої не існує жодних обмежень чи утисків права особи на висловлення своїх думок та поглядів, є досить прихильною у контексті сприяння відкритому та вільному діалогу, її реальна та практична реалізація не видається досяжною з огляду на ті ризики, які потенційно вона може містити. У зв'язку з цим таке право може підлягати обмеженням, що, зі свого боку, повинно відповідати певним критеріям, серед яких:

- передбаченість законом;
- необхідність у демократичному суспільстві;
- наявність законної мети, передбаченої ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ.

При цьому, що важливо, ЄСПЛ у своїй практиці підкреслює, що свобода вираження поглядів застосовується не тільки до «інформації» або «ідей», що сприймаються позитивно або вважаються необразливими, але й до тих, що ображають, шокують або викликають занепокоєння держави або будь-якої групи населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких не існує «демократичного суспільства». Це означає, серед іншого, що кожна «формальність», «умова», «обмеження» або «покарання», встановлені в цій сфері, повинні бути пропорційними законній меті, що переслідується (рішення по справі *Handyside v. the United Kingdom*) [3].

Водночас варто зауважити, що у тих випадках, коли висловлення набувають дискримінаційного та цілеспрямованого характеру, а також містять своїм змістом підбурювання до насильства, вони не підпадають під захист ст. 10 та набувають характеру так званої «мови ворожнечі». Це, зокрема, на пряму впливає із принципів закладених у ст.ст. 14, 17 ЄКПЛ.

Тут треба підкреслити, що наразі єдиного підходу до розуміння мови ворожнечі ні на міжнародному, ні на регіональному рівні не існує. Водночас вважаємо за можливе на цьому етапі послуговуватися визначенням, наданим у Рекомендації СМ/Rec(2022)16 Комітету Міністрів ради Європи державам-членам щодо боротьби з мовою ворожнечі. Так під останньою розуміються всі види вираження, які підбурюють, пропагують, поширюють або виправдовують насильство, ненависть або дискримінацію щодо особи або групи осіб, або паплюжать

їх через їх реальні або приписані особисті характеристики або статус, такі як «раса», колір шкіри, мова, релігія, національність, національне або етнічне походження, вік, інвалідність, стать, гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація [4].

Важливе значення у досліджуваному аспекті, як впливає із вищезначеного, має і питання вироблення певної межі, перехід за яку трансформує свободу вираження поглядів у мову ворожнечі і вимагає у зв'язку з цим вжиття кримінально-правових заходів. Так, у Загальнополітичній рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості № 15 зауважується, що при вирішенні цього питання варто враховувати такі міркування як: (а) чи справді існує намір підбурити до насильства, залякування, ворожості чи дискримінації або чи є ймовірність такого підбурювання; (б) чи є менш обмежувальні, але ефективні засоби реагування на використання мови ворожнечі (такі як притягнення до відповідальності згідно з цивільним або адміністративним правом) [5].

Окрім цього, у цьому документі визначено й заходи, що можна і потрібно вживати для боротьби з використанням мови ворожнечі, серед яких підвищення обізнаності про проблему; надання підтримки тим, проти кого спрямована мова ворожнечі; саморегуляція різних організацій, задіяних у просуванні такої суспільно шкідливої практики, у тому числі різноманітні медіа; притягнення до адміністративної та цивільної відповідальності за використання мови ворожнечі; накладення адміністративних та інших санкцій проти організацій.

Корисними у досліджувані проблематиці є і інші рекомендації цього органу, серед яких:

1. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 5 щодо запобігання та боротьби з антимусульманським расизмом і дискримінацією від 16.03.2000 р. (переглянута 08.12.2021 р.) [6].

2. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 6 щодо боротьби з розповсюдженням расистських, ксенофобських та антисемітських матеріалів через Інтернет від 15.02.2000 р. [7].

3. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 7 про національне законодавство щодо боротьби з расизмом і расовою дискримінацією від 13.12.2002 р. (переглянута 07.12.2017 р.) [8].

4. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 9 про запобігання та протидію антисемітизму від 25.06.2004 р. (переглянута 01.07.2021 р.) [9].

5. Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 10 щодо боротьби з расизмом і расовою дискримінацією в шкільній освіті та на її основні від 15.12.2006 р. [10].

6. Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 13 про боротьбу з антициганськими упередженнями та дискримінацією ромів від 24.06.2011 р. [11].

Отже, з цього випливає, що між мовою ворожнечі та свободою вираження поглядів існує складний та хиткий взаємозв'язок, що вимагає наявності постійного міждержавного діалогу, вдосконалення європейського та національних законодавств, а також відданості цінностям, що лежать в основі як свободи слова, так і неприйняття мови ворожнечі як такої.

Список використаних джерел

1. Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression: Note by the Secretary-General. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on 6 September 2016 № A/71/150. P. 3. General Assembly of the United Nations: of. website. URL: <https://freedex.org/wp-content/blogs.dir/2015/files/2017/05/FOE-worldwide-report.pdf>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#doc_info

3. Case Handyside v. the United Kingdom (Application no. 5493/72) on 7 December 1976. HUDOC: of. website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57499%22%5D%7D>

4. Рекомендація СМ/Rec(2022)16 Комітету Міністрів державам-членам щодо боротьби з мовою ворожнечі (Ухвалено Комітетом Міністрів 20 травня 2022 року на 132-й сесії Комітету Міністрів). URL: <https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Rekomendatsiya-shhodo-borotby-z-movoyu-vorozhnechi.pdf>

5. Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 15: Протидія мові ворожнечі, ухвалена 8 грудня 2015 року. Страсбург, 21 березня 2016 р. 69 с. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-ukrainian-tran/1680a11674>

6. ECRI General Policy Recommendation № 5 (revised) on preventing and combating anti-Muslim racism and discrimination adopted on 8 December 2021. Strasbourg, 2022. 35 р. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-5-revised-on-preventing-and-comb/1680a5db32>

7. ECRI General Policy Recommendation № 6 on Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the internet – adopted on 15 December 2000. Strasbourg, 2001. 8 p. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-6-on-combating-the-dissemination/16808b5a8d>

8. Загальнополітична рекомендація ЄКРП № 7 про національне законодавство щодо боротьби з расизмом і расовою дискримінацією, ухвалена 13 грудня 2002 року. 2018. 23 с. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab8>

9. Загальнополітична рекомендація ЄКРП № 9 про запобігання та протидію антисемітизму, ухвалена 1 липня 2021 року. Страсбург, 14 серпня 2021 р. 25 с. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-9-revised-on-preventing-and-comb/1680a64f45>

10. ECRI General Policy Recommendation №10 on combating racism and racial discrimination in and through school education – adopted on 15 December 2006 p. Strasbourg, 2008. 10 p. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-10-on-combating-racism-and-racia/16808b5ad5>

11. Загальнополітична рекомендація ЄКРП № 13: Боротьба з антициганськими упередженнями та дискримінацією ромів, ухвалена 24 червня 2011 року. Страсбург, вересень 2011. 13 с. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5af8>

Юлія ЛІСЦИНА,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЩОДО ПРИЧИН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Сімейні стосунки завжди були, є і будуть однією з найважливіших сфер життя населення, що охоплює і соціальні, і правові аспекти. Законодавче регулювання сімейних відносин дуже важливо для цивілізованого суспільства та збільшення відповідальності громадян за взяті на себе сімейні зобов'язання. В Україні багато проблем, пов'язаних із сімейними стосунками, включено до чинного законодавства, але є й такі, що потребують пильного спостереження та негайного правового врегулювання. Однією з таких проблем є, безумовно, домашнє чи сімейно-побутове насильство. Ця соціальна проблема зараз актуальна, як ніколи. Вона має глобальні масштаби і розглядається в різних країнах. Відповідальність за домашнє насильство, за останніми даними, встановлена у 144 країнах світу. У 2018 році Світовий банк опублікував інформацію про те, що за останні чотири роки кількість країн, де було прийнято закон проти домашнього насильства, у відсотковому співвідношенні зростає з 70,9 % до 75,9 % [1].

Причини домашнього насильства можуть лежати далеко за межами конкретної сім'ї, у минулому, в іншій сім'ї, де гвалтівник виріс і ріс. Дисфункціональні сім'ї зазвичай складаються з неблагополучних сімей, які успадкували від них свої негативні антисоціальні характеристики. Крім цього, безперечно, діти, які пережили фізичне чи психологічне насильство або насильство з боку батьків чи інших осіб, які виховують неповнолітніх, можуть повторити те саме у своєму дорослому житті. Це пов'язано, зокрема, з тим, що в дитинстві у свідомості дітей закладаються певні норми і моделі поведінки.

Вчені виділяють такі причини, що призводять до домашнього насильства: а) соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); б) економічні (матеріальні

нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття); в) психологічні (стереотипи поведінки); г) педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); д) соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини); е) правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість); є) політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства і дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків); ж) соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо); і) фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [2, с. 45].

Окрім характеристик окремих спільнот, виокремлюють також такі чинники: високий рівень безробіття та бідності, відсутність належного житла чи послуг для підтримки родин, а також компетентних закладів, здатних знизити ризик жорстокого поводження з дітьми, гендерної та соціальної нерівності. Адже головного критерію, який правозахисники взяли за основу для визначення характеристик гендерної нерівності, вони не пояснюють детально.

Проте навіть якщо звернутися до етимології цієї категорії, то під гендерною нерівністю, як визначають багато словників та енциклопедій, слід розуміти «характеристику соціальної структури, згідно з якою різні соціальні групи (в нашому випадку це чоловіки і жінки) мають стійкі відмінності і, як наслідок, нерівність можливостей у суспільстві» [3]. Відповідно до цього визначення, можна висунути припущення, що причини жорстокого поводження з дітьми можуть варіюватися залежно від того, хто є об'єктом агресії та жорстокості: чоловік чи жінка.

Згідно зі статистичними підрахунками, винуватцями жорстокого поводження з дітьми найчастіше є батьки (94,2%), з яких 85 % – біологічні батьки. Матері майже вдвічі частіше зазнають жорстокого поводження, ніж батьки (75% проти 41%) [4]. Примітно, що головним суб'єктом кримінального правопорушення є найближча до дитини людина – мама, що, на перший погляд, доволі дивно, адже саме вона більше за будь-кого іншого має піклуватися про своє дитя. Водночас, зрозуміло, ми не заперечуємо рівних освітніх обов'язків обох батьків. Крім цього, аналіз засвідчив, що однією з поширених причин нехтування батьківських обов'язків є алкогольне сп'яніння батьків. Здебільшого це поширено серед матерів-одиначок неповнолітніх. Тож аналіз вкотре доводить, що причини людської агресії та жорстокості здебільшого варто шукати в сім'ї, де найчастіше відбувається насильство щодо дітей та жінок [5].

Негативний соціальний наслідок вчинення насильства щодо дітей, враховуючи випадки, коли діти були свідками насильства, полягає в тому, що в дорослому віці вони відтворюють відповідну деструктивну модель поведінки та самі стають кривдниками. Намагаючись запобігти цьому, Стамбульська конвенція акцентує увагу на важливості навчати дітей питанням гендерної рівності, ненасильницьким способам розв'язання конфліктів та запобіганню насильству. Відповідні питання мають входити до навчальних планів на всіх рівнях навчання та поширюватися через неформальні навчальні структури, висвітлюватись у спорті, під час культурних та дозвільних заходів для дітей, у мас-медіа тощо [6].

Більшість дослідників вважає, що однією з причин зростання домашнього насильства є бідність і злидні, а об'єктами насильства стають ті, хто не в змозі примножувати сімейний дохід та водночас потребує серйозних витрат на своє існування, лікування: діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку та непрацюючі дружини. Непоодинокими, на жаль, є випадки самогубства жертв домашнього насильства та розправа з домашніми тиранами [7].

Коріння насильства іноді не обмежуються межами сім'ї і беруть свій початок у середовищі, де виріс потенційний насильник. Безперечно, на умови і причини жорстокого

поводження з дітьми впливають, зокрема, гендерні стереотипи, і наведені вище статистичні дані ілюструють важливу роль жінок у жорсткому поведженні з дітьми, зокрема тих, хто скоював кримінальні правопорушення у стані алкогольного сп'яніння. Проте, на наш погляд, це положення не можна повністю підтвердити, оскільки аналіз здійснювався за вже встановленими випадками насильства, наприклад, за зареєстровані правопорушення.

Насильницькі дії щодо неповнолітніх вчиняють також на території навчальних закладів, інтернатів та дитсадків. У такому разі злочинними особами є ті самі неповнолітні, які перебувають в одній соціальній та віковій групі з потерпілим. Кожен неповнолітній є потенційною постраждалою особою, але обирають зазвичай для цього тих, хто слабший або ж виділяється в натовпі. Найчастіше жертвами насильства в школі є діти з:

- фізичними вадами (носіння окулярів, проблеми зі слухом або з моторикою);
- певними поведінковими характеристиками (замкнутість, імпульсивність тощо);
- певними характеристиками зовнішності (руде волосся, ластовиння, вуха, що стирчать, криві ноги, особлива форма голови, маса тіла (повнота або худорба));
- поганими соціальними навичками (погано розвинений психологічний захист від словесного і фізичного насильства через недостатній досвід спілкування і самооборони, боязнь школи; відсутність досвіду групового життя (діти вдома));
- низьким інтелектом і труднощами в навчанні.

Ті, хто бере на себе роль постраждалих миряться із ситуацією як неминучою, часто внутрішньо знаходять виправдання насильнику.

Насильство стосовно дітей в установах (чи інтернатах, чи лікувальних закладах) викликане багатьма чинниками, і це насильство набуває безліч форм. Насильство, скоєне однією дитиною проти іншої, часто буває настільки ж серйозним, як і насильство з боку персоналу цих установ.

Назвемо кілька чинників, які сприяють розвитку насильства в колі сім'ї. На першому місці, на нашу думку, є розвал сім'ї, на другому – психічні відхилення членів сім'ї, на третьому –

безпосередньо домашнє насильство в сім'ї, на четвертому – нездатність поліцейської та судової системи адекватно й ефективно протистояти насильству у вузькому сімейному колі. Говорячи про осіб, які вчиняють акт домашнього насильства, маємо на увазі досягнення влади і контролю в сім'ї. Сюди належить емоційне насильство, економічне, сексуальне, а також маніпулювання всілякими методами. Насильство в колі сім'ї дуже часто не є стосунками любові або сексуальної близькості. Здебільшого, це спосіб досягнення влади і контролю (вербальне насильство, фізичне, обмеження свободи поведінки, переслідування тощо).

Список використаних джерел

1. Global and regional trends in women's legal protection against domestic violence and sexual harassment. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/679221517425064052/EndingViolenceAgainstWomenandGirls-GBVLaws-Feb2018.pdf> (viewed on 14.11.2023).

2. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, В. В. Байдик, Т. В. Войцях та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.

3. Стандарт рівності: посібник пресової практики з гендерної перспективи / Ю. Гончар, Т. Кузнєцова, О. Погорелов, С. Штурхецький; за ред. С. В. Штурхецького. Рівне : Вид. О. Зень, 2015. 200 с.

4. Белікова Ю.В. Дослідження потреб постраждалих від насильства: звіт за результатами якісного дослідження. Дніпро, 2020. 26 с.

5. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курсантів вищ. навч. закл. МВС України / уклад. : А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда та ін. Київ, 2012. 246 с.

6. Стамбульська конвенція для тих, хто приймає рішення: Про що вона? Що про неї необхідно знати? Чому її ратифікація Україною є на часі? / авт. кол. : Ю. В. Аносова, О. А. Дунебабіна, Г. Г. Жуковська та ін. Київ, 2021. С. 27. URL: https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/stamb_conv_a5.pdf (дата звернення: 14.11.2023).

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення, форма № 1, затвердж. наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 299. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0299905-20#Text> (дата звернення: 14.11.2023).

Роман МАКСИМОВИЧ,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент,
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРО СЕКС В ГРОМАДСЬКОМУ МІСЦІ: ПОГЛЯД ОЧИМА КРИМІНАЛІСТА

Традиційно хуліганство вважається «запасним» складом злочину, оскільки на відміну від традиційних загально кримінальних суспільно небезпечних діянь (розбій, зґвалтування, державна зрада, тощо) не має власної об'єктивної сторони притаманної лише для нього. Воно полягає у вчиненні дій, які становлять інші злочини чи адміністративні правопорушення. Але ці дії з урахуванням об'єктивних обставин справи, мотивів поведінки особи засвідчують грубість порушення громадського порядку, вираження явної неповаги до суспільства. Висновок про наявність в діях особи кримінально-караного хуліганства можна робити на основі сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак (у першу чергу це стосується безпосереднього об'єкта і мотиву посягання). У даному складі злочину міститься одразу кілька оціночних понять, зокрема «грубе порушення», «явна неповага до суспільства», «особлива зухвалість», «винятковий цинізм». Це сприяє наявності помилок у кримінально-правовій кваліфікації, оскільки наявна велика дискреція у слідчо-прокурорських і судових працівників. Окрім того, видається, що це підриває принцип правової визначеності, який є складовою принципу верховенства права. У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 року № 10 роз'яснено, що при вирішенні питання про відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до ч. 1 ст. 296 КК хуліганство – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство

за ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) [1].

Одним із проблемних питань кримінально-правової кваліфікації є оцінка дій осіб, які вчиняють дії сексуального характеру пов'язані із вагінальним, оральним чи анальним проникненням в тіло іншої особи в громадських місцях. Щодо змісту відповідних дій, то мабуть не виникає особливих проблем із їх розумінням ні в теорії кримінального права, ні в судовій практиці. Складніше трохи із розумінням поняття «громадське місце». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» від 22 вересня 2005 року громадське місце – частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони [2]. Майже таке саме визначення цього поняття наявне в п. 2 Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних силах України, яка затверджена Наказом Міністерства оборони України від 10 жовтня 2016 року № 515 (громадське місце – будівля (споруда) або будь-яка її частина з вільним доступом до неї населення, або за запрошенням, або за плату, або постійно, або періодично, зокрема під'їзди, підземні переходи, стадіони тощо) [3]. Перелік громадських місць наводиться також у Інструкції про єдиний облік злочинів. Так, у графі 22 розділу 1 «Статистична картка на виявлений злочин» громадським місцем є: вулиця, площа, парк, сквер; міський громадський транспорт; ринок, інші місця, а для транспортних підрозділів: поїзд далекого прямування; літак; пароплав; приміський поїзд; вокзал, станція, аеропорт, річний, морський порт, інші місця [4].

Проаналізувавши єдиний державний реєстр судових рішень можна виявити, що суди по-різному оцінюють вищевказане діяння. Так, в одних випадках відповідні суспільно небезпечні діяння кваліфікуються за ст. 173 КпАП, а в інших за ст. 296 КК України. Спільним у трьох виявлених і проаналізованих вироках є те, що відповідні сексуальні дії були вчинені у світлий час доби у присутності інших осіб У всіх цих випадках відповідним суб'єктам призначено покарання

у виді позбавлення волі і на підставі ст. 75 КК України їх було звільнено від відбування покарання з випробуванням [5, 6, 7]. Разом з тим, нещодавно у м. Львові при подібних фактичних обставинах вчинення статевого акту було оцінено за ст. 173 КпАП [8]. Вчинення дій сексуального характеру без оголення статевих органів і в темний час доби оцінюється за ст. 173 КпАП [9, 10].

Здебільшого на мою думку, суди правильно оцінюють вчинення дій сексуального характеру пов'язані із вагінальним, оральним чи анальним проникненням в тіло іншої особи в громадських місцях. Видається, що при вирішенні даного питання необхідно застосовувати диференційований підхід, зокрема врахувати наявність чи відсутність інших осіб та усвідомлення цього факту відповідними особами, час доби, бажання суб'єктів чи його відсутність таким чином грубо порушити громадський порядок, тривалість відповідних дій, їх гучність, вид громадського місця (скажімо одне питання коли такі дії здійснюються біля церкви, а інше – у під'їзді будинку), тощо.

Список використаних джерел

1. Про судову практику у справах про хуліганство від 22.12.2006 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text> (дата звернення: 22.10.2023).
2. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 22.09.2005 р. № 2899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15/ed20121216#n10> (дата звернення: 22.10.2023).
3. Інструкція про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних силах України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 10.10.2016 р. № 515 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16/ed20161010#n17> (дата звернення: 22.10.2023).
4. Інструкція про єдиний облік злочинів : Наказ Генеральної прокуратури України від 26.03.2002 р. № 20, Міністерства внутрішніх справ України № 84 від 26.03.2002 р., Служби безпеки України від 26.03.2002 р. № 293, Державної податкової Адміністрації України від 26.03.2002 р. № 126, Міністерства юстиції України від 26.03.2002 р. № 18/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020900-02#Text> (дата звернення: 22.10.2023).
5. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 01.07.2022 р. у справі № 947/12687/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105030459> (дата звернення: 22.10.2023).

6. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 21.09.2023 р. у справі № 638/15785/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113644145> (дата звернення: 22.10.2023).

7. Вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 25.01.2019 р. у справі № 166/778/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79546711> (дата звернення: 22.10.2023).

8. Постанова Сихівського районного суду м. Львова від 03.10.2023 р. у справі № 464/6090/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114014434> (дата звернення: 22.10.2023).

9. Постанова Франківського районного суду м. Львова від 31.03.2023 р. у справі № 465/1675/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109947095> (дата звернення: 22.10.2023).

10. Постанова Рівненського міського суду Рівненської області від 13.09.2018 р. у справі № 569/12533/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76460865> (дата звернення: 22.10.2023).

Наталія МИРОШНИЧЕНКО,

професор кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

Ірина РАДКОВСЬКА,

аспірантка кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Статтею 21 чинного КК України передбачено, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності [1]. При цьому у законодавстві не міститься визначення стану сп'яніння, а тому пропонуємо доповнити дану статтю наступною приміткою, яка міститиме визначення стану сп'яніння, а також градацію ступенів алкогольного сп'яніння:

«Станом сп'яніння є викликані вживанням алкоголю, наркотичних або інших речовин зміни в організмі, які не виключають осудності, але знижують увагу чи швидкість реакції або характеризуються послабленням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини.

Під станом легкого алкогольного сп'яніння розуміється стан особи з концентрацією алкоголю в крові від 0,5 г/л до 1,5 г/л.

Під станом сп'яніння середнього ступеня розуміється стан особи з концентрацією алкоголю в крові від 1,5 г/л до 2,5 г/л.

Під станом сильного алкогольного сп'яніння розуміється стан особи з концентрацією алкоголю в крові від 2,5 г/л і вище».

Запропонований мінімальний вміст алкоголю для визначення стану легкого алкогольного сп'яніння узгоджується з Віденською Конвенцією про дорожній рух від 8 листопада 1968 року з правками [2], у якій зазначено, що у національному законодавстві потрібно передбачити спеціальні положення,

які стосуються керування під впливом алкоголю, а також допустимий законом рівень вмісту алкоголю в крові, а у відповідних випадках – у повітрі, що видихається, перевищення якого є несумісним із керуванням транспортним засобом. У будь-якому випадку максимальний рівень вмісту алкоголю в крові відповідно до національного законодавства не повинен перевищувати 0,50 г чистого алкоголю на літр крові або 0,25 мг на літр повітря, що видихається.

Вважаємо, що запровадження даного положення матиме важливе практичне значення, адже дозволить привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, що позитивно відобразиться на судовій практиці.

Приведемо наступний приклад. Посилаючись на Віденську конвенцію, Чернігівський апеляційний суд своєю постановою від 14 вересня 2023 року [3] скасував постанову Деснянського районного суду міста Чернігова у справі № 750/10219/23 про притягнення особи до адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачене статтею 130 КУпАП [4], виходячи з наступного.

Як вбачається з матеріалів справи, 07 липня 2023 року, о 23 год. 52 хв., у м. Чернігові по вул. захисників України, 3, водій керував транспортним засобом та був зупинений працівниками поліції, які помітили у нього ознаки алкогольного сп'яніння. Водій забажав пройти огляд у медичному закладі, куди і був доставлений. Згідно з відеозаписом, у медичному закладі водію надали прилад «Драгер», який перший раз показав результат 0,34 проміле, при наступному продуванні показник знизився до 0,3 проміле. При цьому водій не погодився з результатами приладу «Драгер» та стверджував, що алкогольних напоїв не вживав.

Пунктом 7 розділу II Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої наказом МВС, МОЗ України № 1452/735 від 09 листопада 2015 року, встановлення стану алкогольного сп'яніння здійснюється на підставі огляду, який проводиться згідно з вимогами цієї Інструкції поліцейським із використанням спеціальних технічних засобів, показники яких після проведення тесту мають цифровий показник більше **0,2 проміле**

алкоголю в крові [5]. Водночас, пунктом 5 статті 8 Віденської Конвенції про дорожній рух від 8 листопада 1968 року, ратифікованої Українською РСР 25 квітня 1974 року, визначено, що максимальний рівень алкоголю в крові у відповідності до національного законодавства **не повинен перевищувати 0,50 г чистого алкоголю на літр крові або 0,25 мг на літр повітря, що видихається.**

Таким чином, Чернігівський апеляційний суд зазначив, що мінімальна межа вмісту алкоголю для визначення стану алкогольного сп'яніння, згідно з нормами міжнародного права, повинна становити 0,25 мг на літр повітря, що видихається, і у перерахунку одиниць виміру алкоголю в крові і повітрі, що видихається, становить 0,5 проміле [3]. Виходячи із зазначеного, а також відеозапису, доданого до матеріалів справи, на якому у водія не вбачається зовнішніх ознак алкогольного сп'яніння, відсутнє почервоніння очей та обличчя, хиткої ходи та нечіткої мови, а також з урахуванням допустимої похибки під час експлуатації технічного приладу, **суд прийшов до висновку, що вміст алкоголю у повітрі, що видихав водій, не перевищував гранично допустиму норму, передбачену нормами міжнародного права.**

Кримінальне законодавство низки іноземних держав передбачає відповідальність за сам факт керування транспортним засобом у стані сп'яніння. Наприклад, стаття 264-1 КК Республіки Молдова встановлює відповідальність за керування транспортним засобом у стані сильного алкогольного сп'яніння або у стані сп'яніння, викликаному іншими речовинами [6]. Параграф 316 КК ФРН встановлює відповідальність за сам лише факт керування транспортним засобом у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння [7]. Вважаємо, що дані положення позитивно впливають на стан відносин, які складаються у сфері руху транспорту у даних державах, виконуючи превентивну функцію, а тому пропонуємо доповнити розділ XI Особливої частини чинного КК України статтею, яка передбачатиме відповідальність за кримінальний проступок, який полягає у керуванні транспортним засобом у стані сильного алкогольного сп'яніння. При цьому наявність примітки до статті 21 КК України, яка містить градацію ступенів алкогольного сп'яніння, надасть змогу чітко розмежовувати адміністративне правопорушення від кримінального проступку: керування

транспортним засобом у стані легкого алкогольного сп'яніння або сп'яніння середнього ступеню передбачатиме адміністративну відповідальність, а керування транспортним засобом у стані сильного алкогольного сп'яніння буде підставою для притягнення до кримінальної відповідальності.

КК ФРН також передбачає цікаве положення, яке полягає у тому, що суд може прийняти рішення про довічне позбавлення права керувати транспортними засобами, якщо очікується, що встановленого законом максимального строку буде недостатньо для запобігання небезпеці, яку представляє особа [7]. Якщо порушник не має посвідчення водія, суд все одно може прийняти рішення про позбавлення права керувати транспортними засобами. Вважаємо, що дане положення є раціональним та покликане максимально враховувати особу правопорушника при призначенні остаточного покарання і пропонуємо доповнити ним чинний КК України з метою застосування у тих випадках, коли позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк не є достатнім з урахуванням обставин вчинення кримінального правопорушення та особи винного. Поняття достатності у даному випадку є оціночним, а тому суд, розглядаючи питання про призначення покарання, має ретельно враховувати характеристику особи з тим, щоб визначити, чи буде призначення покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк достатнім для виправлення особи та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень, чи ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення та особи є такими, що потребують довічного позбавлення права керувати транспортними засобами. Наприклад, на нашу думку, довічне позбавлення права керувати транспортними засобами може застосуватися, зокрема, і у випадку, якщо особа неодноразово притягалася до кримінальної відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння.

Отже, пропонуємо доповнити абзац 4 частини 1 статті 55 чинного КК України, який передбачає, що позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткове покарання призначається на строк до десяти років, наступним: *«Якщо особа неодноразово керувала транспортними засобами у стані сп'яніння, що спричинило тяжкі наслідки, до неї, з урахуванням*

її характеристики та обставин вчинення кримінального правопорушення, може застосовуватися довічне позбавлення права керувати транспортними засобами, якщо застосування покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк не є достатнім для її виправлення та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень».

Зазначимо також, що, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, при призначенні покарання за окремі види кримінальних правопорушень, суд може врахувати стан сп'яніння як обставину, що обтяжує покарання, якщо вона не передбачена у якості конструктивної чи кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення [1].

Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо, що питання відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені у стані сп'яніння, недостатньо повно врегульовані у чинному законодавстві, а тому, вважаємо, що врахування наданих пропозицій буде сприяти вдосконаленню національного законодавства та судової практики.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Convention on Road Traffic. United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-V-19&chapter=11
3. Постанова Чернігівського апеляційного суду у справі від 14.09.2023 р. № 750/10219/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113478505>
4. Постанова Деснянського районного суду міста Чернігова у справі від 25.07.2023 р. № 750/10219/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112387580>
5. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2015 р. № 1452/735. *Офіційний вісник України*. 2015. № 88. С. 217. Ст. 2965. Код акта 79336/2015.
6. Codul Penal al Republicii Moldova. *Ministerul Justiției*. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125325&lang=ro
7. German Criminal Code. Federal *Ministry of Justice*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html#gl_p1771

Віра НАВРОЦЬКА,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ЗАХИСТ ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ⁷

Право на захист, передбачене підп. «с» п. 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [1] є однією із важливих засад справедливого судового розгляду. У вітчизняному законодавстві воно передбачене ст. 7 та 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2], у ст. 59 Конституції [3] та включає в себе: а) як право захищати свої інтереси особисто, б) так і право на юридичну допомогу захисника (причому у визначених законом випадках – право на безоплатну допомогу).

На перший погляд видається, що вітчизняний законодавець належним чином турбується про забезпечення права на захист осіб, щодо яких вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Зрештою, у ст. 507 КПК України вказано, що у таких кримінальних провадженнях участь захисника є обов'язковою (що є додатковою гарантією обстоювання прав та законних інтересів вказаних учасників процесу).

Проте аналіз інших норм цього Кодексу дає підстави для тверджень про те, що оцей попередній висновок є, на жаль, поспішним та що цих осіб безпідставно позбавляють можливості

⁷ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

самостійного обстоювання своїх інтересів. Так, показання особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ не визнано (згідно положень ч. 1 ст. 95 та ч. 2 ст. 84 КПК України) джерелом доказів. І, як видається, абсолютно даремно – бо далеко не будь-який розлад психіки перешкоджає належним чином сприймати та відтворювати інформацію, важливу для кримінального провадження (до прикладу, відомості про місце та час вчиненого суспільного небезпечного діяння, зняття тощо) [4, с. 132; 5, с. 167–170; 6, с. 123]. Показання таких осіб могли б цілком (*de lege ferenda*) розглядатися як джерело доказів та використовуватися з метою перевірки логічності та обґрунтованості висунутих версій, могли б спонукати до прийняття рішень про проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Противники таких законодавчих змін вказують на те, що законодавець недаремно не наділяє осіб із психічними розладами правом давати показання, позаяк психічний розлад /психічне захворювання може спотворюючи впливати на достовірність таких показань. А, відтак, здатне істотно шкодити інтересам душевнохворих, котрі можуть і обмовляти самих себе.

Сперечатися із цим не буду: це, звісно, не виключено. Як, зрештою, не виключено й те, що інші учасники процесу без найменших натяків на психічний розлад (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок, перекладач, експерт) теж в силу різних причин можуть подавати завідомо неправдиву, спотворену, викривлену інформацію, що є значимою для кримінального провадження. Ймовірним також є й підроблення документів, фальсифікування речових доказів. Проте через такий ризик (а він існував та існує завжди!) законодавець не виключає їх із переліку процесуальних джерел доказів. Окрім того, особа із психічним розладом /психічним захворюванням здатна не лише собі зашкодити, але й повідомити інформацію, перевібивши яку, навпаки, можна прийти до беззаперечного висновку про її абсолютну непричетність до розслідуваного діяння чи про істотно меншу небезпечність як скоєного, так і особи, котра його вчинила. До речі, Європейський суд з прав людини (у рішеннях «І.Н проти України» [7] та «D.R проти Литви» [8]) послідовно обстоює підхід, згідно якого осіб, стосовно котрих ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ,

неодмінно має бути заслухано в процесі. У протилежному випадку Страсбурзький суд констатує порушення положень ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Вітчизняні суди нерідко заслуховують такого учасника у провадженні, а у процесуальних рішеннях – фіксують надану ним інформацію. Але, певно, це не тотожні речі: коли суб'єкту просто забезпечують право висловити власну думку у процесі, та коли така інформація усе ж має доказове значення. З огляду на це переконана, що показання особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ, слід було б визнати джерелом доказів, що, своєю чергою, потребує відповідного законодавчого коректування положень ч.1 ст.95 вітчизняного КПК.

Доводиться констатувати, що наведений вище приклад, коли на законодавчому рівні цьому учаснику процесу без якихось обґрунтованих підстав чиняться перешкоди самостійно обстоювати свої інтереси (без сприяння / допомоги законного представника або захисника) є непоодиноким. До прикладу, відповідно до положень ст. 393 та 425 КПК України, особа, стосовно якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ, позбавлена права самостійно оскаржити таке рішення в апеляційному / касаційному порядку. В силу вищезгаданих положень КПК, це може робити тільки її законний представник чи захисник. Навряд чи такий підхід правильний, позаяк свідченням процесуальної недієздатності може бути не будь-який психічний розлад [9, с. 176–178]. Видається, що такий вузький законодавчий підхід іде врозріз із положенням п1 ст.6 Конвенції, суперечить низці рішень ЄСПЛ («Руденко проти України» [10], «Плахтєєв та Плахтієва проти України» [11], «Горшков проти України» [12]) та також потребує корекції.

Неодноразово демонстроване правотворцем ставлення до осіб, стосовно яких вирішується питання щодо застосування ПЗМХ як до абсолютно неповноцінних та пасивних учасників, тих, яким навіть не треба намагатися надавати можливість самостійно відстоювати свої інтереси, виявляється і у положенні ч. 1 ст. 293 КПК України. Там йдеться про те, що копія клопотання про застосування ПЗМХ вручається тільки її захиснику (про її законного представника у цьому формулюванні чомусь узагалі забуто). Тут теж є простір для критики. Адже якщо такий

учасник процесу в силу прямої вказівки у ст. 506 КПК України користується правами підозрюваного /обвинуваченого (звичайно, в обов'язі, зумовленому характером розладу психіки), а одним із прав останнього є право знати, у чому ж її підозрюють /обвинувачують, то, логічно, й особа, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ, теж повинна знати, у зв'язку з чим щодо неї ведеться провадження (а це якраз і відображено у клопотанні про застосування ПЗМХ). Так, принаймні, варто діяти тоді, коли психічний стан цього учасника процесу дозволяє йому усвідомити те, чому було розпочате провадження, своє процесуальне становище та наслідки (зокрема, й віддалені) реалізації своїх прав.

Насамкінець слід зазначити, що неналежна регламентація забезпечення права на захист особи, щодо якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ прослідковується не лише в нормах КПК, але й Кримінального кодексу України (далі – КК). Зокрема, у ч. 1 ст. 374 КК встановлено відповідальність за недопущення або ненадання своєчасно захисника та інше грубе порушення на захист підозрюваного, обвинуваченого. Тут дивує те, що відповідальність за вказані діяння не передбачено у тому разі, якщо потерпілим, є, зокрема, й особа, щодо якої вирішується питання щодо застосування ПЗМХ.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11. 1950. URL.:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169с.
5. Навроцька В. В. Давання показань особою, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини. *Вісник Луганського державного університету ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1(101). С. 164–173. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1578/1453/>.

6. Ткач А. В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 264 с.

7. Рішення Європейського суду з прав людини «I. Н. проти України» від 23.06. 2016 р. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0AGPNFE273>.

8. Рішення Європейського суду з прав людини «D. R проти Литви» від 20.07.2018 р. URL.:<https://www.echr.com.ua/translation/sprava-d-r-proti-litvi-pres-reliz/>.

9. Навроцька В. Оскарження питання про застосування примусового заходу медичного характеру неосудним, обмежено осудним чи особою, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення суспільно небезпечного діяння. *Психічне здоров'я особистості в кризовому суспільстві* : збірник Матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2023 р.) / уклад. З. Р. Кисіль. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 176–178. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/konf_23_10_2020.pdf.

10.Рішення Європейського суду з прав людини «Руденко проти України» від 17.04. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e92#Text.

11.Рішення Європейського суду з прав людини «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» від 12 .03. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text.

12.Рішення Європейського суду з прав людини «Горшков проти України» від 08.02. 2005 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2750>.

Армен НЕРСЕСЯН,
старший науковий співробітник,
кандидат юридичних наук
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України)

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ ЧИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Загальна мобілізація та воєнний стан, спричинений агресією російської федерації проти України призвели до кратного збільшення чисельності Збройних Сил України та сил оборони загалом. Наслідком цього стало значне збільшення числа військових правопорушень, в т.ч. кримінальних та адміністративних.

Так, згідно даних Єдиного державного реєстру судових рішень – з 24.02.2022 по 30.11.2023 судами України було ухвалено 1282 вироків за ст. 402 КК України «Непокора», що робить таким чином дане кримінальне правопорушення одним з найбільш розповсюджених серед військових кримінальних правопорушень. При цьому, при встановленні фільтру «Регіон суду» з приміткою «Донецька область» – пошук видає 483 вироків, «Дніпропетровська область» – 450 вироків, «Харківська область» – 111 вироків, натомість «місто Київ» – лише 8 вироків.

Натомість, за ще більш розповсюдженою статтею 407 «Самовільне залишення військової частини або місця служби» за такий самий період винесено 3197 вироків, з яких 120 в Донецькій області, 462 в Дніпропетровській, 201 – в Харківській та 103 – в м. Київ [1].

Вказані обставини в черговий актуалізували дискусію щодо відродження в Україні військової юстиції, в т.ч. і військових судів. Варто відзначити, що перші два десятиліття існування Української держави в Україні такі суди існували, як спадок тоталітарно-радянського минулого. Так, Глава 3-1 «Військові суди» Закону України «Про судоустрій України» від 5 червня 1981 р. № 2022-Х (з наступними змінами і доповненнями) врегульовувала дане питання [2].

Наступний судоустрійний закон вже незалежної України – «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. N 3018-III –

у абз. 1 ст. 19 зазначав що Військові суди належать до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Частиною 1 ст. 21 цього ж Закону зазначено, що місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. До апеляційних судів ч.2 ст. 25 згаданого Закону відносить військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України, а в складі Верховного Суду України діяла Військова судова колегія (ч. 2 ст. 48) [3].

Зрештою внаслідок прийняття Закону України «Про судострій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [4] система військових судів була фактично ліквідована. Остаточна ліквідація відбулася на підставі Указом Президента України №900/2010 від 14 вересня 2010 р. «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» [5].

З початком російсько-української війни в 2014 році питання відродження військових судів не раз поставало в наукових і практичних аспектах. Прихильники концепції відродження військових судів звертають увагу на міжнародні дані, згідно з якими кожна п'ята держава світу має військові суди. Вони діють або як самостійні державні структури, або ж функціонують при загальних судах у вигляді спеціалізованих військових структур, палат, відділів. Також є країни, такі як Австрія, Німеччина, Португалія тощо, в яких військові суди розгортаються лише у воєнний час [6].

Також зважають на те що На відміну від суддів судів загальної юрисдикції, судді військових судів здебільшого розглядали справи у розташуваннях військових частин у присутності військовослужбовців. Це гарантує:

1. Швидкий та більш ґрунтовний розгляд справи, тому що суддя може допитати відразу всіх свідків, не чекаючи їхнього прибуття з інших, часто віддалених населених пунктів;

2. За необхідності, дослідити речові докази та провести огляд місця вчинення злочину не за допомогою фото та відеозйомки, а саме у місці їх знаходження.

3. Запобігання та попередження скоєння злочинів, правове виховання військовослужбовців – «загальна превенція»;

Практика розгляду справ у розташуваннях військових частин є найбільш ефективним способом реалізувати принципи гласності та доступності судового процесу для військовослужбовців, оскільки останні не в змозі відвідувати у вільний від служби час судові процеси за межами частини. Також серед аргументів є те що військові злочини – це у великій мірі справи, які пов'язані з військовою таємницею [7].

На законодавчому рівні вказана пропозиція зокрема, реалізована в рамках Проект Закону про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України 10042 від 13.09.2023 (суб'єктом законодавчої ініціативи є нардеп ІХ скликання Буймістер Людмила Анатоліївна). Статтею 9 цього законопроекту визначено, що в Україні утворюються та діють військові суди. Військові судді мають статус військовослужбовців. Військові суди утворюються та комплектуються, виходячи з реальних обсягів судової роботи і чисельності військовослужбовців військових формувань утворених відповідно до законів України, дислокованих на території, яку обслуговують відповідні військові суди. Систему, особливості організації і діяльності та кількісний склад військових судів визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [8].

Таким чином, позиція прихильників відновлення системи військових судів в цілому має високий рівень як теоретичного, так і практичного обґрунтування, водночас слід зауважити про наступне. По-перше, створення військових судів, як юридичних осіб (а ймовірно і окремих військових частин) вимагатиме певних організаційних зусиль, залучення кадрів та грошових коштів на діяльність, забезпечення безпеки вказаних судів. При цьому, наприклад військові суди не можуть охоронятись за допомогою служби судової охорони, тому таку охорону мають здійснювати безпосередньо військовослужбовці. Відтак, в умовах, коли держава має направляти більшість грошових коштів на забезпечення оборони, та максимально економити грошові кошти на інші напрями – створення додаткових структур, які безпосередньо не будуть приймати участі в бойових діях – є спірним.

По-друге, оскільки судьями військових судів пропонується зробити діючих військовослужбовців – викликає сумніви

об'єктивність і неупередженість даних суддів в справах де в ролі обвинувачувача виступає держава (а опосередковано – і військове командування частини/підрозділу). Варто при цьому зауважити, що внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX унеможливується звільнення від відбування з випробуванням кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці [9]. Вказана обставина у сукупності із створенням військових судів «радянського типу» робить військовослужбовця практично беззахисним проти військової бюрократії, натомість дає можливості для зловживань та корупції.

Зрештою, аргумент щодо військової таємниці слід також піддати критиці. Оскільки питання державної таємниці наразі розглядається і в загальних судах – при розгляді кримінальних проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки, корупційних злочинів в сфері оборони тощо – то існують процедури надання суддям відповідних доступів та порядку ознайомлення їх з такими документами.

Таким чином, вважаю наразі недоцільним створення військових судів як юридичних осіб і окремих військових частин, натомість на даному етапі слід запровадити спеціалізацію суддів загальних судів за аналогією із чинною наразі суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх та відповідним чином врегулювати питання підготовки таких суддів та розміру його навантаження.

Список використаних джерел

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 06.12.2023).
2. Про судоустрій України : Закон України від 05.06.1981 р. № 2022-X нечинний станом на 09.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10#o171> (дата звернення: 09.12.2023).
3. Про судоустрій України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-III нечинний станом на 09.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text> (дата звернення: 09.12.2023).

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI нечинний станом на 09.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення: 09.12.2023).

5. Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів : Указ Президента України від 14.09.2010 р. № 900/2010 станом на 09.12.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/9002010-11900> (дата звернення: 09.12.2023).

6. Клос Д. Чи на часі повернення військових судів? *Юридична Газета online*. 2023. 02 червня. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-nachasi-povernennya-viyskovih-sudiv.html> (дата звернення: 09.12.2023).

7. Князюк О. Чи потрібні Україні військові суди? *Юридична Газета online*. 2022. 21 вересня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/chi-potribni-ukrayini-viyskovi-sudi.html> (дата звернення: 09.12.2023).

8. Проект Закону про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України №10042 від 13.09.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42777> (дата звернення: 09.12.2023).

9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n61> (дата звернення: 09.12.2023).

Катерина НОВІКОВА,
старший науковий співробітник,
кандидат юридичних наук
*(Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України),*
асистент кафедри кримінального права
*(Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого)*

ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Спеціальні інформаційні операції та кіберзлочини стали невід'ємною складовою сучасної війни. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну суттєво збільшилася кількість злочинних посягань на інформаційну безпеку нашої країни, що актуалізувало дослідження кримінальних правопорушень в цій сфері, метою яких є удосконалення кримінально-правового регулювання.

У Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, зазначено, що інформаційна безпека України – це складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. На підставі цього визначення можна зробити висновок, що інформаційна безпека держави є комплексним явищем, що включає в себе, зокрема, захист інформаційного простору держави від негативних інформаційних впливів, безпеку інформаційно-комунікаційних

систем, в яких обробляється та зберігається інформація, а також захищеність суспільно-важливої інформації з обмеженим доступом.

У чинному КК України відсутній окремий розділ, яким охоплюються кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки, що значно ускладнює виокремлення вичерпного переліку таких правопорушень. Однак наведене визначення інформаційної безпеки дає підстави вирізнити три групи кримінальних правопорушень, які посягають на інформаційну безпеку.

До **першої групи** належать кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Інформаційна безпека є родовим об'єктом цих правопорушень. Ця група включає всі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XVI Особливої частини КК України: статті 361 («Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж»), 3611 («Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут»), 3612 («Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації»), 362 («Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї»), 363 («Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється») та 363-1 («Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку») КК України.

Слід відмітити, що зазначені правопорушення будуть розглядатися як такі, що посягають на інформаційну безпеку держави, лише у тому випадку, якщо вони спрямовані на об'єкти критичної інфраструктури та інформаційно-телекомунікаційні системи, в яких обробляється суспільно-важлива інформація з обмеженим доступом (державна таємниця тощо). Якщо ж об'єктом посягання буде приватна інформаційно-телекомунікаційна система, то відсутні підстави віднесення цих правопорушень до посягань на інформаційну безпеку саме держави.

До **другої групи** кримінальних правопорушень проти інформаційної безпеки належать правопорушення, що посягають на суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці та іншої інформації, що забезпечує обороноздатність держави. Ця група включає такі склади кримінальних правопорушень як: статті 111 («Державна зрада») – в частині шпигунства, 114 («Шпигунство»), 114-2 («Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»), 328 («Розголошення державної таємниці»), 329 («Втрата документів, що містять державну таємницю»), 330 («Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни») – в частині інформації зібраної у процесі контррозвідальної діяльності та у сфері оборони країни, та 422 («Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості») КК України.

До **третьої групи** кримінальних правопорушень проти інформаційної безпеки держави належать ті, що посягають на інформаційний простір держави. Ця група включає такі склади кримінальних правопорушень як: статті 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади») – в частині публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади,

а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України») – в частині публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території або державного кордону України, 111-1 («Колабораційна діяльність»), а саме ч. 1 («Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утворення тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України»), ч. 3 («Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти») та ч. 6 («Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах») – в частині здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором, цієї статті, 436 («Пропаганда війни»), 4361 («Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів») та 436-2 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») КК України.

Як видно, кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки держави розміщені у низці розділів Особливої

частини КК України («Злочини проти основ національної безпеки», «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), але об'єднані таким об'єктом посягання як інформаційна безпека.

Ігор ОНИШКЕВИЧ,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ»

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – це частина родового об'єкту, конкретні цінності, на які здійснюється посягання в межах певного кримінального правопорушення. Саме безпосередній об'єкт кримінального правопорушення має найважливіше значення для правильної кваліфікації діянь [1].

В свою чергу, встановлення тих цінностей, яким завдає шкоди діяння у виді насильницького зникнення чи створює загрозу її заподіяння (тобто безпосереднього об'єкту насильницького зникнення), та розуміння їх змісту, є неможливим без дослідження понять «воля», «честь», «гідність».

Конституція України (ст. 28 і 29) гарантує кожній людині право на свободу та повагу до її гідності. Честь і гідність людини є найвищою соціальною цінністю в державі (ст. 3) [2]. Це зумовило появу у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) розділу про кримінальні правопорушення, що посягають на волю, честь та гідність особи.

Важливо зазначити, що в Конституції України йдеться про свободу людини, а в КК України – про волю особи.

Під кутом зору Розділу III Особливої частини КК України та складу насильницького зникнення, безпосередній інтерес мають два значення поняття «воля»:

– воля, як свідомо та цілеспрямована регуляція людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей;

– воля у розумінні фізичної свободи людини.

Якщо з першим розумінням поняття волі проблем не виникає, щодо другого тлумачення волі слід зазначити наступне.

Свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання, як ключові елементи свободи людини, є важливими правами людини, які гарантовані Загальною декларацією

прав людини. Будь-які обмеження цих прав є неприпустимими, за винятком випадків, прямо передбачених законом.

Як слушно вказує О. О. Пунда, особиста свобода – це можливість безперешкодно, незалежно від будь-кого розпоряджатись собою, своїми діями і вчинками, своїм часом [3, с. 282–283].

Дещо конкретизуючи таку позицію, П. П. Андрушко та С. Д. Шапченко зазначають, що у Розділі III Особливої частини КК України закладено тлумачення поняття «волі» як фізичної свободи людини [4, с. 598].

Із такою позицією не можна не погодитися. У контексті ж насильницького зникнення це означає, що таке злочинне діяння посягає не лише на свободу пересування, а й на свободу перебування в будь-якому місці, тобто фізичну свободу як таку.

При цьому, воля, у розумінні свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки у випадку вчинення насильницького зникнення, шкоди зазнає не завжди та й лише у частині можливості самостійно обирати місце свого знаходження.

Тому для кваліфікації діяння як насильницького зникнення за безпосереднім об'єктом посягання, достатнім та необхідним буде встановлення факту позбавлення (заподіяння шкоди) волі людини у розумінні її фізичної свободи.

В додаток до цього, видається за можливе виокремити ще один безпосередній об'єкт насильницького зникнення.

Як відомо, 17 червня 2015 року Україна приєдналася [5] до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 р., у якій міститься перелік заходів, яких мали б вжити держави-учасниці для належного врегулювання насильницького зникнення на рівні конкретної держави, запобігання будь-яким його проявам, а також притягнення до відповідальності осіб, які його вчинили [6].

Беручи до уваги наявність правового та інституційного механізму забезпечення права людини не бути підданою насильницькому зникненню, який створений та підтримується державою, насильницьке зникнення безпосередньо посягає ще на одну цінність, а саме на гарантоване державою Україна право людини не бути підданою насильницькому зникненню.

Шкода такому об'єкту заподіюється внаслідок самого факту чи спроби вчинення насильницького зникнення.

Щодо розуміння гідності людини, то тут слід погодитися з думкою А. В. Андрушка, що поняття гідності людини слід виводити з категорії людської гідності, тобто виходити з об'єктивної, а не суб'єктивної, сторони гідності. Тобто, гідність людини не залежить від її індивідуальних якостей, соціального становища та професії тощо, а є невід'ємною характеристикою людини як такої [7, с. 135].

У юридичній літературі побутує думка, що будь-яке кримінальне правопорушення, яке порушує права людини, неминуче призводить також і до порушення її гідності [8, с. 175].

Видається, що діяння насильницького зникнення відносно потерпілого опосередковано супроводжується з його боку глибоким моральним приниженням, поряд з усвідомленням власної беспорядності та безвихідності свого становища й невідомістю майбутнього, а також, що не виключено, фізичними стражданнями (побої, катування, тілесні ушкодження, сексуальне насильство тощо).

Тому безпосереднім додатковим обов'язковим об'єктом насильницького зникнення є гідність людини як об'єкт, який також зазнає шкоди поряд із волею людини.

Що ж до честі, то у контексті насильницького зникнення встановити механізм заподіяння шкоди честі дуже складно.

Як наслідок, підстав вважати, що внаслідок вчинення насильницького зникнення заподіюється шкода честі і відповідно виокремлювати честь як один з об'єктів, на який посягає таке діяння, немає.

Таким чином, безпосередній об'єкт насильницького зникнення визначає конкретні цінності, на які посягає це злочинне діяння, та має вирішальне значення для його правильної кваліфікації. На підставі дослідження понять «воля», «честь», «гідність», виняткове значення яких підкреслюється Конституцією України та КК України, можливо встановити, що насильницьке зникнення безпосередньо посягає на волю людини у розумінні її фізичної свободи, на гарантоване державою право не бути підданою такому зникненню, а поряд із ними також на гідність людини.

Список використаних джерел

1. Безпосередній об'єкт злочину. *Crimpravo.com*. URL: <https://crimpravo.com/slovnuk-kryminalne-pravo/bezposerednij-ob-yeckt-zlochynu.html> (дата звернення: 30.11.2023).
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.11.2023).
3. Пунда О. О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини : монографія. Київ : Вид-во Сергія Пантюка, 2005. 436 с.
4. Андрушко П. П., Арямов А. А., Бабий Н. А. Преступления против личности в уголовном праве Беларуси, России и Украины. Проспект, 2014. 680 с.
5. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : Закон України від 17.06.2015 р. № 525-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-19#Text> (дата звернення: 30.11.2023).
6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.2006 р. : станом на 17 черв. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 30.11.2023).
7. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте, 2020. 560 с.
8. Права людини: соціально-антропологічний вимір : колект. монографія / ред. П. М. Рабінович. Львів : Світ, 2006. 280 с.

Наталія ПАРАСЮК,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ: ЗМІСТ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Звільнення від відбування покарання з випробуванням є однією із форм реалізації кримінальної відповідальності, при якій відбувається осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, призначення покарання, від якого ця ж особа звільняється під певними умовами. Найбільша частка нормативного матеріалу розділу XII Загальної частини КК України «Звільнення від покарання та його відбування» присвячується саме звільненню від відбування покарання з випробуванням.

За даними судової статистики звільнення від відбування покарання з випробуванням є одним із найбільш застосовуваних судами України. Так, у 2020 році судами України було ухвалено рішення про звільнення від покарання 25797 осіб, з яких звільнення від відбування покарання з випробуванням застосовано до 25254 особи. Питома вага такого звільнення від відбування покарання становила 38,2 % [1, с. 39]. У 2021 році усього було звільнено від покарання 27034 особи, з яких через випробування – 26739 осіб. Питома вага цього заходу становила 41,7 %. У 2022 році загальна кількість звільнених становила 21077 осіб, за ст. 75 КК України – 20859 осіб, питома вага 42 % [2, с. 41].

Наведені статичні дані неоднозначно сприймаються членами українського суспільства. Цілком зрозуміло, що вони змушують задуматися як про ефективність звільнення від відбування покарання з випробуванням, так і про об'єктивність суду при застосуванні цього заходу кримінально-правового характеру. Значною мірою такий стан суспільного несприйняття пов'язаний із необізнаністю із правовою природою цього звільнення від відбування покарання. Розуміння умовного звільнення від відбування покарання зводиться до того,

що за вчинення кримінального правопорушення особа безпеліційно звільняється від покарання.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням є факультативним. Судова дискреція полягає в тому, що при призначенні певних видів покарання, які передбачено ч. 1 ст. 75 КК України, враховуючи ступінь тяжкості кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, суд може прийняти рішення про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Від поведінки засудженого впродовж, установленого судом іспитового строку, залежатиме остаточність звільнення після закінчення іспитового строку.

Відповідно до ст. 76 КК України, у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на звільнену особу обов'язки. Умовно їх можна поділити на два види – обов'язкові (ч. 1 ст. 76 КК України) та факультативні (ч. 2 ст. 76 КК України). Своєю чергою, факультативні доцільно класифікувати на загальні та спеціальні обов'язки. Під спеціальними обов'язками маються на увазі обов'язки та заборони, які передбачені ст. 91-1 КК України. Йдеться про обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Окрім встановлення обов'язків, у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може призначити додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та позбавлення військового спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Усі ці заходи спрямовані на здійснення контролю за поведінкою особи під час перебування у статусі звільненої від відбування покарання.

Остаточний висновок про звільнення від відбування покарання суд має зробити після закінчення іспитового строку. Сприятливі наслідки для засудженого настають, якщо він виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового кримінального правопорушення. Підставами для направлення засудженого для відбування призначеного вироком покарання можуть бути: 1) невиконання покладених на засудженого обов'язків; 2) систематичне вчинення правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення; 3) вчинення протягом іспитового строку нового кримінального

правопорушення. Позитивно загалом оцінюючи передбачені у ст. 78 КК України правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням, слід відзначити, що засуджений має знати, яка поведінка призведе до скасування звільнення та ухвалення судом рішення про направлення для реального відбування покарання.

Верховна Рада України 23 серпня 2023 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» № 3342-IX (далі – Закон України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX), який набирає чинності 28 березня 2024 року. Розробники визначають мету законопроекту як впровадження покарання у виді пробаційного нагляду, що сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства [3]. У цьому документі жодним чином не обґрунтовується внесення змін до порядку звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Закон не передбачає змін до ст. 78 КК України. Разом з тим, передбачено викласти у новій редакції ст. 166 Кримінального виконавчого кодексу України, яка встановлює положення щодо відповідальності осіб, звільнених від відбування покарання з випробування. Чинна редакція цієї статті містить недоліки, однак у цій науковій розвідці все ж хочеться підняти питання про зміст, запропонованих законодавчих змін.

Частиную 2 ст. 166 в редакції Закону України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX визначено підстави, при наявності яких уповноважений орган з питань пробації надсилає до суду подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання. До таких підстав, зокрема, віднесено: 1) систематичне невиконання засудженим, звільненим від відбування покарання з випробуванням, обов'язків, покладених на нього; 2) систематичне вчинення адміністративних правопорушень.

Наведене формулювання підстав не узгоджується із ст. 78 КК України. По-перше, у чинній редакції ч. 2 ст. 78 КК України відсутня вказівка на систематичність невиконання

звільненим, покладених на нього обов'язків. Під систематичним невиконанням покладених на засудженого обов'язків розуміється невиконання протягом іспитового строку три і більше разів одного або кількох обов'язків без поважних причин [4]. Вочевидь, що встановлення межі для випадків порушення обов'язків через критерій систематичності є більш оптимальним, оскільки є певною межею, яка зобов'язує уповноважений орган з питань пробації дотримуватися процедури звернення до суду з поданням про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання

Закон України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX по-новому визначає зміст підстави для скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням у зв'язку із вчиненням адміністративних правопорушень. Тлумачення змісту ч. 2 ст. 78 КК України дозволяє визначити, що для застосування цієї підстави не просто слід встановити систематичність адміністративних правопорушень, але, що особливо важливо, встановити, що ці діяння свідчать про небажання засудженої особи стати на шлях виправлення. Окрім цього, законодавець не обмежує розглядувану підставу вказівкою на якийсь певний вид адміністративних правопорушень.

В абз. 1 ч. 2 ст. 166 в редакції Закону України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX вказується виключно про встановлення юридичного факту систематичного вчинення адміністративних правопорушень. Роз'яснення систематичного вчинення адміністративних правопорушень подано в абз. 3 ч. 2 ст. 166 цього закону, а саме як вчинення трьох і більше адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок. У розглядуваному визначені період вчинення адміністративних правопорушень не обмежується іспитовим строком. У чинній редакції ст. 166 КВК України така вказівка збережена. В. О. Навроцький зазначає, що систематичність характеризується двома показниками: 1) кількісною ознакою, яка позначає певне повторення однорідних діянь, що утворюють собою систему; 2) якісною ознакою – вона відображає взаємозв'язок між актами поведінки. Якісну ознаку систематичності вчений пов'язує з такими обставинами: 1) тривалість чи постійність вчинення дій; 2) вчинення трьох чи більше дій протягом

певного часу, без значного розриву [5, с. 168-169]. Звільнення від відбування покарання з випробуванням є строковим заходом кримінально-правового характеру, тому систематичність адміністративних правопорушень слід пов'язувати із їх вчиненням під час іспитового строку.

Суперечність між абзацами 1 та 2 ч. 2 ст. 166 в редакції Закону України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX вбачається у тому, що родове поняття «систематичне вчинення адміністративних правопорушень» тлумачиться через вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок. Вочевидь має місце обмежувальне тлумачення законодавчого поняття, яке не узгоджується із визначенням підстав для скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням, які передбачено ч. 2 ст. 78 КК України.

Главою 14 КУпАП, передбачено адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку. Науковці у сфері адміністративного права відзначають, що у КК України розмежовано кримінальні правопорушення проти громадської безпеки та кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності. Подібного розмежування в КУпАП немає, що теоретично та практично ускладнює в межах об'єкта посягання розрізнити у кожному конкретному випадку, на що саме посягає адміністративний проступок – на громадський порядок або громадську безпеку. Складним є й визначення моменту, з якого «закінчується громадський порядок і починається громадська безпека», скоріш за все через їх занадто тісний взаємозв'язок [6, с. 76–77]. Це значною мірою ускладнить правозастосування, бо, якщо немає єдності щодо вказаної класифікації, то це питання буде винесено на угляд суду. І не виключено, що одній й ті ж адміністративні правопорушення будуть віднесені до різних класифікаційних груп.

Наведені міркування засвідчують, що набрання чинності Закону України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX не лише породжує складнощі при розумінні законодавчих понять, але й сприятиме розвитку колізії кримінального та кримінально-виконавчого законодавства у питанні застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Список використаних джерел

1. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2021 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/Stan_Pravosuddya_Criminal_2021.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

2. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

3. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану». *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=9185&conv=9> (дата звернення: 01.12.2023).

4. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n6> (дата звернення: 01.12.2023).

5. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

6. Чишко К.О. Адміністративно-правова кваліфікація правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки : монографія / за заг. ред. О. Ю. Салманової. Харків : Панов, 2017. 232 с.

Ірина СЕРКЕВИЧ,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ РИЗИКИ СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ КОНТРОЛЬ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ТА ЗАГРОЗИ ЇХ БЕЗПЕЦІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Рецидивна злочинність – найнебезпечніший, кримінальний феномен, що дійсно загрожує національній безпеці, викликає занепокоєння держави та об'єктивно вимагає особливого правоохоронного контролю з боку її органів [1]. Водночас досвід правоохоронних органів України щодо протидії та профілактики проявів рецидивної злочинності показує, що співробітники поліції при здійсненні постпенітенціарного контролю, незважаючи на заходи захисту, що вживаються, найбільш вразливі до вчинення протиправних дій з боку осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Як правило, об'єктом негативних психічних впливів колишніх засуджених, як і раніше, є співробітник поліції.

Колишній засуджений під впливом пройденого життєвого шляху, екстремальних умов та обставин після звільнення з пенітенціарної установи зберігає розбалансованість у системі «людина – середовище». Дефіцит психічних або фізичних ресурсів реадаптації засуджених виступає джерелом тривоги, що пов'язано з очікуванням негативних подій та поганими передчуттями, одним з механізмів емоційного стресу та фрустрацій. При цьому, як наголошують вчені, емоційний стрес супроводжується вираженими емоційними реакціями, а в розвитку психологічного стресу є когнітивна складова (аналіз ситуації, оцінка наявних ресурсів, прогнозування подальших подій тощо) [2, с. 41]. Досвід оперативно-службової діяльності засвідчує, що зміни психічного стану та поведінки засуджених після звільнення з місць позбавлення волі найчастіше

підвищують ризик скоєння повторних кримінальних правопорушень, зокрема щодо співробітників поліції, які здійснюють поступенітенціарний контроль. Тому від правильної оцінки ситуації та професійних дій співробітника поліції багато в чому залежить його власна безпека.

Вивчення зарубіжної літератури показує, що провідними тенденціями розвитку профілактики злочинної поведінки в США та країнах Західної Європи є: орієнтація на профілактичні та реабілітаційні заходи щодо засуджених без ізоляції їх від звичного соціокультурного середовища [3; 4]; стимулювання громадянської активності у цій сфері; проведення психолого-профілактичних заходів, залежно від рівня ризику повторних правопорушень [5].

Аналіз практики супроводу ув'язнених після їхнього звільнення дозволяє констатувати, що існує дієвий механізм контролю за спецконтингентом з боку співробітників служби пробації та інших організацій, а також надання допомоги особам, які перебувають в умовах випробування (нагляду) протягом строку, визначеного судом під час призначення їм умовно-дострокового звільнення [6]. З огляду на це, заслуговує на увагу досвід роботи служби пробації Великобританії. Так, перед початком роботи з особами, які раніше вступали в конфлікт із законом, перевіряють можливість скоєння ними повторного злочинного діяння, а також вимірюють можливі ризики та загрози особистої безпеки під час роботи з цією категорією громадян.

Психологічне забезпечення підготовки працівників служби пробації для роботи з ув'язненими на сучасному етапі передбачає різноманітні програми та курси підвищення кваліфікації, які дозволяють проводити навчання методам розпізнавання людей, які мають психічні дефекти. За спеціально розробленим навчальним посібником та відеофільмом навчаються офіцери поліції, які служать у місцях позбавлення волі. Вони отримують знання про способи ідентифікації різних типів поведінки людей із психічними аномаліями та відповідні методи реагування на таку поведінку [7].

В Україні ще 2015 року було прийнято Закон «Про пробацію». Згідно з ним «пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням

суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого» [8]. Відтак завданнями пробації визначено: здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Станом на сьогодні деякими обов'язками служби пробації наділені співробітники поліції, котрі здійснюють в умовах психологічного ризику та загрози безпеці постпенітенціарний контроль злочинності.

Відповідно до вимог Закону України «Про національну поліцію» перед співробітниками стоять завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 2) [9]. Утім, видається неможливим у низці критичних випадків забезпечити одночасну безпеку того та іншого. Може виникнути драматична ситуація, коли потрібно робити вибір, жертвувати або безпекою суспільства, або життям (здоров'ям) людини, тобто необхідність забезпечення інтересів суспільства та держави стає загрозою безпеці конкретних людей. Ризики надійності системи забезпечення громадської безпеки визначатимуться готовністю особистості пожертвувати безпекою свого життя або здоров'я задля безпеки суспільства та окремого громадянина.

Негативне ставлення злочинців до права як соціальної та інструментальної цінності, а також до нормативного порядку неминуче призводить до розширення потенціалу непрогнозованих та неконтрольованих видів загроз і небезпек у різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері права на захист суб'єктом свого життя та здоров'я в ситуації небезпеки. При цьому загрозою безпеці називають сукупність умов та чинників, що створюють небезпеку завдання шкоди життєво важливим інтересам чи самому існуванню особистості, суспільства, держави.

Загроза – це потенційна можливість, ймовірність виникнення лиха, великих втрат, переживання горя, фізичного та психологічного болю і страждання [10, с. 23]. У юридичній психології безпеки особистості центральним є поняття «небезпека» – результат впливу на свідомість співробітника поліції стрес-факторів, а саме: поведінки правопорушників, дії стихійних сил природи, аварії чи катастрофи, які можуть завдати йому фізичної або психологічної шкоди, призвести до нещасного випадку і, можливо, загибелі. Як правило, усвідомлення небезпеки супроводжується сильними емоційними переживаннями співробітника та негативними психічними станами.

У діяльності співробітників поліції постійно є ризик і небезпека, тому формування культури безпеки є одним з пріоритетних завдань правоохоронних органів. Погрозливими, небезпечними ситуаціями в діяльності співробітників поліції в пенітенціарній сфері є явища терористичної, екстремістської спрямованості; кримінального характеру; пов'язані з адиктивною поведінкою рецидивістів, з необхідністю надання першої долікарської допомоги колишнім засудженим, схильним до адиктивної та суїцидальної поведінки; комплексні чи гібридні загрози. Постійна наявність ризиків та загроз психологічній безпеці викликає у співробітників поліції, які здійснюють оперативно-службову діяльність у пенітенціарній сфері, різні за ступенем вираження стресові розлади (гостре, посттравматичне), перманентне почуття розсіяності, невпевненості, сумніви в ухваленні рішення чи відмови від ухвалення рішення, втрату контролю над обставинами. Усі ці негативні психічні стани співробітників слугують ґрунтом для появи ознак психологічної дезадаптації, що впливає на оперативність та обґрунтованість ухвалення рішення в небезпечній ситуації, і, як наслідок, спричинюють розвиток професійної віктимності.

Видається, що для зниження професійної віктимності співробітників поліції, які здійснюють постпенітенціарний контроль злочинності, потрібно створити програму їхнього психологічного забезпечення з урахуванням особливостей прояву у них психічних станів та психічної стійкості до психологічних ризиків та загроз. Адже зниження віктимності співробітників багато в чому зумовлюється рівнем їхньої психологічної підготовленості та здатністю вибрати ефективні стратегії

взаємодії з особами, які раніше вступали у конфлікт із законом, зокрема мають судимості, а також сформованою установкою на безпечну діяльність.

Список використаних джерел

1. Карабаджак К. Рецидивна злочинність в Україні: детермінанти й попередження. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020: альманах наукових праць*. Миколаїв, 2020. С. 228–234. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17571/Карабаджак%20Катерина%20Рецидивна%20злочинність%20в%20Україні%20детермінанти%20й%20попередження.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Наугольник Л. Б. Психологія стресу : підручник. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 324 с.
3. Cohen T. H., Cook D., Lowenkamp C. T. The supervision of low-risk federal offenders: how the low-risk policy has changed federal supervision practices without compromising community safety. *Federal Probation Journal*. 2016. Vol. 80, no. 1. P. 3–11.
4. Toronjo H. A Corrections Workforce for the 21st Century. *Federal Probation Journal*. 2019. Vol. 83, no. 1. P. 3–7.
5. Andrews D. A., Dowden C. The Risk–Need–Responsivity Model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime–Prevention jurisprudence. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 2008. № 4. P. 69–404.
6. Ребенок Н. О. Функціонально-правові та психологічні засади індивідуально-превентивної діяльності дільничного офіцера поліції : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018.
7. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін. ; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.
8. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
10. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.

**«ЯК УСЕ ПЕРЕДБАЧИТИ?»
АБО ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СКАСУВАННЯ
АРЕШТУ МАЙНА ПІСЛЯ ЗАКРИТТЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
НА ПІДСТАВІ П. 5 Ч. 1 СТ. 284 КПК УКРАЇНИ**

Нормативно неможливо передбачити всі випадки, які трапляються на практиці. Водночас відсутність законодавчого вирішення окремих питань не означає, що слід вносити зміни до кримінального процесуального законодавства, якщо можливо їх вирішити шляхом правозастосування в рамках закону. І наразі пропонуємо розглянути один із таких випадків.

Кримінальне провадження закривається у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Одночасно ж із винесенням постанови про закриття кримінального провадження прокурор скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації [1]. Проте, як бути в тому випадку, якщо прокурор закриває кримінальне провадження у зв'язку зі смертю особи, якій повідомлення про підозру вручено не було, але відповідна постанова не містить відомостей щодо скасування арешту майна (накладеного в порядку КПК України 2012 року), яке належить на праві приватної власності зазначеній особі?

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 174 КПК України, арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [1].

Проте договір про надання правової допомоги з адвокатом був припинений, у зв'язку зі смертю особи, а інші власники або володільці арештованого майна відсутні.

Таким чином, складається ситуація, коли в даної особи можуть бути спадкоємці, які поки володільцями майна не є, та не можуть набути права власності на майно померлого спадкодавця, й вони не були учасниками кримінального провадження.

Питання юрисдикції суду, який має розглядати скасування арешту з майна вже вирішено. Так, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 30.06.2020 у справі № 727/2878/19 відзначила, що питання про скасування арешту майна, накладеного за правилами КПК України 2012 року та не скасованого після закриття слідчим кримінального провадження, має вирішувати слідчий суддя за правилами кримінального судочинства. Дана позиція вмотивована тим, що КПК України 2012 року не містить заборони ініціювати перед слідчим суддею, коли кримінальне провадження вже закритий, питання про скасування арешту на майно, накладеного під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді на підставі приписів цього Кодексу [2]. І хоч в даному випадку йдеться про правовідносини, коли постанова про закриття провадження приймалась слідчим, проте, на наше переконання, наявність іншого суб'єкту прийняття постанови (прокурор, а не слідчий), за умови подібності правовідносин в іншому, не може впливати на те, аби дана правова позиція не враховувалась судом першої інстанції. Більш того, з огляду на відсутність законодавчого врегулювання даного питання.

Не маючи на меті надавати певну оцінку вказаній позиції Верховного Суду, одразу переходимо до наступного питання: «Чи може спадкоємець померлої особи, який не є власником майна та учасником закритого кримінального провадження, звернутись до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту, накладеного в порядку КПК України 2012 року?»

Абз. 2 ч. 1 ст. 174 КПК України чітко визначає перелік осіб, які можуть звернутись до слідчого судді/суду з клопотанням про скасування арешту, й він не містить посилань на осіб, які не є власниками/володільцями майна та не є учасниками провадження. Водночас п. 1 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних

і кримінальних справ «Про судову практику в справах про зняття арешту з майна» № 5 від 03.06.2016 встановлює наступне: «За наявності кримінального провадження власник чи інший володілець майна може звернутися до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права власності у загальному порядку. Після підтвердження цього права зазначена особа, як і титульний власник майна, у тому числі й особа, яка не є учасником кримінального провадження, має право на звернення з клопотанням про скасування арешту та вирішення інших питань, які безпосередньо стосуються її прав, обов'язків чи законних інтересів, у порядку, передбаченому статтями 174, 539 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), до суду, що наклав арешт чи ухвалив вирок» [3]. Звертаємо увагу на те, що в даному разі передбачається можливість звернення з клопотанням про скасування арешту саме в разі наявності кримінального провадження.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду у вищезгаданій постанові сформулировала наступну правову позицію: «... якщо арешт на майно накладено в порядку, передбаченому КПК України 2012 року, особа, яка вважає, що такими діями порушено її право на майно, навіть за умови, що вона не є учасником кримінального провадження, а останнє закрив своєю постановою слідчий, має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту в порядку кримінального судочинства. Такий порядок захисту права на майно є ефективним, оскільки забезпечить відновлення права власника або іншого володільця майна, на яке був накладений арешт слідчим суддею у кримінальному провадженні» [2]. Викладене Верховним Судом дозволяє дійти висновку про те, що особа, яка має право на звернення з відповідним клопотанням, повинна мати права власника або іншого володільця майна.

Зважаючи на вищевикладене в сукупності, вважаємо, що особа, яка не є учасником кримінального провадження, не має прав власника або іншого володільця майна, проте являється спадкоємцем та підтверджує документально цей факт, має право звернутись до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, аргументуючи таке право наступним чином.

Так як порядок вирішення питання щодо скасування арешту майна в разі неприйняття такого рішення прокурором

під час винесення постанови про закриття кримінального провадження процесуальним законом не визначений, це потребує застосування положень частини 6 статті 9 КПК України, відповідно до яких у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 цього Кодексу.

Тому необхідно звернутись до положень статей 537, 539 КПК України, якими регламентується порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку.

Адже потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші особи мають право звертатися до суду з клопотаннями про вирішення питань, які безпосередньо стосуються їх прав, обов'язків чи законних інтересів (абз. 2 ч. 1 ст. 539 КПК України). Крім того, п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України передбачено, що під час виконання вироків суд, визначений частиною другою статті 539 цього Кодексу, має право вирішувати питання про всякого роду сумніви й протиріччя, що виникають під час виконання вироку [1].

Вищевикладене, перш за все, свідчить про те, що дійсно не лише законодавчо неможливо передбачити всі ймовірні процесуальні випадки, але й Верховний Суд також не може вигадати «чарівні ліки», що прямо врегулюють усі можливі питання. Проте як учасники провадження та особи, які не є ними (в даному випадку), а також суд мають використовувати всі наявні інструменти (в тому числі, правові позиції Верховного Суду), з метою забезпечення такого правозастосування, яке матиме наслідком дотримання завдань кримінального провадження та конституційних прав.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.06.2020 (справа № 727/2878/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458966>.

3. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про зняття арешту» від 03.06.2016 р. № 6. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00200?an=1>.

Максим СМІРНОВ,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

ПЕРЕГЛЯД АРХІТЕКТУРИ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ AD NOS ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Неприхована агресивна політика російської федерації (далі – країна-агресор) проти України, розпочатий та підтримуваний в Україні з 2014 р. країною-агресором збройний конфлікт, анексія Кримського півострова, окупація частин Донецької і Луганської областей та повномасштабне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. створили нові безпрецедентні виклики для національної правоохоронної та судової системи, міжнародної системи правосуддя, які потребують комплексного дослідження спроможності національної правоохоронної та судової системи, а також системи міжнародної кримінальної юстиції з розслідування, притягнення до відповідальності та покарання країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні.

Масштаби і серйозність злочинів, скоєних країною-агресором є безпрецедентними в історії України, тому вся національна правоохоронна та судова система постала перед складним завданням збирання доказів та розслідування найтяжчих міжнародних злочинів проти українського народу.

Початок повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну спровокував нові дискусії на тему ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (англ. *Rome Statute of the International Criminal Court*, далі – Римський статут)[1], особливостей співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом (англ. *International Criminal Court*, далі – МКС), його можливостей щодо притягнення до відповідальності країни-агресора за злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. Активно дискутується питання створення

та діяльності спеціального міжнародного трибуналу ad hoc (далі – СМТ) щодо злочину агресії проти України, як реального механізму притягнення до відповідальності країни-агресора.

Слід констатувати, що станом на сьогодні МКС є найбільш досконалою інституційною моделлю з нині діючих органів міжнародного кримінального правосуддя. Визнання юрисдикції МКС (не лише спеціальної юрисдикції через п. 3 ст. 12 Римського статуту) для України є реальною можливістю на міжнародному рівні притягнути до відповідальності топ посадовців країни-агресора за злочини, скоєні в Україні. В той же час, МКС не має юрисдикції щодо розслідування основного злочину – злочину агресії проти України, який породив всі інші злочини цієї жорстокої війни.

Злочин агресії не може бути розслідуваний за допомогою МКС в силу існуючих обмежень. Якщо країна не є державою-учасницею МКС, вона виключається з його юрисдикції з розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії, незалежно від того, чи є вона жертвою агресії, чи агресором. Винятком з цього є звернення з боку Ради Безпеки ООН. З урахуванням того, що країна-агресор має право вето на рішення Ради Безпеки ООН, таке звернення майже неможливо. В такому випадку МКС не матиме юрисдикції у розслідуванні злочину агресії проти України.

Жодна з існуючих міжнародних судових інституцій (МКС, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини) не мають юрисдикції щодо розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України. Саме неможливість системи міжнародного правопорядку відреагувати на найтяжчі міжнародні злочини у минулому стала підставою для створення міжнародних трибуналів і спеціальних судових органів (Нюрнберзького, Токійського, Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди та інших).

Слід нагадати, що злочин агресії, а саме застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН був передбачений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ще в 1974 році. Більш того, ця резолюція встановлює

розширений перелік дій, які є агресією, під який підпадають дії країни-агресора не лише після повномасштабного вторгнення, але й із 2014 року.

Злочин агресії має особливий режим юрисдикції, як окремий від інших злочинів передбачених Римським статutom, таких як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. За всіма найтяжчими злочинами, що скоєні в Україні країною-агресором стоїть один найбільший – так званий материнський злочин агресії, який порушує фундамент міжнародного права та має наслідком всі інші порушення. Це найперший злочин, який тягне за собою всі інші. Без агресії не було б воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Якщо не створити СМТ, існує великий ризик того, що нікого з вищого політично-військового керівництва країни-агресора не буде притягнуто до відповідальності за злочин агресії проти України. Якщо діюча система міжнародного правопорядку не може відповісти на найтяжчий міжнародний злочин проти України – злочин агресії, тоді необхідно її реформувати, переглянути архітектуру міжнародної системи правосуддя та запропонувати спеціальний механізм з притягнення до відповідальності країни-агресора.

Тому пропонується створення СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України, діяльність якого буде пов'язана із розслідуванням незаконного вторгнення з боку країни-агресора на територію України, як суверенної держави та спрямована на притягнення до відповідальності найвищого політично-військового керівництва країни-агресора. Без права кримінального переслідування цих осіб немає великого сенсу у створенні СМТ.

Особисто путін, уряд та інше політично-військове керівництво країни-агресора свідомо і цілеспрямовано планували, готували, ініціювали і здійснили акт агресії проти України, порушили основоположні принципи територіальної цілісності та політичної незалежності шляхом розвитку державної та військової політики щодо агресії. СМТ повинен мати юрисдикцію щодо фізичних осіб, які здійснюють ефективний контроль або безпосередньо керують політичними чи військовими діями країни-агресора. Мова йде саме про путіна та вище політично-військове керівництво країни-агресора. Саме вони

планували, готували та розпочали найбільшу війну у Європі з часів Другої світової, віддавали злочинні накази про початок війни та її продовження. Офіційний статус глави держави чи іншої посадової особи країни-агресора, не звільнятиме таку особу від індивідуальної кримінальної відповідальності та не пом'якшувати покарання.

Довести злочин агресії проти України простіше, ніж, наприклад, злочин геноциду. Агресія проти України очевидна. У відкритих джерелах є всі докази того, що агресію було здійснено країною-агресором за вказівкою путіна. Дискутуються питання щодо процедури та механізму створення СМТ. Пропонуються дві альтернативні можливості створення СМТ, зокрема: 1) внаслідок об'єднаної універсальної юрисдикції держав; 2) внаслідок територіальної юрисдикції та згоди України, де агресія заборонена ст. 437 Кримінального кодексу України. Схвалення Генеральної Асамблеї ООН суттєво підкріпить легітимність такого механізму та буде мати важливе значення для характеристики СМТ як того, що діє всієї міжнародної спільноти.

Створення СМТ на додачу до МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України дозволить усунути прогалини юрисдикції у чинному міжнародному кримінальному законодавстві. Створення та діяльність СМТ має ґрунтуватися на засадах, стандартах та процедурах, передбачених Римським статутом для МКС. СМТ повинен мати юрисдикцію для проведення розслідування та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора, має розслідувати та засудити злочин агресії проти України не тільки після 24 лютого 2022 року, а й з лютого 2014 року, відповідно до визначення злочину агресії, як це передбачено ст. 8 bis Римського статуту.

СМТ буде мати юрисдикцію лише щодо злочину агресії проти України, а за допомогою МКС можливо буде провести розслідування та притягнути до кримінальної відповідальності винних за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини тих, хто віддавав злочинні накази. СМТ буде підтримувати та доповнюватиме роботу МКС, уникаючи будь-якого дублювання його функцій та юрисдикції. Важливо розуміти, що одночасно та паралельно із розслідуванням за допомогою

МКС найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних в Україні (злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини) необхідно створення СМТ для розслідування злочину агресії, тому що іншого міжнародно-правового механізму наразі не існує.

Практика притягнення до відповідальності за злочин агресії майже відсутня. Історія міжнародного кримінального правосуддя знає лише єдиний випадок, коли злочин агресії розглядався на міжнародному рівні та за нього було притягнуто до відповідальності керівництво держави. Це Нюрнберзький трибунал, що відбувся в 1946 році. Але перші кроки в створенні СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України вже зроблені. Створення СМТ підтримали парламентські асамблеї Ради Європи, ОБСЄ та НАТО, парламенти України, Литви, Естонії, Чехії, Нідерландів. Більш того, 19 січня 2023 року Європейський парламент більшістю голосів ухвалив резолюцію на підтримку створення «спеціального додаткового трибуналу» для засудження злочину агресії проти України, що був скоєний політично-військовим керівництвом країни-агресора та її союзників.

З метою притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні необхідним є одночасна та паралельна реалізація двох механізмів: 1) механізм СМТ для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії; 2) механізм МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Створення та діяльність СМТ щодо злочину агресії проти України, слід розглядати як реальний механізм для розслідування, притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин. Лише СМТ дасть змогу відновити справедливість і покарати всіх винних у жахливих злочинах, спричинених найбільшою війною у Європі з часів Другої світової.

Список використаних джерел

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Лілія ТІМОФЄЄВА,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЦИД

Проблема забруднення довкілля, зокрема моря загострилась у зв'язку з війною російської федерації проти України, яка почалась у 2014 році та набула повномасштабного характеру 24 лютого 2022 року. Це обумовлено скиданням трупів в море, потраплянням уламків ракет, снарядів, шахідів та інших небезпечних речей для флори і фауни [5].

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля досліджували низка вчених та науковців, зокрема А. В. Андрушко, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, Т. Р. Короткий, В. О. Туляков, М. В. Шепітько та ін.

6 червня 2023 р. стався підриг греблі Каховської гідроелектростанції. РФ вчинила масштабну екологічну і техногенну катастрофу. Виникає питання кваліфікації таких дій, зокрема як екоциду, а також пропорційної реакції щодо спричиненої шкоди.

Згідно зі статтею 441 Кримінального кодексу України, «Екоцид – це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічне лихо». Згідно зі статтею 113 Кримінального кодексу України («Диверсія») передбачена кримінальна відповідальність за вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

Згідно ст. 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової

загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою розглядається як воєнний злочин (п. iv, b ст. 8). Аналогічне положення закріплене у ст. 11.4.6. проекту Нового КК («Серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру, що полягає у застосуванні заборонених методів чи засобів ведення війни»).

Експерти Stop Ecocide Foundation запропонували включити екоцид як окремий злочин до ст. 8 (ter) Римського статуту. Запропонована наступна дефініція екоциду як «незаконних або безпідставних дій, вчинених з усвідомленням того, що існує значна ймовірність серйозного та широкого чи довгострокового збитку для навколишнього середовища, спричинені цими діями» [6]. Згідно п. 7 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Екологічний вплив збройних конфліктів» 2477 (2023) «Серйозне руйнування або погіршення стану природи, яке може бути кваліфіковане як екоцид, може мати місце в мирний або військовий час. Необхідно кодифікувати це поняття як у національному законодавстві, відповідно, так і в міжнародному праві. Тому Асамблея рішуче підтримує зусилля щодо внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, щоб додати екоцид як новий злочин. Асамблея повторює свій заклик до держав-членів Ради Європи, який міститься в Резолюції 2398 (2021) «Вирішення питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату», щодо необхідності визнання «універсальної юрисдикції для екоциду» (Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 2477, 2023). Такий підхід також підтримує А. В. Андрушко [2, с. 322].

Виходячи з цього визначення закладається можливість притягнення осіб до відповідальності також за необережне спричинення шкоди довкіллю, а не тільки умисне. Це надзвичайно важливо, виходячи із специфіки екологічних правопорушень. Крім того, можливим стане притягнення до міжнародної відповідальності за екологічну шкоду довкіллю

(наприклад, за забруднення моря, земельних ресурсів нафтою, незаконну порубку лісів) поза воєнним контекстом.

Крім того, необхідно передбачити репарації та відшкодування шкоди, завданої внаслідок агресії. Є низка державних органів України, які займаються фіксацією шкоди довкіллю внаслідок агресії російської федерації. Серед цих органів: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Спеціалізована природоохоронна прокуратура, Державна екологічна інспекція України та ін. Відповідно до наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях» № 309 від 19.08.2022 р., може бути розрахована шкода морю.

Згідно інформації Офіційного сайту Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «ЕкоЗагроза» наслідки від підриву росією дамби Каховської ГЕС (станом на 20.10.2023 року): ×146,4 млрд грн орієнтовна сума збитків завданих довкіллю, 5 затоплених населених пунктів, зменшено об'єм води на 14,775 млрд куб. км, площа підтоплених лісів складає 63 447 га. Наслідки воєнних дій та вплив на довкілля є наступними. Орієнтовні розрахунки збитків нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик – ×2 108 млрд грн (+ ×576 тис за добу); Акти порушень складено працівниками ДЕІ – 1478 складено актів; Звернення отримані через застосунок або веб версію ЕкоЗагрози – 2551 звернень (+ 2 за добу) [4].

Суперечливим було питання щодо відповідальності України за певні екологічні збитки, завдані агресією. М. Ващишин зазначила, що Збройні Сили України відповідно до Статуту ООН протидіють неспровокованій збройній агресії російської федерації та застосовують силу виключно у цілях оборони, захисту суверенітету та територіальної цілісності України, відтак до нашої держави не повинні застосовуватися санкції міжнародно-правової відповідальності за заподіяння шкоди навколишньому середовищу внаслідок воєнних дій Збройних Сил України [3, с. 55]. Крім того, авторка підтримала ідею про необхідність удосконалення методології визначення шкоди

природному середовищу шляхом впровадження концепції екосистемних послуг. Тому вкрай важливо фіксувати та визначати збитки, завдані російською федерацією, а також співпрацювати з іншими державами у фіксуванні та моніторингу таких збитків та притягувати винних до відповідальності.

Надзвичайно важливим є те, що Україна прийняла Морську доктрину України на період до 2035 року. У документі зазначено, що пріоритетними національними інтересами на морі є задоволення потреб суспільства, економіки та держави у використанні морських ресурсів, зміцнення морських ресурсів України. положення серед провідних морських держав, а також забезпечення безпеки шляхом запобігання забрудненню морського середовища, ефективного екологічного моніторингу; досягти та підтримувати стан морського природного середовища в територіальних водах та виключній морській економічній зоні України, що відповідає поняттю «добрий екологічний стан» у розумінні Рамкової директиви Європейського Союзу про морську стратегію.

Відповідно до Морської доктрини України на період до 2035 року необхідно вдосконалити систему реагування на забруднення морських вод, у тому числі боротьбу із забрудненням морського середовища Чорного моря нафтою та іншими шкідливими речовинами в надзвичайних ситуаціях, Стратегічний план дій з відновлення та захисту Чорного моря; Участь у реалізації проекту ЄС «Екологічний моніторинг Чорноморського регіону», впровадження Україною моніторингу навколишнього середовища на морі відповідно до Рамкової директиви ЄС щодо морської стратегії; розробка та реалізація морських екологічних проектів в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС); розробка та впровадження постійно діючої системи державного екологічного моніторингу морського природного середовища відповідно до вимог і принципів Рамкової директиви ЄС про морську стратегію та найкращого досвіду держав Європейського Союзу. Таким чином уряд сподівається запровадити такі заходи до кінця 2035 року.

Як зазначив А.В. Андерсон, «повне вирішення проблеми глобального травматичного забруднення нафтою лежить лише в реальній і справжній міжнародній співпраці. Країни

світу повинні усвідомити, що подолання цієї великої загрози світовій екосистемі залежить виключно від їх волі. Усвідомлення цієї надто простої реальності, як ми сподіваємось, призведе до світових зусиль щодо співпраці у забезпеченні відповідних правил зіткнення, стандартів конструкції та обладнання, вимог до ліцензування та систем руху суден; а також допомагати менш благополучним країнам у розробці таких систем, стандартів, навігаційних засобів та інших вимог для життєздатної та безпечної міжнародної торгівлі» [1, с. 1051]. Це також підтверджується сучасною ситуацією. Без інтеграції щодо протидії забрудненню моря, відповідного моніторингу та фіксації порушень, ми безсилі.

Висновки. Дії, пов'язані із забрудненням моря російською федерацією, мають кваліфікуватися як воєнні злочини відповідно до міжнародних договорів. Після проведення відповідного моніторингу моря та визначення завданих збитків можуть виникнути питання щодо кваліфікації окремих дій російської федерації як екоциду, зокрема щодо підриву Каховської дамби. Також необхідно розробити механізми щодо компенсації шкоди на заходи з відновлення моря, відновлення пошкодженої флори та фауни тощо пропорційно отриманій шкоді.

Обов'язковим є дотримання стандартів прав людини, а також принципу пропорційності при встановленні відповідальності або іншому реагуванні на забруднення морського середовища. Важливою є поширення в Україні концепції «забруднювач платить» щодо забруднень моря. Відповідно до законодавства важливо поширювати та сприяти волонтерським рухам із захисту моря від забруднення. Також важливою є прозорість у сфері оподаткування і особливо у сфері витрат на навколишнє середовище. Також важливою є інтеграція з міжнародними та європейськими організаціями, які зосереджують свою діяльність на захисті навколишнього середовища і, зокрема, на захисті моря від забруднення.

Список використаних джерел

1. Anderson, A. W. National and International efforts to Prevent Traumatic Vessel Source Oil Pollution. *Miami Law Review*, 30 U. MIA L. Rev. 1976. 985–1039.

2. Андрушко А. В. Екоцид як потенційно окремих злочин у міжнародному кримінальному праві. Наукова конференція, присвячена 70-річчю професора Бауліна Ю. В. «*Наступність у кримінальному праві України*» (м. Харків, 8 вересня 2023 р.). Харків: Право. С. 319–323.

3. Ващишин М. Юридичний механізм визначення екологічної шкоди та його особливості в умовах воєнної агресії російської федерації проти України. *Право України*. 2022. № 6. С. 55–68.

4. Еко Загроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. (станом на 20.10.2023 р.). URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>

5. Тимофєєва Л. Ю. Кримінально-правова оцінка підриву греблі Каховської гідроелектростанції в контексті значного погіршення епідемічної ситуації. *Правове регулювання епідемічної безпеки в умовах війни та пост воєнного відновлення* : матеріали міжнар. круглого столу 29 черв. 2023 р. : електрон. наук. вид. / уклад.: Т. О. Михайліченко, П. П. Нога, А. В. Салашна ; НДІ вивч. Проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України та ін. Харків : Право, 2023. 140 с. С. 122–126. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669985873>.

6. Legal definition for Ecocide. Stop ecocide. 2021. URL: <https://www.stopecocide.earth/legal-definition#:~:text=For%20the%20purpose%20of%20this,being%20caused%20by%20those%20acts>.

Михайло ТІШИН,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОПУСТИМОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В ІНШОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Питання використання результатів С(Р)Д та НС(Р)Д в іншому кримінальному провадженні може постати у випадках: початку кримінального провадження за результатами С(Р)Д та НС(Р)Д; виділення матеріалів кримінального провадження; об'єднання матеріалів кримінальних проваджень; потреби використання вже зібраних фактичних даних для іншого кримінального провадження. Критична проблема полягає у тому, що при тому, що для НС(Р)Д це регламентується окремою статтею 257 КПК України, то для С(Р)Д спеціального механізму нема, крім тих, які проводились в ході дізнання, в кримінальному провадженні щодо злочину. Утім, практична потреба нерідко виникає. Для ілюстрації наведемо провадження, яке розглядалося ККС ВС: сторона обвинувачення, зокрема, послалася на дані протоколу обшуку від 20 липня 2017 року за місцем проживання ОСОБА_1 та висновку експерта від 11 вересня 2017 року, згідно з яким вилучені в його помешканні 31 патрон є бойовими припасами. Проте зазначені обшук та експертиза були проведені в рамках іншого кримінального провадження (№ 4201705000000163) за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК. Як зазначено в обвинувальному акті, 20 липня 2017 року під час обшуку за місцем проживання ОСОБА_1 виявлено та вилучено 31 патрон. Проте відомості по вказаному факту за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, було внесено до ЄРДР 18 вересня 2017 року, після чого розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні № 42017050000000745 за обвинуваченням ОСОБА_1. Надаючи оцінку даним протоколів обшуку та висновку експерта,

які були отримані в рамках іншого кримінального провадження і до внесення відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 263 КК, судові інстанції правильно визнали їх недопустимими доказами. При цьому суд апеляційної інстанції обґрунтовано звернув увагу на те, що використання їх у цій справі не підтверджується будь-якими матеріалами кримінального провадження [1]. Слід звернути увагу на формулювання «використання їх у цій справі не підтверджується будь-якими матеріалами кримінального провадження», оскільки це вказує на відсутність процесуального механізму використання матеріалів у іншому кримінальному провадженні.

Утім, є і по суті протилежна позиція про можливість такого використання: «не ґрунтуються на вимогах кримінального процесуального закону і твердження ОСОБА_8 про можливість використання копій матеріалів кримінального провадження щодо факту зґвалтування ОСОБА_7, а саме висновку комісійної судово-медичної експертизи від 9 листопада 2014 року № 85 та копії протоколу огляду місця події від 8 листопада 2014 року у цьому кримінальному провадженні лише на підставі ухвали слідчого судді, оскільки згідно зі ст. 257 КПК такий порядок отримання доказів передбачений для випадків проведення негласних слідчих (розшукових) дій, натомість вказані докази такими не являються» [2]. Утім, неясно, яку процедуру «передання» матеріалів як доказів ККС ВС вважає належною.

Тобто виникає питання, як правильно забезпечити, щоб докази за результатами С(Р)Д бути використані у іншому кримінальному провадженні. Таких практичних механізмів декілька: об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування (але це можливо за вичерпного переліку умов ст. 217 КПК України); тимчасовий доступ до речей і документів; огляд речей, документів, комп'ютерних даних; витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ст. 93 КПК України). Зазначимо, що цілком слушно критикується механізм ст. 93 КПК України, зважаючи на те, що така процедура абсолютно ігнорує процесуальні способи збирання доказів, які передбачені КПК України та проблемність доведення допустимості доказів у майбутньому [3, с. 209–210].

Щодо огляду теж висловлювались зауваження: у разі, коли слідчий має бажання в рамках свого кримінального провадження оглянути матеріали іншого, щоб оглянуті матеріали мали якесь доказове навантаження, він має отримати їх у спосіб, визначений частиною 2 статті 93 КПК України. І єдиним таким способом є отримання копій цих матеріалів у порядку тимчасового доступу до речей та документів. Отже, якщо слідчий чи прокурор у кримінальному провадженні використав матеріали іншого кримінального провадження чи ознайомився з ними, склавши відповідний протокол огляду, не в порядку тимчасового доступу до речей і документів, то суди здебільшого визнають, що такі докази зібрано в позапроцесуальний спосіб, відомості визнаються недопустимим доказом [4]. Підтримуючи вразливість огляду саме як самостійного засобу того, щоб докази за результатами С(Р)Д бути використані у іншому кримінальному провадженні, зазначимо, що у аргументації змішано механізми ст. 93 КПК України та тимчасового доступу до речей і документів.

Відповідно, найбільш коректним за наявних норм КПК України є тимчасовий доступ до речей і документів, і після цього – проведення огляду речей, документів, комп'ютерних даних. Крім іншого, серйозним аргументом на користь належності та допустимості таких даних буде судовий контроль за їх отриманням. Утім, ця процедура не є простою, і є ризик відмови слідчого судді у задоволенні клопотання (що тягнутиме за собою пошук нових підстав для звернення з новим клопотанням). Наприклад, за доволі дивних підстав було відмовлено у задоволенні клопотання: кримінальним процесуальним законодавством встановлено окремий порядок доступу до відомостей досудового розслідування, відмінний від порядку надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, що співвідносяться між собою як загальні і спеціальні норми, а тому, у випадку конкуренції вищевказаних норм застосуванню підлягатиме спеціальна норма права. Враховуючи наведене, а також те, що слідчий просить надати тимчасовий доступ до матеріалів кримінального провадження № 12013110060002990, відомості про які можуть бути розголошені лише з письмового дозволу слідчого або прокурора, такого дозволу слідчому судді не надано,

а також враховуючи положення ст. 162 КПК України, відповідно до якої таємниця досудового розслідування не відноситься до охоронюваної законом таємниці, а тому слідчий суддя приходить до висновку, що у задоволенні клопотання слід відмовити [5]. Утім очевидно, що тимчасовий доступ слідчого до матеріалів кримінального провадження ніяк не може кваліфікуватися як розголошення даних досудового розслідування, а посилення н ст. 221 КПК України не є релевантним ситуації, бо за цієї статтею зовсім інше коло суб'єктів, а головне – мета і наслідки ознайомлення, а сам механізм стосується лише невідомих учасників кримінального провадження.

Відповідно, для забезпечення прокурором того, щоб докази за результатами С(Р)Д бути використані у іншому кримінальному провадженні, необхідно:

1) у разі об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування – дотримання підстав об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування, указання у постанові чіткого переліку матеріалів досудового розслідування, зокрема, у разі їх виділення; контроль за засвідченням матеріалів належним чином;

2) при застосуванні механізму тимчасового доступу до речей і документів – дотримання вимог до клопотання, встановлених ст. 160 КПК України. У частині п. 5 ст. 160 КПК України, важливо дотримуватися такого змісту:

– указати про наявність кримінального провадження, для якого потрібні речі та документи;

– зазначити, чи вживалися заходи до їх отримання іншими способами (хоча інших процесуальних способів немає, є випадки попередніх звернень з запитом у порядку ст. 93 КПК України);

– аргументувати, що ст. 221 КПК України незастосовна до мети клопотання;

– які дані підтверджують те, що у іншому кримінальному провадженні є докази, які потрібні для кримінального провадження, у межах якого подається клопотання;

– аргументувати, що використання копій матеріалів кримінального провадження у іншому кримінальному провадженні не є розголошенням відомостей досудового розслідування згідно ст. 222 КПК України.

Список використаних джерел

1. Постанова ККС ВС від 27 лютого 2020 року, справа № 235/4842/17, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87985445>
2. Постанова ККС ВС від 3 липня 2019 року, справа № 542/418/16-к, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82858196>
3. Торбас О.О., Чебанов А. В. Передача матеріалів досудового розслідування між різними кримінальними провадженнями: аналіз нормативного регулювання та можливі способи реалізації. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 206–213.
4. Поповська Т. Осуджені умовно. Використання копій матеріалів досудового розслідування. URL: <https://pravo.ua/articles/osudzheni-umovno/>
5. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 30 серпня 2019 року, справа № 757/45955/19-к, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84502855>

Наталія УСТРИЦЬКА,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

СЕСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ

Сексуальне насильство щодо дітьми визначається таким, що сталося коли дорослі або інші діти залучають дітей до будь яких дій сексуального характеру – незалежно від того, чи є дочки, чи це дії, які не передбачають тілесного контакту.

Деякі приклади сексуальних дій, які передбачають фізичний контакт:

- Торкання геніталій або інтимних місць дитини з метою отримання сексуального задоволення;

- Схиляння дитини до торкання геніталій іншої особи, до ігор сексуального характеру або до вставлення предметів чи інших частин тіла у піхву, рот чи анальний отвір дитини для отримання сексуального задоволення.

Деякі приклади сексуальних дій, які не передбачають фізичного контакту:

- Показ дитині порнографії;
- Навмисна демонстрація геніталій дорослої людини;
- Фотографування дитини в позах сексуального характеру;

- Підглядання за дитиною, коли вона роздягається, миється або користується туалетом [1, с.6].

Якщо звернутись до законодавства, то сексуальне насильство щодо дитини може бути формою домашнього насильства і включає:

- будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно дитини незалежно від її згоди або в присутності дитини;

- примушування дитини до акту сексуального характеру з третьою особою;

- інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності. (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству») [2].

Поняття сексуального насильства щодо дітей відповідно до ст. 18 Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства включає:

– заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру;

– заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози, або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища [3].

Окрім цього, у ст.19 даної Конвенції визначено правопорушення, що стосуються дитячої проституції:

а) вербування дітей для заняття проституцією або спонукання дитини до участі в проституції;

б) примушування дитини до проституції або отримання прибутку від цього або іншого використання дитини із цією метою;

с) звернення до дитячої проституції.

А термін «дитяча проституція» означає факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли грошова чи інша форма винагороди або відшкодування надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи здійснюється ця оплата, ця обіцянка або це відшкодування дитині чи третій особі.

У статті 20 Конвенції роз'яснено термін «дитяча порнографія». Це будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою.

Стаття 22 Конвенції надає тлумачення поняття «розбещення дитини» як умисного спонукання дитини, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, спостерігати за сексуальним насильством або діяльністю сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі. Тобто, тут не обов'язково, щоб дитина яким-небудь чином брала участь у діяльності сексуального характеру,

а передбачено відповідальність за умисне схилення дитини, яка не досягла законного віку сексуальної згоди, до спостереження сексуального насильства над іншими дітьми чи дорослими або діяльності сексуального характеру. Стаття Конвенції про сексуальне розбещення важлива тим, що посилює захист прав дітей від сексуального насильства шляхом включення у це поняття не тільки «участь у певних діях», а й «примушування до спостереження дій сексуального характеру». Адже це також спричиняє шкоду дитячій психіці та впливає на подальший розвиток дитини [4].

У статті 23 Конвенції визначено поняття грумінгу або домагання дитини у сексуальних цілях. Це поняття розтлумачується Конвенцією як умисна пропозиція, зроблена дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла шістнадцятирічного віку, для заняття діяльністю сексуального характеру або виготовлення дитячої порнографії, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі. Слід мати на увазі, що приставання до дітей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій не обов'язково призводить до особистої зустрічі. Воно може тривати лише через мережу Інтернет, утім завдати серйозної шкоди дитині. Злочини сексуального характеру, які навмисно вчиняються під час онлайн-зустрічі за допомогою комунікаційних технологій, часто пов'язані з виготовленням, володінням та передаванням дитячої порнографії.

Ратифікація Україною Лансаротської конвенції призвело до нових підходів щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 18 лютого 2021 року імплементовано окремі положення матеріального права, що містяться у зазначеній конвенції у КК України. Зокрема, встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України); одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301-1 КК України); проведення видовищного

заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2 КК України).

Загалом у КК України виділено наступні статті, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру щодо дитини:

- згвалтування (ч.ч.3, 4 ст. 152 КК України)
- сексуальне насильство (ч.ч.3, 4 ст. 153 КК України)
- примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України)
- вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України)
- розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України)
- ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ч.2 ст. 301 КК України)
- створення або утримання місць розпусти і звідництво (ч. ч. 3, 4 ст. 302 КК України).
- сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією (ч. ч. 3, 4 ст. 303 КК України)
- торгівля людьми (ч.ч. 2,3 ст. 149 КК України).

Ст.ст. 155, 156 КК України спрямовані на кримінально-правову охорону суспільних відносин власне у статевій сфері дитини (але не будь-якої, а лише тієї, яка не досягла шістнадцятирічного віку). У 2 статтях (ст. ст. 152, 153 КК) дитина як потерпілий є конститутивною ознакою кваліфікованого складу злочину. У 4 статтях відносини у сфері охорони статевої сфери дитини виступають додатковим об'єктом: обов'язковим у злочинах проти моральності (ч. 2 ст. 301, ч.ч. 3, 4 ст. 302, ч.ч. 3, 4 ст. 303 КК), факультативним – у торгівлі людьми. Ст. 154 КК України не виділяє дитину як спеціального потерпілого від таких діянь, проте слід застосовувати у випадку таких посягань на дитину.

З урахуванням наявного стану регулювання відзначимо, що законодавець встановив мінімальний вік сексуальної згоди – 16 років, при цьому цей вік поділяється на два періоди, які різним чином впливають на кваліфікацію:

- 1) до 14 років і 2) від 14 до 16 років.

До досягнення 14 років згода малолітньої особи на сексуальні стосунки визнається абсолютно юридично нікчемною і добровільність згоди виключається *a priori* (особа

не усвідомлює характер і значення вчинюваних з нею сексуальних дій); а у віці з 14 до 16 років добровільна згода може бути як повністю відсутня (особа не здатна ясно проявляти свободу сексуального волевиявлення і розуміти характер і значення свого рішення щодо сексуальних відносин) – і тоді юридичні рішення знаходяться у площині ст.ст. 152/153 КК; так і бути «обмежено добровільною» (тобто особа не здатна повною мірою ясно проявляти свободу сексуального волевиявлення і розуміти характер і значення свого рішення щодо сексуальних відносин) – і тоді юридичні рішення знаходяться у площині ст.ст. 155/156 КК України [5, с. 179].

Список використаних джерел

1. Захист дітей від сексуального насильства : інформаційно-методичні матеріали. К., Український фонд «Благополуччя дітей», 2019. С.6.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
4. Лансаротська конвенція = амбітний план захисту дітей від сексуального насильства. URL: <https://jurfem.com.ua/lansarotska-konvenciaambitnyi-plan/>
5. Харитонова О. В. Гендерний мейнстримінг у кримінальному праві України: основні акценти реформ у сфері протидії сексуальним злочинам. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 175–180.

Артем ШАПОВАЛ,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За загальним правилом, встановленим ч. 2 ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого суду або Вищого антикорупційного суду (у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності) [1]. Однак, в певних випадках, законодавець допускає проведення так званого «невідкладного» обшуку транспортного засобу без ухвали слідчого судді. Таке «проникнення» до іншого володіння особи може відбуватись, на наш погляд, лише у невідкладних випадках і за наявності обґрунтованих підстав. Окрім цього, проведення вищевказаної слідчої (розшукової) дії потребує більш ретельного судового контролю постфактум, оскільки, в момент її проведення він повністю відсутній.

Невідкладне проникнення до транспортного засобу або житла відповідає чинним міжнародно-правовим нормам. Зокрема, відповідно до пункту 2 статті 8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), «органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [2]. Окрім міжнародних нормативно-правових актів, вітчизняне законодавство також регламентує «невідкладне» проникнення до транспортного засобу. Так, ст. 30 Конституції України та ст. 13, 233 КПК України допускають відступлення від загальної норми щодо заборони проникнення до житла чи іншого володіння особи інакше, як за добровільною згодою особи або на підставі

ухвали слідчого судді. Згідно з приписами ч. 3 ст. 233 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти (проникнути) до транспортного засобу особи лише у невідкладних випадках. До таких «невідкладних» випадків законодавець відносить лише:

- врятування життя людей;
- врятування майна;
- безпосереднє переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Після цього «невідкладне» проникнення до транспортного засобу в будь-якому випадку потребує так званої «легалізації». Такий обов'язок закріплений у ч. 3 ст. 233 КПК України, яка передбачає, що після здійснення вищевказаних дій прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. А слідчий суддя, в свою чергу, зобов'язаний розглянути таке клопотання та з'ясувати, серед іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до транспортного засобу без ухвали слідчого судді. Варто зазначити, що вказане клопотання про проведення обшуку транспортного засобу повинно відповідати вимогам ч. 3 ст. 234 КПК України та містити всі реквізити, притаманні цьому документу. Окрім цього, прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором мають обов'язково додати до такого клопотання протокол обшуку, в якому зазначається інформація про відшукані речі та документи при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. Як зазначають укладачі одного з наукового-практичних коментарів до КПК України, «в такому випадку слідчим суддею здійснюється не попередній, а наступний судовий контроль. Слідчий суддя розглядає клопотання, протокол обшуку та надані слідчим документи, інші матеріали, якими обґрунтовується необхідність обшуку, у день їх надходження до суду в закритому судовому засіданні за участю слідчого або прокурора» [4, с. 590].

Незважаючи на певну диспозитивність, у разі проведення «невідкладного» обшуку транспортного засобу є деякі заповіжники, якими наділений прокурор та слідчий суддя. Відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України, якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук,

встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустими, а отримана інформація підлягає знищенню. При цьому органу досудового розслідування потрібно довести перед слідчим суддею більше обставин, ніж під час отримання дозволу на проведення «звичайного» обшуку. Так, на думку М. А. Макарова, підставою для відмови у задоволенні клопотання про обшук, крім тих, що визначені ч. 5 ст. 234 КПК, є ще й «недоведення слідчим, прокурором перед слідчим суддею наявності достатніх підстав вважати, що проникнення до житла чи іншого володіння особи було невідкладним, тобто пов'язаним із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину» [5, с. 232].

Важливі висновки щодо невідкладного обшуку транспортного засобу були сформовані у рішеннях Верховного Суду (далі – ВС). Зокрема, у справі № 159/451/16-к від 23 травня 2018 року колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі ВС дійшла висновку, що у винятковому випадку, передбаченому ч. 3 ст. 233 КПК України слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, однак у такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій (постфактум) звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. При цьому докази, встановлені внаслідок огляду та обшуку, проведених з порушенням зазначених правил, а також, якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, є недопустимими [6]. У справі №753/24114/16-к від 21 травня 2019 року колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі ВС зазначила, що правові наслідки отримання слідчим згоди від власника житла чи іншого володіння особи є рівноцінними з ухвалою слідчого судді та правовою підставою для проникнення до житла чи іншого володіння особи. При цьому, звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку (огляду) транспортного засобу постфактум передбачено лише у випадках, про які йдеться у ч. 3 ст. 233 КПК України, а положення, викладені у ч. 1 цієї

статті, є абсолютно визначеними і не пов'язані з положеннями ч. 3 ст. 233 КПК України [7].

Цікаві правові позиції щодо невідкладного обшуку транспортного засобу містяться й у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, у своєму рішенні по справі «Зосимов проти України» ЄСПЛ констатував, що огляд чи обшук транспортного засобу, проведений без попереднього дозволу будь-якого незалежного судового органу, становив порушення статті 8 Конвенції [8]. У рішенні «Мегрелішвілі проти Грузії» ЄСПЛ зазначив, що обшук транспортного засобу не може бути проведений лише на підставі оперативної інформації працівників правоохоронних органів, яка жодним чином не була перевірена ані на досудовій, ані на судовій стадіях. При цьому національні суди повинні оцінити «будь-яким осмисленим чином» не тільки обґрунтованість підозри, але й невідкладність та необхідність проведення обшуку транспортного засобу без дозволу суду [9].

Отже, за загальним правилом обшук транспортного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Однак, в окремих випадках може бути проведений «невідкладний» обшук транспортного засобу за наявності лише фактичної підстави для її проведення, тобто без ухвали слідчого судді. При цьому такий обшук в обов'язковому порядку повинен проводитися за наявності дійсно «невідкладних» випадків (одного або декількох). До таких випадків законодавець відносить лише: врятування життя людей; врятування майна; безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Враховуючи судову практику, вважаємо за доцільне доповнити вищевказаний перелік невідкладних випадків ще однією підставою, а саме: письмовою згодою власника (володільця) транспортного засобу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. Бандурка, Є. Блажівський, Є. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Тація, В. Пшонки, А. Портнова. Х. : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

5. Макаров М.А. Судовий контроль за проведенням у невідкладних випадках обшуку у житлі чи іншому володінні особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. Том 2. С. 211–216. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3-2_2015/2015_3-2.pdf#page=231

6. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі № 159/451/16-к від 23 травня 2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648>

7. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі №753/24114/16-к від 21 травня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81908571>

8. Зосимов проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 07 липня 2016 року (заява №4322/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94#Text

9. Мегрелішвілі проти Грузії: рішення Європейського суду з прав людини від 07 травня 2020 року (заява № 30364/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202419%22%5D%7D>

Василь ШЕВЧУК,

суддя
(Славутський міськрайонний суд Хмельницької області),
аспірант кафедри кримінального права
і кримінології факультету №1 ІПФНП
(Львівський державний
університету внутрішніх справ)

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ В РЕЗУЛЬТАТІ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, особами, які керують транспортними засобами є класичним прикладом встановлення кримінальної відповідальності за порушення спеціальних правил. У кримінально-правовій доктрині такий прийом конструювання кримінально-правових норм підпадає під позначення одного із способів диференціації кримінальної відповідальності, в результаті якого утворюються загальні та спеціальні норми.

В. О. Навроцький зазначає, що диференціація кримінальної відповідальності – це коли наявні різні види одного злочину, які мають місце тоді, коли посягання, які передбачені різними статтями чи різними частинами однієї і тієї ж статті КК, мають спільні конститутивні ознаки. При цьому такі злочини характеризуються ще й додатковими ознаками, наявність яких свідчить про підвищення чи зменшення суспільної небезпеки посягання [1, с. 302]. Диференціація як один із напрямів кримінально-правової політики держави, покликана виконувати певну мету, а саме забезпечити законодавчу градацію відповідальності залежно від можливості застосування різноманітних заходів кримінально-правового впливу.

Н. О. Антонюк стверджує, що диференціація кримінальної відповідальності своїм вихідним матеріалом має дві групи елементів: перші стосуються посягання, інші – потенційних

наслідків вчиненого посягання, комбінуючи які можна градувати відповідальність [2, с. 196].

Особливістю кримінально-правової норми, передбаченої ст. 286 КК України є наявність у кожній її частині ознак кримінального правопорушення із матеріальним складом, причому зміна ступеня суспільної небезпеки кожного наступного складу обумовлюється тяжкістю наслідків, які можуть бути заподіяні внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Таким чином, диференціація кримінальної відповідальності проведена також і шляхом конструювання простого (основного) та декількох кваліфікованих складів цього кримінального правопорушення.

Однак, у межах цієї наукової розвідки ставиться мета оцінити системність підходу законодавця у процесі диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, особами, які керують транспортними засобами та іншими суміжними складами, норми яких співвідносяться як загальні та спеціальні. У такому співвідношенні кримінально-правова норма, яка передбачена ст. 286 КК України, перебуває із нормами, які розміщені у ст. 119 та 128 КК України. При розмежуванні цих складів кримінальних правопорушень В.В. Бесчастна вказує на розбіжності в ознаках об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони складу та робить висновок про те, що при конкуренції буде застосована спеціальна норма [3, с. 145].

Співвідношення між розглядуваними нормами можна відобразити через таку модель відповідності:

– порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286) – необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України);

– порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 286) – вбивство через необережність (ч. 1 ст. 119);

– порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що заподіяло тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286) –

необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України);

– порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, якщо воно спричинило загибель кількох осіб (ч. 3 ст. 286) – вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність (ч. 2 ст. 119).

Ю. Баулін та О. Кваша вбачають зміст диференціації через градацію кримінальної відповідальності залежно від обсягу санкції, тобто від встановлення різних обмежень прав і свобод [4, с. 25; 5, с. 111]. Примітним є те, що диференціація кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами проведена законодавцем ще у первинному тексті кримінального закону. Проаналізувавши зміни, які були внесені до ст. 286 КК України, слід констатувати, що законодавчо редагувалися в бік посилення лише санкції окремих частин цієї статті.

Санкція є виразником ступеня тяжкості кримінального правопорушення. Враховуючи законодавчу класифікацію кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості можна провести таку градацію відповідальності за ст. 286 КК України: ч. 1 ст. 286 – кримінальний проступок; ч. 2 ст. 286 – тяжкий злочин; ч. 3 ст. 286 – тяжкий злочин. Щодо караності загальних норм, то їх класифікація за ступенем тяжкості виглядає таким чином: ч. 1 ст. 119 – нетяжкий злочин; ч. 2 ст. 119 – тяжкий злочин, ст. 128 – нетяжкий злочин. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286) за ступенем тяжкості є менш тяжким кримінальним правопорушенням, ніж необережне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128). Натомість ступінь тяжкості порушення цих правил, яке спричинило смерть потерпілому або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286) є вищий, ніж вбивства через необережність (ч. 1 ст. 119) або необережного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 128). За ступенем тяжкості порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, якщо вони спричинили

загибель кількох осіб (ч. 3 ст. 286) та вбивства через необережність двох або більше осіб (ч. 2 ст. 119) збігаються.

Н. О. Антонюк пише, що диференціація не є самоціллю, тому вона здійснюється в тих межах, де необхідно законодавчо забезпечити реалізацію принципу справедливості [3, с. 200]. Вочевидь, якщо законодавець передбачає спеціальну норму, то суспільна небезпека такого діяння має бути належно відображена у санкції статті – в бік посилення чи пом'якшення. Важливо при цьому дотримуватися єдиних підходів щодо караності діянь у межах спеціальної норми, порівняно із тими, які передбачено загальною нормою. Таким чином, виділяючи із множини випадків заподіяння через необережність середньої тяжкості тілесного ушкодження ті, які є наслідком порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, доцільно було б врахувати спеціальні ознаки суб'єкта, який зобов'язаний під час поведіння із джерелом підвищеної небезпеки дотримуватися певних спеціальних правил.

Бланкетний стиль викладу диспозицій у ст. 286 КК України покладає на правозастосувача додатковий обов'язок щодо встановлення конкретизованого змісту такої норми, яка передбачає певну деталізацію відповідних положень іншогогалузевого законодавства. Думається, що ці обставини мали б бути врахованими при визначенні ступеня суспільної небезпеки діяння в бік посилення караності. Такий підхід дотримано у ч. 2 ст. 286, оскільки законодавець посилив ступінь тяжкості кримінального правопорушення у спосіб підвищення суспільної небезпеки, порівняно із тим, яке визначено загальними нормами (ч. 1 ст. 119 та ст. 128 КК України). У свою чергу, за ступенем тяжкості ч. 3 ст. 286 та ч. 2 ст. 119 КК України є тяжкими злочинами. Однак, ч. 3 ст. 286 КК України законодавець виділив, передбачивши у санкції максимальний строк основного покарання у виді позбавлення волі до десяти років, тоді як за ч. 2 ст. 119 – цей максимум становить до восьми років.

Натомість диференціація кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, не виконує функції градації (розподілу) криміналь-

ної відповідальності залежно від різних обставин заподіяння цього наслідку. Законодавчо визначена співмірність шкоди кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 286 та ст. 128 КК України, взагалі нівелює доцільність передбачення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження. Навіть при відсутності ч. 1 ст. 286 таке діяння все ж можна було б оцінити відповідно до ст. 128 КК України.

Не рятує ситуації і те, що санкція ч. 1 ст. 286 КК України є кумулятивною, оскільки поряд із основними видами покарання передбачає додатковий обов'язковий вид покарання – позбавлення права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. Однак, якщо припустити, що таке діяння буде кваліфікуватися за ст. 128 КК України, то суд, керуючись ч. 2 ст. 55 КК України, може призначити цей вид покарання як додатковий, навіть і тоді, коли він не передбачений санкцією статті Особливої частини КК України.

Диференціація кримінальної відповідальності не вичерпується лише засобами, визначеними в Особливій частині КК України. Загальна частина КК України містить у своєму арсеналі множину заходів кримінально-правового характеру, які також можуть використовуватися для градації кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, особами, які керують транспортними засобами, однак це питання потребує окремої уваги.

Список використаних джерел

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
2. Антонюк Н. О. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9. С. 196–2014.
3. Бесчастна В.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами : дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 081 Право : 12.00.08. Харків, 2019. 220 с.

4. Баулін Ю. Кримінальна відповідальність, яка підлягає диференціації. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : Міжнародний симпозіум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 року). Львів : ЛьвДУВС, 2009. С. 25–31.

5. Кваша О. Диференціація кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : Міжнародний симпозіум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 року). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 110–114.

Галина ЯРЕМКО,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

COMBATANT, NON-COMBATANT, HORS DE COMBAT: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2124-IX Розділ VIII Загальної частини «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» Кримінального кодексу (далі – КК України) доповнено ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Очевидним є, що такі законодавчі кроки соціально обумовлені, є спробою сформулювати своєрідний правовий амортизаційний механізм, який би надійно убезпечив тих, хто захищає Україну від збройної агресії, від необґрунтованих ризиків бути притягнутим до відповідальності за заподіяння шкоди в ході такої діяльності.

Звичайно, кримінально-правовий припис потребує системного та комплексного аналізу передбаченого ним так званого складу правомірного заподіяння шкоди. Втім, метою цього наукового огляду є визначення суб'єктів, життя та здоров'я яких «виводиться» з-під кримінально-правової охорони.

Отож, ч. 1 ст. 43-1 КК України вказує, що не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло **шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію**, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними

договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (виділено автором: Г. Я.).

Вочевидь, ст. 43-1 КК України, серед суб'єктів, життю або здоров'ю яких може бути правомірно заподіяна шкода під час вчинення діяння, спрямованого на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, вказує особу, яка здійснює збройну агресію проти України. Ключовою правотворчою ознакою є те, що особа, якій заподіюється шкода, є такою, яка здійснює агресію. Щоб зрозуміти сутність такої ознаки необхідно розкрити поняття агресії.

Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй № 3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року розкриває поняття агресії як застосування збройної сили державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації), несумісне з Статутом Організації Об'єднаних Націй (ст. 1). Тобто фактично йдеться про особу, яка в міжнародному гуманітарному праві називається **комбатантом** – особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу) та мають право брати безпосередню участь у воєнних діях (ч. 2 ст. 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року).

Своєю чергою, в п. 39 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій Наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164, вказано, що до **некомбатантів** (особи, які входять до складу збройних сил та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть: медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо) не має застосовуватися зброя, якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків.

Отож, вказівка на заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи, яка здійснює збройну агресію проти України, відноситься до комбатантів. Та чи передбачає статус комбатанта безумовну можливість правомірного заподіяння йому такої шкоди стороною противника? Однозначно ні. Закони війни визначають, що воюючі сторони не користуються необмеженим

правом у виборі засобів завдання шкоди супротивнику (ст. 22 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року). А ст. 23 цієї Конвенції визначає, що крім заборон, передбачених спеціальними конвенціями, особливо забороняється, зокрема, застосовувати отруту або отруєну зброю; віроломно вбивати чи ранили осіб, що належать до нації або армії супротивника; **вбивати чи ранили супротивника, який, склавши зброю або більше не маючи засобів захисту, беззастережно здався**; оголошувати, що жодної пощади не буде; застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання (виділено автором: Г. Я.). Аналогічно підп. ві п. б ч. 2 ст. 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду вказує, що для цілей цього Статуту «воєнні злочини» означає, зокрема, інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь, як от вбивство або поранення **комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався** (виділено автором: Г. Я.).

Тобто життя та здоров'я комбатанта, який обеззброєний чи позбавлений засобів захисту, є під абсолютною охороною, фактично він уже не вважається таким, що здійснює збройну агресію проти України. Так, в абзаці 3 п. 1 Розділу 3 «Заборонені методи і засоби ведення воєнних дій» Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164, міститься заборона убивати або завдавати поранення особам, яких визнано чи яких за даних обставин належить визнати особами, які вибули зі строю (**hors de combat**). Особою, що вибула зі строю, вважається будь-яка особа, яка: перебуває під владою супротивної сторони; зрозуміло виражає намір здатися в полон; неприємна чи яким-небудь іншим чином виведена зі строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися, за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти.

Своєю чергою, ч. 1 ст. 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується

захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року вказує, що будь-який комбатант, який потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим. Життя ж військовополонених також уже під правовим захистом.

Такий огляд міжнародних гуманітарних та національних приписів та обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, передбачену ст. 43-1 ККК України, дозволяє зробити такі висновки щодо можливості правомірного заподіяння шкоди життя та здоров'ю суб'єктів під час виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України:

– Combatant (комбатант) – фактично позбавлені абсолютного правового захисту їх життя та здоров'я. Їх життя та здоров'я охороняється лише обмеженням засобів та способів заподіяння такої шкоди, що впливає із законів та звичаїв війни. Можна визначити приналежність життя або здоров'я особи, яка здійснює збройну агресію проти України, до обмежено охоронюваних правовідносин. Мабуть, такий термінологічний зворот може викликати збурення серед теоретиків права. Втім, вочевидь, у поприщі теорії права повинен бути термінологічний відповідник, який би відображав винятки, при яких права людини, які усталено вважаються абсолютними та непорушними (такі, як право на життя та здоров'я) «виводяться» з-під правової охорони.

– Життя та здоров'я ж non-combattant (некомбатанта) та hors de combat (особи, яка вибула із строю) перебувають під абсолютною кримінально-правовою охороною.

Отож, припис ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» КК України в частині можливості правомірного заподіяння шкоди (при наявності усіх обов'язкових ознак складу правомірного заподіяння шкоди) відноситься до комбатантів.

Ілона ЯСІНЬ,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права,
кандидат юридичних наук
*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема запобігання і протидії корупції тривалий час є предметом жвавих дискусій на науково-практичних форумах та публічних брифінгах. Це одна з найбільш актуальних проблем сучасності. За оцінками експертів Україна щороку від корупції втрачає понад 900 млрд. гривень. У всесвітньому рейтингу СРІ (Індекс сприйняття корупції) за 2022 рік Україна посіла 116 місце у рейтингу 180 країн та отримала 33 бали зі 100 можливих [1]. Вказаний показник є найвищим для України з часу запуску оновленої системи СРІ. Попри вторгнення російської федерації Україна показала помітний прогрес у боротьбі з корупцією. Це дає підстави вважати, що здійснювані заходи щодо запобігання і протидії корупції певною мірою дають відчутні позитивні результати, навіть у такий найскладніший період існування держави.

Одним із важливих аспектів державної політики в Україні є процес реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіху у цьому процесі є не лише передумовою для формування у суспільстві довіри до влади, зростання економічного потенціалу держави, покращення добробуту громадян України, але і викликом сьогодення, адже кожна вкрадена з державного бюджету гривня – це зрада тих українців та українок, які на фронті зі зброєю в руках боронять нашу країну.

Антикорупційна політика держави – це постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, що полягає у розробці, удосконаленні та реалізації стратегічних засад і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції, удосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування

антикорупційної культури [2, с. 17]. Антикорупційна політика охоплює такі напрями: 1) стратегія протидії корупції; 2) законодавство; 3) громадська участь; 4) антикорупційна діяльність органів державної влади; 5) антикорупційна діяльність громадянського суспільства [2, с. 17].

Важливим кроком у сфері запобігання і протидії корупції стало ухвалення Антикорупційної стратегії до 2025 р. та розроблення Державної Антикорупційної програми на 2023–2025 рр. з виконання Стратегії. Ухвалення вказаної стратегії було однією з умов надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі [3].

Ефективна діяльність у сфері запобігання та протидії корупції, крім наявності політичної волі, вимагає належного законодавчого забезпечення – комплексу нормативно-правових приписів, які регулюють механізми запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних правопорушень. Зокрема, важливим елементом механізму антикорупційної політики є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та найкращих практик запобігання та протидії корупції, його належна імплементація, підвищення ефективності попередження корупції і конфлікту інтересів, удосконалення правового регулювання відповідальності за незаконні дії щодо гуманітарної допомоги.

Участь громадськості у процесах запобігання корупції передбачає взаємодію громадянського суспільства з органами державної влади щодо здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, здійснення громадського контролю за процесом розслідування корупційних кримінальних правопорушень, участі у заходах з питань запобігання корупції, внесення окремих пропозицій суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення положень чинного законодавства у сфері запобігання корупції, проведення заходів щодо інформування населення з питань запобігання корупції. З моменту підписання Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» було передбачено створення Ради громадського

контролю при НАБУ, як незалежного органу для контролю за діяльністю НАБУ та посилення комунікації із суспільством.

Антикорупційна діяльність органів влади полягає у попередженні, виявленні, припиненні, розслідуванні та розкритті корупційних та інших кримінальних правопорушень, а також запобігання вчиненню нових. За підсумками діяльності НАБУ, основним завдання якого є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, станом на 30.06.2023 р. до державного бюджету відшкодовано у кримінальних провадженнях 6,715 млрд. грн., за I півріччя 2023 р. 919,438 млн грн [4].

Активну роботу у сфері запобігання і протидії корупції кримінально-процесуальними засобами здійснює Державне Бюро Розслідувань, діяльність якого спрямована на виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції. У 2022 р. працівниками ДБР до державного бюджету відшкодовано понад 2 млрд. грн. збитків від кримінальних корупційних правопорушень [5].

Проведене дослідження засвідчило актуальність і злободенність задекларованої теми. Запобігання і протидія корупції є одним з пріоритетних напрямків діяльності держави. Попри здійснювані заходи протидії цьому негативному явищу, проблема корупції залишається, а масштаби її не зменшуються, про що свідчать відповідні дані статистичних та окремих соціологічних досліджень. Саме тому подальше здійснення ефективної державної антикорупційної політики з метою мінімізації корупційних практик у всіх сферах суспільного життя є вимогою сьогодення.

Список використаних джерел

1. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
2. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / автор. кол. ; В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка. К. : Видавництво Ліра-К, 2016. 524 с.

3. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>

4. Звіт НАБУ за перше півріччя 2023 року. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/46738/zvit_maket_i_pivrichchia_2023.pdf

5. Річний звіт про діяльність ДБР 2022. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2022-rik.pdf>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Матеріали
VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції

м. Львів, 8 грудня 2023 р.

За загальною редакцією
Івана Красницького,
кандидата юридичних наук, професора,
директора Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

Макетування *Галина Шушняк*

Формат 60×84/16.
Умовн. друк. арк. 36,97.
Зам № 104-23.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

Т 33 **Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 636 с.**

У збірнику подано тези доповідей, які оприлюднені на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», що відбулась у Львівському державному університеті внутрішніх справ 08 грудня 2023 року. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку правової системи України, а також окремі її елементи.

Для наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкого читачького загалу.

The collection contains abstracts of reports published at the VII All-Ukrainian scientific-practical conference «Theoretical and applied problems of legal regulation in Ukraine», which took place at the Lviv State University of Internal Affairs on December 08, 2023.

Theoretical and practical problems of the current state of development of the legal system of Ukraine, as well as some of its elements are analyzed.

For scientific and scientific-pedagogical workers of higher education and research institutions, applicants for higher education, practical workers and the general public.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 34(477)(063)